B. KERBABAJEV

A döntő lépés

B. KERBABAJEV
A DÖNTŐ LÉPÉS

B. KERBABAJEV

A DÖNTŐ LÉPÉS

(Решающий шаг)

FORDÍTOTTA

LESZEV IRÉN

B. KERBABAJEV

A DÖNTŐ LÉPÉS

REGÉNY

RÉVAI KÖNYVKIADÓ NEMZETI VÁLLALAT

A bevezető tanulmányt

P. SZKOSSIREV

írta

Felelős kiadó : Barabás Tibor

A szerkesztésért felel : Vas István

Műszaki Felelős : Végh Irma

100783/LD01 - Révai-nyomda N. V. 1959

Budapest V, Vadász-utca 16

Felelős : Puskás Ferenc

TÜRKMENISZTÁN IRODALMA

TÜRKMENISZTÁN a legdélebben fekvő szovjet-köztársaság, mégsem emlékeztet Dél csodálatos vidékeire. Első pillantásra száraznak, kopárnak látszik. Ne higyjük azért, hogy ez a föld szegény. Türkmenisztán nagyon is gazdag és szerény külseje különleges szépségeket takar. Csak az láthatja meg Türkmenisztán igazi báját, aki Ashabad fehér utcáin, Murgab völgyének gyapotültetvényein, Kopet-Dag lejtőin és a nomád kolhoz kibitkái között, a Kara-Kum sivatag égő homokján keresi.

Tíz évszázada immár, hogy a türkmének törzse a mai türkmén köztársaság területén letelepedett. Nomád pásztorokból állt ez a törzs, mely az új haza körülményeinek megfelelően rendezkedett be és makacsul védelmezte sivatagját az ellenséges szomszédok betöréseivel szemben.

Türkmenisztán sok-sok véres harcot és csatát élt át. Nemcsak a külső ellenség ellen kellett harcolnia — századokon át pusztították a különböző törzsek és csoportok közötti belső villongások. Források, jobb legelők, folyamvölgyek és füves fensíkok birtokáért hadakoztak. 1917 októberéig szó se lehetett türkmén nemzeti egységről, türkmén függetlenségről. A szocialista forradalomnak sikerült először egységes és független néppé kovácsolni a szétszórt türkmén törzseket. A Forradalom óriási változásokat hozott a türkmén életbe. A szovjet emberek kitartó munkájának eredményeképpen Kara-Kum terméketlen pusztaságainak helyén ma csodálatos rétek virulnak, melyeken a kolhozok többezer marhát számláló gulyája legel. Nébit-Dag híres kiapadhatatlan petróleumforrásainál boldog derrikek énekelnek. Kopet-Dag lejtőin és Kugitan hegyeiben ma már a

háború utáni ötéves terv keretében épült hatalmas kémiai kombinát emelkedik a magasba.

Nyomorúságos sorsa volt a türkmén népnek az elmúlt századok alatt, de annál szebbek voltak álmai, melyeket a sakhir dalokban és népregékben őriztek meg. Türkmenisztán nem ismert akkor már irodalmat. A Forradalom előtt úgyszólván nem is volt írott nyelve. És mégis gazdag irodalma volt: Mahtum-Kuli-Fragi (XVIII. sz.) „a türkmén költészet atyja", a katonaköltő Zelili és Seidi, „a lírai költészet padisahja", Molla Népés (XIX. sz.), a Kémine álnév alatt rejtőző, maró szatirájú lírikus költő (XIX. sz.), akinek igazi neve örök titok marad számunkra és sokan mások vetették meg alapjait. Vándor dalnokok és népi regősök vitték át nemzedékről-nemzedékre a költők és a nép műveit. Ők őrizték és terjesztették ezt az irodalmat.

Harminc éve, hogy a boldog élet régi álma ennél a népnél is teljesedésbe ment és fejlődésnek indult egész kulturális élete. Megjelent az első írott betű és vele a türkmén-szovjet irodalom. Kezdetben a régi regősök, akiknek művei új tartalmat kaptak, voltak az írók is. Ezek a népi költők nyitották meg az irodalom útját a későbbi hivatásos írók előtt. A huszas években megjelent első újságok is óriási hatással voltak a türkmén irodalom kifejlődésére. Mint a középázsiai népeknél általában, a türkméneknél is győzedelmeskedett a líra a próza felett, habár a régi türkmén irodalom majdnem az összes műfajokat ismerte, így az anekdótát, az elbeszélést, a hőskölteményt és végül a népi regényt, melyben a verses részeket hosszú prózai részek követik.

A szovjet korszak türkmén prózája egyszerre jelentkezett a költészettel és ma már sok tehetséges író műveli. A harmincas évek végén a türkmén próza virágzását Sarikhanov: Az Utolsó Kibitka és a Vágy, Csara Ahirov néhány elbeszélése, Ata Kaucsotov: Perman című regénye és mindenekelőtt a Sztálin-díjas Kerbabajev: A döntő lépés című nagy történelmi regénye jelölik.

BERDY KERBABAJEV Szovjet-Türkmenisztán régi írói nemzedékéhez tartozik. Míg a népi dalnok, Durda-Klitcsa dalai a szovjet-türkmén népköltészet alapjait vetették meg, addig Berdy Kerbabajev, Karadzsa Burunov és Yakub Naszsirli

versei az írott türkmén irodalom kezdetét jelentik. A Kaszpi-tengeri provinciából a huszas évek elején lett független türkmén szocialista köztársaság.

Joggal nevezhetjük Kerbabajevet a mai türkmén irodalmi műfajok úttörőjének. Kerbabajev első sikerét 1927-ben, A nők világa megjelenésekor aratta. Ez a költemény realista stílusban meséli el a türkmén asszonyok rettenetes helyzetét a Forradalom előtti időkben.

Kerbabajev több mint harminc művet írt — ezek között van az Ailar című verses regény, mely a türkméneknek a Honvédő Háborúban való részvételét meséli el — egy elbeszélés, egy szcenárium Kurban-Durdinak, a Honvédő Háború hősének életéről, több más szcenárium, mintegy tíz színdarab, melyek nagyrésze színrekerült a köztársaság színházaiban és melyek között egy tragédia is szerepel a nagy türkmén költő, Makhtum Kuli életéről, továbbá a Fivérek című színdarab, Khuluka és Khamra, egy népköltészet sugallta mese, több gyerekmese és más művek.

Berdy Kerbabajevet mint műfordítót is jól ismerik. Ő fordította Maxim Gorkij Az Anya, Solohov Csendes Don című műveit és Leo Tolsztoj elbeszéléseit. 1946-ban Ashabad operájának színpadán előadták Csajkovszkij Anyegin Eugénjét. A librettót Kerbabajev fordította.

Kerbabajev műveinek főtárgya a türkmén nép mult és jelen sorsa. Ez teszi talán, hogy műveinek nemcsak szépirodalmi értéke nagy, hanem komoly betekintést is adnak a türkmén nép történelmébe, Kerbabajev főműve, A döntő lépés ebben a tekintetben is a legjelentőségteljesebb valamennyi írása között.

KERBABAJEV prózájának jellegzetes vonásai szülőföldjének karakterét tükrözik. Stílusa egyszerű, száraz, minden díszítő jelzőtől mentes. Kerbabajev sohasem emeli fel a hangját, sohasem mutat elérzékenyülést. A döntő lépés című regényében a türkmén nép történelmének legfontosabb eseményeit írja meg, azokat az eseményeket, melyek szoros összefüggésben állnak az Októberi Forradalommal.

A regény hősének, a fiatal, szegényparaszt Artiknak története tipikus türkmén történet. Sorsa a türkmén nép sorsát szimbolizálja. Artik útja tele van nehézségekkel és ellentmon-

dásokkal. Írni-olvasni is alig tud, a mult előítéletei kisértik és nem képes tüstént meglátni, hogy melyik oldalon van az igazság. Így szegődik Eziz, a nép barátjának álcázott nacionalista vezér mellé. Eziz valójában nacionalista burzsoá és kalandor, aki a néphez intézett hízelgő szavak alá rejti a khánságra törő hatalomvágyát. Eziz végülis leveti álarcát és nyiltan az ellenforradalom mellé áll. Nyilvánvaló lesz, hogy az angol intervencionisták bábja.

Ebben az időben, 1918 nyarán, az angol intervencionisták hatalmas tevékenységet fejtettek ki Középázsiában. Ellenforradalmi bandák segítségével igyekeznek leszakítani Oroszország testéről középázsiai területeit. Gyarmatosítóként lépnek fel és ellenforradalmi felkeléseket szítanak Türkmenisztán különböző városaiban, ahová kémeik és terroristáik tömegeit küldik. Mindent ellepnek az angol ügynökök. A türkmén nép vére patakokban ömlik.

Amikor Artik látja, hogy Eziz az angolok akaratának végrehajtása kedvéért Tedzsen ártatlan lakóit is hajlandó kipusztítani, amikor világos lesz előtte a bandavezér intervencionista mivolta, megérti, hogy a kalandornak a türkmén nép nagyságáról és szabadságáról mondott szavai csak mesék, melyekkel hiszékeny barátait álltatja, — határoz és egy csapat felfegyverzett lovassal elhagyja a „basmathsi"-kat és átmegy a bolsevikokhoz, akik között az orosz vasutas Csernyisovval, régi barátjával találkozik. És Csernyisov kinyitja a szemét. Artik már tudja, hogy miért áll be a Vörös Hadseregbe, mely a nép ügyének győzelméért harcol.

Kerbabajev regénye ugyanakkor, amikor megismerkedtet bennünket a türkmén köztársaság történelmének legérdekesebb lapjaival, megszeretteti velünk annak hőseit, a hősök hazáját, a türkmén élet sajátosságait és megmagyarázza e népnek egy szebb életről álmodott régi álmát.

A regény felépítése egyszerű. Nincs benne semmi erőltetett. Meséjében és bonyodalmaiban se találunk semmi erőltetettet. Az író palettájának színei nyugodtak és mélyek, akár a népi művészet csodájának, a türkmén szőnyegnek színskálája.

Az író stílusa eredeti. Nem énekel a türkmén vidékről és nem időzik asszonyai szépségénél. Nem bizonygatja szép szavakkal a türkmén harcosok bátorságát és becsületességét. Kerüli a túl élénk metafórákat. Hangoskodás nélkül bélyegzi meg a türkmén nép ellenségeit és nem keres ékesszóló kifejezéseket

az igazi népi hősök nagyságának és bátorságának leírására. De éppen a művészi kifejezések józanságával hat ránk legmélyebben. Kerbabajev könyvéből a művészi igazság levegője árad és ez az igazság az írónak népe iránti szeretetéből és a szabadság és boldogság felé vezető útjának megértéséből fakad.

A regény utolsó fejezetében Artik és a bolsevik Ivan Csernyisov, a fehér gárdisták Csardzsou melletti veresége után, az Amu-Darja partján beszélgetnek. Artik a hatalmas folyót nézi, ahogy terméketlen partjai között észak felé igyekszik és megkérdezi: vajjon van-e földi hatalom, mely az Amu-Darja folyását szabályozná a sivatagban és életet öntene a kiszáradt türkmén földbe. „Van" — mondja Ivan Csernyisov — a nép, melyet a bolsevikok vezetnek. Ártik megszokta, hogy higgyen Csernyisovnak és most is hinni akar neki. De kétség gyötri: vajjon megtudják-e fékezni a bolsevikok az Amu-Darját?

Tulajdonképpen ezzel a párbeszéddel végződik a regény. Artik belátta nacionalista tévedését, szakított Ezizzel és sorsát örökre a bolsevikokéhoz kötötte. Eziz árulásán keresztül meglátta, hogy az idegen ragadozók hazája boldogsága és szabadsága ellen törnek. Kemény vivódás után visszavonhatatlanul a forradalom mellé áll. Előre meglátja a jövőt (nagyon távolinak tűnik még), melyben az emberek közös erőfeszítéssel látnak hozzá a természet ellen indított nagy offenzívához.

Artiknak az Amu-Darja megfékezéséről szőtt álma, melylyel Kerbabajev regényét befejezi, nem a véletlen szüleménye. Az író az irodalom képeivel akarta bemutatni a türkmén nép történelmének és álmainak utolsó ötven esztendejét. Igaz, miután a polgárháború leírását befejezte, nem is találhatott volna jobb témát az Októberi Forradalom türkménisztáni jelentőségének méltatására. Valóban a legnagyszerűbb nemzeti téma ez a türkmén irodalom számára és a szocialista kor írójának nagyonis igaza volt, amikor megörökítette.

Artik álma az egész türkmén nép álma volt. Az Amu-Darja folyásának megfékezése az ország terméketlen sivatagi vidékén csak megvalósíthatatlan álomnak tetszett valaha. Ezért kételkedő Artik hangja a regény utolsó fejezetében. De Ivan Csernyisov már bizonyossággal teli hangon válaszol neki, — bejelenti, hogy ez az álom nem mese többé, mert a bolsevikok valóra fogják váltani azt, ami eddig lehetetlennek, megvalósíthatatlannak látszott. És Ivan Csernyisovnak igaza volt. A beszélgetés idején 1919-et írtunk. Közel harminc év telt el azóta és Artik

álma máris a beteljesülés felé halad. Az új ötéves terv fontos helyet biztosít a kara-kumi Nagy Csatorna építésének. Valóra válik hát az álom, mely évszázadokon át élt a türkmének szívében és a sakirok dalaiban.

Kerbabajev regénye az 1920-as eseményekkel záródik. Artik még fiatal, mikor búcsút veszünk tőle. Ime a türkmén író művének nagy jelentősége, — hatalmas távlatokat nyit meg a jövő felé. A harminc év előtti események olvasása közben az olvasó, gondolattársítás útján, belehelyezkedik a mába és Artikot érett, tapasztalt embernek látja, aki aktívan résztvesz a szocialista haza építésében. Hatalmas, lakatlan területei vannak Türkmenisztánnak. Hatalmas mennyiségű az a víztömeg, mely az Amu-Darja medrében az Aral-tó felé hömpölyög. A folyó csak kétszázezer hektárnyi türkmén földet öntöz; pedig legalább két milliónyit öntözhetne, vagyis tízszerannyit. Ha az Amu-Darja vizének egy részét türkmén földre irányíthatnánk, új kor kezdődnék Türkmenisztán történetében. Kara-kumi Nagy Csatorna-tervnek nevezik azt a tervet, mellyel az Amu-Darja vizét új folyómedrébe kívánják terelni. A Kara-kumi Nagy Csatorna merész megvalósítása lesz egy, az emberi boldogulást célzó álomnak. Mit adhat ez a csatorna a még terméketlen vidéknek? Hatvan százalékkal növeli a köztársaság megművelhető földjeinek számát. Vizet ad egy fél millió hektárnyi lakatlan sivatagnak, melyből új legelők zöldülnek ki. És a csatorna nemcsak új, eddig teljesen terméketlen és a gazdasági életből teljesen kikapcsolt területeket fog öntözni. Elkerülhető lesz a már öntözött területek kiszáradása is, melyeknek eddigi termőképessége a csak tavasszal teli medrű Murgab és Tedzsen szeszélyétől függött. Így a Kara-Kum csatorna legalább kétszeresére emeli majd a felszántható türkmén földek területét. Valódi szocialista diadal ez, a természet leigázásának diadala. A Nagy Kara-Kum Csatorna, Kugitanszk bányái, Nébit-Dag új petróleumforrásai, Kurgab és a Tedzsen völgyének új gyapotföldjei és feldolgozó üzemei, Kara-Kum legelőinek marhái, Ashabad környékének gyümölcsösei és Hasszan-Kuliszk partjainak többszázezernyi tonna hala, mind-mind a szovjetember, a sokezer értelmiségi és fizikai munkás közös erőfeszítéséből fog megszületni.

Mindazt, amiről huszonkilenc évvel ezelőtt B. Kerbabajev regényének hőse, Artik az Amu-Darja partján álmodott, megvalósíthatják Türkmenisztán földjén a szovjet emberek.

Az irodalom is nagy fejlődésen ment át ezalatt. A költők, prózaírók, drámai szerzők időszerű témákat dolgoztak fel.

A háború napjaiban, amikor fegyverrel a kezükben védték a hazát, alkotó láz fogta el a türkmén írókat. A legkülönbözőbb műfajok születtek meg ebben az időben. Mikor azután a háború végeztével visszatértek a békés munkához és tekintetüket a jövő hatalmas távlatai felé fordították, új szempontokkal gazdagodva látták és értékelték már az új utat, melyet köztársaságuk megtett. Megértették azokat a nagy változásokat, melyeket a szocialista társadalom teremtett.

Berdy Kerbabajev, a nagy szovjet író megható egyszerűséggel meséli el nekünk ezeknek a változásoknak, valamint a szovjet ember nagyszerű munkájának és fenkölt vágyainak történetét.

P. Szkoszirev

1

ÉJSZAKA eső szitált, de hajnal felé nyirkos szellő kergette szét a felhőket. Az aul* felett a levegő áttetszően ragyogott, akár az üveg.

A felkelő nap ferde sugarai aranyos fénnyel vonták be a tájat. A fekete föld mély sóhajjal dobta el éji takaróját. A talaj felett lebegő sűrű, szürkés pára gyorsan eloszlott.

Még csendben pihent a nagy aul. Kelet-nyugati irányban fekvő sátortábora semmiben sem különbözött a tedzseni kerület többi falujától. Türkméniában, a kiméletlen napsütés, víztelen homoksivatagok és virágzó oázisok országában — szántóvető, dalos, harcos népem hazájában a falvak úgy hasonlítanak egymáshoz, mint az ikrek.

A tűzhelyeken parázsló trágya és rőzse szürke füstje vékony sávokban kígyózott a sátrak felett és lassan ringott a levegőben. A homokdombok felől könnyű szél fujt, a szteppéről a teveszőr, üröm és a szakszaul** párás illatát hozta magával.

Az aul mentén vonuló csatorna magas partjai délről határolták a falut. Keleten és északon öntözőcsatornák és dinnyeföldek fogták körül. Nyugaton végtelen szántóföldek terültek el.

A falu szélén sátor állt, mellette lombkunyhó. Előtte valamikor kis karám lehetett, de kerítéséből már sok léc hiányzott. Olyan volt most, mint a foghijjas állkapocs. Csak imittamott állt ki néhány kerítésfog a terecskét övező földsáncból.

* *Középázsiai falu.*

** *Alacsony, levélnélküli fa Közép-Ázsiában, a sós sivatagban terem.*

Pejcsődör ficánkolt benne vidáman. Patájával buzgón döngette a trágyával borított nedves homokot, aztán ugrott egyet és megrázta magát.

A zajra félrehúzódott a sátor nyílását takaró szőnyeg és egy fiatal dejhán*** lépett ki rajta. Lábán ronggyal megerősített vastagtalpú facipőt viselt, kék kaftánját derekán széles öv szorította le, fejét barna sapka fedte. Erős, izmos legény volt, középtermetűnél valamivel magasabb. Álmos, barna arcán titkolt sértődöttség, vagy szüntelen gondok nyomai tükröződtek. Odament a csődörhöz, mely közeledtére felágaskodott a földről. A lombkunyhóból valaki utána kiáltott:

— Hej, Artik! Adj árpát a lónak!

— Már megette — felelt Artik, miközben megsimogatta a csődör homlokát.

Levette a pokrócot a lóról, gyönyörködve körüljárta a lovat, végigsimított sörényén és megveregette farát. A csődör kedveskedően dörgölődzött vállához. Artik megvakarta fehér foltját a homlokán és a füle körül, azután fellépett a sáncra és körülnézett.

Köröskörül kékes-zöld színben játszott a táj. Észak felé, a messzeségben távolodó felhőgomolyhoz hasonló tevenyáj haladt. A zöld mezőn szamarak ugráltak játékosan, egy nőstényteve újszülött borját nyalogatta. Mindenfelé emberek nyüzsögtek; egyik vizért ment, a másik a jószágot itatta. Az örökké éhes tyúkok a trágya közt kapirgáltak éles körmükkel.

Valahol egy pásztor kiáltott:

— Hej, hajtsd ki a teheneket!

A szabadonengedett tehenek féktelenül száguldottak ide-oda, patájuk dobogott. Egyszerre a lóetetőhöz tolongtak, hogy megdézsmálják az abrakot.

Egy kurtafarkú, vágottfülű, fekete tehén, amely vakon rohant egyik sátortól a másikig, hirtelen Artik lovának etetőjéhez tartott. A csődör ferdén figyelte és amint a közelébe ért, vadul feléje ugrott. A tehén futásnak eredt, de nem tudott elmenekülni a harapás elől.

— Nagyszerű fickó vagy, kedvemre való — dicsérte Artik és újra végigsimított a ló homlokán. Azután megfogta a hosszú gyeplőt és levezette a lovat az itatóhoz.

A csődör kényeskedve lépdelt, néha felnyerített és ide-oda táncolt. A ló homlokán tündöklő fehér folt — mint mindig —

*** *Türkmén paraszt.*

most is magára vonta Artik figyelmét és szétkergette sötét gondolatait. Vígan fütyörészve szaladt a lóval a csatornához.

A zavaros, sárga víz egészen a csatorna pereméig ért. Megáradva hömpölygött, felszínén örvények gyűrűztek.

Artik ajkán elhalt a füttyszó, szomorúan bámult a vízre. Amint ott állt, a nyugtalanító gondolatok újra erőt vettek rajta. Úgy keringtek agyában, mint az örvények a víz felszínén. Szemöldökei közé vékony ránc véződött.

A pej nyerítésére eszmélt fel. Ösztönösen körülnézett és észrevette, hogy régi barátja, Asir közeledik feléje. Asir hasonlókorú legény volt, finomarcú, de vékonyabb testalkatú. Ruházata teljesen olyan, mint Artiké. Valamivel lejjebb állt meg a csatorna mentén és itatni kezdte lovát.

— Hogy vagy, Artik? — szólt rá barátjára.

— Semmi baj... Egészséges vagyok — válaszolt a másik bizonytalan hangon, de nem pillantott feléje.

Asir titkolt keserűséget érzett hangjában, de nem tulajdonított ennek komoly jelentőséget. Tréfára fogta a dolgot.

— Miért búsulsz Artik? Hisz tudom, nem pusztult el a feketefülű tevéd!

— Lehet, hogy éppen azért vagyok szomorú, mert nincs feketefülű tevém — felelt Ártik még mindig komoran.

— Ugyan, ugyan... Nem érdemes bánkódni semmin, amíg az ember egészséges! A földedet megöntözted-e már?

— Itt aztán öntözhetsz!...

— De hiszen most elég sok víz van a csatornában!

— Sok, vagy kevés, nekem mindegy.

— Miért?

— Mert soha nem kapok belőle.

— Ej, Artik! Hát neked nincs meg a részed?

— Persze, hogy nincs.

— Nem értelek. Hiszen segítettél tavasszal a csatornatisztítási munkáknál. — Nem vagy te holmi jött-ment itt a faluban. Vagy talán szamarat loptál a bírótól?

— Hát a te vétked mi volt, Asir? — szakította félbe Artik az ingerkedést.

— Jól tudod, hogy mikor rám került az öntözés sora, leapadt a víz a csatornában.

— Lám, neked nem jutott víz, amikor kevés volt, de nekem nem jut akkor sem, amikor van elég belőle.

Asir hallgatott egy ideig, azután komolyan kérdezte:

— Ki rendelkezik ezzel a vízzel?

— Hát nem tudod?

Asir zokonvette a kérdést.

— Nem lehet mindenki olyan okos, mint te — felelt sértődötten.

Artik fürkészve pillantott rá.

— Ne sértődj meg, Asir. Figyelj rám... Halnazár mindhárom fiának, a velünk egyidősnek, a középsőnek és a legfiatalabbnak is saját vízrésze van. De...

— Nos...

— De nekem nem jut ebből a vízből — fejezte be a vitát Artik és az örvénylő csatornába nézett.

Asir összecsapta kezét és hangosan felnevetett.

— Lám, hát ide lyukadtál ki!... De hiszen téged is rég megházasított volna apád, ha olyan gazdag, mint Halnazár. Akkor neked is lenne saját vízrészed, mint minden házasembernek.

— Hát a gazdagság csak arra jó, hogy segítségével még több földet és vizet harácsoljanak össze?

— Ne feledd el, ha valakinek nincs kutyája, nincs etetőtála sem a kutya számára.

— Ha mindig így gondolkodunk és így cselekszünk, sohasem lesz semmink!

Asir úgy hitte, megérti barátja rosszkedvének okát.

— Ha nehéz a szántás, egyik ökör a másikat vádolja. Mondd csak, talán én vagyok hibás, hogy vágyaid nem teljesülnek.

— Természetesen. Te és a hozzád hasonlók!

— Úgy! Hát talán én tanácsoltam Merednek: „Ne add a lányod Artikhoz?"

— Ne tereld másra a szót, Asir.

Asir elengedte békésen álldogáló herélt lovának gyeplőjét, odalépett Artikhoz és vállára tette kezét.

— Barátom, te titkolsz előttem valamit, pedig kinek tárhatnád fel jobban szívedet, mint nekem?

Artik egy ideig lesütött szemmel, elgondolkozva ült, azután felemelte fejét és barátja arcába tekintett. Őszinteséget látott rajta, mégis ingerülten szólalt meg:

— Úgy tudsz gúnyolódni, Asir, mintha fizetnének érte. Jól érted a szavak csűrés-csavarását is. Szemrehányásokat meg úgy teszel, akárcsak egy gazdag ember. De a vízrészek össze-

számolásánál és elosztásánál, az öntözési sorrend megállapításánál bezzeg nem szólsz egy szót sem. Hallgatsz a többiekkel együtt, mintha szátokat viasszal pecsételték volna le. Pedig ha valamennyien egyetértve megmondanánk, mit akarunk, meglátod, nem lenne minden öntözőágon negyven-ötven eltitkolt vízrész. Akkor talán hosszabb volna a miráb mértéke a mi számunkra és rövidebb a gazdagoknak. Nem maradnának szárazon földjeink, míg Halnazár és a hozzá hasonlók bőségesen öntözik sokkal nagyobb szántójukat. De persze, ha ilyenek maradunk, mint most és alázatosan istenre bízzuk sérelmeink megtorlását, nem lesz soha etetőtálunk, de eleség sem a kutya számára.

Ezek a szavak Asir elevenére tapintottak. Megvakarta fületövét és elgondolkodott. Nem volt még minden világos előtte, de megérezte Artik igazságát. Mégsem szőtte tovább a beszélgetést, hanem megpróbálta elterelni barátja keserű gondolatait.

— Helyes, amit mondasz, Artik. De ne bánkódjunk ezen, majd rendbejönnek a dolgok valahogyan. Lesz itt elég víz néhány nap mulva.

Artik ismerte barátja egyenességét és nem vitatkozott tovább. Mélyen hallgattak. A csődör hirtelen hosszút nyerített, felágaskodott és megrántotta Artikot. A parton, valamivel távolabb egy fiatal lány jelent meg. Hátán tökkorsót cipelt. Könnyedén lépdelt, szinte alig érintette a földet. Letette a korsót a partra és körülnézett. Bizonyos, hogy észrevette Artikot, amint zavartan, bizonytalanul álldogált.

Artik mozdulatlanul nézte, mintha a lány hosszú fekete hajfonatai béklyóba verték volna lábát. A lány fehér arcából kivillanó, feketén szikrázó szemét ragyogó csillagnak látta. Néha megvillantak a fényben sapkájának ezüst díszei, azután a napsugarak — apró tüzes sárkányok — már a parton és a hullámokon siklottak tova.

A legény nyomott hangulatát mindez csak fokozta. Úgy tett, mintha lefelé nézegetne, de szemét nem tudta levenni a lányról. Fejében zavaros gondolatok kergették egymást. Amikor a lány lehajolt és vizet merített korsójába, Artik nagyot sóhajtott.

Asir felhasználta az alkalmat és odasúgta neki:

— Lám, Artik, itt van Ajnád.

— Ajnád... — ismételte bizonytalanul a fiú, miközben szorosabbra fogta az ágaskodó pej gyeplőjét.

— Még hozzá azt hiszem, nem is pusztán vízért jött ide.

Artik hallgatott.

— Bizonyára látni akarta kedvesét.

Artik még mindig nem válaszolt. Asir mindenképpen szerette volna felvidítani barátját:

— Ej, Artik. Hát lehet bánatos egy fiatal dzsigit,* aki már kora reggel meglátja szerelmesét? Nem mindenkit ér ám ilyen szerencse.

Artik keserűen elmosolyodott.

— Szerencse, mondod... Ha valóban szerencsés lennék, nem száradt volna ki a földem, ilyen magas vízállás mellett.

— Akinek Ajna a szerelme, ne töprengjen mindig hétköznapi dolgokon.

— Csakhogy, ha szegény maradok, enyém lesz-e Ajna?

Asir nem felelt. „Lehet, hogy szeretnének kettesben elbeszélgetni; ennél most nem találnak alkalmasabb helyet" — ötlött eszébe és sietve elindult, kötőfékén maga után húzva lovát.

Asir már eltűnt, de Artik még nem tudott szót váltani a lánnyal. Egyre többen jöttek le a partra vízért.

Végül Ajna felemelte a korsót, lopva Artikra tekintett és hazafelé indult. Könnyedén lépkedett, akár az imént, mintha nem is nyomná vállát a víz súlya.

Artik felfogta a lány kérdő pillantását. Ez a tekintet mintha egy kissé felvidította volna. A lány után nézett, majd a vízre, végül lovára, azután határozott léptekkel maga is hazaindult.

Útközben a ló ismét játszani kezdett; ágaskodott, jobbrabalra táncolt, de Artik most már rá sem hederített. Megeresztette a gyeplőt és gondolatokba merülve ballagott. Gondolatai Ajnánál játak és így megfeledkezett minden gondjáról, a lováról, de még a vízről is. Régi emlékeit idézte fel. Látta a két gyermeket, Ajnát és magát, amint együtt mennek gombát és vadhagymát szedni, együtt ülnek az iskolában, ahol néha mindketten kiadós vesszőzést kaptak, együtt éneklik hangosan az imákat és tanítás után hazafelé szaladva, bújócskát játszanak a sátrak között.

Azóta sok év telt el. Artik már a szerelmes szemével tekin-

* *Ügyes, kipróbált lovas.*

tett Ajnára. Ha maga elé képzelte alakját, ha meghallotta nevét, nagy izgalom fogta el. Nézni tudta volna kora reggeltől késő estig. Mikor szemtanúk nélkül összetalálkoztak, igyekezett legalább egy-két szót váltani vele.

Ha nem voltak egyedül, lopva egymásra villantott pillantások beszéltek érzelmeikről!...

Artik teljesen belemerült az édes emlékekbe. Akkor eszmélt csak fel, mikor a csődör megállt a karám előtt.

Kipányvázta lovát. A pej nagy léptekkel járkált a cölöp körül, szaglászta a nedves homokot, néha felkapta fejét és patájával döngette a földet. Mikor a távolban egy másik lovat pillantott meg, fülét hegyezte és hangosan felnyerített.

A ló tüzes tekintete, vidám hangja, nyakának szép íve visszahozta Artik jókedvét. A sátor mellett heverő zsákból abrakot öntött eléje. A ló rögtön mohón nekilátott. A sátorból ötven év körüli, középtermetű, kerekarcú asszony lépett ki.

— Artik, fiam, — szólt a nő — gyere enni, míg meleg a tej.

— Megyek, anyám — felelte Artik, mégegyszer megsimogatta a ló hátát és belépett a sátorba.

Maga alá húzott lábakkal kuporgott a tűzhely mellett. Tejet ivott és kenyeret rágcsált hozzá, de alig érezte az étel ízét. Nemsokára a szomszédasszony tért be hozzájuk. Amint leült és körülhordozta tekintetét a sátor belsején, Artik önkéntelenül követte pillantását.

Az egyik falon régi szőnyegből varrott abrakos zsák lógott, edényekkel megrakva. Szakadt füle szánalmasan csüngött. A fal mentén négy öreg pokróc alatt bádoggal bevont kis láda lapult. A háttérben lévő rácsos falat két rongyos szőnyeg fedte. Fölöttük már meghatározhatatlan színű, elhasznált öreg zsákok függtek. A fapillér bütykein két kormos sapka éktelenkedett. A baloldali falnál két félszőnyeg feküdt. Az egyiken szita, a másikon nyereg. A bejárat mellett megfeketedett kötelek és borjubőr szíjjak csüngtek. A sátor mélyén kopott, vörös posztódarab és egy szakadt pokróc hevert. Artik maga is egy vásott szőnyegen ült. Feje felett kormos ostor himbálódzott, díszítő rojtjai régen leszakadtak. Kormos volt a sátor mennyezete és a támasztópillér is. A sátort tartó hegyesvégű rudak a bejárat felett úgy meggörbültek, mint a döfésre készülő kecske; a keresztgerenda is meghajolt már.

A szomszédasszony előtt palotának tűnt ez a sátor, ha a

magáéval hasonlította össze. „Bár adna az isten nekünk is ilyet" — fohászkodott magában. Artik és anyja is gyönyörűnek látta ezt az öreg százrudas, négyszárnyú sátrat — bár a faluban voltak sokkal nagyobbak is. De valahányszor a sátor női részére pillantott Ártik, valami hiányérzet fogta el. Ha majd Ajna ül ott, akkor lesz csak igazán otthonos ez a hely.

— Nurdzsahán, ha egy kis időd lesz, segíts nekem felállítani a szövőszéket — kérte a szomszédasszony.

— Hogyne segítenék — felelt készségesen Nurdzsahán, miközben fonalat gombolyított kezére.

— Valami apróságot akarok szőni, egyszerű zsákot.

— Ne mondd, Bibi; épp úgy kell az a háznál, mint minden egyéb...

Ez a békés, egyhangú beszélgetés hirtelen elhatározásra késztette Artikot. Kiment a sátorból és felnyergelte lovát.

2

AMIKOR AJNA a vízzel hazaért, apja éppen ellovagolt. Mostohája, Mammá, tejfelt öntött az egyik gerendára akasztott báránybőr köpübe, kendőt kötött maga elé és nekilátott a vajkészítésnek.

— Takarítsd ki a sátrat, Ajna — mondta a lánynak, ahogy meglátta.

Ajna mostohaanyját figyelte. Mammá egész teste mozgott munka közben. Amikor kihúzta a köpülőt, hátradőlt, ahogy visszaeresztette, a súly előrehúzta. Nehezen lélekzett. Sötét, húsos arcán már kiütött a veríték. Ajna sajnálta kissé, de ugyanakkor megmosolyogta ezt a nagy erőfeszítést ilyen jelentéktelen munkánál.

— Te lány, nem szégyeled magad? Itt állsz és elnézed, hogy én dolgozom! — szólt rá Mammá, amint meglátta mosolygó arcát. — Hát az én dolgom ez, mikor itthon vagy?

Odadobta a köpülőt, vajas kezével végigtörölte arcát. Úgy zihált, mint egy meghajszolt ló.

Ajna a köpühöz állt, mostohája pedig a falhoz támaszkodott, hogy kissé kifújja magát.

— Amíg elkészíted a vajat, átmegyek Nurszoltánhoz — szólt végül. Kendőt kötött sapkájára és a falu déli vége felé indult.

Ajna egyre gyorsabban dolgozott. A bőrköpü cuppogó hangokat adva, hol felfúvódott, hol összezsugorodott. Ajna úgy elmerült munkájában, hogy nem is figyelte a járókelőket. Artik azzal a szándékkal indult el hazulról, hogy körüllovagolja az ault, de mikor Ajna sátrához ért és meglátta a lányt, megrántotta a gyeplőt. Ajna fehér kezében gyorsan, erősen járt a

köpülő. Karja, melyen ruhaujját jól feltűrte, úgy verdesett a levegőben, mint a pelikán szárnya. Sapkájának díszei összecsörrentek mozgás közben. Fehér sarka ki-kivillant papucsából.

Artik gyors pillantással végignézte a lányt, lábától a feje búbjáig. Határozatlanul megállt. Nem tudta, mitévő legyen, maradjon-e vagy menjen tovább? Úgy érezte, nem illendő dolog fényes nappal a lány sátra előtt álldogálni. Mit szólna Ajna apja, vagy mostohája, ha meglátná. Nem tudta eldönteni, megszólítsa-e Ajnát? De hirtelen segítség érkezett, lova hosszan felnyerített.

Ajna felpillantott. Ahogy meglátta Artikot, szégyenlősen lehajtotta fejét és nagyot sóhajtott. Nem akarta elárulni magát, de a figyelmesen vizsgálódó Artik előtt nem lehetett semmit sem eltitkolni. Megérezte a lány izgalmát.

— Ajna... — szólította meg.

Artik maga is izgatott volt, egész testében remegett. Mikor megszólalt, Ajna félénk pillantást vetett rá. A fiú nem tudta, hogyan folytassa beszédét; ostora nyelével zavartan ütögette a nyerget.

— Hol van apád? — kérdezte végül, mikor észrevette, hogy Mered kancája nincs a közelben.

— Elment, megnézi a vetést — felelt Ajna lágy hangon, alig hallhatóan.

Artik felvidult.

— Hát anyád?

— Az aul másik végére ment.

Artiknak szerencséje volt, mert ha Ajna azt mondja, hogy apja vagy anyja itthon van, a fiú nem tudott volna mit kérdezni tovább. Így azonban felbátorodott és mosolyogva fordult a lányhoz:

— Nagyszerű lány vagy te, Ajna, lám még vajat is tudsz köpülni.

Ajna nem felelt, lesütött szemmel mosolygott.

A fiú felegyenesedett a nyeregben és már határozottabban kérdezte:

— Miért nem felelsz, Ajna? Tán idegennek tartasz?

— N-nem — válaszolt halkan a lány és szája elé kapta kezét.

— Mondd, hogy gazdagodtatok meg ilyen hirtelen?

— Ó, mit nem mondasz! Hát hol itt a gazdagság?

— Szegény emberek köpülnek talán vajat?

— Csak két tehenet fejünk.

— Csak kettőt? — ismételte meg Artik. Zavarba jött. Nem tudta elhatározni, hogy elmondja-e azt, amit akart, ezért újra csapkodni kezdte nyergét az ostorral.

Ajna lopva Artikra tekintett. Megérezte, hogy a fiúnak fontos mondanivalója van. „Ugyan mit feleljek, ha valami komoly dologról kérdez?" — töprengett. Hogy nyugtalanságát elrejtse, kelletlenül dolgozni kezdett.

Artik felkapta fejét, mint akinek eszébe jut valami és bizonytalanul megkérdezte:

— Mondd, Ajna, emlékszel még rá, hogy gyerekkorunkban együtt játszottunk?

A lány elmosolyodott és lehajtotta fejét.

— Mert én soha nem felejtem el — folytatta Artik. — Még néha álmodom is arról, hogyan kergettük egymást...

Ajna megrezzent, de uralkodott magán és félbeszakította a fiút.

— Mi minden nem jut eszedbe!

De Artik nem értette, vagy nem figyelt rá, zavartalanul folytatta:

— Néha megfogtalak és...

— Azt hiszed, még mindig gyermekek vagyunk? — szólt közbe Ajna.

— Éppen erről akarok beszélni... Ha most azok volnánk...

— Mi lenne akkor? — csodálkozott a lány.

— Akkor most nem tudnád nyugodtan köpülni a vajat.

— Miért?

— Melléd lopóznék és megijesztenélek. Emlékszel, milyen félve sikoltottál fel egyszer, mikor rádkiáltottam?

— Most már nem ijedek meg olyan könnyen.

Ajna mosolya megrészegítette a fiút. Nem érezte, hogy a pej fejét rázza, gyeplőjét rángatja. A kengyelvassal keményen megszorította a lovat.

— Most ám másként tréfállak meg. Észrevétlenül odalépek hozzád... erősen megfogom fehér karod...

Ajna elfordult.

— Akkor sem félnél? — ingerkedett a fiú.

— Mit beszélsz már megint!

— És azután...

Ajna kezéből kicsúszott a köpülő.

— Azután... azután megcsókolnálak.

A lány halkan felsikoltott és a rúd után kapott.

Artik észrevette, hogy ügyetlenséget követett el, hogy a lány keze remeg. „Valóban, durva tréfa volt" — ismerte be magában. Ebben a percben Ajna figyelmeztetően intett neki, mintha meglátott volna valakit.

Artik lassú ügetésre fogta lovát. Minden pillanatban hátrafordult. Látta, hogy Ajna is nézi őt. Ebből megértette, hogy a lány nem sértődött meg szavaitól. A patkócsattogás ritmusára Artik halkan dudolni kezdett:

Ha kedvesem szép kezéhez érek,
Megölnek; ha nem teszem, meghalok.
Ha édes ajkáról szívok mézet,
Megölnek; csókja nélkül meghalok.

Mikor egyedül maradt, Ajna nagyot sóhajtott. Emlékezetébe idézte Artik utolsó szavait és jóleső borzongás futott végig testén. Felemelte kezét, mintha a fiú ujjainak nyomát keresné rajta. De semmi különöset nem látott. Tenyerét égő arcára szorította. Még egyre Artik után nézett. A pej könnyű ügetéssel haladt. Patái alól kavicsok ugráltak szét nagy ívben, mint eső után a békák. Artik néha visszafordult és ostorával integetett.

Ajna gondolatai a fiú körül jártak. Látta maga előtt, amint lován ül és zavartan veregeti ostorával nyergét. Hallani vélte hangját. Összerezzent, mintha Artik pelyhedző bajusza érintette volna meg arcát, pedig csak a reggeli szél lebbent.

Gyermekkorában barátságot érzett a fiú iránt, később már tetszett is neki. De most különös érzés ébredt benne. Mintha Artik láthatatlan fonalat kötött volna szívére és most egyre maga felé vonná. Ajna folytatta munkáját, de gondolatai messze jártak.

Mikor kiszedte a kész vajat, megérkezett mostohaanyja.

— Mi az, lányom, már régen elkezdted a köpülést és csak most fejezed be? — kérdezte Mammá gyanakodva.

— Hűvös van ma, nagyon lassan verődött — felelt a lány, de nem emelte fel pillantását.

Mammá nem igen hitt neki, mert távozása óta elég sok idő telt el. Nem tudott mibe belekötni, mégsem állta meg szó nélkül.

— Mondd inkább, hogy abbahagytad a munkát és lustálkodtál.

Ajna derűs, álmodozó arca elborult a szemrehányás hallatára.

3

A TÉLUTÓ meleg volt, így a vetést már a novruza, vagyis a muzulmán újév, március huszonkettő előtt be tudták fejezni. Ezen a napon esett az eső. Az árpa és a gabona szépen csirázott. De igen nyugtalanította a parasztokat, hogy az öntözőcsatornákban nem emelkedik a víz. Artik is aggódott. A megöntözött búza élénken zöldelt, alóla itt-ott még előbarnállott a föld. De öntözés nélkül a gabona satnya maradt, száracskái még nem kezdtek sárgulni, nem szöktek kalászba, még nem konyultak le a földre. Ez valamennyire megnyugtatta Artikot. „Ha nem lesz nagy forróság, — gondolta — talán kibírja a következő öntözésig". Addig még tizenkét nap van hátra. Újra elővette a nyugtalanság, mikor erre gondolt. „Tizenkét nap... De neki úgy sincs teljes része. Ha ez már a multkor is kevés volt, hogyan lenne most elég?"

Az, hogy nincs teljes része, Artikot ismét a multra emlékeztette.

1915 őszén, a termés betakarítása után választották meg az új mirábot. A miráb volt a vízelosztó, minden évben más töltötte be ezt a tisztet. Gosa aul területén mintegy hatszáz gazdaság feküdt, négy nemzetség tulajdonában; négy öntözőcsatorna tartozott hozzá. Abban az évben a parasztok különösen elégedetlenkedtek mirábjukkal, aki lelkiismeretlenül megkárosította őket és csak a saját hasznát nézte. Ha néha teljes vízrészüket követelték rajta, húzódozott és szóbeli ígéretekkel akarta elütni a dolgot. A parasztok most arról beszéltek egymás között, hogy olyan mirábot kell választani, aki nem lop és nem részrehajló. Ez a kérdés állt az érdeklődés középpontjában. Minden csoportnak meg volt a maga jelöltje.

A szegényparasztok így beszéltek:

— Ebben az évben jól meg kell gondolnunk, kit választunk meg mirábnak.

— Minden esztendőben ezt mondjuk, a döntő pillanatban aztán mégis olyan embert választunk, mint Nunna Pak.

— Igazad van. Tavaly Pasi Kelját* akartuk, mégis Nunna Pak kapta a mirábságot. A rokonságának és barátainak aztán bőven osztogatta a vizet a mi rovásunkra és így tékozolta az állami vagyont.

— De ebben az évben nem is lesz ő a miráb!

— Kopasznak mégegyszer nem nő ki a haja! De így vagy úgy, meglátod, megint rosszul járunk.

— Miért? Ha összefogunk, idén Artiknak tudnánk ítélni a tisztséget. Annál is inkább, mert a Kertik-nemzetségből való, közülük pedig régen nem került ki miráb.

— Nagyon helyes! Artik kemény legény és nem követne el olyan gazságokat, mint Nunna Pak.

— Majd meglátjátok, nem fog sikerülni, most sem úgy lesz, ahogy mi akarjuk.

Artik is hallott rebesgetni erről a tervről, de úgy vélte, akkor választják meg őt mirábnak, mikor megszólalnak a süketnémák. „Akkor látom a mirábságot, mikor a fülemet" — gondolta. — „Azt mondják, — elmélkedett tovább — a nép döntése szent. Ha valamennyien összefognak, lehet, hogy mégis megválasztanak. De ha így történik, helyt tudok-e majd állni? Hiszen ez nem könnyű dolog, nagy felelősséggel jár. Nem, nem vállalom el. Ámbár nem csinálnám rosszabbul, mint a többiek. Az bizonyos, hogy nem lenne külön mértékem a gazdagok és szegények számára. Nem lennék a Halnazár-bejhez hasonlók rabszolgája, és nem itatnám a gazdagokat a nép vizéből. Körmükre koppintanék a telhetetleneknek".

Túl az úsztatón, a gazdagok sátraiban azonban másként vélekedtek:

— Mi lenne, ha ebben az évben is Nunna Pak maradna a miráb?

— Nehéz dolog. A parasztok sehogysem egyeznének bele.

— Nem volna rossz Mamed-khán sem.

— Anna-bég is szóba jöhet.

— Ne maradjunk Anzárnál? Jól ismeri a földművelés és öntözés minden fortélyát.

* *Kelja = kopasz*

Ilyen tanácskozások folytak nap mint nap. Végül a falu vezetője és a főmiráb javasolták, hogy a férfiak gyűljenek össze mirábválasztásra, azután kezdjék meg a csatornatisztítást.

Hűvös őszi nap volt. Az emberek az aul közepén álló lombkunyhó körül gyülekeztek. A beszélgetés során több név merült fel. Egy jelöltet sem támogattak nagyon erősen, komoly kifogást sem emeltek senki ellen. Egy ideig tréfálkozva tárgyalták a dolgot, végül az egyik férfi komolyan szólalt meg:

— Emberek, jól tudjuk, hogy a jelöltek közül bármelyik megállná a helyét. Tiszteletreméltó ember valamennyi. De most nemcsak arról van szó, hogy valahogyan leszolgálják a mirábság idejét. Olyan mirábra van szükségünk, aki ember a talpán, aki megérti a népet és meglátja a nép baját.

— Jól beszélsz, Mele-bej — hangzott minden oldalról...

— A közmondás úgy tartja: jószándék-félgazdaság. Legyen hát miráb ebben az évben egy igazán jószándékú ember: Mamed-khán! Lehetséges, hogy tiltakozik ellene. De ha megkérjük, hogy egy évecskén át szolgálja a népet, bizonyosan beleegyezik. Nincs kőből a szíve.

Egy napégettarcú férfi összeráncolta homlokát, elgondolkozva símított végig háromágú szakállán és hangosan hümmögött. Bár ez maga bizonyította, hogy nem értett egyet a javaslattal, még fel is szólalt tiszteletteljes hangon:

— Jól beszélsz Mele-bej, de egy khánnak nem illik paraszti dolgokkal foglalkoznia. Csak nem alázunk meg egy khánt és nem dobáljuk sárral tiszteletreméltó nevét! Különben is, a mirábság csak kívülről látszik tiszteletbeli dolognak, valójában kutyának való munka. De nem lehet miráb olyan ember, aki képmutató és nem meri kimondani az igazságot. Ezért kell kemény, egyenes embert választani.

— Cserkez-aga igazságot beszél — helyeseltek a körülállók.

Egy ragyás, öntelt arcú legény, ki fején félrecsapott sapkát viselt, rövid gondolkodás után kijelentette:

— Emberek! Adjuk idén Anna-bégnek a mirábságot!

Cserkez megmosolyogta a legényt és javaslatát. Az emberek megértették mosolyát, de a fiú nem vette észre és megkérdezte:

— No, mi a véleményetek?

Cserkez úgy nézett rá, mintha jól össze akarná szidni, de

aztán nyilván rájött, hogy a legény fiatal még és éretlen eszű. Így hát tartózkodóan felelt:

— Balli fiam, khán és bég olyanok, mint a ló két füle. Egyiket sem lehet a másik fölé helyezni. Ha lealázónak tartjuk a khán számára a mirábságot, hogyan lehet az méltó egy béghez? Az olyan embereknek, mint Mamed-khán és Anna-bég, a leánykérés és a szónoklás való.

A tömeg hátsó soraiból zúgolódás hallatszott:

— Hogyan tudja Anna-bég összeegyeztetni a mirábságot a bagózással?

— Ha azt akarjátok, hogy föld és víz csupa füst legyen, tegyétek meg Anna-béget mirábnak.

Az egyik legkomolyabb javaslat Artikot jelölte. De hívei kisebbségben voltak. Felhangzott ugyan néhány „Helyes!" „Nagyon helyes!" kiáltás, de Mele-bej tiltakozott.

— Emberek! A mirábság nem játék, nem gyűrű, melyet akárkinek oda lehet vetni. Csak edzett ember viselheti ezt a tisztet. Jól kell tűrnie forróságot, hideget; értenie kell a földműveléshez és öntözéshez. Artik még nagyon fiatal. Nem élt még át nagy forróságot és komoly fagyot. Ha élne apja, Babali, az nyugodtan lehetne miráb. Bár szegény paraszt volt, mindig tudta, mit csinál.

Artik nem nagyon törekedett a mirábságra, de ezt a kifogást megalázónak tartotta. Szeretett volna élesen válaszolni Mele-bejnek, de félt, hogy ez szerénytelenségnek tűnik majd részéről. „Ha itt lenne Asir, jól megfelelne neki" — gondolta. De most az egyszer Cserkez-aga helyettesítette Asirt.

— Mele-bej — szólt. — Az ész nem a kortól függ, hanem a gondolkodástól. Nem az tud többet, aki többet élt, hanem aki többet látott. Artik fiatal ugyan, de egész életét porban és sárban élte le. Ha őt választjuk mirábnak, bizonyosan nem tesz majd senkivel kivételt és nem lopja meg a népet, mint Nunna Pak. Egyébként az igazság is azt követeli, hogy most már a Kertik-nemzetség kerüljön sorra. Artik pedig közülük való.

Szavai meggyőzően hangzottak, de Mele-bej nem hagyta magát.

— Utolsó érved figyelemreméltó. De ha már a Kertik-nemzetség került szóba, miért ne egy idősebb tagját válasszuk meg inkább? Például Szahat Kolákot!

Most érkezett a gyűlésre Halnazár-bej és már kinyitotta

a száját, hogy Mele-bejt támogassa, de fia, Balli, heves közbeszólásával megelőzte:

— Kit nem javasolsz, Cserkez-aga! Milyen jogon lehet miráb egy nőtlen ember, akinek nincs még saját földje és vize. Artiknak nincs kutyája, sem etetőtála a kutya számára!

Artikot már e nélkül is rég bántotta, hogy apja szegény lévén, nem tudta idejében megházasítani. Ezért nincs még saját földje és vize, ezért nem tud a többiekkel egyenrangú félként beszélni. Balli szavainak hallatára elöntötte a düh. Felpattant, mintha rugók lökték volna.

— Balli-khán, add a mirábságot, akinek akarod. De tartsd a nyelved, ne ugass, mint egy kutya!

Már gyermekkorukban sem szívlelték egymást. Balli mindig lenézte Artikot. Így a rendreutasítás annál inkább sértette. Fejébe szállt a vér, úgy vágta vissza:

— És ha nem hallgatok?

— Én...

Artik nem is jutott szóhoz Balli ledobta válláról selyem köpenyét és nekirontott. Az emberek szétválasztották őket. Balli igyekezett kitépni magát és rekedten ordította:

— Engedjetek! Én őt...

Artik az ajkát harapdálta és szótlanul állt.

Később, valahányszor erre a jelenetre gondolt, a homloka elborult, felforrt a vére. De rögtön elmosolyodott, amint eszébe jutott Balli siránkozó hangja: „Vénasszony legyek, ha nem számolok le veled ezért az ütésért!"

A verekedés után abbamaradt a vita. A tömeg két csoportra szakadt és félő volt, hogy összecsapnak. Néhány embernek eszébe jutott a mondás: „Amíg a jóllakott meg nem tántorodik, az éhesnek nem jut semmi" — és úgy vélték, ez jó alkalom arra, hogy a bejeken megtorolják a felhalmozódott sérelmeket. A bejek és a vének veszélyesnek látták a helyzetet, Halnazár is megérezte a tömeg fenyegető hangulatát. Szigorúan rákiáltott hát fiára és annak híveire. Így sikerült lecsillapítani a kedélyeket. Néhány percig feszült csend uralkodott. Azután újra megindult a beszélgetés, a vita a miráb személyéről. Most a középen üldögélő, soványarcú, kecskeszakállas, hályogosszemű vén, Mamedveli-Hodzsám avatkozott a vitába. Kihúzta kezét csíkos köpenyének bő ujjából, végigsímított szakállán és megszólalt:

— Emberek! Én nem tartozom egyik nemzetséghez sem.

Mégis egyenlőrangú vagyok veletek, lévén hodzsa, a próféta utóda. Ezért hiszem, hogy meghallgattok. Emlékezzetek a próféta szavára. „A viszályt hintő nem az én szolgám". Isten mentsen az ilyenektől! Nagyapáinknak volt egy mondása: „Akik összetartanak, azokat segíti az isten, de a széthúzóktól elfordul." Muzulmánoknak nem szabad egymás között viszálykodniok. Mint a próféta utóda, kötelességemnek tartom, hogy összebékítselek benneteket. Kérlek, bízzátok rám idén a mirábválasztást.

Mele-bej, Szopi apó és még néhányan felkiáltottak:

— Jól van, Hodzsám! Rád bízzuk!

Hodzsám szavai tetszettek Cserkez-agának is, de azután eszébe jutott, hogy a hodzsa a gazdagok kenyerét eszi és a bejek lovát gyakran lehet sátra előtt látni. Már sejtette, hogy azok malmára hajtja majd a vizet. Az öreg fürge szemében ravasz fényt vett észre. Mégsem emelt újra kifogást. Artik és társai is így vélekedtek, de nem szóltak semmit. Hodzsám folytatta:

— Mindkét fél érdekeit szem előtt tartom. Éppen ezért olyan embert választok, akivel mindnyájan elégedettek lesztek. Persze az új mirábnak nehéz munkát kell végeznie, de én isten nevében és a nép akaratából megkérem, hogy egy rövid éven keresztül szolgálja a köz javát.

Artik, Hodzsám pillantásának irányát követve, megtudta, kit szemelt ki mirábnak. Tudta, hogy a következő percben olyan ember nevét fogja kiejteni, aki rosszabb lesz elődeinél. Oda akarta kiáltani: „Nem adunk teljhatalmat Hodzsámnak!", de elkésett.

— Emberek, emeljétek fel kezeteket és én megáldalak titeket. Úgy vegyétek ezt, mint őseink áldását. Legyen idén mirábotok a szerencsét hozó... Halnazár-bej! Legyen minden tette szerencsés és a bajusza kipödört! Amen.

Mele-bej kitárt karral, lelkesen ugrott fel. Sietett megelőzni a népet.

— Hodzsám, azt mondtad ki, ami a szívemen feküdt és úgy hiszem, mindenkinek kedvére tettél. Azt mondtátok, hogy egy Kertik-nemzetségbeli legyen a miráb, az is lett. Adjon isten jó termést mindenkinek!

Halnazár fontoskodóan köhécselt.

— Ej, Hodzsám, mit tettél! — szerénykedett. De ragyogó arca elárulta, hogy örül a fordulatnak.

A nép nem tudta, hogyan fejezze ki elégedetlenségét. Egye-

sek nem mertek a Hodzsámnak ellentmondani, mások képmutatóan Halnazár mellé pártoltak. Voltak olyanok, kik egyszerűen féltek tőle, vagy pedig el akarták kerülni az esetleges viszályt. Néhányan közömbösen viselkedtek. „Hisz csak egy évről van szó, ez is elmúlik majd valahogyan" — mondták. De Artik nem tudta türtőztetni magát és hangosan megszólalt:

— Még Halnazár miráb sem volt és csaknem az egész vizet ő itta ki. Ha most a mirábságot is rábízzátok, egy kanál vizet sem kaptok majd tőle.

Hátul is felkiáltott valaki:

— Ha Hodzsám maga jelöli ki a mirábot, nekünk kár volt itt összegyűlni!

De senki sem hederített rájuk. Így hát Halnazár megkapta a mirábságot, igaz, hogy botrány árán és a nép szétszéledt.

Artik rövid idő multán már a csatornatisztításnál dolgozott, Halnazár felügyelete alatt.

A Tedzsenka vize, a keribenti gátnál öt ágra szakad. Az öt ág közül az egyiket az Állami ágnak hívják. Az a föld, amelyet ez a csatorna öntözött, jobb volt a többinél. Mivel ez a csatorna a cáré volt, ebbe korlátlanul eresztették a vizet. A többi négy csatorna nevei: Vekil, Bek, Utamis és Kjál. Artik aulja a Kjálból kapott vizet, ötös tagozódásban. Az egyik tag volt Artik aulja. Mivel az utolsó öt-hat évben nem tisztogatták medrét, a víz homokkal hordta tele. Mikor a Tedzsenka apadt, a Kjálba kevés víz ömlött, de ha a folyó duzzadt, a csatorna kiöntött és a csatorna távolabbi része mellett fekvő földekre nem jutott víz. Végül is háromévi huzavona után, 1915 őszén a parasztokat kizavarták a csatornatisztításhoz.

A munka megkezdése után Halnazár át akarta számolni a vízrészeket. Magához hívta a nemzetségek véneit, kikérdezte őket a családok létszáma felől. Minden vízrészt egy szárított trágyagolyócskával jelölt. Amikor ezeket összeszámolták, százötvenkettőt találtak. A parasztok csodálkoztak, de Halnazár bizonygatta, hogy helyesen számolt.

— Ha kételkedtek, újra megszámolom — mondta, de megint csak százötvenkettő jött ki.

Ennél a jelenetnél ott volt Artik is. Érezte, hogy itt valami nincs rendjén. Mások is gyanakodtak, de egyedül ő merte felemelni szavát.

— Bej-aga, itt valami tévedés lesz. Mégis csak rosszul számolhattál.

A bej haragra gyúlt. Szemöldökét összevonta, gorombán akart válaszolni a fiúnak. De hirtelen eszébe villant valami, arca megenyhült.

— Ha nem hiszed, fiam, számold meg magad, én majd a neveket mondom — szólt és Artik felé tolta a halmot.

Artik azonban cselt szimatolt és hozzá sem nyúlt.

— Bej-aga, ezek a golyócskák nem oly ravaszak, mint az örmény számításai, melyeken nem tud az ember eligazodni. De szerintem nem is szükséges ezekkel számolni. A tavalyi száznegyven vízrész egy év alatt nem változhatott százötvenkettőre. Számold meg az új házasokat.

Ujjaikon átszámolták, és kiderült, hogy négy pár van.

Cserkez figyelmesen Halnazár arcába nézett.

— Ez összesen száznegyvennégy. Hol a többi nyolc?

Artik megint közbeszólt:

— No és hányan haltak meg, vagy költöztek el?

Négy halott volt.

Úgylátszik, Halnazár a halottak után is számított egy-egy golyót; azután a halomhoz még egyet hozzátett, gondolván, hogy unokáját rövidesen megházasítja. Mivel Ballinak már volt egy vízrésze, még egyet számított rá, legfeljebb második feleséget is szerez neki. Két golyó pedig egyszerűen becsúszott az ujjai között. Végül mégis megállapították, hogy száznegyven vízrész van. A parasztok magukhoz vették a szükséges szerszámokat és néhánynapi élelmet. Elindultak a vízválasztó felé.

A vízválasztó másfélnapi járóföldre feküdt az aultól, így hát a munkából nem tudtak minden nap hazatérni. Artik, Szahat Kolákra, Asir apjára bízta lovát, élelmet csomagolt össze és munkába indult. Nőtlen lévén, csak anyja után kapott egy vízrészt. Ez kevés volt az öntözéshez, így még egyet bérelnie is kellett. Most tehát két vízrészért dolgozott. Amint a csatornához ért, mindjárt észrevette, hogy a rúd, mellyel Halnazár a munkákat kiméri, az egyik terület kimérésénél hosszabb, a másiknál rövidebb. De azt gondolta hogy legközelebb Halnazár rendesebben fog mérni és szó nélkül elfogadta a rá kiosztott részt.

A lapáttal, melyet a híres Hoz mester készített, egy lendítésre több pud földet emelt ki egy középmagas ember termeténél magasabbra. Nyakán ezért csakhamar kidagadtak az erek, arca vörös lett. Válla zsibbadni kezdett és derekában is

érezte a fáradtságot. De azért szorgalmasan dolgozott tovább. Egyik lapát földet a másik után hajította át a csatorna peremén. Nem sütött a nap, poros arcán mégis piszkos csíkokat szántott a veríték. Háziszőttes inge is átnedvesedett. Verejtéke összevegyült a porral és inge lassan bőrkeménységűre száradt.

Körülötte kiáltások röpködtek:

— Gyerünk csak!

— Érd utól Artikot!

— Nyomd meg!...

Artik befejezte munkáját és felment a csatornapartra. Tenyerével letörölte homlokáról a verítéket és büszkén szétnézett. Látta, hogy néhányan szintén végeztek munkájukkal, de mások csak a felénél tartanak! „Igyekezzetek legények!" — biztatta az elmaradtakat, azután vállára vetette a lapátot és a második részhez sietett. Ott aztán leült a partra és lábát a a csatornába lógatta. Övéből vastag lepényt szedett elő és jóízűen enni kezdett. A miráb rúdja azonban elvette étvágyát. A mérésnél úgy látta, hogy a rúd hosszabb, mint előbb. Megragadta a botot és felkiáltott:

— Várj csak, miráb-aga, mérd le mégegyszer!

Halnazárnak még eddig senki sem mondott ellent, nagyon megsértette hát ez a bizalmatlanság. Szigorú pillantást vetett Artikra. Szívesen meg is ütötte volna, de félt, hogy magára vonja a parasztok neheztelését Hidegen elmosolyodott.

— Konok fickó vagy, úgy látom — mondta.

Az új mérésnél kitűnt, hogy Halnazár több munkát akart Artikra hárítani. De rögtön talált magának mentséget.

— Nincs szemed, hová teszed azt a jelet! — szólt rá fenyegetően az emberre, aki a vonalát meghúzta.

Azóta Halnazár rúdja sohasem nőtt meg, ha Artik munkáját kellett kimérnie. De mindig kereste az ürügyet, hogy beleköthessen a fiúba. „Nem egyenesek nálad a falak. Az alján föld maradt. Túl közelre lapátolod ki a földet..." Azonban Artik mindig helytállt magáért.

Ebben az esztendőben az eddig megműveletlen Atgirána-völgyet is bevetették a parasztok. Négyes-nyolcas csoportokra osztották őket, hogy könnyebb legyen a vízellátás és ismét átszámolták a vízrészeket. A nemzetségfő, a főmiráb, az irnok, a jeszaul, az almiráb, a bírák, az őrök, a hodzsák, a mulahhok és az iskolás gyermekek részeiért mások dolgoztak; ilyen negyvennyolc volt. A miráb kiravaszkodta, hogy a közös vízből egy

tucat részt eladhasson. Így a csatornatisztításon dolgozó parasztok száznegyven vízrésze kétszázra nőtt. Ezért mindenkire később került az öntözés sora. De rájöttek, hogy a vetések nem bírnak ki huszonöt napot víz nélkül és elhatározták, hogy az eddigi egésznapos öntözés helyett félnaposat vezetnek be, tizenkét és félnapi időközökkel.

Erre gondolt Artik, amint szántóföldjén járkált. „Kibírja-e a vetés ezt a tizenkét napot?" — töprengett.

De úgy történt, ahogyan Asir jósolta. A víz minden nap emelkedett, zúgó morajjal töltötte meg a csatornákat, kiáradt és elöntötte az utakat. A dejhánok bőven öntözhették a vetéseket. Jutott elég víz a tavalyi búzára, sőt még a szűzföldekre is.

A víz rohamosan nőtt. Újra fenyegetett a három év előtti veszély, amikor az áradat átszakította a kerribenti gátat. Ajánlatos volt levezetni a vizet a régi Dzsangutaran csatorna medrébe. Elrendelték hát, hogy a nép teveháton rőzsét hordjon a gátra.

Artik és három részestársa negyven batman* búzát és négy batman árpát vetettek. A gabona szépen kikelt. De a tízbatmanos föld — mivel egy vízrészt bérelt — kevés volt ahhoz, hogy Artik helyzetén javítson. A mult évről még sok adóssága maradt. Ezért aztán elhatározta, hogy vet még a közös földön, bár már elmúlt ennek a munkának az ideje. Bízott abban, hogy a vízbőség tovább tart.

Év elején is jó kilátások voltak, de Artik akkor nem talált vetőmagot. Most már féltek a bejek, hogy a tavalyi búzát megeszi a féreg, hát inkább kölcsönadogatták a megbízhatóbb embereknek. Artik még tíz batman búzát vett kölcsön Halnazártól és egy napon Asirral kiment a közös földre elvetni. Minden paraszt annyit vetett ebben az évben, amennyit csak tudott. A módos bejek még harminc-negyven batmant is elvetettek utólag.

Artik kölcsönkérte Asir nagybátyjának szürke herélt lovát és befogta a csődör mellé. Mikor a pej meglátta a másik lovat, nyerített és nyugtalanul kapált, de a szürke meg se moccant, egykedvűen álldogált és így lassan a pej is megnyugodott.

Asir vezette a lovakat, az ekeszarvát Artik fogta. Nem tudtak mély barázdát vágni az ugaron. Az eke nyomán roppanva fordultak ki a rég parlagon heverő föld vöröses rögei.

* *Batman = 24 kg.*

A felszántott terület rikítóan elütött a fehéres sós talajtól. Artik úgy érezte, minden barázda távolabb viszi őt a szegénységtől, mindegyik egy-egy út, melyen a szerencse közeledik felé.

A két legény és a két ló fel-alá jártak, mint a takácsok, amikor szövetet húznak maguk után. Artik eljövendő boldogságáról ábrándozott. Nem érzett meleget, fáradtságot. „Ha jó termés lesz, kifizetem adósságaimat, a dolgaim rendbejönnek és talán Ajna is meghallgat" — gondolta bizakodva. A magasban pacsírta énekelt. „Dzsujpi-dzsujp, dzsujpi-dzsujp" — fütyülte, Ajna a tiéd lesz, Ajna a tiéd lesz" értette ki a dalból Artik. Nem tudta magába fojtani jókedvét:

— Pompás állat vagy, lovacskám! Vezesd csak, Asir.

Gondolatai egyre visszatértek arra az emlékezetes napra, amikor Ajnával találkozott. Hogy gyönyörködött benne, milyen zavartan beszéltek egymással, mennyire megijedt Ajna, amikor a csókot említette, de mégis mosolygott rá! Artik minden egyébről megfeledkezett és olyan gépiesen haladt, mint élettelen játékfigura, amely keréken gurul az eke után. Gondolatban karjában tartotta Ajnát és megcsókolta. A lány meg összerezzent; mintha hideg vízzel öntötték volna le. Asir hangjára rezzent fel Artik:

— Artik, nézz csak az árnyékra, nincs még dél? — rázta fel Artikot Asir egy pillanatra.

— Még fordulhatunk néhányszor — válaszolt a fiú, gyorsan az árnyékra pillantva.

Asir egyszer csak meghallotta, hogy barátja énekel:

Búzát vetettem, mind le is arattam, nem tudtam, hogy közte dudva lesz;
Forrást ástam, vizét ittam, nem tudtam, hogy vize sáros lesz.
Nem tudtam, hogy a legszebb lány jár más legény után,
Szomjazom reád, kérlek, oldd el hát szomjam, szép leány!

Asir kitalálta, hogy barátja gondolatait szántás közben is Ajna foglalkoztatja. De félt, hogy Artik jókedve hamar kilobban, időnként hát biztatta.

— Jól van, Artik! Csak vidáman!

Amikor kifogták a lovakat, a szürke csuromvizes volt, a pej csak szűgyén és a füle mellett izzadt. Artik egy pillantással megmérte a felszántott területet. A szántó hatalmas vörös szőnyegként nyúlt el a tűző napfényben. „Megvan másfél tanap*" — állapította meg magában.

* *Tanap = egyötöd hektár.*

Asir vizet forralt egy vasedényben. A két barát letelepedett. Teát ittak és lepényt ettek hozzá. Asirnak beszélgetésre támadt kedve.

— Nos, Artik...

Ravasz mosollyal töprengett, hogyan is kezdje beszédét, de Artik kitalálta, mit akar mondani. Gyorsan lenyelte falatját és közbevágott:

— Értem, értem... Lehet, hogy most megszerzem a feketefülű tevét!

Azt értette ez alatt, hogy idén valószínűleg jó termése lesz és mindent elér, amit csak kíván, legkiváltképpen Ajnát. De hogy az elérhetetlen Ajnát a feketefülű tevével említette együtt, zavarba jött és bűntudatosan elmosolyodott. Asir megértette.

— Kívánom, hogy minden vágyad teljesüljön! — barátja vállára csapott. — Aratás után megtartjuk a lakodalmat!

Artik most mesélni kezdett neki Ajnáról. Asir figyelmesen hallgatta. Artik arcán öröm és boldog remény tündöklött. Asir csámcsogva igyekezett nyelve alatt tartani a bagót. „És aztán?" — kérdezősködött egyre és köpködött.

Artik már be akarta fejezni elbeszélését.

— És azután azt mondtam neki, hogy szeretném megcsókolni...

Asir nagyot nevetett és tapsolt örömében.

4

DE NEM EGYEDÜL Artik gondolt lakodalomra — készülődtek arra Halnazár-bej házánál is.

Egyik hajnalon vidám zajra ébredt az aul. Már előző este kihirdették, hogy másnap mennek a menyasszonyért és megtartják a szokásos versenylovaglást. A nők már kora reggel talpon voltak, izgatottan szaladgáltak sátorról sátorra. Hétköznapi ruhájuk helyett ünneplőt öltöttek. Akinek hiányzott valamilyen ékessége, a szomszédba rohant kölcsönkérni. A felcicomázott asszonyok sietve csatlakoztak a nászmenethez.

De nagy készülődés folyt a legények között is. A tevéket szőnyegekkel és selyemtakarókkal díszítették. Felcifrázták a lovakat, még a farkukat is befonták. Visszhangzott az aul a vidám kiáltozásoktól:

— Gyorsabban!

— Vezesd a tevét!

— Mozogj már!

Mammá új selyemruhájára még könnyű selyemköpenyt terített, derekára feketével hímzett övet kötött. Sapkáját zöld meshedi kendővel fonta át, rá hímzett vörös selyemleplet borított. Karján négysoros karperecek villogtak, vállán ezüsttel kivert bőrtáska függött. Díszes ruhájában festőien hatott.

Ezüstlemezes fejdísze, ujjain a láncocskákkal összeerősített gyűrűk és különösen rövid ruhája alól kilátszó, széles hímzéssel kivarrt bugyogója azt mutatta, hogy fiatalnak igyekszik látszani

Mammá fel akart ülni a vörös szőnyegekkel díszített tevére. Egyik oldalról Mered, a másikról Ajna támogatta. Nagy-

nehezen felkapaszkodott. De nem fért el kényelmesen az ülésen. Ledobálta hát a takarókat és rátámadt férjére:

— Hogy csináltad meg ezt az ülést!

Mered mentegetődzés nélkül adta kezébe a gyeplőt.

— Kapaszkodj!

A teve hátsó lábára állt. Mammá arca eltorzult a félelemtől. „Jaj istenem!" — kiáltozta és hátradőlt. Mikor a teve elülső lábai is kiegyenesedtek, csaknem lebukott. Ajna megsajnálta mostoháját, de lekicsinylően gondolta: „Minek neki lakodalom, ha még a nyeregben sem tud ülni!" Ilyen gondolatokkal vezette a tevét a vendégek gyülekezőhelyére. Titokban abban reménykedett, hogy találkozik valakivel.

Artik vékony kaftánt öltött hímzettnyakú ingére és bolyhos övet kötött derekára. Lova füle közé rikítószínű szalagokat akasztott és elindult Halnazárhoz, ahol már gyülekezett a nép.

Az első, akit a tömegben megpillantott, Balli volt. Két vörös selyemköpeny hullámzott rajta, lábán fekete csizmát, fején fekete bárányбőr-sapkát viselt, övén ezüstözött tőrtok villogott. Vállán torkolatával lefelé irányított kétcsövű puska lógott.

Halnazár remek lovát, Melekust vezették most elő. Szügyét aranyozott páncél fedte. Nyakát egészen a szügyéig ezüstlemezek díszítették. Az udvaron teve állt, hátán színes takarók, fején ezüstözött sapka. Nyergéről két oldalon zöld takarók csüngtek. Az állat térdre ereszkedett, mintha meghajolna valaki előtt. Ebben a percben az új sátor függönye félrehúzódott és Balli felesége lépett ki rajta. A középtermetű fiatal nő teljesen vörösbe öltözött. Selyemruhája felett még ezüstszélű selyemköpenyt is viselt, erre pedig ujjatlan leplet borított, melyet fején is átvetett. A lepel alatt fején ezüstrojtos sapka csillogott, nyakáról hosszú, aranyozott lemezfüzér csüngött. Csuklóján drágaköves karperecek ragyogtak, ujjain számtalan gyűrű. Ékszerein villództak a felkelő nap sugarai. A fiatal nő megjelenése olyan volt, mint a megtestesült öröm. De amint Ajna jobban megnézte, észrevette, hogy sápadt arca beesett, szeme bágyadt, tekintete szomorú. Balli felesége felült a szőnyegekből és selyemtakarókból készített nyeregbe. Ajna hallotta száraz köhögését. Balli már lován ült és ingerülten morogta: „Disznó, mindig feltart!" Ajna most már megértette Balli feleségének szomorúságát. A nő arcán most is összefutot-

tak a ráncok, szeme könnybelábadt. „Gyűlöli a férjét, — gondolta Ajna — hangját sem szereti hallani. Úgy hiszem, nem sokra tartja életét."

Ajna azután a többi nőt kezdte nézegetni. Néhányan csak egyszerű ruhát viseltek, minden ékszer nélkül. „Ugyan miért jönnek lakodalomba, ha nincs szép ruhájuk?" — gondolta Ajna. Nem tudta még megérteni, hogy azoknak is öröm és pihenés elvegyülni a tömegben és résztvenni a közös mulatságban, még rossz ruhában is.

Huszonöt teve vonult el egymás után. Nyakukon és mellső lábukon apró csengőket ráztak. Az egész aul visszhangzott vidám zajuktól. Utánuk lovasok következtek. Paraszti ruhában többnyire igáslovak hátán. Fajlóval nem sokan büszkélkedhettek közülük. Vörös selyem kaftánt is csak néhányan viseltek. Ajna nem sok pillantást vesztegetett rájuk, egyedül Artikot nézte.

A fiú egyszerű ruhában, de ragyogó arccal, fiatalos jókedvvel ült lován. Ajna gyönyörűnek látta. Tekintetük találkozott és a lány megremegett. Mintha megállt volna szíve verése. Artik délceg tartása és minden mozduiata mint a mágnes vonzotta magához. Mikor a lovasok vágtába csaptak át, úgy érezte, szíve kiszakad helyéről. „Bár csak én is a nászmenetben lehetnék Egész úton gyönyörködhetném benne" — sóhajtotta. Artiknak is eszébe villant: „Ha Ajna a feleségem lenne, most együtt mehetnénk a menyasszonyért"... Hirtelen megfordította lovát, a hazafelé tartó Ajna után vágtatott, lovával körbefordult előtte, azután saját sátra felé került, mintha anyjával akarna sürgősen közölni valamit s csak azután fordult vissza a lovasok felé.

Amint a menyasszony falujába értek, a lovasok sortüzet adtak. Az egész környékről összeverődött gyerekhad régi szokás szerint kőzáporral fogadta az érkezőket. Artik észrevett egy suhancot, aki célbavette őt és még idején félreugrott. Az ütés a mellette lovagoló Ballit érte, majdnem lefordult a nyergéből. Dühösen rántotta vissza lovát és a levegőbe lőtt. Egy másik lovas homlokát ökölnyi göröngy találta el, a helye rögtön feldagadt. Egy gyereket megrúgott a ló, most sírt a fájdalomtól. Végül közbeléptek a felnőttek és szétzavarták a kölyköket.

A menyasszony falujának asszonyai és leányai szokás szerint a női sátor előtt gyűlekeztek, hogy megtépázzák az érkező

nők ruháját. Ha nem védekeztek jól, vagy a férfiak nem védték meg őket, a ruhákat összeszaggatták. Valaki elkapta Mammá felső köpenyét, fejéről lerepült a sapka. Dühében elvörösödött és felkiáltott:

— Oh, átkozottak! — lehajolt sapkája után, de ebben a percben egész hosszában végighasították kendőjét. — Oh, hogy a kezedet lepjék el a kelések! — átkozódott, míg végre betért a sátorba.

Ott már felhordták a tálakat és hozzáláttak a falatozáshoz.

Büszketartású tevét vezettek a menyasszony sátra elé. Az állat értelmetlenül bámulta a zűrzavart. A hajcsár rákiáltott: „Hih, csok!" — és megrántotta a gyeplőt. Ha most a hatalmas állat felveti fejét, az ember a levegőbe emelkedik. De a teve nem állt ellent, váratlan fürgeséggel behajlította térdét, szügyét a földre eresztette. Mikor kihozták a szőnyegbe burkolt menyasszonyt, a teve megijedt és fel akart ugrani, de a gyeplő körülcsavarta lábát és nem tudott talpraállni.

A szőnyeget szétnyitották. A menyasszony egészen fiatal lány volt. Artik látta, hogy köpenyének szélével félénken eltakarja arcát. Gyámoltalansága meghatotta a fiút. Azután eszébe jutott, hogy Ajnát is így viszik majd ki a sátorból és lelkesen felkiáltott:

— Hol van a bej köpenye?

A menyasszony fejére rádobták Halnazár selyemköpenyét. De amíg felültették a bej legfiatalabb menyének háta mögé a tevére, a köpenyt darabokra szakították a vőfélyek és még kővel is meghajigálták a menetet. Útban visszafelé a lovasok kettesével, hármasával ügettek a násznép két oldalán. Néhány könnyelmű legény bátorságát akarta csillogtatni a menyasszony előtt. Nem törődtek azzal, hogy a tevék megijednek, rá sem hederítettek a hajcsárok és gyalogosok kiáltozására, vad vágtába csaptak az út két oldalán, ostorral hajszolták lovukat. A tevék félve hátráltak és letértek az útról. Hirtelen egy megvadult ló betört közéjük, a tevék megbokrosodtak és szétfutottak... Még fel sem hangzott az „Ah, vah!" kiáltás, két nő már kiesett a nyeregből. A nép köréjük csődült. Az egyik Mammá volt. Artik mikor látta, milyen nagy ívben repül le a tevéről, azt hitte, hogy menten darabokra esik. De Mammá, kövérsége ellenére fürgén ugrott fel. Arcát por mázolta be, haja összekócolódott. Feldúltan nézett körül és bár nem tudta, ki volt a vétkes, heves szitokban tört ki:

— Hogy a dögvész jöjjön a lovadra! Átkozott, sose ismerd meg a jót életedben!

Artik odalovagolt hozzá, átadta leesett sapkáját és megkérdezte, hogyan érzi magát. Mammának nem történt nagyobb baja; csupán a könyöke karcolódott meg és felhorzsolta az oldalát. A horzsolást az esés közben eltört üveg okozta, melyet a menyasszony szüleinél csent el.

A másik lezuhant nő körül összeverődött tömeg sokáig nem akart elszéledni. Artik odalépett és Balli feleségét pillantotta meg a földön. A fiatal nő sápadt arca elkékült, szeme nyugtalanul rebbent ide-oda, szájából véres hab folyt. Nem tudták, hol sérülhetett meg. Balli látta, hogy feleségének ajka mozog, föléje hajolt, mintha segíteni akarna, de mikor az asszony kinyujtotta kezét, szeme gonoszul megvillant.

— Annyi nő közül éppen te esel le — szólt Balli. — Nem tudsz magadra vigyázni, pedig még gyereket sem tartasz a karodban. Úgy kell neked!

Ezzel elfordult. A tömeg felháborodott pillantásokkal mérte végig. Artik nem is állta meg szó nélkül.

— Balli, hát nem bánt a lelkiismeret? Kőből van a szíved, úgylátszik! Hiszen halálán van! Ahelyett, hogy segítségére lennél, még gorombáskodsz vele. Rajtad kívül senki más nem viselkednék ilyen kegyetlenül.

— Nem a te dolgod! — vágott vissza durván Balli és elindította lovát.

Most maga Halnazár lépett oda. Egy szelíd tevén széles fekhelyet készíttetett, a beteget ráfektették és odakötözték. A család nem vette túlságosan szívére a balesetet, így a vendégek nyomott hangulata is eloszlott és megújult vidámsággal folytatták útjukat.

Halnazár parancsára az első vőfély hangosan kihirdette:

— Aki elsőnek éri el az ault, díjat nyer. Egy bárány és tíz rupia lesz a jutalma.

Artik két nap óta készítette elő lovát a lakodalmi futtatásra. Mivel a bej saját lovait kímélte és nem indította őket a versenyen, Artik bizonyos volt benne, hogy elviszi a díjat. Valóban, így is történt volna. Ha a tavaszi bárány ízes húsára gondolt, szájában összefutott a nyál. A rupiák pengése is kedves volt fülének. Végigtekintett az induló lovakon és már meg akart szólalni: „Bej-aga, ideadhatod előre a díjat", de hirtelen megütötte fülét Balli szerencsétlenüljárt feleségének sóhaja.

Kedve elborult. „Utolsó perceit éli és én versenyezni akarok. Ajnával is megtörténhetett volna..." — gondolta. Meglazította a gyeplőt.

Rákiáltottak:

— Hej, Artik! Indulj!

— Menjetek csak, én nem indulok — válaszolt komoran a fiú.

— Miért? — kérdezte csodálkozva Halnazár és Artik lovára tekintett.

— Sajnálom a lovat — talált hirtelen kifogást Artik.

— Ne légy ostoba! Indulj! A díj bizonyosan a tiéd.

Artik válasz nélkül hagyta Halnazár szavait.

...Már futtatnak!

— Valaki előretört!

— Ki az?

— Nézzétek, hogy vágtat! Senkisem éri be!...

Ajna meghallotta a kiáltásokat. Meg volt győződve róla, hogy Artik halad az élen, kiszaladt a sátorból és az utat kémlelte. Ebben a percben egy ló húzott el mellette. Szemügyre vette a második és harmadik lovast is, de nem találta, akit várt. „Ugyan hol van Artik? — gondolta. — Talán nem vesz részt a versenyen? Ez nem vall rá. Hisz eddig mindig elvitte a díjakat. Mi történhetett vele? Baja esett talán a lovának, vagy őt magát érte valami?..." Megpróbálta elűzni a riasztó gondolatokat, de alig tudta visszatartani könnyeit. Éles szemével egyre Artikot kutatta, de nem látta sehol. Odaszólt az egyik körülötte szaladgáló kislánynak:

— Eredj, kedves, nézd meg, baj nélkül jön-e Mammá és a többiek — kérte.

De a kislány nem értette miről van szó és így felelt:

— Nézd meg magad! — kezével hadonászva vígan ugrándozott tovább.

Ajna ki-be rohant a sátorba. Sehol sem találta helyét. Végül felment a dombra. Csak akkor csillapodott, mikor a közeledő menetben megpillantotta a pejt.

Artik leszállt a lóról és odaadta az egyik kisfiúnak, hogy jártassa meg. Felcsendült az első vőfély hangja:

— Halnazár bej, üdvözöllek!

Artik nagyon furcsálta ezt a lakodalmat. „Buta kölyök még a vőlegény, fogalma sincs a lakodalomról és a menyasszonyról" — gondolta. Valóban a tizenkét éves vőlegény még

nem sokat tudott a szerelemről. Csak a vidám zajnak örült, a többi gyerekkel együtt járatta valakinek a lovát.

Ajna legyőzte félénkségét és ment megnézni a menyasszonyt. Éppen abban az ünnepélyes percben érkezett, amikor a kislányt kezénél fogva Halnazár legidősebb fiának sátrába vezették. Ugyanakkor cipelték be a másik sátorba Balli feleségét is. Ajna nem értette a dolgot, hol az egyikre, hol a másikra pillantott. Halnazár felesége feljajdult, amint meglátta sebesült nehezen lélekző menyét. Arcán ijedtség és bosszúság váltakoztak.

— Jaj, mit csináljak most vele!...

De ahogy a menyasszonyra nézett, szemöldöke kisímult, arca vidám lett. Ez a gyors változás nem kerülte ki Ajna figyelmét. „Szadap nyilván azt gondolja, hogy Balli felesége úgyis meghal. Most már szeretnének tőle mihamarabb megszabadulni. Halnazár igazán könnyen talál Balli számára új asszonyt" — vélte Ajna.

A fiatal nő haldoklása nem zavarta a lakodalmas népet. Nyögését elnyomta a muzsikaszó és a vidám kiáltozás.

Mamedveli-Hodzsán és a többi tiszteletreméltó öreg, Halnazár sátrában gyülekeztek, Artik a fiatalsághoz csatlakozott. Megérkeztek a kérők, arabul elmondták a szokásos imát és feltették a kérdést:

— Kire bízzátok a násznagyságot?

A kis vőlegényhez intézték a kérdést, de az nem értette, tágranyilt szemmel bámult. A kérők megismételték szavaikat, ekkor a vőlegény mellett ülők megsúgták neki a választ és ő vékony gyermekhangján felelte:

— Mele-bejre.

Néhány perc mulva a kérők hangja már a menyasszony sátrából hallatszott.

Mamedveli térdre ereszkedett, megsimogatta szakállát és türkmén nyelven kérdéseket intézett a fiatalok képviselőihez. A válaszok után hangosan arab imába fogott:

— Elhamdililleh, elhamdililleh illezi...

Senkisem értette meg. Nem tudták, hogy a próféta szavait idézi, miszerint a férfi két, három, vagy négy feleséget tarthat. Végül befejezte az imát és áldást osztott. Az ollók csattogása, mely annak jele volt, hogy a menyasszony örökre elhagyja a szülői házat, megszűnt. Ekkor a kérők levették a sörbetes edényt takaró kendőt és széttépték. Darabjait és a

sarkaiba varrott pénzt felosztották egymás között. A vendégek kortyolgatni kezdték az édes, ünnepi italt. A lámpa bágyadt fénye gyengén világította meg a tágas sátrat. Halnazár tíz rupiát vett elő zsebéből és mosolyogva Hodzsám markába öntötte.

— Tartson ez az ünnep örökké! — fejezte ki örömét.

Valamikor éppen így örvendezett Halnazár Balli lakodalmán. Most azonban nem volt füle menyének sóhaja számára. Igaz, bántotta a baleset. Mikor meglátta görcsösen összezárt ujjait, lesoványodott kezének kiduzzadt ereit, kékülő, beesett arcát, remegő ajkát, mikor észrevette, hogy nyelve botladozik és nehezen szedi a levegőt, mikor szeme találkozott reménytelen, kialvó tekintetével, gondolatban elbúcsúzott tőle.

Annál inkább bántotta a dolog, mert a haldokló kedves násznagyának volt a lánya és tudta, hogy családja szomorkodik majd. Halnazár még az úton gondolkozott erről. De jól tudta, hogy menyéből már nem lesz épkézláb ember, nem tud majd semmit dolgozni, ezért mielőbb szabadulni szeretett volna tőle. Igaz, eszébe jutott, hogy ez nagyon alkalmatlan lenne a lakodalom napján. „Úgysem hal meg még ma. Nyugodt maradok, nem zavarom meg a vidámságot, hadd folyjon le rendben az ünnep" — vigasztalta magát és újra muzsikát rendelt.

Amikor a lakodalmi szörbet eljutott a fiatalság sátrába, Artik és néhány fiú a vőlegényt kézenfogva a menyasszonyhoz vezették. Halnazár legidősebb fiának felesége egymásba tette a fiatalok kezét és így szólt:

— Legyen mindig boldog ez az asszony. Mindig kerüljön asztalára kenyér. Óvd meg a gonosztól... Éljen sokáig jólétben tűzhelye mellett.

Ima alatt a vőlegény felsírt:

— Jaj, fáj! Engedd el a kezem!

Ezután a kis vőlegény kezébe ostort adtak, hogy a szokáshoz híven kiűzze a vendégeket a menyasszony sátrából. A kisfiú legszívesebben maga futott volna el. De az ajtónál állók nem engedték ki, visszaküldték. Nem tudta, mitévő legyen, ijedten elhajította az ostort és sírvafakadt:

— Jaj, mama!

Artik nem tudta, nevessen-e, vagy sírjon a vőlegénnyel együtt. Nem várta meg azt a szertartást, mikor a menyasszony

lehúzza a vőlegény csizmáját és leoldja övét, csatlakozott a társasághoz, mely gyűrűjátékkal* szórakozott.

A játékosok félkörben csoportosultak a középen guggoló Cserkez és Pokgi Valla körül. Egyikük lámpást tartott kezében, mely halvány fényt vetett az arcokra.

Cserkez jól szemügyrevette a körülülőket, sorban mindegyiknek a vállára ütött.

— Nincs, itt sincs — mondogatta.

Pokgi Valla megfogta a kezét.

— Állj! Nem jól csinálod!

Megpróbált segíteni Cserkeznek.

Kiszemeltek három játékost, ezeket jól megnézték. Észrevették, hogy az egyik nyugtalan. Pokgi Valla megszólalt:

— Bizonyára ennél van a gyűrű. Tartsd szemmel!

De Cserkez úgy vélte, hogy csak tetteti az izgalmat.

— Engem nem csapsz be, fiam. Állj csak fel! Nincs nálad!

Még két játékos maradt hátra. Az egyik ráncosarcú ember, aki nem viselt szakállt, mereven, kifejezéstelen arccal üldögélt. A másik ragyás, barnaképű fiú szintén egykedvűnek látszott. Cserkez figyelmesen leste és nagynehezen felfedezte rajta az izgalom jeleit. De ez színlelt is lehetett és nem bizonyította, hogy ő rejtegeti a gyűrűt. Cserkez mégis meghozta gondolatban határozatát: „A gyűrű nála van".

— Akármennyire is nyugodtnak akarsz látszani, fiam, a gyűrűt tőled kapom meg — szólt Cserkez, hogy fokozza izgalmát. Azután a símaállúhoz fordult: — Te pedig hiába erőlködsz. Nálad nincs a gyűrű. Ha akarod, ki is hagylak a játékból!

Az egykedvűen felelt:

— Ha így gondolod, nagyon tévedsz.

Pokgi Valla buzgón kiáltott fel:

— Valóban tévedsz, Cserkez! Egész bizonyosan a símaállúnál van a gyűrű.

— Szerintem a ragyásnál.

— Nem ismered a símaállút. Olyan sötét, mint a föld.

— Akármilyen is, a fiú az izgatott, tehát nála a gyűrű.

— Ha nála van, én már nem is játszom — mondta Pokgi Valla és fel akarta emelni kezét, de Cserkez elkapta karját és rászólt:

* *Társasjáték. Az egyik csoport eldug egy gyűrűt, vagy egyéb tárgyat, a másik megkeresi.*

— Várj még!

Ekkor a heves Pokgi Valla felkiáltott:

— Simaállú, add ide a gyűrűt! — és vállonragadta.

Ebben a percben a ragyás legény felemelte karját, mely alatt egy bicskát rejtegetett. Erre mindannyian „hurrá"-t kiáltottak.

Nevettek a sikertelen megfejtőkön, azután elcsitultak és újra hozzáfogtak a játékhoz. Most megütötte fülüket a haldokló sóhaja: „Jaj, meghalok ..." A sóhaj felizgatta Artikot. Felállt és kiment. Az új házasok sátra körül álldogáló tömegben megpillantotta Asirt. Beszélgetésbe merültek, melyet a boldogtalan kis vőlegény sátrából kihallatszó siránkozás szakított félbe.

— Jaj, mama! — kiáltozott a gyerek.

A két barát hazatért. Artik egész éjjel ezen a házasságon gondolkodott. Egy kisfiút összeházasítanak egy nem sokkal nagyobb lánnyal, csak azért, hogy több legyen a föld és a víz; azzal nem törődnek, hogy mindkettőjüket megkínozzák.

A következő napon már reggel összegyűlt a nép a nagy futtatásra, az aul határában elterülő homokos síkságon. Artik nem szándékozott résztvenni a versenyen, ezért megetette a lovát. A versenyző lovakat ugyanis este óta koplaltatták. Amikor Artik a mezőre lovagolt, éppen a próbafuttatásokat tartották a nézők sorfala között. Mele-bej szürkeszemű lova, Csakan, könnyű versenynyereggel a hátán várakozott. Senkit nem engedett közel magához, lovászán kívül. Halnazár Melekusa és Mele-bej Csakanja voltak a legjobb lovak a környéken. De Melekusnak most fájt a csonthártyája, idén nem tudott versenyezni. Sok ló indult a futtatáson. Távoli falvakból is jöttek jó lovasok a versenyre.

Mikor megkezdődött a lovak páros versenye, a hírnök felkiáltott:

— Mele-bej, vezesd elő a lovad.

Csakan lovasa első pillantásra jelentéktelen embernek látszott, de arcán álnokság tükröződött. Mele-bej Csakanjának ma egy hatalmas szürke lóval kellett mérkőznie. Atyarim volt az állat neve, ami „másfél lovat" jelent és az Utamis törzsbeli Bezzatlárok tulajdonában állt. Már versenyzett ez a két ló, de az eredmény eldöntetlen maradt.

A lovak szabálytalan ügetéssel közeledtek az indulási helyhez. A nézők szenvedélyes érdeklődéssel figyeltek. A lovasok

megpróbálták becsapni egymást, hol előre szöktettek, hol visszafordultak. Végül egy vonalba kerültek, felfohászkodtak és szélvészként törtek előre.

A nézők felálltak, előrenyomultak, majd eltorlaszolták az utat. Mele-bej annyira izgatott volt, hogy nem is tudta figyelni Csakanját. Nyugtalanul járt fel-alá a tömeg háta mögött.

Kezdetben Csakan vezetett, de Atyarim minden pillanattal jobban közeledett felé. Ekkor Csakan lovasa, aki az út baloldalán vágtatott, kidugta térdét és Atyarimot jobbra kezdte leszorítani. Amint közeledtek a tömeghez, mindenki jól hallotta Atyarim lovasának kiáltását:

— Engedj, engedj, ha mondom!

De Csakan lovasa nem hallgatott rá. Versenytársa erre ostorával fejbevágta. Azelőtt a lovakat ütötték ostorral, most a versenyzők egymás ellen használták. Végül is Csakan elsőnek futott be a célba, maga mögött hagyta Atyarimot. Felhangzottak a kiáltások:

— Üdvözöllek, Mele-bej!

— Mele-bej legyőzte a Bezzatlárokat!

— Csakan gyorsabb, mint Atyarim!

Ezek a kiáltások sértették a Bezzatlárok becsületét, de az egész Utamis törzsét is. Már ezelőtt felháborodtak a másik lovas álnokságán. Mikor a Bezzatlárok odaértek a díjkiosztáshoz, Mele-bej már megkapta lova után a díjat — egy csizmára való finoman kidolgozott bőrt.

A megsértődött Bezzatlárok szót emeltek. Nagy zaj támadt.

— Együtt haladtak!

— A lovas akadályozta!

— Én őt...

— Tartsd a nyelved!...

Halnazár érezte, hogy ez nem vezet jóra. Erősen nyugtalanította a veszekedés. Félt, hogy a vitatkozók egymásnak esnek és vér fog folyni. Odasietett hát és pártját fogta a Bezzatlároknak.

— Ugyan mi ez a lárma? A két ló fej-fej mellett érkezett be. Nem engedem megbántani rokonainkat! Adjátok ki a díjat! — parancsolta.

De elkésett. Bár felajánlották a Bezzatlároknak az egész bőrt, azok visszautasították és kiáltozni kezdtek:

— Utamis törzsbeliek, menjünk el!

— Ugyan atyafiak! Nem kell mindjárt megsértődni — kérlelte Halnazár.

De az Utamis törzsbeliek, akik a vendégsereg felét tették ki, szitkozódva elhagyták a mezőt.

Ez az eset elkedvetlenítette a bejt és megrontotta a verseny örömét. A viadalt, melynek a futtatás után kellett volna következnie, már nem folytatták le. „Nem sikerült a lakodalom Halnazár házánál" — gondolta Artik, amint hazafelé tartott.

5

BALLI nem nagyon búsult felesége után. Míg élt is sokszor tett neki szemrehányást: „Mikor szabadulok meg már a köhögésedtől!" Most aztán teljesült a kívánsága. Gondolatban már rég számontartotta a falu leányait. De egyiknek a származásával nem volt megelégedve, a másiknak nem tetszett az anyja, a harmadiknak a járása, a negyediknek a ferde szeme.

Gyakran gondolt Ajnára. A lakodalmon is titokban gyönyörködve nézte. Ahogy elkapta futó pillantását és mosolyát, azt gondolta: „Ajna néz engem, úgylátszik, szívesen lenne a feleségem." Végül már ábrándozni kezdett róla, különösen felesége halála után. „Akkor még itt volt az akadály, de most már szabad vagyok. Bizonyára Ajna is örül a halálának. Elveszem." De eszébe jutott más is: „Csakhogy én özvegy vagyok, ő pedig még nem volt férjnél. Aztán meg apja sem szegény, nem fut a pénz után. Anyja pedig ... Az csak mostoha. Talán örülne, ha jómódú, rangos vőt kapna." Ha kétségei támadtak, segítségül hívta szokott önteltségét: „Ajna szeret engem. Különben is Mered örülni fog, ha Halnazárral kerülhet rokonságba. Ajna is boldog lesz, hogy hozzám jöhet. Feltétlenül elveszem."

Halnazár a maga módján fogadta menye halálát. A sikertelen lakodalom, a vendégek felének elvonulása a versenyről — mindez nem ment ki fejéből. A tedzseni oázisokon gyorsan végigszáll a hír. Mindenki azt beszéli majd, hogy Halnazár kapzsi, megsértette egy bőrdarab miatt az egész Utamis törzset, sajnálta idegenektől a díjat és bizonyosan ő adott parancsot a lovasnak, hogy bármily ravaszkodás árán győzze le a Bezzatlárok lovát. Sőt megnagyítják és hozzátoldanak. Min-

denki rossz embernek tartja majd Halnazárt. Hírnevén csorba esik. Ezek a gondolatok nagyon lesujtották. Egyre azon töprengett, hogyan lehetne helyrehozni a dolgot.

Mindennek tetejébe meghalt a menye is. Maga a haláleset nem nagyon rendítette meg, de az ezzel járó körülmények lehangolták. A siratóasszonyok jajgatása betöltötte az egész ault. Egymás után jöttek a részvétlátogatók; a vénasszonyok sápítoztak, az öregemberek mindig felemlegették: „Tisztes szülők gyermeke volt, kár érte". Halnazár torka is elszorult, amikor eszébe jutott, hogy menye nem is olyan rég kipirult arccal, egészségesen lépett sátrukba, azután a szemük előtt sorvadt napról-napra és ma már a föld alatt fekszik.

Felesége, Szadap együtt sírt a csoportosan érkező nőkkel. Talán azért, hogy mutassa fájdalmát, vagy hogy saját hangjában gyönyörködjék, de lehet, hogy egyszerűen a többiek keserves siránkozásának hatása alatt.

A részvétnyilvánítások csak növelték bánatát.

— Az elhúnyt jóságáról volt híres a környéken!

— Milyen kedves volt!

— Az isten mindig a rövidéletűeknek ad jó szívet!

Szadap könnyekkel szemében gondolt vissza menye kedvességére. Sohasem hallott tőle sértő szót, leste legkisebb kívánságát, apósát is tisztelte. Szadap megbánta, hogy keveset törődött betegségével és szemrehányásokat tett neki, amiért nem tudott jól dolgozni. Utóbbi időben már halálát is kívánta. Most bűnösnek érezte magát.

— Istenem, megbántam mindent — sóhajtotta és újra sírvafakadt.

Jajveszékelve érkezett meg az elhúnyt édesanyja.

— Jaj, gyermekem! Jobb lett volna, ha-én halok meg helyetted! Kertem legszebb virága! Hogy elhervadtál! Azelőtt nem is tudtad, mi a betegség ... Miért sápasztotta el a halál ragyogó arcod? Mi történt veled? Ki bántott?... Hogyan vihetted ezt a virágzó életet a föld alá! — fordult az istenhez. Érezte, hogy hite ingadozik, gyorsan hozzátette: — Bűn ezt mondani... Allah, te tudod, mit cselekszel!

Halnazár szomorú gondolatait egy közbejött esemény másra terelte. A jeszaul értesítette a tisztségviselő parasztokat és mirábokat, köztük Halnazárt is, hogy a törzsfő magához hivatja őket. A törzsfő félnapi járóföldre lakott, Halnazár hát megparancsolta, hogy nyergeljék fel hátaslovát.

Borús volt az ég, illett Halnazár hangulatához. Szellő se rebbent. A már magasan járó nap szürke felhők mögül leselkedett ki. Halnazár a Kjál mentén lovagolt, végtelen búzaföldek között. A kiáradt csatorna partján lágy agyag cuppogott a ló patája alatt, szügyét és farkát befröcskölte a sár. A hadakat elvitte a víz, a gázlóhoz kellett kerülnie. Lovának szügyéig ért a víz, Halnazár magasra felhúzta lábát a kengyelben.

Lassan eltünedeztek a felhők, az ég kiderült. A tavaszi napfény szétáradt a tájon. A bő víz, a zsendülő vetés látása visszahozta Halnazár jókedvét. Mohón szívta magába a részegítő tavaszi levegőt és a zöldelő búzában gyönyörködött.

„Kitűnő év! Egyformán kedvező a termésre, a jószágra és a kereskedelemre — gondolta Halnazár, ugyanis a viszonyoktól függően mindhárommal foglalkozott. — Ebben az évben kétszeres termése lesz a parasztoknak. Folyót lehetne rekeszteni a gabonával. Idejében össze kell majd vásárolni a közös földön termett búzát..."

Halnazár elmerült gondolataiban, nem is vette észre, hogy megérkezett. A törzsfő sátra nagyobb volt, mint a többi; fala jóminőségű nádból készült, hófehér gyapjúnemez borította; ajtaja díszes volt. A közelben sok ló ácsorgott. A bejárat mellett két szamovárban forrt a víz, egy nagy fekete bográcsból gőz párolgott. A sátorból nevetés zaja hangzott.

A törzsfő új szolgája még nem ismerte Halnazárt, de látta tiszteletreméltó megjelenését, odafutott hozzá és tartotta a lovát. Halnazár nehézkesen szállt le a nyeregből. A törzsfő kijött a sátorból.

— Lám, itt van Halnazár-bej is! Légy üdvöz, bej-aga! — köszöntötte és kezetszorítottak.

Halnazár fontoskodóan köhécselt és a házigazda hogyléte felől érdeklődött.

A törzsfő félrehúzta a függönyt, Halnazár belépett, köszönt és mindenkivel külön kezetfogott, azután leült a sátor mélyén. Maga mellé helyezte ezüstfejű ostorát. Nem vett részt egyelőre a beszélgetésben, a sátor belsejét vizsgálgatta.

A női részen nagy, mintás vasláda állt, mögötte selyemtakarók hevertek, felhalmozva. Mellette szép szekrény. A falon értékes szőnyegek és hímzett, mintás tarisznyák függtek. A nagy szőnyegre, melyen a vendégek ültek, fehér és vörös párnákat helyeztek. Sok élénk színével virágoskertnek hatott a sátor. Halnazár kedvtelve nézegette.

A nagy vízipipa kézről-kézre járt. A vizen áthatoló füst szuszogó hangot adott, mint az anyjával játszadozó teveborjú. A pipában izzott a parázs, sercegett a bokharai dohány. Halnazár is szájába vette a pipát, néhányat szippantott belőle. A kifújt füst grammofontölcsér alakjához hasonlóan szállt felfelé.

A jelenlevők között ült Pokgi Valla is, ez a fecsegő, pirosarcú, ritkás szakállú, mélyenülő szemű vén, kinek kellemetlen szokása volt, hogy másokat egyre félbeszakított. Most is ő szólalt meg elsőnek. Félretolta a dohánnyal töltött síma úritököt és a törzsfőhöz fordult:

— Arcsin-khán, mondd el hát, amit mondani akarsz!

Mindenkiben ott motoszkált már ez a kérdés. Valamennyiüket érdekelte a válasz. Elhallgattak és feszülten figyeltek.

A törzsfő talán félt elbeszélni a dolgot, vagy pedig először ki akarta kémlelni vendégei hangulatát. Kérdéssel felelt:

— Pokgi-miráb, miért türelmetlenkedsz?

Halnazárnak nem tetszett a kérdés, de a felelet sem. Fürkészőn pillantott a házigazdára. A törzsfő szénfekete nyírott szakálla jól illett barna arcához. Domború homlokán összefutó szemöldöke alatt nagy, kifejező szem csillogott. Halnazár kitalálta, hogy komoly ügyről lesz szó, mert a törzsfő szeme nyugtalan volt, szemöldöke néha összerándult. Halnazár már beszélni akart, de ekkor egy magas, tagbaszakadt öreg megsimogatta szürke szakállát és vontatottan megszólalt:

— Úgy van, Arcsin-khán, mondd ki hát a szót! Miért hívtál össze minket, véneket?

Pokgi Valla újra nem állhatta meg szó szélkül:

— Igen, arcsin-khán, Nabat-miráb helyesen szól. Beszélj!

A törzsfő kisimította térdén perzsa anyagból készült fekete bugyogóját, frissen borotvált fejebúbjára tolta a sapkát és komolyan kezdte:

— Mirábok és vének, ti tudjátok... A háború már második esztendeje tart. A fehér cár bátor katonái hatalmas fronton harcolnak. Tiszteletreméltó fehér cárunk törődik a néppel, megvédi az országot és elpusztítja majd az ellenséget.

— Nagyszerű ember! — kiáltott közbe Pokgi Valla.

— A háborúhoz megfelelő eszközök kellenek és a fehér padisah hű alattvalóinak segítségét kéri...

Valaki félbeszakította:

— Hiszen állandóan segítjük.

A „segítség" szó Halnazárban különböző gondolatokat ébresztett. Nyelve nem engedelmeskedett, mikor meg akarta kérdezni, hogy miben álljon a segítség. Rendszerint, ha segítséget kértek, megadóztatták őket. Eljött a jeszaul és kihirdette, hogy minden csatorna után ennyit meg ennyit tartoznak fizetni. Halnazár megértette, hogy ha a törzsfő összehívta a mirábokat és véneket és sátrában tanácskozik velük, különös dolognak kellett történnie. Most Pokgi Valla beszélt:

— Arcsin-kán, megteszünk mindent, ami tőlünk telik, de mondd meg hát, mi kell!

A törzsfő megérezte a támogatást, felemelte ráncos szemhéját, szeme csillogott.

— A tábornok és az ezredes parancsa értelmében lovakat kérek a néptől.

Halnazár bej összerezzent ennek hallatára, Lelki szemei előtt megjelent Melekus képe. Az állatra úgy vigyázott, hogy víz helyett tejjel itatta. Bár sohasem beszélt meggondolatlanul, most rettegve csúszott ki száján a kérdés:

— Miféle lovak?

A törzsfő megértette rémületének okát. Igyekezett rögtön megnyugtatni.

— Bej-aga, te ne aggódj! Fajlovainkat nem adhatjuk oda a hadseregnek, hiszen akkor vége lenne lótenyésztésünknek. Ha felajánlanánk, sem fogadná el tőlünk az igazságos cár. Olyan lovakra van szüksége, melyek katonai célokra alkalmasak.

A jelenlévők egyike mély gondolatokba merülve ült, eddig még egy szót sem szólt. Mikor beszélni kezdett, arcán elégedetlenség tükröződött.

— Mikor ér már véget ez az adózás? Hányszor rendelték már el a hátaslovak és igásállatok beszolgáltatását! Hányszor vitték el a marhákat, melyeket az emberek többre becsülnek életüknél. Elvitték egyenesen a fogatból, a cséplőből. Bár végződne már be ez a háború, hogy lélekzethez jussunk!

A törzsfő azért hívta most össze a mirábokat és véneket, mert már az előző lóbeszolgáltatáskor a dejhánok zúgolódtak és most az újabb adózás következményeit másra akarta hárítani. Tudta, hogy ellenállással fog találkozni. Hogy az elégedetlenség ne öltsön széles méreteket, mindjárt rátért a dolog lényegére.

— Szári, ha így beszélsz a nép előtt, nem teljesítik a cár kérését. Ha pedig nem teljesítik . . .

Szári félbeszakította:

— Arcsin-khán! A maga kötelessége megoltalmazni a népet, harcolni érte a kormány ajtajában. De maga nem teljesíti ezt a kötelességét és nem is kívánja teljesíteni, csak az urak parancsait lesi. A nép helyzetére nem fordít gondot. Nézze meg, maradt-e még lovuk! De a legrosszabb az, hogy a beszolgáltatott dolgok el sem jutnak mind a hadsereghez — útközben valaki eltünteti több mint a felét. Én is azon vagyok, hogy teljesítsük a cár kérését és segítsük ellátni a hadseregét. Tudom jól, hogy csak az ő uralma alatt élhetünk rendesen. De azt nem tudom, hogy ebben a zűrzavaros helyzeten miként vetjük be a földeket és hogyan aratjuk le a termést. Ha pedig nincs termés, nem tudjuk ellátni a katonaságot. Akkor aztán hogyan folytatódhat a háború?

Pokgi Valla már néhányszor megpróbált közbevágni, de Szári nem hagyta magát, elmondott mindent, ami a szívén feküdt. Halnazár érezte Szári szavainak igazát, de tudta, hogy ezek a terhek őt nem teszik tönkre. Nyugodtan mondta:

— Szári-miráb, ne fukarkodjál! Idén minden van bőségesen, kétszeres tavaszt kaptunk, dupla termésünk is lesz. Nem lesz elég majd a zsák a búza számára!

Szári komor arccal felelt:

— Jól beszélsz, bej-aga! A hozzád hasonlóknak nem nehéz a beszolgáltatás, a ti búzátok számára valóban nem lesz elég a zsák, de hozzátok ömlik a többiek termése is. Mindennek a szegény paraszt issza meg a levét. Bármennyit dolgozik, bármennyit arat, végül mégis éhezik.

Pokgi Valla nagyokat pislogva kiköpte a bagót és megszólalt:

— Látod, látod! Ezek a szavak pedig csak viszályt hintenek a nép közé.

Halnazár is rendre akarta utasítani Szárit. De Pokgi Valla szavai eszébe idézték a multbeli viszályokat, melyek annyi bajt okoztak neki.

Az elmult évben a föld, víz és az adó kiosztásánál nézeteltérések merültek fel; az aul két pártra szakadt. A viszály a törzsfő leváltásához vezetett. A jelenlegi törzsfő, Baba-khán, Pokgi Valla, Halnazár és még néhányan összefogtak és panaszt emeltek az akkori törzsfő ellen. Az hatalmas, jómódú nemzet-

ségből származott és hívei igyekeztek megvédeni. Halnazár pártja megnyerte magának a kereskedőket, akik tanult emberek voltak és beszélték az orosz nyelvet, azonkívül a főirnokot és általa a körzetparancsnok ezredest. A másik csoport a főtolmácson keresztül a körzetparancsnok helyettesében talált pártfogót. Mindkét párt földet és vizet adott el, hogy győzze pénzzel a vetélkedést. Néhányszor össze is gyűltek választásra, de a dolog egyre húzódott.

A lakosság szegény rétegének nagyon mindegy volt, ki lesz az új törzsfő, inkább a vetéssel törődtek. De az érdekelt felek összeszedve egész rokonságukat, egymásnak uszították a népet. Az utolsó választáson megjelent maga az ezredes is. A vak is láthatta, hogy Halnazár pártja kisebbségben van. Mindenki, még a Halnazár pártjába tartozók is azt gondolták, hogy a régi törzsfő helyén marad. De Halnazár csoportja előtt felvillant a remény, amikor az ezredes haragosan rátámadt a törzsfőre és kigúnyolta. Halnazár egyre azt fürkészte, nőtt-e híveinek száma. Az ezredes nem engedte, hogy az emberek felemelt kézzel szavazzanak. Arra kényszerítette őket, hogy a két csoport haladjon el előtte, mint a juhnyáj. Először a régi törzsfő híveit vette sorra. Nem számították a fiatalokat, az öregeket, két beteget pedig egy embernek vett. Végül kihirdette az eredményt: „Négyszázharminchárom!" Azután Baba-khán csoportja vonult fel előtte. Az ezredes most gyorsan számolt, néhány embert visszaküldött, hogy mégegyszer jöjjenek és felkiáltott:

— Négyszázhetvenöt! A többség Baba-khánt akarja. Az Arcsin tisztsége tehát Baba-khánra száll.

A régi törzsfő hívei kiáltozni kezdtek:

— Hogy lehet ez? Hiszen feleannyian sincsenek!

— Ez nyilt erőszak!

— Nem hagyjuk megszegni a szokást!

— Bajár-aga! Ebbe nem egyezünk bele. Számolj mégegyszer!

Az ezredes látta, hogy a helyzet feszültté vált, nem voltak közelben dzsigitjei, hát hazaindult. Nyomában nagy zaj támadt: „Ne engedjétek a bajárt!" „Utána!" „Tartsátok vissza!" Valaki megragadta az ezredes köpenyét, de sikerült egy házba menekülnie. Néhányan Baba-khánra és társaira vetették magukat. Baba-khán is megkóstolta az ostort. A szidásból és átkokból, melyeket rázúdítottak, bőven jutott még hetedik nemzedé-

kére is. De azután megjelentek a dzsigitek és szétszórták a régi törzsfő híveit. Így hát a tisztség jelvénye, melyet az ezredes már átadott Baba-khánnak, nála is maradt.

Ahogy Halnazárnak eszébe ötlöttek ezek a kiáltások, az ütések és különösen a megvesztegetésekre és ajándékokra kidobott pénz, letett arról, hogy Szárit megtámadja. Érezte, hogy ha most nézeteltérés támad, megint pórul jár.

De Nabat-miráb Halnazár szájaíze szerint beszélt:

— Szári, figyelj ide! Az alattvalók ugyebár kötelesek teljesíteni a cár parancsait. És a lovakra, melyeket elvisznek tőlünk, a mi dzsigitjeink ülnek, nemde? Csak nem engedhetjük gyalogolni híres lovasainkat!

Valaki élénken helyeselt neki:

— Jól beszél, Nabat-miráb!

Ebben a percben ezüstláncok csörrenése hallatszott, a vita félbeszakadt. A törzsfő felesége lépett be, egy tálcán sült lepényt hozott. Meghajolt a vendégek felé. Halnazár a szőnyegre tette teáscsészéjét, melyet kezében forgatott és üdvözölte:

— Ajnabat-bej, egészséges vagy, minden rendben van?

Ajnabat halkan felelte:

— Hála istennek — és letette a tálcát.

Felterítette az abroszt és a vendégek elé helyezte a lepényt. Forró olajszag csapta meg Halnazár orrát. Ajnabat hajdíszei és láncai összecsörrentek, valahányszor leült, vagy felállt, új selyemruhája suhogott. Halnazár hol őt, hol a lepényeket nézte.

Nemcsak Halnazár érzett éhséget, a többiek is hunyorgatni kezdtek, amint beszívták a jó illatot. De váratlanul új erővel tört ki a vita.

Halnazár azon igyekezett, hogy ne támadjon viszály és a cár igényeit is teljesítsék.

— Emberek, — kezdte — egyről nem szabad megfeledkeznünk. A cár mindnyájunknak ura. Lehet-e hát vitának helye, ha valamit kér?

Pokgi Valla Halnazár segítségére sietett:

— Halnazár-bej jól beszél! Arcsin-khán, mondd meg, hány ló esett a te népedre. Feltétlenül teljesítjük.

A törzsfő megkönnyebbülten sóhajtott; mosolygó szemmel lassan beszélni kezdett:

— Pokgi-miráb, most csak nyolc lovat kell adnunk. A cár igazságos. Nem viszi el ingyen a tevéket és lovakat, megfizet értük.

Szári, amint a pénzről hallott, a törzsfőre és Halnazárra nézett.

— Milyen szép volna, ha most az egyszer a bőkezű bejek adnák oda lovukat, hisz úgyis pénzt kapnak érte és megkímélnék a szegényeket a bajtól.

Halnazárnak mintha forró parazsat dugtak volna csizmájába. Megértette, hogy a célzás neki szól. Dühösen pillantott Szárira.

— Szári-miráb, gondold meg, mit beszélsz! Nem lehet minket vádolni. Ha a padisahnak kell, a bejek nem sajnálják lovaikat. Ki adott eddig is nem egyszer többszáz rubelt a padisahnak?

Nabat-miráb elégedetlenül vágott közbe:

— Micsoda beszéd! Hiszen minden öntözőágra csak két ló esik, nem igaz? Mirza, vedd a tollat és írd!

Az írnok térdére fektette a papírlapot és nádtollával írni kezdett. Halnazár újra pipázott, nyugodtan kifújta a füstöt és hozzáfordult:

— Az én öntözőágamról Artik Babali-ogli lovát írd fel...

Mikor az írnok elkészítette a jegyzéket, elkezdődött a lakoma. A mártásos hús elfogyasztása után a háborúra terelődött a szó. Arról beszélgettek, hogy a türkmén dzsigitek hány osztrákot fogtak el, milyen bátrak az oroszok és milyen rettenthetetlen az angolok indus katonasága. Felemlegették a padisah nagylelkűségét. Megtárgyalták Erzerum és a Dardanellák kérdését. A beszélgetés alatt sem hagyták abba a vendégek az evést.

Egyszerre a szolga kíséretében egy dzsigit lépett a sátorba. Vörös selyemkaftánt viselt, fején fehér sapka, kard az oldalán. Tisztelgett, táskájából levelet húzott elő és átadta a törzsfőnek.

Baba-khán sötét arcán büszkeség ragyogott fel. Örült, hogy az aul tiszteletreméltó emberei látják, milyen feszes vigyázzban áll előtte a dzsigit. Nadrágjába törölte zsíros kezét, kisimította bajuszát és megkérdezte:

— Nagyon sietsz? Nem innál meg egy csésze teát?

A dzsigit sapkájához emelte kezét.

— Köszönöm, törzsfő úr! De még ma több levelet kell szétvinnem a csatorna menti falvakba. Így parancsolta a járásfőnök úr.

— Nem várod meg a választ?

A dzsigit újra tisztelgett.

— A választ személyesen kell majd megvinnie — sarkonfordult és kiment.

Az írnok megfogta a papírt, közél vitte szeméhez és olvasni kezdett:

Parancs. Gosa aul törzsfőiének.

Bátor harcosaink kitüntették magukat a fronton. Az ellenségnek eláll a lélekzete és futásnak ered, ha megpillantja a türkmén sapkát. Az ezredes úr javaslatára a tábornok úr elrendelte, hogy küldd szét az aul tiszteletreméltó embereit a néphez, hogy sapkákat gyüjtsenek a hadsereg számára.

Arcsinságod területén, egy hét leforgása alatt, legkevesebb kétszázat kell összegyüjtened. Jelentést kérek a dolgok menetéről.

Hodzsamurát, járásfő

Szári arca elborult.Ráncos, barna nyakán kidagadtak az erek, keskeny ajka remegett. A törzsfő szippantott a pipából, fekete bajusza alól kiengedte a szürke füstöt. Nem hederített Pokgi Valla fecsegésére, feltette a kérdést:

— Hallottátok, emberek?

Pokgi Valla kiköpte a bagót.

— Törzsfő-khán, ha csak sapkák kellenek, nincs semmi baj! — mondta.

Nabat-bej is csatlakozott szavaihoz:

— Ha már a sapkáktól megfut az ellenség, akkor lemondunk az évi bárányszaporulatról, ugyebár? Nem igaz, Halnazár-bej?

— Hát persze — bólintott Halnazár. De magában azt gondolta: „Odaadjam a bárányaimat és magam koldusbotra jussak, mint a hodzsák? Még mit nem!" Töprengeni kezdett, hogyan kerülhetné meg a dolgot.

— Ha sapkákkal le lehet győzni az ellenséget, miért ne adjuk oda azokat, melyeket a fejünkön viselünk?

Szári hosszas gondolkodás után megszólalt:

— Hiszen csak nemrég adtuk oda magunkról ingünket, nadrágunkat, köpenyünket. Hát most a sapkánkat is leveszik? Ha az ember lehajol, már kilátszik az ülepe, ha meg felegyenesedik, a hasa van kint.

Pokgi Valla heves szemrehányást tett neki:

— Jaj, Szári-miráb, mennyire meg vagy rémülve! Mitől félsz, hiszen van víz bőven és jó termés lesz!

Szári már beszélt arról, kinek van haszna a vízből, kinek a zsákjába ömlik majd a gabona. Nem akart ismétlésekbe bocsátkozni.

— Pokgi-miráb, persze a bejeknek és a hozzád hasonlóknak nincs gondja. Lehet, hogy még nekem sem. De gondoljatok a parasztok helyzetére...

— Ej, te csak mindig vitatkoznál...

— Pokgi-miráb, nem mindenkinek nyelve olyan engedelmes, mint a tiéd.

A törzsfő már nem tudta tovább hallgatni Szárit. Felemelte ujját.

— Szári, füled nem hallja, amit a nyelved beszél. Te azt hiszed, hogy használsz a népnek, pedig csak ártasz a szavaidkal. Ne feledd, hogy míg a népre gondolsz, a cár ellen támadsz!

Nabat-bej is elmondta véleményét:

— A fehér padisah őfelsége jobban ismeri a nép helyzetét, mint te meg én, ugyebár? Mi a gyermekei vagyunk, ő gyámolít, és néha megszid bennünket.

Senkisem támogatta Szárit. Haragudott is mindannyiukra; legszívesebben felállt volna, hogy azt mondja: „Nem adok sem sapkát, sem lovat". De eszébe jutott, hogy egyedül nem megy semmire, még őt jelenthetik fel, „kémnek" nyilváníthatják, így hát tartotta a nyelvét.

A sapkák begyüjtésére Halnazárt és Pokgi Vallát jelölték ki hosszas tanácskozás után. Halnazár tiszteletben álló ember, nem igen merik őt elutasítani; Pokgi Valla pedig megszégyeníti az ingadozókat. Ha biztos benne, hogy nem verik meg, még az emberek fejéről is képes levenni a sapkát.

Jóval elmúlt már dél, mikor a mirábok és vének lóra ültek. A felhőknek nyoma sem volt már. Amerre a szem ellátott, aranyló napfényben fürdött a táj.

Halnazár-bejt maga a törzsfő segítette nyeregbe. Amíg csak egyik lába volt a kengyelben, nyugodtan állt a ló, de aztán leszegte a fejét és egyre meg akart ugrani. Halnazár-bej maga alá gyűrte köpenyét, ostorával ráhúzott az állatra.

— Viszontlátásra, törzsfő-khán! Jó egészséget!

A ló kivágtatott a csatorna mentén húzódó útra. Halnazár hosszú szakállát lengette a szél.

6

A NAP MÁR A FÖLDRE támaszkodott, vöröslött, akár egy lepény. A szél elült, fülledt volt a levegő. Az aul porfelhőbe burkolódzott, melyet a hazatérő jószág vert fel. A borjak anyjuk után szaladgáltak, bőgve hivogatták egymást. Nagyokat nyerítettek a csikójukkal érkező kancák. Észak felől tevenyáj közeledett, a falu szélén szamarak kergetőztek. Néha a jószágot terelgető kisfiúk csengő hangja hallatszott, amint az elkalandozó tehenekre rikkantottak. Az aul visszhangzott a különböző zajoktól és kiáltásoktól.

A kemencékből gomolygó sűrű füst eltakarta a sötétedő eget. A sátrak előtt máglyák égtek az üstök alatt, háromlábú tartókon teáskannák álltak. Asszonyok sürögtek-forogtak a tűzhelyek mellett.

Nurdzsahán vizet forralt, leült az ajtó előtt egy kis zsámolyra és vágni kezdte a metéltet. Tizenhárom esztendős lánya, Seker, szította a tüzet az üst alatt. Az aul közepén álló mecsetben felhangzott a hívás az esti imára.

A közelben ló nyerített. Nurdzsahán körülnézett és megpillantotta Artikot. A fiú leszedte a nyereg mögé erősített füvet, sarlót és lapátot. Leszerszámozta lovát. Nurdzsahán folytatta munkáját.

— Sok erőt kívánok neked, báránykám!

— Én meg hosszú életet neked, anyám!

Artik felakasztotta sapkáját, a kantárt és az ostort. Köpenyét és övét párnája alá dugta. Azután néhány percig elnézte anyját, amint dolgozik.

Nurdzsahán gyorsan, ügyesen vágta az üst fedőjén a metéltet.

Artik leült a zsámolyra és könyökét a párnára támasztotta. Seker teát tett eléje.

— Köszönöm, húgocskám! Nemsokára dinnyét hozok neked.

Artik újra töltött magának a zöld teából. Nurdzsahán észrevette, hogy jó kedve van.

— Hogy áll a vetés, fiam?

— Jobbat kívánni sem lehetne! A búza már egészen elborítja a mezőt, az árpa kikelt és a gyapot is mutogatja már a fülecskéjét. A kunzsut is maholnap kibújik a földből.

Nurdzsahán az üstbe szórta a metéltet. Azután elmesélte fiának az újságot.

— Képzeld, fiam: ma Halnazár bej volt itt. Nem tetszik nekem, ha ilyen tiszteletreméltó emberek kéréssel jönnek hozzánk . . .

— Látod, anyám, még vannak, akik kapzsi szemmel néznek ránk — szólt közömbösen Artik. De hirtelen nyugtalanság fogta el, gyanú merült fel benne. Sekerre pillantott és ijedten kérdezte: — Mit mondtál, anyám?

— Ne szidj meg, fiam. Valamit tettem.

Artik már azt gondolta magában: „A bejeknek nincs lelkiismerete. Halnazár talán özvegy fiának jött leánynézőbe hozzánk . . .” Nem fejezte be gondolatát, félve kérdezett tovább:

— Nem értem, anyám, mit akarsz mondani.

— Fiam, én . . . odaadtam a régi sapkádat, amely ott függött . . .

Artik megkönnyebbülten sóhajtott fel.

— A szolgájának kellett talán?

— Nem, fiam. Azt beszélik, hogy a cár katonáinak van rá szüksége. Mondják, hogy ott, ahol a háború folyik, nagy a a hideg és azoknak a szegényeknek, akik távol a családjuktól katonáskodnak, lefagy a füle.

— Jól tetted, anyám. Ha a sapka árán megszabadulunk tőlük, rendben van. Bár úgyis minden baj minket ér.

A pej hangosan felnyerített. Artik hallgatódzott. A sötétségben már semmit sem lehetett látni. Artik sokáig fülelt, de a nyerítés nem ismétlődött, így lassan megnyugodott.

Ha Artik lovára gondolt, nem érezte magát szegénynek. Mikor hátán ült, a bátrak között is legbátrabb volt. Apja halála óta ez a második lova. Az elsőnek, egy hályogosszemű

kancának a hátán Artik szégyelt az emberek szeme elé kerülni. A vele egyidős fiúk kigúnyolták:

— Ugyan, miért nem díszíted fel a kancád!

— A lovam nyugtalan, vidd már innen ezt az undorító állatot!

— Artik, kösd fel a lovad farkát!

A kanca farka mindig fel volt kötve, csak azért mondták, hogy bosszantsák Artikot. A fiú kiközösítettnek érezte magát és egyre azon töprengett, hogyan szabadulhatna a kancától és tehetne szert egy jó lóra. Álma teljesült. Eladta a kancát, anyja utolsó szőnyegét, a bikaborjút, nagyapjától rámaradt puskáját, vörös selyemkaftánját, melyre valamikor olyan nehezen gyüjtötte össze a pénzt, megígérte, hogy aratás után még hatvan batman búzát ad és megszerezte a pejcsődört.

Az új ló miatt már nem kellett pirulnia. Éppen ilyenről álmodozott. A nyomorúságos gebéken, vagy kancán lovaglók kitértek az útjából. A ló megszerzése Artik életében aranybetűkkel írott eseménynek számított. Életénél is jobban szerette. Inkább ő maga nem evett, de a lovat ellátta. A pej sörénye fényes volt, mintha bearanyozták volna.

Egyik álma teljesült Artiknak, de itt volt a másik. A fiú úgy érezte, élete csak akkor lesz boldog, ha az ő sátrában lakik Ajna. Egy percre sem tudta elfelejteni. Álmában is egyre őt látta. Ha egy napig nem találkozott vele, már nyugtalan volt, fájó szívvel járt dolga után. Ha megpillantotta a lányt, szíve nem csillapdott le, ez is kevés volt neki.

Most is Ajnáról gondolkodott. Észre sem vette, mikor ette meg a tésztát és mit felelt anyjának. Nurdzsahán látta fia szórakozottságát, de nem nyugtalankodott. Érezte, hogy Artik gondolatai vidámak. Tudta, hogy fia már felnőtt és férfinak számít, a nősülést azonban nem merte tanácsolni neki. Évről-évre várta a bő termést, hogy jobb módba kerüljenek. De két év óta egyre nehezebbé vált helyzetük. Tudta, hogy Artik szereti Ajnát és a lány viszonozza érzelmeit. Ő maga is szívesen fogadta volna menyének. De sem a kérők küldéséhez, sem a lakodalomra nem volt pénze. Csak egyben reménykedett: Seker lányában. Ha felnő, szerez majd neki férjet.

Nurdzsahán elmondta az esti imát és lefeküdt, de nem tudott aludni. Tenyerébe támasztotta állát és visszagondolt az életére.

Még fel sem cseperedett, már nehéz munkát kellett vé-

geznie. Tizenkét-tizenhárom éves korában anyja elvesztette szemevilágát és a háztartás gondja teljesen Nurdzsahánra szakadt. A vízzel telt nehéz tökkorsó úgy nyomta gyenge hátát, hogy csontja is belefájdult. Nagynehezen tanulta meg a lepénysütést. A fehérneműt mosásához sem volt elég ereje. Tizenhat éves korában férjhez adták. De Nurdzsahán szerette Artik apját, ő pedig tetszett Babalinak. A házasság után Babali tovább pásztorkodott a bejeknél, sok éven át. Egyszer, éppen a novruza napján, nyugat felől komor, fekete felhők jöttek és beborították az eget. Estére szél támadt. Megeredt az eső és három napig kitartóan zuhogott. Jeges szél fújt. Nurdzsahán nagyon aggódott Babaliért. „Az egész világon nem maradt egyetlen száraz galyacska sem — gondolta. — Nem tud tüzet gyujtani és megszárítani a ruháját. És mit fog enni? Talán megfagyott és lezuhant? Rajtam kívül senkisem törődik vele!"

A rossz idő beálltakor a bejek erősen felkötötték lovuk farkát és kimentek a sztyeppére. Nem Babali miatt aggódtak, a bárányaikat féltették. A harmadik napon, késő este egy idegen lovas állított be Nurdzsahánhoz és a földre dobta Babali testét. A sós sztyeppén találta, a sivatag szélén. Babali fénytelen szeme kékesen sápadt arcból bámult ki.

Nurdzsahánt kerülte az álom. Gondolatban újra átélte a multat. Azután nyugtalanság fogta el a jövő miatt. „Oh, istenem, — fohászkodott — minden tőled jön... De talán ez az év szerencsésebb lesz." Egy férfi lépett a sátorhoz. Csak ing volt rajta, fején sapka. Megállt a bejáratnál és köszönt.

— Az éj világos!

Artik felemelkedett.

— Jó, hogy jössz — felelt örömmel. — Ülj a zsámolyra, Asir!

Asir elnyúlt Artik mellett. A két barát először a vetésről beszélgetett, azután szóba került az adó és a háború.

— A háború már olyan hosszúra nyúlik, — szólt Asir — hogy már igazán nem tudom, mi lesz a vége. Durdi-mulláh kapott egy újságot; azt írják benne, hogy a németek megtámadták Marsovot, a fehér cár városát.

Így nevezte Varsót. Beszélgetésük zaja odacsalta a szomszédot és most közbeszólt:

— Azon a napon, mikor Kurbán a városba lovagolt, Durdimullah azt mondta, hogy a mieink győznek! Beszélik, hogy elfoglaltuk Arzulumot, a kalifa városát.

Asir élénken megjegyezte:

— Istenemre, Kandim, te mindent elhiszel, amit hallasz! Már tavaly azt beszélték, hogy elfoglaltuk egész Ausztriát és teljesen megbénítottuk Németországot.

Artik félbeszakította:

— Várj csak, Asir! Ismered te Ivánt?

— Miféle Ivánt?

— Iván Csernisovot.

— A barátodat?

— Igen.

— Jól ismerem!

— Amikor a városban időzöm, mindig elmegyek hozzá.

— No és?

— Azelőtt még nem tudta megjósolni, melyik fél nyeri meg a háborút. De az utóbbi időben azt mondja, hogy a fehér cárt legyőzik.

— Te csak ne higyj neki!

— Miért?

— Bárány a báránynak nem harapja meg a farkát. Ha úgy történne, Iván is bánná.

Kandim a térde alá tette sapkáját és leguggolt.

— Jól beszélsz, Asir!

Artik megharagudott.

— Asir, fecsegsz, ha kell, ha nem... Hát kicsoda Iván?

— Orosz.

— Akármilyen fajta is, de olyan, mint te meg én. Rongyos a nadrágja. Olyan oroszt, mint Iván, százszor jobban szeretek egy Halnazárhoz hasonló türkménnél!...

Kandim izgalomtól rekedt hangon közbevágott:

— Túlmesszire mégy, Artik! Halnazárnak lehetnek hibái, de mégis csak muzulmán és türkmén.

A csillagok fényénél meglátták Asir csalódott arcát. Artik azt hitte, hogy Asirban is megszólalt a vallásos érzés. De tévedett. Kandim szavai más okból bántották. Legyintett Kandim felé.

— Kandim, ne fecsegj badarságokat! Még a felhők is közelebb állnak hozzánk, mint Halnazár és társai. Ha csak megérzi, hogy nem állsz elég erősen a lábadon, máris a nyakadra ül. Emlékszel, mennyit kínlódtunk a mult évben? Eladott nekünk egy tevét hetven batman búzáért. Mikor aztán rosszul ment a sorunk, össze-vissza beszélt mindent és végül is tizen-

három batmanért visszavette tőlünk. Idén meg eladta Amanazárnak hetvenöt batman búzáért. Ha ez eszembe jut, bárkit többre tartok Halnazárnál.

Artik megérezte a támogatást és fellelkesült.

— Tudjátok, Iván azt mondja: „Mozdonyvezető vagyok a vasútnál. Nincs se nappalom, se éjjelem. Állandóan dolgozom, de ennek ellenére sohasem tudok jóllakni és nincs egy rendes ruhám."

Asir megértő hangon mondta:

— Valóban, annak a szegény embernek olyan rongyos a ruhája, hogy ha tűzbe dobnák, nem volna, ami elégjen rajta.

Artik folytatta:

— Azt mondja: „A ti pénzeteket a bejek nyelik el, és adó formájában a kincstárba ömlik; a kincstár pedig az én munkámnak csak egy tizedét fizeti meg. Én orosz vagyok, de nem a türkmének, vagy más idegen nép kínoz, hanem az orosz bejek, az orosz bojárok. A cár csak a bejeket támogatja, a szegény munkást nem veszi emberszámba. Hát szerethetjük a kínzóinkat? Persze, hogy nem. Az orosz cár, a bej, a bojár az én és a hozzám hasonlók munkájából él jól. De kutyának tartanak minket; ha úgy hozza kedvük, odavetik nekünk az asztalukon maradt kenyeret, de néha még ezt sem teszik. Ezért hát ők az ellenségeink."

Kandim hangosan szívta be orrán át a levegőt. Úgy látszott, ezek a szavak nem győzték meg és tiltakozni akar. Asir azonban hevesen kiáltott fel:

— Mindez nagyon helyes!

Artik kényelmesebben elhelyezkedett és folytatta:

— Azt mondja még Iván, hogy a háború kitörése óta minden megdrágult és a munkások keresete csökkent. A parasztoktól meg elvették a lovakat, a tevéket, a gabonát, emelték a különféle beszolgáltatásokat. „És ezek a dolgok — mondja Iván — eljutnak talán a katonasághoz? Dehogy jutnak! Áthullanak a vállalkozók, közvetítők és hivatalnokok ritka szitáján. Hozzájuk ömlik a gabona, a katonák csak a porát látják. De vajon van-e kedve harcolni az éhes és rongyos katonának? És ki a katona? Hozzánk hasonló munkás, vagy paraszt, akit a hadseregbe kényszerítettek. A katona tudja jól, hogy a családja otthon éhezik. Tudja, kinek az érdekeiért harcol, ki miatt folyik a vére. Ezért a fehér cárnak már nem adok sok időt..."

Artik beszéde lassan magával ragadta Kandimot. Háta mögé köpte a bagót és megjegyezte:

— Ez bizony szöget üt az ember fejébe!

Asir csodálkozva mondta:

— Lám, ez az Iván egész egyszerű embernek látszik, pedig milyen értelmes gondolatai vannak.

Kandim hirtelen kitört:

— Kár beszélni! — kiáltotta szenvedélyesen. — Égen és földön nem volt egyebem, mint a tevém; még a bőgésének is örültem. Arról ábrándoztam, hogy ha eljön a tavasz, Máriba viszem, eladom és veszek egy sátrat. De talán meghagyták tavaszig?... Most aztán hátamon cipelem a fát, fekete lombkunyhóban ülök, majd megfulladok a füsttől.

Artik hozzáfordult:

— Nos hát, ki áll közelebb hozzánk, Iván, vagy Halnazár bej?

— Ivánt nem ismerem személyesen, de szavaiból ítélve, hirtelenharagú ember lehet.

Sokáig panaszkodtak még erről-arról. Azután Artik és Asir halkan egymás között kezdtek beszélgetni.

Kandim nem szólt közbe. Még nem tért magához teljesen. Ez a visszaemlékezés felszakította még alig heggedő sebét. Fájt a szíve a vörösesbarna teve után.

Kandim legidősebb volt négy testvére között. A második fiú juhokat őrzött; egy hideg téli napon lefagyott keze-lába. Lázas lett és meghalt. Harmadik testvérét Mele-bej lova levetette a nyeregből; a fiú lába beleakadt a kengyelbe és a ló addig vonszolta magával, míg meg nem halt. A legfiatalabb béresnek szegődött és azóta nyomtalanul eltűnt. Kandim a sok csapás miatt meghibbant; időnként értelmetlen szavakat mormol és szörnyű hangon nevet.

Végül is Kandim eladta mindenét és egy kétéves tevét szerzett. Feleségével és gyermekeivel együtt nagy gonddal vigyázott az állatra. Tavasszal zöld fűvel, télen tövissel etették. Korán reggel és este korpát kapott. A nősténytevе vörösesbarnaszínű lett, szőre göndör, akár az asztrakhán, púpja nőni kezdett. A teve hurcolta Kandimnak a fát, szántotta a földjét és ha Kandim más helyre vándorolt, egyszerre el tudta vinni egész holmiját, még feleségét és gyerekeit is. Míg a teve ajtaja előtt bőgött, Kandim biztonságban érezte magát. De a háború tönkretette. Mikor a törzsfő elvitte a tevét, hangosan zokogott.

Úgy sírt, mint amikor meghallotta, hogy öccsét összetaposta a ló. Egyetlen tevéjét, szemefényét elvitték, de Halnazár egész tevenyája otthon maradt, pénzért fuvarozta az embereket, zene és csengetyűszó mellett. Ez égette Kandim szívét.

Az igazságtalanság és erőszak említése Kandimban most a méltatlankodás hullámait kavarta fel. Újra átélte azt a szomorú órát, amikor elrabolták tevéjét. Hirtelen felugrott a helyéről.

— Iván jól beszél! Gyűlölöm a fehér cárt és a törzsfőt! — kiáltotta.

Artik és Asir a csillagos eget bámulták. Már régen másról folyt közöttük a szó. Kandim hangja szinte megijesztette őket. Artik tréfálni kezdett:

— Kandim-aga, ha már te is a fehér cár ellen fordulsz, akkor — mint Iván mondja — bizonyosan letaszítják őt trónjáról.

Asir szája tele volt bagóval. Dünnyögve erősítette meg:

— Bizonyosan!

De Kandim nem hallotta a válaszukat. Vére hevesen száguldott ereiben, már megfeledkezett arról, kire is haragszik, gyűlölködő pillantásokkal nézett szét. Az ég tengerében úszkáló, felkelő hold fénye beburkolta őket. A feléjük csapódó szél trágya és füst szagát hozta magával. Néha elnyujtott vonítással kutyák ugattak az aulban. Néha járókelők hangját hallották, távolabb nők altatták gyermekeiket halk énekléssel. Nyugaton egyre sötétedett az ég.

A három férfi és Nurdzsahán figyelmét a pej vonta magára.

Az állat félrefordította fejét és nagyokat nyerített. A beszélgetés megszakadt, hallgatódzni kezdtek. A ló még kétszer felnyerített. A békésen heverő kutya fejét kinyujtott lábaira fektette, azután felugrott és nyugati irányba futva, vad ugatásban tört ki. Egy lovas sötét árnyéka bukkant elő. Letért az útról a sátor felé. A por még eltakarta a jövevényt. Az eléje rohanó kutya lova nyakának ugrott és vonítva szaladgált körülötte. Artik rákiáltott: „Nem mégy!", de a kutya nem hallgatott rá, most a ló farkának esett. Artik végül felállt és elzavarta.

A lovas közelebb jött. Lovának izzadt szaga megcsapta a férfiak orrát. Artik most megismerte.

— Te vagy az, Kara! Szállj le!

Kara ferdén ült a nyeregben, ostorával csizmáját vere-

gette. Kihúzta övének végét és megtörölte könnyes szemét. Halkan felelt:

— Nem szállok le!

Artiknak rossz előérzete támadt. Szólni akart: „Ha nem szállsz le, mondd, miért jöttél". De nem forgott a nyelve. Asir kérdezte meg:

— Nos, jeszaul, ha nem szállsz le, beszéld el legalább, honnan jössz és hová mégy?

A jeszaul kitérő választ adott:

— Mi csak egyre nyeregben ülünk... Nincs se nappalunk, se éjjelünk... Még így sem tudok idejében elvégezni mindent.

Kandimnak még nem csillapodott a dühe. Most a jeszaulra zúdította:

— Hová tettétek a tevémet?... A bőrömön kívül már semmit sem tudtok elvenni tőlem!

A jeszaul már eddig is nyomott hangulatban volt. Kandim támadása most egészen lehangolta.

— Kandim-aga, — szólt végül bűntudatos hangon — azt kell tennem, amit a törzsfő parancsol. Én csak közvetítem a népnek a rendeleteket.

De Kandim nem tudott uralkodni magán.

— Mindent elvettetek, még a sapkámat is. Mit akar még tőlem a törzsfő? Beszélj!

A jeszaul habozott. Azután halkan, bizonytalan hangon megszólalt:

— Kandim-aga, te azt hiszed, hogy én örülök ezeknek a dolgoknak? Tudod, a fájós szememmel nem tudok dolgozni. kénytelen vagyok ezt csinálni, hogy gyermekeim ne kolduljanak.

Egy hirtelen szélroham felkavarta a trágyával összevegyült port. Kandim nem törődött vele, kezével végigtörölte arcát.

— Az arcsin, meg a vének szépen tudnak beszélni, hanem a tevémet mégis elvitték!...

A jeszaul nagyon kényelmetlenül érezte magát, míg ezt az elkeseredett, dühös hangot hallgatta. Kandim pedig többször megismételte szavait. Artik tudta, milyen nehezen tartja el nagy családját a jeszaul. Tudta, hogy a fizetés helyett kapott vízrész nem elegendő a számukra. Ezért nem szólt semmit. Sőt még a jeszaul pártját akarta fogni és helytelenítette Kandim kirohanását. De ugyanakkor félt a ráváró hírtől. Kínozta a várakozás bizonytalansága: „Jobb, ha minél előbb kifakad a kelés" — gondolta. Artik izgalma a többiekre is átragadt, csak

Asir őrizte meg az egykedvűség látszatát. Nurdzsahán a sátorban egyre azt suttogta maga elé: „Ó, csak kerüljön el minket a baj! Add, istenem, hogy minden rendben legyen!" Nagyokat sóhajtott.

Mindnyájan hallgattak. Végül Asir szólalt meg:

— Jeszaul, neked valami mondanivalód van. Ha nem akarsz leszállni, mondd el hát, amit akarsz.

A jeszaul nagy izgalmat érzett. Hiszen átélt már ilyen bajt, amilyent most hozott. Azért is jött este, mert nem volt ereje fényes nappal az emberek arcába kiáltani az új szerencsétlenséget. Lehajtotta fejét, mereven ült. Rövidfarkú szürke lova egyik lábáról a másikra állt, zabláját rágta. Porfelhő sepert át a lovon és gomolygó ködként emelkedett az ég felé. A szél egyre erősödött. A jeszaul pedig még mindig nem tudta elhatározni magát. Hosszas gondolkodás után hátrafaroltatta a lovát. Az állat két-három lépést hátrált. A jeszaul agyában az a gondolat villant fel, hogy megfordítja lovát, a törzsfőhöz vágtat és azt mondja: „Itt a leveled, itt a jeszaulság!" De ekkor eszébe jutottak apró gyermekei, amint kiáltozva szaladnak hozzá. „Apa, apa!" Hirtelen határozott és mint aki a feneketlen tengerbe veti magát, megszólalt:

— Artik, holnapután a városba kell vinned a lovad! — ostorával rácsapott a lóra és elvágtatott.

Mindnyájan megdöbbentek. Még csak nem is kiáltottak utána. A pej hangosan nyerített és a tarka kutya nagy ugatással szaladgált. A ló nyomában porfelhő emelkedett és eltakarta a jeszault. Nemsokára elhalt az állat patájának dobogása is.

7

HALNAZÁR sátorsora már messziről feltűnt. Szorosan egymás mellé épült öt sátor. A középső sátorral szemben tornácos ház állt. A ház keleti oldalánál pányvázták ki Melekust. Kerítéssel körülvett tevekarám húzódott a sátrak mögött; benne halmozták fel a télről megmaradt szénát. Mellette rendre a szamár-, tehén- és birkaistállók.

A május már vége felé járt. A tiszta égről ragyogó nap langyos meleget árasztott.

A ház déli oldaláról Halnazár bukkant elő, nadrágjának zsinórját kötözgette. Hunyorgott a vakító napfényben, míg Melekushoz lépdelt. Friss trágyát vett észre a földön. A sátrak felé fordult és felkiáltott:

— Hej!

A szélső, fekete sátorból fiatal legény ugrott elő.

— Parancsára!

Halnazár visszafojtotta dühét. Mereven nézett a szolgára. A zömök legény foltos kék nadrágot viselt, durva háziszőttes ingén átütött a veríték. Halnazár ellenszenvvel figyelte domború homlokát, vörhenyes szakállát és bajuszát, piros arcát, kék szemét. Ingerelte a legény félénksége. Mielőtt Halnazár egy szót szólt volna, a szolga alázatosan kérdezte:

— Mit parancsol, bej-aga?

Halnazár dühösen mutatott a trágyára.

— Vigyen el az ördög!... Még, hogy mit parancsolok!... Hát vak vagy? Nem látod?

A legény mint a nyíl ugrott a lapát után, eltakarította a trágyát és a szénatörmeléket. Félt a bej haragjától, egyre tettvett hát a ló körül, pedig már tiszta volt minden. Melekus Hal-

nazárhoz lépdelt, a gazda megsimogatta fejét és sörényét. Hátraszólt a szolgának:

— Mávi!

Mávi felállt és kihúzta magát, a parancsot várva:

— Szolgálatára, aga!

— Eredj, Mávi, hozz tejet a lónak!

Mávi a középső sátorból egy hatalmas tál tevetejet hozott ki. Melekus hegyezte rövid, sötét fülét, ránézett a tejre, megszagolta. Alig érintette a tejet, újra felemelte fejét, megrázta magát és elfordult. Nem hederített Mávi füttyére, lehajtotta fejét és térdét kezdte harapdálni.

Nem messze tőlük ezalatt Kandim kislánya álldogált. Ahogy meglátta az edényt, közelebb lépett. Lábujjhegyre állt, úgy nyujtogatta nyakát, kerülgette Mávit, de szemét nem vette le a tejről. Szája szélén nyál csordult ki.

Mávi lejjebb eresztette a tálat. A tej fehér felületén játszadoztak a napsugarak. A kislány sóvár szemmel bámult. Ellenállhatatlanul vonzotta a tej. Nem is vette észre, hogy Halnazár mellé került.

Halnazár csodálkozva látta, hogy a ló nem iszik. Éppen arra gondolt, nincs-e valami hibája a tejnek? Ekkor megpillantotta a kislányt. Vastag ujjaival megragadta a gyerek vállát és ellökte.

— Takarodj! Hogy nyelne el a föld!

A kislány elesett. Ajkát a földbe verte, szája tele lett homokkal. Nagy sóhajjal tápászkodott fel, ruhája ujjával letörölte arcáról a piszkot, kiköpte a véres földet.

Ahogy letörölte ajkáról a nyálat, tenyere véres lett. Szeme megvillant, gyűlölködő pillantást vetett Halnazárra és lovára. Válla fájt, ahol Halnazár durva keze érintette, fekete szemébe könnyek gyűltek. Magában átkokat szórt a bejre: — Bár enné meg egyszer fejedet a ló! Házadat öntse el a vér! — Botladozva indult Kandim kunyhója felé.

Halnazár köhécselve ment be a középső sátorba. Mávi még az udvaron rakosgatott, azután félénken körültekintett és leguggolt a ház árnyékában. Tenyerébe hajtotta fejét.

Mávi az Amu-Darja mentén élő Erszári-törzsből származott. Ott született és nőtt fel. Bátyjával együtt az aul egyik gazdag emberénél dolgozott. Sokszor járta végig a folyó partját, a hátán átvetett vontatókötéllel. Mikor ismeretlen körülmények között megölték bátyját, Mávi sejtette, hogy a bej keze van a

dologban, aki bérüket visszatartotta. Félt attól, hogy hasonló sorsra jut, elindult hát inkább a nagyvilágba. Csaknem négy éve lépett Halnazár szolgálatába, kommencióért. De a négy év alatt semmit sem kapott. Ha olykor Mávi hebegett valamit a fizetésről, Halnazár rámordult: — Hallgass és dolgozzál! Majd én felbecsülöm a munkádat. — Ellenben bőkezűen osztogatta a bej a „gazember" jelzőt, fiai meg „sehonnai"-nak hívták Mávit.

A sátrak húsz lakója közül csak egyet sajnált Mávi: Mehinlit, Halnazár feleségét. Már rég elszökött volna Halnazártól, de Mehinli kedves szavai béklyóba verték lábát.

Lehajtott fejjel gondolatokba merülve ült, amikor váratlanul női hang szólította meg:

— Mávi!

Felpillantott és Mehinlit látta meg maga mellett. A nő ragyogó mosolya egyszerre megbékítette Mávi szívét; arca felderült, kék szeme vidáman csillogott. Mehinli megkérdezte:

— Miért búsulsz, legény?

— Van valami, amire én gondolhatnék? — felelt Mávi.

Mehinli nem értette meg a célzást.

— Akkor hát kire gondolsz?

— Van valaki, akire gondolhatnék?

— Rám — csúszott ki Mehinli száján. Azután szégyenlősen arca elé kapta kezét. Mávi látta zavarát. Kék szemével rámosolygott, megsimította bajuszát és válaszolni akart. De Mehinli nem tudott tovább hallgatni. Újra megismételte: — Rám — és ismét elrejtette arcát. Mávit izgalom fogta el, szíve hevesen dobogott, forrón nyargalt ereiben a vér. Szerette volna átölelni Mehinlit. De karja nem szokta meg ezt a mozdulatot, nyelve nem talált kedves szavakra. Csak annyit suttogott: — Te — és elhallgatott. Később megkérdezte:

— Milyen jogon gondolhatnék én rád?

— Ha nem tudod felismerni a jogodat és nem tudsz élni vele, könnyen elszalaszthatod.

Szavai Máviban kettős érzést keltettek. Először elveszett fizetésére gondolt és elfogta a düh. Azután örömmel töltötte el a felismerés, hogy joga van Mehinlire. Nem is sejtette, míg a nő most tudtára nem adta. De ha már így történt, nem volt ereje lemondani róla, bár nem feledkezett meg arról, hogy szárnyai le vannak nyesve.

— Ha nem viszed a kéznélküli ember szájához az ételt, éhen marad.

Mehinli nevetett és így szólt:

— De nagy gyerek vagy te. — Majd bátorítón hozzátette: — A csecsemő is csak akkor kap enni, ha sír!

Mávi kételkedve kérdezte:

— Te engem...

De nem fejezte be szavait. Mehinlire nézett és lehajtotta fejét. Az asszony ekkor könyörgő hangon fordult hozzá:

— Hát nekem van valakim!?

Mávi szerette volna azt felelni: „Neked ott van Halnazár, a férjed". De eszébe jutott, hogy Mehinlivel rosszabbul bánnak ebben a házban, mint a kutyával. Kérdéssel felelt:

— No és nekem van valakim?

Sokatmondó pillantásokat váltottak. Mehinli szeme azt kérdezte: „Ha Mehinli kíván téged, ki kell még neked?" Mávi szeme így felelt: „Te az enyém, én a tiéd". De arca elborult, amikor újra Halnazárra fordult gondolata. Mehinli megértette. Hogy elűzze bánatát, odanyujtotta neki vékony ujjait. Meg akarta simogatni a legény fejét, de Halnazár kiáltása hangzott fel:

— Hej, Mávi!

Mávi a sátorhoz rohant.

— Itt vagyok, bej-aga!

Mehinli fejétvesztetten nézett utána, mint akinek kirepül kezéből a madár. Azután hirtelen izgalom fogta el, kendőjét szája elé vonta és félénken tekintgetett körül. Semmi feltűnőt nem vett észre, leült Mávi helyére és gondolkodni kezdett a fiúról.

Mehinli korán árvaságra jutott. Nagybátyjánál nőtt fel, egész háztartásának ő viselte gondját. Akkor még Majszának hívták és haját nem fonatban, hanem szabadon leengedve viselte.

Egyszer éhínség jött. Nagybátyjának nem volt már betevő falatja. Ekkor eladta a lányt két zsák árpáért és egy zsák búzáért.

Halnazárnak nem igen tetszett Mehinli mikor először látta. Mivel azonban a vételár nem volt nagy, megvette, hogy a ház körül elvégezze a piszkos munkát. De amint Mehinli jobb táplálékhoz jutott és megtelt, Halnazár megtámadta, mint a sakál a csapdába esett fácánt. Persze az első feleség nem sokáig tűrte ezt a helyzetet. Amikor azután Halnazár mancsában összetört a védtelen rabnő minden finomsága, a Majsza nevet elfeledték

és a rabnőt Mehinlinek szólították. Ő végezte a durva házimunkát; az első feleség tűzhelye alól kikaparta a hamut, vizet hordott neki, mosta fehérneműjét, hajnaltól késő éjszakáig, amikor körülötte már mindenki aludt. Az első feleség azután arra kényszerítette Halnazárt, hogy végkép szüntesse meg látogatásait Mehinlinél. — Még nem volt eleged belőle? — mondta férjének. — Fiad van, lányod van; nem undorodsz bepiszkolni magadat vele? Inkább köszönnéd meg istennek, hogy megajándékozott egészséggel és örvendezzél gazdagságodnak!

Felesége szavai lassankint gyökeret vertek Halnazárban. Mehinli, aki ócska, piszkos ruhákban járt, Halnazár szemében már nem számított nőnek. Ha hozzáfordult, gonoszul nézett rá és szidalmazó szavakkal illette. A nő hátáról sohasem tűntek el a szíjkorbács nyomai.

Nem csoda hát, hogy nyomorúságában az asszony gondolatai Mávi felé terelődtek. Mehinli most távoli lódobogásra eszmélt fel. Felállt helyéről és végigtekintett az úton. Két lovas közeledett.

A csúcsos sapkát viselő férfi Halnazár sátra előtt megrántotta a gyeplőt. Mávi megfogta a kantárt. Halnazár az érkező elé sietett. Köszöntötték egymást.

— Üdvözöllek, Artin-Hodzsájn! Isten hozott! Örülök, hogy látlak!

— Jó egészséget, bej-aga!

— Artin-Hodzsájn, egészséged öröm nekünk!

— Nagyszerű, legyenek hát egészségesek gyermekeid is.

Halnazár karonfogta Arutyunt, örvendezve vezette be a középső sátorba. Arutyun, amint belépett, köszöntötte a házigazda feleségét:

— Üdvözöllek, Szadap-bej! Gyermekeid élnek, egészségesek?

— Üdvözöllek, Artin-Hodzsájn! — felelt Szadap és a főhelyre ültette a vendéget.

Arutyun fényes szürke városi ruhát viselt, felette átvetve selyemköpenyt. Lábán sárga félcipő nyikorgott. Sűrű, összenőtt szemöldöke alatt ravasz szem villogott; hatalmas sasorr ugrott ki arcából, száját dús bajusz fedte. Gondosan nyírt szakállába itt-ott ősz szálak vegyültek. Kövér-szélesvállú ember volt. Kisujján rubinköves aranygyűrű csillogott.

Arutyun hallotta, hogy Halnazár menye meghalt és unokája megnősült. Most nem tudta, mi az illendő? Részvétét fejezze-e

ki a haláleset miatt, vagy gratuláljon-e az esküvőhöz. Végül döntött magában: „Ej, hát meghalt az asszony! Pénzük van, kerül majd másik". Azután hangosan mondta:

— Szadap-bej, hallottam, meghalt menyed. Nagyon fájlalom. De csak legyen egészséges fiad, találsz neki még jobb asszonyt is. ... Beszélik, hogy unokátokat megházasítottátok. Gratulálok. Sajnálom, hogy nem tudtam eljönni a lakodalomra.

Mávi ekkor szőnyegből készült tarisznyát hozott be. Arutyun rászólt:

— Add oda Szadap-bejnek!

Szadap kiosztotta odasereglő unokáinak a tarisznyából előszedett ajándékokot és közben elbeszélgetett Arutyunnal. Azután a férfiak tárgyalták meg a világ dolgait. A háború is szóba került. Arutyun megpödörte bajuszát és kivillantotta aranyfogait.

— Tudod-e, mi újság, bej-aga? A németek, ezek a kutyafiak, megtámadták Varsót!

Halnazár nem járt még messzebb Tedzsennél és Márinál, a városok közül is csak Táskentet és Pétervárt ismerte hírből. Megkérdezte:

— Nagy város Varsó?

— De még milyen nagy! Pétervár és Moszkva után a legnagyobb a fehér cár őfelségének országában. Én már voltam Varsóban. Onnan hoztam azt a kétcsövű puskát, melyet neked ajándékoztam.

— Pedig itt azt beszélik, hogy a mieink foglalják el hol ezt, hol azt a várost.

— Ez igaz, bej-aga. Háromszázhatvan türkmén dzsigit egy csatában háromezerhatszáz osztrákot fogott el. — Összehajtogatott újságot vett ki zsebéből. — Nézd meg, bej-aga, ebben az újságban írnak a türkmén lovasság bátorságáról.

Halnazár kezébe vette a lapot, ide-oda forgatta, de látszott, hogy nem érti. Arutyun ujjával a vastagbetűs szavakra mutatott.

— „Káspintúli belföldi újság". Hogy mi a neve türkménül, nem jut eszembe. Keríts egy mullahot és olvastasd fel magadnak.

Halnazár behívta Mávit.

— Eredj, kérd ide Hodzsámot! — Arutyunhoz fordult. — Ha a türkmén egyszer lovára ül, senki sem tud megállni előtte. A türkmén becsapások hosszú ideig nyugtalanították Iránt is,

pedig az nagy ország. Szegény apám sokszor beszélt ezekről a hőstettekről. Emlékszem egyik elbeszélésére: „Tizen megtámadtunk egy kul erődöt. Mindent kiraboltunk és sok kul és kirnak foglyot hoztunk haza".* Bej-aga, a napokban sapkákat gyüjtöttek nálunk; tudod-e miért?

— Hogy megrémítsék az ellenséget!

— Nagyszerű.

— Csakhogy ezt én nem hiszem el egészen.

— Miért, bej-aga?

— Nem a sapka harcol, hanem az ember.

— Istenemre, igazad van. De ez már politika.

A gazdag türkmének és az orosz parancsnokság jól ismerte Arutyunt. Három néven emlegették: Artin-Hodzsájn, Artin-Ernemi és Arutyun gyáros. Halnazár ismerte még abból az időből, amikor Arutyunnak csak egy kis bódéja volt. Ebből a bódéból azután üzlet lett; Hodzsájn ismeretségi köre egyre bővült, a bankárok és üzletemberek bizalmát élvezte. Szerződéseket kötött és rövidesen egy lisztőrlő malom került tulajdonába. Azután gyapotültetvényt szerzett; a főcsatornából bőven vett vizet és ezer hektár eddig érintetlen földet vetett be gyapottal.

Halnazár nagy szolgálatokat tett neki. Sok parasztot küldött ültetvényére dolgozni. Arutyun nem feledkezett meg erről. Jó összeköttetései révén sikerült Halnazár számára mirábságot szereznie egy kincstári csatornán. Barátságuk egyre szorosabbá vált. Arutyun mindent kipréselt a Halnazár által toborzott parasztokból; felesbe ígérte a földet, de csak a termés egyötödét fizette ki nekik. Halnazár is kizsákmányolta a maga parasztjait, gyarapította a cár magtárát, szőnyegekkel rakta ki a parancsnokságot, de juttatott gabonát a saját csűrébe is. Arutyun támogatásával a kincstári csatornák főmirábja lett. De alig egy évig ülhetett ebben a tisztségben. Arutyun barátját, Lomákin ezredest leváltották. A kormányzó ellenségesen viselkedett Halnazárral szemben és megfosztotta őt hivatalától. Az almirábságot meg méltóságán alulinak tartotta Halnazár, inkább visszatért auljába.

Arutyun időközben malmát gyapottisztító üzemmé alakította. A sajátján kívül a parasztok gyapotját is tisztította, azután Moszkvába szállította és eladta. De haszonlesése egyre nőtt — megvásárolta a néptől elvett csatornát.

Most sem csupán Halnazár látogatására érkezett. Össze

* *Iráni törzsek; a kirnakok tisztátalanoknak számítottak.*

akarta vásárolni a közös földön termett, még lábonálló gabonát. Rá akart hát térni az üzleti tárgyalásokra. Térde alá helyezte a pehelypárnát.

— Halnazár-bej, tudod miért jöttem?

— Bár sokáig éltél türkmének között, Hodzsájn, úgylátszik nem ismered a szokásokat. A vendég a házigazda foglya.

— Ez igaz, de...

— A látogatás céljáról csak akkor beszél a vendég, ha megkérdezik.

— Bej-aga, tudod, hogy...

— Semmit sem akarok tudni.

— Házad soha ne pusztuljon el.

— Az én házam erős. Még az orkán sem ingatja meg.

— De értsd meg...

— Ha nem értem, majd megmagyarázod.

— Még ma éjjel Mervbe kell utaznom egy tízezres váltó miatt.

— A te váltóidat bármikor elfogadják.

— Igazad van, de...

Mávi jelent meg az ajtóban és félbeszakította őket.

— Bej-aga, a most érkezett vendégeket ide vezessem?

— Nem, menjenek be a házba. Ott hűvösebb van. Nem igaz, Hodzsájn?

— Bej-aga, a vendég a házigazda foglya.

Halnazár hangosan felnevetett.

— Ezt jól megmondtad, Hodzsájn!

Az ajtón egy férfi lépett be, lehajtott fejel. Óvatosan levette hegyesorrú fekete papucsát, letérdelt és üdvözölte Hodzsájnt. Mamedveli-Hodzsám volt az érkező.

Arutyun tudta, hogy azok az emberek, akik papnak számítják magukat, rendszerint igen gőgösek. Nagyon csodálkozott hát Hodzsám alázatosságán. Mamedveli felpillantott, végigsimított szakállán és megszólalt:

— Kérdezzen, Hodzsájn.

— Beszéljen.

— Nem magának kell először beszélni?

— Nem, Hodzsám úr, nekem nincs ehhez jogom.

— Egészséges, Hodzsájn?

— Hála istennek.

— Dolgai rendben mennek?

— Hála az úrnak.

— Családja, gyermekei egészségesek?
— Köszönöm, igen.
— Jószága, háziállata mind él, egészséges?
— A maga imáinak köszönhetem.
— És saját maga egészséges?
— Hála magának.
— Házában a gyermekek és felnőttek mind vidámak, szerencsések?
— Hála istennek.
— Apja és anyja egészséges?
Arutyun vállat vont.
— Hála istennek.
— Rokonai szerencsések?
Arutyun mégegyszer vállat vont. Nem talált már szavakat válaszul. Hodzsám tovább kérdezett:
— Egész népe boldog?
Arutyun azt gondolta magában: „Szegény fejem; hát kellett ez!" De nem talált más kiutat, így felelt:
— A maga imáival...
— Sértetlen a fehér cár országa?
— Az állam szilárdan áll.
— Adja isten, hogy így legyen. Isten óvja a cárt, aki oly kegyes a muzulmánokhoz. Adjon neki még hosszú életet.
Halnazár már türelmetlenül forgatta kezében az újságot, most beleszólt a beszélgetésbe:
— Hodzsám, olvasd csak fel ezt az újságot! Artin-Hodzsájn hozta.
Arutyun megkönnyebbülten sóhajtott. Hodzsám beledugta orrát a lapba és nagy lassan betűzni kezdte a címét:
— *Mave-ra-ji, bahri-hazár.*
Arutyunnak ez nem jutott az imént sehogysem az eszébe. Most felkiáltott:
— Ez az újság neve!
Hodzsám átnézte a négyoldalas, kisalakú lapot. Szövegét orosz, perzsa és türkmén nyelven írták. Az újság legnagyobb részét hirdetmények foglalták el vastag keretben. Halnazár kérte, hogy olvasson a „háborúról". Hodzsám az első oldalon felfedezett valamit. Lassan, nehezen olvasni kezdte:

Levél a háborúból.

Üdvözlet Szahatmuráttól apjának és rokonságának... Élek, egészséges vagyok, már két levelet írtam nektek... Ne aggódjatok miattam. Úgy cselekszünk, ahogyan a régi türkmének cselekedtek. Bátran harcolunk a németekkel. Karddal támadunk rá, gyalogságát lekaszaboljuk. Az ellenség mindenütt megfut előlünk, nagyon verjük őket. Igyekszünk győzelemre segíteni a cárt. Nem hozunk szégyent a türkmén névre... Érdemrendet is kaptam.

Szahatmurát, altiszt.

Halnazár arca kipirult a büszkeségtől. Mondani akart valamit, de Arutyun megelőzte:

— Hodzsám-aga! Van ott egy vers is, próbálja felolvasni.

Hodzsám továbblapozott, megtalálta a költeményt.

— Vers, írta Durdi-mullah, Kesi aul lakosa, a harcmezőn küzdő türkmén dzsigiteknek.

Isten nevében a német ellenségre,
Mint a végítélet, bátran lecsapjatok!
Rohamotok előtt senki meg nem állhat;
Legyen az úristen áldása rajtatok!

Ezrével sujtjátok le az ellenséget,
Győzelmeknek híre kiséri utatok;
A vitézségetek dicséri az istent;
Legyen az úristen áldása rajtatok!

Szalad az ellenség, ha csak közeledtek;
Lészen néktek ezért méltó jutalmatok,
Sahunk szíve örvend, hacsak rátok gondol;
Legyen az úristen áldása rajtatok!

Az ellenség feje gurul, mint a dinnye...
Az istennek ezért ti hálát adjatok!
Durdi-mullahról is megemlékezzetek!
Legyen az úristen áldása rajtatok!

Halnazár ismét a türkmén portyázások idejéről kezdett mesélni, olyan lelkesen, hogy a hallgató azt hihette, ő is hajlandó felkötni a kardot és háborúba menni, ha kell. Szeme villogott, bajusza remegett. Kezét dörzsölgette, mintha máris az Ausztriában harcoló dzsigitek mellett érezné magát. Mégegyszer felolvastatta a verset.

— Nagyszerű! Igazi költő.

Hodzsám még ráduplázott Halnazár szavaira. De nem feledkezett meg arról sem, hogy Hodzsájnnak kifejezze tiszteletét.

— Artin-Hodzsájn, hálát adok istennek megismerkedésünkért. Az öregek azt mondják, hogy a vagyonostól az emberre ragad a gazdagság, a szegénytől csak a baj. Lám, Halnazár-bej, vagyonos emberekkel beszélgetni, már maga is gazdagság.

Halnazár köhécselt és félbeszakította Hodzsámot:

— Bár nem Artin-Hodzsájntól származik gazdagságunk, a jómódunkhoz azonban ő is hozzásegített.

Mamedveli szakálla reszketett.

— Adja isten, hogy anyagi helyzetetek sohase rendüljön meg.

Halnazár ezután elmondta Mamedvelinek Arutyun látogatásának célját. Megmagyarázta, hogy ha szükséges, segítenie kell az ügyet.

Arutyun hozzáfűzte:

— Bocsásson meg, Hodzsám-aga. Sok bajunk, gondunk van, nem érünk rá barátainkkal hosszan beszélgetni. Csak annyit mondok, szép ajándékokat fog kapni. Maga köpenyt, a felesége selymet, gyermekei süvegcukrot.

Mamedveli meghajolt Hodzsájn felé.

— Maradok alázatos szolgája!

Ekkor Halnazár úgy gondolta, ideje hozzáfogni a dologhoz és Arutyunt a házba hívta.

A MIRÁBOKNAK hízelgett a megtiszteltetés, hogy üdvözölhetik Artin-Hodzsájnt. Arcukra kiült a büszkeség. Pokgi-miráb, amint meglátta, hogy Hodzsájn kövérebb, mint ő, elmosolyodott. De Szári közömbösen nézte Arutyunt. A szőnyekekkel, színes párnákkal díszített szobában először az aul dolgairól folyt a szó. Amikor Pokgi végre elhallgatott, Nabat-miráb kezdett beszélni:

— Artin-Hodzsájn, maguk városiak olvasnak újságot. Mi egyszerű emberek vagyunk. Talán maga tud valamit a háborúról...

Pokgi közbevágott:

— Igen; a fülünk már egészen berozsdásodott. Hodzsájn, mondjon valami újságot.

A mirábok hangulata tetszett Mamedvelinek. Ravasz pillantással körülnézett és megszólalt:

— Mirábok, Hodzsájn maga jött el hozzátok. Hasonló ő a drágakőhöz. Ha keresitek, elrejtőzik, de egyszer csak eljön, hogy mindnyájatokra szerencsét hozzon.

Halnazár előrehajolt.

— Emberek, Artin-Hodzsájn hozott egy újságot. Van benne egy levél a háborúról, meg egy költemény. Hallgassátok meg! Hodzsám, olvasd csak!

Mamedveli először a levelet olvasta fel, azután a verset. Erre mindannyian kérkedni kezdtek bátorságukkal és úgy viselkedtek, mintha az altiszt kitüntetése az ő mellüket diszítené. Artin Hodzsájn elérkezettnek látta az időt a tárgyalás megkezdésére. Óvatosan beszélt, nem felejtette el, hogy az imént csaknem megsértette Halnazárt. Először a fehér cár katonáinak és különösen a türkmén dzsigiteknek hősiességéről beszélt. Nabat-miráb egy kérdést vetett közbe:

— Hodzsájn, igaz-e, hogy a német cár, Vellagam, muzulmánná lett? Itt azt beszélik.

Arutyunt váratlanul érintette a kérdés. Nem tudta, mit feleljen; vállat vont. De Mamedveli segítségére sietett:

— Istennek minden lehetséges. Aki vallását a muzulmán hitre cseréli, egyenesen a paradicsomba jut.

Még különféle dolgokról beszélgettek. Nem egy ilyen kérdés hangzott el: „Miért jönnek vissza a dzsigitek ruhái és ők maguk nem?" Mamedveli egy alkalmat sem mulasztott el, hogy ne oktassa a kishitűeket.

— Emberek, ha negyven éven keresztül pestis pusztítana, akkor is csak az hal meg, akinek ezt rendelte a sors. Akit pedig el akar vinni a halál, nem is kell annak háborúba mennie. Itt van a szegény Annabegencs; a minap temettük el, pedig soha életében nem hallott egy puskalövést. Nem is olyan borzasztó dolog a háború; lehet az ember a legnagyobb tűzben, ha istennek úgy tetszik, ott is megvédi. Mikor Ibrahimot* a máglyára vetették, nem rózsabokorrá változott a tűz?

Szári hithű muzulmán volt, de Hodzsám szavai nem győzték meg.

— Hodzsám-aga, ha neked azt mondanák, hogy menj a háborúba, azt hiszem, nem lenne kedved hozzá, bármennyire is hiszel isten oltalmában.

* *Legendás próféta.*

Pokgi Valla éppen bagót rágott. Teli szájjal szólalt meg; Hodzsám pártját fogta:

— Ugyan, Szári, nincs még semmi baj. Nem kell levetni a nadrágot, amikor még nem is látunk vizet!

Halnazár félbeszakította a vitát:

— Nem azért gyűltünk össze, emberek, hogy a háborúról beszélgessünk. Artin-Hodzsájnnal, tiszteletreméltó vendégemmel akartalak megismertetni benneteket.

Mamedveli tovább fűzte szavait.

— Mirábok, Halnazár-bej jól beszél. A vagyonos ember közelsége gazdagságot hoz, a szegényé bajt. Artin Hodzsájn gazdag ember, ha csak teázás közben beszélgettek vele, ez már hasznos lehet számotokra. Hallgassátok meg Artin-Hodzsájnt.

A mirábok lecsendesedtek.

Újra Halnazár kezdett beszélni:

— Mirábok! Artin-Hodzsájn eljött hozzánk. Ebben az évben sok vetéstek van a közös földön, így hát a termésből is bőven részesültök majd. Nem tudjátok hová tenni a sok gabonát. Én magam is miráb vagyok, de ha el nem adom a gabonát és ily módon meg nem szabadulok tőle, nem tudom, mit kezdek az öntözőágammal. Ez közösségi ügy, de senki sem törődik vele. Ha magatok akarjátok összegyűjteni a haszonbért, a nép nem nyer vele semmit. Ezért legjobb, ha leteszitek vállatokról a felelősséget és Hodzsájnra bízzátok a dolgot. Artin-Hodzsájnnak sok pénze van. Ha neki adjátok el a gabonát, sok pénzt kaptok. Abból adtok egy keveset a parasztoknak és azok is jól járnak.

Mamedveli húzott a teából.

— Hodzsájn bőkezű; csak hasznotokra válik, ha megszorítjátok kezét.

Pokgi Valla felkiáltott:

— Hodzsájn, akkor már a csuklódnál fogjuk meg a kezed!

Nabat-miráb és a többiek még gondolatokba merülve, szótlanul ültek. Ebben az esztendőben nem akarták eladni a közös földön termett gabonát. Maguk szerették volna begyüjteni, hogy aztán egyszerre nagy összeghez jussanak. Minden reményük a haszonbér volt. De a Hodzsájn ajánlotta készpénz sem rossz. Vajjon a parasztok megtudhatják-e, hogy mennyiért adták el? Igen, ha bolondok lesznek beszámolni nekik! De ha kérdezik is, ravaszkodással mindent el lehet leplezni. Így gondolkodott néhány miráb. De Szári nem tartozott ezek közé,

Idén be akarta gyűjteni az egész termést, hogy a parasztoknak egy szem se menjen kárba és úgy gondolta, hogy a gabonáért, sárga- és görögdinnyéért kapott pénzt kiosztja a dejhánok között. Tudta, hogy jól jön majd nekik a pénz. Megdöbbenve hallgatta most ezt a tárgyalást. Úgy beszéltek itt, mintha már learatták volna a még éretlen búzát. Meg sem állapítható még a termés nagysága és már el akarják adni, még hozzá titokban. Szárinak nem tetszett a dolog. Udvariasan kifejtette kételyeit:

— Véleményem szerint nem kell annyira sietni a termés eladásával. Még azt sem tudjuk, learathatjuk-e, vagy pedig valami baj éri. Én úgy gondoltam, idén ne adjuk el nagyban, hanem osszuk fel az öntözőágak szerint.

Pokgi tiltakozott:

— Ezt nem szabad megengedni!

— Akkor pedig várni kell aratásig.

— Várni! Ha sokáig vársz, hoppon maradsz.

— Pokgi-mirább, ha nincs kitartásod és ilyen türelmetlen vagy, akkor másként kell elintézni a dolgot. Gyűjtsük össze a gazdákat és kereskedőket s lássuk, ki ad többet érte?

Arutyun kezében gyűrögette sapkáját, végül térde alá helyezte. Kopasz feje fénylett. Sértődötten felsóhajtott, megpödörte bajuszát.

— Mirábok! Én, Artin-Hodzsájn, nem egyezhetem bele, hogy egy sorba ültessetek engem az utcai árusokkal. Ha pénzre van szükségetek, adok, amennyit akartok. Nem vagyok kicsinyes. Lehet, hogy megsértettelek titeket, lehet, hogy nem akartok velem megegyezést kötni. Mondjátok meg, akkor elmegyek és sohasem térek vissza.

A mirábok kiáltoztak:

— Nem, Hodzsájn, nem engedünk!

— Hodzsájn jól beszél!

— Szári csak fecseg!

Szárit sértették ezek a szavak, de nem érzett megbánást.

— Artin-Hodzsájn, nem sértő szándékkal mondtam, hogy „ki ad többet". Hogyan is versenyezhetnének veled az utcai árusok! Ha te veszed meg előttük az árut, hírneved még nagyobb lesz.

Halnazár újra megszólalt:

— Mirábok! Ne higyjétek, hogy támogatni akarom Hodzsájnt, de azt tanácsolom, hogy ne engedjétek őt el. Ha az

aulbeli kereskedőknek adjátok el a gabonát, csak szóbeszéd, sértődés és méltatlankodás lesz belőle; még a megegyezés is felborulhat és nem kaptok idejében pénzt. De ha Artin-Hodzsájnnak adjátok, egyszerre nagy összeg üti a markotokat. Azonkívül mindenki egy khivai selyemköpenyt választhat magának.

Különösen ez az ajánlat nyerte meg a mirábok tetszését. Egyhangúan felelték:

— Hodzsájnnak adjuk!

Szári színtelen szemével belenézett a többiek arcába. Halnazár észrevette kemény pillantását és kitalálta gondolatát: „Ti adhatjátok, de Hodzsájn az én területemre nem teszi lábát!"

A vendégek elé most forró bárányhúsos piláfot tettek. Artin-Hodzsájn tiszteletére vágták le a bárányt. A mirábok kedve egészen felderült, zsíros arcuk ragyogott. Ujjaikkal szedegették ki az ételt. A kövér emberek már verítékeztek. Pokgi Valla végül ujjaival kitörölte a tálat. Egyébként akármilyen sokat evett, a beszélgetést egy percre sem hagyta abba.

Mamedveli elmondta az ebédutáni imát. Ismét a szerződésre terelődött a szó. Nem törődve Szári tiltakozásával, mindannyian beleegyezésüket adták.

Bej-aga, átadjuk az árendát Hodzsájnnak. De legyen még egy kissé türelemmel, míg megerősödik a vetés és mi látszatra tanácskozunk a néppel. Készítheti az ajándékokat!

Szári véleményét már előbb elárulta pillantása, de most nyiltan ki is mondta:

— Tegyetek, amit akartok, de nekem nem engedi lelkiismeretem. Én különválasztom saját részemet.

Mindenki kiáltozni kezdett rá. Azzal vádolták, hogy mindig ő idézi elő a nézeteltéréseket. Végül a megegyezés jeléül sorra kezetfogtak a távozni készülő Hodzsájnnal.

8

VÖRÖSEN KELT FEL A NAP a portól ködös égen. Ártikra nyomasztón hatott a fülledt levegő. Levette a pejről a tarisznyát, megsimogatta a ló fejét és sörényét. Amikor az állat kedveskedve hozzádörzsölődött, Artik nem tudott szemébe nézni. Fájt a szíve, torka összeszorult. Sokáig állt ott elgondolkodva és lovát simogatta. A közelben egy kanca vágtatott el, a csődör feléje fordult és nyerített. Ártik, mintha álomból ébredt volna, felnyitotta szemét. Újra eszébe jutott, hogy utoljára simogatja meg lovát, szíve elfacsarodott. Hogyan lesz majd meg a ló nélkül? Szerezzen megint egy kancát és tűrje a gúnyolódást? Hogyan lehet az, hogy tőle elveszik egyetlen lovát, de Melekus, meg Halnazár többi lova megmarad a bejnek?

Ártik nagyot sóhajtott, majd határozott léptekkel a sátorba ment. Kalapácsot és szöget hozott ki. Odalépett a lóhoz, rá sem tekintett. Felemelte bal hátsó lábát.

— Jaj, gyermekem, mit akarsz tenni? — kérdezte ijedten Nurdzsahán. Már egy ideje aggódva figyelte fiát.

Ártik nem hederített rá. A patát vizsgálgatta.

— Betömte a sár a patáját, anyám. Kitisztítom — szólt aztán. Erősen megmarkolta a ló lábát, bal kezében tartotta a szöget, jobbjával felemelte a kalapácsot, készen lecsapni vele.

Seker nyakát nyujtogatva nézte. Valamit súgott anyja fülébe. Nurdzsahán kétségbeesetten kiáltott fel:

— Jaj gyermekem, ne nyomorítsd meg saját kezeddel a lovat!

Ártik nem felelt. A kalapács lecsapott, de reszketett keze és a szög félreugrott. Amikor a fiú újra felemelte a szöget,

az állat szomorúan, könyörögve pillantott rá. Ártik elgyöngült, kezéből kihullt a kalapács. Szeme elsötétedett.

— Legalább az én kezemben ne szenvedj! — mondta nagy sóhajjal.

Asir tért be hozzájuk. Olyan feldúltnak látta Ártikot, mint még soha. Szemehéja dagadt volt, arca megnyúlt, egész testében remegett. Asir arra gondolt, hogy csak az az ember ilyen, aki napok óta lázas beteg, vagy aki néhány éjszakán át nem aludt. A ló lába alatt megpillantotta a kalapácsot és a trágya között csillogó szöget. Felemelte a kalapácsot. Szomorúan kérdezte:

— Mit jelent ez, Ártik?

Nem kapott választ. Ártik lehajtott fejjel, dermedten ült. De Asir szavak nélkül is megértette.

— Ártik, hát nem sajnálnád?

— Ha nem sajnálnám, nem remegett volna a kezem!

— Mit vétett a szegény állat?

— Hát én mit vétettem! Hosszú gondolkodás után jött az az ötletem, hogy ha szöget verek a patájába, lesántul és nem veszik be... De, amint látod, nem lett belőle semmi.

Nurdzsahán zokogva vigasztalta:

— Drága Ártik, ne kínozd magad, báránykám! Talán megsegít az isten és visszakapod még.

Ártik látta anyja könnyeit, hallotta Seker pityergését; csaknem maga is sírvafakadt. Összeszedte minden erejét, magát bátorítva megszólalt:

— Isten óvjon minket a bajoktól, anyám. Csak éljek, legyek egészséges, lovat még találok. Ne bánkódjál. Nem nyomorítom meg saját kezemmel.

Asir is szerette volna bátorítani barátját. De az ő szívében is kiújult a régi fájdalom.

Szahat Kolák, Asir apja, egész életét lombkunyhóban töltötte. Amikor Asir felnőtt, sorsuk valamelyest jobbra fordult. Szahat Kolák férjhez adta lányát, megházasította fiát és egy új négyszárnyú fehér sátrat szerzett. Ez a sátor volt minden kincsük. Mióta otthagyták a szűk lombkunyhót, még a világ is tágasabbnak tűnt előttük. De örömük nem tartott soká. Alig egy év mulva a katonaság számára ilyen könnyen hordozható sátrakat gyüjtöttek. Szahat Kolák nehezebben vált meg tőle, mint akár fiától. Ellenállást fejtett ki, kiáltozott, hogy nem adja. A sátrát elvitték, őt magát három napra lecsukták. Ott-

honát feldúlták, családja a mezőre került. Tizenöt napon át járkált a hivatalokhoz a sátor áráért, végül harmincöt rubelt hozott haza. Szerzett ehhez még tizenöt rubelt és Mamedvelitől egy ferde, düledező sátrat vett. A sátor póznái már eltöredeztek, csupa lyuk volt az egész. A kövér esőcseppek úgy hullottak be rajta, mint vetéskor a búza. Ha szél fújt, ingadozott, akár a fűszál...

Míg Asir szomorú gondolataiba mélyedt, Ártik felnyergelte a lovat. Gondosan megtörölgette és könnyű nyerget rakott hátára. Amikor a zablát az állat szájába akarta tenni, a pej csillogó szemmel, játékosan harapdálni kezdte kezét. Ártiknak véget ért türelme. Gyorsan egy fél lepényt dugott inge alá, azután nyeregbe ült. De a pej egy helyben topogott, nem akart abba az irányba indulni, amerre Ártik nógatta. Végül Ártik felemelte az ostort és az állat ügetni kezdett.

Nurdzsahán szíve riadtan vert. Seker vékony ujjaival eltakarta arcát, nem bírt a ló után nézni.

— Légy bátor, Ártik! — kiáltott Asir. — Vigyázz, ne kerülj rossz emberek keze közé!

Nurdzsahán kendője csücskével törölgette szemét. Sírástól rekedt hangon ismételgette:

— Szerencsével járj, báránykám és baj nélkül térj vissza... Feláldozom az összes sült lepényemet... Bár őrizné meg Isten a lovadat!

Ártik nem nézegetett se jobbra, se balra. Amikor Ajna sátrához ért, feléje sem pillantott. A lány felfigyelt a lódobogásra. Csodálkozva látta, hogy Ártik lehajtott fejjel lovagol, nem néz rá. Miért nem akarja felvidítani őt? Megsértődött talán? De miért?... Mi történt vele?...

Magasan állt már a nap. A felkavart por sűrű függönyként emelkedett a fülledt levegőbe. A vasútmenti nyílt mezőn gyülekeztek a lovasok, mintha lóverseny készülődne. Az emberek élénken beszélgettek, a lovak nyerítettek, patájukkal doboltak a földön, ágaskodtak. A lovasok poros arcán szomorúság ült.

Ártik gondolatok nélkül haladt. Nem látta meg az ismerősöket, nem hallotta az üdvözlést. Csak a lovak nyerítése térítette magához. Szorosabbra fogta a gyeplőt, a tömeghez csatlakozott és körülnézett.

A mező közepén asztal állt. Mellette kövér, bajuszos ember ült, világos egyenruhában, vállpántokkal. Ártik megis-

merte Belánovics ezredest. Látta már egyszer, amikor Halnazár látogatására jött. Két oldalán Hodzsamurát és Hummet járásfők foglaltak helyet. Álmos arccal üldögéltek, néha eltakarták szájukat és ásítoztak. Mögöttük a Bek és Vekil csatornák járásfői. Az asztal közelében állt a katonai állatorvos és a köpcös, feketeszakállú türkmén lószakértő. Ezek ketten megvizsgálták a sorrakerülő lovat, a járásfő megállapította az értékét, az ezredes pedig jóváhagyta, vagy leszállította. A lovak combjára bélyegzőt sütöttek és az állatot a besorozott, már felszerszámozott lovak közé vezették.

Egy alacsony, ragyás, ballábára sánta férfi vezette elő lovát. Az állat, melynek homlokán fehér folt világított, szintén sántított ballábára. Az asztal elé botorkáltak. A ló, amint meglátta az egyenruhás embereket és megérezte különös szagukat, megijedt, felhorkant és nem törődve fájdalmával, ágaskodni kezdett. De amikor a földre ereszkedett, beteg lábát felhúzta.

Az orvos körüljárta a lovat, megnézte hátát, megsimogatta szügyét, térdét tapogatta. Végül fájós lábát emelte fel, de semmi különöset nem vett észre. Azután a türkmén lószakértő vizsgálta még és kijelentette, hogy a ló nyomorék. Az ezredes legyintett:

— Nem kell. Elmenni — szólt tört türkmén nyelven.

A ragyás a szót nem igen, de a kézmozdulatot annál inkább megértette. Meg akarta fordítani a lovat. De az orvos visszatartotta.

— Várj csak! — elkapta a kantárt.

A ragyás gonoszul nézett rá. Ha szemmel ölni lehetne, az orvos holtan rogyott volna össze. De nem tehetett mást, az orvos parancsára felemelte az állat lábát. Most sem látott semmit a doktor, de azután zsebéből bicskát vett elő és kaparni kezdte a patát. A kés hegye valami keménységbe ütközött.

— Mi ez?

Az ember lesütötte szemét. Szeretett volna gorombán válaszolni, de nyelve nem mozdult. Az orvos késével ütögette a szöget és megismételte:

— Mi ez?

A két járásfő felugrott helyéről. Odasiettek.

— Semmirekellő! Mi ez? Nincs nyelved?

A ragyás leeresztette a ló lábát. Megvakarta fületövét és alig hallhatóan mormolta:

— Talán szálka ment alá...

A feketeszakállú türkmén felemelte az állat lábát. Hummet járásfő is megnézte.

— Disznó! Mit tettél vele?

A ragyás arca elváltozott. Szája rángatózni kezdett, szeme vérbeborult. Hol felemelte, hol leengedte sánta lábát.

— Járásfő-khán, ez... — és csúnyán káromkodni kezdett.

A járásfő fejbevágta. Az ember a földre zuhant.

— Mi történik ott? — kérdezte dühösen az ezredes.

A járásfő magyarázni kezdett. A ragyás ekkor villámgyorsan felemelkedett, előkapta kését és a járásfőre vetette magát. De a türkmén lószakértő megragadta kezét és kicsavarta belőle a kést. Rendőrök siettek oda, megkötözték az embert és elvezették.

Útközben a ragyás visszafordult és fenyegetően felkiáltott:

— Te kutya járásfő! Vagy te végzel velem, vagy temiattad fog sírni anyád!

Egy magas, őszszakállú ember, csúcsos sapkában, nyakán vörös kendővel, most hangosan kiáltotta:

— Gosa aul törzsfője, Babakhán-arcsin! Ide!

A feketeképű Babakhán az asztalhoz lépett és üdvözölte a körülötte ülőket. Széles övvel átkötött vörös selyemkaftánt viselt, fején fekete sapkát. Az ezredes sűrű bajuszát pödörgette.

— Ahá, Babakhán! Nagyszerű!

Babakhán álmos arccal nézett körül, mintha most ébredt volna fel. Nyugtalanul harapdálta kékes ajkát.

— Jó egészséget, ezredes úr!

Hodzsamurát ráhunyorított:

— Arcsin-khán, lássuk a lovaidat!

Amint meghallották a törzsfő nevét, a parasztok elővezették lovaikat és sorbaálltak. Babakhán álmos pillantással végigmérte őket.

— Itt vannak a lovak, járásfő-aga!

Megkezdődött a vizsgálat.

Ártik nagyon dühös lett, amikor látta, mi történt a ragyással. Elfelejtett leszállni lováról, félreállt és figyelt. Agyában különböző gondolatok keringtek. Sajnálta már, hogy nem adta el lovát a járásfőnek, amikor az a törzsfő útján alkudott rá. Ártik gyűlölettel nézett Hodzsamurátra. „Inkább én végeznék a lóval, semhogy ilyen semmirekellők üljenek rá" — gondolta. De amint az asztalhoz közeledett, szíve elszorult. Na-

gyon bánta, hogy ilyen vakon engedelmeskedett a parancsnak. Kiáltás hallatszott:

— Ártik Babali, vezesd elő lovad!

A pej nagy feltűnést keltett. Még az ezredes is felemelkedett helyéről és közelebb jött. A ló fülét hegyezte. Amikor az orvos meg akarta simogatni farát, csaknem megrugta. A bizottságnak megtetszett a ló. Ballábán, a belső oldalon felfedeztek egy daganatot. A türkmén lószakértő nem tulajdonított ennek jelentőséget, de az állatorvos fejét csóválta. A tolmács útján parancsot adott Ártiknak:

— Emeld fel a lábát!

Ujját végighúzta a ló lábaszárán és megkérdezte:

— Mi ez?

Ártik először nem akart válaszolni, de mikor megismételték a kérdést, kitérőn mondta:

— Ha a doktor maga nem tudja, honnan tudjam én.

— Mondd meg őszintén! — szólt rá az orvos. — Bottal ütötted meg, vagy követ kötöttél oda?

— Állapítsd meg magad.

Az orvos nem tudta eldönteni a kérdést és a türkmén lószakértőre pillantott.

A türkmén odalépett hozzá és meg akarta magyarázni, hogy ez semmiség. De ekkor meghallotta Hodzsamurát figyelmeztető köhécselését és látta, hogy a járásfő rákacsint. Azt hitte, a járásfő fel akarja mentetni a lovat. Mikor az ezredes is megnézte a daganatot és véleményét kérdezte, a türkmén megtapogatta az állat lábát, lopva a járásfőre tekintett és így felelt:

— Szerintem ez fogyatékosság.

Ártik felvidult. Azt gondolta, a daganat miatt elengedik a lovat. Előrelépett.

— Bajár-aga, tapasztalt doktoraid vannak. Az én lovam nyomorék. Néha napokig sántít. Az is előfordul, hogy futás közben hirtelen három lábon állva marad. Ha nem hisz nekem és beveszi, bajt okozhat a cár egy katonájának. A ló veszélyes helyen egyszerre sántítani kezd és a bátor dzsigit az ellenség kezébe kerül...

Ártik úgy érezte, szavai helyesek voltak. Valóban, amint a tolmács lefordította, az ezredes legyintett:

— Menj!

Ártik boldog volt,

— Köszönöm, bajár-aga!

Megfordította lovát. De alig tett néhány lépést, Hodzsamurát járásfő az ezredeshez fordult:

— Ezredes úr, ha a ló alkalmatlan is a cárnak, még mindig alkalmas lehet egyik alattvalója számára. Kérem, ne küldje el, tartsa vissza.

Az ezredes elgondolkodott, azután Ártik után szólt:

— Várj! Gyere vissza!

Ártikot mintha fejbevágták volna. Hátrafordult. Amint meglátta az ezredes feléje nyujtott mutatóujját, megértette, hogy vissza kell mennie.

A fiú gondolatban már lova hátán ült és Ajna sátrához vágtatott... Látta Sekert, amint elébe szalad és nyakába ugrik, látta örvendező anyját, aki ünnepi szokás szerint kalácsmorzsákat szór szét... De most a „várj" szó kizökkentette álmodozásából. Ajna mosolygó arca, Seker és anyja boldogsága helyett az ezredest, a járásfőt és a törzsfő ravasz ábrázatát pillantotta meg. Ártik szeme elborult, válla elnehezedett, erőtlenül lépkedett vissza. Az ezredes ismeretlen nyelven morgott valamit. A tolmács lefordította:

— Fiatalember, lovadat besorozták.

Egy kövér, barnaarcú férfi megragadta a kötőféket. Ártik észre sem vette, hogy engedte ki kezéből. Hodzsamurát körüljárta a lovat. Ártikra tekintett és elhatározta, hogy jótevőjének igyekszik mutatkozni.

— Szerencséd van, legény. Az orvos azt mondta, hogy szándékosan tettél kárt a lóban és az ezredes elhitte. Légy hálás árcsinodnak. Én tisztelem őt, ezért pártodat fogtam: azt mondtam, hogy az régi seb.

Ártik nyugodtabb lett. Reményt keltettek benne Hodzsamurát nyájas szavai. „Talán jót akar nekem a járásfő" — gondolta. Könyörögve fordult hozzá:

— Köszönöm, járásfő-aga. Köszönöm a jó szót. Engedd el a lovamat, te megteheted.

A járásfő felháborodott.

— Istenemre! Semmit sem érdemes tenni az emberekért! A koszos lovad miatt még börtönbe kerüljek?

Babakhán törzsfő szemrehányón szólt:

— Ej, Ártik, kedves fiam, te nem becsülöd meg a jó tettet. Én már tegnap óta kérleltem őt az érdekedben; ha a járásfő nem segít, téged is az a sors ér, mint a ragyást.

Ártik nem tudott eligazodni a járásfő szavain, de a törzsfő ravaszságát világosan megértette. Magánkívül a dühtől, ökölbe szorította kezét s Babakhánra pillantott.

— Inkább küldenétek engem is a börtönbe. De azt mondjátok, hogy jót tesztek velem és közben elveszitek lovamat. Százszor rosszabb ez a számomra.

Az ezredes felfigyelt hangos szavaira és csodálkozva kérdezte:

— Mi van ott?

A járásfő kitérőn felelt:

— A törzsfő azt mondta neki, hogy szándékosan sebezte meg a lovat. De a legény megharagudott, mert nem érzi magát bűnösnek.

— Jaksi! Jól van!

A besorozott lovak combjára bélyegzőt sütöttek, de a pejre nem. Ártik ezt nem vette észre. Hodzsamurát járásfő tekintete mégegyszer megsimogatta a lovat, amint elvezették. A ló büszkén tartotta fejét, befont sörénye röpködött, teste csillogott, mint az arany. A járásfő néhány szó váltott az ezredessel, azután bajusza alatt mosolyogva Ártikhoz fordult:

— Ide hallgass, legény. A bajár-aga negyven rubelre becsülte a lovad és a járásfők jóváhagyták. Nem kell idefáradnod érte, majd a törzsfőd útján elküldjük.

Ártik hátára vette a lószerszámot, gyűlölködő pillantással seperte végig az asztalnál ülőket és mint a részeg, tántorogva elindult.

9

A VASÚT MENTÉN, egy kis udvarban tornácos ház állt. Elölről fakerítés, hátul agyagfal vette körül. Az udvar egyik sarkában tehénistálló emelkedett, mellette trágyadomb. A fák alatt, a korhadt asztalnál két férfi ült; egy kövér rózsásarcú asszony terített.

Az egyik férfi volt a házigazda: Iván Timofejevics Csernisov. Haját választék nélkül hátrafésülte, sűrű, hosszú bajuszt viselt, fekete szemöldöke árnyékot vetett arcára. Nyakán ráncok húzódtak. Balkezéről két ujj hiányzott.

Csernisov élénken beszélgetett szomszédjával. Az alacsony, sovány ember állát ritkás szakáll nőtte be; mélyenülő, kék szeme fáradtan világított vörhenyes haja alatt. A napsugarak áttűztek a fák koronáin és foltokat vetettek az ócska abroszra.

A háziasszony felemelte az asztal szélén álló rézfazék fedőjét. Forró gőz csapott ki. A ritkás szakállú férfi kényelmesen elhelyezkedett székén.

— Anna Petrovna, ma a maga kenyérpusztítója vagyok! — mondta.

Anna Petrovna céklalevest mert a tányérokba.

— Nagyon örülök, Vaszilij Dimitrics! — válaszolta és a vendég elé rakta a tányért.

Iván Timofejevics pálinkát töltött két pohárba. Azután figyelmesen megnézte a maradékot és habozott. Az egyik poharát Vaszilij Dimitrijevicsnek nyujtotta. Az kérdőn tekintett rá.

— Hát Anna Petrovna?

Iván Timofejevics Anna Petrovnára nézett, azután az üvegre pillantott.

— Vaszilij Dimitrics, én nem iszom — szólt a nő.

Ekkor Iván Timofejevics a maradékot egy csorba csészébe öntötte.

— Igyál te is, Anna Petrovna!

Koccintottak. A férfiak majdnem az egészet kiitták egyszerre. Anna Petrovna csak belekóstolt. Iván Timofejevics harapott a feketè kenyérből.

— Tudod, Vaszilij Dimitrics, ma fizetést kaptunk. Nemcsak borscs hát ma az ebéd, második fogást is készített Anna Petrovna. Azt mondtam neki: „Ne sajnáljunk ma magunktól semmit". Ellenkezni akart, de azt feleltem: „Egész héten nem iszom, a fizetés napján csak van jogom inni".

Anna Petrovna rosszkedvűen szólt közbe:

— No hiszen, az a fizetés!

Csernisov kikanalazta a levest és elnézően mosolygott.

— Te kis buta... Ha Vaszilij, meg én nagyobb fizetést kapnánk, ugyan kinek a bőrén híznának az urak? Ki tartaná el a milliós hadsereget, mi? Oh, te kis buta asszony.

— Papír van elég, nyomjanak több pénzt — vélte Anna Petrovna.

Vaszilij Dimitrijevics dohányt vett elő.

— Anna Petrovna, emlékszel, mennyibe került két évvel ezelőtt egy font szőlő? És most mennyi? Miért drágult meg? Természetesen azért, mert sok pénzt nyomtak. A pénz mennyisége fokozatosan emelkedik...

Csernisov fejezte be mondatát:

— Az áru pedig kevesebb lesz.

Anna Petrovna ellenvetést akart tenni, de hirtelen megpillantotta Ártikot.

— Vendégünk jön — szólt.

Ártik egy fa alá helyezte a lószerszámot. Szomorúan, elkínzott arccal nézett körül. Erőtlennek, összetörtnek hatott. Láttára Csernisov fejéből elszállt a könnyű mámor. Röviden köszöntötte és maga mellé ültette a fiút. Szemügyre vette a lószerszámot és tört türkmén nyelven megkérdezte:

— Hol a pej, Ártik?

Iván Timofejevics szerette Ártik lovát. Valahányszor a fiú erre járt, nála kötötte be. Iván füvet tett eléje és becézgette. Amint lovát említették, Ártik felsóhajtott.

— Elvették.

Anna Petrovna nem tudott jól türkménül, de ezt megértette:

— Elvették? — kiáltott fel.

Iván Timofejevics nem egyszer volt szemtanúja a katonai beszolgáltatásoknak és rekvirálásoknak. Nem is kérdezte hát Ártikot, ki vette el és milyen célra. Meg akarta nyugtatni barátját:

— Az a fontos, hogy egészséges légy, Ártik. Ha az ember egészséges, mindent meg tud szerezni.

Vaszilij Dimitrijevics nikotintól barna ujjaival eldobta a cigarettavéget, bólintott és oroszul mondta:

— Elvették... Elvesznek még sok mindent.

A második fogás — darált hús — nagy eseménynek számított a házban. Amíg Anna Petrovna kiosztotta a húst, Vaszilij Dimitrijevics a maga módján vigasztalni kezdte Ártikot: Szavait Iván Timofejevics fordította le Ártiknak:

— Te még örülhetsz. A háború tüze eljut mindenhová és feléget mindent. Nézz meg engem! Legidősebb fivéremet elvitték katonának még az orosz-japán háborúba; Port-Arthurnál elesett. A második bátyámat azzal vádolták, hogy résztvett az 1905-ös forradalomban és Szibériába száműzték. A legkisebb pedig már több, mint egy éve a német fronton van. Hat hónapja nincs tőle levél, se hír. Látod, egy anya hány gyermeket áldozott a hazának. De nem bánom. Én is kész vagyok feláldozni életemet és családomat. Csak azt sajnálom, hogy legtöbbször hiába folyik a vérünk. Sokan dolgoznak a hazáért és a népért. De vannak olyanok is, akik elárulják hazájukat és a népet. Fáj az ember szíve, ha erre gondol.

Ártik nem vette le szemét Vaszilij Dimitrijevicsről. Megdöbbentette, hogy ennyi csapás érhet egy családot. Valóban, itt nem sátrakról, vagy sapkákról van szó, hanem emberi életekről. Ártik megfeledkezett lováról. Szánta Vaszilij Dimitrijevicset. Szerette volna megkérdezni: „Van még testvéred?" De hallgatott és a beszélő ruháját nézegette.

Vaszilij Dimitrijevics izzadt, rongyos ingéből kilátszott mezítelen teste. Olajos, fekete nadrágja folt hátán folt; cipőjén lyuk tátongott. Nagyon sovány volt. „Egy varjú sem tudna mit csipegetni rajta" — gondolta önkénytelenül Ártik. Vaszilij Dimitrijevics folytatta elbeszélését; Ártik szíve egyre jobban fájt.

— A családomnak nagyon mindegy, élek-e vagy halok. A fizetésem még fekete kenyérre sem elég. Sok a gyerek. Nincs egy rongy, amit rájuk húzhatnék. Soványak, mint a tollatlan csóka: csupa csont és bőr mindegyik. Ha tudnám, hogy most is hiába omlik vérünk, végeznék magammal. De most azért tudok remélni. A jövőért nevelem gyermekeimet... — Vaszilij Dimitrijevics, észre sem vette, hogy Anna Petrovna tányért helyezett elébe. — Te csak örvendj, vendég! Ha el is veszik lovadat, tevédet, sőt sátradat is, de a fejed még megvan és a családod él. Ha pedig...

Nem fejezte be mondatát, legyintett. De Ártik kitalálta a folytatást: „Ha az országot ostoba cár kormányozza és a háború így tart tovább, te is áldozatul esel".

Csernisov most felvilágosította Ártikot a másik vendég kilétéről.

— Vaszilij Dimitrijevics családi neve Kartásov. Vasúti pályaőr a dusáki vonalon. Egyszerű, őszinte ember. Minden szavát el lehet hinni. Ha utadba esik, térj be hozzá. Bár szegény, vendégeivel nagylelkű.

Vaszilij Dimitrijevics Oroszországból jött az ashabádi vasúthoz. Két évet Ucs-Adzsiban töltött és most már csaknem három éve lakik Tedzsenben. Kinn él a sztyeppén és nem is kívánkozik a városba. De szabad napjain mindig eljön Iván Timofejevicshez, meg hasonló gondolkodású barátaihoz és elbeszélgetnek.

A vodka hatása már meglátszott Vaszilij Dimitrijevicsen. Szomorúan mosolygott, miközben hagymát evett és fekete kenyérrel mártogatta a tányér alján maradt zsírt. Anna Petrovna észrevette, hogy a vendég nem lakott jól, de nem szólt semmit. Több ennivaló nem volt a háznál.

— Iván Timofejevics — szólt Kartásov, — te elmondtad a vendégnek ki vagyok én, de nekem nem beszéltél róla.

— Igazad van — felelt Iván Timofejevics. — Ez a fiatalember — Ártik Babali. Gosa aulba való. Négy éve ismerem. Emlékszem, egyszer erre lovagolt, kancáján szalmát cipelt, én megvettem. Így ismerkedtünk össze. Ahányszor vásárra jön, betér hozzám, mert tudja, hogy megharagszom, ha elkerül. Néha szárított dinnyét hoz nekünk. Jó barátok lettünk. Mindig elmondom neki, mit írnak az újságok — tette hozzá Csernisov.

Vaszilij Dimitrijevics félbeszakította:

— Az újság híreit mondod el neki? Helyes. De még jobb volna, ha az általános helyzetről beszélnél vele, hadd lássa, mi történik a világban. Nem kell őt folyton a lapok híreivel untatni, melyek állandóan csak azt ismételgetik: „Ezt és ezt a várost elfoglaltuk, ehhez a városhoz közeledünk".

— Ártik tudja, ha a katona nem úgy harcol, ahogy kell, egy várost sem veszünk be.

— Mondd el azt is, milyen kiváló az orosz katona — folytatta Vaszilij Dimitrijevics. — Annak ellenére, hogy éhes, rongyos és kevés a fegyvere, életét adja hazájáért.

— De lehet sokáig harcolni ilyen körülmények között? A cárnak nem lesz jó vége.

— Legyőzik az orosz cárt? — érdeklődött Ártik.

— Németország nem győzi le — felelt Csernisov. — Tulajdon katonái fogják legyőzni.

Ártik nem értette.

— Hogyan?

— Te elégedett vagy az orosz cárral? Nekem, vagy Vaszilij Dimitrijevicsnek tetszik az uralma? Ki szereti őt?

Ártik rövid ideig gondolkodott:

— Például Halnazár-bej.

— Egy bejre száz szegény esik. A bej persze a háborúba sem megy. A szegénynek folyik csak a vére. De kiért harcol?

Ártik csodálkozva nézett rá.

— Azelőtt vak volt. Harcolt a bejekért, bajárokért — folytatta Csernisov. — De most már kezd a katonának kinyilni a szeme. Először a közeli ellenségtől kell megszabadulnia, azután a németektől.

Bár Ártik nem igen értette, miben áll Halnazár-bej ereje, eszébe jutott, hogy a beszolgáltatás csak a szegényeket sujtja, a bej kibújik alóla. Nagyot sóhajtott.

— A háború csak a bejeknek jó. Lám, Halnazár Melekusa, a fehérfoltos, meg a szürke lova nyugodtan áll az istállóban és nyerít. Tőlem elvették egyetlen lovamat.

— Ki vette el?

— Nem tudod? A bajárok!

— Emel-e fegyvert testvér a testvérre?

— Persze, hogy nem.

— Lám! E szerint a bejek és bajárok testvérek. Együtt éreznek.

A vasútnál négyet ütött a harang. Vaszilij Dimitrijevics felugrott. Álmos szeme hunyorgott, arcán ijedtség ült.

— Köszönöm az ebédet, Anna Petrovna! Iván Timofejevics... — Kartásov elakadt. Meg akarta hívni magához, de tudta, nem lesz mivel megvendégelnie. Zavarba jött.

Anna Petrovna megsajnálta.

— Hova sietsz, Vaszilij Dimitrijevics?

— Ülj le, megiszunk még egy teát! — mondta Csernisov.

— Ötkor kezdődik a szolgálatom. Jó egészséget! Ártik, látogass meg egyszer! — Fejébe csapta sapkáját, sietve búcsút vett és elment.

Anna Petrovna sárga szamovárt tett az asztalra. Horpadt volt, csöve felül összelapult, de vidáman szállt belőle a gőz.

— Igen, a háború... Rossz dolog harcolni a gazdagokért! — folytatta közben Csernisov a félbemaradt beszélgetést. — Az orosz-japán háborúban gyalogosként szolgáltam. Akkor még magam sem értettem, miért, kinek a javáért harcolok. Senki sem magyarázta meg nekünk. Úgy gondoltuk, hogy a vallásért, a cárért, a hazáért küzdünk, akinek pedig ez nem tetszett, azt elvihette az ördög. Persze, a katona számára a tábornok és tiszt szava törvény. De néha nagyon helytelennek találtuk a parancsot; értelmetlenül hajszoltak minket ide-oda, Könnyű sebet kaptam, két ujjamat gránátszilánk szakította le. Kórházba kerültem. Aztán sebem begyógyult, engem leszereltek. Gyermekkoromban kitűnően végeztem el az iskolát, dehát mit kezdhettem vele? Nagybátyám támogatásával segédfűtő lettem. Miután visszajöttem a hadseregből, a vasútnál már mint fűtő dolgoztam, egy mozdonyon. Néhányunkat megvádoltak azzal, hogy forradalmi tanokkal rokonszenvezünk. Büntetésből Turkesztánba küldtek. Hosszú ideig végeztem a legnehezebb munkát; kormosan, olajosan jártam, míg csak le nem tettem a segédmozdonyvezetői vizsgát. Most, mint tudod, már két éve vezető vagyok.

Iván Timofejevics mélyen felsóhajtott és elgondolkodott. Megfeledkezett arról, hogy már néhányszor elmesélte Ártiknak az élettörténetét. Két kezét a fiú elé tette az asztalra.

— Látod, Ártik, itt a seb, melyet a japán háborúban kaptam. Most már félig nyomorék vagyok. Azonkívül nem bíznak bennem, folyton nyomoznak utánam. Ez a jutalma a rokkant katonának...

Ártik hosszú ideig ült gondolatokba merülve. Végül elő-

vette kendőjét, letörölte arcát, nyakát, feltette sapkáját és a fákon keresztül a napra pillantott. A forróság megszűnt, estére járt már. A fiú felállt, búcsúzni kezdett.

— Iván, hadd maradjon nálad a nyereg és a szerszám. Viszontlátásra. Jó egészséget!

— Gyere gyakrabban Ártik! — kiáltott utána Csernisov.

ÁRTIKNAK tulajdonképpen nem volt hová sietnie. Nem akart éjszaka hazatérni, hatalmába kerítette a fáradtság. De restellte volna kihasználni a házigazda szívélyes vendégszeretetét és nála éjszakázni. Úgy döntött, hogy betér egy teaházba.

Már alkonyodott, mikor Dzsumadurdi szerájához ért. A kövér tulajdonos elgondolkodva hallgatta meg Ártik kérését és így szólt:

— Rendben van. Feküdj ide. De csendben légy.

Egy szűk kis zugot mutatott Ártiknak, melyet pokróc kerített el a közös teremtől.

Ártik lefeküdt és hamar elszunnyadt. De nem aludt mélyen; alig egy óra mulva nagy zajra ébredt. A terem megtelt emberekkel. Edénycsörömpölés, kiáltások és olykor a tulajdonos hízelgő hangja hallatszott. A fiú másik oldalára fordult, hogy újra elaludjék, de nem sikerült; a zaj csak behatolt fülébe. Ártik előtt néhány hang ismerősnek tetszett. Hallgatódzott és rájött, hogy nem téved. A teremben az aul vezetősége gyűlt össze, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy vídáman töltsék el az időt.

— Dzsumadurdi-aga! — szólt hangosan egy újonnan érkezett és tapsolt.

Ártik esküdni mert volna, hogy ez a Babakhán hangja. Felcsendült egy másik hang is, melyről Ártik rögtön megállapította, hogy tulajdonosa Akszak-mirza, a sánta írnok, kit Kullikhánnak hívtak.

— Arcsin-khán, ha köszönni akarsz, mondd nekik: „Ajszoltán-bej, fiatalasszonyok, éljetek száz évet, én pedig kétszer ötvenet!"

— Igyunk mégegyszer Ajszoltán-bej egészségére! — Kétségkívül Hummet járásfő kiáltott.

Újra Kulli-khán hangja hallatszott:

— Ejnye, bej fia, miért nem iszol?

— Ez az, amit mostanáig nem próbáltam — felelt valaki. Ártik nem ismerte meg a hangját.

— Eh, kutyafi! Mit gondolsz, anyja hasában tanul meg az ember inni? Ha férfi vagy — igyál!

Nagy lárma támadt; a zaj elnyelte a hangokat. Artik tudta, hogy a mulatozó társaság most saját dolgaival törődik. Óvatosan felemelte a pokróc szélét. A sötét sarokban most már nemcsak hallani, de látni is lehetett.

Balli húzódott az ivástól. Elhatározták, hogy erőszakkal itatják le. Ellenkezni akart, de egyik lefogta a kezét, a másik vodkát öntött a szájába. Felugrott, mintha tüzet nyelt volna. Leültették és vizet adtak neki. Nagyon megbánta, hogy eljött ide és szemrehányást tett szomszédjának, akiben Ártik egy városbeli gazdag ember fiát, Atadzsát ismerte fel.

— Látszik, hogy anyád sohasem dédelgetett téged — kiabált Balli. — Minden miattad történt.

— Miért, talán a nászéjszakádat raboltam el, vagy mi? — tiltakozott Atadzsa. — Ittál és megláttad a paradicsomot. Mit sírsz?

Ahogy a további beszélgetés töredékeiből kivette Ártik, Atadzsa rendezte a lakomát. Jó oka volt rá: apjának öt vagon búzáját visszatartották, melyet Andizsán, Margelán és Dzsirák számára készített. Ha a járásfőktől írást tudnak szerezni, hogy az adó rendben van, a vagonokat útnak lehet indítani.

Teli szájjal ették az omló piláfot. Dzsumadurdi kiszolgálta vendégeit.

— Hummet járásfő egészségére iszom! — kiáltott Kulli-khán.

Hodzsamurát még magasabbra emelte csészéjét:

— A császár őfelsége egészségére!

Ittak külön-külön mindannyiuk egészségére. Balli a második csésze után részeg lett; arca kivörösödött, bizonytalanul mozgott.

Kulli-khán gyorsan evett, a nagy sietségben egy-egy falat kiesett a szájából. Amikor Babakhán köhögött, a piláf a szemközt ülők arcába repült. Hodzsamurát lecsatolta villogó kardját és a földre dobta.

— Hej, ahalai szépség! Csált* hozz!

Hummet, a kövér járásfő, Atadzsával veszekedett:

— Ez a te bőkezűséged?

* *Csál = tevetej.*

Atadzsa tapsolt.

— Ha akarsz, van még vodka. Hozz még, Dzsumadurdiaga!

Babakhán gyönge hangon mormolta:

— Hozz csak, a fiú számlájára ... Aki így cselekszik, minden kérése teljesül. De az az ostoba gyerek csak béget, tej nélkül.

A félig részeg Hodzsamurát hunyorogva nézett rá.

— Miféle fattyú béget tej nélkül?

— Add el a csődört, — mondom neki — száz rubelért Hodzsamurát járásfőnek.... Segítségedre lehet még valamiben — mondtam... De ő összevissza fecseg: azt mondja, hogy ötszáz rubelért sem adja. Most megláttuk, hogy nem adta ötszáz rubelért!

— Kiről beszélsz?

— Hát Ártikról, Ártik Babaliról...

Hodzsamurát elmosolyodott.

— Lova már az én sátram körül táncol.

Ezt nem várta Artik. A pokróc mögötti kis sarokban csaknem megfulladt a dühtől. Úgy tűnt neki, hogy mindnyájan feléje fordulnak, ujjal mutogatnak rá, kigúnyolják. Hátrahúzódott és hosszú ideig mozdulatlanul feküdt. Fejében zavaros gondolatok kergetődztek. Mit tegyen? Toppanjon a semmirekellők közé, zúzza össze az edényeket és ragadja torkon Babakhánarcsint, vagy Hodzsamurátot?... Mi lesz ennek a vége? Ma, vagy holnap a kezükbe kerül és tömlőcbe zárják.

Lassanként visszatért nyugalma. A teremben fokozódott a zaj. Ártik kivette, hogy Kulli-khán és a tolmács összevesztek. Kulli-khán megsértődött egy éles szó miatt, felkiáltott:

— Ismételd meg, amit mondtál, kutya... Rögtön agyonlőlek!

— Dehogy lőssz, te vénasszony — felelt kihívóan a tolmács.

Artik kilesett és látta, hogy Kulli-khán valóban előhúzta revolverét és a tolmácsra szegezte.

Hummet járásfő ugrott közéjük. De Kulli-khán már meghúzta a ravaszt. A termet felverte a dörrenés zaja. A golyó a mennyezetbe fúródott. A fegyver csövéből kék füst szállt fel. A lövés zajára Ajszoltán szaladt be.

— Jaj, mi történt?

— Kulli-khán varjúra lövöldöz!

Nevettek. A lövés, a tolmács kiáltozása, az irnok károm-

kodása senkit sem zavart. Úgylátszik, megszokott dolog volt itt az ilyesmi. A tolmács is, rövid idő múltán, mintha misem történt volna, Atadzsára kiáltott:

— Kereskedő fia, hozass kártyát!

Játszani kezdtek. Amikor Hummet kiosztotta a kártyát, Babakhán a bankba dobta vastag pénztárcáját.

— Adj!

A járásfő kártyát nyújtott feléje.

— Még... Még egyet!

— Leégsz!

— Mondom, hogy adj! Akkor is én égek!

A járásfő odaadta a legfelső lapot.

— Leégtem, te disznó!

Azután a pénztárcájából négy tizest vett ki és az asztalra dobta.

A tolmács határozatlanul nézte a lapját.

— Adj öt rubelért.

A járásfő ingerelte:

— Te kutyafi! Az egész kerület a te kezedben van, mitől félsz? Üss!

Babakhán maga elé fújta a füstöt. Nevetett.

— Tasli-tolmács mindig határozottan húz. Csak a bizonytalan lapoknál habozik.

Kulli-khán kiköpte a bagót, megtörölte száját. Huszonöt rubelt ütött. Megnyerte és egy időre abbahagyta a játékot. Hummet járásfő emelte a bankot. A törzsfő feltűrte ruhájának ujját és előrehajolt.

— Adj egész Gosa aulért!

Ászt és egy tizest dobott az asztalra. Magához húzta a bankot.

Sokáig tartott a játék. Kulli-khán pénze elfogyott; kölcsönkért, de azt is elvesztette. Ekkor maga mellé tette selyemköpenyét.

— Adj!

Újra zaj, szitkozódás...

Hodzsamurát járásfő vesztett. Rendre nézegetni kezdte a társaságot, hogy kitől kérjen kölcsön. Két játszmában elvesztette, amit az imént Atadzsától kért. Babakhán megértette pillantását és odaszólt Ballinak:

— Balli-khán, végy elő száz rubelt!

Szemmelláthatólag Balli előtt ez az összeg óriásinak tűnt.

Nem is került a kezébe mindennap ennyi pénz. Apja megbízásából ma pénzt vett fel félvagon árpáért. Félt odaadni a száz rubelt, de nem merte megtagadni. Ijedten bámult a törzsfőre. Babakhán rárivallt:

— Kutyafi! Holnap megint hozzámfordultok valamiért, te, vagy apád... Ha azt mondom, adj, akkor adj szó nélkül.

Balli reszkető kézzel számolta ki a száz rubelt és átadta. De a járásfő számára ez a pénz semmit sem jelentett; rögtön az egészet a bankba tette. A törzsfő megdícsérte Ballit:

— Balli-khán Halnazár legjobb fia. Én magam házasítom meg.

— Miért? Nem szereti a feleségét?

— Bej fiának két-három felesége is lehet. Most özvegy.

Ekkor Balli italos őszinteséggel feltárta a szívét. De Atadzsa nem értette világosan, kinek a lányáról beszél és megkérdezte:

— Arcsin-khán, Balli valami Makult említ. Ki az? Ha valóban meg akarod házasítani, kérd meg a lányát Balli számára.

— Igen, Mered Makul. De bizonyos, hogy nem sikerül.

Hummet járásfő lapját vizsgálgatva, közbeszólt:

— Nem sikerül? Miért? Csak a gyámoltalan embernek nem sikerül valami! Adj egy lapot... Próbáljon ne sikerülni!

A „gyámoltalan" kifejezés nem tetszett Babakhán törzsfőnek. Éles választ akart adni, de azután más gondolt.

— Igen, Mered Makul ugyan nem bej, de módos ember. Ez meg özvegy, még hozzá gyermeke is van.

Kulli-khán bagót rágott; teli szájjal megszólalt:

— Arcsin-khán, te is gyámoltalan vagy. Mit emlegeted az özvegységet? Úgy csináld a dolgot, hogy ez a Makul szóhoz se jusson.

— Kulli-khán, gyámoltalannak olyat neveznek, mint te, akinek nyál folyik a szájából. Egyébként sem kérek tőled tanácsot.

Kulli-khán huszonegyet mondott, ledobta kártyáját és a bank után nyúlt. Tasli-tolmács rákiáltott: „Te disznó, meg sem mutattad még a lapot és már ledobtad! Biztosan sok volt!" — elkapta Kulli-khán csuklóját. Újra dulakodás, lárma hangzott fel, lövés is dördült.

Ártik hallott és megfigyelt mindent. Most elcsodálkozott. Mikor lova elrablásáról beszéltek, képes lett volna a legelkeseredettebb cselekedetre is. Most pedig, amikor legdrágábbja, Ajna ellen törnek, teljesen nyugodtnak érezte magát. Agya hidegen dolgozott. Csak szíve vert őrülten, fogai összekoccantak,

keze ökölbeszorult. „Meglátjuk, hogyan sikerül nektek" — suttogta. Váratlanul felvillant benne a kérdés: „Miért vagyok itt, a részegek között? Sötét dolgokat terveznek és bűnös megegyezéseket kötnek; nincs itt keresnivalóm."

Nem törődött vele, hogy észrevehetik. Felállt és kiment a szerájból. Hűvös, tiszta csillagos éjszaka tárult elébe.

10

MÁR JÓL BENN JÁRTAK a júniusban. A nap, mintha közelebb lenne a szokottnál, szinte az emberek feje felett égett. Az arcot perzselte a forró levegő. A föld izzott, akár a szén.

A kerületi parancsnokság mellett folyt a Tedzsenka. Már csak a fenekén csörgedezett egy kis víz. A szivattyúk ezt a keveset is gyorsan fogyasztották. A motorok, mintha egyre azt zihálnák: „Még, még, még! ..." Az embernagyságú csövek telhetetlenül tátogtak.

A kerületi parancsnok erre a napra összehívta a népet. Az épület körül már nagy tömeg nyüzsgött. Itt voltak a törzsfők és járásfők. Hármas-négyes csoportokba verődve üldögéltek a part fái között, az irodával szemben. Néhánynak ilyen gondolatok jártak a fejében:

„A Tedzsenka alsó folyásánál még ivóvíz sincs, a jószág rohan a kutakhoz és a gyárosok még most is öntözik a gyapotültetvényeiket. Panaszt kell emelni ellenük a bajárnál; hadd jusson a nép is vízhez." De mások, akik mindig a gazdagokat támogatták, nem is gondoltak erre.

Senkisem tudta, miért hívták össze őket. Talán a járásfők sejtették az okot, de titokban tartották. Az emberek övvel átkötött selyemköpenyben, fejükön magas, rojtos sapkákkal, komolyan ültek. Néha megtörölgették verítékes arcukat; ki sapkájával, ki a sapkából előhúzott kendővel, kik pedig egyszerűen köpenyének szélével. A leveleken átszűrődő napsugarak borotvált fejeken és izzadtságtól fényes, vörös arcokon táncoltak.

Az iroda tornácára öt-hat lépcsőfok vezetett fel. A tornácon az asztal körül többen tolongtak; a főirnok és a főtolmács egymás között suttogott. Hummet járásfő könnyedén fellép-

delt a verandára, üdvözölte a főírnokot, néhány halk szót váltott a tolmáccsal és visszafordult. Hodzsamurát és mások köréje csoportosultak és csendesen beszélgettek. Hírei nyilván megfeleltek a várakozásnak, mert mindnyájan bólogattak. Ekkor a főtolmács hangosan bejelentette:

— Emberek! Az ezredes úr rögtön kijön!

Az üldögélők talpraugrottak, mint a birkanyáj, mely közé idegen kutya tör be. Rendbehozták magukat; a sapkákat feltették, megkötötték az öveket. Még Babakhán törzsfő is összehúzta övét. Hallotta, hogy Palcsov bajár Máriban megbüntette az öv nélkül járó embereket, azokat pedig, akik ketten ültek egy lovon, börtönbe záratta. Különösképpen tetszeni akart bajárjának. Kisímította köpenyének ráncait, megpödörte bajuszát, félrecsapta sapkáját és a járásfők mellé állt.

Gyors, döngő léptekkel jött ki az ezredes. Sarkantyúi összecsendültek. Borotvált álla duplánál látszott a kövérségtől. Bajusza, hidegen csillogó szeme kegyetlennek mutatta.

A főírnok, a tolmács és a többiek összecsapták bokájukat és tisztelegtek. Hummet törzsfő megszólalt:

— Szálám, ezredes úr!

Az ezredes fogadta az üdvözléseket, végigtekintett a jelenlévőkön. Megsímogatta bajuszát és nagy sarkantyúpengés közepette végigsétált néhányszor a verandán. A járásfők és törzsfők dermedten várakoztak. A hivatalnokok szoborrá merevedve álltak.

Úgylátszik, az ezredes már átgondolta mondanivalóját, megállt és az emberek felé fordult. Amint maga előtt látta a tömeget, izzadtan, összetett kézzel, meghajlásba görnyedve, komor arca kissé felderült. Felemelte jobbkezét és intett mutatóujjával. Legtöbben nem vették észre mozdulatát, de felhangzott Taslitolmács kiáltása: „Közelebb!" Szavára a törzsfők lökdösődve igyekeztek a veranda felé. Az ezredes lassan végignézett rajtuk és megszólalt:

— Emberek! Tudjátok, miért hívtalak titeket?

A tolmács lefordította szavait. Hodzsamurát járásfő előrenyomult és felemelte kezét.

— Ezredes úr, készen állunk szolgálatára.

Az ezredes kissé elgondolkozott, azután tovább beszélt:

— Járásfők, törzsfők! Szerencsémnek tartom, hogy ma közölhetem veletek a császár történelmi parancsát.

Babakhán törzsfő kihúzta magát és előlépett.

— Mi, a hatalmas cár szolgái szerencsénknek tartjuk, ha meghallgathatjuk urunk parancsát.

Az ezredes, sarkantyúját pengetve, az asztal másik oldalára lépett. Babakhán azt gondolta magában: „Érdekelne, hogy már megint mi lesz. Ló-, teve-, sátorbeszolgáltatás, vagy adó?... Nem, azért nem hívott volna össze minket; egyszerűen kiküldi ilyenkor a parancsot. Most komolyabb dologról lesz szó." A többiek is ezen töprengtek.

Az ezredes intett és a főirnok egy papírlapot nyújtott át neki. Az ezredes megigazította cvikkerét, két kezébe fogta a levelet és lassan elolvasta. Hummet és Hodzsamurát, akik értettek oroszul, bólogattak. Azután Tasli-tolmács vette kezébe a levelet és fordítani kezdte:

„A császár 1916. június 25-én az alábbiakat kegyeskedett elrendelni: a hadműveleti területen a védelmi berendezések és katonai közlekedési utak építésére, valamint egyéb államvédelmi munkákra köteles bevonulni a birodalom férfilakossága 19—43 éves korig..."

A törzsfők lehajtották fejüket és a verítéket törölgették homlokukról. Hang nélkül álltak. Nem tudták, mit feleljenek. Az ezredes szigorúan nézett rájuk és foga között valamit mormolt. A tolmács haragosan kiáltva közvetítette szavait:

— Törzsfők, a nagyságos ezredes úr azt kérdezi, miért nem feleltek, miért hallgattok?

Egy hatalmas termetű törzsfő, kinek homlokán, jobb szemöldöke felett anyajegy vöröslött, a tolmácshoz fordult:

— Tasli-tolmács, nem értettük egész világosan a parancsot. Nem ismételnéd meg?...

A tolmács elmondta kérését az ezredesnek. Az beleegyezett, mire elismételte a rendelet tartalmát:

— Törzsfők, röviden és világosan ez áll a parancsban: a császár őfelsége alattvalóitól embereket kér, akik a hátországban a katonaság számára különböző munkákat végeznek.

A tömeg hallgatott.

A tornácon az ezredes visszatért előbbi helyére és rájuk rivallt:

— Miért hallgattok?

Sokan nem értették a kérdését, de összerezzentek a fenyegető hangra. Hummet járásfő kilépett a sorból és sapkájához emelte kezét:

— A császár őfelsége parancsa isten bűnös szolgái számára nagy tisztesség. Szívünkből elfogadjuk.

Hodzsamurát támogatta:

— A nagy császár minket muzulmánokat egyenragúnak tart többi alattvalójával. Nagyon hálásak vagyunk ezért.

Az anyajegyes törzsfő megpróbált tanácsot adni:

— Ezredes úr, a mi népünk egyszerű és tudatlan; nem érti meg a háborús idők követelményeit. Kézműiparán kívül még szakképzettséget nem kívánó munkát sem tud végezni. Ha munkások kellenek a cárnak, hozasson perzsákat, mi megfizetjük a kiadásokat. Nem jobb az, ha mi gabonát és jószágot adunk a bátor katonáknak?

Az ezredes ingerülten dörmögött valamit. A tolmács lefordította:

— Az ezredes úr azt mondja, senkinek sincs joga tanácsot adni a nagy császárnak. Ő mindent a legjobban tud.

Babakhán lépett elő, szolgálatkészen szólt:

— A nagy fehér cár igen sokat tud. Bátor, önkéntes dzsigitjeink pusztítják az osztrák és német katonákat. A türkmén harcosok híre szétszáll az egész világon. Nagy tisztességnek tartják a császár birodalmának védelmét. Az a kívánságunk, hogy virágozzék a fehér cár országa. Nem értek egyet Hidira törzsfő szavaival, aki gyámoltalannak akarja feltüntetni a türkméneket és jó hírnevünkön csorbát ejt.

Néhányan felkiáltottak:

— Bakakhán-arcsin jól beszél!

Míg a tolmács Babakhán szavait fordította, az ezredes helyeslően bólogatott: „Úgy, úgy".

Hummet járásfő szólalt meg:

— Kérjük a nagyságos ezredes urat, Babakhán-arcsin szavait a törzsfők és az egész nép véleményének vegye.

Babakhán folytatta beszédét:

— Ezredes úr, a fehér cárhoz egy kérésem van. Kérem, ne kényszerítse a bátor türkméneket arra, hogy a hátországban dolgozzanak. Adjon kezünkbe fegyvert és küldje a háborúba őket!

Az ezredes legszívesebben vállon veregette volna Babakhánt, de gőgje visszatartotta. Cvikkere mögött csillogó szeme azonban elárulta elégedettségét.

Az anyajegyes törzsfő súlyos testével előrenyomult, láthatólag újra az ezredeshez akart fordulni. De az ezredes nem

kívánta meghallgatni és tiltakozóan emelte felé a kezét. Egy dadogó törzsfő megijedt a háború szótól.

— A fe-hér cár mindent tud. Ha mu-mu-munkásokat kér, az nem rossz...

Babakhán ma igyekezett kitüntetni magát. Félbeszakította:

— Ezredes úr, ne csináljanak hősökből munkásokat. Olyan ez, mintha az ember saját lábára koloncot kötne. Ebbe sohasem egyezem bele. Kérem ezredes urat, továbbítsa kérésünket a fehér cárnak: lapát helyett fegyvert adjon a türkmének kezébe!

Az ezredes arca ragyogott; örült a sikernek. Fel-alá járkált a verandán. Büszke volt arra, hogy tud bánni az emberekkel és különösen Babakhán ajánlata tette elégedetté. Gondolkodni kezdett a területi parancsnoknak küldendő távirat szövegén. Lelki szemei előtt már látta a kitüntetést, melyre majd felterjesztik. Kövér nyakának egyszerre szűk lett a gallér.

A törzsfők és járásfők is megnyugodtak már. Mosolyogva nézegettek körül.

Az ezredes Babakhánhoz fordult. A tolmács részenként fordította beszédét:

— Törzsfő-khán, nagyon meg vagyok szavaiddal elégedve. Jól ismerem a türkmén nép bátorságát. Büszke is vagyok rá. Ígérem, hogy kéréseteket — a nép kérését — a területi parancsnokon keresztül a császárhoz továbbítom.

Babakhán törzsfő áradozni kezdett:

— Nagyságos ezredes úr, hű szolgája hálásan köszöni.

Mikor az ezredes visszatért irodájába, a ház előtt zaj támadt.

11

HALNAZÁRNAK négy fia és egy lánya volt. Legidősebb fia, Annaberdi, a családtól teljesen visszahúzódott; nem igen tudták megállapítani róla, hogy értelmes-e, vagy buta. Bekmamed, Halnazár harmadik fia, állattenyésztéssel foglalkozott. A hat-hétszáz főnyi juhnyájra ügyelt fel, így hát többet időzött kinn a pusztán, mint a faluban. Fiatal felsége, a szokáshoz híven, lakodalom után egy időre szüleinek házába költözött. Csak nemrég tért vissza férjéhez. Bizonyára nem szokta még meg az új környezetet; alig vett részt Halnazár sátrainak közös életében.

Halnazár tizenötéves fia, kinek felesége még nem jött vissza a szülői házból, egy év előtt a medresszbe ment tanulni. Oráznak hívták, mióta pedig a medresszben tanul, Oráz mullah lett a neve.

Ketten éltek a cellában. Mindegyiküknek volt egy ágya, a sarokban „fogasa", egy kampó a ruhák számára. Közösen rendelkeztek az ennivalóval, a mosdóval, a szénkamrával, a bocharai szamovárral, a petróleumfőzővel és az edénnyel. A sötét cellában mindketten hangosan mormolták leckéiket. Szavuk messziről elnyujtott sírásnak hatott. Amikor egyikük a szamovárral foglalatoskodott, a másik a katlanhoz állt. A mindennapi öt imádságból egyet sem mulasztottak el. Reggeli ima után a mecsetbe mentek, felmondták tanáruknak a leckét és új feladatokat kaptak. Esténként azonban nem vetették meg a szórakozásokat. A medresszen sok fiatal ember tanult, nem egy közülük már egészen felnőtt és korához képest sokat tapasztalt. Ezek összegyüjtötték a fiatalabbakat, érdekes dolgokat mesél-

tek nekik, közben piláfot ettek és különböző játékokkal szórakoztak ...

Amikor Oráz mullah hazatért, Szadap-bej csodálkozva nézte halottsápadt, fonnyadt arcát, vértelen keskeny ajkát, bágyadt szemét. Egyre köpenyének rojtjait babrálta, szemét lesütötte, mint aki szégyeli magát. Új szokásai, főleg feltűnő emberkerülése Szadap-bejben aggódást keltettek. Halnazárnak meg is említette:

— Apa, figyelj a szavamra. Elég lesz már Oráz-dzsánnak a tanulásból. Tud írni-olvasni. Nagyon szenved. Hadd jöjjön haza.

Oráz viselkedése azonban nagyon tetszett Halnazárnak. Istenfélő, törvénytisztelő embernek tartotta; örült alázatos, szégyenlős magatartásának. „Lehet, hogy idővel Oráz is a medresszben fog tanítani; még híres és tiszteletreméltó ember lesz belőle" — gondolta Halnazár, gazdagságának kiegészítéseül arra vágyott, hogy neve ismert legyen a hívő muzulmánok között. Egy-két év mulva Bocharába szándékozott küldeni fiát. Élesen válaszolt feleségének:

— Hadd tanuljon, így lesz belőle ember. Nem kívánom tőle, hogy itthon dolgozzék!

— Jaj, apa, mintha nem is a mi fiúnk volna. Hasonlítani kezd már a szentekre.

— Ha egy egyszerű emberből szent lesz, mi kell még?

— Ugyan hagyd már! Tanult embernek soha nem kell koldulni menni. Ellenkezőleg, minden hozzá gyűlik.

De mégsem küldte vissza Oráz mullaht az iskolába ebben az évben. Úgy gondolta, a termés begyüjtésénél majd ő vezeti az elszámolásokat.

Halnazár lánya, Annabat még gyermek volt; szertehulló hajfürtökkel szaladgált, semmire nem lehetett felhasználni.

Halnazárt kielégítette vagyona és családja. De utóbbi időben második — legpéldásabb — fia, Balli gondokat okozott neki.

Aggodalmában Szadap-bej is osztozott. Balli kihalt sátra mindig elszomorította. Összeszorult szíve, ha Balli négyéves árva kislányára pillantott. Idősebb menyét családja kötötte le, a harmadik fiú felesége pedig nemrég került hozzájuk, nem ismerte még az anyaság örömét, nem tudott a gyermekekkel bánni. Szadap-bejnek pedig nem lehet ideje mindenre! Éjjel-nappal azon gondolkodott, hogyan házasítsa meg Ballit. Kit válasszon számára? Ez nyugtalanította állandóan.

Szadap-bej nem szívesen házasította volna össze fiait özvegyasszonnyal. Tudta jól, hogy akkor még négyen lennének a sátorban; Balli nem felejtené el első feleségét, az asszony pedig férjét. Fiatal lányt akart számára találni. De kire essék a választás? Ha árva lányt vesz el, aki még nem látott semmit az életből, nem ért a vendégek fogadásához, nem tudja, hogyan üljön, hogyan álljon, mint viselje magát, abból jó nem származik. Mindenütt csak piszok és rendetlenség lesz a sátorban és szégyenbe hozza Szadap-bejt. Jaj, nem, ilyen nem kell! Ha meg egy másik aulból kerítenek menyasszonyt, kit nem ismernek, ki tudja, hogy nem kopaszt, sántát, süketet, vagy valami szeszélyeset kapnak-e...

Szadap-bej egyre érdeklődött ismerőseinél és barátainál megfelelő menyasszony után. Mindenki ajánlott is neki egy-egy lányt, vagy özvegyet. Égig magasztalták jelöltjüket Szadap-bej előtt. De Szadapnak egyik se teszett. Ha csak a legkisebb hibát felfedezte, már legyintett kezével: — „Jaj, nem, hagyjátok; isten őrizz!" — Néhányan felhívták figyelmét Mered Makul lányára, Ajnára. Ezt a tanácsot már szívesen hallotta. Ajna mindig tetszett neki. Balli már tudtára adta, hogy kedveli a lányt, sőt barátainak társaságában is beszélt Ajnával kapcsolatos terveiről. Halnazár örömmel beleegyezett. De vajjon odaadják-e Ajnát? Jómódú család; Balli meg özvegy, még hozzá gyermeke is van. Hogyan lehet megoldani ezt a dolgot?

Szadap kétségeiről férje is tudott. Halnazár azonban úgy vélte, Mered nem fogja visszautasítani ezt a megtiszteltetést, hogy rokonságba kerüljön vele. Így hát Szadap-bej gyakran figyelte Ajnát. Még Mered sátorába is ellátogatott és nagy hízelegve beszélgetett Mammával, kit pedig magában haszontalan teremtésnek tartott.

Így készítették elő a házasságot.

A NAP forrón tűzött. Már a sátrak hátsó részét is kinyitották. A kutyák az árnyékkal együtt vándoroltak egyik helyről a másikra. Mered sátrában szövőszék kopogott. Ajna ült mellette. Lehajtott fejjel dolgozott egy szőnyegen. Mammá horkolva aludt.

Ajna fekete hajfürtjei előrehulltak vállára és a szőnyegre, melyen dolgozott. Szeme élénken követte a fonalak útját. Egyik

kezében tartotta a gyapjúfonalat, a másikban az ollót. Ujjai fürgén huzogatták egymás mellé a fehér, fekete, sárga és piros szálakat. Szép sorjába feküdtek a fonalak; a fésű villámgyorsan emelkedett és süllyedt. A gyűrűk csengése, a fésű kopogása nem zavarta Mammá álmát. Sajátságos muzsikában olvadt össze horkolása és a szövőszék zaja.

Amint Ajna a felesleges fonalat levagdosta, szemügyre vette keze munkáját. Ábrándozni kezdett. Ajna szőnyege híressé válik az egész aulban. Új sátorban helyezik majd el. De ki lesz a sátor gazdája? Ki fog rajta ülni?... Ártik, ugyan ki más! Ártik lovának pokrócát és nyergét díszíti majd fel ezzel a mintával. Ha Ártik lefekszik erre a szőnyegre, Ajna melléje ül, teát önt neki, megtöri a cukrot, gyengéd szavakat váltanak és tréfálkoznak.

Míg keze a gyapjút válogatta, gondolati édes álomba merültek. Ábrándozása hirtelen félbeszakadt. Egy nő lépett a sátorhoz. Ajna rápillantott a hivatlan vendégre és nagyot sóhajtott, mintha csak Ártiktól vált volna el.

— Jöjjön be — szólt.

A magas, sovány, barnaarcú asszony ősz haját ócska kendő fedte. Félselyem ruhát viselt, lábán kitaposott papucs. Láttára Ajnát rossz előérzet fogta el. Ismerte Umszagul foglalkozását és elhatározta, hogy óvatos lesz.

Umszagul régi ismerősként lépett Ajnához.

— Rég nem láttalak. Hadd üdvözöljelek, galambocskám — kiáltotta és Ajna vállára ütött.

Azután a lány mellé telepedett és a szőnyeget kezdte nézegetni. Az oldalsó fonal nyílegyenesen húzódott, a szélek egyenletesek, a felület, mint a bársony. Nagyon szépen hatott.

— Kész művésznő! Óvja meg a sors a rossz nyelvektől és gonosz szemektől, galambocskám!

Umszagul egészen közelhajolt a lányhoz. Lehelete Ajna arcába csapott. Ajna nagy undort érzett. Fel sem emelte fejét, tovább dolgozott. Umszagul körülnézett. A sátorban mindent rendben talált, szőnyegek, párnák, minden a helyén. Mammá elterülve fekszik és horkol. Sapkája leesett.

Umszagul a gombolyagokat tapogatta, de szemét nem vette le Mammáról. Egyszerre Ajnához fordult:

— Ajna-dzsán, anyád rég lefeküdt?

Ajna nem felelt. Odament mostohájához és költögetni kezdte:

— Mama, mama, kelj már fel!

— He-he... jól van — dörmögte Mammá és újra álomba merült.

Ajna azonban nem hagyta annyiban.

— Ugyan, mama kelj fel! Vendég jött!

Mammá megdörzsölte szemét.

— Mi-mi... vendég... — Felnyitotta szemét, de rögtön megint lehúnyta.

Ajna kényelmetlenül érezte magát Umszagul előtt. Haragudott mostohájára. Tovább ráncigálta. Mammá ajka mozgott.

— Várj... apa... vagy..., — hol kinyitotta, hol becsukta szemét; nem volt ereje felismerni, ki keltegeti.

Ajna alig tudta visszatartani a nevetést. Umszagul kidülledt szemével nézegette Mammát. Valószínűnek tartotta, hogy sikerül majd tervére rábeszélni.

Végül Ajna nagy nehezen felkeltette mostohája t.

Mammá szeme hunyorgott; kinyujtotta kezét, hatalmasat ásított. Ha a lány nem támogatja, visszahanyatlott volna fekhelyére. Kövér ujjaival megdörzsölte vörös, bedagadt szemét. Végre meglátta a szövőszék mellett üldögélő asszonyt. Umszagul boldogan üdvözölte, mintha messziről jött volna, két kezével Mammá vállára ütött. Mammá még mindig nem ismerte fel; kezével eltakarta száját, ásított és álmos szemével mereven nézett a vendégre.

— Oh, Umszagul, hát te vagy az! — kiáltott végül.

— Igen, szomszédasszony. Elhatároztam, hogy ma sétálok egyet.

— Nagyon jól tetted.

— De úgylátszik, megzavartam az álmodat.

— Nem, Umszagul, nem aludtam. Reggel óta valahogy olyan nehéz a fejem, ledőltem hát egy kicsit és talán elszundítottam...

Ajna elmosolyodott. „Uram bocsáss, ha így szundikálsz, hogyan alszol!" — gondolta Umszagul. Mammá újra szélesen ásított. Umszagul ravasz pillantásokat vetett hol Ajnára, hol Mammára.

— Egészségesek-e gyermekeid és jószágod, Mammá? — kérdezte.

— Hála istennek, lányom. De miért mutatkozol olyan ritkán nálunk?

— Sok a bajom, gondom, szomszédasszony. Így van ez már a szegénységben.

Mammá ismerte Umszagul víg kedélyét, tudta, hogy szeret a fiatalság között forgolódni, így hát „lányomnak" szólította. De azután jobban szemügyre vette ősz haját, ráncos arcát és kérges kezét; „Umszagul-edzsének" kezdte nevezni — így hívják az idősebb asszonyokat.

— Mi az, öregszel, Umszagul-edzse?

— Oh, mit mondasz! Öregedjenek az öregek. Én még Ajnával egyidősnek érzem magam.

Ajna ferdén pillantott rá. „Az unokád lehet egyidős velem" — gondolta. Mammának eszébe jutott, hogy Umszagul a lányok között fiatalosan, öregek között mint öreg, férfi társaságban meg férfi módon viselkedik. Tudta azt is, hogy Umszagul házasságközvetítéssel foglalkozik.

— Ajna-dzsán, ne csodálkozz szavaimon. Egyformának érzem magam azzal, akivel együtt vagyok... Mammá lányom, tegnap sokat tréfálkoztunk Halnazár bejjel...

Ajna újra Umszagulra pillantott. Umszagul azonban nem vette észre kérdő, gyanakvó és megvető tekintetét. Úgy vélte, túl gyorsan tért rá Halnazárra. Mammá is furcsálta a dolgot, de nem szólt egy szót sem, csak mélyen szemébe nézett, úgy fürkészte szándékait. Mammá rossz megfigyelő volt. Ravaszságon kívül semmi mást nem észlelt Umszagul szemében. Erre gondolkodni kezdett.

Két nappal ezelőtt, Halnazárék kifejezték Ajnával kapcsolatos szándékukat. Mered azonban nem hívta össze rokonait, nem kért tanácsot. „Máshol kereskedjetek" — felelte. Mammá most összevetette az eseményt Umszagul szavaival; megértette, hogy leánykérésre jött. Ismerte Umszagul nagy gyakorlatát ezen a téren. Mammá és Mered házasságát szintén ő közvetítette.

Umszagul kissé változtatni akart a beszélgetésen. Lesimította ősz haját és Ajnára tekintett.

— Ajna már felnőtt nő — mondta.

— Pajkos gyermek még. Felnőttnek látszik, pedig a valóságban nem az.

— Megnéztem a szőnyegét, szomszédasszony. Kész művésznő. Olyan szépen nyílnak keze alatt a virágok, hogy az ember szeme-szája eláll!

E dícséret hallatára Mammá először féltékenységet érzett.

De azután meggondolta, hogy úgy beszélik majd: „Mammá lánya művésznő" és büszkén szólt:

— Anyja lánya!

Umszagul látta már, hogyan kell Mammával bánni.

— Én mondom neked: egy ilyen példás család leánya mindig kitűnik valamiben.

— Umszagul-edzse, hidd el, a lány miatt én már aludni sem tudok.

— Mammá, nem azért mondom, hogy hízelegjek, de a Kirnak-törzsből nem mindenki tudja azt megcsinálni, amit te.

Mammá megigazította ezüst díszét és két hajfonatát. Kidüllesztette mellét.

— Nem bizony!

— És még néhányan azt merik mondani, hogy mostoha vagy!

A „mostoha" szóra, Ajna és Mammá felsóhajtott.

— Égeti a szívemet ez a szó, dehát mit tegyek!

— Ugyan, szomszédasszony; elég lányt látunk, kinek anyja van, mégsem ért a házimunkához; némelyek még a serkét sem tudják kipusztítani hajukból.

— Oh, Umszagul-edzse, ki ért még így meg engem!

— Bizony, lelkem, nem hízelgésből mondom! Te teljesítetted anyai kötelességedet! De most már adja isten, hogy Ajna mielőbb férjhez menjen.

— Igen, Umszagul, le kellene már venni vállamról ezt a gondot, hiszen aludni sem tudok miatta rendesen.

Umszagul határozatlanul nézegetett körül. Bár Mammá természettől fogva nem volt nagyon találékony, most megértette, mit vár tőle az asszony. Megszólalt:

— Umszagul-edzse, borzasztó itt a hőség, gyere, menjünk ki az eresz alá.

— Valóban fülledt a levegő. Ha akarod, menjünk.

Az eresz alatt lópokróc hevert. Mammá színes párnát dobott rá. Könnyű szél hűsítette itt az izzadt testet. Teázás közben, Umszagul különböző pletykákat mesélt. Tréfásan beszélte el, hogyan járt néhány helyen, leánykérés közben. Észrevétlenül közeledett céljához.

— Bizony, szomszédasszony, csak meg kell hogy induljon a pénz, azután már magától ömlik az emberhez, mint a gödörbe eső után a víz.

— Jól mondod. Így látom Mele-bejnél is.

— Lehet, hogy Mele-bejnek is van vagyona, de Halnazár gazdagságához nem fogható!

— Azt mondják, nagy fösvénysége révén tudott ennyit szerezni.

— Tudod, Mammá, az emberek irígyek. Mindig találnak valami hibát azokban, kiknek jól megy a sora... Vagyonán kívül, Halnazár rengeteget keres a földön és a vizen. Meg aztán nem hiába mondják: isten és a bej is a bejnek ad. A városi bejek fölösleges pénze is hozzá ömlik.

— Jaj, hugom! Hát miért nem zárják be inkább pénzüket a ládafiába?

— Értsd meg, Mammá: a pénz vonzza a pénzt. Te nem ismered jól Halnazárt. Vesz mindent: földet, vizet, gyapjút, gabonát, amihez csak hozzájut. Fiai, éppen mint a te lányod, mindenhez értenek.

— Ha én is olyan gazdag lennék, a mi családunkról is beszélnének.

Umszagul megigazította ruháját és kényelmesebben elhelyezkedett. Elmosolyodott, kezével végigsimított ráncos arcán.

— Csak ne kisebbítsd saját értékedet, Mammá. Lányodat és különösen téged, mindenütt ismernek. Ezeknek a gazdag embereknek sincs más kívánsága, mint hogy hozzád hasonlók legyenek.

A hiú Mammá elégedetten, büszkén szólt:

— Ha módos családból származnék, bizonyosan híres lennék.

Szavaiból Umszagul megértette, mennyire vágyik a gazdagság után.

— Tudod, mit mondok, Mammá? A gazdagok minden vagyona a tiéd lehet. Ha Halnazár rokoni kapcsolatba kerül veletek, szívesen juttat majd mindenéből!

Mammá apró szeme nyugtalanul rebbent. Amint a vagyonról hallott, arca mohó kifejezést öltött. Szívesen kiáltotta volna: „ide vele". De hirtelen eszébe jutott valami. Lehajtotta fejét. Lehet, hogy Balli özvegységére és gyermekére gondolt. Izzadt kezével oldalba bökte Umszagult.

— De hugocskám, hiszen fiának sapkája meg van fordítva. Özvegyember!

Umszagul korholni kezdte Mammát.

— Nézzenek oda, milyen semmiség miatt vitatkozik! Mit számít az, hogy a sapkája meg van fordítva! Talán ősz már?

Még csak huszonöt éves; bajusza, szakálla alig serkedt ki. Balli okos és szép fiatalember. Beszélik, hogy milyen nagy urakkal áll jóbarátságban. Azt mondják, a járásfő semmit sem tesz tanácsa nélkül. Még a parancsnokságon is van szava.

— Igaz, igaz, de mégis csak özvegy.

— Még mindig jobb, mintha valami haszontalan taknyoshoz adod Ajnát. Lám, én rosszul jártam a lányommal. Szegényen ment férjhez, aztán még most is lehúzná rólam a ruhát és mindenhez a segítségemet kéri. Isten őrizzen az ilyen helyzettől. Ha akkor jelentkezett volna valami Halnazár-féle kérő, ma a háta mögött én lennék a teli kamra gazdasszonya!

— Igen, igazad van.

— Tudod, Mammá: nem az én gondom, hogy Halnazárnak menyet találjak. Válogathat ő a legjobb családokból. Lányodat akarom gazdag helyre juttatni, mert kedvellek téged és örülök, ha hasznodra lehetek. Ha a lányod Halnazárnál lesz, neki is jól megy majd a dolga. Selyemben és aranyban járhat, vajat, mézet ehetik. Erős, hatszárnyú sátor asszonya lesz, a bej kényezteti és minden kívánsága teljesül!

Umszagul szavai teljesen megingatták Mammát. Még a nyála is kicsordult.

— Nekem sohasem jutott ilyen élet...

— Ugyan, szomszédasszony, mit mondasz! Ha isten is úgy akarja, most öledbe hull a gazdagság. Csukd be a szemed, nyisd ki a szád — és vedd el Halnazár vagyonából, amire szükséged van. Most mindene a tiéd lehet. Amit csak kívánsz, megkapod. Nagy tisztelet és dicsőség fog övezni. De mit beszélek annyit? Röviden megmondom: halálodig a gondnak még hírét se fogod hallani, dolgoznod sem kell, nyugodtan fekhetsz és alhatol már mindég.

Mammá nagyot ásított.

— Hugocskám, de gyereke is van...

Umszagul kimondta végső érvét:

— Hm! Hát az a kis gyerek talán okoz valami kárt? Hisz nagyanyjánál él. No és várj csak, mondok egy példát. Amikor te Mered sátrába jöttél, neki nem volt gyermeke? És mi bajt csinált Ajna? Láttál tőle valami rosszat? Ellenkezőleg, mivel ilyen jól nevelted, még szerencsét is hozhat rád. Most mindenki hozzád hasonlóvá kíván válni. Ha isten akarja, Ajna is ilyen lesz. A lány anyjától kapja szerencséjét.

Teljesen meggyőzte Mammát.

— Igazat beszélsz, Umszagul. Tudom, hogy nem kívánsz nekem rosszat. De az apja nagyon makacs, nehéz lesz rábeszélni.

— Ilyen komoly dolognál, Mammá szava törvény kell legyen.

— És bizonyára így is lesz.

— Nagyszerű asszony vagy!

DÉLUTÁN hazaérkezett Mered. A kötőféket és ostort az eresz alá akasztotta. Mammá vastag, gyapjúval kitömött párnán feküdt; kövér lábát kinyujtotta és horkolt. Sem tea, sem leves nem várta Meredet. De legrosszabb az volt, hogy Mammá elfoglalta az egyetlen árnyékos helyet az eresz alatt és férje nem tudott hová lepihenni. Mered rászólt: „Hé, kelj fel!" Mammá azonban nem mozdult, tovább horkolt. Tízéves kislányuk, Szona, felnyitotta szemét. Mered megkérdezte:

— Régen alszik Mammá, galambocskám?

Szona apró öklével megdörzsölte szemecskéjét.

— Igen, már nagyon régen.

Mered megbökte Mammát.

— Hej!

A horkolás egy percre megszakadt, Mammá másik oldalára akart fordulni, de Mered, nem hagyta. Végre kinyitotta szemét. Amint meglátta férjének magas alakját, nehézkesen feltápászkodott. Azután ásítozva leült és nyujtózkodott.

— Éppen most feküdtem le és egy kicsit elszundikáltam.

Szona közbekiáltott:

— Éppen most? Régen, már nagyon régen!

Mammá álmos szemével Szonára pillantott.

— Ugyan mit beszélsz, hogy a föld nyeljen el!

— Figyelj ide, apa! Mióta anya alszik, én játszottam a kislányokkal, Sekcsivel a veteményes kertben jártam, dinnyét hoztam, azután lefeküdtem és már fel is keltem...

— Ne fecsegj haszontalanságot, hogy a fejedet vágnák le!

— Papa, ha nem hiszed, kérdezd meg Ajnát — anya már a sátorban is aludt.

Mammá nagyon megharagudott.

— Takarodj innét! Mikor aludtam én a sátorban? Alig szunnyadtam el, Umszagul felkeltett... És egyáltalán, ha alszom, alszom. Mi közöd hozzá!

Mered a pokrócra telepedett és levette sapkáját. Amint meghallotta a házasságközvetítő nevét, elgondolkozott. Tudta, hogy Halnazár megbízásából jött.

— Rokonságot keresett — magyarázta Mammá.

Mered hallgatott. Felesége folytatta:

— Halnazárék számára kérte meg Ajnát.

— Már megadtuk a választ.

— Ugyan, apa! Nincs semmi értelme, minden kérőt elutasítani. Amikor egy leány felnőtt, legjobb mindjárt férjhezadni.

Mered a nyakát vakargatta. Azon gondolkodott, mit feleljen. De Mammá nem hagyott időt neki a töprengésre.

— Még Mamedveli-Hodzsám is rosszalta, hogy visszautasítottuk az ajánlatot.

Ha Merednek valami nem tetszett, vagy valamin törte a fejét, az ember nem győzte kivárni a válaszát. Míg gondolataival foglalkozott, Mammá sietve előadta elhatározását:

— Ma, hogy Umszagullal beszélgettem, véleményem megváltozott. Inkább adjuk Ajnát Halnazáréknak, mint valami szegény emberhez.

Mered végre megszólalt:

— Hát csak szegény, vagy özvegy között választhatunk?

— Özvegy!... Ez talán már azt jelenti, hogy öreg? Te magad is özvegy voltál!

— De hiszen gyermeke is van.

— Neked talán nem volt gyermeked?

— Látom, Umszagul már egészen rábeszélt téged.

— Umszagul nem azért töri magát, hogy Halnazár számára menyet szerezzen. De engem szeret és azt mondja, Halnazár háza megfelelő hely volna lányunk számára. Ajna bőségben fog ott élni. Selyemben, ezüstben jár majd. Ő lesz a ház úrnője. Vajat, mézet ehetik.

— Özvegyhez adjam a lányom! Nem vagyunk szegények, hogy így fussunk a pénz után!

Mammá feltette sapkáját. Belemerült ábrándjaiba, teljesen elfelejtette, kivel beszél.

— Lányom — szólt, de rögtön kijavította magát: — Akarom mondani — apa...

Ez elég volt. Szona felébredt, felpattant helyéről és kiáltozni kezdett:

— A mama lányomnak szólította papát! — beszaladt a sátorba: — Ajna, Ajna, a mama lányomnak szólította papát!

Mammá utána kiabált:

— Hogy a fejedet vágnák le! Most még elfecsegi az egész aulban!

Mered szótlanul, lehajtott fejjel ült.

— Senki nem segített nekem felnevelni a lányt — fordult ismét hozzá Mammá. — A nehéz napokban nem volt, aki egy csepp vizet adjon. Hadd beszéljen a nép, amit akar. Beszélnek, azután elfelejtik — fontos az, hogy a lányomat jól elhelyezzem.

„Meglátjuk, hogyan helyezed el majd a lányt, akit te szültél" — gondolta Mered. Ellenvetést akart tenni, de Mammá arcán komoly elhatározás ült. Megértette, hogy hiábavaló lenne minden fáradsága.

Mammá felállt és kimondta az utolsó szót:

— A lány sorsa anyja kezében van. Tudom, mit kell tennem.

AJNA a szövőszék kopogásának ritmusára halkan dudolt:

A főhelyen, benn a fehér sátor alján,
Szőnyegből vetnék neked ágyat, Artik-dzsán.
De élhetünk-e mi együtt ketten?
Te fogsz-e megcsókolni majd engem?
S én csókolhatlak-e téged, drágám?
És megsimogathatlak, Artik-dzsán?

Nem hallott semmit az eresz alatt lezajlott beszélgetésekből. Igaz, sejtette, milyen céllal jött Umszagul és Halnazár-bej neve óvatosságra intette. De tudta, hogy Halnazárék már előbb is kérték és apja visszautasította. Így hát nem nyugtalankodott. Dudolgatva ült a szövőszék mellett, amikor Szona beszaladt. A kislány, nővére nyakába kapaszkodott.

— Ajna, hallod, Ajna! Anya lányomnak nevezte papát!

A kis Szona hangosan nevetett. Ajna már majdnem kibökte: „Apád nem is különb egy lánynál", de azután mégsem zavarta meg a gyermek jókedvét.

— Meglátod, hugocskám, ha anya lányomnak nevezte apát, téged egyszer fiának fog szólítani. Gyakran téved.

— Jaj, de még hányszor!

Ajna hirtelen kimondta a szívén fekvő szavakat:

— Csak aztán a gondolataidban ne tévedjen anyád, hugocskám!

— Ajna, hallgasd meg, megint hogyan tévedett anyám. Mikor papa megkérdezte, mióta alszik, azt mondta, hogy „éppen most feküdt le". Pedig hát reggel óta alszik!

Ajna megsímogatta Szona arcát.

— Mama örökké tudna aludni, kedvesem... No és miről beszélgettek még?

— Még?... Még arról, hogy a házasságközvetítőnő járt itt.

— Honnan?

— Nem tudom.

— Akkor miért mondod?

— De hiszen arról beszéltek...

— Miről?

— Halnazárról...

— Nos?

— Azt mondták, gazdag.

— Meséld tovább!

— Tovább... tovább, várj csak... Valami sapkáról beszéltek... nem is értettem!

Ajna magához szorította a kislányt. Élénken kérdezte:

— Miről beszéltek még?

— Nem is hallottam mindent.

— Valamit csak hallottál?

— Igen... mama lányomnak nevezte apát.

— Erről már meséltél!

— Várj csak... Umszagulról is beszéltek!

— Apa mit mondott?

— Nem szólt egy szót sem.

— Hát anya?

— Anya... Azt mondta, hogy Hodzsám megszidott.

— Kit? Engem?

— Dehogy! Apát.

— Hát még?

— Aztán... — Szona Ajnára pillantott. — Aztán anya azt mondta, hogy a lány sorsa anyja kezében van.

Ajna összerezzent, mintha kést döftek volna szívébe. Észre sem vette, hogy Szonát eltolta magától. Egy percre mindenről megfeledkezett. Vére hevesen lüktetett agyában, amint maga elé suttogta:

— Nem hagyom magam eladni.

12

A TÖRZSFŐNÉL összegyűlt az aul népe. Sokan még messziről is eljöttek. A sátorban és kinn, a széles eresz alatt nyüzsgött a sok ember. Nem törődve a hőséggel, most is gyapjúövvel átkötött két köpenyt viseltek, fejükön nehéz sapkát. Arcukról folyt a veríték. Mindenki tudta, hogy a törzsfő nemrég tért vissza a kerületi parancsnokságról. Komor arca rossz híreket sejtetett. Ezért, a jelenlévők közül senki nem akarta elsőnek megtörni a csendet. Végül a törzsfő közelében ülő Halnazár elszánta magát.

— Arcsin-khán, — szólt — miért hívtad össze a népet? Beszélj!

A törzsfő levette sapkáját, végigsímított tarkóján. Azután lehajtotta fejét és elgondolkodott.

— Törzsfő-khán, — folytatta Halnazár. — Mindenbe beleegyezünk. Tudjuk, hogy a kormány helyzete nehéz. Ne tarts semmitől. Add elő az új parancsot. Ma hallgathatsz, de úgysem lehet örökké eltitkolni. Mindent vállalunk. Mondd el hát a cár rendeletét a népnek!

A törzsfő felemelte fejét. Tágranyílt, ravasz szemével körülnézett. Újra elkomorodott és nagyokat nyelt. Azt a látszatot keltette, mintha igen lesujtaná a rárótt kötelesség.

— Emberek, nem kellemesek a híreim.

Szári egy korty teát ivott és közbeszólt:

— Ezt már tudtuk akkor, amikor téged a parancsnokságra hívtak.

— Hogy pusztulnának el a hivatalnokok! — folytatta a törzsfő. — A kormány parancsát — helyesen mondta Halnazárbej — elhallgatni nem lehet, de elmondani is nehéz. Ha szídtok

és meggyűlöltök is engem, ki kell mondanom... — A törzsfő itt felpillantott és nagy sóhajjal kibökte: — A kormány embereket követel.

Mindenki összerezzent. Fiaikra, bátyjukra, vagy saját magukra gondoltak. Halnazár is nyugtalan lett; fiai jutottak eszébe. Senki nem szólt, csak Pokgi Valla mosolygott ostobán.

— Lám, milyen dolog... Ezért is hála istennek! — mondta.

Nem hallották meg mindnyájan Pokgi szavait, de a törzsfőbe valamelyes bátorságot öntöttek. Halnazár azonban dühösen nézett Pokgira. Tekintetében szemrehányás égett: „Mit köszönsz? A hozzád hasonló ostobákról mondják: a türkmén még nehéz napjaiban is áldja az istent". De hangosan nem fejezte ki bosszúságát, mivel Pokgi minden dolgában segíteni szokta. Halnazár gazdagságára és összeköttetéseire gondolt, így csillapodott kissé aggodalma. Megsímogatta szakállát és beszélni kezdett:

— Emberek! Azt mondják, békében a halál is szép. Ne nyugtalankodjatok.

Nabat-bejnek egyre négy fia járt eszében. Mindegyik drága volt számára. Válaszolni akart Halnazárnak, de azután csak szótlanul kezébe temette arcát. Mamedveli-Hodzsám végigsimított kecskeszakállán és kenetesen mondta:

— A teremtő, ha akar, mindenre talál módot. Talán sajnálatot ültet a fehér cár szívébe.

A törzsfő félszegen ült, nem tudta, hogyan folytassa a beszédet. Halnazár segítségére sietett:

— Törzsfő-khán, még nem fejezted be szavaidat. Akármi legyen is a helyzet, beszélj világosan, előre beleegyezünk mindenbe.

A törzsfő végre összeszedte magát. Beszélni kezdett a háború menetéről, Oroszország szövetségeseinek hatalmáról, a török és német vereségekről. Felemlítette a türkmén dzsigitek dicső hírét. Megállapította, hogy a fehér cár a világ legerősebb uralkodója; egy birodalom sem képes legyőzni. Így közeledett óvatosan célja felé.

— Ilyen igazságos cár, aki ennyire kegyes a muzulmánokhoz, csak egyszer születik a világra. Talán nem is lesz többé ilyen...

Mamedveli közbeszólt:

— A könyvek is írnak a fehér cár irgalmasságáról...

A törzsfő folytatta:

— Emlékezzetek őseink szavára. Keimirkor* mondotta: „Tevenyergeken nyugszik a türkmének országa, ahol mindennap harc, ütközet, rablás és vér folyik." De mióta az oroszok itt vannak, nyugodalmas az életetek. A fehér cár őfelsége igazságos...

Ártik is ott ült a jelenlévők között. Még mindig bántotta lova elvesztése. Jól tudta, hogy a járásfő tette rá kezét. Eddig szótlanul ült, ujjaival a földet kapargatta. A törzsfő szavai azonban felháborították. Azon vette magát észre, hogy rekedt hangon felkiált:

— Nem a te cárod tett koldussá engem?

Halnazár nem kívánt vitába keveredni, most azonban elfutotta a méreg.

— Az ilyen fiatalemberek üljenek és hallgassák az öregek szavát! Te pedig mindig előre tolakodol!

— Ha a cár igazságos, — vágott vissza Ártik — miért vette el egyetlen lovamat, amikor Halnazár-bej sátra körül sok ló nyerít? Hol van itt a sajnálat és az igazságosság?

— Átkozott, még a tej sem száradt meg a szádon, de fecsegni tudsz!

Ártik arca lángbaborult, kezét ökölbeszorította.

— Átkozottnak azt a pókot nevezik, mely a nép vérét szívja!

Halnazár nem szeretett meggondolatlanul beszélni, ritkán mutatta ki rejtett rosszindulatát, de ilyen szavakat még senkitől sem hallott. Mindenről megfeledkezett, fenyegetően kiáltott fel:

— Elhallgass!

Ártik szemében gyűlölet és felháborodás égett.

— Lehet, hogy nem tetszik neked, amit mondok, de nem baj. Lovamat elvehettétek, a hangommal azonban még én rendelkezem!

Nagy zaj támadt. Az emberek két táborra szakadtak és már csaknem egymásnak estek. A vének Ártikot szidták, de a tömeg nagy része a fiatalember pártjára állt. A törzsfő nem számított erre az eseményre. Nem tudta, mit tegyen. Rá akart ijeszteni a népre; a járásfőt, meg a kerületi parancsnokot emlegette. Mamedveli is beleavatkozott. A szent könyvekből példákat hozott fel a viszályról. Pokgi Valla ugyan megijedt Ártik

* *XVIII. századbeli türkmén népi hős.*

tekintetétől, de alig csendesedett le a tömeg, rögtön fecsegni kezdett, nem törődve azzal, hogy hallgatják-e, vagy sem.

— A cár embereket kér tőlünk. Mi pedig itt veszekszünk és egymást akarjuk pusztítani. A bátrakra a fronton van szükség!

Végre a törzsfő is szóhoz jutott.

— Emberek, a cár népéből mindenki katonáskodott már. De a türkméneket még egyszer sem vitték el, bár már negyven éve uralkodik rajtunk a cár.

Mamedveli közbekiáltott:

— Nagyszerű ember!

— Most szörnyű háború kezdődött — folytatta a törzsfő. — Lángbaborult az egész világ. Mindenkit elvisznek katonának, dolgozzék bár gyárban, vagy hivatalban. Kell tehát, hogy ezeknek a helyére álljon valaki és folytassa munkájukat. A fehér cár nem a katonaság, hanem a hátországbeli munkák számára kér tőlünk embereket.

Ez a közlés csillapította némileg az általános izgalmat. De továbbra is igazságtalanságról, meg erőszakról beszéltek és mindenért a cárt hibáztatták. Az elégedetlenség újabb zajos vitát robbantott ki. A törzsfőnek elfogyott a türelme.

— Ne feledjétek, kinek vagytok alattvalói!

Halnazár megszólalt:

— Törzsfő-khán! Ha az ember kezében nincs erős kötél, még három fa csúcsát sem tudja összekötni. Ha mindenkire hallgatni akarsz, senkit sem tudsz megnyugtatni.

— A bej-aga jól beszél — biztatta Mamedveli.

Pokgi Valla szintén tanáccsal szolgált:

— Törzsfő-khán, ha gyengén fogod a nádat, elvágod a kezed. Az emberek véleményével törődsz és közben elhanyagolod a kötelességedet. Jelentsd be egyenesen: ez a padisah parancsa, ez a határidő.

Amint megérezte a támogatást, a törzsfő magabiztosabb lett.

— A közmondás azt tartja: „Vezesd a szamarat a málhához, de ha nem megy, a málhát vidd hozzá." Ha a nép nem látja a kapott jót, a cár majd tudja, mit tegyen.

Legtöbben leverten hallgattak. Szári azonban nem tudta tűrtőztetni magát.

— Törzsfő-khán, maga ugyan megszedte magát, de bennünket tönkretett. Cipeltük a terhet, feltört a hátunk, elfogyott

az erőnk, de most már a türelmünk is fogytán van. Tegyen, amit akar. De ne feledje el, hogy a nép nem a maga málhás szamara.

Szavai nyomán nagy lárma tört fel.

Néhányan egészen elvesztették fejüket, de Halnazár az üres szavaknak nem tulajdonított jelentőséget. Elhatározta, hogy más mederbe tereli a dolgot.

— Hej, emberek!

Senki sem figyelt rá. A törzsfő is hiába integetett és kiabált. Végül Mamedveli állt fel, könnyes szemmel. Láttára a tömeg kissé elcsendesedett. Mamedveli rögtön kihasználta az alkalmat.

— Emberek! Prófétánk nehéz időkben sem vesztette el bölcseségét. Kövessétek példáját és ne essetek kétségbe. Akármilyen határozatot fogadtok is el, tegyétek azt közös megfontolásból. Hallgassátok meg Halnazár-bej szavait!

Halnazár beszélni kezdett:

— Mindnyájunknak egy a baja, gondja. Én és a törzsfő is közületek valók vagyunk. Ha a tehén szarvát megütitek, egész teste fáj. Ki kíván magának rosszat?... — Nem törődött a felhangzó kiáltásokkal és szemrehányásokkal; egyre élénkebben beszélt tovább: — A teve hullája is nehéz egy szamárnak. Ha a cár hatalma talán meggyengült is kissé, mi nem mérkőzhetünk vele. Csak egy lehetőségünk van, hogy elkerüljük a fenyegető veszélyt. Ha a cárnak jószág, vagy bármi más kell, vigye, de a katonáskodástól és a hátországi munkáktól mentsen fel bennünket. Beszéljünk ilyen értelemben az ezredessel!

Mamedveli megsímogatta szakállát.

— Nagyszerű ember vagy, bej-aga! Ez helyes tanács!

— A cár kegyelmes. Lehet, hogy hozzájárul — fejezte be szavait Halnazár.

Mindenki jóváhagyta ezt a határozatot. Úgy döntöttek, hogy a holnapi gyűlésen átadják kérelmüket az ezredesnek. A törzsfő javaslatára négy küldöttet jelöltek ki, akik majd megbeszélik a mozgósítás visszavonásának kérdését. A választás Halnazár-bejre, Nabat-bejre, Pokgi Vallára és Szárira esett.

13

JÚNIUS TIZENHETEDIKE. Ezen a napon különösen fülledt volt a levegő. A napot sárgás porfelhő takarta el. Szellő se rebbent, a fák levelei ernyedten, moccanás nélkül csüngtek. A hőségben a legkisebb mozgás, még a lélekzés is nehezére esett az embernek.

Ma ismét nagy tömeg verődött össze a parancsnokság körül. Megszállták a Tedzsenka partját és a veranda körül nyüzsögtek. A parancsnokság kapuit dzsigitek őrizték, egy rendőri különítmény is kijött a gyűlés helyére.

Az ezredes zsebredugott kézzel, gondokba merülten járkált irodájában. Néha megállt, felemelte fejét és tekintete végigfutott a falakon. Az asztal felett függött a cár hatalmas, aranykeretbe foglalt arcképe. Az ezredes feléje fordult, arca felragyogott. Odaszólt a főirnoknak:

— Írd meg a táviratot a területi parancsnok részére!

Az írnok tolla végigszántotta a papírt. Az ezredes hátán összefonta kezét, újra sétálni kezdett, így diktált:

— Méltóságos uram! Megbízható forrásból szerzett értesülés szerint a Szerahszi körzet Tedzseni kerületének türkménjei fellázadtak. Afganisztánhoz akarnak segítségért fordulni. Utasításokat kérek. A munkakötelezettség elleni propaganda miatt, a szerahszi Klicsnijaz Komeket letartóztattam...

Valóban, amikor elterjedt a híre, a munkára való mozgósításnak, a nép nyugtalankodni, lázadozni kezdett, egyes helyeken már lóra ült. Ezeket az eseményeket az ezredes mindennap jelentette a területi parancsnoknak. Három nap előtt a következő jelentést küldte: „A Tedzsenka alsó folyásánál, negyven versztnyire innen, ismeretlen tettesek egyik altisztet lábán meg-

sebesítették... Tedzsen és Szerahsz között tíz felfegyverzett türkmén megtámadta a postát. Lövöldözés keletkezett."

Miután tollba mondta a jelentést, az ezredes kiment a verandára. Az emberek felugrottak helyükről és üdvözölték. Az ezredes hunyorgó kék szemével végigpillantott a hajlongó tömegen. Látta, hogy félnek és gondterheltek.

Az ezredes néhány szót vetett oda a járásfőknek. Hummet vigyázba állt és oroszul válaszolt.

Halnazár-bej nem tudott oroszul. Az ezredes haragos szavait eként értelmezte: „Adtok-e embereket, vagy nem, a hátországi munkákra?" Hummet hízelgő feleletét pedig így fordította le magának: „Szolgálatára állunk..." Halnazár nem tévedett. Az ezredes Tasli-tolmács útján megkérdezte:

— Nos, törzsfők és küldöttek! Teljesítettétek a cár parancsát?

Hodzsamurát előrelépett.

— Ezredes úr, ki merné visszautasítani őfelsége rendeletét? Feltétlenül teljesítjük!

Az ezredes a törzsfőkre mutatott.

— Miért hallgatnak?

A törzsfők összenéztek, egyikük sem mert szólni. Amikor Hummet járásfő mondani akart valamit, az ezredes rárivallt:

— Hallgass!

A parancsnok alsó ajka előreugrott, szeme dühösen villogott. Kardjának markolatára tette kezét.

— Azt hiszitek, nem tudom, mi jár a fejetekben? Fegyverkeztek, lóra ültök, megtámadjátok a postát! A hatalmas cár ellen törtök! Úgy értesültem, hogy Afganisztántól akartok fegyvert és segítséget kérni. Mindent tudok!

A tömeg hang nélkül állt. Amikor a tolmács lefordította szavait, az ezredes folytatta:

— Semmirekellők! Hogy mertek szembehelyezkedni a cárral! Őfelsége birodalma hatalmas és megrendíthetetlen. És ti? Nem vagytok különbek az ember lábára tapadó sárnál. A cár haragja elseper titeket a földről, de még azt az államot is, amelynek segítségét kéritek. Az egész világ reszket a cár hatalma előtt! Mit akartok hát!...

Kiöntötte dühét, kissé lecsillapodott.

Enyhe szellő keverte fel a port. A fák koronáján áttűző napsugarak a nagy sapkákon és komor arcokon játszadoztak. Az ezredes nagy lélekzetet vett.

— No, most beszéljetek!

Hummet járásfő emelkedett szólásra:

— Ezredes úr! Néhány semmirekellő holmi hazug és valószínűtlen hírrel felbosszantotta önt. Az ezredes úr szíve haragra gyúlt. Ha kezünkbe kerülnek azok a gazemberek, kik feldúlták nyugalmát, esküszöm, hű szolgái saját kezükkel hasítják szét őket!

Hodzsamurát követte:

— Ezredes úr, ha a nép között csak a legcsekélyebb nyugtalanságot vesszük észre, mi magunk jelentjük. Ez kötelességünk! A nagy cár hű rabjai készek a parancsok teljesítésére. Ezredes úr, biztosítom önt, a nép nem nyugtalankodik.

Néhány törzsfő kórusban bizonygatta:

— Úgy van!

Az ezredes felemelte fejét.

— Három perc határidőt adok. Azután várom határozott választokat.

Irodája felé indult. Hirtelen intett mutatóujjával. Tasli-tolmács hozzásietett. Az ezredes néhány szót súgott neki és eltávozott.

Az emberek összenéztek, megkönnyebbülten sóhajtottak és törülgették izzadt homlokukat. Úgylátszott, mindenki szégyeli magát és a hibát szeretné a többiekre hárítani. A tolmács a járásfőkre támadt. Oroszul beszélt, közben csúnyán káromkodott.

— Kutyafiak, előkészítés nélkül hoztátok ide a népet — kiáltotta Tasli-tolmács. Azután a törzsfőkhöz és küldöttekhez fordult: — Törzsfők! Titeket a fehér cár helyezett a nép fölé. A cár bízik bennetek, rátok támaszkodik, ő viszont hatalmat ad nektek. De ti nem érdemlitek meg bizalmát, nem szolgáltok rá az ajándékokra. Hogy mertetek így megállni az ezredes úr előtt?

Babakhán törzsfő egész idő alatt erősen gondolkodott. Nem egyszer félbe akarta szakítani a parancsnokot, hogy hű törzsfőhöz illőn azt mondja: „Ezredes úr, falumban valóban beszéltek a cár ellen. Ezek és ezek lázították a népet". Az emberek átkaitól nem félt. De tartott attól, hogy az ezredes így kiált rá: „Semmirekellő, ha így van, miért nem jelentetted rögtön?" Arra gondolt, hogy az ezredes majd rajta tölti ki haragját. „Megbüntet és oda a becsületem előtte". Így hát hallgatok.

Ilyen vita és lárma van minden aulban és senki sem jelenti — vigasztalta magát. Most beismerően szólt:

— Istenemre, Tasli-tolmácsnak igaza van. Engedetleneknek mutatkoztunk az ezredes úr előtt.

A tomács folytatta:

— Ilyen viselkedés után, hogyan higyjen nektek az ezredes úr? Nevezhet még benneteket szolgáinak? Meghazudtoltátok a területi parancsnoknak küldött jelentéseit! Hogy ne haragudnék! Ne vonuljatok vissza; ha fehéret mondtok, legyen fehér; ha feketét mondtok — legyen fekete! A földön kellene csúsznotok előtte. Ti pedig...

Az anyajegyes törzsfő udvariasan közbeszólt:

— Tasli-tolmács! Az ezredes úr kutyái vagyunk. Akire mutat, arra kell ugatnunk. De...

Szári félbeszakította:

— Hidir-arcsin! Ha kutyák is vagyunk, de a saját nyájunk kutyái; saját bárányainkat nem harapjuk meg.

Babakhán törzsfő már rég haragudott Szárira, most felfortyant:

— Ha én volnék a pásztor, te meg a kutya és nem engedelmeskednél nekem, rosszul járnál!

Pokgi Valla már csaknem megnémult az ijedtségtől. Félve dünnyögte:

— Azoknak a kutyáknak, melyek nem köszönik meg az eléjük dobott koncot, golyó a jutalmuk!

Szári már készült lármát csapni, akár otthon az aulban, leszidni a törzsfőt és Pokgi Vallát. A tolmács azonban nem hagyott erre időt. Újra a tömeghez fordult:

— Törzsfők és küldöttek! Most nincs helye a vitának és perlekedésnek! Szép csendben tanácskozzátok meg a dolgot és készüljetek fel a válaszra.

Tasli-tolmács befolyásos törzsfő fia volt. Apja már tizenöt éve viselte ezt a tisztséget. A kerületi parancsnok kedvelte, így hát felvették Taslit az iskolába. Az iskola a cár gyarmatosító törekvéseinek szolgálatában állt. Igaz, néhány lelkiismeretes tanár igyekezett hasznos, kötelességtudó embereket nevelni a népnek. De Tasli-tolmácshoz hasonlók is kikerültek onnan. Ahogy elvégezte az iskolát, bekerült a parancsnokságra tolmácsnak. Tudta, hogyan kell az ezredes kedvében járni. Két pereskedő közül az egyiket „nem tudta elutasítani", a másiknak azt mondta: „legyen csak nyugodt" és egymásnak uszí-

totta őket. Az ezredesnek mindenben kezére járt, de a saját hasznáról sem feledkezett meg. Egyszer az egyik pereskedőtől szerzett az ezredes számára egy hatalmas, finom szőnyeget, egy másik kisebbet és szőnyegpárnákat. A szőnyeget, a falra akasztották, a kisebbet az ágy fölé, a párnákat meg a heverőre helyezték. A villanyfényben szépen csillogtak. Egészen ünnepélyesen hatott a szoba. Az ezredes felesége kacéran forgolódott Tasli körül és örömében megszorította a szőnyeget hozó ember kezét. Az ezredesnek is jókedve támadt. Zsebretette kezét és Taslihoz fordult:

— Mibe kerülnek a szőnyegek?

Tasli a szőnyeg tulajdonosának arcába nézett. Az valamit suttogott. Tasli így válaszolt az ezredesnek:

— Azt mondja, hogy ha tetszenek az ezredes úrnak, ez már maga is elég kitüntetés számára.

Az ezredes egy lépést hátrált. Arca elkomorult.

— Mit jelent ez? Ezt nem tehetem!

Az ember megijedt. Nem szőnyegét sajnálta, hanem attól félt, hogy még megvesztegetéssel fogják vádolni. Reszkető hangon felelte, ami éppen eszébe jutott:

— A bajár úrnál van az igazság.

A tolmács nem aggódott. Az ezredes arckifejezésében felfedezte a színlelést — már hozzászokott. Így tolmácsolta az ember szavait:

— Azt mondja, hogy az ezredes úr maga állapítsa meg az árát.

— Úgy? Ez már más!

A parancsnok újra szemügyre vette a szőnyegeket. Zsebéből új háromrubeles bankót húzott ki és meglobogtatta. Egy percig még habozott, odaadja-e. Végül döntött.

— Mivel rámbízta a dolgot, drágán kell megvennem. Ha veszteni kell, inkább én veszítsek!

Az eset után a szőnyegek tulajdonosa törzsfő lett. Taslit pedig főtolmáccsá nevezték ki. Azóta ékeskednek rajta a vállpántok.

Ilyen volt Tasli-tolmács útja. Mivel az ezredes mellé osztották be, nagy tekintéllyel rendelkezett a parancsnokságon.

— AZ EZREDES ÚR! — jelentette most a tolmács.

Az ezredes kemény léptekkel jött ki a verandára.

— Nos, kész?

Elsőnek Babakhán törzsfő szólalt meg:

— Mi, törzsfők és küldöttek szerencsénknek tartjuk a fehér cár őfelsége parancsainak teljesítését. Csak azt kérjük ezredes úrtól, hallgassa meg a nép kérelmét, melyet Halnazár-bej fog előadni.

Az ezredes kemény léptekkel jött ki a verandára.

— Ahá! Halnazár-bej! Ismerem őt — feléje bólintott. — Amikor Ajdogdi rablót üldöztük, vendégeskedtem nála. Jól emlékszem! Még most is érzem a tyúkból és fácánból készített piláf ízét. Beszélj, Halnazár-bej!

Az ezredes barátságos szavai felbátorították Halnazárt. Térdének remegése csillapodott. Arcára elbizakodott kifejezés került, szemében merészség csillant meg. Levette sapkáját ősz fejéről, hóna alá fogta és megszólalt:

— Boldog vagyok, hogy üdvözölhetem az ezredes urat. Nagy tisztesség a bűnös rabszolga számára, ha magas színe előtt elmondhatja kérését. Hálásak vagyunk a fehér cárnak, hogy minket muzulmánokat egyenlőnek tart többi alattvalójával. Örömmel teljesítjük hát rendeleteit. Nem találok szavakat az irántunk tanúsított megtiszteltetés viszonzására.

Halnazár mély lélekzetet vett. Pokgi Valla biztatta:

— Jól beszélsz!

— Ezredes úr, folytatta Halnazár — a hű alattvalók készek teljesíteni a cár parancsát, azon a napon, melyet ön megjelöl, csak egyet szeretnék megemlíteni: a mi népünk egyszerű és tudatlan. Nem tud bánni a fegyverrel, saját hazáján kívül még mást nem látott. Félek, hogy nem váltanák be a hozzájuk fűzött reményt és csak hátráltatnák a munkákat...

A tolmács egymás után fordította mondatait, de a parancsnok félbeszakította:

— Halnazár-bej! A nagy cár tévedhetetlen. Mindent jobban tud nálunk. A türkmén dzsigiteket legkiválóbb katonáinak tartja. Bej, te kisebbíted saját néped értékét; sötétnek, egyszerűnek nevezed. A dzsigitek az egész világnak megmutatták, milyenek a türkmének. De most nem is katonaság számára kellenek emberek, hanem a hátországba.

Az ezredes szinte sugallta Halnazárnak a megfelelő választ.

A bej meg is értette. De bár mindig kész volt az ezredessel együttműködni a szegények rovására, most, amikor a dolog őt is érintette, saját ravaszságát állította az ezredes ravaszságával szemben:

— Ezredes úr, ugyanezt akartam mondani. Ha a türkmént munkára küldik, bátorságát nem tudja érvényesíteni. Jobb volna hát kiképzett ezredeket alakítani belőlük. A munkában a mi egyszerű embereink nem fognak megfelelni és még szégyent hoznak ránk. Ezért kérésünk a következő: vigyenek embereket. de csak az önként jelentkezőket. Ezt kérjük a nagy cártól.

Az anyajegyes törzsfő még hozzáfűzte:

— Vigyék el akár az utolsó bárányunkat is, csak az embereinket ne.

Az ezredes türelmetlenül hallgatta végig Halnazárt. A törzsfő kiegészítő szavai azonban egyáltalán nem tetszettek neki. Halnazárnak felelt:

— Okos dolgokat mondtál, Halnazár-bej. Néhányat közülük majd megfontolás tárgyává teszek. De a törvényt nem lehet megmásítani. Őfelsége embereket kért. Ha az egész világ felfordul is, parancsát mégsem vonja vissza. Így hát ne ringassátok magatokat hiábavaló ábrándokba. Teljesítsétek a cár parancsát!

A tömegen rossz hangulat vett erőt. A járásfők egymást biztatták, míg végül Hodzsamurát összeszedte magát és elszántan megszólalt:

— Ezredes úr, én a tedzseni kerület járásfői, törzsfői és küldöttei nevében szavamat adom, hogy a kitűzött határidőre, június huszonötödikére, a császár parancsa szerint összegyűjtjük az embereket! . . .

Szári sapkájával megtörölte verítékes homlokát és közbeszólt:

— Lehet, hogy a járásfők megígérik és a törzsfők aláírják, de mi, a küldöttek és a nép, nem tudunk embereket adni!

Az ezredes haragosan kiáltott:

— Mit beszél?

Szári megismételte szavait. Az anyajegyes törzsfő is felindult, arca rángatózni kezdett. Előrelépett és dobbantott.

— Én is megismétlem Szári szavait. Ha csak ágyúkkal nem kényszerítenek, önként nem adunk embereket!

Az ezredest elfutotta a düh.

— Úgy!

Bajusza remegett, kék szeme lángolt. Tasli-tolmács kényelmetlenül feszengett. A járásfők reszkettek, mint a büntetést váró gyerekek. A törzsfők arcáról folyt a veríték. Az ezredes fuldoklott dühében. Ujjával az anyajegyes törzsfőre mutatott.

— Semmirekellő, áruló! Majd én megmutatom neked!

A törzsfő szólni akart, de Babakhán megrántotta a vállát. Szári nyugodtan tekintett az ezredes arcába.

— Bajár-aga, te erős vagy. Ha akarod, felgyujtod az egész ault. De embereket nem kapsz!

Az ezredes dobbantott lábával.

— Letartóztatni! — ordította.

Dzsigitek és rendőrök nyomultak a tömeg közé. A törzsfő melléről letépték az érmet. Szárit kilökdösték a tömegből. Szári a törzsfőkre kiáltott:

— Árulók!

Az anyajegyes törzsfő magából kikelten kiáltozott:

— Lőjj belém, ha akarsz!...

Elvezették őket. A parancsnok haragosan nézett a megrettent arcokba.

— Hm! Semmirekellők! Egyformák vagytok valamennyien!

Hummet járásfő lehajtotta fejét és bűntudatos hangon kezdte:

— Uram...

— Hallgass — rivalt rá az ezredes. — Egy követ fújtok mindannyian. Azt hiszitek, Szerahszi rokonaitok, kik ellenállást fejtettek ki, jól végezték? Ne feledjétek: millió varjú sem bír egy sólyommal. A cár katonája egy lehelletével elseper benneteket.

A törzsfők és járásfők moccanni sem mertek. De Halnazárbej bízott az ezredes jóindulatában. Előrelépett.

— Ezredes úr, nincs nép tolvaj nélkül, nincs hegy farkas nélkül. A kígyó becsúszik mindenhová és alkalmas pillanatban szétfreccsenti mérgét. Ezek az emberek — kígyók; befurakodtak a nép közé. Most megmutatták magukat — láttuk, hogyan bűnhődtek... Kérem ezredes urat, egy-két semmirekellő miatt ne nehezteljen meg hű szolgáira. Az ezredes úr szava számunkra törvény.

Halnazár beszéde kissé csillapította a parancsnok haragját. Ekkor a főírnok lépett be és táviratot adott át neki. Belepillantott és felderült az arca.

A kormány előre látta, hogy a mozgósítás Turkesztánban

nyugtalanságot vált majd ki, ezért kormányzóvá Kuropatkin tábornokot, a kiváló diplomatát és Közép-Ázsia nagy szakértőjét nevezte ki. Alig foglalta el helyét az új kormányzó, látta, hogy a nép lázong. Kuropatkin, biztosítani akarván a termés betakarítását, a cártól a mozgósítás határidejének elhalasztását kérte. A kormány hozzájárult. Ezt közölte a távirat.

Az ezredes végigpillantott a verítékező tömegen. Tekintete Halnazáron állapodott meg.

— Halnazár-bej, hát nem mondtam, hogy a cár sohasem téved? Törzsfők, küldöttek! A nagy császár elhalasztotta a határidőt, míg begyüjtitek a termést.

14

A TELIHOLD nyugodtan úszott az ég tengerén. Sugarai bevilágították az egész tájat. Könnyű szél fújt. Mély csendben aludt az aul. Csak a tevék kérődzésének nesze hallatszott. Fekete testük a földön feküdt; lassan mozgatták állkapcsukat.

A holdas éjszakában két árnyék imbolygott az egyik sátor mögött; néha egybeolvadtak. Ajna és Ártik állt ott.

Nem először találkoztak így titokban. Ajna óvatosan lopózott ki sátrukból, vigyázott, hogy ezüst fejdíszei ne csörrenjenek össze. Kinn megállt, körülnézett, mint az asztaghoz osonó fácán. Halk léptekkel megkerülte a sátrat, újra hallgatózott. A következő percben Ártik ölelő karja fogta körül...

A fiú megcsókolta égő ajkát. Ajna egész testében remegett, csaknem elvesztette öntudatát. De reszketett Ártik karja is.

Ez volt első ölelésük, első csókjuk.

Hang nélkül álltak a holdfényben, tekintetük egyre egymást kereste.

Forró ajkuk ismét találkozott.

Ajna soha nem gondolt ilyen közelségre. Nehezen tudott magához térni. De nem bánta meg, ami történt, — ellenkezőleg, szívében öröm lángolt.

Ártik a lány vékony ujjaival játszott és suttogva ismételgette nevét. Ajna úgy hallgatta ezt, mint a legszebb muzsikát. Ártik mosolygó ajkát nézte, tudta, hogy ez a kép örökre szívébe vésődik.

Ártik nagy boldogságot érzett.

— Ajnám — szólt — valóság ez, hogy együtt vagyunk, nemcsak álom?

A lánynak is úgy tűnt.

Ártik nem tudta összeszedni egyre elkalandozó gondolatait. Hirtelen nyugtalanság fogta el.

— Ajna — kezdte, — bár szeretjük egymást... — nem fejezte be mondatát.

— Mi történt? — kérdezte a lány.

Kedves, lágy hangja eloszlatta Artik nyugtalanságát. Megfogta Ajna kezét.

— Mi történhetett volna?

— Akkor hát miért vagy szomorú? — eszébe jutott saját gondja, arcát Ártik vállához szorította. — Ha tudnád, milyen bánatom van!

Ártik forró tenyere végigsimított Ajna arcán, melyet még nem érintett férfi keze.

— Ajnám, bánat nélkül nincs öröm, de... — elhallgatott.

— Mire gondolsz?

— Vajjon te nem tudod?

— Nem.

— Már késő.

— Miről beszélsz?

— Mit szól anyád, ha megtudja?

Ajna nem felelt.

— És mit tenne apád?

A lány nehezen lélekzett. Ártik folytatta.

— Mi ketten most bűnt követünk el...

Ajna tudta, hogy vakmerően viselkednek, de már nem lehetett visszalépni. Eszébe jutott a közmondás:

— A tolvaj a sahtól is tud lopni.

— Nem vagyunk egyenlőek, Ajna — folytatta Ártik.

— Hagyd ezt, kérlek!

— Apád vagyonos, én meg...

Ajna elgondolkodott. Valóban, apja olyan férjet igyekszik majd keresni számára, ki hasonló módban él, anyja pedig még gazdagabbat szeretne. Ha Nurdzsahán érkezne, mint leánykérő, bizonyosan kitenné a szűrét.

— A gazdag nem kíván egyenlő lenni a szegénnyel — fejezte be szavait Ártik.

— Ártik — szólt rá szemrehányóan Ajna.

A fiú megsimogatta kezét.

— Ajnám! Teljes lelkemből szeretlek. A szívem megszakad, ha nem láthatlak...

— Én is szeretlek! — szakította félbe Ajna.

Ártik a lány arcába nézett. Határozatlanul mondta:

— Akkor csak egy út áll előttünk — a szökés.

De eszébe jutott, hogy már nincs meg a lova. Lehorgasztotta fejét.

— Mi történt veled megint, kedvesem?

— Repülhet-e a madár, melynek lenyesték a szárnyát? — kérdezte bánatosan Ártik.

— Ha egészséges vagy, — bég is lehetsz. A szárnyad is kinőhet még.

A tevekanca felállt és nagyot bődült. Ajna megijedt, hogy felébreszti mostoháját. Elkötötte a borjút, az gyorsan az anyja alá búját és farkával csapkodva szopni kezdett.

Ajna és Ártik sietve még néhány szót váltottak. Elhatározták, hogy várnak a termés betakarításáig és addig is minden alkalmat felhasználnak a találkozásra.

Az útról lódobogás hangzott feléjük; kutyák ugattak. Talán Mered tért vissza.

Ártik sürgetően kérdezte:

— Ajnám, az ígéret ígéret marad?

Ajna átölelte és bátran válaszolt:

— Ha meghalok, — elnyel a föld, ha élek, — a tiéd leszek!...

...Így végződött találkozásuk. Eltelt néhány nap, míg ismét alkalmuk nyílt beszélgetni.

Az újabb találkozás napján Ártik türelmetlenül várta az éjszakát; úgy tűnt neki, hogy a nap sohasem fog lenyugodni. Amikor leszállt a nap, a sötétség váratott magára; azután sötét lett, de a falu még nem tért nyugovóra...

Végre elmult a kínzó várakozás, a gyötrelmes találgatás — jön-e, vagy nem. Ártik szemben állt a lánnyal.

A hosszú ölelés után megkérdezte:

— Kívánhatok szerencsét?

Ajna szeme örömmel villant meg. „Ártik megoldást talált számunkra" — gondolta magában.

— Egész szívedből! — kiáltotta szerelmes hangon.

Ez a válasz megdöbbentette a fiút. Nagyot sóhajtott. Ajna felemelte Ártik válláról fejét és mereven az arcába nézett.

— Kedvesem, nyelved nem azt mondja, amit szíved érez.

— Nyelvem a szívem szerint beszél — válaszolta Ártik alig hallhatóan.

— Akkor mihez kívánsz szerencsét?

— Ahhoz, hogy a bej menye leszel!

Ajna kezébe temette arcát és remegve a sátorhoz támaszkodott. Ártiknak elszorult a szíve. Átölelte Ajnát és magához vonta. A lány csendesen sirdogált. Artik látta könnyes arcát. Könyörgő hangon szólalt meg:

— Ajna-dzsán...

Ajna még mindig reszketett.

— Én az életemet adnám érted. Te pedig...

Ártik a lány nedves arcához simította arcát.

— Ajna-dzsán, én... én tréfáltam. De nem; látod, menynyire szenvedek... Azért mondtam, hogy kipróbáljalak.

Ajna forró lehellete égette a fiú nyakát.

— Hát nem bízol bennem?

— Ajnám, csak azt kívánom, hogy boldog légy.

— Azt hiszed, én nem kínlódom? — beszélt szenvedélyesen Ajna. — Sokszor úgy érzem magam, mint akit nyársra húztak. Udvarunkon egyre ott állnak a kérők lovai. Mostohámat már rábeszélték. Nem vagyok édeslánya, hát nem sajnál. Apám akaratával sem törődik. Egy perc olyan hosszú számomra, mint a nap; a nap meg egész hónapnak tűnik. Fáj a szívem, sírok, te pedig...

Ártik magához szorította.

— Drágám, a szívem a tiéd, de szegény vagyok.

— Ajna nem a vagyonba szerelmes!

— Ajna-dzsán, míg élek, nem adlak másnak! — szólt határozottan Ártik. — De...

— Nos?

— De most szedik majd össze az embereket a front mögötti munkákra. Várnunk kell kissé.

— A kérők talán várnak?

— A döntő pillanatban megelőzzük őket.

Amint Ártik kimondta ezeket a szavakat, váratlan dolog történt: Mammá horkolása félbeszakadt. Nagy zajjal fészkelődött és vakarózott.

Ajna szíve hevesen vert. Nem tudta, mitévő legyen. Hirtelen eltolta magától Artikot és a tevekanca oldala mellé bújt. Artik meghúzódott a sátor árnyékában. Úgy vélte, ha felébred is Mammá, akkor sem jön ki éjnek idején a sátorból. Mammá most kikiáltott:

— Ajna, Ajna lányom!

Ajna visszakiáltott:

— Itt vagyok a kisborjúnál!

A lány szeme egyre a sötétséget fürkészte, de Mammá nem kelt fel, visszaejtette fejét a párnára. Egy perc mulva már ismét horkolt. A Fiastyúk már nyugatra hajlott, amikor Ajna és Artik elbúcsúztak.

15

A MUNKAKÖTELEZETTSÉG határidejének kitolása nem állította helyre teljesen a lakosság nyugalmát. Egyre azon töprengett a nép, mint vonja ki magát e teher alól. Az emberek ijedten szaladgáltak ide-oda, meghallgattak minden kósza hírt, különösen azokat, melyek reménnyel biztattak. Főleg egy hír vonta magára a figyelmet: „Güldzsamalkhán jó viszonyban van a fehér cárral. Elutazik hozzá és megszabadítja a tekintürkmén népet a bajtól. Az egyik aul tízezer rubelt, egy másik ötezret küldött neki erre a célra." Ez a hír szájról-szájra járt. Güldzsamalkhán a tekini nép egykori kormányzójának, Nurberdi-khánnak özvegye volt. Valamikor résztvett a cári udvar egy fogadásán, fiai is a korona szolgálatában álltak. Ezért hát az emberek hitelt adtak e hírnek és Güldzsamalkhánba vetették minden reményüke.t Egyre azon töprengtek, hogyan gyüjtsenek számára minél több pénzt.

Halnazár bej is sokat tűnődött. „Küldjek-e pénzt Güldzsamalkhánnak, vagy sem? Ha küldök — megtudja az ezredes, akkor pedig baj lesz. Nem tetszenék neki, hogy én, kit megbízható embernek tart, ellenkezem a cár parancsával. Oda lesz a bizalom, meg a tisztelet irányomban. Nem, jobb, ha nem keveredem ilyen dologba". De fájt a szíve, ha fiaira gondolt. Hogyan viseli majd el távollétüket? Mindegyik az ő húsa, vére. Ha csak egy hiányzik, már csonkának érzi magát. Fiai még sohasem jártak Tedzsen városán túl és most egyszerre idegenbe szakadjanak? A nehéz munkát sem szokták meg. „Valamilyen módon meg kell őket szabadítanom" — döntött Halnazár. Ezért hát érdekelte a gyüjtés. De a népnek nincs pénze. Már teára sem telik a parasztnak. Tavasszal minden nap Halnazár nya-

kára jártak és kölcsönért könyörögtek az új búzáig meg gyapotig. Csak egy úton szerezhetnek pénzt, ha eladják a termést, mely a közös föld haszonbéréül jár. Halnazárnak minden álma az volt, hogy ezt megvehesse. Ha maga a nép kínálja fel — még ingyen is hozzájuthat.

Halnazár tehát erre a következtetésre jutott: „Feltétlenül pénzt kell küldeni Güldzsamalkhánnak". Ez a gondolat megfelelt az általános kívánságnak, így hát egyik napon összegyűltek Halnazár sátrában az emberek. Tea és cukor volt bőven. Egy ideig tréfálkoztak és hallgatták Pokgi fecsegését. Nabat-miráb reszkető kézzel öntötte be magának a teát és megszólalt:

— Emberek! Nagy baj zúdult ránk.

Mamedveli megsimogatta szakállát. Közbeszólt:

— Óvjon meg bennünket az isten.

Nabat folytatta:

— A közmondás is azt tartja: „Szabadulj meg a gonosztól". Bár Güldzsamalkhán csak nő, de azt mondják, okos és jól tölti be Nurberdi-khán helyét. Beszélik, hogy bánkódik a nép miatt. Hír szerint a fehér cárhoz akar utazni és közbenjárni a türkmén nép érdekében. Ezért pénzt kellene gyüjtenünk.

Pokgi Valla közbevágott:

— Igen, igen. Güldzsamalkhán kiváló ember gyermeke; rokonunk is; az Amasakapan-nemzetségből származik. A Szokinemzetséggel is rokonságban áll. Ismeritek Nepesz-béget? Édes testvére.

Cserkez megsimogatta háromágú szakállát és szintén elmondta a véleményét:

— Szerintem most igazán szükséges a pénz.

— Mit számít a pénz, amikor életekről van szó — mondta Halnazár. — Örüljünk, hogyha így elintézhetjük az ügyet.

Asir a sátor zugában üldögélt. Most felkiáltott:

— Igaz, bej-aga! De ha a parasztoktól kérsz pénzt, nagyon megijednek.

Pokgi Valla nagyokat pislogott.

— Hozzá sem nyúlunk a parasztokhoz.

— Úgy bizonyára a bejek megsajnálták a népet és magukra vállalják a kiadásokat — ez a legjobb megoldás.

— De a bejekhez sem nyúlunk.

— Akkor hát Güldzsamalkhán pénz helyett csak áldásunkat kapja?

Nabat-bej megtörölgette izzadó homlokát.

— Asir fiam, mindig értelmetlen beszédekre nyitod a szád.

Egy kopottsapkájú, őszhajú vén megszólalt:

— Asir jól beszél. Már egészen fejőstehénnek nézitek a dejhánt. De mi lesz, ha egyszer tej helyett még vizet sem kaptok?

Halnazár gorombán szólt közbe:

— Ez most élet-halál kérdése, ti pedig a jószágról beszéltek.

Pokgi Valla támogatta:

— Nézzenek oda! Hiszen el tudjuk intézni a haszonbérrel.

Mamedveli helyeslően intett.

— Lám, okos ember vagy! Ha isten bajt küld, ad hozzá orvosságot is. Hála istennek. Az isten küldötte veszélyt elhárítjuk a bő termés segítségével, melyet neki köszönhetünk.

Cserkez fészkelődött.

— A paraszt csak a termésben reménykedett. Abból akarta kifizetni adósságait és befoltozni sátrán a lyukakat. Mi lesz, ha most ezt is kitépik szájából és Güldzsamalkhán telhetetlen begyébe öntik.

Artik egy sátorpóznához támaszkodva állt; gúnyosan közbeszólt:

— Mi lesz? A paraszt egész évben kínlódott és helyette majd mások kenegetik olajjal torkukat.

Halnazár-bej megértette. Homlokára mély ráncok véstek, szeme kitágult a dühtől. Már-már gorombán válaszolt Artiknak, de azután meggondolta magát. Ha most összeszidja a fiút, újra viszálykodás támad és a dolgot nem tudják nyélbeütni.

— Mindig makacskodol, fiam. Ki akar magának rosszat? Ki óhajtja, hogy a hozzád hasonló fiatalok a frontra menjenek? Ha tudnád, hogyan aggódnak az anyák, nem beszélnél így.

Pokgi is korholta Ártikot:

— Te magad talán szívesen mennél, ha arra kerül a sor? Tudom, hogy nem. Bizony, fiam, a nép javát szolgálni nem oly könnyű, mint aratni. Nos, elmégy a háborúba?

Artik Pokgihoz fordult:

— Miráb-aga kissé értelmesebben is beszélhetnél. A magamfajta ember odamegy, ahová kell. De bárhová mennénk is, nagyobb baj, mint a mai, nem érhet bennünket. A jószágunk nem marad pásztor nélkül.

Asir felfogta a célzás értelmét és igyekezett a többiek előtt is világossá tenni:

— De bezzeg a bejnek jószága pásztor nélkül marad! Ha mi elmegyünk, ki vigyáz az állatokra, ki gyüjti be a termést, ki műveli meg a közös földet?

Hosszú ideig tartott a vita. Végül úgy határoztak, hogy eladják a haszonbértermést és a pénzt elküldik Güldzsamalkhánnak. De már kevés idő állt rendelkezésükre és nem ismertek olyan vevőt, ki hirtelen ekkora összeget kifizethetne.

Halnazár megkérdezte:

— Van vevőtök a termésre? Tárgyaltatok már kereskedőkkel?

Pokgi ismét a többiek elé vágott:

— Artin-Hodzsájn, meg Halnazár a legkitűnőbb vevők, minek keressünk hát mást!

Nabat egyetértett vele.

— Halnazár-bej, a falubeli kereskedőknek nincs ilyen sok pénze. Azt mondják, hogy mindegyik csak a saját öntözőágának termését venné meg. Velük nem lehetne gyorsan elintézni a dolgot; hónapokig kellene a pénzre várnunk. Ezt nem tehetjük. Kölcsönt sem kaphatunk sehol. Te nemeslelkű ember vagy; ha megveszed a termést, jót teszel a néppel. Talán megsegít bennünket az isten és elérünk valamit.

Halnazár már régen várta ezt az ajánlatot. Szívesen megszorította volna Nabat kezét örömében. De nem akarván elárulni magát, így szólt:

— Mirábok, amikor Hodzsájn itt volt, nem adtatok határozott választ neki. Ki tudja, hátha meggondolta azóta a dolgot.

Pokgi kérlelni kezdte:

— Bej-aga, ha így is lenne, próbáld meg őt rábeszélni.

— Mivel a nép javát nézem, megkötöm helyette a szerződést. Talán csak nem borítja fel, ha tudomást szerez róla.

— Bizonyára nem. Artin-Hodzsájn igazi férfi!

Mamedveli igyekezett tedjesíteni kötelességét. Úgy érezte, itt az alkalmas perc.

— Kiváló ember vagy, bej-aga! — szólt. — A nép jótevői előtt kinyílnak a paradicsom kapui. Isten tartsa meg az ilyen bejek vagyonát!

Halnazár tovább beszélt:

— Emberek! Ne gondoljátok, hogy én vágyom a haszon-

bérre és így akarom növelni gazdagságomat. Ilyen időben senki sem gondolhat vagyonra. Ha akarjátok, csak maradjon meg a terméstek én meg majd, szerzek kölcsönt a számotokra. Ha az én pénzem nem lesz elég, kérünk még Artin-Hodzsájntól.

Artik Halnazár kövér alakját nézegette. „Jól kivártad az idődet. Mást mondasz és mást érzel" — gondolta. De nem akart viszályt szítani e súlyos kérdésnél, inkább hallgatott.

Pokgi Valla javasolta, hogy azonnal kössék meg a szerződést.

— Meggyőződésem szerint Halnazár-bej mindent elkövet a nép érdekében. De a dejhánnak most van mit eladnia. Minek kérjünk hát kölcsönt, melyet azután nagynehezen tudunk csak visszafizetni, ha így rögtön végezhetünk a dologgal.

Most nem azt tették, ami az üzlet megkötésénél szokás, hanem egymásra hárították az ár megállapítását. — Pokgi ezt magára vállalta. Halnazár érezte, hogy Pokgi figyelemmel lesz az ő érdekeire, mégsem bírta elhessegetni magától a könnyed nyugtalanság érzését.

— Pokgi, a mirábok megbíztak téged az ár megállapításával; ehhez én is hozzájárulok. Végy hát bennünket a kezedbe és mérj meg...

— Kit vegyek a jobbkezembe? — nevetett hangosan Pokgi.

— A kecske is jóllakjék, a káposzta is megmaradjon — felelte Halnazár, de tekintetét figyelmeztetően fúrta bele Pokgi Valla szemébe.

Pokgi az egyik sátorpózna mellett kis gödröt kapart és beleköpte a bagót. Halnazár olyan pillantásokat vetett rá, mint a koncot váró vadászkutya. „Hogyan dönt vajjon" — kérdezgette türelmetlenül önmagától. Pokgi végigtekintett a jelenlévőkön és minden gondolkodás nélkül kimondta:

— Nos hát, mindenkinek az érdekét szem előtt tartva, a haszonbér ára ... ötezer rubel!

Halnazár megkönnyebbülten sóhajtott fel. Pokgi észrevette arcán az öröm felvillanását és hozzátette:

— Minden miráb kap még egy selyemköpenyt. Minden jelenlévő öt font finom zöld teát és egy süveg fehér cukrot. Azonkívül a Máriba utazó két ember minden kiadását fedezik.

Artik előtt ötezer rubel óriási vagyonnak tűnt. Eddig nemcsak hogy nem látott, de nem is hallott ennyi pénzről. „Ötezer rubel tengersok pénz — gondolta. Vajjon meg lehet-e szá-

molni?" Amikor pedig maga elé képzelte a hatalmas, végtelenbe nyúló közös földet, még megközelítően sem tudta kiszámítani az egész termés mennyiségét. „Hogyan arathatja le egy ember, amit a parasztok ezrei vetettek?" — tűnődött.

De Halnazár számára az ötezer rubel nem sokat jelentett. Tudta jól, hogy harminc, de talán ötvenezret is megkereshet ezen az üzleten. Kapzsiságának azonban ez sem volt elég. Rövid gondolkodás után így szólt:

— Mirábok! Beszélni könnyű ötezer rubelről. Mivel azonban Pokgi Valla már kimondta, hát nem utasítom vissza. Elfogadom ezt az árat.

Az emberek elcsodálkoztak. Senki sem gondolta, hogy Halnazár alku nélkül belemegy a dologba. Nem tudták felbecsülni a termést, sem a haszonbért; de a bejről az a hír járta, hogy még egy bárány eladásánál is körömszakadtig alkudozik. Még Artik is azt gondolta: „Lám, Halnazár bej megváltozott. Úgylátszik, valóban jót akar a népnek". Halnazár ekkor még hozzáfűzte:

— Egy kikötésem van csak: a haszonbér a termés egyharmada legyen.

A mirábok meglepődtek. A parasztok nyugtalanul összesúgtak. Artik megkérdezte:

— Mikor volt a haszonbér a termés egyharmada?

— De mikor volt eddig munkakötelezettség? — válaszolt nyugodtan Halnazár.

— Micsoda embertelenség! — mondta Artik.

Cserkez is beleavatkozott a vitába.

— A haszonbér eddig legfeljebb egyötöd, vagy egynegyed volt, miért legyen hát most a harmadrész!

— Ez nem lehet!

— De csak hadd legyen így!

Pokgi Valla belekiáltott a zajba:

— Dejhánok! Nincs itt miért csodálkozni. Volt-e eddig munkakötelezettség? Nem volt! Meg akarunk szabadulni tőle? Ha igen, akkor nemcsak egyharmadot kell áldoznunk, hanem ha úgy fordul, akár a termés felét is.

— Te beleegyeznél abba, hogy ilyen sokat elvegyenek tőled?

— Halnazár-bej csak azért akarja így, hogy Artin-Hodzsájnt megtévessze. Valóságban nem vesz el tőletek ennyit, hanem csak egytizedet.

Asir azonban holtbiztosra vette, hogy Halnazár minden kévéhez őrt állít majd.

— Ismerünk néhány olyan embert, — szólt aki egynegyedet vesz meg, azután a harmadrészt szállítja el. Ha most egyharmadról beszélnek, az majd a felét jelenti.

— Nem lehet mindenkit egy mértékkel mérni.

— Úgy vélem, a bej-aga sem lesz nagyon kíméletes irántunk.

Nabat bizonytalanul mondta:

— Bej-aga, mi volna, ha csak egynegyedet vennél és az árból is lecsípnénk kicsit?

Pokgi megelőzte Halnazár válaszát:

— Hogyan menjünk Güldzsamalkhánhoz kevesebb pénzzel?

Halnazár, tudta, hogy jobban jár, ha ötezret fizet egyharmadért, mint kétezret a negyedrészéért. Véleménye szerint még akkor is létrejön a megegyezés, ha a termés felét kéri. Úgy vélte, az ellenkezés csak a dejhánok bosszúságából fakad, amiért hátrálni kényszerültek. Ezért hát úgy tett, mint aki vissza akar vonulni.

— Csak a népen akartam segíteni. Ha ezt nem értitek meg, legjobb lesz, ha abbahagyjuk a dolgot.

Pokgi apró szeme sűrűn pislogott.

— Aki nem tud helyesen beszélni, csak bajt kever — nézett körül szemrehányóan.

Az emberek szidalmazni kezdték egymást. A mirábok is civakodtak. Végül mégis Halnazár kívánsága szerint egyeztek meg. A bej felkiáltott:

— Mávi, hej, Mávi!

Mávi a vizipipákat adogatta kézhez, ha pedig nem volt dolga kinn, leült Mehinli mellé. Gyöngéden néztek egymásra és olykor néhány szót váltottak. A gazda kiáltására Mávi felpattant.

— Mit parancsol, bej-aga?

— Hol csavarogsz? Egyre kiabálni kell utánad, gazember! Eridj, mondd, hogy hozzák az ebédet!

A bej öt új százasbankót vett elő és Pokgi Valla kezébe nyomta. Pokgi kezébeköpött és megropogtatta a vadonatúj bankjegyeket.

— Hozzanak hasznot a népre!

— Változzék mindegyik ezressé!

Kiosztották az ajándékokat.

A bej meglátta Mamedveli kérő tekintetét. Feléje intett:

— Hodzsám-aga! Mondj egy imát a népért. Te is kapsz ajándékba Hodzsájntól egy köpenyt.

Mamedveli letérdelt, felemelte két kezét.

— Úristen, légy kegyelmes a muzulmánokhoz és közöttük a türkménekhez. Dicsőség a magasságos istennek! Legyen mindenütt ünnep és vidámság!

Míg az ebédnél ültek, elhatározták, hogy Pokgit és Nabatbejt küldik Güldzsamalkhánhoz.

16

Hosszú idő telt már el azóta, hogy Asir húgáért, Ogulgozelért kifizették a váltságdíjat. A lány esküvő után, a szokáshoz híven, visszatért apja házába és még mindig ott tartózkodott, bár minden nap sürgették. Későn kapott anyagot, nem tudta még elkészíteni kelengyéjét. Ezért hát egy napon összehívta az aul fiatal nőit és együtt álltak neki a munkának. Amint elkészülnek a selyemköpenyek és a ruhák, Ogulgozel visszamegy férjéhez.

Hét-nyolc fiatal nő szorongott a szűk sátorban. A fal mellett üldögéltek. Közöttük volt Ajna is. A füst számára hagyott nyíláson beömlöttek a napsugarak.

A fiatalok Ogulgozellel tréfálkoztak. Egy selyemruhába öltözött, világoshajú nő, aki drága karpereceket és gyűrűket, homlokán pedig nyolcsoros díszt viselt, így szólt:

— Ogulgozel bizonyára már nagyon türelmetlen.

A többiek megtoldották szavait:

— Jó volna Ogulgozel helyén lenni!

— Ugyan, mit irígykedel!

— Ver a szíve biztosan, mint a madáré!

— Itt van közöttünk, de a szíve messze jár!

— Csak türelem, már nincs sok idő hátra!

— Mondd, hogy csak egy nap!

— Az már igazán semmi!

Ogulgozel szemrehányóan szólt:

— Hagyjátok már abba, lányok. Ne fecsegjetek már annyit!

A fiatal nők mégjobban nekieresztették nyelvüket.

— Mi is voltunk már ebben a helyzetben.

— Mást mond a nyelve és mást érez a szíve.

— Látszik rajta, hogy nem beszél őszintén!

— Ne hagyd magad!

Hangosan nevettek. Az egyik fiatalasszony, aki nemrég ment férjhez, Ogulgozel pártjára állt:

— Ugyan, mit bántjátok szegényt! Azt akarjátok, hogy sírvafakadjon?

— Akkor sírna, ha nem szívesen térne vissza férjéhez.

— Ó, Nazik, mit beszélsz! Miért ne menne vissza szívesen! Azért, mert serkedőbajszú legényt fog ölelni?

— És ha a bajusz szúrni fogja finom arcát?

Ogulgozel szigorúságot akart erőltetni derűs arcára.

— Ej, hát nem tudtok másról beszélni?

De még sokáig tréfálkoztak.

Asir felesége a sarokban varrt. A vendégekről anyósa gondoskodott. Asir anyja örömmel nézte a fiatalok vidámságát, de magában egyre fiáért aggódott. Amikor meghallotta a munkakötelezettség hírét, csaknem összeesett. A nők közben a dzsigitek leveleiről és a háború borzalmairól kezdtek beszélgetni. Szóba került a Halnazárral kötött szerződés, meg Güldzsamalkhán terve is. Az egyik nő elmondta, mit hallott ezekről:

— Azt beszélik, hogy Halnazár a haszonbértermés helyében pénzt adott a népnek. Sőt még azt is mondta: „A termés nekem nem kell, vegyétek azt is kölcsön".

Többen felkiáltottak:

— Vannak még jószívű és bőkezű emberek!

— Ha Güldzsamalkhánhoz jut a pénz, isten segítségével talán jobbra fordítja ügyünket. Ha ő sem hallgat Güldzsamalkhánra, akkor másra sem. Mi türkmének nem tehetünk mást, mint hogy benne bízunk.

— Azt mondják, testvéri jóviszonyban áll a fehér cárral. A testvér pedig nem tagadja meg nővérének kérését.

— A cári helytartó tiszteleg, amikor meglátja.

— Güldzsamalkhán az egyetlen, aki elintézheti ezt a dolgot.

Félelmük eloszlott. Kiült arcukra a remény. Újra kezdődött a tréfa, nevetés; Ajna is résztvett az általános vidámságban. Fiatal szíve könnyen megnyugodott. De jókedve nem tartott sokáig — őt is kikezdték az éles nyelvek.

Az első célzást a nyolcsoros díszt viselő asszony tette:

— Nézzétek, Ajna kivirult, mint a rózsa! Légy türelemmel, eljön a te szerencséd is.

Ajna a maga módján értelmezte szavait. Azt hitte, Artikkal való házasságára céloz. De nem sokáig maradt tévedésben.

— Lányok, hát nem szerencse az, ha valaki gazdag ember menye lesz?

— Persze, hogy szerencse!

— Nagy sátorban fog majd élni, selymet, aranyékszereket viselhet, úgy ragyoghat, mint a nap.

Ajnát megsebezték ezek a szavak. Az egyik nő, akinek eladósorban lévő sógornője volt, így kiáltott fel:

— Adjon isten mindenkinek ilyen szerencsét!

Ajna feháborodott. Bár benneteket érne ez a „szerencse" — akarta mondani, de torkát zokogás fojtogatta. Néhányan megértették bánatát.

— Kár, hogy a legény nem hozzá való!

— Azért, mert özvegy? A gazdagság eléggé eltakarja a hibákat.

— Igen, a gazdagság jó dolog. De nagyon nehéz az olyan férfival bánni, aki már nős volt.

— Aztán még gyereke is van.

Ajna nagyot sóhajtott. Arca elsápadt az izgalomtól, homlokára ráncok vésődtek, ajka remegett. Kiáltozni szeretett volna, de tartózkodóan csak ennyit mondott:

— Ha róla ábrándoztok, lányok, csak menjetek hozzá magatok!

Ez felingerelte őket. Valamennyien Ajnára támadtak.

— Nem mindenkit ér ilyen szerencse!

— Ne alakoskodjál; tudjuk, hogy repes a szíved!

— Hagyjátok, úgysem fogja bevallani örömét.

— Most még szerénykedik, de ha gazdag asszony lesz, szóba se áll majd velünk.

— Azt mondják, a fiú balszemén apró hályog van.

— Ha ilyen ékszere lesz, mint Ajna, sem a hályog, sem a ragya nem látszik majd.

Ajna már nem tudta, ki ellen védekezzék.

— Ajna nem megy az első kérőhöz!

Amikor látták, hogy komolyan megharagudott, másról kezdtek beszélni. De Ajna már méregtől fulladozva ült helyén.

Ekkor Asir és Artik lépett a sátorba. Ajna megkönnyebbülten sóhajtott fel. Elszállt rémülete, szívébe csendes öröm költözött.

Keze szorgalmasan dolgozott, de pillantása egyre Artikra siklott. Figyelte legkisebb mozdulatát is.

Asir és Artik a fal mellé telepedtek. Az egyik lány tréfásan odasúgta a többieknek:

— Lányok, miért szégyenlős a kisfiú?

— Kisfiú, csak bajuszos — felelte hangosan szomszédnője.

Halkan nevetgéltek. Ajna örömmel hallgatta az Artikot illető célzásokat. Ajka mosolyra húzódott, kivillantak fehér fogai. Eszébe jutott, hogy ilyenkor szoktak a legény ruhájára cérnát varrni. Hol Artikra, hol a kezében tartott fonálra tekintett. Szívesen felállt volna, hogy Artik köpenyéhez erősítse cérnáját, de elszégyelte magát és lehajtotta fejét. Ekkor a gazdagon felékszerezett nő, Halnazár fiának, Bekmamednek felesége, felállt helyéről. Fejdíszei csilingeltek, ahogy Artikhoz lépett. Mosolyogva ült le melléje. Forró lehellete csiklandozta Artik arcát. Az asszony karcsú, gyűrűkkel rakott ujja piros cérnát fűzött át Artik bekecsén. Ajna szívében féltékenység lobbant fel. Az ő szándékát másik nő hajtotta végre. Gyűlölködő pillantást vetett rá; még Artikra is haragudott. „Miért engedi ennek az idegen nőnek, hogy mellette üljön és megérintse ruháját?" — méltatlankodott Ajna.

De Artik nem figyelt rá. Bekmamed feleségével beszélgetett.

— Nekem van már fonalam!

— No lám! Én meg azt hittem, árva vagy és megsajnáltalak.

Úgy tett, mintha nehezen tudná áthúzni a bekecsen a tűt. Abban reménykedett, hogy válthat még néhány titkos szót Artikkal. A fiúnak sem volt ellenére a fiatalasszony közelsége. De magában erre gondolt: „Ül-e majd valamikor Ajna így mellettem?"

— Ha tudtam volna, hogy ilyen jószívű asszonnyal találkozom, máskép öltöztem volna fel.

— Ó, szegényke!

— Azt hiszi, gyerek vagyok?

— Bizony! Az ilyen tejfelesszájú kisfiút még dédelgetni és simogatni szokták.

— Honnan volna nekem ilyen szerencsém?

— Értelem kell ahhoz, hogy az ember meglássa a szerencsét.

— Egy kisgyerek semmit sem ért meg; csak szopni tud.

Ez a beszélgetés végkép felizgatta Ajnát. „Úgylátszik, Artiknak elment az esze. Lehet, hogy nekem csak üres szavakat fecsegett, közben meg a másikkal... Szereti vajjon? Másképpen nem beszélne vele! De akkor miért bolondít engem?"

Szíve kétségbeesetten vert. Legszívesebben felugrott volna helyéről, hogy elkapja a nő ruháját, Artikot megpirongassa és rögtön tisztázza a dolgot. De mit gondolnának a többiek. Talán még Artik is azt mondaná: „Mit akarsz tőlem?" Nem tudta, mire határozza magát. Nyugtalansága egyre nőtt.

Amikor az asszony felállt, Artik két ezüst félrubelest vett elő zsebéből és odaadta neki. Utánanézett, amint elhaladt mellette; figyelte hímzett ruhájából kivillanó fehér sarkát. Hirtelen Ajnára pillantott. A lány sápadtan ült helyén. Pedig az előbb még mosolygott; mi történt hát vele? Arca szenvedő és bánatos. Elkeseredetten hajol munkája fölé. Miért nem tekint rá?

Artik is lehajtotta fejét és elgondolkodott. Egyszerre rájött, hogy Ajnától kellett volna a fonalat kapnia, ő pedig megengedte, hogy egy másik nő varrja fel, sőt még beszélgetett is vele. Bizonyára ez sértette meg Ajnát; féltékeny lett. Artik nagyon bánta a dolgot. Azért jött ide, hogy Ajnát lássa, a lány meg most rá sem néz. Persze ő maga a hibás... Artikot ezek a gondolatok foglalkoztatták, nem is hallotta meg Asir szavait. Ajna is észrevette levertségét. Kitalálta, hogy a fiú megbánta a történteket. Szíve megkönnyebbült. Artik valóban nem hibás. Hiszen nem ő hívta az asszonyt. Ajna arca felderült, már sajnálta, hogy nem bízott a fiúban. Lám, most is otthagyta a dolgát, és eljött, hogy lássa...

Artik végre felemelte fejét. Hosszú pillantást váltottak.

Ajna ünneplőruháját öltötte fel erre az alkalomra. Artik szívén verődött vissza a sapkája ezüst- és aranylemezein táncoló napsugár. Fekete rojtok díszítették selyemruháját. Hajfonatai előrehulltak.

Artik figyelte fürgén dolgozó ujjait, széles homlokán ívelő fekete szemöldökét, bársonyos szempilláit. Olyan gyönyörűnek látta, mint még soha.

A két fiatal örült annak, hogy ha csak rövid időre is, de egy fedél alatt vannak. Zavaros, kúsza gondolatok keringtek agyukban, mint a szélkavarta por. Kétségeik eltűntek. Tekintetükkel beszélgettek és újították meg ígéretüket.

A társaság egy idő multán újra a munkakötelezettségről kezdett beszélni. Asir így kezdte:

— Lányok, tudjátok mit eszelt ki a fehér cár?

— Te még csak húszéves vagy, hát miért aggódol! — kiáltotta Bekmamed felesége.

— Miattatok.

— Bennünket nem visznek el, légy nyugodt!

Artik válaszolt Asir helyett:

— Asir nem bánkódnék, ha veletek kellene mennie, de...

— Nos?

— Azt hiszem, sajnálja itthagyni feleségét.

„Ha ti elmentek, más marad; miattunk ne nyugtalankodjatok'" — akarta mondani a fiatalasszony. De női szerénysége nem engedte. Ez az érzés tükröződött Ajna arcán is.

MÁSNAP REGGEL Ajna elszántan kelt fel. A szőnyeget, melyet három napja fejezett be, már felterítették a sátorban. Mammá feküdt rajta, könyökére támaszkodva és teát ivott.

Már a második csészével fogyasztotta. A forró ital alaposan kimelegítette. Sapkája alól verítékpatakok folytak és állára csorogtak. Fejkendőjével törölgette arcát, majd egy inggel kezdte magát legyezni. Amikor levette sapkáját, hogy megvakarja fejét, homlokán egy forradás tűnt elő. A sapka nehéz szagot árasztott, de ez nem bántotta orrát.

Ajna selyemköpenyének gallérján hímezgetett. Lopva figyelte mostoháját. Úgy érezte, most talán ki tudja szedni Mammából az elhatározását.

— Mama! —szólította meg.

Mammá lenyelt néhány korty teát; egykedvűen kérdezte:

— Mit akarsz, lányom?

Ajna képmutatóan mosolygott. Lassan kérdezte:

— Mama... odaígért engem a kérőknek?

Ajna kérdése nem keltett különösebb hatást. Mammá kinyujtotta ballábát, hangosan kortyolgatta a teát. De magában csodálkozott.. „Hogyan kérdezhet ilyet egy lány?"

— Miért kérded?

— Ej, csak úgy... Nekem úgy tűnt...

— Ez nem tartozik rád.

— Persze, mama. De azért...,

— Te lány, nem szégyeled magad? Bízzad csak szüleidre ezt a dolgot!

Ajna felfortyant és már rá akart támadni mostohájára. De ismerte annak természetét, hát visszatartotta magát és inkább hízelgéssel próbálkozott.

— Ez nem jelenti azt, hogy nem bízom bennetek!...

— Hát akkor?

— Tudom, mama nevelt fel engem és nem akar nekem rosszat.

— Mit meg nem tettem, hogy önálló nő lehess! — kiáltott Mammá. — Jobb nem beszélni róla! Nagyon sokat kínlódtam!

— Ezért értékelem is, hidd el, mama.

— Igen. Én is mindig arra gondolok, hogy nem volt hiábavaló a munkám és megkapom érte jutalmamat.

Ezt mindketten másként értelmezték. Mammá pedig úgy vélte: „Mammá nem törődik kívánságommal; vagyonra akar becserélni, hogy többet ehessék és alhassék". Könyörögni kezdett:

— Kedves mama!

Mammá lassan, csodálkozva fordította feléje fejét.

— Ej, lány, mi van veled?

— ...Ne adjon el engem!

— Ostoba! Azt hiszed, mindig itthon tartunk majd? Hagyd már abba! Nem te leszel az örökös!

Ajna nagyot nyelt.

— De hiszen özvegyhez akar adni!

— Hát aztán! Akkora sátra van, mint egy város.

Ajna már könnyezett.

— Nekem nem kell a sátra, sem a pénze!

— Micsoda buta beszéd ez! Apádnak is volt gyermeke, amikor hozzámentem. Én talán tehernek tartottalak téged? Még sírsz, pedig egy hozzádvaló fiúhoz akarlak adni. Hát csak sírj, te hálátlan teremtés!

Ajna zokogva kérlelte:

— Mamuskám... Nincs senkim rajtad kívül... Könyörülj rajtam! Ne taszíts a tűzbe saját kezeddel!

— Elhallgass! Én a boldogságodat akarom, te meg...

Ajna közbevágott:

— Nekem nem kell ilyen boldogság!

— Most sírsz, de később majd örülni fogsz. Én is könnyeket hullattam annakidején.

— Mamuska, ezért ne rajtam állj bosszút!

Mammá felugrott, eldobta a csészét, melyből ivott.

— Szemtelen! Rendes emberek között akarlak elhelyezni és még te teszel szemrehányást!

— Inkább maradjak egyedül, mint ilyen emberek közé jussak.

— Hallgass! Tudom mit teszek.

Amint belenézett mostohája komor arcába, Ajnát elfogta a harag. Jól emlékezett, hogy még gyermekkorában mennyit átkozta, lökdöste a mostohája. „hogy pusztulnál el, haszontalan!" — mondta egyre. Arcán most is éppen olyan gonosz kifejezés ült. Ha Ajna csendesen sirdogált, akkor is rákiáltott: „Megállj, semmirevaló, majd odaadlak a gonosznak!" Ajnának most úgy tűnt, hogy Mammá már akkor elhatározta ezt. Elvesztette önuralmát.

— Ha az édesanyám volnál, nem bánnál így velem. Szonának bizonyosan nem ez lesz a sorsa... De te csak mostoha vagy, nem sajnálsz engem, el akarsz pusztítani...

Mammát elöntötte a düh. Felkiáltott:

— Igazat szól a közmondás. Hálát nem lehet várni senkitől! Ezzel fizeted meg mindazt, amit érted tettem?... Nem törődtem hideggel, meleggel, éjjel-nappal érted dolgoztam, csakhogy azt ne mondhassák rám — mostoha... — Mammá torka elszorult, nem tudta folytatni szavait. Szeme megtelt könnyel.

Mindketten sírtak.

Ajna térdreesett.

— Mamuskám! — könyörgött mégegyszer.

Mammá eltaszította.

— Takarodj! A föld nyeljen el!

Ajna még sokáig keservesen zokogott.

17

NABAT ÉS POKGI VALLA beléptek Güldzsamalkhán udvarára. Egy szolga sietett elébük.

— A vendégek fáradjanak ebbe a helyiségbe — mutatott egy ajtóra.

Pokgi Vallának ez nem volt ínyére. Néhány percig gondolkodott.

— Güldzsamalkhán hol lakik? — kérdezte.

A közelben két vörös téglából épült, bádogtetős ház állt. A szolga rámutatott az egyikre:

— Güldzsamalkhán lakása.

Pokgi és Nabat sietve a megjelölt irányba indultak. A szolga utánuk kiáltott:

— Vendégek! Nem arra!

Pokgi megfordult és fenyegető hangon válaszolt:

— Nem olyan vendégek vagyunk, kiknek ott a helye.

Pokgi Valla ugyan nem ismerte Güldzsamalkhánt, de maga is az Amasakapan-nemzetségből származott, így hát rokonának tekintette. Úgy vélte, hogy szíves fogadtatásban részesül majd. Egy font cifra papírba csomagolt cukorkát hozott neki ajándékul.

Már jóval elmúlt dél. A két férfi árnyéka megnyúltan imbolygott a falon és elhúzódott a ház mentén.

Az öregasszony mozdulatlanul ült a verandán. Már a hetven felé közeledett, de egyenesen tartotta magát. Alacsonytermetű, kövér nő volt, fonnyadt arcában még élénken ragyogott fekete szeme. Kövér arcán nem sok ránc húzódott, de foghíjas szája elárulta korát.

Félselyem ruhát viselt, mint az aulbeli asszonyok. Hegyes

sapkáját fehér selyemkendő fedte. De karján drágaköves karperecek és ujjain aranygyűrűk hirdették gazdagságát.

Közeli hozzátartozóin kívül ritkán akadt az öregasszonynak látogatója. A két árnyék felriasztotta gondolataiból. Már előtte álltak és „szálám"-mal köszöntötték. Güldzsamalkhán felemelte fejét; két ismeretlen idős férfit pillantott meg.

— Üdvözöllek benneteket!

Hozzá akarta tenni: „Kik vagytok? A vendégszoba amarra van" — de Pokgi már ledobta hátizsákját a padlóra és elébe nyujtotta kezét.

— Hadd üdvözöljelek, Güldzsamal-edzse!

Güldzsamalkhán még nem is tért magához. Azután úgy vélte, hogy rokonai lesznek és tenyerével megérintette előbb Pokgi, majd Nabat ruhaujját.

Nabat még tétovázott, de Pokgi kínálást sem várva letelepedett a nagy szőnyegre. Güldzsamalkhán kutatóan nézte, de nem tudott rájönni a vendégek kilétére. Pokgit, viselkedése és arckifejezése után ítélve, valami mullah-félének tartotta.

— Nos, vendégek, beszéljetek.

— Nem, Güldzsamal-edzse, csak kezdje maga.

— Nem a próféta utódai vagytok?

— Abból a nemzetségből származunk, mint te.

Güldzsamalkhán újra jól szemügyrevette őket, de nem ismerte fel bennük valamelyik közeli rokonát. Nabat bej, amint látta Güldzsamalkhán gazdagságát és méltóságteljes magatartását, egészen elvesztette fejét. Nem tudta, merjen-e a szőnyegre lépni; ide-oda topogott. Pokgi bőbeszédű fecsegése megnyugtatta kissé, de még mindig nem tudott magával mit kezdeni. Végre az öregasszony is észrevette zavarát. Rászólt:

— Jöjjön ide!

Pokgi a háziasszony egészsége felől kezdett érdeklődni. A kérdések áradatát zúdította rá; Güldzsamalkhán már nagyon únta. Még meg sem kérdezte, kik és honnan jöttek, de Pokgi már elmondott mindent.

— Güldzsamal-edzse, rokonaid vagyunk. Te az Amasakapan-nemzetségből és a Szoki-családból származol, mi pedig a Tridzsini-törzsből, Gosa-aulból; nővérünknek tekintünk tehát téged, Nepesz-béget pedig sógorunknak.

A vendégek első látásra nem nyerték meg Güldzsamalkhán tetszését. Sohasem fogadott vendégeket lakóházában, így hát magában elátkozta a szolgát, hogy ideengedte őket. De

megenyhült, amikor Pokgi szavai felidézték gyermekkori emlékeit. Gazdag család leányaként született. Atyja nevét gyakran emlegette a nép. Güldzsamal még kislány volt, amikor idősebb fivére, Durdi Szoki elvette az előkelő özvegynek, Umszabejnek leányát. Egyszer azonban ellopták apjának minden jószágát; ekkor gazdagsága kissé megrendült. Miután Güldzsamal férjhez ment Nurberdi-khánhoz, őt is khánnak szólították, ez csak emelte apja dicsőségét. Még nagyobb lett a dicsőség, amikor Güldzsamal világrahozta fiát, Juszupkhánt és felnevelte unokáját, Karrikhánt. Örömmel nézte rajtuk a csillogó vállpántokat. De aggasztotta szenvedélyük a vodka és bor iránt. Azért Juszupkhánt örökös részegsége nem akadályozta abban, hogy kormányzó legyen. Karrikhán pedig a bojárok fiaival barátkozott és ez hízelgett a nagyanya hiúságának. Pétervári utazása, az udvari fogadtatás, „testvérisége" a fehér cárral, csak emelte Güldzsamalkhán tekintélyét. A falusi asszonyok és leányok gyakran küldtek neki magukkészítette selyemszőnyegeket ajándékba. A „fivér és nővér" támogatta egymást. A cár egy nagy csafornát ajándékozott Güldzsamalkhánnak, az aszszony meg a cár uralma alá hajtotta Bajrám-Ali egész földjét.

Güldzsamalkhán a magasabb körökhöz számította magát; már ezért sem örült Pokgi látásának. De azután felfedezte, hogy arcvonásaiban hasonlít bátyjához és merevsége lassan felengedett.

Pokgi elővette tarisznyájából a vörös kendőbe burkolt ajándékokat. Az öregasszony csupán ferde pillantásokkal méregette a csomagot. De azután eszébe jutott, hogy bátyja, Nepesz-bég is csak effélével szokott kedveskedni látogatásai alkalmával és belátta, hogy nem az ajándék értéke fontos, hanem a rokoni érzés megnyilvánulása.

Pokgi élvezettel iszogatta a teát. Elővette úritökből készült dohányszelencéjét és nagy csomó bagót tömött nyelve alá. Csámcsogva beszélgetett tovább. Hamarosan szükségét érezte, hogy kiköpje a dohánylevelet. Azonban nem talált alkalmas helyet erre a célra. Otthon, a faluban, úgy szokott köpködni, hogy félrefordult és ujjaival a földbe kis gödröt ásott, vagy felemelte a szőnyeget. Így akart most is cselekedni, — hátrafordult és körülnézett. De a szőnyeg széle nagyon messze volt tőle, háta mögött pedig festett táblák álltak. Szája szélén már kicsordult a sárga lé. Felállt helyéről, mégegyszer körülnézett. Tisztán ragyogott az egész szoba, egy porszem sem látszott

sehol. Pokgi a veranda előtt álló fához támaszkodott, kihajolt és a ház fala mellé köpött. A dohánylé csúnya foltot hagyott a tisztára sepert udvaron.

Güldzsamalkhán beszélgetésbe merült Nabattal, észre sem vette, mit művel Pokgi. Csak a neszre kapta fel fejét. Megpillantotta a földön a zöld foltot. Összeráncolta homlokát és szemöldökét. Kínos volt számára az eset. Azonban nem akarta megszégyeníteni rokonát. Kikiáltott:

— Hozzatok köpőcsészét!

De Pokgi nem jött zavarba. Letörölte száját piszkos kendőjével és megdicsérte az öregasszonyt:

— Nagyszerű asszony vagy Güldzsamalkhán, jól tudsz az ember kedvében járni!

Güldzsamalkhán szavak nélkül is kitalálta, miért jöttek rokonai. Este a tiszta szobában ültek és miután megették a zsíros piláfot, a háborúról, meg a munkakötelezettségről kezdtek beszélgetni. Pokgi Valla akkor is tele szájjal rágta a bagót, amikor előadta jövetelük célját.

— Güldzsamal-edzse, a munkakötelezettség nagy csapás a népen. De ha a teremtő nem akar szenvedést okozni, megmutatja a kivezető utat. Az a hír járja, hogy Güldzsamalkhán a fehér cárhoz utazik és megkéri, mentse fel a türkméneket.

Güldzsamalkhán büszkén kihúzta magát.Ráncos kezével félresimította ősz haját.

— Igen, Pokgi-bég, az isten ezt a kívánságot ültette szívembe. Kötelességemnek tartom ezt az utazást.

Güldzsamalkhán bátyjának címével szólította meg Pokgit. Ez arra mutatott, hogy közeli rokonának ismeri el. Pokgi kiköpte a bagót, a magas címhez illő méltóságteljes tartást vett fel és folytatta:

— Igen, úgy hallottam, hogy a nép pénzt gyüjt a költségekre. Falunk Nabat-mirábot és engem küldött hozzád. Elhoztuk, amennyit össze tudtunk szedni.

— Beszéltetek az ezredessel, mielőtt ide utaztatok?

— Nem. Úgy véltük, ha szólunk neki, nem enged el.

— Pedig jó lett volna, ha kikéritek engedélyét.

— Azt gondolod, hogy baj lesz belőle?

— Az ezredes és a tábornok nem avatkozik az én dolgomba.

— Hát akkor?

— De attól tartok, hogy benneteket kellemetlenség ér, önkényes lépéstek miatt.

Pokgi mély meggyőződéssel mondta:

— Amíg a hátad mögött állunk, Güldzsamal-edzse, még rossz szóval sem illet bennünket senki.

— Bizonyára, bátyám. Ha nevemet említitek, nem lesz bántódástok.

Nabat megkérdezte:

— Güldzsamal-edzse, gyűlik már a pénz?

— Igen. Ha pénzzel elintézhető a dolog, akkor már lehet valamit kezdeni vele.

— Bár úgy lenne!

Güldzsamalkhán rokoni bizalmassággal kezdte felsorolni, ki mennyit hozott:

— Tegnap a kopekbejiek harmicezer rubelt hoztak. Csárimullah Dusákból húszezret. A szariki bejek tíz-húszezret küldtek fejenként. Minden egyes márii aul pedig legkevesebb tízezret...

— Nagyszerű!

— Már háromszázezer rubel gyűlt össze, azután még kétszázezer és ötvenezer jött hozzá. Elég szép összeg.

— Bárhogy is legyen, isten teljesítette kívánságunkat.

— Bizony, Pokgi-bég. Ha most még halálom előtt egyszer a nép hasznára lehetek, nem marad több földi kívánságom.

E nagy összegek hallatára, Nabat-bej igen kevésnek találta az ő pénzüket. Szégyelte még megemlíteni is. De Pokgi megkönnyítette helyzetét; minden szégyenkezés nélkül szólt:

— Tudod jól, Güldzsamal-edzse — jegyezte meg — a mi népünk szegény. Csak ötezer rubelt hoztunk neked.

Güldzsamalkhán szemében az ötezer rubel csak annyit ért, mint öt. De a rokoni viszony miatt, nem mutatta, hogy kevesli.

— Nekem nem hiányzott ez, bátyám. Inkább annak örülök, hogy megemlékeztetek rólam és ide utaztatok.

Nabat-bej megsimogatta szakállát.

— Güldzsamal-edzse, ugye a fivér nem utasítja el nővére kérését?

Güldzsamalkhán szemöldöke kisimult; elmosolyodott.

— Nepesz-bégtől csaknem egy éve nincs hírem. De a fehér cártól állandóan jönnek az ajándékok és üdvözletek.

Még folytatták egy ideig a beszélgetést, azután Pokgi kiszámolta a pénzt. Güldzsamalkhán irnokát hivatta.

— Írd be, kitől mennyi érkezett. Írd fel név szerint, rész-

letesen. Mindenről feljegyzést vezetünk — szólt az öregasszony. Ezzel tudtára adta rokonainak, milyen jól áll az ügy.

A sápadtarcú, kecskeszakállas irnok féltérdre ereszkedett a szőnyegen, kezébe vette füzetét és a nádtollat. Pokgi Valla diktált neki:

— Írd: a tedzseni néptől... Gosa aultól... Írd: Pokgimiráb és Nabat-bej... leírtad? Írd: hogy megszabaduljunk a munkakötelezettségtől, ötezer rubelt hoztunk Güldzsamakhánnak. Leírtad? No, olvasd fel!

Az irnok felolvasta.

— Nem, ez nem az — megfenyegette ujjával, — írd: a nép választotta küldöttek... megbízható emberek. Írd: Pokgi miráb és Nabat-bej. Felírtad? Ne legyen hiba.

Végül rendbenlévőnek találta a dolgot.

Másnap reggel elutazáshoz készülődtek. Ekkor megkérdezte:

— Nem üdvözölhetnénk Juszup unokaöcsénket?

Juszup-khán egész éjjel dőzsölt a hivatalnokokkal, Güldzsamalkhán hát nem látta kívánatosnak ezt a találkozást.

— Unokaöcsétek gyengélkedik. Majd megismerkedtek vele, amikor legközelebb felkerestek.

18

FELHANGZOTT a hívás az esti imára. Halnazár sietve ledobta köpenyét, sapkáját, megmosta kezét, kövér arcát, háromszor kiöblítette száját, orrát. Pillantása véletlenül Melekusra esett; meglátta a ló hátán a nehéz pokrócot. Jobbjával megragadta a kannát és felkiáltott:

— Hej, Balli! Hej, Mávi!

Mávi éppen dinnyehéjakat öntött a juhok elé. A kiáltásra eldobta a nehéz fatálat; felegyenesedett, várta a parancsot.

— Vak vagy, mi? Miért nem veszed le a pokrócot a lóról?

Mávi ragadós kezét foltozott nadrágjába törölte és Melekushoz indult.

Szadap-bej éppen kilépett a sátorból. Megrettent Halnazár dühös hangjának hallatára. A csörömpölő vedreket cipelő Mehinli is sápadozva szaladt oda. Az asszonyok félve takarták el szájukat kendőikkel.

Halnazár-bej megmosta jobblábát és felhúzta a papucsot. De amikor ballábát emelte fel, a kannából már csak néhány csepp víz folyt ki.

Féllábon ugrált és ordítani kezdett.

— Hej! — Eldobta a kannát. Az edény néhányat bukfencezett és zörögve hullott le a sátor elé. Egy perc mulva már a két feleség és két meny futott oda, teli kannákat hoztak.

— Disznók, élősdik! — kiabált Halnazár.

Az asszonyok moccanni sem mertek.

Halnazár haragos tekintete rémületbe ejtette őket. Két menye félénken nyujtotta feléje a kannákat. Mehinli úgy remegett, hogy alig állt a lábán. Halnazár megragadta az egyik kannát és Mehinlihez vágta. A vállán találta el, az asszony

megtántorodott; ruháját végigöntötte a víz és lecsepegett bokáján.

— Te ocsmányság! Mennyit kell az embernek beszélni, amíg megcsináltok valamit!

Szadap-bej rémülten csitította:

— Jaj, apa, ne légy már ilyen haragos! — Vizet öntött a lábára.

Halnazár feleségére is rátámadt:

— Belőled is elegem van már!

Megmosta lábát, letörölgette nedves kezét. Nyugat felé tekintett.

A nap már alacsonyan vöröslött. Aranyló fényben úsztak az apró bárányfelhők. Szél nem fújt, a napot néha egészen beborította a porfelleg, melyet a legelőről hazatérő jószág vert fel. Sárgakaftános vének, szakállas törzsfők, félrecsapott sapkát viselő legények vonultak a mecset felé. De Halnazár nem sietett.

Amikor felhaladt a mecset lépcsőin, Mamedveli már az imát olvasta. Sárga kaftánt és ügyetlenül felcsavart piszkos turbánt viselt. Egyre hajlongott.

— Allah nagy, Allah nagy... Nincs isten Allahon kívül...

Bár egész életén keresztül ismételgette e szavakat, értelmük még nem hatolt agyába.

Az imám felállt, imába kezdett, kezét füléhez emelte. Az imádkozók utánozták mozdulatát. Halnazár is így tett. Most az egyszer ő engedelmeskedett Mamedveli-Hodzsámnak. Utánozva az imám mozdulatát gépiesen hajlongott, de gondolatai nem az imánál jártak. A haszonbér-termés egy részének fejében kapott dinnye rothad is, valaki lopkodja is a szérűből. Hogyan védekezzék ez ellen? Hogyan őriztesse? Hacsak egy embert meg tudna büntetni, a többieknek elmenne a kedve... Ilyen gondolatok közben végezte az ima mozdulatait.

Mamedveli néha a hívők felé fordult, fejét lehajtotta és homályos tekintettel suttogta az ima szavait. Aki csak nézte azt gondolta: „Szegény, a népért könyörög, szent őseit emlegeti, — adja isten, hogy imája meghallgatásra találjon". Mamedveli azonban egészen mást forgatott fejében. „Mennyit fogok keresni ebben az évben" — gondolta. „Vajjon Halnazár-bej ad a dinnyéből?..."

Ima után, a mecset kis udvarába gyűltek össze az emberek. Sokan letelepedtek a földre, de Mamedveli az ajtóhoz tá-

maszkodott, Halnazár pedig leguggolt, — nem akarták összepiszkolni ruháikat.

Pokgi Valla már néhányszor elmesélte Güldzsamalkhánnál tett látogatását, de most újra elkezdte.

— Milyen rend uralkodik Güldzsamalkhánnál! Elmondani is nehéz. És micsoda jövés-menés folyik! Az ostoba szolga vendégszobában akart bennünket elszállásolni. Hát ott az én helyem? Egyenesen magához Güldzsamalkhánhoz mentem. Ő mindjárt megölelt. — Hát eljöttél, bátyám? — mondta. Meséljem el, hogyan vendégelt meg bennünket, milyen remek piláfot ettünk?...

Valaki tréfásan közbeszólt:

— Pokgi-miráb, amit megettél és megittál, az a tiéd. Inkább azt meséld el, miről beszéltetek!

— Hát ahhoz mit szóltok, nem volt hely, ahová a bagót kiköphettem volna!

— Te pedig a nélkül nem élhetsz!

— Nem ám! De nem is nézem, hogy khánnál, vagy bégnél vagyok-e. Mikor aztán a fal mellé köptem, elém adtak valami ezüst tálat és azt mondták: „Ide köpj".

— A népnek még arra sincs ezüstje, hogy feldíszítse asszonyait...

Mamedveli szakállát simogatta.

— Amikor isten bőkezű, nem nézi, mennyit ad.

Ártik a csoport szélén ült, bekecsét gyűrte maga alá. Megharagította Güldzsamalkhán dicsőítése, de még jobban Hodzsám szavai. Gúnyosan kérdezte:

— Hodzsám-aga, ez isten igazságossága, hogy az egyik ezüst tálkába köp, a másik meg nem tudja mivel befedni meztelen testét?

Mamedveli gorombán válaszolt:

— Szerencsétlen, ha mindig szítod az elégedetlenséget, még megjárod majd!

A másik pap is rászólt:

— Szállj magadba, fiam!

Ártik Iván szavaira gondolt és nem tágított.

— Véleményem szerint, istennek semmi köze ezekhez a dolgokhoz!

— Miért, mit gondolsz, Güldzsamalkhán lop?

— Rabol!

Pokgi haragosan nézett rá.

— Igazi lázadó vagy! Sosem állod meg rossz szó nélkül! Güldzsamalkhán vagyona nem olyan, mint a magunkfajta embereké. Őt a cár is ismeri ...

— Persze, hogy nem olyan!

— Ha ezt tudod, mit akarsz még?

— Güldzsamalkhán apái és nagyapái a nép vérét szívták. Ha meg most a mi szájunkból veszik ki a falatot a kedvéért, akkor nem csak ezüst, de arany köpőcsészéje is lesz.

— Mit vettek ki a szádból?

— Hát a dinnyeföldem egyharmadát. Nem őriztetik-e a szérűket?

Halnazár gorombán kitört:

— Ártik, nézd, kivel beszélsz! Én nem vettem el a tiédet, csak azt, ami nekem járt. Talán nem adtam pénzt érte?

— Bej-aga, segítettél te nekem vetni?

— Én aranyat vetettem.

— Ha aranyat vetettél, azt azért tetted, hogy Güldzsamalkhánnak arany köpőcsészéje legyen. Közben persze a saját rubeleid szaporításáról sem feledkeztél meg.

Pokgi kihúzta magát és előrelépett.

— Barátom, te a fejed ellen beszélsz!

— Azért beszélek, mert már nem bírok hallgatni.

Néhány kiáltás hangzott fel:

— Jól beszél!

— Ártik az igazságot mondja!

— Ugyan! Nem igaz!

Mamedveli előrenyujtotta kezét, igyekezett lecsöndesíteni a tömeget.

— Emberek, nem kell könnyelműsködni. Adjatok hálát istennek, hogy megmenekülhettek a termés és jószág árán. Ha Isten éltet, pénzt még szerezhettek.

A hazatérő tehéncsorda nagy porfelhőt vert fel. A por néhány percre teljesen beborította a csoportot. Pokgi felhasználta a vitában beállt rövid szünetet és folytatta elbeszélését.

— Igaz is, Güldzsamalkhán valamennyi rokonának és az egész lakosságnak üdvözletét küldi. Azt mondta, nem kell búslakodni, inkább imádkozzatok.

— Úgy legyen!

— Üzeni, hogy a pénze elegendő. Valamit már lehet kezdeni vele.

Ártik nem tudott nyugodtan ülni. Most is megszólalt:

— Igen, ha minden aulból ötezret...

De Pokgi félbeszakította.

— Nincs más kívánságom, csak hogy segítsek a népen — mondta Güldzsamalkhán. — Beszéltem a tábornokkal, aki így szólt hozzám: — Elutazhatsz a fehér cárhoz, senki sem gördít akadályt utadba.

Mamedveli végigsimított szakállán.

— Ha isten könnyíteni akar sorsunkon, felénk hajlítja a cár szívét. Látjátok, a tábornok is mit mondott!

— „Mindenesetre van reményem" — mondta Güldzsamalkhán. „Eddig még minden kérésem teljesült. Ne nyugtalankodjék hát a nép, teljesítse az ezredes parancsait. Még ha embereket kérnek is, adjatok. Lesz erőm visszahozni a munkásokat onnan, ahová vitték őket".

Ártik maga elé morogta:

— Szép kis megegyezés. Elszedik utolsó fillérünket, hogy Güldzsamalkhánnak adják és még elvisznek munkára... Rosszabb nem is lehetne...

— Ej, testvér, jószóra már nem is tudod nyitni a szádat?

Halnazár bej komoly arcot öltött.

— Emberek, meghallgattátok Pokgi-mirábot, most figyeljetek rám. Tegnap résztvettem a törzsfők gyűlésén. Az ezredes parancsot kapott a tábornok-kormányzótól. A járásfőkön keresztül továbbította a parancsot a törzsfőkhöz, azok pedig kihirdetik a népnek. A parancsban ez áll: aki a nép között hazug híreket terjeszt a cár ellen, aki a munkakötelezettség ellen lázít, azt ezer rubel pénzbüntetéssel, vagy hathónapi börtönnel sujtják.

A népre nem tett különösebb hatást e fenyegetés. Nyugodtan kezdték mesélni egymásnak a híreket.

— Azt beszélik, hogy Dzsizákban lázadás tört ki a cár ellen...

— Úgy hírlik, szétrombolták a vasútvonalat és a lázadók kezébe került a hatalom...

— Karra-mullah is ezt mesélte. Ő ott járt vásáron; állítólag az újság is írja...

— Várjatok csak! Én is tudok valamit. Halli beszélgetett egy gurgeni emberrel. Attól hallotta, hogy a kalifa elfoglalta Teheránt meg Tebriszt és Asztrabádon keresztül felénk akar vonulni. A jomudák is készülnek már a háborúra.

Mamedveli azt sem tudta, melyik hírre füleljen. Egészen

belezavarodott a sok beszédbe; kábultan leült. Halnazár helyesnek vélte folytatni szavait. Fontoskodón köhécselt.

— A törzsfő beszélt nekem egy táviratról, melyet a tábornok küldött az ezredesnek. Az áll benne, hogy a szamarkandi területen, különösen Dzsizákban, agyonlőttek néhány ezer lázadót. Házaikat fölégették, földjüket, jószágukat elkobozták. Ezt a hírt terjeszteni kell a nép között. Ne beszéljenek olyasmiről, amihez nem értenek és ne vezessenek másokat is félre.

De Halnazárnak ez a megfélemlítési kísérlete is csődöt mondott. Megoldódtak a nyelvek. Sokan Szárit emlegették, nagy sajnálkozás közepette.

— Szerencsétleneket nagyon megverték a börtönben. Megvasalt lábbal vitték Ashabádba...

Ártik szúrósan nézett Halnazárra.

— Jobb, ha valaki Szári módjára férfiasan helytáll és börtönben pusztul el, mintha bajárokkal és járásfőkkel barátkozik és a nép rovására gyüjti magának a pénzt.

— Jól beszélsz!

Észre sem vették, hogy közben lement a nap. A pap egy kis emelkedésre hágott és körülnézett. Keleten erősen sötétedett. Már a fák ágait sem lehetett látni. Ott, ahol a nap lenyugodott, vörös fénysáv úszott az égen. A madarak elhallgattak. Már csak asszonyok járkáltak kinn, dinnyét és frissensült kenyereket cipeltek. Egy dejhán ballagott haza földjéről, szamara nagyokat ordított, szinte visszhangzott tőle az egész aul. A pap nyugatnak fordult, mutatóujjait két fülébe dugta és teli torokból kiáltozni kezdett:

— Allah nagy, allah nagy!...

Hangja elnyomta az emberek beszélgetésének zaját; mindnyájan felemelkedtek helyükről.

Ima alatt Halnazár átgondolta a hallottakat. Már azelőtt is rebesgették előtte, hogy a dzsizákiak fellázadtak és szétrombolták a vasútvonalat. Úgylátszik, ez igaz. Halnazárnak eszébe jutott, hogy a cári uralom mindig segítségére volt. Lám, most is megtudta szerezni a haszonbér-termés egyharmadát. Erre a következtetésre jutott: „Nem, nem szabad a cár ellen törni. Oroszlán az, aki megöli az ellenségét. A dzsizákiak már meggyőződhettek erről. A cári uralom soha nem bántotta a muzulmánokat. Munkásokat követelnek, — no és? Adunk! A fiam helyett valamilyen úton-módon elküldhetem Mávit. Legfeljebb egy másik munkást fogadok. A haszonbér-termésen megkere-

sek kétezret. Meg aztán elküldhetném Ártikot is. Mindig nyugtalankodik. Hadd tudja meg, kivel van dolga".

Halnazár hazatért a mecsetből. Benézett a karámba a tevékhez, meg a bikákhoz. Melekusnak is jutott egy pillantása. Sátrának ajtaja előtt, nagy szőnyegen vendégek üldögéltek. Kettő közülük a jomudáktól jött Halnazárhoz néhány napja, vetőmagot vásárolni.

A jomudákat a falu szélén szállásolta el, de esténként eljöttek hozzá vacsorázni. Halnazár bekecsre való anyagokat vásárolt tőlük, meg néhány tevét. Ezek is meséltek neki a felkelésről. Az egyik vendég felemelkedett helyéről, amint meglátta Halnazárt és feléje indult. Halnazár mindjárt megismerte a kaftánba öltözött, sárga sapkát és finom kecskebőr papucsot viselő ősz öregembert.

— Eszenali-aga, te is megérkeztél?

Melegen kezet szorítottak. Hosszasan kérdezősködtek egymás egészségéről.

Eszenali az Alili-törzsből származott. Most Halnazár megbízásából a Kopet-Dagh-hegvségben járt. Halnazárnak köpenyeket, családjának selymet hozott. Az állattenyésztő kurdoktól százával vásárolta össze a kecskéket és bárányokat, melyeket aztán Halnazár búzáért és gyapotért adott el. Eszenali nagyrabecsült vendége és kedves barátja volt Halnazárnak. Mehinli is az ő segítségével került a házhoz.

A zöld tea mellett elbeszélgettek a gazdaságról, a vetésekről. Halnazár megkérdezte:

— Kara-isán egészséges?

— De még mennyire!

— Pedig hát öt évvel idősebb nálad, Eszenali-aga!

— Nem öregszik az meg.

— Mitől is öregednék?

— Persze. Kezét nem nyújtja hideg vízbe, csak a kormányzóságra jár. Fiatal feleséget ölel, zöld teát iszik, finom piláfot eszik.

— Nagyon kiváló ember.

— Az bizony. Bár az oroszokhoz került és bajár lett belőle, azért imádkozik istenhez.

— Emlékszel, mit csinált, amikor összetűztünk a kurdokkal? Jól sarokba szorította őket!

— A kurdok már moccanni sem mernek előtte. Most pedig, hogy a jomudák nem akarnak munkásokat adni, a kor-

mányzó Kara-isánt bízta meg a felkelés elfojtásával. Ilyen nagy becsben áll.

Megbeszélték a különböző híreket. Halnazár rövid ideig gondolkodott.

— Mit csinálnak tulajdonképpen a jomudák?

— Állítólag egyesültek az iráni jomudákkal és fegyvert kapnak tőlük.

— No lám! Beszélj! Hát Keszearkaccsal mi a helyzet?

— Nehéz bizonyosat mondani. Amikor a kormány megszorítja őket, azt mondják — „adunk munkásokat". Ha híreket hallanak a különböző felkelésekről, azt mondják: „Nem adunk". De nem hiszem, hogy fel tudnának lázadni a cár ellen. Túl közel van hozzájuk a vasútvonal.

Ez a beszélgetés végkép meggyőzte Halnazárt arról, hogy a helyzet egyre jobban bonyolódik. Nyugtalan lett. Nehezen ment le torkán a tökkel készített fiatal bárány húsa. Amikor a vendégek már a kenyeretették, Halnazár még mindig a csontokkal vesződött.

19

A FIASTYÚK már erősen nyugat felé hajlott. Pirkadni kezdett az ég. A hajnali csendben felhangzott a hívás az imára. Halnazár félálomban meghallotta a hangot, de másik oldalára fordult és újra álomba merült.

Szadap-bej kibújt a takaró alól. Megigazította sapkáját, vállára köpenyt vetett és kiment az udvarra. A vendégek horkolva aludtak az ajtó előtt. Körösköril minden mozdulatlannak tetszett. De Mávi már a juhokkal foglalatoskodott és Mehinli vízért ment. A kék égbolton egyre halványodtak a csillagok. A verebek már szorgalmasan csiripeltek. Az egyik kutya hátsó lábával kaparta a földet és vadul ugatott a csatorna irányába.

Szadap is arra pillantott. Egész sereg kutya üldözött egy szukát, nagy ugatás közepette. Szadap babonás volt, — reggel veszekedést látni, nem jelent jót. — Uram, óvj meg bennünket a bajtól — mormogta és egy lepényt ígért áldozatul. A tevekarámból kihallatszott a fejő asszonyok csörömpölése és a tej csobogása. Szadap felnézett a világosodó égre és bement a házba, hogy felköltse Halnazárt.

— Hozzád beszélek, hallod?

Halnazár érthetetlen dörmögéssel felelt. Szadap tovább ráncigálta.

— Ideje már, hogy felkelj. Nemsokára kezdődik az ima.

Halnazár még szundított egy ideig, végül aztán nyújtózkodni, ásítani kezdett. Jó hangulatban ébredt. Ilyenkor Szadap is nyugodtabbnak érezte magát.

Miután Halnazár visszatért a mecsetből, felöltötte a selyemköpenyt, melyet Eszenalitól kapott ajándékba és leült teázni. A fehércsíkos teveszőr terítőn nagy halom lepény illatozott.

Szadap-bej réztálakban melaszt és olvasztott vajat, meg egy nagy bögre tevetejből készült tejfelt tett elébe. A nap éppen felkelt. Olyan vörös volt, akár a jól kisült lepény Halnazár kezében. Halnazár a vajba mártogatta a puha lepényt. Evés közben megszólalt:

— Jókor jöttél, Eszenali-aga. Lakodalomra készülünk.

— Azt mondják, a jó ember mindig lakodalomra érkezik — tréfált Eszenali. — Legyen szerencsés ez a házasság!

Nem kérdezte, hogy kinek a lakodalmára készülnek. Benfentes volt Halnazár családjában, tudta, hogy fia özvegy lett. Szadap-bej leült Halnazár háta mögé és belevegyült a beszélgetésbe.

— Eszenali-aga, Mered lányát akarjuk fiunkkal összeházasítani. Te bizonyára ismered.

— Mered Makul lányát? Hogyne ismerném! Emlékszem, hogy egyszer felesége is vett tőlem selymet.

Eszenali másra is emlékezett. Egyszer Mammá órákhosszat alkudozott vele valami csekélység felett. Mered némán ült, de végül rászólt feleségére:

— Vedd meg, ha akarod. Nem olyan nagy dolog ez.

A megjegyzés kapóra jött Eszenalinak, „Makul" — mondta Merednek, ami „okosat" jelent. Azóta rajtaragadt Mereden, a Makul melléknév.

Halnazár lenyelte falatját.

— Ma akarjuk megállapítani a menyasszony árát és kitűzzük a lakodalom napját — magyarázta.

— Hasznát látjuk most Eszenali-aga sok ajándékának — mondta Szadap.

— Ez az előrelátás. Az aliliak ereiben is szent vér folyik.

Tea után Eszenali megnézte a hatalmas búzahalmot. Próbálta lépésekkel leméri, de belezavarodott a számolásba. „Az aliliak egész évi gabonája nem tenne ki ennyit" — gondolta.

A nap már magasabbra hágott. A vendégek egy része eltávozott, de újabbak érkeztek, köztük Pokgi Valla és Mamedveli. Velük együtt indult Halnazár Meredhez. Eszenalit is magukkal vitték.

Mered tudta, miért jönnek. Mammá még reggeli álmát is kurtábbra fogta a nagy esemény miatt; ünneplőruhát öltött, izgatottan várta a vendégeket. Összehívta Mered rokonságát, Ajnát pedig a vendégek érkezéséig a szomszéd sátorba küldte.

Útközben Nabat-bej és két idősebb férfi is csatlakozott

Halnazár társaságához. Valamennyien új köpenyt viseltek. Egymás után léptek be a sátorba és sorba leültek. Először tréfálkozva beszélgettek, de amikor felszolgálták a teát, végre a menyasszony díjára terelődött a szó. Mint mindig, most is Pokgi Valla kezdett elsőnek beszélni:

— Nos, Nabat-bej, halljuk, milyen terhet rósz ránk?

— Pokgi-miráb, te viseled majd nagyrészét.

Mamedveli is közbeszólt:

— Pokgi-miráb szívós, sokat elbír.

Eszenali végighúzta fején tenyerét.

— Eljöttünk, hogy gazdaggá tegyünk benneteket. Ne legyetek lusták számolni, akkor mi is gyorsan hozzuk a pénzt.

Nabat-bej hozzáfogott.

— Pokgi-miráb, földiek vagyunk, nem akarlak hát nagyon megijeszteni benneteket. Legyen a díj, mondjuk... hatvan tuman.

Pokgi nem mérlegelte, hogy sok-e ez az összeg, vagy kevés. Megkérdezte:

— És hány köpeny?

— Ötven.

— És hány lakodalmi bárány?

— Legyen harminc.

Mamedveli elmosolyodott.

— Gyönyörű! A lány akár ezret is megér. No és nekem mennyit juttattok?

Mered ezalatt az istálló mellett feküdt a szalmán. Még nincs egy órája, hogy Ajna térdelt előtte és sírva könyörgött: — Édesapám, ne ölj meg. Anyám csak mostoha. Sok pénzre vágyik. Legalább te védj meg engem. Ne akard, hogy egész életemben sírjak. Nem sajnálod a saját gyermekedet? Édesapám, könyörgöm, ne tégy boldogtalanná — zokogta Ajna és apja kezét csókolgatta.

Mered is ellenezte azelőtt, hogy Ajnát özvegyemberhez adják. Egy szóval sem válaszolt leányának, de szívében osztotta fájdalmát. Azonban Mammával nem mert ujjat húzni. Nagyon szerencsétlennek érezte magát. Most hallotta, hogy az alkudozás már javában folyik. Szíve majd megszakadt, amikor eszébejutott Ajna, aki sírva kérte pártfogását.

Mered nem vett részt az alkuban. Nem volt ínyére, de azonkívül az apának nem is volt illendő beleavatkozni ebbe a dologba.

A beszélgetés egyre zajosabbá vált. Csak délre készült el a megállapodás: négyszáz tumant, negyven köpenyt, húsz bárányt fizetnek Ajnáért. Eszenali kinyitotta tarisznyáját, nagy zacskókból édességekkel kínálta a vendégeket. Levágtak és megnyúztak egy bárányt.

Ajna borzadva hallgatta a zajt. A vendégek vidám nevetése szívébe vágott. Nagyon rosszul érezte magát. Ha eszébejutott a ragyás Balli, gondolatai összezavarodtak és harag fogta el. Első perctől kezdve gyűlölte őt, hogyan viselje el hát jelenlétét egész életén keresztül? Szerelmeséhez nem engedik férjhezmenni, de eladják annak, akit gyűlöl. Hol a forróság öntötte el, hol hideg rázta. Szíve csaknem kiugrott melléből.

Ebbe a sátorba is behozták az édességeket. Ajna undorral nézte a cifra papirosba csomagolt cukorkákat. Könnyek nélkül sirt. A körülötte nyüzsgő lányok tanácsa, rábeszélése és kérlelése nem nyugtatta meg. Egyikük tudott Ajna és Artik szerelméről. Miután a megállapodást nyélbeütötték, igyekezett rávenni Ajnát, hogy mondjon le Artikról.

— Ajna barátnőm! Mit búslakodol? Nem te vagy az egyetlen, akit eladnak. A szülők a legjobbat választják számodra. Meg aztán azt beszélik, hogy a „másikat" elviszik a front mögötti munkákra. Ki tudja, visszatér-e? Várnod kellene rá.

Ezek a szavak Ajna szívébe hasítottak. Rémülten hallotta, hogy Artikot esetleg elviszik. Két kezével eltakarta arcát, válla rángatódzott a zokogástól. Már nem figyelte, mit beszélnek körülötte.

Ezalatt Eszenali kenderzacskójából elővette a pénzt és ötösével kiszámolta. Nabat mindjárt maga elé húzta az ezüstöt. A pénz csengése felizgatta Mammát, szemét nem tudta levenni a halom ezüstről. Már előre örült eljövendő jó életének. Ha eszébe is jutott, hogy ezért a pénzért Ajna szabadságát adja, Mammá számára ez mit sem jelentett.

Mialatt a pénzt számolták, a szomszéd fiatalasszony elzárta a füstnyílást. A sátorban sötét lett. Ebből azt lehetett esetleg következtetni, hogy az asszony Ajnát pártfogolja és meg akarja nehezíteni az egyezkedők munkáját. Azonban a pénz őt is vonzotta. Amikor Eszenali a markába nyomott tíz rubelt, a nyílás egyszerre szabad lett.

Átadták a pénzt és megbeszélték, hogy még két tevét is hozzátesznek az árhoz.

Ekkor Mamedveli szólalt meg:

— Nabat-bej, most jelöld ki a lakodalom napját.

— Mondok egy szerencsés napot. Milyen hónapban is vagyunk? Milyen hónap ez, Hodzsám-aga?

— Mered hónapja.

— Szóval Mered hónapja és azt hiszem, tizedike. Nem igaz?

— De igen.

— Nos hát, mikor legyen az a szerencsés nap?

Eszenali megszólalt:

— Az isán-aga szavai szerint, jó ügy számára minden nap kedvező. Így van, Hodzsám-aga?

— Úgy van! Nagyon helyes!

— Akkor hát... például...

Mammá félbeszakította:

— Én azt mondom, a hónap végére tűzzétek ki a szerencsés napot. A lakodalomra sok vendég érkezik, kiknek messziről kell utazniok.

Mamedveli is beleavatkozott a vitába.

— Mammá-bej, azt mondják, a kellemes dolgokat sürgetni kell; minél hamarább, annál jobb.

Eszenali hangosan felnevetett.

— Egy lakodalom pedig mindennél többet ér! Egy hetet adunk Mammának az előkészületekre. Legyen a szerencsés nap e hó tizenhetedike.

— Nem, nem lehet — ellenkezett Mammá. — Tizenhetedike szombatra esik, az nem jó nap.

— Legyen hát akkor tizenötödike.

— Ugyan, kérlek! Az meg csütörtök; csütörtökön nem lehet délre menni.

— Jó, mondjuk, tizennyolcadika.

— Nem lehet. A nyolcas szerencsétlen szám.

— Mammá-bej, tizenkilencedikére is kitalálsz valamit?

— Tizenkilencedike a csillagok napja!

Nabat közbeszólt:

— Várj csak, Mammá! Te minden napot kifogásolsz. Szerintem huszadika volna a legjobb. A huszas szám mindig szerencsét hozott a türkméneknek.

Mindenki helybenhagyta Nabat szavait.

20

A SÁRGADINNYEFÖLDEKTŐL NYUGATRA négy lombkunyhó állt. Az egyikben Artik családja lakott, a másikban Asir, kettő pedig az ahaliaké volt, akik dinnyéért jöttek. Nyugatabbra még három-négy kunyhó látszott. Ezekben is ahaliak éltek. Megvették ugyanis Halnazártól a haszonbértermés egy részét. A földeken sok ember nyüzsgött, levágták és halomba rakták a dinnyéket. Az egész levegőt megtöltötte a sárga- és görögdinnye illata. A nap már lemenőben volt, a forróság csillapodott. Az égen apró, szürkés felhők kószáltak, könnyű szél fújt; széthordta a kunzsut és dinnye illatát. A bő termésen nem látszott meg, hogy az emberek szükséget szenvedtek.

A kunyhó mögött Nurdzsahán hatalmas üstben dinnyét főzött. Mellette nagy halomban hevert a dinnyék sárga héja. A lé reggel óta főtt, már alig töltötte meg félig az üstöt, színe lassan pirosra változott. Nurdzsahán megkavarta; látta, hogy már elég sűrű.

Nem rakott több fát a tűzre. Bement a kunyhóba, hogy kihozza a megfőtt búzadarát, melyet majd a dinnyéhez kever.

A szomszéd kunyhó ajtajában Szahat Kolak ült és dinnyét szeletelt. Megkérdezte:

— A tiéd megfőtt már, Nurdzsahán?

— Úgy látom, igen.

Nurdzsahán megnézte a szárított dinnyehalmot. „Azt hiszem, nekünk is van annyi, mint Szahatnak" — gondolta.

Szahat Kolák egyik oldalra a dinnyehéjakat, a másikra a magokat gyűjtötte. Öreg felesége egy gyékényen széjjelterítette a felvágott szeleteket. Szahat Kolák keze már nagyon elfáradt. Éppen egy nagy dinnyét akart felvágni. De nyomorék keze,

melyről hiányzott a nagy- és mutatóujj, nem engedelmeskedett. Amikor a kést beleszúrta a dinnyébe, az kicsúszott kezéből. Szahat Kolák megpróbálta elkapni, de megvágta tenyerét.

Amint meglátta a vért, eldobta a kést és eltorzult arccal felkiáltott:

— Hej, asszony! Hozz egy darab rongyot!

— Mi történt?

— Micsoda átok félig nyomorékon élni!

A Mári-Tedzsen vasútvonal építésénél vesztette el két ujját. Nem véletlen szerencsétlenség következtében, — az őr kardja vágta le. A munkások nem kapták meg bérüket, erre Mahtumkuli-khánhoz, a tedzseni kerület akkori parancsnokához vonultak. De az szétzavartatta a tömeget. Akkor csapta el egy őr kardja Szahat két ujját és azóta hordja a Kolák nevet, mely nyomorékot jelent.

Valahányszor ráébredt fogyatékosságának tudatára, éktelen düh fogta el. Mindig újra meg újra átélte a jelenetet és érezte a régi fájdalmat.

Most is ilyen rossz hangulatban találta őt a közös földről hazatérő Artik és Asir. Az egyik fiú a gereblyét, a másik a ros'át cipelte, arcukat belepte a por. Szahat, amint meglátta őket, kitalálta, mi történt. Szomorúsága még nagyobb lett. De nem kérdezősködött, némán lehajtotta fejét.

De Nurdzsahán mit sem sejtett. Kinyújtóztatta fáradt tagjait és üdvözöle fiát.

— Jó egészséget, mama!

— Mindent learattatok?

— Mindent!

— Hol van hát? Nem hoztatok semmit!

— A dolog úgy fordult, mama...

— Vagy elástátok a gabonát?

— Nem, mama.

— A mezőn hagytátok?

— Nem maradt a mezőn.

— Mit tettetek hát vele?

Artikból már csaknem kitört a sérelem és felháborodás, de nem akarta anyját szomorítani. Végigtörölte sapkájával poros arcát, keserű mosollyal válaszolt:

— Mama, most már nincs semmi keresnivalónk a bérelt földön. Hiszen nem a miénk.

— Talán nem terem?

— Egyharmadot Halnázárék vittek el... Magad is tudod... A többi adósságra ment.

Nurdzsahán elhallgatott, nem bírt Artikra nézni. A kunyhó felé fordult, hogy elrejtse fájdalmát. Kendőjének csücskével törölgette szemét. Artik szavai Szahatnak és Asir anyjának is szóltak. De nem beszélt még a másik dologról, ami pedig nagyon gyötörte. Napközben Halnazárral találkozott. — Artik, ma sorsot húztunk, ki menjen el a front mögötti munkára. Helyetted én húztam. Fiam, a sorshúzás — téged jelölt — mondta a bej. Artik szörnyű pillantást vetett rá.

— Hogyan húzhattatok sorsot nélkülem?

— Kevés volt az idő. Már be is fejeztük.

— Nem ismerem el az ilyen sorshúzást.

— Artik, nem vagy gyerek. Az idő sürget. Bennünket is szorítanak. De a sors ellen úgy sem lehet tenni. Tudom, hogy a munka nehéz, de derekas apa fia vagy és biztosan helytállsz majd.

Artik még jobban felháborodott Halnazár nyájas szavainak hallatára.

— Nem félek a kemény munkától. Máshol sem lesz roszszabb a sorom, mint itt. De nem bízom abban, amit nem az én kezem csinált.

Halnazár látta, hogy rábeszéléssel nem megy semmire, más hangot ütött hát meg. Fenyegetően a fiúra meresztette szemét.

— Ha a sorshúzás téged jelölt, akár tetszik, akár nem, menned kell!

— Köpök az olyan sorsolásra, ahol nélkülem húznak!

Halnazár ökle megrándult, úgylátszott, le akar sujtani. De azután beérte egy gonosz mosollyal.

Asir az egész beszélgetés alatt mellettük állt. Az ő keze is ökölbeszorult. Ha Halnazár hozzáér Artikhoz, leütötte volna a bejt. Halnazár megérezte ezt a néma fenyegetést.

A két barát szótlanul ballagott hazafelé. Mindegyikük saját sorsán töprengett. Nagyon vígasztalan jövőnek néztek elébe. Oda az egész termés és most még ez a sorsolás. A közmondás is azt tartja: „Akit isten sujt, azt a próféta sem kíméli". Ártikot két csapás érte. Ma hallotta hírét annak is, hogy Ajnát eljegyezték és már megállapították a lakodalom napját. Ebben a nehéz órában Asir volt egyetlen támasza. Egyre bátorította és kijelentette, hogy bármi történjék, ő osztozik minden gondjában. Biztató szavai megnyugtatták kissé Ártikot.

Anyjának nem akart szólni az újabb bajról. Egyébként ez az újság már Nurdzsahán füléhez jutott, amikor őrölni vitte a gabonát, de nem hitte el.

Ártik és Asir Szahat mellé telepedtek és felvágtak egy-egy dinnyét. A sok bosszúság, a rossz hírek, az egész napi munka nagyon kimerítette őket. Élvezték hát a pihenést és jó étvággyal láttak neki a dinnyének.

Szahat azt hitte, hogy mindegyikük öt-hat teverakomány búzával tér majd haza. Mikor látta, hogy semmit sem hoztak, rossz hangulata betetőződött. Ruházatuk már lerongyolódott, a jövő évig elegendő gabonát is be kell most szerezni. Ki tudja, milyen lesz saját földjük termése. Szahat Kolak visszatekintett életére. Mindig gondokkal küszködött és szegény maradt. Egy esemény különösen emlékezetébe véső dött. Kinyujtotta lábát és mesélni kezdte:

— Ártik, te még akkoriban gyerek voltál... Nem, várj csak, akkor történt ez, amikor ti a kincstári földre vándoroltatok. Halnazár tanácsára Artin-Hodzsájnhoz mentem gyapotot vetni. Mikor odaérkeztünk, azt mondták, hogy a termés kétötödét kell átadni a gazdának, a többi a miénk. Én nem ismerem ki magam az ilyen dolgokban, a sok beszéd egészen összezavart. Sokat vetettünk. A gyapot embermagasságúra nőtt. Amikor összegyüjtöttük, a zsákok kövérek lettek, akár ezek a dinnyék. Azt hittük, végre pénzhez jutunk. De idegen földön nem jó dolgozni. A gazda elkezdett számolgatni. Felszámított mindent, amit csak tudott. Szinte megrokkantam a nehéz munkában; végül még én maradtam öt tumannal adós.

Asir elmosolyodott.

— Még örülhetünk, apám. Legalább nincs adósságunk.

Ártik végzett a harmadik szelet dinnyével. Megtörölte kését. Ő is visszagondolt a multra.

— Szahat-aga, én sem felejtettem el azt az esztendőt, amikor a kincstári földre költöztünk. Bár még gyermek voltam, apám rámbízta a szérű őrzését. Már rendesen összeraktunk mindent, de a vezetőség nem érkezett meg, még tizenöt napig kellett őriznünk. Végre megjött négy-öt lovas. Akkoriban Halnazár-bej volt a mi csatornánk mirábja. Ő vitt bennünket erre a földre. Rajta kívül eljött a főmiráb, meg egy orosz is. Le sem szálltak a lóról, úgy nézték meg a búzát. A főmiráb, tyúk farkához hasonló szakállát simogatta. „Túl sok itt a szalma. Bizonyára loptak a gabonából" — mondta. Valóban abban az év-

ben, bár magasra nőtt a búza, nem volt jó termés. A másik meg sem nézte. A főmirábra kacsintott. „Lesz vagy nyolcvan teverakomány" — állapította meg. Apám szíve majd megszakadt. „Ó, mit mondasz!" Ellenkezni akart, de nem hagyták szóhoz jutni. Halnazár úgy tett, mintha apámat támogatná. „Babali becsületes ember. Semmit sem kell kétszer mondani neki. Nagyon szép a termés. De mivel a fehér cár egyszerű, szegény alattvalója, hát számítsunk neki öt teverakománnyal kevesebbet".

A tolmács lefordította szavait. Az orosz megfenyegette Halnazárt ujjával. „Bej, te nagyon pártolod. De ha már kimondtad, legyen". Hetvenöt teverakományt írt fel. Ilyen mennyiség után kellett a bérösszeget is fizetni. Halnazár szérűjében legalább száz teverakomány búza állt, de azzal az ürüggyel, hogy üresek a szemek, csak tíznek számították. Alig tudtunk akkor megszabadulni a nagy bajtól. Még saját gabonánkat is odaadtuk.

Nurdzsahán közbeszólt:

— Mondd el fiam, hogy még a gyapoton szerzett pénzt is elvitték.

Ártik vállára vetette a zsákot és kiment a dinnyeföldre. A térdigérő dinnyeszárak már fonnyadni kezdtek. Sok dinnyét már kirágott az egér, vagy elrothadt. Nem egy szétvált, mintha éles kés metszette volna keresztül. De rengeteg volt még az egészséges dinnye is; meg lehetett találni a legkülönbözőbb fajtákat: azgint, pajandekit, vaharmant, gulbajit, torlovukot, hitajt, zamcsát. Kellemes illatuk betöltötte a levegőt. Akármennyit szárítottak és főztek, a dinnyeföld még érintetlennek látszott.

De Ártik helyzetén mégsem segített ez a bőség. „A dinnye kész étel", gondolta. „Ha nem esszük meg idejében, elromlik. De meg lehet-e mind enni? Vevő sincs, akinek eladhatnánk. Az ahaliak sem viszik el mind. A vásár messze van, de ha a közelben lenne is — nincs ló. Itt meg semmit sem adnak érte. Nem tudunk vele mit kezdeni. Legfeljebb szárítjuk és megfőzzük. Nincs rajta nagy haszon. A végén nyakunkon marad a termés és a féreg sem eszi meg".

Kiment a földre, ahol később vetettek. Itt még alig zöldeltek a szárak, de már szépen nőttek. A csatorna mentén sárga tökök virítottak. A nagy görögdinnyék, báránynyájként hevertek.

E nagy bőség láttán, Ártiknak jobb kedve támadt. Egy percre elfelejtette minden baját. De azután megint eszébe jutott Ajna és a sorshúzás. Ártik szíve hevesen vert. Hirtelen elgyengült. Ekkor Asir lépett hozzá.

— Nos, Ártik, hogy tetszenek a kései dinnyék? — kérdezte. Úgy tett, mintha semmit nem venne észre.

— Asir, barátom, megszakad a szívem.

— Ártik, a bánat öregít.

— Hagynak megöregedni?

Asir nem tudott felelni, lehajtotta fejét.

— Asir, mikor szántottunk, fáradoztunk, ketten voltunk, nem igaz?

— Értelek. Az elosztásnál meg hárman lettünk. Tudod, mit mondanak erről: „A vetésnél nincs ott, az aratásnál nincs ott, de a szérűn megjelenik".

— A bej tett tönkre! — Ártik vére arcába tódult, szeme villogott. — Most még a szívemet is kínozza.

Asir tudta, mennyire felháborodott Ártik, Halnazár elnyomása miatt. Ő maga is elégedetlenkedett, mégis csitítani próbálta barátját:

— Ártik ne bánkódjál annyira. A sors majd megbünteti őt.

— Vége a türelemnek. Mi koldusokká váltunk, ő meg egyre gazdagodik. És még hozzá egyik fia helyett engem akar elküldeni.

Asir keze ökölbeszorult.

— Ártik, nagyobb baj már úgysem érhet bennünket. Ne tűrjünk tovább.

— Ajnát is elveszik tőlem — mondta halkan Ártik.

Asir egy percre sem feledkezett meg erről. De nehezen talált kiutat ebből a helyzetből. Rövid gondolkodás után, határozottan szólt:

— Ártik, ha nem akarod Ajna pusztulását, szökjél el vele!

— Elszökni?...

— Mit tétovázol?

— És Seker?

— Sekert nagybátyjához küldjük.

Ártik elfogadhatónak látta barátja javaslatát, de úgy gondolta, nem lesz könnyen kivihető.

— Asir, szavakkal könnyü...

— Én veled tartok!

Ártik akaratlanul elmosolyodott. „Nem sokat tudsz segíteni rajtam" — gondolta.

— Ellenállhatunk-e ketten az ilyen tigriseknek?

— De hiszen nem azt tanácsolom neked, hogy Ajnát az én házamba hozd. Nem szabad őt olyan helyen hagyni, ahol elérheti Halnazár keze. Legjobb volna Ahalba vinni.

— Hogyan?

— Vasúton. Tedzsent elkerüljük és Takirban szállunk fel.

— Nem könnyű dolog. Ha mi ketten utaznánk, az más volna. A sátorból is nehéz lesz neki kilopózni. Ha minden jól megy, hajnalban kelhetünk csak útra. Elérjük-e Takirt?

— Nem megyünk rögtön oda. Elég, ha eljutunk a nádashoz. Ott nyomunkat vesztik. Mindenki azt hiszi majd, hogy a forgalmas útvonalon mentünk.

— Nagyszerű ötlet, Asir!

— Hm! Úgylátszik, eddig semmibe se vettél.

Ártik valóban nagyon jónak találta barátja tanácsát. Már vállon is akarta veregetni, de egy újabb gondolat megállította:

— Még egy bökkenő, Asir; a törzsfő Halnazár mögött áll, a járásfők is támogatják. Segíthet-e így rajtunk a szökés?

— Istenemre, Artik, olyan vagy, mint a makacs öszvér. Dobj fel egy almát — amíg leesik a földre, nagyon sok minden történhetik.

— Az almát röptében is el lehet kapni.

— Ő, uram, mennyire aggódol! Mit tennél, ha az ég szakadna a földre?

— Asir, a közmondás azt tartja: „Inkább kétszer mérni, mint egyszer belevágni".

— Ez igaz. De a határozottság még nem könnyelműség.

Ártik nem felelt. Asir megértette, hogy hallgatása — beleegyezés.

— Halnazár huszadikára tűzte ki a lakodalmat. Igaz?

— Hiszen együtt hallottuk.

— Lehet, hogy a munkások összeszedése még elhúzódik kissé. Te csak dolgozz éjjel-nappal, gyűjtsd be a termést, készíts elő mindent. Ha segítség kell, itt vagyok.

— Már nincs sok munka. A gabonát kicsépeltük. A szérű is rendben lesz, ha jön egy félnapos szél.

Asir a lenyugvó napra pillantott. Az ég nyugaton sárgásvörös színben pompázott.

— Nézd! — Asir az égre mutatott. — Holnap, de lehet, hogy már éjszaka, egész bizonyosan szél támad.

Ártik megnézte a magasra nőtt kunzsutot. Szárai már sárgulni kezdtek, a hüvelyek kissé szétnyíltak.

— A kunzsutot is le lehet már szedni, Asir.

— Azt is be kell hát gyüjteni.

— Nincs ugyan sok. Ha ketten neki állunk, egy nap alatt végzünk vele.

A vöröslő nap már megérintette a földet, amikor elbúcsúztak. Ártik hazafelé tartott; útközben megtöltötte dinnyével a zsákját.

Nurdzsahán már rendbe szedte a kunyhó környékét, pokrócot terített az ajtó elé és teát főzött. Ártik ledőlt a pokrócra, könyöke alá gyapjúpárnát gyűrt és iszogatni kezdte a teát. Nurdzsahán megetette a tehenet, kidobta a rothadt dinnyéket és Ártik mellé telepedett. Látszott rajta, hogy beszélni szeretne a fiával, de nem tudta, hol kezdje. Könyökét térdére támasztotta, tenyerébe hajtotta arcát. Ártik kitalálta gondolatát és segítségére sietett.

— Mama, — szólt — sokat dolgoztál egész nap a dinnyével. Bizonyára elfáradtál.

— Anyád akkor fárad el, fiam, ha nincs munkája.

— Miért vagy oly gondterhelt?

— Sajnállak, fiam, hogy egész évi becsületes munkád kárba vész.

— Ne bánkódjál, mama. Holnap, vagy holnapután a másik szérűben dolgozunk. Ott még marad valami. Éhezni nem fogunk.

— Nem minden az étel, báránykám. Isten segítségével már menyasszonyra kellene gondolnunk.

— Nem olyan év ez, mama, hogy lakodalmon törhessük a fejünket.

Ártik önkénytelenül elmosolyodott e szavaknál. Nurdzsahán folytatta:

— Tudod, fiam, azt mondják: a tehetetlen ember csak vár.

— Mama, hallottad, hogy sorshúzással döntik el, ki menjen a front mögötti munkára?

Nurdzsahán összerezzent, de úgy tett, mintha még nem tudna semmit.

— Te is húzol sorsot, fiam? — kérdezte.

Ártik elhatározta, hogy fokozatosan készíti elő anyját a rossz hírre.

— Mindenkinek meg kell tennie, mama. Azt mondják, minden ötödik sátorból visznek el egyet. Nekem rendszerint nincs szerencsém. De még ha rám is esnék a sors, az sem nehezebb a földművesmunkánál.

— Melyik csoportba tartozol, kedvesem?

— Azt hiszem, Halnazárékkal együtt kell húznom.

— Jaj, fiam, velük nagyon óvatosnak kell lenned...

Ártiknak kicsúszott a száján:

— Már sorsot vetettek nélkülem.

Nurdzsahán lélekzete elakadt. Azután átkozni kezdte Halnazárt:

— Hogy a föld nyelje el! Minden jó kárára forduljon! Amit megeszik, megiszik, méreggé váljék. Házát borítsa el a vér. Egyetlen fiamra, szememfényére tör!

Ártik csak mosolygott. Tréfásan mondta:

— Mit tettél, mama? Még megölöd átkaiddal.

— Ó, bár megfogannának az átkok!

— Mama, hiába emészted magad. De ha becsapott, nem marad az élők sorában.

Nurdzsahán sóhajtott.

— Tőle minden kitelik, fiam. Adja isten, hogy megbűnhődjék.

— Nem így, mama. Ha látják, hogy mindenbe beletörődünk, még jobban fölénk kerekednek. Inkább féljen tőlem.

Nem tudták, régen hallgatta-e már beszélgetésüket Asir. Egyszerre előlépett a sötétből.

— Úgy van! Amíg ők élnek — mi koldusok maradunk.

— Talán megsegít az isten!

Így beszélgettek még sokáig. Mindegyikük szívében keserűség égett. De támaszt éreztek egymásban és ez növelte bátorságukat.

Már mindenütt csend borult a tájra. Néha távoli sakálüvöltés hallatszott és válaszul felvakkantottak a kutyák. A kunyhók lakói legtöbben a mezőn aludtak. Figyelték a holdtalan, felhős égen pislákoló csillagokat.

21

ÁRTIK a többiekkel együtt a szérűn dolgozott. Nyakig lepte már valamennyit a por, ruhájukra szénatörmelék tapadt. Megrostálták a gabonát. Ártik térde fölé húzta kék nadrágját, ruhaujját is feltűrte, úgy állt neki a munkának. A kövér búzaszemek mint az esőcseppek verdesték meztelen lábát. Nemsokára bokájáig, majd a térdéig emelkedett a gabonahalom. Ártik kimászott belőle és folytatta a rostálást, de a búzaszemek ismét beborították a lábát. A gabona már egész kis dombot alkotott.

Több társa is hasonló eredménnyel dolgozott. Ártik lábujjhegyre emelkedett, de még így sem látta a halom másik oldalán dolgozó dejhánt. Csak villájának nyelét pillantotta meg néha.

Azután szemügyre vette a termést. „Kár, hogy sok szem kihullott", gondolta, „kiadott volna különben százhúsz teverakományt. De így is lesz vagy nyolcvan". Egyre a gabonahalmot, meg a két szalmakazlat nézte. Eszébe idézte a mező képét, úgy, ahogyan hat hónap előtt látta. Akkor még szűzföld terült el itt. Milyen nehéz volt megmunkálni! Mennyi fáradságba került ez a termés. Gondolataiból egy hang riasztotta fel.

— Jó termést!

Az egyik paraszt fogadta a köszöntést.

— Jó életet!

A jövevény hangja nem tetszett Ártiknak. Odapillantott és megismerte az egyik aulbeli kereskedő fiát. Teát vásárolt tőle, melynek fontjáért egy batman búzát kötött le, meg ruhaanyagot egy pudjával. Ártik nem értesítette, hogy ma osztják szét a termést. A hivatlan vendég három tevét vezetett. Meg-

jelenése nagyon kellemetlenül érintette a fiút. Ártik ugyanis összeszámolta adósságait és rájött, hogy az egész termés nem elegendő azok rendezésére. De hogy is ne, amikor minden apróságért batmanokat kellett fizetnie. Azonban csak így, hitelbe tudott bármit is vásárolni. Most azután az egyetlen kivezető útnak az látszott, hogy nem tudatja a termés felosztásának idejét azokkal, kiknek sokkal tartozik. Azt gondolta, így félre tudja tenni az egy évre szükséges gabonát. A jövevény hát felborította terveit.

Ártik felállt és körülnézett. A mezőn mindenki szorgalmasan dolgozott; rostálták a búzát, gyüjtötték a kicsépelt kalászokat. Egymás után vonultak a tevekaravánok.

Végül négy ember megkezdte az osztást. Egyre többen jelentek meg „Jó terméstt" kívánó üdvözlettel. Be sem fejeződött még az osztozkodás, a szérű egész vásárrá változott.

Kitűnt, hogy összesen nyolcvannégy teverakományt tesz ki a búza. Ártik, a maga részéről elsőnek a bérelt föld árát tette félre. Még marad jócskán, de az összegyűlt hitelezőknek több kellett volna. A kereskedő fia függő mérleget készített elő. A hitelezők sóváran rajzottak a gabona körül. Hamarosan még kettő érkezett tarka lovakon; színes köpenyt viseltek, nyergükön üres zsákok csüngtek. Ártik csak ferde pillantást vetett rájuk. Az egyik hitelező azonban, mintha a közmondás — „A vendég sajnálja a falatot a másik vendégtől, a gazda pedig mindkettőtől" — szerint cselekednék, rájuk támadt:

— Nem szántottak, nem vetettek, de a szérűn ott vannak. Hordjátok el hamar az irhátokat!

Ez az ember már az imént is mohó szemmel méregette Ártik búzáját, mintha csak attól tartana, hogy nem lesz elég számára. Ártik szívesen elmondta volna ezeket a szavakat valamennyiüknek. De kezébe vette a függőmérleget, kimérte az öt batman cséplési díjat, harminc batmant, mellyel még a pejért tartozott és még néhányszor három meg öt batmant.

A hitelezők szeme a mérlegre tapadt. Mindenki elsőnek akart sorra kerülni, tolakodni kezdtek. Zaj, kiáltozás támadt:

— Ide mérj!

— Miért adsz neki és nekem nem?!

— Amikor vásároltál, tudtál hajlongani, az árát nehezen adod meg!

— Engem se hagyj ki!

— Add ide a súlyt!

A kereskedő fia megragadta a mérleget. Valakinek már nem volt türelme kivárni a mérést, kezdte zsákjába seperni a búzát. Ártik nem tudta, kinek feleljen, melyik kezet taszítsa vissza. Tehetetlenül álldogált. A hitelezők, mint a vadállatok vetették magukat a gabonára. Ártik félrevonult, a szalmakazalra telepedett és onnan figyelte őket. A kereskedő fia összeveszett egy vörösarcú, kövér emberrel:

— Te ne vigyél!

— Próbálj csak ne adni!

— Megjárod!

Ártik mérgében még uszította őket: — Ne hagyd magad!

Idegen kezek seperték be gabonáját. Percek alatt eltüntették a termést, melyért Artik annyit fáradt egész éven át. Hamarabb szedték szét, mint amennyi idő alatt egy csésze teát lehet meginni. A hitelezők megrakták a tevéket, zsákjaikat, még a törmelékeket is összegereblyézték. A kereskedő fia, meg a másik ismét hajbakaptak:

— Semmirekellő!

— Kutya!

Egymás torkának estek. Az egyik dejhán megjegyezte:

— Ártik gabonáján veszekednek.

Ártik gúnyos mosollyal figyelte a jelenetet és megjegyezte:

— Engem már koldussá tettek, most egymásnak estek.

A vörösarcú, kövér ember már végighasította a kereskedő fiának ingét. Az erre a másik borotvált fejére sujtott. Lefogták a verekedőket, de a vörösarcú egyre kiabált:

— Engedjetek, megtanítom!

Az „elosztásból" kimaradt egy magas, szikár, ráncosnyakú ember — Kosze. Amikor látta, hogy semmi sem jut neki, panaszos hangon kérlelni kezdte Ártikot:

— Ártik fiam, add nekem ezt a kevéske szalmát. A többi adósságodat áttesszük a jövő évre.

A „kevéske szalma", melyről Kosze beszélt, legalább hatvan nagy zsákot tett ki. Ártik tíz batman gabonával volt adósa. Tél végén egy bárányt vett ugyanis tőle. Ártik még szóhoz sem jutott, amikor Balli, Halnazár fia érkezett meg. Nyomában Mávi vezetett egész sor tevét. Az állatok nyakát csengetyűk díszítették. Balli vadul ostorozta lovát, nagyon haragosnak látszott. Senkit sem üdvözölt, szemügyre vette a szérűn nyüzsgő tömeget, meg Ártikot, ki a szalmakazal tetején hevert. Balli lova egyre a szalma után kapdosott, de a férfi keményen meg-

húzta a gyeplőt. Kinyujtotta lábát a kengyelben és kérdezte:

— Mit jelent ez, Ártik? Miért nem értesítettél?

Ártik meg sem mozdult, egykedvűen felelt:

— Ugyan kit értesítettem?

— Miért nem szóltál, hogy kezdődik az osztás?

Ártik keserűen elmosolyodott, de nem válaszolt.

— Hol az én gabonám?

— Kérdezd azokat, akik elosztották.

A vörösarcú kiöntötte mérgét:

— Az viszi el, aki hamarább jön!

Ballit nagy harag fogta el, lovával Ártik mellé léptetett.

— Tehát velem nem számoltál, Artik?

— Értsd, ahogyan akarod!

— Miért nem fizeted meg adósságodat?

— Hát hazaviszek én egy szemet is?

— Kölcsönkérni azt tudsz, de meg nem adod!

Artik felemelkedett.

— Tartsd a nyelved!

— Szóval semmibe sem veszel?

— Dehát kit hívtam én ide! Olyanok vagytok, mint a héjják, megérzitek messziről a zsákmányt és rácsaptok.

— Ahelyett, hogy megfizetnéd adósságodat, még héjjához hasonlítasz!

— Még az is különb nálad.

Balli fenyegetően felemelte ostorát.

— Ne feledd, kivel beszélsz. Majd rákényszerítlek, hogy eladd húgodat és abból fizess!

Ártik a felháborodástól szólni sem bírt. Megragadta a kezeügyébe fekvő villát és Balli lovába döfte. De célt tévesztett, a villa elcsúszott a szerszámon, kirepült kezéből és egy búzával rakott teve hátához vágódott. A teve nagyot bődült és felugrott. Gazdája, a vörösarcú, meg a zsákok leestek. Az állatok mind megvadultak. A zűrzavarban megtaszították a kereskedő fiát, még nyitott gabonászsákjai kiborultak. Artik semmivel sem törődött, Balli után vetette magát, de az már messze vágtatott.

Ártik megállt. Sokáig nem tudott magához térni.

A „héjják" eltűntek. A fiú rápillantott a gabonahalom helyére. Most üres volt. Fel akarta húzni lábbelijét, észrevette, hogy abban zörög még néhány szem. Kirázta.

— Ez a madarak része.

22

DÉLUTÁN Asir felkereste Mered sátrát. Mammá az árnyékban pihent; nagy párnára dőlve teát ivott. Ajna mellette varrogatott.

— Jól vagytok mindannyian, Mammá néni? — kérdezte tisztelettudóan Asir.

Mammá félig felegyenesedett, lesimította haját.

— Hála istennek. Gyere ide, fiam, ülj le.

— Köszönöm. Mereddel szeretnék beszélni, ha itthon van.

— Nővéréhez utazott. Mi dolgod vele?

Asir leült.

— Az utolsó csépléshez kérnék tőle két lovat egy napra.

Mióta Mammá meggazdagodott, bőkezű is tudott lenni.

— Ad, fiam, bizonyára, ha lesz szabad igásállat.

A beszélgetés alatt Asir lopva Ajnára tekintgetett. A lány rózsás arca megsápadt, mintha éjszakákon át virrasztott volna, szemhéja feldagadt, fekete szeméből kialudt a fény. Bánatosnak, riadtnak látszott.

Asir ismerte szomorúságának okát; tudta, hogy Ártik miatt búsul. Azért is jött ide, hogy kikémlelje helyzetét és néhány szót váltson vele. Azonban úgy tett, mint aki semmi rendkívülit nem vett észre. Tréfálkozva beszélgetett, de Ajna nem vidult fel. Végül egyenesen előhozakodott a dologgal:

— Hallottam, férjhez adjátok lányotokat.

— Igaz, fiam. Holnap lesz a szerencsés nap. Meghívtam anyádat is a lakodalomra. El tud jönni?

— Igen nagy kedve volna, de a dinnye elrothad, ha nem főzi meg. Bocsánatot kér távolmaradásáért. Halnazáréknak adjátok Ajnát?

— Igen, fiam. Olyan helyet választottam, ahol a lányom nyugodtan élhet. Egész életére boldoggá és gondtalanná teszem.

— No persze. Ajna irígylésreméltó, hogy a bej felesége lesz.

E szavaknál Asir Ajnára pillantott. A lány haragos tekintettel felelt. Asir látta, hogy könnyes a szeme és válla megremeg. Asir nem bírta nyugodtan nézni bánatát. Felállt. Bár a szomszédasszonyon keresztül már megüzenték Ajnának, hogy ezen az éjjelen Ártik elszökteti, Asir még szeretett volna néhány biztató szót mondani neki.

— Kívánok továbbra is minden jót, Mammá.

— Igyál meg egy csésze teát, fiam, mielőtt elmégy.

— Éjszaka a barátommal együtt kell őriznünk a szérűt és már vár rám.

Észrevette, hogy Ajna feszülten figyel. Bizonyára megértette a célzást. Letette kezéből a sapkát, melyen varrogatott. Mintha csak azt jelezné ezzel: „Készen állok". Asir megnyugodva távozott. Halnazárék felé tartott, Amint szemügyre vette a bej szérűjén felhalmozott gabonát, megállapította, hogy legalább háromezer teverakományt tesz ki. De eszébe jutott, hogy ez még nem is az egész termés. Belezavarodott a számításba.

Halnazár házának árnyékában összegyűltek a férfiak. Élénken beszélgettek a zöld tea mellett. Egyikük sem üdvözölte az odalépő Asirt. Ő azonban mégis letelepedett a kör szélén és figyelni kezdte a beszélgetést. Éppen a lakodalomról folyt a szó. Pokgi nagyot köpött és Halnazárhoz fordult:

— Halnazár-bej, jól előkészítettél mindent? Nehogy aztán később derüljön ki, hogy ezt, vagy amazt elfelejtetted! Holnap nagy ünnepséget kell rendezni a népnek.

A bej végigsimított frissen borotvált fején.

— A nép olyan levert mostanában. Ki tudja, kedvére lesz-e az ünnep?

Valóban, a népnek volt elég baja. Már nagy lakodalmakat sem rendeztek. A legtöbb embert gondok gyötörték és még jobban féltek a jövőtől. A bejeken és hivatalnokokon kívül senki nem viselt már vörös köpenyt, feldíszített lovakat sem lehetett látni.

Pokgi Valla tenyerével megtörölte száját.

— Ugyan, mit beszélsz, Halnazár bej! Hiszen Güldzsamalkhán szavát adta, hogy segít a népen.

Cserkez szúrósan Pokgira nézett.

— Güldzsamal-khán megígérte! Azt mondtad, megszabadít bennünket a munkakötelezettségtől, de úgy látszik minden igyekezetünk hiábavaló. Mindenütt folyik a sorshúzás és viszik az embereket. A nép nem tud már hová lenni. Magad is siránkozol. Nem is értem, miért emlegeted még mindig Güldzsamal-khánt. Azt hiszem, az egész csak csalás és arra szolgált, hogy még gazdagabb legyen.

Többen felzúdultak:

— Úgy van. Ötezer rubelt nyelt el!

— Nem ötezer rubelt, egész gabonahegyet vett el a néptől!

— Nagy torka van szegénynek!

— Akár egy kereskedő raktára!

Pokgi közbeszólt, hogy másra terelje a beszédet:

— Emberek! A lakodalom vidámsága majd eloszlatja a bánatot. Ez egyszer legyünk jókedvűek. Ne rontsuk el az ünnepet.

Asir már régen gyűlölte Halnazárt, ez az érzése mindig fokozódott. Pokgi szavai megütötték a fülét. Kedve lett volna felkiáltani: „Én elrontom az ünnepet alaposan", de uralkodott magán. Dohányt tömött a szájába.

Halnazár figyelmesen végignézett a jelenlévőkön. Megérezte az általános nyomott hangulatot. Elhatározta, hogy nagyon bőkezű lesz.

— Miráb, adjatok ajándékokat, a nép kedvére. Hadd derüljenek fel kissé a szomorú lelkek. Nagy lakodalmat tartunk. Ettől nem leszek szegényebb.

— Nagyszerű!

Hízelegni kezdtek a bejnek:

— Kiváló ember vagy, bej-aga!

— Mindig növekedjék a gazdagságod, bej-aga!

— Igazi férfi az, aki fel tudja vidítani a népet!

Ekkor két énekes lépett a társasághoz; kezükben hangszert tartottak. Pokgi-miráb szívélyesen üdvözölte őket:

— Éppen jókor érkeztetek. Lakodalom lesz holnap!

Az egyik énekes tréfásan válaszolt:

— Mi mindig megérezzük, mikor kell jönnünk, bej-aga. Nem a halottakat, hanem a lakodalmat keressük, akár a hodzsa.

— Okosan!

Az öreg Szopi összehúzta homlokát.

— Mondtad volna csak ezt Hodzsám előtt! Ellátná a bajodat!

Az énekes nem jött zavarba.

— Szopi-aga, napjaid meg vannak számlálva, féllábbal már a sír szélén állsz és a nyelved még mindig éles. Nem félsz a túlvilági büntetéstől?

Pokgi Valla hangosan felnevetett.

— No, Szopi-aga, megkaptad a magadét. Még akkor is kínozod az embereket, amikor Azrail az ajtód előtt áll? Így tanítottak téged? Mit fogsz felelni az angyalnak?

Szopi apai részről Halnazár-bej nagybátyja volt. Ifjúkorában sok gonoszságot művelt. Amint élete vége felé közeledett, szíve meglágyult. De nem tudta, hogyan tehetné jóvá bűneit. Bochara és Khiva nagyon messze esett; azt gondolta hát, Ahalba utazik Halimberdi-isánhoz, vagy Máriba Szahatdurdihoz, hogy annak tanácsa szerint mentse meg lelke üdvösségét. Néhány évvel ezelőtt azonban egy híres khivai hitoktató, névszerint Gabanijaz-isán érkezett Halnazár házába. Ez az ember, bár nagy hatalmat tulajdonítottak neki, teljesen műveletlen volt, még a Koránt sem tudta rendesen olvasni. Minden írásbeli dolgot az állandóan vele utazó mullah intézett. Szopi könnyek között kérlelte Gabanijazt:

— A te szárnyad alá szeretnék menekülni. Vedd pártfogásba bűnös lelkemet!

A hitoktató nem utasíthatta vissza. Így szólt hozzá:

— Állj fel, tanítvány! Isten akaratából pártfogásomba veszlek. Adja isten, hogy megnyíljék előtted az irgalmasság kapuja. Mondj le a világról és minden örömérő!

Gabanijaz feliratta Szopit tanítványainak lajstromába. Azóta Szopi szigorúan teljesíti az igazhitűek minden kötelességét. Pokgi megjegyzése „Azrail angyalról", szívébe vágott. Szemében könnyek jelentek meg. Szó nélkül felállt és elment.

Mindnyájan kérlelni kezdték az énekeseket, hogy üljenek le a kör közepén és játszanak valamit.

Mély csend támadt, valamennyien a zenét figyelték. A dutár hangjai előcsalták a rejtett érzéseket; az emberek lelke megmozdult. Halnazár és Pokgi arca felderült.

De Asir szívét összeszorította a muzsika. A dutár panaszos hangja felébresztette elégedetlenségét, harag fogta el.

Pokgi megszólalt.

— Ma, a lakodalom előestéjén, énekeljetek néhány dalt!

— Úgy van! Halljuk!

Az egyik belekezdett egy népdalba:

Imát mondtam, mikor megvirradt,
S amint reggelre fordult a nap,
Lovammal neki a hágónak...

Ez a dal Asir gondolataiban felidézte a portyázások korát. Visszaemlékezett nagyapjának elbeszéléseire. Elgondolta, hogy milyen jó volna olyan szép lovon vágtatni keresztül sivatagokon, hegyeken, mint amilyen Halnazáré... De öt-hat lovas, ha olyan ügyesek is, mint az ördög, akkor sem kezdhet semmihez. Bár tudta, hogy ez csak álom, mert hiszen mihez kezdene nélküle családja. De szégyelte is volna cserbenhagyni népét. Itt az aulban kell felvenni a harcot!

Még javában folyt az ének, amikor Asir kelet felől három lovast látott közeledni. Elcsodálkozott, — ezekhez a napokban már kevesen jártak lovon. Amint közelebb értek, a fiúnak összeszorult a szíve — az egyik lóban megismerte a pejt.

Halnazár-bej, Pokgi és még néhányan a vendégek elé siettek. A pejről Hodzsamurát járásfő szállt le. A második lovas Babakhán törzsfő, a harmadik a jeszaul volt. A tüzes pejcsődör — homlokán a fehér folttal — egészen Asir közelében állt. A fiú szívesen átölelte volna a ló nyakát, de már odalépett Balli és elvezette az állatot. Asir moccanás nélkül nézte.

A járásfő és Babakhán számára párnákat helyeztek a szőnyegre, Nagy sürgés-forgás támadt. Megnyúztak egy bárányt. Halnazár menyei egyik sátorból a másikba szaladgáltak. Mehinli tökkorsajával a kúthoz indult.

Amikor Halnazár meghívta a törzsfőt és járásfőt, azt gondolta, hogy csak a lakodalom napján jönnek. Korábbi érkezésükkel a házigazda iránt érzett tiszteletüket fejezték ki; Halnazár ennek nagyon örült. A bej rokonain és barátain kívül még számtalan vendég érkezett, néhányukat alig ismerte Halnazár. Valamennyi selyem- és gyapjúruhákat hozott, meg drága anyagokat a lovak feldíszítésére.

— Legyen szerencsés a lakodalom, bej-aga!

— Adja isten! — bólintott Halnazár.

Pokgi Valla az érkezőknek hízelgett:

— Gratulálok, Halnazár-bej! Nagy dolog, hogy eljött az ünnepedre a járásfő-aga és a törzsfő-khán is! Te, aki egyébként is bőkezű vagy, ma bizonyára különösen kiteszel magadért.

— Jól beszélsz, Pokgi-miráb. A járásfő nem olyan ember, akit mindennap lehet látni.

Hodzsamurát maga mellé tette fekete báránybőrsapkáját, lapos, hímzet tatársapkát illesztett fejébe. Összecsípte szemét, körülnézett és elmosolyodott.

— Bej-aga, tudod, sok a bajom, gondom, — a munkától alig bírok szabadulni. De ha ritkán látlak is, a szívem nem hidegül el irántad.

— Tudom jól, járásfő-khán.

Hosszan beszélgettek a házasságról, a lakodalomról, a barátságról, végre a munkakötelezettségre terelődött a szó. A járásfő, mivel nem feledte el szolgálati kötelességét, no meg a jelenlévők unszolására is, beszélni kezdett:

— Emberek! Bizonyára emlékeztek a fehér cár őfelségének parancsára. A kormányzó, Kuropatkin tábornok úr kérésére a bevonulási határidőt augusztus 23-ról szeptember 15-ére halasztották. Ma pedig már szeptember 19-e van. Vagyis négy nappal túlhaladtuk a határidőt. Ennek ellenére azonban Kuropatkin tábornok úr kegyes a muzulmánokhoz. Tudja, hogy a parasztok a gabona és gyapot aratásával voltak elfoglalva. Ezért nem vont még bennünket felelősségre. De harmincadikáig már mégis útnak kell indítanunk a kijelölt embereket.

Cserkez megkérdezte:

— Járásfő-aga, azt beszélték, hogy Güldzsamal-khán közbelép az érdekünkben. Hogyan áll ez a dolog? Csak nem adtuk oda hiába a pénzt?

A járásfő úgy tett, mintha semmiről nem tudna.

— Pénzt adtatok Güldzsamal-khánnak? — kérdezte csodálkozva.

Pokgi Valla könyökével oldalbabökte Cserkezt.

— Járásfő-aga, nem egészen épeszű ember ez. Nem tudom, mit beszél itt pénzről!

Cserkez rá sem hederített.

— Ugyan, miráb, miért mondjunk hazugságot? Hát nem te magad vitted el Nabat-bejjel együtt az ötezret?

Halnazár is le akarta inteni, de Cserkez nem hagyta magát.

— Hiába hullott hát a nép arcának verítéke és hiába fáradt a teste?

Asir sem tudta tovább tűrtőztetni magát.

— Bej-aga, Pokgi-miráb, ide figyeljetek: e sátor körül

halomba áll a búza, a gyapot meg a kunzsut. A kosarak telve dinnyével. De hová lett a mi ötezrünk? Ha holnap elviszik az embereket, ruha kell nekik. Adjatok most számot a pénzünkről!

Pokgi Valla izgatottan kaparászta a földet, majd fogát kocogtatta a dohánytartóval. De Halnazár nem vesztette el fejét, ingerülten jegyezte meg:

— Az ilyen fiatalember jobban teszi, ha nem avatkozik bele az idősebbek dolgába. Ülj nyugodtan és hallgass!

Szavai azonban még nagyobb haragra gerjesztették Asirt.

— Bej-aga, nem ülhetek itt némán, hiszen a sátramban nem maradt eleség. Eleget hallgattam már. Vagy elmondjátok részletesen, mire adtátok ki a bérletért kapott pénzt, vagy elvesszük részünket ebből a halom gabonából!

Az Asir mellett álló Balli ökölbeszorította kezét.

— Próbálj csak ahhoz a búzához nyúlni!

Az egyik paraszt felemelkedett és Asir mellé lépett.

— Ha nem számolnak el és elveszi a részét, jogosan cselekednék.

— Úgy van! — helyeseltek néhányan.

Asir nem figyelt Pokgi dörmögésére; elhatározta, hogy dűlőre viszi a dolgot.

— Jó alkalom ez — szólt. — Itt van a törzsfő meg egy kormányzósági ember is. Követeljük, hogy jelenlétükben számoljanak el a pénzünkkel! Ők a tanúink, hogy igazat beszélünk.

A járásfő lakodalomra, mulatozásra készült, de alig érkezett meg, egy vita kellős közepébe csöppent. Elgondolkodott. Valóban, a parasztoknak teljesen igazuk van. Senkinek nem állt jogában az, hogy megvesztegetésre szánt összeget adjon Güldzsamal-khánnak. A törvény most azt kívánná, hogy Halnazár gabonáját felosszák a parasztok között, a bejt és bűntársait pedig bíróság elé állítsák... De hogyan lehetne ezt megtenni Halnazár bejjel? Hogyan lehetne szétosztani búzáját? Hiszen a bej a kormányzóság jobbkeze, a tolmácsnak, Artin-Hodzsájnnak, sőt az ezredesnek is barátja. Nem lehet őt így megszégyeníteni!... A járásfő — mialatt a nép zúgott — mély gondolatokba merült, majd így szólt:

— Emberek! Hányszor mondta az ezredes úr: „Ne adjatok pénzt Güldzsamal-khánnak, semmi hasznotok nem lesz belőle és odavész a pénz!" Hányszor óvtalak én is benneteket ettől. Nem hallgattatok rám és odalett pénzetek. Kuropatkin tábornok úr nem engedte a fehér cárhoz Güldzsamal-khánt.

Csak Taskentig utazott, onnan vissza kellett fordulnia. Saját hibátok az egész...

Asir közbevágott:

— Ugyan, miért a mi hibánk?

Sokan zúgolódni kezdtek:

— A mirábok hibája!

— Azok vétke, akik a nép háta mögött megegyeztek!

— Hibás az is, aki pénzt adott, aki elvette és aki továbbította!

— Pokgi Valla a bűnös!

Halnazár haragja és Pokgi mormogása nem tudta lecsillapítani a nép felháborodását. Végre a törzsfő csendet teremtett. A járásfő folytatta:

— Emberek, nem vitázni jöttünk most ide. Halnazár bej ünnepségét akartuk meglátogatni. Ha végetért a lakodalom és a kijelölt emberek bevonultak, majd megtárgyaljuk a dolgot. Egyelőre nincs fontosabb, mint a hátországi munkára való bevonulás. Amíg ez meg nem történik, semmiféle tárgyalásnak, vagy eljárásnak nincs helye.

Cserkez nem bírta magába fojtani:

— Tehát elvették pénzünket és még embereinket is elviszik! Ebbe nem egyezhetünk bele. Fizessen, aki elkótyavetyélte a pénzt. Foglalkozzék panaszunkkal a járásfő-aga!

Babakhán törzsfő kiáltozni kezdett:

— Én mindig azt mondtam, hogy népem a legjobb, legbékésebb. Most szégyenbe hoztok a járásfő úr előtt. Micsoda viselkedés ez? Mire ez a lárma? Én talán nem tudok elintézni ilyen apróságot? Hiábavalóan felizgatjátok a járásfő urat. Gabonára van szükségetek? Éhesek vagytok? Halnazár-bej majd ad nektek. Nem ismeritek bőkezűségét, nem emlékeztek, hányszor szerzett már búzát a népnek? Így mutatjátok ki hálátokat? Úgy tesztek, mintha csak azt a közmondást akarnátok igazolni: „Az adakozónak leköpik a szakállát". Szégyen, gyalázat! Legalább a járásfő úr iránti tiszteletből fegyelmezzétek magatokat!

Az egyik paraszt szólni akart, Cserkez is felemelte kezét, de a járásfő összeráncolta homlokát és szigorúan nézett körül.

— Ezt a kérdést befejeztük. Ha elmentek a munkára kijelölt emberek, a kormányzóságon majd foglalkozunk az ügygyel. Most azonban letartóztatom azt, aki tovább lázít.

Asir nem ijedt meg. Szívesen felállt volna, hogy azt

mondja: „Itt vagyok, akár mindjárt elvihetsz". De tudta, Ártiknak szüksége lesz rá ezen az éjszakán, így hát az ő kedvéért uralkodott magán.

A zaj elült. Kettesével-hármasával szétszéledtek az emberek. A törzsfő és a járásfő, hogy elrontott kedvüket felderítsék, újra iszogatni kezdte a zöld teát. Az első esti ima idején Asir is eltávozott.

Gyorsan lépkedett a homokos úton lombkunyhója felé. A könnyű szél füst- és dinnyeillatot sodort magával, felkavarta a port. Mire Asir visszaért a dinnyeföldre, lement a nap.

Artikot mélyen elgondolkodva találta. A fiú Ajna miatt aggódott. „Ma még szabad, de ha holnapig..." — járt az eszében. A dinnye, melyet éppen szeletelt, kihullott kezéből. Tenyerébe hajtotta fejét. Ekkor érkezett meg Asir, Ártik nagyot sóhajtott.

— Miért vagy ilyen komor, Ártik? — kérdezte vidáman Asir.

— Semmi... Kissé elfáradtam.

Asir melléje telepedett és kezébe vett egy dinnyét.

— Előttem is titkolózol?

— Úgy beszélsz, mintha semmiről nem tudnál. Csodálkozom.

Asir vállonragadta Ártikot.

— Barátom, nem származik abból haszon, hogy ülsz és emészted magad. Inkább együnk.

— Asir, ha van valami jó híred, mondd el.

— A rosszat pedig tartsam titokban?

— Asir, mindig van kedved tréfálni?

— Hát neked?

Artik elkomorodott. Tekintetében szemrehányás égett. Asir jónak látta hát felvidítani.

— Szerelmesed vár rád.

Artik boldogan fordult hozzá:

— Láttad Ajnát?

— Láttam.

— Hogy van?

— Mint te.

— Beszéltél vele?

— Csak szemmel.

— Mit látsz a lelkében?

— Amit nálad.

— Mondott valamit?

— Semmit.

Ártik arca ismét elborult. „Játékszerré lettem és Asir játszik velem" — gondolta. De azért tovább kérdezett:

— No és?

— Istenemre, olyan vagy, akár egy gyerek!

— Hát mit csináljak, ha nem akarsz beszélni?

— Figyelj ide: elmentem hozzájuk, láttam Ajnát. Mammával beszélgettem a házasságról. Mammá nevetett, Ajna sírt. Azt mondtam, hogy ma éjszaka a szérűt őrzöm. Mammá csak tátotta száját, de Ajna megértett. No mit akarsz még?

Asir mindent elmondott, amit látott és hallott. Amikor a pejt említette, Ártik nagyon szomorú lett. Rövid hallgatás után felsóhajtott.

— Ha sikerül, ma éjjel elszöktetnem Ajnát, magammal viszem a pejt is.

— Kérdés, lehet-e egy csapásra két legyet ütni — dünnyögte Asir.

— Ha helyén van a szívünk, miért ne lehetne?

— Ne akarj túl sokat, mert a keveset sem éred el.

Artik elgondolkodott. Kisvártatva felemelte fejét.

— Igazad van, Asir. Lehet, hogy sikerülne, de még több ellenséget szereznék.

Ettek és kissé kipihenték magukat. Azután felkészültek az indulásra.

Artik anyja csak akkor értesült fia szándékáról, amikor Sekert nagybátyjához vitték.

23

A FOGYÓ HOLD FÉNYE nem világította be teljesen az eget. A szél erősödött, zizegve suhant a sás és a nád között.

Artik és Asir az aul felé ballagtak. Halkan beszélgettek. Már közelről hallatszott a kutyák ugatása; Halnazár házából énekszó szűrődött ki.

Ajnáék sátra fölött kis dinnyeföld terült el, azon túl nagy csatorna húzódott. A két barát a csatorna mentén haladt, óvatosan lépkedtek az ágyások között. Éjfélre járt az idő. Aludt az egész aul, csak Halnazárnál tartott még a mulatság. Hosszú ideig várakoztak, közben a dalokat figyelték. Artik végre türelmetlenül suttogta:

— Miért nem jön Ajna? Már itt volna az ideje.

— Lehet, hogy vigyáznak rá és még nem adódott alkalmas pillanat.

— Azt mondtad, apja a Szigirli-tóhoz ment.

— Már visszatérhetett azóta. De Mammá is őrizheti a lányt.

— Mammától nem nehéz elszökni.

— A pénz kedvéért még az alvásról is lemondhat egy éjszakára.

A csendben új dal ütötte meg fülüket:

Isten veled, Zahre lelkem,
Többé nem találkozunk...

Artiknak megfájult a szíve. „Talán még én sem látom többé Ajnát" — gondolta.

Ajna helyzete sem volt könnyebb. Már órák óta feküdt nyitott szemmel. Legnagyobb kétségbeesésére Mammá sem

aludt, úgylátszott, ő is vár valamire. Néha elszundított, de hamar felébredt. Még éjfélkor is virrasztottak. Máskor jót nevetett volna Ajna ezen a rendkívüli eseten, de ma nagy nyugtalansággal töltötte el.

Végre elaludt Mammá; horkolása felverte a sátor csendjét. Ajnának nagy kő esett le szívéről. Halkan ledobta magáról a takarót és óvatosan felállt. Magára öltötte a még nappal előkészített selyemköpenyt. Lábujjhegyen az ajtóhoz osont. Friss szél csapott arcába. Meghallotta az énekszót: „Isten veled, Zahre lelkem", Artikra gondolt és felbátorodott. Mikor átlépte a küszöböt, elgondolkozott. Én is örökre elbúcsúzom mostohámtól, aki tönkre akart tenni. Ekkor az ajtó kicsúszott kezéből és becsapódott. Szokatlan dolog történt: Mammá hirtelen felébredt és felpattant az ágyról. Nagyot kiáltott:

— Ajna! Hová tűntél?

A lány szíve hevesen vert. Azt hitte, vége mindennek. Torka összeszorult. De azért nem vesztette el fejét.

— Ugyan, anyám, hová mennék? Meg kell fejni a tevét — felelte. Csörömpölni kezdett az ajtóban álló vedrekkel és a teve felé indult.

Mammá gyanakvását még nem altatta el. Nem tette fel kócos fekete hajára a lecsúszott sapkát, Ajna után sietett. Amikor látta, hogy a lány valóban fejéshez készül, megnyugodott. „Jól neveltem — gondolta magában. — Nem hoz szégyent fejemre. Csak a sátán kísértett!" Nagyot szippantott a friss levegőből, ásított, nyújtózkodott, aztán visszatért a sátorba és újra az ágyra heveredett.

Ajna a teve mellé vezette a borjút. Nem tudta, mitévő legyen. Úgylátszott, nem képes megbirkózni a felmerült nehézségekkel. Azt hitte, helyzete reménytelen, hiszen mostohája őrzi és az idő is későre jár. Könnyes szemmel nézett az égre. Észrevette, hogy a fiastyúk már nagyon alacsonyan áll. „Artikdzsán!..." — suttogta. Arra gondolt, hogy mostohája mégsem bírja ki az egész éjszakát alvás nélkül. Visszament a sátorba és lefeküdt.

Az aulban mély csend uralkodott. Az énekszó is elhallgatott. Artik csak a levelek között bujkáló szél zúgását hallotta, a távolban sakálok üvöltöttek. Halnazárék is nyugovóra tértek már.

Az egész nagy aulban csak Ajna, mostohája, Artik és Asir virrasztott.

Ajnának izgalmában majd kiugrott a szíve. Fejét a párnákba fúrta és sirdogált. Lassan elszunnyadt. Álmában Artik karjában látta magát. Átölelte a fiú nyakát és megcsókolta. Artik mosolygott. Ebben a percben Mammá jelent meg és felkiáltott: „Jaj, gyorsan! Megszökött a lány!" De Ajna így szólt hozzá: „Ha megöltök, akkor sem megyek vissza!" Itt félbemaradt álma, felébredt. Mostohája hangosan horkolt. Ajna felkelt. Az álom annyira felizgatta, hogy már nem törődött semmivel. Az ajtó hangtalanul csukódott be mögötte. Ajna néhány percig a sátor mellett álldogált; magához kellett térnie. Ekkor az jutott eszébe, hogy Artik talán nem várta meg és elment. Nagyon megijedt, gyors léptekkel indult a csatorna felé.

Artik feszülten figyelt a kunyhó felé. A csatorna szélén hasalt, gyakran felemelte fejét, hogy belenézzen a sötétségbe, akár a lesben álló vadász. Jön! — szólt és elhallgatott.

Asir mellette ült és gabonamagvakat rágcsált. Most ő is megpillantotta a közeledő alakot. Nem akarta megzavarni találkozásukat, néhány lépéssel tovább sétált a csatorna partján.

Artik a lány felé indult. Ajna szerelmesének karjába repült. Ajkuk találkozott, egy percre megfeledkeztek az egész világról.

De nem volt idő hosszú beszélgetésre. A kakasok már háromszor kiáltottak, közeledett a hajnal. Artik kézenfogta Ajnát, és Asir után ment. Vigyázott, hogy ne tévessze szem elől barátját. Nyugtalanította a kutyák csaholása.

A három útitárs keletnek tartott. Két kutyán kívül senki sem látta őket. Milliónyi csillag fénye világította be útukat, a hold ferdén tekintett le rájuk. Fáradhatatlanul haladtak előre, nem torpantak vissza az akadályok előtt.

Már világosodni kezdett az ég alja, amikor elérték a nádast. Amint bevették magukat a sűrűségbe, a szökevények lódobogást hallottak. A nádas mellett vonuló ösvényen egy lovas közeledett észak felől. Nyergében egy másik alak is ült. Az állat egyre szimatolt a levegőbe.

Ajna megismerte Meredet és nővérét.

— Ez az apám! — súgta Artik fülébe.

— Ne félj, Ajna — válaszolt Artik. — Hadd adja ma férjhez Mammá a lányát!

Asir is megszólalt:

— Azt hiszem, esküvői mulatozás helyett ma sírni fog Mammá.

24

HAJNALRA beért a faluba Mered. Megállt sátra előtt, kiáltozni kezdett:

— Ajna! Ajna!

Mered leszállt lováról, azután leemelte nővérét. Ismét a sátor felé fordult:

— Hej, Mammá! Hallod?

Mammá sem felelt.

Mered beküldte a sátorba nővérét, ő maga kipányvázta lovát.

Az asszony benyitott. Hangos horkolás fogadta. Átlépte a küszöböt és szólongatni kezdte sógornőjét:

— Mammá! Mammá!

A horkolás folytatódott. Ekkor Ajnát hívta:

— Ajna-dzsán!

Nem kapott válasz ezúttal sem.

Az asszony már nagyon kívánta látni rokonait. Az úton elképzelte, hogyan sietnek majd elébe, lesegítik a lóról, üdvözlik, megölelik. „Ajnával majd sokat beszélgetek, ellátom tanácsokkal" — gondolta és már azt is eltervelte, mit fog a lánynak mondani. De reményei nem teljesültek. Keserűen csalódott.

Mered is belépett. Tarisznyáját a sarokba dobta, ahol az edények álltak.

— Még nem keltek fel? — kérdezte.

— Nem.

Mered csodálta, hogy Ajna ilyen mélyen alszik. Nyugtalanság fogta el. „Bizonyára egész éjjel kesergett, hajnalban aztán elnyomta az álom" — vigasztalta magát. Mammá ágyá-

hoz lépett költögetni kezdte az asszonyt. Mammá másik oldalára fordult.

Mered ekkor vállon ragadta és megrázta.

— Kelj fel már!

Mammá végre felocsudott. Első szava meglepetést fejezett ki:

— Ó!

Mered szeme lassan megszokta a homályt. Észrevette, hogy Ajna ágya üres. „Ugyan hová mehetett Ajna? Vagy talán a szomszédoknál alszik?" — töprengett.

— Hol van Ajna? — kérdezte.

Mammá még félálomban dünnyögte:

— Ajna... Ajna... Kiment megfejni a tevét.

Mered nővére lépett hozzá, hogy üdvözölje és mindkét kezét vállára tette. Mammá csak ekkor nyitotta fel szemét.

— Te vagy az, Bosszán? Üdvözöllek!

Mered az előbb látta, hogy a teve fekszik, de Ajna nem áll mellette. Nyugtalanul ismételte:

— Azt kérdezem: hol van Ajna?

Mammá felugrott.

— Ajna! Ajna! — kiáltotta és körüljárta a sátor belsejét. De nem találta a lányt. Eszébe jutott, hogy éjjel Ajna kiment. Leírhatatlan izgalomba jött.

— Istenem! Mindennek vége!

Az ajtóhoz rohant. Elbotlott, de hamar feltápászkodott és kifutott a tevéhez.

— Ajna! Jaj, Ajna! — kiáltotta egyre teli torokból. A sátor körül egy lélek sem járt. Mammá jajgatott: — Jaj, mit tegyek! Istenem! Segítsetek! Gyorsan! Elszökött a lány!

A tiszta hajnali levegőben Mammá hangja messzire elhallatszott. Felfigyelt rá Szadap-bej is, ki éppen Halnazárt költögette. Kisietett az udvarra. Most már világosan hallotta Mammá kiáltását: Segítsetek! Megszökött a lány! Szadap riadtan szaladt vissza sátrába.

— Apa! Apa! Kelj fel gyorsan!

— Mi történt? — morogta Halnazár és felemelte fejét.

— Mammá kiabál...

— Ostoba fehérnép! — Halnazár visszafeküdt. — Folyton kiabál...

— Apa! Szégyenben maradtunk.

— Miért?

— Mammá azt mondja, hogy megszökött a lány!

Halnazár talpraugrott. Egy szál ingben, fedetlen fővel rohant ki, de nem érezte a hajnali hűvösséget. Hegyezni kezdte fülét. Meghallotta Mammá kétségbeesett sikoltozását:

— Halnazár-bej! Segítsetek!

A következő percben már Halnazár is kiáltozott. Hangja felverte egész házanépét.

— Hej! Keljetek fel! Üljetek lóra!

Éppen vissza akart térni sátrába, amikor a halálrarémült törzsfő és járásfő siettek feléje. Babakhán reszkető hangon kérdezte:

— Bej-aga, mi történt?

Halnazár látta, hogy elvesztették fejüket.

— Arcsin-khán, nem nektek kiáltottam.

— Hanem?

— Az embereimnek.

— Miért?

— Baj van!

— Miféle baj?

— A lány elszökött.

A járásfő nem értette a dolgot.

— A te lányod? — kérdezte.

— Ha az én lányom lenne, levágnám a fejét.

— Hát akkor kié?

— Meredé.

— Mered... Mered... Ki az?

A törzsfő megmagyarázta:

— Az a lány szökött meg, akivel a bej össze akarta házasítani fiát.

Halnazár fejét csóválta.

— Micsoda váratlan baj!

— Ne búsulj, bej-aga! Annak baj ez, aki utadba állt. Küldj lovasokat üldözésükre. Bárki legyen is a bűnös, Szibériába kerül!

A járásfő szavai kissé megnyugtatták Halnazár sajgó szívét. Amúgyis bízott benne, de ezekután még inkább. Megnyalta ajkát.

— Köszönöm, járásfő-aga!

Babakhán is vigasztalta:

— Bej-aga, a járásfő keze hosszú. Oly messzire ér, mint a madár szárnya. Egy romlott asszonnyal meg nem nehéz el-

bánni. Te vedd őt magadhoz és holnap mégegyszer házasítsd meg fiadat. Hiszen te amúgysem válogatsz az eszközökben. Taposs rajta egész életedben, legyen szolgálód, tisztítsa ő a tűzhelyet, legalább elrettentő példa lesz a többiek számára.

A járásfő helyeselt:

— Úgy van, törzsfő-khán — de hirtelen köhögni kezdett és melléhez kapott.

— Ej, Hodzsamurát fiam, — szólt aggódva Halnazár — csak nem hültél meg? Gyorsan menjetek vissza a sátorba.

Merednek nem voltak rokonai, kik bajában segíthették volna. Ő maga pedig csöndes ember lévén, inkább istenre bízta a büntetést. Így hát Ajna felkutatásának gondja teljesen Halnazár vállára szakadt.

Amikor Halnazár már felöltözve kilépett sátrából, Mammá futott hozzá. Tudta, hogy Halnazárban pártfogóra talál, sírni kezdett hát előtte, tenyerével törölgette könnyeit. „Senkim sincs rajtad kívül, csak benned bízom" jelentette ez a sírás. Halnazár megértette.

Mammá jóhiszeműségében nem kételkedett. Mered ellenezte ezt a házasságot, de Mammá rábeszélte. Halnazár megkérdezte, kire gyanakszik? Artik ritkán mutatkozott náluk, Mammá nem is látta őt Ajnával együtt. Eddig még nem is fordult meg fejében az a gondolat, hogy Ajna el akar valakivel szökni. Nem tudott hát határozott választ adni Halnazárnak, de azután eszébe jutott, hogy tegnap, elég későn, Asir látogatta meg őket.

Asir nevére felfigyelt Halnazár. Emlékezett rá, hogy a fiú este a nép előtt szembeszállt vele. Már-már elhitte volna a dolgot, tudta azonban, hogy Asir nős. De azt gondolta magában: „Felesége bizonyára beteges, az Ajnához hasonló romlott lány pedig nem törődik az ilyesmivel". Gondolatát elmondta Mammának is.

— Csak ő lehetett.

Feltevésük szerint Asir nem vitte haza a lányt. Tehát Halnazár kettesével-hármasával lovasokat küldött azokra a helyekre, ahol Asirt esetleg megtalálhatják. A lovasok felfegyverkeztek és különböző irányokba szétszéledtek.

Mammá hazatért. Öklével verdeste fejét és egyre siránkozott:

— Micsoda üres kifogással jött és én nem vettem észre...

Bosszán tágranyílt szemmel kérdezte?

— Kicsoda?

— Szahat Kolak fia! Hogy a föld nyelné el!
— Hm! De hiszen nős!
— Talán számít ez az ilyen semmirekellőnél?

Mammából áradt a felháborodás, de Mered hangtalanul ült a szalmán. Mélyeń elrejtette szívében bánatát.

25

AZ ÜLDÖZÉSRE indult lovasok felkutattak minden helyet, ahol csak Asir megfordulhatott. Végül kivágtattak a dinnyeföldre, Asir és Artik kunyhójához.

Nurdzsahán megrémült a lovasok láttán. Egész éjjel nem aludt, csak istenhez fohászkodott. Aggódott gyermeke miatt. „Meg tud-e menekülni előlük Artik? Mi lesz, ha utólérik? Nem akarta odaadni szerelmesét... Nem ez lesz-e a veszte? Ó, istenem, óvd meg őt. Lepényeket áldozok neked!" — így jajveszékelt magában. Azután új félelem szorította össze szívét: „És mi lesz, ha őt nem találják és erre rám támadnak? Nem rabolják el majd Sekert?" Ez a gondolat nem hagyta nyugodni.

Izgatottan járkált ide-oda. Az érkező lovasok még semmit sem kérdeztek, de Nurdzsahán védekező mozdulattal felkapta kezét.

— Nem tudom... Én semmit sem tudok! — kiáltotta.

Szahat Kolák mellette állt, kezében szárított dinnyét szorongatott. Az egyik lovas feléje fordult. A ló forró lélekzete megcsapta Szahat arcát. Habos nyál freccsent rá. A fiatal lovas felemelkedett a kengyelben.

— Hol van Asir?

Bár Szahat Kolák látta rajtuk a gonosz szándékot, azt nem gondolta, hogy Asirt keresik. Úgy vélte, Artikhoz jöttek a szöktetés miatt, vagy pedig hogy munkára vigyék. Nagyon csodálkozott hát. Csaknem elvesztette fejét, de aztán összeszedte magát és nyugodtan kérdezte:

— Mit akartok Asirtól?

A lovas megharagudott.

— Én kérdeztelek téged: hol van?

— Én meg azt akarom tudni: miért keresitek?

— Megtudod!... — kiáltotta a lovas és ostorával végigvágott Szahat Kolákon.

A vékony szíjakból font ostor eltépte ingét. Az öreg bőszülten szakított ki egy póznát a földből és a lovasra támadt. A ló felágaskodott. A lovas újra lesujtott, de ő maga is kapott egy ütést.

A másik lovas Nurdzsahánra emelte ostorát. Az asszony rémülten sikoltott fel:

— Asir unokafivéreihez ment!...

— Minek?

— Lovat kérni.

— Miért kell neki a ló?

— Csépléshez.

— Mikor ment el?

— Reggel.

Nurdzsahán hirtelen előrelépett.

— Artik-dzsán lova! — Amint megismerte a pejt, elfelejtette félelmét. Meg akarta simogatni az állat nyakát, de vállán korbácsütés csattant.

A lovasok gyorsan elvágtattak.

Valóban megtalálták Asirt unokafivéreinél. Reggel érkezett és a lóra várakozott. Mivel így meggyőződtek arról, hogy nem ő szöktette el a lányt, a lovasok hazatértek.

Nem találták a szökevényeket. Senki nem látta őket, senki nem tudott róluk. Még csak nem is sejtették, kivel szökhetett el Ajna. Ekkor elhatározták, hogy a híres nyomolvasóhoz fordulnak. Délután elindultak a lány nyomain.

Ajna papucsainak nyomai egyenesen a főcsatornához vezettek. A csatorna mentén felfedezték a helyet, ahol két ember üldögélt. Itt szétnyomódtak a töklevelek és gabonamaghéjak hevertek. Világosan látták, hogy a két férfi észak felől jött a főcsatornához és azután Ajnával együtt felfelé haladt. A kutatók itt megálltak. Nem tudták, menjenek-e visszafelé a nyomokon, hogy megállapítsák, ki volt ez a két férfi, vagy kövessék-e a hármas csapást?

Mivel már későre járt az idő, elhatározták, hogy előre mennek. Ha beérik a szökevényeket, úgyis megtudnak mindent.

A két csatorna egyesülésének helyén a nyomok keletnek fordultak. Nem az úton haladtak, hanem a kemény talajon, így

hát a nyomolvasónak nem volt könnyű dolga. De azért csak ment előre, megfigyelte a legkisebb jelet is.

Ez a híres nyomolvasó ha egyszer elindult, nem tévesztett nyomot, sem a sivatagban, sem az erdőben. Megismerte az embereket nyomaikról. Egyszer próbára tették. Megmutatták neki egy ember nyomát. Ez az ember aztán cipőt váltott és egy század katonával együtt haladt. De a nyomolvasó a száz között is megtalálta az ő nyomát. De nem szívesen foglalkozott olyan dolgokkal, melyek perpatvarral és viszállyal jártak együtt. Ezeket többnyire visszautasította. De Halnazár-bej, a törzsfő és a járásfő kérésére nem mondhatott nemet. Elindult hát velük gyalogosan.

A nyomok nemsokára ismét homokos talajon haladtak, de ellenkező irányban. A szökevények bizonyára igyekeztek tévútra vezetni az üldözőket. A nyomolvasó körülnézett és dél felé fordult. Csak húsz-harminc lépést tett, azután rátért egy északnak tartó fűvel benőtt ösvényre. Balli csodálkozva figyelte magabiztosságát. „Valami láthatatlan erő segíti" — gondolta.

Esteledett; az ég beborult. A nyomolvasó az utat figyelte. Néha megtörölte sapkájával homlokát. Vékony köpenyét átütötte hátán a veríték. Balli megszólította:

— Bizonyára elfáradtál, aga, ülj fel a lóra.

A nyomolvasó egyenletes léptekkel haladt tovább; legyintett:

— Nem.

A Balli mellett ügető lovas fenyegetőzni kezdett:

— Csak kerüljön a kezem közé!

A másik lovas Ballit bátorította:

— Ne búsulj, Balli-khán. Ha el is bújt a kígyó, én a farkánál fogva előhúzom.

A nyomok a tó körül vonuló nádashoz vezettek.

A falu már egészen eltűnt a távolban. A nap alacsonyan állt.

ARTIK az egész napot Ajnával kettesben töltötte a sűrű nádasban. Csókjaik még nem tudták csillapítani a hosszú várakozás izgalmát. Amikor Artik karjába szorította Ajnát, mosolyogva gondolta: „A bej menyének akarta... Megzavartam a lakodalmat". Ajna azonban nem hagyta, hogy gondolatban eltávolodjék tőle.

— Mire gondolsz, kedves? — kérdezte a fiút.
— Halnazár-bejre.
— Sajnálod?
— Hogyne sajnálnám! Szegény megfizette érted a díjat, nagy kiadásokba verte magát, vendégeket hívott... Mi meg elrontottuk a lakodalmat. Vajjon hogy érzi most magát?
— Hát anyám?
— És mi?
Újra megcsókolták egymást. Tudták, hogy ha ma éjjel elérik a takiri állomást és felülhetnek az Ahalba induló vonatra, megmenekültek. De már későre járt az idő és Asir még nem mutatkozott. Kora reggel ment el, két lovat akart számukra hozni.
Artik felállt, nyujtózkodott. Fülledt volt a levegő, a nádas meg se rezdült. A nap utolsó sugarai Ajna selyemruháján játszadoztak.
— Ajnám, — szólt Artik — egy kis időre most magadra hagylak.
— Vigyázz, hogy ne örökre.
— Ajna!
— Csak tréfálok. Hová mégy?
— A nádas szélére. Megnézem, jön-e már Asir. Ha beáll a sötétség, nem talál ránk.
— Miért?
— Helyet változtattunk, hogy a pásztorok meg ne lássanak.
— Persze!
Artik eltávozott.
Ajna szíve nyugtalanul vert. Egyre ide-oda nézegetett, de a nádon és égen kívül semmit sem látott. Halotti csend borult a vidékre. Csak Artik mögött zizegtek halkan a levelek. Ajnának különös érzése támadt.
— Artik! Siess vissza, kedves!
Artik hangja már távolabbról felelt:
— Mindjárt, mindjárt!

A NÁDASNÁL az üldözők elvesztették a nyomot. A nyomolvasó sem ment semmire. Balli kutyája jött segítségükre. Az állat egész idő alatt velük szaladt és most behatolt a nádasba. Mikor visszatért, orrát a levegőbe emelte és pana-

szosan vonított, mintha csak azt akarná mondani: „Kövessetek" Balli megsarkantyúzta lovát, felkiáltott:

— Alabaj, keresd!

Balli tudta, hogy vadászaton bármennyire is elrejtőzik a lelőtt fácán, vagy sebesült nyúl, ez a kutya mindig megtalálja.

Most már az állatra bízták magukat; a nyomolvasó is felszállt az egyik lovas mögé a nyeregbe. A kutya megállt egy fűvel benőtt árokparton és kaparni kezdte a földet. A nyomolvasó észrevette, hogy ezen a helyen két ember ült. A fű és a nád itt meghajolt és letöredezett.

A kutya a földet szaglászta és előreszaladt.

Ajna türelmetlenül várakozott. Egyszer csak zaj ütötte meg fülét. Emberi hangokat, lódobogást hallott. Azt hitte, Artik meg Asir közelednek és nem találják az utat. Felállt hát és kiáltozni kezdett:

— Ide, ide!

Ebben a percben egy kutya futott elébe és vonítani kezdett.

Ajna megrémült. Lovasok jelentek meg. Rögtön felismerte közöttük Ballit. A lány szeme előtt elsötétedett a világ. Meghallotta a férfi fenyegető hangját:

— Hol az útitársad?

A lány felé fordította lovát és megismételte:

— Hol az útitársad?

Ajna magához tért. Elfordult Ballitól.

— Nincs útitársam.

— Hová ment?

— Sehová.

— Hol van hát akkor?

— Nincs.

— Kivel jöttél?

— Senkivel.

— Ki vezetett ide?

— Senki.

— Ki hívott?

— Magam jöttem.

Az egyik lovas rá akart ijeszteni:

— Ha nem mondod meg, annál rosszabb számodra!

Mivel már kifizették Ajnáért a váltságdíjat és Mammá beleegyezett a házasságba, Balli saját tulajdonának tekintette a lányt. Felemelte ostorát és rászólt:

— Megmondod, vagy sem?

Ajna tagadón rázta fejét, gyűlölködő pillantást vetett Ballira, de nem válaszolt. Bálli megismételte a kérdést:

— Nem mondod?

— Nem mondom.

— Nem mondod?

— Nem mondom.

A kutya nyugtalanul szaladgált ide-oda, elrohant, majd visszatért. De nem ügyeltek rá. mindnyájuk figyelme Ajna felé fordult.

A rövid szakállt viselő lovas eddig szótlanul rágta ajkát. Most észrevétlenül jelt adott Ballinak, az ostor lesujtott.

— Nesze, ha nem mondod!

Az ostor sziszegve vágott végig Ajna könnyű ruhába burkolt testén. A lány nem jajdult fel, lángoló haraggal nézett Ballira.

— Ki hozott ide? — kérdezte újra Ballit.

Ajna nem felelt.

— Nesze! — ismét suhogott az ostor.

A lány szeme megvillant. Úgylátszott, hogy Ballinak akar rontani. Amikor a férfi újra fenyegetni kezdte, dühösen kiáltott fel:

— Ha darabokra tépsz és a kutyák elé vetsz, akkor sem válaszolok! Inkább feküdjek a föld alatt, mint a te karjaidban!

Balli ismét meg akarta ütni, de ekkor a nyomolvasó közbelépett:

— Megállj, Balli-khán! Ha tudtam volna, hogy így bántalmazod a lányt, nem segítek neked.

Ajna nem sírt az ostorcsapások alatt, de a védelmező hang hallatára szeme könnybelábadt. Elfordult, hogy ne vegyék észre gyengeségét.

— Galambocskám, — szólította meg a nyomolvasó — látod, hogy megfogtunk. Ne keresd hát a szenvedést, mondd meg, kivel jöttél?

Ajna most már látta, hogy az öreg csak színleg állt melléje. Haragosan felelt:

— Én csak nő vagyok, de nem aljas, mint ti. Semmit sem árulok el!

Balli megértette, hogy minden próbálkozása hiábavaló. Ha csak ki nem tépi a nyelvét, a lány egyre átkozni fogja őket. Megragadta Ajna kezét és ráparancsolt:

— Ülj fel mögém!

Ajna kiszakította kezét a szorításból.

— Üljön mögéd a kutya!

A rövidszakállú lovas leszállt nyergéből, átnyalábolta Ajnát és Balli mögé ültette. A lány leugrott a lóról.

Újra felültették, most Balli elé. Ajna Balli arcába csapott és ismét leugrott. Ekkor összekötözték kezét, lábát, így fektették a nyeregre.

Ajna nem is érezte a fájdalmat. Bánatosan nézett észak felé. „Artik megvédett volna. Talán utánam jön majd és kiszabadít. Siess, Artik-dzsán!" — gondolta.

De Artik nem volt sehol.

ASIR azért késlekedett, mert nem kapott idejében lovakat. A lovasok megjelenése nem ijesztette meg, ellenkezőleg, megnyugtatta. Örült, hogy nem Artikot gyanúsítják, hanem őt. Azt remélte, hogy az üldözők elvesztik a nyomot.

A nap már csaknem lenyugodott, amikor Asir két lóval a nádas felé tartott. Artik a sűrűség szélén várta. Olyan türelmetlen volt már, hogy alig pillantotta meg barátját, felkiáltott:

— Asir, miért jössz ily későn?

— Légy nyugodt, téged nem gyanúsítanak. Nem fognak megtalálni — felelte Asir.

Artik is tudta, hogy a késői óra miatt már nem folytatják az üldözést. De Ajnáért aggódott. Lóra ült és bevágtatott a nádasba. Rábukkant a helyre, ahol ültek, de a tisztás üres volt.

— Ugyan hol lehet Ajna? — mormolta.

Nem figyelt a talajon látszó nyomokra. Kiáltozni kezdett:

— Ajna! Ajna!...

Nem kapott választ.

Izgalom fogta el. Keresni kezdte a lányt.

Asir hirtelen észrevette a paták nyomát és a trágyát. Értette már a dolgot. Artik után kiáltott.

Amikor Artik meghallotta barátja hangját, azt hitte, Ajna előkerült. De amint visszatért a tisztásra, egyedül találta Asirt. Kérdő pillantására Asir ostorával a lónyomokra mutatott. Artik leugrott nyergéből.

— Mindennek vége — suttogta halkan.

Asir hallgatott.

— Asir, menjünk! — szólt hirtelen Artik. Úgylátszik, el-

határozta magát valamire. Felpattant a lóra és kivágtatott a nádasból.

Amint kiértek a szabad mezőre, a távolban lovasokat pillantottak meg. A csapat az aul felé haladt. Artik megállította lovát. Nem tudta eldönteni, utánuk eredjen-e, vagy visszafordúljon.

— Egyelőre elvesztettük Ajnát — szólt Asir.

— Csak egyelőre?

— Biztos, hogy nem örökre.

— Miért gondolod?

— Ajna nem buta.

— Ha így is van, mit kezdhet ilyen helyzetben eszével?

— Tudja, mit mondjon.

— És ha vallatják?

— Halnazárék kényesek. Nem kell nekik olyan leány, akit elszöktettek.

Artik előtt egy percre felvillant a fácánra emlékeztető, pirosruhás Ajna képe, úgy, ahogyan a nádasban látta. Megsarkantyúzta lovát, olyan hévvel, mintha szívében tűz gyulladt volna ki.

— Menjünk, Asir!

Asir elállta útját.

— Várj, Artik!

— A szívem türelmetlen!

— Ennyi emberrel nem bírunk. Ha meg közvetlenül utánuk érünk az aulba, megtámadnak.

Artik visszafogta a lovat.

Asir folytatta:

— A játékos tudjon veszíteni is! Nem szabad türelmetlenkedni. Most hazavisszük a lovakat. Jól tennéd, ha két-három napra Ivánhoz mennél. Kellemetlenséged támadhat Halnazárékkal, ha megtudják, hogy te szöktetted el a lányt. A járásfő is náluk vendégeskedik most, jól tudod.

Artik bólintott.

— Míg nem tudom, mi történt Ajnával, nem megyek el, még ha tüzes vasra ültetnek is.

— De hiszen én itt maradok.

— Lehet, hogy ez nem elegendő.

Artik úgy érezte, hogy Ajnával egy test és lélek. Amíg a lány él — él ő is; ha Ajna halott — maga is meghal. Ezért utasította el Asir javaslatát.

— Nem megyek a városba — mondta élesen.

Mikor beállt a sötétség, visszatértek kunyhóikhoz. Artik leszállt a lóról. Nurdzsahán megkönnyebbülten felsóhajtott. Hálát adott istennek, hogy fia szerencsésen megérkezett.

Szahat Kolak csak a lovasok távozása után tudta meg, ki szöktette meg a lányt. Még mindig sajgott testén az ütés helye, így hát dühösen fogadta Asirt.

— Hej, átkozottak! Könnyelműen kigondoltok valamit és mi szenvedünk érte. Amit tettetek, helyes, de figyelmeztetni kellett volna anyátokat, apátokat...

Asir anyja megpróbálta védelmébe venni fiát:

— Ne haragudj, apa. Persze, gyerekesen cselekedtek...

— Gyerekesen?! Szép kis gyerek az, akinek serked a szakálla!

Hogy megbékítse apját és eloszlassa saját bánatát, Asir tréfálkozni kezdett:

— Ugyan, apám, amiért te fiatal korodban nem tudtál leányt lopni, ne veszekedj velünk.

A fiúk komor arcáról Szahat leolvasta a balsikert. Most elmosolyodott.

— Ti meg bizonyára a lehető legügyetlenebbek voltatok.

Asir zavarba jött. Nem elég, hogy minden rosszul sikerült, most még apja is szemrehányást tesz. Nem válaszolt.

Nurdzsahán is látta fia arcán, hogy baj történt. Ezért hát nem is kérdezősködött; teát készített neki. De sem a tea, sem a lepény nem ment le Artik torkán. Egyre Ajnára gondolt. Fájdalmasan érintette az a tudat is, hogy miatta szenvedett anyja és Szahat. Legszívesebben mindjárt Halnazárhoz rohant volna. De Asir lebeszélte erről. Elindult hát a faluba, hogy Ajna felől tudakozódjék. Asir el akarta kísérni, de Artik így szólt hozzá:

— Te inkább vidd haza a lovakat. Hamarosan visszajövök.

Asir csak azt kérte tőle, hogy ne mutatkozzék veszélyes helyeken és ne árulja el magát. Halassza máskorra a bosszút.

Artik Kandim kunyhója felé tartott. Kandim nem volt otthon, felesége, Bibi üldögélt a kis tűz mellett. A lámpa füstölögve égett. A láng mint a kígyó nyelve táncolt ide-oda. A hosszú, keskeny kunyhóban az ember kinyujtott kezével megérinthette a két falat. Magasabb termetű ember nehezen egyenesedhetett ki benne. A sátor falán folt hátán folt volt, az egész berendezésnek egyetlen darabja sem ért semmit.

— Azt beszélték, Bibi-edzse, hogy Halnazár megházasítja fiát — kezdte Artik. — Hogy folyt le a lakodalom?

Bibi figyelmesen Artik szemébe nézett. Csodálkozva kérdezte:

— Jaj, fiam, te nem tudsz semmit? Ugyan, hol jártál?

— Meglátogattam a városban élő Iván barátomat. Éppen most tértem haza.

— Itt sok az újság. Főzök neked egy teát, azután...

Asir félbeszakította:

— Nem, Bibi-edzse, nem kérek. Útközben ettem és ittam. Csupán a lakodalomról szeretnék hallani.

— Hol ott a lakodalom!

— Miért, csak nem fösvénykedtek?

— Ó, dehogy! Más a baj. Ajna a mult éjjel megszökött!

— Megszökött?

— Igen! Elrontotta a bej ünnepét!

— Ez aztán újság! Kivel szökött el?

— Azt nem tudni. Először Asirra gondoltak. Sokáig keresték őt mindenfelé. Azután elhívták a nyomolvasót és alkonyatkor megtalálták a lányt a nádasban.

— Ha megtalálták Ajnát, akkor megtudták talán, kivel ment el?

— Nem. Megtagadta a választ, akárhogyan fenyegették. Erőszakkal hozták vissza.

Bibi elbeszélése először megörvendeztette Artikot, azután lesujtotta. De az asszony semmit nem vett észre. Artik tovább kérdezősködött:

— Végül is hazavitte Balli a menyasszonyt?

— Ugyan, dehogy! Ajna azt mondta neki: „Inkább megölöm magam, minthogy a feleséged legyek".

— Ezt mondta?

— Igen. Pedig mennyire megkínozta Balli. „Már megfizettem érted a díjat. Ha nem engedelmeskedel — megöllek" — mondta és kést szegzett neki. De Ajna nyiltan kijelentette: „Engem már érintett egy férfi keze. Ha most nem halok meg — az övé leszek, ha megölsz — a földé."

Artiknak nagyon megfájdult a szíve Ajna szenvedéseinek hallatára. De uralkodott magán.

— Ajna úgy látszik nagyon bátor! — mondta.

— Ilyen kínzást bizony egy nő sem bírt volna ki rajta kívül!

— Persze a végén azért mégis megmondta, kinek a keze érintette?

— Dehogy mondta! Balli aztán hazavitte Meredhez. Ott meg a mostohája esett neki. Még tűvel is szurkálta testét.

— És akkor sem mondta meg?

— Nem bizony! Ajna rendkívüli lány. Mostoha kezén nőtt fel, de ha édesanya nevelte volna, talán már az egész nép ismerné nevét.

Ekkor tért haza Kandim. Üdvözölte Artikot.

— Miért nem látunk téged az utóbbi időben? — kérdezte.

— Sokat dolgoztam.

— Képzeld csak, — szólt Bibi — még a mai eseményt sem hallotta.

Kandim vad nevetésben tört ki. Mivel nem volt teljesen épeszű, sokszor nevetett, vagy sírt ok nélkül.

— Pedig nagy mulatság volt ma! — mondta.

— Micsoda mulatság?

— Apa mindig ilyen; ha más búsul, ő nevet — magyarázta Bibi.

— Ugyan hagyd! Hát nincs okom a vidámságra? Halnazár mindig kinevet bennünket, miért ne nevessünk mi is rajta, ha alkalom adódik? Nem igaz, Artik?

— Úgy van, Kandim-aga.

— Halnazár ma akarta nőül adni ragyásképű özvegy fiához Mered gyönyörű lányát. Kifizette érte a díjat, felkészült a lakodalomra, vendégeket hívott, de egy bátor fickó elrontotta a dolgát. Halnazár meg hoppon maradt. Restell mutatkozni a nép előtt. Vendégei, a törzsfő és a járásfő is hazautaztak már. Hát nem mulatságos ez?...

— De azért még mindig megtarthatják a lakodalmat. Hiszen előkerült a lány.

— Most már nem kell neki Ajna; szégyent hozott rájuk. A talpnyalói már azt mondogatják a bejnek: „Ne búsulj, bej! Gazdag vagy, találsz még menyasszonyt, válogathatsz a legjobb családok között". De az az ostoba fia makacskodik. „Nem, én elmegyek a frontmögötti munkára" — mondja és úgy tesz, mintha valóban menni akarna. Én meg azt javasoltam neki: „Menj mindjárt a háborúba".

Artik most már mindent tudott. Felállt.

— Sokáig elüldögéltem nálatok. Ideje az indulásnak.

26

A NYOMOLVASÓ nem vállalta a lányszöktető felkutatását. Sejtette ugyan, ki lehetett, de nem árulta el. Egyszer életében már beleavatkozott ilyen komoly dologba, akkor is vérontásra került sor. Jó lecke volt ez számára.

Halnazárt bántotta a szégyen. Élete eddig abból állt, hogy elvette a másét, most pedig őt csúfolták meg. Nehezen viselte el a tudatot, hogy pénze odaveszett és vendégei gúnyos mosollyal utaztak haza. Folt esett becsületén. Három napig ki sem mozdult sátrából. Alig evett és ivott. Agya szinte felmondta a szolgálatot. Ebben az állapotban kapta meg a parancsot, hogy gyüjtse össze a frontmögötti munkára küldendő embereket és jelentkeztesse őket a városban. Nemcsak a vállára nehezedő felelősségtől félt. Egyik férfi családtagját is fel kellett áldoznia. Artik eltűnt, éppen a legrosszabbkor. Gondjaihoz tehát újabbak járultak. Mit tegyen? Az idő sürget, már nem talál alkalmas embert, akivel fiát helyettesíthetné; azt sem teheti meg, hogy Nabat-bej módjára, felbéreljen valakit két-háromezerért. De nem is adott volna ki ennyi pénzt. Ha egy lányt egész életére meg lehet venni másfélezer rubelért, akkor erre a célra nem pazarol ilyen öszeget. Mégis Ballit küldje el? Halnazár-bej fia végezzen nehéz munkát? Nem, ezt nem engedi meg!...

Mély gondolkodásba merült. Azután Máviért kiáltott. Amikor a fiú megjelent az ajtóban, Halnazár különös pillantással mérte végig és szokatlanul kedvesen szólította meg:

— Mávi! Gyere ide, fiam, ülj le mellém.

Mávit megdöbbentette ez a váratlan nyájasság. Az ajtónál akart leülni.

— Elég jó nekem ez a hely, bej-aga.

De Halnazár mosolyogva intette közelebb.

— Tudod, fiam, én nem mindenkit hívok magamhoz. De ha megteszem, engedelmeskedni kell... Utóbbi időben nagyon megsajnáltalak.

Mávi bizonytalanul nézegetett körül, félszegen közeledett a megjelölt hely felé. Szőnyeghez nem szokott lába reszketett. Nyakán lüktettek az erek. Szívében öröm és félelem váltakozott. Leült.

Halnazár óvatosan szőni kezdte hálóját.

— Mávi fiam, neked nincs se apád, se anyád. Már háromnégy éve élsz a házunkban. Sok szolga akad, de kevés a hozzád hasonló. Megkedveltelek. Sokat gondolkodtam rólad és most elmondom, mit eszeltem ki. Meg akarom jutalmazni szorgalmas munkádat. Nem volna elegendő az, ha megházasítlak. Még az sem, ha fehér sátrat építek neked. Így hát elhatároztam, hogy fiammá fogadlak.

Mávi mélyen felindult és meghatódott. Eszébe jutott gyermekkora, szülei. Torka összeszorult, szemét elöntötték a könnyek.

— Vannak már fiaim, — folytatta Halnazár — de olyan tiszteletet, melyet te mutatsz irányomban, részükről nem tapasztaltam. Töröld le a szemedet, fiam. Megértelek. Mávim; mikor a juhok visszatérnek a legelőről és találkoznak bárányaikkal, azok is bégetnek. Hogyan találkozhatna hát apa és fia könnyek nélkül? Tudom, az örömtől sírsz. Az én szívem is megindult...

Mávi megtörölte szemét.

— Bej-aga szavaid gyermekkoromat idézték elém — mondta elcsukló hangon.

Könnyes szeme valóban úgy csillogott, mint a gyermeké, aki anyjával találkozik.

— Mávim, saját fiamnak tartalak. Nincs ellenedre?

— Ó, dehogy!

— Eddig négy fiam volt, most öt lesz. Hozzád adom akármelyik lányt, aki csak tetszik neked a faluban. Egy napon tartjuk Balli lakodalmát és a tiédet.

De ekkor eszébe jutott Ajna esete és elkomorodott. Mávit azonban fellelkesítették szavai. „Mi lenne, ha nekem adná Mehinlit" — gondolta. De azután rájött, hogy ez lehetetlenség. Ravaszkodás nélkül, őszintén felelt:

— Atyám! Fogadj fiaddá. A hetedik mennyországba röpített az öröm. Semmit sem kell majd kétszer mondanod nekem. Kész vagyok meghalni is, ha úgy kívánod.

Halnazár új köpenyt, perzsaprém sapkát és új lábbelit ajándékozott Mávinak.

— Így, Mávi! Most már fiam vagy! — ismételte és megszorította a fiú kezét. Behívta feleségét és így szólt hozzá: „Szadap, fiammá fogadtam Mávit. Mától fogva számítsd te is fiadnak. Ne tégy különbséget közte és a többiek között. Varrj számára selyeminget és posztónadrágot. Mehinlinek és gyermekeinknek is parancsold meg, hogy ne tekintsék őt többé szolgának, hanem testvérnek. Megértetted?"

Szadap rögtön átlátott Halnazár-bej szándékán.

— Apa, teljesítetted a kívánságomat! Már régen akartam erről beszélni veled. Nagyon örülök, hogy magad is így határoztál.

Mávi nem is álmodott ilyen boldogságról. Szinte szédült a feje. Egyik percről a másikra anyát és apát szerzett, még hozzá — Halnazár bejt! Alig tudta felfogni a történteket. Végül eszébe jutott az ember, akivel tegnap fahordás közben találkozott. Az öreg kikérdezte és amikor szomorú sorsáról hallott, bátorította:

— Tűrj csak, fiam, vágyaid majd teljesülnek.

Mávi azt hitte, most, hogy jóssal találkozott.

Mikor Mehinli meglátta a fiút új öltözetében, mosolygott. Ez még jobban fokozta Mávi jókedvét. Nem tudta azonban anyjának szólítani Mehinlit. A nő fiatalabb volt nála, meg aztán szerelmes szavakat is váltottak már. Majszának hívta hát. De nagyon felzaklatta az a tudat, hogy szerelemmel tekint apjának feleségére.

Másnap Majszától kapott egy új hímzett inget Mávi. Életének nagy fordulatában isten kezét látta. „Fiam", „kedvesem", „gyermekem" — már csak így szóltak Mávihoz. A bej gyermekei is kedvesen bántak vele. Kötelességeit most nem félelemmel, hanem örömmel végezte. Valóban kész volt akár életét áldozni újdonsült szüleiért és testvéreiért.

Így telt el két-három nap. Artikról nem jött semmi hír. Halnazár még nem világosította fel Mávit arról, hogy mit kíván tőle. Szeretetteljes bánásmóddal akarta előbb magához kötni a fiút.

27

ARTIK a városba ment, hogy kitérjen a Halnazár rendezte sorshúzás elől. De itt sem érezte magát biztonságban, titkon osont Iván házához. A házigazdát nem találta otthon, de egy falubelije, Durdi ült ott és Iván feleségével beszélgetett.

Durdi családja Gosa aulban lakott, nem messze Artikéktól. De Artik csak felületesen ismerte Durdit és apját, Anna Kört. Durdi már igen fiatal korában elutazott tanulni; két évet töltött Bokharában. Ettől az időtől kezdve sokan Durdi-Mollának hívták. Azóta Artik keveset hallott róla. Azt beszélték, hogy Durdi orosz szokásokat vett fel és már kételkedik a szent könyvek igazságában. Mamedveli azt mondta: — Szegény Anna Kör, taníttatta fiát, hogy papot csináljon belőle és támasza legyen. De Durdi rossz útra tévedt. Isten őrizzen bennünket a hamis tudománytól.

Artiknak most mindez eszébe jutott és fürkészve pillantott Durdira. De a fiatalember kerek arca szerénységet tükrözött, szeme nyájasan mosolygott. Öltözete a többi mullahéhoz képest elég különös volt. Fehér sapkát, gombos inget, selyemköpenyt selyemövet, szűk fekete nadrágot és cipőt viselt. Ez a ruházat a városlakók és diákok öltözetére emlékeztetett; nem vallott papi hivatásra. Artik hát bizalmatlanul nézett rá. De Durdi egyszerűsége, barátságos szavai eloszlatták Artik előítéletét. Durdi az újságok háborús híreiről mesélt, ez pedig szerfelett érdekelte Artikot. Kérdésekkel kezdte ostromolni Durdit. Válaszait elégtétellel hallgatta. Beszélgetés közben Durdi rátapintott az ő fájó sebére is.

— A mi népünk egyszerű, tudatlan és fogalma sincs arról, mi történik a világban. Ezért taposnak rajta a bejek és bajá-

rok, ezért tépik ki szájából az utolsó falatot. A nép vérét szívják, gyüjtik az aranyat, míg a szegények nyomorban élnek. Ezt kell megérteni...

— És ha megértjük, mit érünk vele?

— Ha megértjük, találunk kiutat. Széttépjük a körénk fonódott hálót, nem hiszünk többé az ámításnak és ha erőszakot alkalmaznak, szembeszállunk.

— Mivel?

— Tudással! Erővel!

— Hol itt a tudás? És hol az erő?

— Lám, magad is rájössz. A mullahok, isánok, ahunok csak a nép rovására gazdagodnak, a nép munkájából élnek, de tanítás és felvilágosítás helyett sötétségben tartják az embereket. Nagy bűnt követnek el ezzel és még hozzá tudatosan teszik. Hiszen ha tanult volna a nép, nem keresnének annyit a mullahok. Néhány ember aratja le a parasztok egész évi munkájának hasznát, a dejhán meg éhen marad.

— Az én munkám is kárbaveszett. A kereskedők elvitték a búzát a szalmával együtt. Valamennyi dejhán élete ilyen. A nép nyomorog, a Halnazárhoz hasonló bejek pedig egész gabonahegyeket gyüjtenek össze.

— Látod. A paraszt dolgozik, termésén pedig Arutyun-Hodzsájn és Halnazár osztozkodnak.

— Szívemből beszélsz.

— Miért nem világosítják fel az isánok, a hodzsák az egyszerű népet erről az igazságtalanságról? Miért nem küzdenek ellene?

— Azok csak Halnazárt támogatják.

— Még ők szidnak a meggyőződésem miatt és nem tetszik nekik, hogy az igazságtalanságról beszélek. Fondorlataik következtében már-már apám is elfordult tőlem. Talán te is gyűlölsz?

— Beismerem, azelőtt én is kővel dobáltam árnyékodat. De most megváltozott a véleményem.

Artik minden szenvedésért, melyet neki és a hozzá hasonlóknak át kellett élnie, a kormányt okolta. Úgy képzelte, hogy ha a törzsfő nem támaszkodhatnék a járásfőre, a járásfő az ezredesre, az ezredes pedig a fehér cárra, Halnazár nem tudná őt megkárosítani. Durdi azonban nem értett teljesen egyet vele. Szerinte az oroszok bejövetele előtt sem volt könnyebb a szegények sorsa.

— A cári uralomra nemcsak a magunkfajta ember pa-

naszkodik, hanem az orosz nép nagy többsége is. Még magam sem értem teljesen ennek okát, így hát nem is tudom neked megmagyarázni. De ha el is nyom bennünket a kormányzat, hasznunk is származik belőle. Talán hallottál arról, hogy az orosz uralom előtt mindennapos volt nálunk a harc és a verekedés. A Kopet-Dagh-hegységben, Keszearkacsban, Szerahsz és Mári vidékén senki nem érezhette magát biztonságban. Keimir-Kör szavával élve, a türkmén tevenyeregben lakott. De mióta az oroszok itt vannak, nyugodtan élünk.

Artik félbeszakította:

— Nyugodtan művelhetjük a földet, de a termést már nem ehetjük meg nyugodtan.

— Ez igaz. Erről már beszéltem. Ne zavard meg a gondolataimat. Igen ... Egyszóval, nagy általánosságban az oroszok hasznosak számunkra. Itt van például a vasút. Azelőtt legalább két hétbe, ha nem egy egész hónapba telt, míg elutaztunk Máriba, vagy Ahalba és vissza. Ma pedig egy nap alatt tesszük meg ezt az utat. S amit eddig száz tevével, száz napig szállítottunk, azt most egy vagonban egy nap alatt elküldhetjük. Ezenkívül több a ruhánk és a gabonánk is. A nép között lassan terjedni kezd a tudás. Bár körzetünkben csak egyetlen iskola van, mégis kikerül belőle minden évben néhány tanult türkmén. Igaz, hogy ezek közül egyesek még jobban elnyomják a népet, mint az oroszok. De sokan a nép pártját fogják. És akadnak tanítók, akik, bár a cár kenyerét eszik, nemcsak tudást adnak a diákoknak, hanem emberiességre is nevelik őket.

Durdi szavai tetszettek Artiknak, bár nem értette azokat teljesen. Megkérdezte hát:

— Azt akarod mondani, hogy a cári kormányzat jó?

— Nem; csupán megvilágítom jó és rossz oldalait. Nem akarom, hogy örökre így maradjon. A cár egy kis kiváltságos rétegre támaszkodva elnyomja a nép nagy tömegeit. Ezért hát nem állok a pártján. A népi kormányzat híve vagyok.

— Népi kormányzat?

— Artik, nem tudok most mindent elmagyarázni neked. Egyszerűen szólva azt jelenti ez: a nép sorsa legyen saját kezében.

Durdi az órára pillantott.

— Elígérkeztem valahová — szólt. — Még találkozunk majd.

Eltávozott.

Artik eltöprengett a hallottakon. Végre megérkezett Iván. Egy ismeretlen embert hozott magával. Az idegen európai ruhát viselt, kecskeszakállas, szürkeszemű arca barátságosnak hatott. Igyekezett nyugodtnak látszani, de Artik különös óvatosságot vett észre viselkedésében. Az utóbbi napokban Artik is tartott az emberektől, talán ezért is figyelt fel rá. Nem tudta megállapítani, milyen nemzetiségű lehet az idegen. Iván ekkor oroszul elmondta, hogy Artik megbízható ember és összeismertette vendégeit.

— Artik, ez az ember Ashabádból jött hozzánk. Bakuból való, neve — Nikoláj Matvejevics Artamonov.

Ebben az időben már mindenütt híre járt, hogy Turkesztán népe lázong a munkakötelezettség miatt. A bolsevikok pártszervezeteit különösen érdekelte ez a kérdés. Igaz, akkoriban még nemcsak Tedzsenben, de Ashabádban sem működött pártszervezet. Mint Artik jóval később megtudta, Artamonovot a bakui pártszervezet küldte az ashabádi körzetbe. Különböző jelekből ítélve úgy vélték, hogy Turkesztánban felkelés készül. Lehetőség szerint meg kellett hát ezt szervezni. De hogyan kezdjenek hozzá? Tedzsenben csak három bolsevik volt — Iván Csernisov, Vaszilij Dimitrijevics és egy mester a malomból. Kevés munkás élt a városban, mert a gyapottisztító üzemen és két malmon kívül nem volt más gyár. A parasztok meg szervezetlen tömeget alkottak.

Artamonov sokat beszélt erről Iván Csernisovval. Bár Iván bizonygatta, hogy Artikra is rá lehetne bízni valamilyen feladatot, Artamonov még húzódozott ettől. Jól ismerte az azerbejdzsáni nyelvet, beszélgetni kezdett hát Artikkal a háborúról és a munkakötelezettségről. Artik nyiltan elmondott Nikoláj Matvejevicsnek mindent, ami a szívén feküdt.

Artamonovnak megtetszett a fiú. Elhatározták, hogy Artik visszamegy az aulba, kifürkészi a hangulatot, azután elmondja megfigyeléseit.

28

GOSA AULBAN a régi módon folyt tovább az élet. Halnazár egyszer a törzsfőhöz utazott, hogy együtt menjenek tovább a városba. A munkakötelezettség kérdésével kapcsolatban ugyanis a kormányzóságra hivatták a törzsfőket és küldötteket. A lakosság körében egyre növekedett az elégedetlenség. Újra felemlegették, hogy elveszett a Güldzsamalkhánnak adott pénz; hogy Halnazár rátette kezét az egész gabonára; hogy a törzsfő és járásfő őt támogatják. Az emberek sokszor otthagyták a munkát, csoportokba verődtek és beszélgettek. Az egyik sárkunyhó mellett kör képződött, mely egyre nőtt. Artik odacsatlakozott.

Egy bajuszos legény a földön heverészett. Most hirtelen felült és megszólalt:

— Nem ér semmit így az életünk!

Szavait nem hallották meg az összegyűltek. Cserkez háromágú szakállát simogatta.

— Nos, fiatalemberek, a hivatalnokok mostanában olyan arccal járkálnak ide-oda, mintha elérhetetlen magasságban trónolnának és azt mondják: adjatok embereket a front mögötti munkára. Mit tudtok most tanácsolni?

Az emberek szótlanul tekintgettek egymásra. Artik leült, szorongva nézett körül.

— Tanácsolni... Kérdezz meg engem, ha tanácsra van szükség. A fehér cár elvette lovainkat meg a sátrainkat. Nem tudunk már mivel dolgozni és ennivalónk sincs. Most pedig minden ötödik sátorból egy embert akarnak. A front mögé viszik őket, de később lehet, hogy a háborúba is. Mi lesz belőlünk?

A bajuszos közbeszólt:

— Talán a hadifoglyokkal cserélnek ki?

Artik folytatta:

— Ki dolgozik egész éven át? Mi. Ki gondozza a búzát? Mi. És ki viszi el a termést? Halnazár bej.

— Istenemre, ez nyilt erőszak!

— El kell venni tőle a felhalmozott gabonát!

Egy könnyezőszemű kövér ember megnyalta ajkát.

— Hallgassa meg a füled, amit a nyelved beszél!

Kiáltozni kezdtek:

— Én is ezt akartam mondani!

— Én is!

— Azelőtt csak a lányokat adták el nálunk, — folytatta Artik — most már a legényeket is árulják. Nyomorúságos sorsnak nézünk elébe. Halnazár bej pedig ilyen szomorú időben mulatozást, lakodalmat rendez...

— No hiszen, nem sok öröme volt a lakodalomból!

— Nagyszerű fickó lehet, aki elrontotta!

— El kell venni a gabonáját!

— Talán az övé az a búza? Sajátunkat fogjuk csak felosztani.

— Hamis húzással akarta Artikot elküldeni...

— Nemcsak engem akar lenyelni, hanem mindnyájatokat. Kiszívta velőnket, most már a csontjainkat kezdi ropogtatni. Én mindenre kész vagyok. Ha kell, fejére döntöm a sátrat!

Artik észre sem vette, hogy e szavaknál erősen ökölbeszorította kezét.

A távolban egy lovas alakja tűnt fel. Látszott, hogy az állat el van csigázva, lába botladozott. Valamennyien feléjefordították fejüket és feszülten figyeltek.

A lovas egyenesen a csoporthoz tartott. Mikor megállt, lova csaknem összeesett. Vastag porréteg fedte, szájából szakadt a hab, nehezen lélekzett. Lovasa, nyírottszakállú, sovány ember, rekedten kért vizet. Felsóhajtott és beszélni kezdett:

— Emberek! Mindnyájatoknak, kicsinyeknek és felnőtteknek üdvözlet Eziz-khántól!

— Légy üdvöz!

— Eziz-khán meg akarja támadni a cári kormányzatot. Megállapodás szerint, holnap este valamennyi türkmén megrohanja a vasutat és a várost. Ezért küldött szét hírnököket minden aulba és tudtul adja: a cár rosszat forral a muzulmá-

nok ellen. Emeljük fel tehát a próféta zászlaját. Akiben van becsület és bátorság, akinek muzulmán vér folyik ereiben, az holnap este velünk tart. Aki pedig megtagadja ezt a harcot, nem közénk való!

Mindenki ismerte Eziz nevét. Az Utamis-törzsből származott. Atyja, Csapik-szerdár annakidején a nemzetség feje volt és sok portyázást vezetett. Tíz-tizenkét évvel ezelőtt Eziz az ahali kerület Errik-Kala falujából a tedzseni Bagsimirisbe költözött át. Idősebb ember volt már, élénken résztvett az aul életében. Néhányszor mirábnak is megválasztották. Legkérlelhetetlenebb ellensége az utamis csatorna főmirábja, Akmammet Halpa volt. Hummet törzsfővel sem állt Eziz jólábon, mert az Akmammetot támogatta. Eziz megnyerte a maga számára a parasztokat és a kormányzóságnál pert indított Hummet ellen; még a tolmácsot is megvesztegette. De mivel Hummet apja beji rangot viselt, ő maga pedig elvégezte a cári iskolát és az ezredes pártfogolta, nem sikerült elmozdítani helyéről. Sőt még járásfővé is kinevezték Hummetet. Eziz gyűlölte a főmirábot, a törzsfőt, a járásfőt és az ezredest. Csak a megfelelő alkalomra várt, hogy felléphessen ellenük. Most eljött az idő, amikor elégedetlensége összeolvadt az általános felháborodással.

Eziz célja az volt, hogy megszabadítsa a népet az elnyomástól és segítségére legyen nehéz napjaiban. A maga számára pedig a khánságot szerette volna elérni; már régen álmodozott érről. Ezt a személyes törekvését azonban nem vették észre és felhívása visszhangra talált a nép lelkében. A lovas hírét itt is lelkesen fogadták. Egy érzés fűtötte ebben a percben mindnyájukat. Artik szenvedélyesen kitört:

— Emberek! Miért menjünk mi a frontmögötti munkára? Elpusztulunk és az itthonmaradottakat a cár, a törzsfő meg Halnazár bej még jobban gyötri. Örömmel üdvözöljük Ezizkhán tervét!

Minden oldalról kiáltások hangzottak:

— Ez lesz a felszabadulás napja!

— Mi is harcolunk!

Amint meghallotta a gyűlés egyhangú véleményét, a lovas elindult.

— Rendben van! Minden jót!

29

BALLI Mered sátrához vitte Ajnát és ledobta a földre. A kecske gyapjából font zsineg bevágódott Ajna gyenge húsába és elzsibbasztotta kezét. De Ajna nem érezte a fájdalmat, csak az bántotta, hogy el kellett válnia Artiktól. De alig oldották fel kötelékeit, keze annyira megfájdult, mintha késsel döfködnék. A lány haja ziláltan hullott vállára, arcát por fedte, de szeme könnytelenül csillogott. Egész teste sajgott az ostorcsapásoktól. Szomorúan nézett körül. Balli lován ült, ragadozó pillantással nézte áldozatát. Két társa mellette állt.

Mammá megdöbbent mostohalányának láttára. Leejtette a tejesvedret, összecsapta kezét és tátott szájjal megállt Ajna mellett. Mered lehajtotta fejét és a falhoz támaszkodott. Néhány percig hallgattak. Végül Balli megfordította lovát és büszkén mondta:

— Visszahoztam bűnös lányotokat. Megcsúfolta a becsületet. Tegyetek vele, amit akartok!

Mammá mélyen felsóhajtott. Azt hitte, ha meglátja majd Ajnát, rögtön rátámad. De most habozott. Nem tudta, mi történt a szöktetővel. „Talán megölték" — gondolta. Hosszan hallgatott, nem bírta kinyitni száját. Amint látta, hogy a lovasok elindulnak, magához tért és felkiáltott:

— Megálljatok!

Balli visszafogta lovát.

— Nincs több beszédünk veled — mondta.

— Hol a szöktető?

— Azt kérdezd a lányodtól!

— Várjatok... Vigyétek őt magatokkal!

Balli sóváran hallgatta e szavakat. Szívesen visszatért

volna. De aztán eszébe jutott Ajna beismerése: „Engem érintett egy kéz" és haragra gerjedt. Mégsem feledte el azonban teljesen Ajna iránt érzett szerelmét.

Mammá hol a távolodó lovasokra, hol Ajnára, hol Meredre pillantott, aki arcát elfedve állt. Az asszony jajveszékelni kezdett, hangja felverte az egész sátrat. Ajna porosan, tépetten ült, akár a sebesült fácán, melyet a sakál karmaiból vettek ki. Mikor meglatta apjának szomorú arcát, szemét könnyek futották el. Hogy elrejtőzzék a bámészkodó gyermekek tekintete elől, be akart menni a sátorba. De megdagadt lába felmondta a szolgálatot, fájó kezével nem tudott segíteni magán, arccal a földre bukott. A vér elöntötte arcát, haja poros lett.

Mammá hangosan kifújta orrát és a lányra kiáltott:

— O, hogy tolyna ki a szemed!

Mered ajka megremegett, haragosan pillantott Mammára, szó nélkül kezentogta Ajnat és bevezette a sátorba.

Mammá egész éjjel a lány körül forgolódott. Fenyegette, csipkedte, tűt szurkált testébe, kérlelte, sírt, szitkozódott, de nem tudta rábírni, hogy megnevezze szöktetőjét. Az asszony szívesen megkérte volna újra Halnazárékat hogy vigyék el a lányt. De Ajna azt állította: „Engem már érintett egy kéz". Mammá sírva mondta:

— Most szégyenben maradtunk. Mondd meg, ki rabolt el, legalább hozzáadunk.

Ajna nem hitt neki. Mammá ekkor fenyegetődzni kezdett:

— Ha nem mondod meg, újra eladlak, akár egy nős férfinak, vagy egy hetvenéves öregnek... Elűzlek a pusztaságba, hogy soha életedben nem látsz többé embert!

De Ajna nem félt.

Minden homályban maradt. Halnazár nem vitte őt el, de nem is mondta, hogy nem viszi. Mammá nem tudta, mit tegyen a kifizetett váltságdíjjal; azzal az érzéssel élt, hogy fészkében kígyó lappang.

Három-négy napon keresztül Ajna nem mozdult ki a sátorból. Nem evett, szótlanul feküdt. Nagy szenvedéseket állott ki. Meggyűlölte az egész világot. „Ó, bár változhatnék tűzzé, hogy felégethetnék mindent. Talán új élet nőne a helyére" — gondolta. Gyengének érezte magát és gyengeségét azzal magyarázta, hogy nőnek született. A férfiak elnyomatását nem vette észre. Hallotta Artik eltűnését, de nem tudta ennek igazi okát. „Add istenem, hogy ne kerüljön a kezükbe" — imádkozott.

Mammá a sok izgalomtól megbetegedett. A házimunka ismét Ajna vállára szakadt. Ötödik napon estefelé már vízért ment.

A GYŰLÉS UTÁN Artik lovat akart szerezni, hogy Ezizhez menjen. Egyik szomszédja odakölcsönözte neki kancáját; Artik elvitte megitatni. Az állat sokáig időzött a kútnál. Ebben a késői órában már kevesen jártak erre.

Amikor Artik másodszor eresztette le a vedret, már csak egy öregasszony állt a kútnál. A fiú a veder kötelével babrált. Hirtelen Ajnát látta közeledni. Nem akart hinni szemének, pedig nem tévedett. Ajna lépdelt feléje. Semmi sem mutatta, milyen nagy szenvedéseket állt ki, könnyedén, egyenesen járt. Csupán arca lett sápadtabb és lesoványodott. Mikor meglátta Artikot, elfelejtette letenni hátáról a korsót, megállt. Ő is változást vett észre a fiú arcán.

Az öregasszony korsájából már a földre csordult a víz, azután a korsó is felborult. Artiknak ez ürügyül szolgált, hogy beszélgetést kezdjen.

— Bibidzsemál-edzse, hogyan történt ez?

Az öregasszony felemelte sáros korsaját.

— Fel sem lehet állítani rendesen, — panaszkodott — olyan keskenyre csinálták az alját... Hát te, kedvesem, elejtetted szintén a vedret?

— Igen.

Ajna elmosolyodott.

Artik szerette volna megcsókolni a lány vértelen ajkát. Legszívesebben karjába kapta volna, akár a nádasban, hogy elmondja neki, ő is mennyit szenvedett miatta. De tudta, hogy az öregasszony előtt nem beszélhetnek nyiltan.

— Ajna, sietek. Add a vedredet, hogy megitassam a kancát — szólt.

— Kedves Artik, vedd az enyémet — készségeskedett az öregasszony. — Miért sietsz annyira?

De Ajna már odanyujtotta Artiknak az övét. A fiú remélte, hogy az öregasszony elmegy és válthat kettesben néhány szót Ajnával. De legnagyobb bosszúságára az öregasszony nem mozdult. „Talán soha nem volt szerelmes, vagy már elfelejtette" — gondolta Artik. Beszélgetni kezdett hát vele, szavai azonban Ajnának szóltak.

— Bibidzsemál-edzse, tudod, milyen világot élünk. A frontmögötti munka ürügye alatt, ki tudja, hová akarják vinni a legényeket. A te fiad is közöttük van, nem igaz?

— Úgy van, kedvesem — szólt az öregasszony és szemében könny csillant meg.

— Azt mondják, — folytatta Artik — az Utamis-törzsbeli Eziz khán embereket gyüjt, hogy megtámadja a cárt. Ma a mi falunkba is hírnök érkezett és elmondta, hogy holnap este kezdődik a harc.

— Én is hallottam erről, gyermekem.

— Elmegyünk hát oda és megnézzük a dolgot.

— Isten adjon nektek szerencsét, gyermekem!

— Az ezredesre tüzes inget húzunk, házát vérbe borítjuk. Ne félj, Bibidzsemál-edzse, nem kell elválnod a fiadtól.

Ajna megértette a fiú célzását, szeme mosolygott.

Az öregasszony repedt korsajával foglalkozott. Mások is kezdtek szállingózni, Artik hát felült a lóra.

— Ajna, add csak ide a vedret. Útra indulok, nem árt két-három korty.

— Add csak oda, galambocskám — biztatta az öregasszony.

Miközben átvette a vedret, Artik észrevétlenül megszorította a lány kezét. Néhány pillanatra egymás szemébe mélyedtek.

Azután röviden elbúcsúztak. Artik társaihoz vágtatott. Még álomba se merült a falu, a fiú már Eziz sátra felé lovagolt.

AMINT EZIZNEK bejelentették érkezését, rögtön magához hivatta Artikot. A néhány percnyi várakozás alatt Artik észrevette, hogy a késői óra ellenére Eziz sátra körül sok ember nyüzsög. Aztán bevezették a sátorba és megállt a hosszukásarcú, himlőhelyes férfi előtt. Eziz rövidre nyírta szakállát, bajuszát felfelé pödörte. Félselyem köpenyt, kecskebőr övet viselt, vállára teve gyapjából szőtt bekecset vetett, lábán fekete csizma, fején fekete bárányból süveg.

A kölcsönös üdvözlés után Eziz beszélgetni kezdett.

— Nos, mi újság, nyugodt a nép?

Amint Artik csodálkozva pillantott rá, fürkésző tekintettel találkozott. „Talán ki akar próbálni?" — gondolta.

— Azt bizony nem lehet mondani — felelte. — Olyan a nép, mint a csorda, melyet megtámadott a farkas.

Eziznek láthatóan tetszett a válasz.

— Melyik faluból jöttél, fiatalember?

— Gosa aulból.

— Szóval a Kjál-csatorna mellől.

— Igen.

— Mi a neved?

— Artik.

Miután mindenről kikérdezte Artikot, Eziz kezdett beszélni. Látszott rajta az igyekezet, hogy ékesszóló legyen, megnyerje Artik bizalmát és magához kösse a fiút.

— Helyesen mondod, Artik, sokat szenved a nép. Kutyának való élet ez. A semmirekellő hivatalnokok gyötrik a népet, kiszívják velejét és most már csontjait ropogtatják. Nem bírunk tovább tűrni. Az állat is ellenáll a mészáros bárdjának. Mi, emberek sem dughatjuk önként hurokba a nyakunkat. — Eziz kissé gondolkodott, köhécselt és folyatta: — Inkább harcoljunk hazánkért, mint a cárért, inkább bízzuk magunkat a sorsra, mintsem idegen urak rabságába essünk és elégjünk a háború tüzében. A szent könyvek is így tanítják. Így kell cselekedni a muzulmánoknak. Megtudtam, hogy Mári és Ahal támadásra készül. Szükségesnek tartom hát, hogy mi is csatlakozzunk hozzájuk. Ezért küldtem szét a hírnököket. Minden aulból érkeztek emberek. Valamennyien készek a harcra.

— Mikorra tűzöd ki a támadás idejét?

— Holnap éjjel, hajnal előtt.

Eziz már mindezt elmondta tegnap a bagsimirisi gyűlésen. A parasztok között negyven év óta nem volt toborzás; most nagyon nehezükre esett katonát adni — a frontmögötti munkát ugyanis katonai szolgálatnak tekintették. Minden parasztnak fiatal lova jutott eszébe, melyet először kellene felnyergelni. Eziz jól tudta ezt. Rátalált a helyes szavakra és megnyerte az emberek bizalmát. A nép között egyszerre khánnak kezdték nevezni.

Bár Eziz látszólag csak most gondolt támadásra, valójában már régen foglalkozott a felkelés tervével. Már apja, Csapik-szerdár, az egykori portyázóvezér is mindig erről a támadásról beszélt.

— Sietnünk kell — mondta Artiknak Eziz. — Most nincs időnk arra, hogy mindent pontosan megállapítsunk. Valamelyes

rendnek azért mégis kell lennie, tehát mindenkinek határozott feladatot adok. Téged az aulod vezetőjévé nevezlek ki, te rendelkezel valamennyi harcossal, ki a Kjál mentén gyülekezik. A többi aulból érkezőknek is adtam és adok hasonló megbízást. Aulod népe a várost támadja meg, te magad pedig körülbelül egy század lovassal a város déli oldalán lévő őrháznál rombold szét a vasútvonalat. A többiek az Oroszország felé vezető vasútvonalat és a hidat támadják meg.

— De nincs fegyvere a népnek.

— Isten megsegít. Ha bevesszük a várost, minden fegyver a kezünkbe kerül.

Ezzel véget ért a beszélgetés. Artik már lován ült, amikor Eziz még egy utasítást adott neki:

— Lehet, hogy néhányan ellenállnak majd. Ne kíméld őket!

Artik Halnazárra gondolt.

— Úgy teszek!

30

HUMMET JÁRÁSFŐ tudta, hogy az ezredes összehívta a törzsfőket és küldötteket. Mégegyszer megtanácskozták ma a munkások elindítását. Neki is feltétlenül jelen kellett lennie. Hallotta, hogy Eziz embereket gyüjt, de erről nem voltak megbízható értesülései. Nem merte hát közölni az ezredessel e hírt, míg ő maga is nem tud mindent pontosan. Ezért két emberét elküldte Ezizhez, hogy kikémleljék szándékait. Most ezek visszatérésére várakozott.

Hummet fiatalabb feleségét becézgette, azután leült reggelizni. Megivott egy csésze vodkát, mely az éjszakai tivornyából maradt, utána fiatal bárányhúst evett kenyérrel. Mikor megtörölte zsíros ajkát és lefeküdt, idősebb felesége lépett a szobába. Karján kétéves gyermeket tartott. Leült Hummet lábához.

— Itt van apa, menj oda hozzá! — biztatta fiát. Kedveskedni akart férjének, mert ajándékot szeretett volna kapni tőle.

A járásfő karjára vette a fiúcskát, megcsókolta és símogatni kezdte. A gyerek gyenge bőrét szúrta a bajusz, vagy pedig nem teszett neki a vodka szaga — elfordult apjától. A járásfő ekkor a mellére ültette. Felesége azt hitte, elérkezett az alkalmas pillanat.

— Apa, valamire kérlek. Vegyél nekem egy új ruhát. Látod, az ingem is már milyen régi.

A járásfő ferdén pillantott rá és gúnyosan elmosolyodott.

— Te sem vagy éppen fiatal...

Ez a célzás fájdalmasan érintette az asszonyt.

— Ha egy asszony megöregszik, már el lehet dobni?

— Talán én eldobtalak téged?

— Már egyszer egy héten sem mutatkozol nálam...

— Ne engem okolj ezért.

— Ugyan kit?

— Magadat. Már nem tudok rádnézni...

— Ha veszel új selyemruhát, majd szebb leszek.

— Ostoba asszony! A kutya nyakába akasszak gyöngyöt? Talán illik még neked a dísz?

— Most már csak annyiba veszel, mint a kutyát? Valamikor nem így volt...

Ez a civódás elrontotta a járásfő hangulatát. Ügyetlenül megfogta a gyermeket, átadta feleségének. A fiúcska sírni kezdett.

— Takarodjál — rivallt Hummet az asszonyra, — ne kerülj egy ideig a szemem elé!

Mikor felesége kiment, a járásfő gondolatokba merült. Azt számítgatta, hogy mennyit kereshet, ha egy embert ezer rubelért felment a munkakötelezettség alól. Második felesége gyermeket várt, ezért most harmadik asszonyt akart venni. A lakodalomhoz pedig pénz kell. Ezeken a dolgokon töprengve elaludt.

Új lakodalmával álmodott. Közben távoli lódobogás zaja hatolt füléhez. „Most tartják az ünnepi versenylovaglást" — gondolta. Egy hang szólítgatta: „Járásfő, járásfő!" Azt hitte, valaki nászajándékot hozott neki. „Add ide" — szólt és kinyujtotta kezét. A mozdulat felébresztette. Ágyát dzsigitek vették körül, revolvert szegeztek mellének. A járásfő szája tátva maradt.

Az egyik dzsigit ráparancsolt:

— Add elő fegyvereidet!

— Ugyan ne tréfáljatok! — felelte rémülten a járásfő.

— Add elő, mert pórul jársz!

Hummet reszkető kézzel nyúlt párnája alá. Bőrtokba zárt revolvert húzott elő, az övvel együtt.

— Van még fegyvered?

— Azon a kétcsövű puskán kívül nincs más.

A dzsigitek levették a falról a puskát és a tölténytartót. Hummet annyira elvesztette fejét, hogy meg sem kérdezte még, mi a szándékuk vele. Azt hitte, az ezredest ingerelte fel késésével. De az egyik dzsigit felvilágosította:

— Eziz-khán parancsára letartóztatunk és elviszünk hozzá. Indulj gyorsan!

Értette már a helyzetet a járásfő. Ravaszsággal próbálkozott.

— Csakhogy megmondtátok. Azt hittem, az ezredestől jöttetek és megijedtem. Nem mentem el ugyanis ma a bajár gyűlésére. Hallottam, hogy Eziz-khán embereket toboroz, oda akartam utazni és csatlakozni hozzá. Ha Eziz-khán hív, siessünk. Négy doboz lőport viszek neki ajándékba. Asszony, hej, aszszony! Hozz puskaport! De miért álltok? Üljetek le, igyunk egy csésze teát. Ha ráértek, levágunk egy bárányt...

Sikerült bizalmat keltenie. A dzsigitek megengedték, hogy saját lovára üljön. De két lovas, aki eddig az udvaron őrködött, ellenezte a dolgot. Végül a járásfőt az egyik dzsigit mögé ültették, de kezét és lábát szabadon hagyták.

Amint a lovasok kifordultak az udvarból, a járásfő fiatalabb felesége jajveszékelni kezdett: „Ó, istenem, mit tegyünk?" Az idősebb asszony szemrehányást akart tenni neki: „Elvetted a férjemet, most csak sírj!" De nem szólt semmit. „Hála és köszönet ezért a napért, uram" — gondolta magában.

A dzsigitek elmondták Eziznek, hogy a járásfő gyűlöli a kormányzatot és maga is a felkeléshez akart csatlakozni. Eziz nem hitte el. De az a tény, hogy a járásfő távol maradt a mai gyűléstől, gondolkodóba ejtette. Maga elé vezettette Hummetet.

A járásfő nemrég még lenézte Ezizt, most reszketve állt előtte. De nem vesztette el fejét; szóról-szóra megismételte előbbi szavait. Azután egy új selyemköpenyt terített Eziz elé. Látta, hogy a khán arca megenyhül. Felhasználta a kedvező pillanatot.

— Eziz-khán, eddig ellenségek voltunk. Te engedelmességgel tartoztál nekem, mint járásfőnek. Tudom, ha pillantással ölni lehetne, már eltettél volna láb alól. De mostanában a nép súlyos helyzete gondolkodásra késztetett. Eszembe jutott, hogy a fehér cár kedvéért koldusok lettek az emberek. Éjszakákon át nem hagytak aludni a kínzó gondolatok. Most meg a legényeket kellene az ágyúk elé vetnünk. Megértettem, hogy én is hozzájárultam e szenvedésekhez. Úgy érzem, megváltoztam. Hiszen hiába árulom el népemet, a bajártól úgysem kapok érte jutalmat...

A járásfő hangjában bűntudat csengett. Tekintetét Ezizre szögezte.

— Amint megtudtam, hogy támadásra készülsz — folytatta — félretettem a személyes sérelmet és elhatároztam a

csatlakozást. Ezért nem mentem el az ezredes gyűlésére. Lovasaid otthon találtak. Most khán vagy, én pedig a rabod. Ha akarod, adj hitelt szavaimnak és használd fel szolgálataimat valamennyi muzulmán javára. Ha pedig nem felejted el a régi ellenségeskedést, — börtönözz be és ha úgy tetszik — ölj meg. Akárhogyan történik is, nem lesz rajtam a nép átka. Tiszta a szívem és boldognak érzem magam.

Eziz nem sokat gondolkodott. Kezdett hinni a járásfő őszinteségében. Azonkívül alkalmazkodott a türkmén szokáshoz, amely szerint az alázatos bűnösnek meg kell bocsátani.

— Mi most vallási harcot folytatunk — mondta. — Harcot a felszabadulásért. Ezért hát megbocsátom eddigi vétkeidet.

— Khán-aga, ismét bebizonyítottad nagylelkűségedet. Köszönöm!

— Szabad vagy — szólt Eziz. — Ha akarsz, eredj el a bajárhoz és közöld vele: ma éjszaka megtámadjuk...

Hummet félbeszakította:

— Eziz-khán, inkább karddal üss, ne szavakkal. Ne gúnyolj ki. Elég nekem a szégyen.

— Örülök, ha szíved velünk tart. Itt a fegyvered; vedd a revolvert.

— Eziz-khán, a revolvert neked ajándékozom. Számomra elég a görbe kard. Csak akkor nyugszom meg, ha saját kezemmel levágtam az ezredes fejét.

A járásfő bizonygatta, hogy a cári hatalom meggyengült. Tanácsokat adott, hogyan támadják meg a várost. Állította, hogy a városban nincs erős helyőrség. Eziz környezete hát megbízott benne.

EZIZ övére akasztotta a járásfő revolverét, magához vette apja görbe kardját és felült fekete lovára. Végigvonult harcosai előtt. Az emberek lovakon, kancán, szamarakon ültek. A legkülönbözőbb fegyvereket viselték. Akadt itt türkmén kés, kétcsövű puska, kard, fejsze, sőt még juhnyíró olló is.

A vezetőket maga köré gyüjtötte a khán és kiadta a parancsokat.

— Ma lóra ülünk, hogy lerázzuk a cár igáját és széttépjük a körénk fonódótt hálót. Ma meg kell mutatnunk, mi a türkmén bátorság — fejezte be szavait.

— Megmutatjuk! Úgy lesz! — kiáltották többen.

Eziz végigpillantott az embereken. Nagyon tetszett neki új parancsnoki helyzete, melyről soha nem álmodott. Úgy érezte magát, akár a mesebeli Rusztem. „A nép mellettem áll — gondolta. — Ilyen erővel mindent el tudok érni, minden várat beveszek. Ha ma megdöntöm a cár hatalmát, holnap én ülhetek a helyére. Ugyan melyik khán vagy bég kiválóbb nálam? Ura leszek az egész tekini népnek. Az ellenszegülőknek vérét ontom, később már nem mernek ellenállni. A nép pedig... a nép — birkanyáj. Arra megy, amerre hajtják!"

Hummet járásfő felkiáltott:

— Nem folyik muzulmán vér annak az ereiben, aki megfut a harctól!

Most már senki nem kételkedett benne.

Csapik-szerdár is a csapat felé fordult. Öreg szeme felcsillant. Gyenge teste remegett.

— Vitézek! Eziz-khán vezetésére bízlak benneteket. Eziz-khán, a görbe szablya nőjjön meg kezedben akár Ali kardja! Isten áldása kisérjen!

Az alacsonytermetű, tarkakaftános Dzselil-isán felemelte kezét és megáldotta a harcosok sorait. Szomorú, vontatott hangon beszélt.

— Utatok legyen világos és kísérjen benneteket az úr, akkor sikerre viszitek az ügyet. Lőjjön jól a puska, vágjon jól a kard. Reszkessenek erőtöktől a hegyek és kövek. Ne féljetek, vitézek! Menjetek, az egy isten kegyelmébe ajánlak...

Mikor Eziz a város felé fordította lovát, Dzselil-isán utána kiáltott, ezúttal már vidám hangon:

— Ha zsákmányt szereztek, ne feledjétek hadzsi-agátokat, fiaim!

31

AMINT ARTIK visszatért Ezitől, átment Meredhez, azzal az ürüggyel, hogy lovat kér.

— Mered-aga, ha magad nem mégy sehová, add ide a kancát — kérte.

A beteg Mammá éppen most ébredt fel álmából.

— Nem lehet mindenkinek odaadni az állatot. Teljesen tönkreteszik! — szólt mindjárt.

Ajnának már a nyelve hegyén volt a válasz: „Tönkre lehet-e tenni a lovat egy nap alatt?" De hallgatott. Mered sem válaszolt Mammának. Artiknak kellett őt meggyőznie.

— Mi tart örökké, Mammá? A világ nem örökkévaló. Itt vagy például te; néhány napja még semmi bajod sem volt, most pedig betegen fekszel. Persze, nem hal meg mindenki, aki fekszik. Te is nemsokára felkelsz és olyan leszel, mint azelőtt. A kancát nem éri baj egy nap alatt. A legények nem sajnálják az életüket, te pedig a kancát sajnálod. Nem szégyen ez?

Ajna nem állta meg szó nélkül.

— Mammá mindenkivel ellenkezik — mondta.

Mammá megsértődött.

— Hogy a föld nyeljen el. Hát nem miattad fekszem most is betegen?

Artiknak eszébe jutott az asszony gyenge oldala. Tréfásan szólt:

— Ne búsulj, Mammá néni! Csak szabaduljunk meg az ellenségtől! Akkor majd te is felkelsz az ágyból. Nem szabad megsértődnöd. Ajna nem akart megbántani. Méltó vagy minden együttérzésre.

Mammá könyökére emelkedett. Könnyek között mondta:

— Nemcsak egy napra, kedvesem, ha kell, akár tízre is elviheted a kancát.

— Csak magad ülj rajta — tette hozzá Mered.

— Nekem van lovam. Egy megbízható embernek szántam.

Mammá szíve egészen meglágyult.

— Bízunk benned, add, akinek akarod.

Artik búcsúzni kezdett. Lopva Ajnára pillantott.

— Ma éjjel indulunk. Imádkozzatok, hogy sikert érjünk el. Kiment az udvarra.

Ajna szíve majd megszakadt. Mozdulatlanul állt, hosszan nézett a fiú után.

HALNAZÁR-BEJ még este a kormányzóságra utazott. Szahat Kolák még tegnap felmálházta a tevét; lisztet vitt őrölni a városba, maga és Nurdzsahán számára. Artik sajnálta, hogy Szahat távol van. Elbúcsúzott anyjától.

Nurdzsahán könnyezve kiáltott utána:

— Isten veled, báránykám!

Megbeszélés szerint, a lovasoknak akkor kellett gyülekezniök, ha felhangzik a hívás az imára. Rövid idővel ezelőtt, Kandim szaladt lihegve Artikhoz.

— Ami csak a szérűmben maradt, Halnazárék tevékre rakták és elvitték. Én megragadtam az egyik teve kötőfékjét és nem akartam elengedni. Balli kitépte kezemből és szitkozódva eltaszított. Elestem, egy göröngybe vágtam a fejem. Ökölnyi daganat támadt a homlokomon. Mit fognak most enni a gyermekeim?

Artik a homlokára pillantott.

— Ne búsulj, Kandim-aga, majd találunk valamit a számodra — bátorította.

Kandim könnyeket törölt ki szeméből. Örült, hogy Artik támogatja.

Halnazár tevekaravánja közeledett feléjük, nagy csengetyűszóval. Mávi, szürke szamáron ülve, vezette az állatokat. Artik és Kandim odaléptek. Asir is csatlakozott hozzájuk. Artik felkiáltott:

— Mávi, vezesd oda a tevéket! — Kandim kunyhója felé mutatott.

— Miért?

— Mert ez Kandim gabonája.

Mávi összehúzta szemét és tovább hajtotta szamarát.

— A gabona a miénk!

Artik elállta az útját.

— Mávi, ha azt a homoktengert mind búzává változtatod, Halnazárnak az sem volna elég. Ne gyötörd hát a hozzád hasonló szegényt. Vidd oda a gabonát, míg nem késő.

Mávi nem engedelmeskedett. Felfuvalkodottan szólt:

— Csak legyen szegény, aki akar. Én nem tartozom közéjük. Halnazár-bej fia vagvok. A gabona az enyém.

— Tudjuk, kié. De hogyan lettél te Halnazár fia?

Mávi nem akarta tovább hallgatni.

— Ne irigyeljétek szerencsémet. Távozzatok!

— Mávi, odaviszed, vagy sem?

— Nem! — kiáltott Mávi.

Asir már régen készenlétben állt. Most Mávira sujtott.

— Nesze, ha nem viszed!

Mikor másodszor is ütésre emelte kezét, Mávi égő arccal mondta:

— Viszem már, viszem!

Kandim öt rakomány búzát vermelt el. Keményre döngölte felette a földet. A régi világban félt volna így cselekedni, de a mostani zűrzavar felbátorította. Úgy vélte, van kire támaszkodnia. Az éhezéstől pedig mindennél jobban tartott.

Artik Kandimnak is szerzett lovat. Kandim egy háziszőttes zsákot erősített a nyereghez.

— Kandim-aga minek az a zsák? — kérdezte Artik.

— Hm! Hát a zsákmánynak! Mit gondolsz, a cukortól meg a zöld teától megfájdul a szegények gyomra?

Artik szívesen felosztotta volna Halnazár-bej, egész gabonáját. Néhányan bíztatták is erre. De félt, hogv ez most felborítaná a rendet. Inkább a támadás utánra halasztotta a dolgot.

Három-négy társával Melekus istállójához lovagolt. Artik megsimogatta az állatot. Mávi nem volt otthon. Halnazár idősebb fia is elment valamerre. A szélső sátorból Balli lépett ki.

— Hej, mit csináltok ott?

— Szükségünk van a lóra, Balli-khán. Hol a nyereg és a szerszám? Hozd ide!

Balli ki akarta ragadni a kötőféket Artik kezéből, de nem sikerült. Nem tudta a fiút kimozdítani helyéből. Artik mosolyogva nézett Balli haragos arcába és gúnyosan mondta:

— Balli-khán azért jöttünk, hogy elkérjük a lovat.

— Nem adom.

— Az nem lehet!

— Látod, hogy lehet.

— Balli-khán, gazdag ember fiához nem illik ez a fösvénység.

— Határozottan mondom: ha csak meg nem kötöztök, a lovat nem adom.

Asir türelme elfogyott.

— Ha kell, hát megkötözünk valamennyi rokonoddal együtt. Hozd a szerszámot!

— Nem hozom!

Asir feléje fordította lovát. Melekus felnyerített.

— Nem hozod?

— Nem hozom.

— Nesze, ha nem hozod!

Asir ostora hangosan csattant Balli hátán. Ez az ütés erősebb volt annál, melyet Szahat Kolák kapott. Balli siránkozva kiáltott fel:

— Jaj!

Artik is felemelte ostorát. Balli most kamatostul visszakapta az Ajnára mért ütéseket. De Ajna nem sírt, Ballinak pedig már folytak a könnyei és kiáltozott. Még Ajna is meghallotta hangját, amint vízért ment. A zajra kirohantak az asszonyok a sátrakból, előhozták a nyerget meg a szerszámot és elvezették a jajgató Ballit.

Artik kardot kötött övére, vállára vette Halnazár kétcsövű fegyverét, felült Melekusra és elügetett a sátrak előtt. Szadapbej kétségbeesetten zokogott, alig ált a lábán. Mehinli nem értette az egész dolgot. Csodálkozásában ujját harapdálta.

Ötven lovas élén Artik a város felé fordult. A paták felverték a port. Ajna kijött a sátorból és a többi asszonnyal együtt nézegette az elvonuló férfiakat. A szél arcába fújt. A sűrű porfüggöny mögött alig tudta megkülönböztetni az embereket. Büszke volt Artik megbízására. Remélte, hogy nemsokára találkoznak. Mélyen felsóhajtott.

A FELKELŐK száma minden lépésnél növekedett. Egyre több lovas csatlakozott hozzájuk. Lódobogás verte fel a csendet. Mindenfelé emberek nyüzsögtek. Nem törődtek a bokrokkal és egyéb akadályokkal, nem gondoltak a veszéllyel, mentek előre.

Ebben a zűrzavarban forgolódott a járásfő.

— Csak bátran, fiúk! Ma megsemmisítjük az ellenséget! — biztatta őket egyre.

Amint eljött az alkalmas pillanat, megbújt egy mély árokban. Azután, hogy senki nem vette észre, a város felé hajszolta lovát.

A Fiastyúk csillagképe éppen tetőpontján állott. Éjfélre járt. Egy órai lovaglás után elérték a Kjál és Vekil csatorna vízválasztóját. Innen már csak két-három kilométernyire volt a város. Eziz megállította lovát. Itt akarta bevárni a többieket és elrendezni a csapatot. Legnagyobb csodálkozására Hummetet seholsem találta. A járásfő nyomtalanul eltűnt. Csak ekkor értette meg Eziz, hogy milyen nagy hibát követett el.

Hatalmas tömeg verődött össze. „Legkevesebb öt-hatezer" — gondolta Eziz. Azokkal együtt, kik a kincstári csatorna felől jönnek, hogy elvágják az oroszországi vasútvonalat és megtámadják a hidat, tízezerfőnyi csapat állt rendelkezésére.

A zsákon kívül Kandim egy baltát is cipelt. Nem gondolkodott azon, hová vezet a felkelés, hasznukra, vagy kárukra válik-e. Minden törekvése abban állt, hogy legyőzve az akadályokat baltájával feltörje egy bolt ajtaját, nyakát szegje annak, aki zavarni akarja és teletömje zsákját zöld teával, cukorral és finom anyagokkal. Míg társaival beszélgetett, meggyőződött arról, hogy a zsákmány azé, aki megszerzi. Valahányszor a városban járt, mindig sóvár szemmel nézte ezeket az árukat. Most, hogy gabona állt vermében, már csak ez a kívánsága maradt. Benne nem élt semmi Eziz dicsvágyából, Artik törekvéseit sem értette az elnyomás elleni harcban.

Közeledett a hajnal. Könnyű szél támadt. Az égen felhők vonultak. Eziz elküldte Ártikot száz kiválasztott emberrel, hogy az őrház mellett szétrombolja a vasútvonalat. Maga a csapat zömével a város felé nyomult.

32

AZ EZREDES feleségének születésnapját ünnepelték. A tágas szoba nagy asztalán pástétomok, egészbensült malacok, libák, tyúkok álltak, mellettük színes üvegek sorakoztak. A szőnyegekkel diszített szobára szinte nappali fény borult. A vendégek között foglalt helyet a parancsnok adjutánsa, a rendőrség vezetője, a helyőrség parancsnoka, Hodzsamurát járásfő, Tasli-tolmács és több hivatalnok. Valamennyien feleségükkel jöttek. Már tósztokat mondtak az ezredesre és feleségére. Végül az ezredes ragadta meg poharát és felállt.

— Uraim, azt javaslom, igyunk őfelsége a császár egészségére! — szólt és mindenki felemelkedett helyéről.

Ekkor Hummet járásfő rohant be nagy zajjal a szobába. Szinte összecsuklott, nagyokat nyelt, végre hebegve mondta:

— Mindennek vége!... Felkelés!

A pohár kiesett az ezredes kezéből. Tágranyílt szemmel, nehézkesen ereszkedett vissza a székre. A vendégek elsápadtak. Az asszonyok lecsapták poharaikat és jajveszékelni kezdtek. Az ezredes felesége hisztérikus sikoltással átszaladt a másik szobába.

A járásfő már kissé magához tért. Látta, hogy riadalmat keltett. Homlokához kapott.

— Ezredes úr, ezredes-aga, nem így...

De senki nem figyelt rá. Hummet nehéz helyzetbe került és mindenáron helyre akarta hozni hibáját. Felemelte kezét és hangosan szólt:

— Urak! Csak tréfálok!

Ezt végre meghallotta az ezredes. Felpattant és ökölbeszorította kezét.

— Majd megtanítlak én így tréfálni!

Mindenki megkönnyebbült. Hodzsamurát járásfő is Hummetre támadt.

— Ó, te disznó! Hát lehet így elrontani a mulatságot! Hát helyénvaló itt ez a tréfa.

Hummet türkménül összeszídta Hodzsamurátot, azután alázatosan jelentést tett a felkelésről. Az ezredes látta, hogy ez nem tréfadolog. Széles alsó ajkát rágta, haragosan járt fel-alá.

— Ti állatok!... — ordította fenyegető hangon. — Hogy merészeltek ellenszegülni a cárnak?... Megtámadni a kormányzatot?... Majd én megmutatom! Megmutatom! Szíjat hasítok a hátatokból!

A járásfők reszkettek.

Még soha nem látták az ezredest ennyire felindultnak. Szemét elfutotta a vér. Egyszerre megállt, dobbantott és a hivatalnokokhoz fordult:

— Megparancsolom: azonnal kutassák fel a várost. Ahány báránybőrsapkát látnak, — letartóztatni egytől-egyig... De nem, a börtönben nem férnek el. Zárják hát ezeket az állatokat egy udvarba. Ha ezekután még egy türkmén mutatkozik az utcán, — lelőni.

A hivatalnokok és járásfők indulni akartak, de az ezredes még visszatartotta őket.

— Várjatok... A városi lakóknak, akár oroszok, akár örmények, adjatok fegyvert. Fegyverezzétek fel a cár minden becsületes alattvalóját.

Azután a helyőrség parancsnokához fordult:

— Kérem helyezze készenlétbe az őrséget. Küldjön járőröket a veszélyes helyekre.

A helyőrség nemrég két-háromszázfőnyi erősítést kapott. A parancsnok biztatta hát az ezredest:

— Ezredes úr, elegendő erővel rendelkezem ahhoz, hogy szétszórjak akár két-háromezerfőnyi irregurális katonaságot. Legyen nyugodt, ellenség nem lép a városba.

Az ezredes ijedthangú táviratot küldött a területi parancsnoknak és lóra ült. Hummet járásfő követte.

Átkutatták az egész várost. Minden türkmén férfit — kivéve az öregeket és betegeket — Kotur kereskedő házának udvarára hurcoltak.

Halnazár, Nabat, Mamedveli-Hodzsám és Pokgi Valla Ko-

tur házában laktak. Az elsők között tartóztatták le őket. A felkelés híre és a letartóztatás kétségbeejtette őket. Mamedveli siránkozott:

— Ó, végünk van! Micsoda szerencsétlenség és nincs menekvés!

— Jaj, jaj, elpusztulunk — nyögte Pokgi.

— Pokgi-miráb, mit tegyünk most?

— Kedves Hodzsám, ne kérdezz!

— Ó, őseim!

Pokgi és Mamedveli összehajoltak.

— Kedves isán, hívd az őseidet!

— Nem ér az most semmit, — csávában vagyunk!

— Kecskét áldozok az istennek! Uram, ments meg!

Halnazár-bej némán ült, titkolta félelmét. Mamedveli most hozzáfordult:

— Bej-aga, mit tegyünk?

— Tűrünk, imádkozz istenhez.

— Imádkozom! Ó, uram, segíts!...

Mamedveli hangja elcsuklott a rémülettől. Nabat-bej megharagudott.

— Hodzsám, hogy lehet így szégyenbehozni bennünket.

— Drága miráb, hát ki lehet ezt bírni? Gyermekeink árván maradnak... Jaj, jaj...

Az utcán lódobogás hallatszott, néha lövés dördült. Az udvar kapuját hangosan megdöngették, azután szívettépő hang kiáltott: „Jaj!... Asir!" Mivel a kapu zárva volt, senki sem tudta, ki lehetett. A nyögések nemsokára elhaltak.

Az udvaron ülő emberek azt hitték, hogy hosszú időre tartóztatták le őket és nagyon féltek az eljövendő eseményektől. Mindegyiket saját sorsa aggasztotta. A törzsfők és küldöttek reszkettek a bőrükért. Baba-khán így gondolkodott: „Nem törődtem a néppel, szívből szolgáltam a fehér cárt. Talán csak figyelembe veszik az érdemeimet?" „Én soha nem törtem a kormányzat ellen; nem mondtam, hogy nem adok embereket; igyekeztem idejében teljesíteni a parancsot — talán belátással lesznek irántam?" — töprengett Halnazár. A szegények, akiknek nem voltak ilyen érdemeik, az istenhez fordultak: „Uram, te irgalmas vagy; történjék minden akaratod szerint". Mamedveli mindenről megfeledkezve kiáltozott: „Ó, elpusztulunk!" — és még jobban megrémítette társait.

33

ARTIK LOVASAI még az általános támadás előtt érték el az első őrházat. De nem tudták szétrombolni a vasútvonalat. Hiányoztak a megfelelő eszközeik.

Végül azért öt-hat lépés hosszúságban aláásták a töltést, de a sineket nem bírták elmozdítani. Azonban a vonat már így sem haladhatott át ezen a szakaszon. A hidat leöntötték petroleummal és felgyujtották. Kidöntöttek néhány távírópóznát és elvágták a vezetéket.

Mialatt Artik az úton vesződött, az őrház felől borzalmas kiáltás hangzott fel. Artik odasietett; vonagló alakot pillantott meg a földön. Föléje hajolt, arcába nézett és összeborzadt, — megismerte Kartásovot, kitől Iván házában annyit tanult. Átölelte.

— Kartásov! Kartásov! — ismételte bánatosan.

Vaszilij Dimitrijevics felnyitotta szemét. Vértelen ajka megmozdult, fel akarta emelni fejét, de nem volt ereje. Véres feje a földre bukott. Artik könnyei végigperegtek a halott poros arcán. Szívesen felelősségre vonta volna társait a gyilkosság miatt, de ekkor a város felől hatalmas lárma hallatszott.

Artik megértette, hogy most nem foglalkozhatik ezzel a kérdéssel; még csak haza sem viheti Kartásovot. A felgyujtott hídig egy páncélvonat hatolt előre és tüzet nyitott. Két halottat hagytak ezen a helyen és a csapat zöme után vágtattak.

A kiáltozás és a fegyverek zaja nem csitult. A por és a lőporfüst elhomályosította az eget. Artik csatlakozott a támadókhoz. Gyalogos katonák és városlakók lövöldöztek a felke-

lőkre. Hummet a páncélvonat mozdonyán ült, onnan irányította a védelmet.

A felkelők főleg kardjukban bíztak, de a géppuskák tüzétől nem kerülhetett közelharcra a sor. Esőként záporoztak a golyók; többen elestek, vagy megsebesültek. A felkelők kiáltásokkal bátorították egymást:

— Aki megfut — nem férfi!

De a golyók kíméletlenül pusztították rosszul felfegyverzett soraikat. Egy hevesvérű legény visszaemlékezett a régi türkmén csatakiáltásra: „Odaadom a lelkemet! Vagy elpusztulok, vagy nem!" Eszébejutott, hogy őseik ezzel a kiáltással vetették magukat az ellenségre és fellelkesült a példán. Villámgyorsan átugratott a golyózáporon. A fekvő helyzetben lövöldöző katonák felálltak, a legény egyiket leütötte kardjával és tovább vágtatott. Azonban lova elesett, ő maga is földre bukott. Felpattant és kardjához kapott. Ekkor két golyó fúródott mellébe.

A tüzelő páncélvonat kisiklott és meggyulladt. Hummet leugrott és felült egy lóra.

Reggel, szervezettség és megfelelő vezetők hiánya miatt, a felkelőknek vissza kellett vonulniok.

Artik nem találta Melekust. Az emberek saját életüket féltették, elfeledkeztek a sebesültekről, megfogták az első lovat, amely eléjük került és futásnak eredtek. Ártik egyszerre meglátta a pejt. A ló ide-oda kóborolt, senkit nem engedett magához. Artiknak engedelmeskedett. Fülét hegyezve lépett hozzá és kedveskedni kezdett. De erre most nem volt idő. A fiú felpattant hátára és a kengyelbe tette lábát.

AMIKOR FELKELT A NAP, kinyitották Kotur kereskedő kapuját. Mamedveli már megnyugodott. Elsőnek dugta ki fejét. A kapu előtt egy kinyúlt testet pillantott meg. Nagyon megrémült. Nabat-miráb, ki mögötte jött, felismerte a halottat. Szahat-Kolák volt. Most már értették az éjszakai „Asir!" kiáltást. A Kolák mellsebéből ömlő vér bemocskolta fehér köpenyét és ingét. Teste és arca feldagadt, nyelve kilógott szájából. Mikor felemelték és bevitték az udvarra, megérkezett az ezredes. Megvetően nézett Szahat Kolák tetemére és a remegő emberekhez fordult:

— Ott feküsznek testvéreitek — szólt és a vasút felé mutatott.

Halnazár-bej bízott az ezredes barátságában es sietett mentegetőzni:

— Ezredes-aga, nem testvéreink azok a csavargók...

— Hallgass!

Halnazár-bej összekulcsolta kezét a hasán. Már megbánta, hogy kinyitotta száját.

Mamedveli nem bírt erőt venni magán; térde remegett.

Az ezredes folytatta:

— Válasszatok ki magatok közül tíz-húsz embert. Temessétek el testvéreiteket.

Először senki nem mozdult. Azután hangtalanul kivált a csoportból tizenöt ember. Pokgi Valla közöttük volt.

Az ezredes, ki a két járásfő társaságában érkezett, nem szállt le lováról. Rövid bőrkabátja csillogott. Egyre az embereket fürkészte éles pillantása. Különösen Mamedvelit nézte erősen.

— Kutyák! Mindnyájan árulók vagytok. „Mi nem tudunk semmiről" — mondjátok. De a felkelők között ott vannak bátyáitok, fiaitok. Azt állítottátok: „A nép nyugodt". Ez nektek nyugalom? De megkapjátok a jutalmat. Szép dolgokat műveltek: húsz katonát, öt-hat hivatalnokot megöltek, kisiklattak a páncélvonatot... Ezzel talán meggyengítettétek a cárt?... Ha akarom, mindnyájatokba golyót röpítek!

Az ezredes elhallgatott.

Baba-khán hóna alá fogta sapkáját, meghajtotta fejét.

— Ezredes-aga! Bűnösnek látszunk. Igazad van. Megölhetsz bennünket. De a fehér cár jósága végtelen. Kérlek, vedd szárnyaid alá bűnös rabjaidat. Engedd, hogy mi magunk büntessük meg a támadókat. Megtaláljuk őket a nép között.

Az ezredes nem hallgatott rá, tovább beszélt:

— Éjjel táviratot küldtem délre és északra. Ma tehát két irányból jön büntető különítmény, ágyúkkal felszerelve. Mit fognak tenni, — egyikünk sem tudja. Most két napot adok nektek. Addig hozzátok ide a kijelölt munkásokat. Ha teljesítitek ezt a parancsot — próbáljátok csak nem teljesíteni! — lehet, hogy nem történik bajotok. Ha nem, úgy nincs többé irgalom!

— Ezredes-aga, nagy befolyásom van a nép között. Már egy nap alatt teljesítjük a parancsot — ígérte a reszkető Mamedveli.

Mamedveli belegyezett volna most már akár egy órába is. Csak az volt minden kívánsága, hogy mielőbb eltűnhessék az udvarról.

Az ezredes bizalmatlanul nézett rá.

— Azt parancsolom: szálljatok lóra. Menjetek át a vasútvonalon, ott várjatok be. Egy óra mulva magam is odamegyek és utasításokat adok.

Megfordította lovát.

Mikor a törzsfők és küldöttek elérték a vasútvonal nyugati oldalát, a temetést már befejezték. Csak a lónyomok és a sötét vérfoltok mutatták a csata helyét.

Amint megérkezett az ezredes, így szólt:

— Nem akarom, hogy pánik támadjon a nép között. Nyugtassátok meg az embereket, gyüjtsétek össze a munkásokat. Induljatok!

A törzsfők és küldöttek elvágtattak.

34

A FALVAKAT rémület kerítette hatalmába. A lakosság elmenekült, amerre látott. A legtöbb aul elnéptelenedett. Mindent otthagytak a sátrakban. Elfelejtett bárányok bégettek az ajtókhoz kötve. Csak aggastyánok és kóbor kutyák maradtak hátra őrnek.

A menekülők nem segítették egymást. Kevesen utaztak tevén, lovon, vagy szamáron. Néhányan bikákra, tehenekre rakták batyujukat és gyermekeiket. De legtöbben gyalog mentek, fedetlen fővel, verítékezve cipelték hátukon a gyermekeket.

Fülledt volt a levegő. A felkavarodó por ködként borult az útra. A férfiak poros arcán barázdát vágott a veríték és lecsöpögött szakállukon. A nők nem viseltek most díszes sapkákat. Hajuk kibomlott, lábuk felsebződött. Közöttük futkároztak a gyermekek, sokszor elestek és panaszosan kiáltoztak:

— Papa, fáradt vagyok...

— Jaj, meghalok szomjan!

— Jaj, a lábam!

— Mama, kenyeret...

Siránkozó hangjuk válasz nélkül halt el a poros levegőben.

Senki nem üldözte a menekülőket, de azt mondják, — a megriasztott varju már a bokortól is fél.

A felkelők rendetlenül, egyenként tértek vissza.

Kandim ledobta ajtaja előtt az üres zsákot. Nem gondolt most teára, anyagokra. Élete forgott veszélyben. Aggódott a gabona miatt is. A bajuszos dejhán, aki Halnazár-bej utolsó gyűlésén olyan bátran lépett fel, most alig tudott hazavergődni. Súlyos sebet kapott.

Halnazár-bej gyermekei hat tevét raktak meg értékekkel és elküldték a sivatagba. Kandim feleségével és lányával indult útnak.

A nyugtalanság és rémület elfogta Mered családját is. Ajnát azonban nem a menekülés és a pusztulás ijesztette, hanem az, hogy Ártik nem tért vissza. Hírét sem hallotta. Ártik nélkül nem érdekelte, mi történik a világban. Kandim és Asir megjött, mások is megérkeztek, de mi történhetett Ártikkal? Megölték, vagy a katonák kezébe került? Talán nem akar visszatérni az aulba? Miért nem jön, ha életben van? Miért nem gondol Ajnájára?

Ajna sírdogálva csomagolta egy zsákba holmijukat. Közben énekelt:

Hol vagy szép vitézem, én kedves Artikom,
Vágtatva tusázol népedért a csatán,
Vagy álnok golyó ért alattomban, titkon
S utolszor gondolsz most rám haldokolva tán?

Hol vagy szép vitézem, én kedves Artikom,
Az ellenség kardja terített le talán,
Vagy fogságba estél szégyenszemre bizony
És most már nem gondolsz te többé soha rám?

Hol vagy én Artikom, ó, mi történt veled,
Feledted Ajnát, vagy csak próbára teszed?

Amint kiért a városból, Halnazár megsarkantyúzta lovát. A gyors vágtatásban hosszú szürke szakállát lengette a szél. Örült, hogy megmenekült a börtöntől és sietett az aulba. Nem tudta, mi történt családjával. Az éjszakai lövöldözés nagyon aggasztotta. Amint áthaladt a falvakon, itt is, ott is régi nadrágokból meg ingekből varrt fehér zászlókat pillantott meg. De lakosságnak nyoma sem volt sehol.

Az úton szembekerült egy menekülő csoporttal. Elébük állt, felemelte ostorát.

— Kutyák! Hová mentek? Talán akad hely, ahol elbujhattok? Azonnal térjetek vissza!

Az emberek ijedten bámultak rá. Halnazár könyörtelen arckifejezése megbénította őket. Hallgattak. Halnazár újabb dührohamában ismét kiáltozni kezdett:

— Átkozott rablók! Hogy mertek a cárra támadni? Megkapjátok majd, amit érdemeltek! Forduljatok vissza gyorsan!

A menekülők alázatosan visszaindultak.

Halnazár egész úton a tömeg mögött lovagolt. Így csak délre ért be saját falujába. Itt ugyanaz a kép tárult eléje, mely már útközben is mindenütt fogadta. Itt is visszatartotta a menekülni szándékozókat. Mikor hazatért, mindjárt Melekust kereste. „Valamelyik fiú bizonyára elvitte a sivatagba" — gondolta, mikor látta, hogy a ló nincs otthon. De rosszat sejtett.

— Hol van Melekus? — kérdezte.

Mindnyájan lehajtották fejüket. Mikor Halnazár megismételte kérdését, Szadap halkan felelt:

— Ártik elvette.

Halnazár szeme csaknem kiugrott üregéből.

— Mit hallok? Talán meg volt kötve kezetek, hogy odaadtátok a lovat Ártiknak, ennek a söpredéknek? Őseinek hét nemzedéke nem ült ilyen lovon!

Az idősebbik fiú egykedvűen kapargatta a földet. Balli megpróbálta mentegetni magát:

— Én éppen nem voltam az aulban.

— Disznók! Hát vérontás nélkül oda lehet adni a lovat?

Szadap igyekezett megnyugtatni Halnazárt:

— Apa, úgy jöttek, mint egy falka éhes kutya. Látszott rajtuk, hogy meghalnak, de elviszik. Mit tehettünk?

— Dögvész rátok! Miért nem öltetek meg legalább néhányat közülük?

Balli lehajtott fejjel álldogált. Újra mentegetőzni kezdett:

— Meg akartam ölni, de az asszonyok már odaadták a nyerget és a szerszámot.

Mehinlinek elállt a lélekzete a csodálkozástól. „Hogy becsapja apját! Úgy sírt, mint egy gyerek. Hallotta az egész aul".

— Ugyan, apa, — szólt Szadap — a fiút ütötték. Féltünk, hogy agyonverik. Már nem bírtuk hallgatni kiáltozását. Ilyen rablóktól minden kitelik. Hogy megmentsük, odaadtuk a lovat.

Halnazár elvörösödött dühében, erei kidagadtak. Úgy érezte, hogy elviselhetetlen sérelem érte.

Ekkor jött meg Mávi. Halnazár nem látott rajta semmi változást. Mint jó gyermek, mosolyogva nyujtotta kezét apjának.

— Üdvözöllek, apám!

Halnazár kétértelmű pillantással mérte végig. Kedvet érzett, hogy belerúgjon és durva szavakkal összeszidja. De még szüksége volt rá. Nyájasságot erőltetett hát magára. Mosolyogva szorította meg Mávi kezét.

— Mávin kívül egyiktek sem ér egy fabatkát. Ha Mávi itthon van, nem adja oda a lovat.

— Inkább meghaltam volna!

— Te talán semmit nem adtál oda? — kérdezte szemrehányón Balli.

Mávi szívesen beismerte volna bűnösségét, de Halnazár dicsérete után nem tehette.

— Addig ütöttek, míg elvesztettem eszméletemet. Máskülönben nem vették volna el az öt rakomány búzát.

Halnazár látta, hogy távollétében alaposan kifosztották. Újra elöntötte a harag.

— Hol van Ártik? — kérdezte.

— Ki tudja? Legtöbben visszatértek, ő nem. Senki nem tud róla.

A tea után kissé magához tért Halnazár. Megparancsolta az aul népének, hogy holnap reggelre készen álljanak a munkások. Értésükre adta, hogy az engedetlenekre rossz sors vár.

Az esti ima után hívatta fiait. Mávit maga mellé ültette és beszélni kezdett:

— Gyermekeim, mindenféle semmirekellő miatt nehéz helyzetbe kerültünk. Holnap el kell küldeni a munkásokat a városba. A sorshúzás Ártikot jelölte. Így hát nyugodt voltam és nem is próbáltam valakit felbérelni, de az a gazember elszökött. Kárt okozott az egész népnek. A cár katonái persze elfogják majd, akárhová bújt is. Ez azonban nem segít rajtunk. Tudom, az ezredes és a járásfő felmenti a családom tagját. Az én fiam nem fog munkára menni. De a népek okulására mégis el kell valakit küldenem. Én nem mondom egyikőtöknek sem: menj! Az megy, aki szeret engem és segíteni akar rajtam. Halálom után két részt kap majd az örökségből.

Halnazár gyermekei hallgattak.

Mávi már mondta volna: „Én megyek". De a jövő bizonytalansága meg Mehinli miatt még gondolkodott. Mikor azonban Balli kijelentette, hogy ő hajlandó menni, Mávi félbeszakította:

— Nem, apám, én megyek. Nagy öröm számomra, ha atyámnak segítségére lehetek. Nemcsak munkára, de a halálba is szívesen megyek a kedvéért.

Balli színleg még vonakodott engedni, de Halnazár már vállonveregette Mávit:

— Nagyszerű fiú vagy!

Balli tovább makacskodott:

— Nem, apám, én szóltam először. Én akarom a két rész örökséget megkapni — ingerelte Mávit.

Mávi komolyan felelt:

— Téged apánk meg akar házasítani, nem mehetsz hát el. Feltétlenül én megyek.

Szavaival fájó pontot érintett Balli lelkében. Előbb még mosolygó arca elborult. Halnazár is találva érezte magát, de nem árulta el rossz kedvét.

— Egyikteket sem lehet Mávihoz hasonlítani. Ő az én legjobb fiam. De el is nyeri a jutalmát. Mávim, utazz hát el és térj vissza szerencsésen, fiam. Akkor majd a legfontosabb ügyeket bízom rád és mindent megbeszélek veled.

Mávi együgyűségében örömmel hallgatta e szavakat. Nem gondolt arra, mi vár rá.

35

ASIR a lövöldözés alatt szem elől tévesztette Artikot. Így hát a harc után egyenesen hazament. Az aulban sem találta barátját. Már nem tudta, hol keresse. Nurdzsahán csak siránkozott: „Ó, gyermekem, Ártik-dzsán, mindenki visszatért, csak te nem. Odavan egyetlen gyermekem, szememfénye!" Jajveszékelése még jobban felizgatta Asirt. Délután hírét vette, hogy megérkezett Halnazár és Pokgi Valla, ki segített a holtak eltemetésénél. Remélte, hogy megtud tőle valamit Ártikról és éppen hozzá készülődött. Ekkor szembejött vele egyik szomszédjuk, ki lisztért ment volt a városba. A teve nyergéhez kötözve Szahat Kolák tetemét hozta magával.

Asir szeme előtt elsötétedett a világ. A bomlásnak induló test, a véres ruha, halálos rémületbe ejtette. De a fiúi szeretet nem rendítette meg keménységét. A felkelés ügyéért kész volt minden áldozatra.

Most különösen kívánta Ártik megmenekülését. Hitte, hogy ha Artik egészséges, még minden jóra fordul és egyszer csak megszabadulnak az elnyomástól.

Bár későre járt, Asir még elment az itt tartózkodó ahaliakhoz és darócot vett tőlük. Az asszonyok halotti leplet varrtak belőle. Az öregek lemosták Szahatról a vért. Asir megkérte az egyik ahalit, hogy olvasson fel egy imát és saját kezével elföldelte apját a temetőben.

Alkonyodott. Súlyos, sötét felhők vonultak az égen. Lovasok mentek szét a felkelők üldözésére. Artikot azonban nem találták. Úgy vélték, hogy a fiú megmenekült, vagy meghalt és visszatértek az aulba. Amint elmentek a temető mellett, azt

hitték, Artikot temetik. Asir pedig azt gondolta, hogy érte jönnek. Keményen megmarkolta a lapátot. De a lovasok az élőkre nem figyeltek, csak a halottat akarták látni. Széthányták a sírt.

Ez mindennél rosszabbul esett Asirnak. Szívesen fejükre sujtott volna a lapáttal. De azután megértette, hogy ez őrültség lenne. Meg is nyugodott kissé; legalább tudta, hogy Artik nem halt meg és nem került fogságba.

Az éjszakája nyugtalanul telt el. Napkeltekor Halnazárbejhez hivatták. Jól emlékezett arra, hogy megverte Mávit és Ballit, meg aztán s sorshúzásról is hallott. Nem akart elmenni Halnazárhoz. Elhatározta, hogy megszökik és felkutatja Artikot. De hirtelen megjelent a jeszaul két dzsigittel és elhurcolták Asirt.

Halnazár legalább Asiron, Artik barátján akart bosszút állni. Kényszerítette, hogy nála sorsot húzzon. Úgy ravaszkodott, hogy Asirra essen a jelölés.

— Lám, te maradtál bent — szólt végül. — Neked kell menned, Asir.

Asirt mintha fejbeverték volna.

— Bej-aga, ez nem lehet — mondta felháborodva.

— Az egész aul hisz nekem, — kiáltotta gonoszul Halnazár — csak te kételkedel benném?

— Én csak magamnak hiszek.

— Hallgass, disznó!

— Tartsd a szád...

Ekkor lépett oda Balli. Amint meglátta Asirt, a fiú tarkójára sujtott.

Asir megtántorodott. De ökölbeszorította kezét és védekezett. Kiütötte Balli egyik elülső fogát. Halnazár és a többiek is beavatkoztak a verekedésbe. Minden oldalról hullottak Asirra az ütések. „Artik, Artik!" — gondolta egyre a harc alatt Asir. Végül elvesztette eszméletét, elesett. Néhányszor még a hátába rúgtak.

Mikor magához tért, nem engedték haza, hogy elbúcsúzzék anyjától. Mindjárt a város felé irányították.

Halnazár kedvesen búcsúzott Mávitól:

— Jó egészséget, fiam!

Mehinli is fülébe súgta:

— Járj szerencsével, halálig várlak!

Mávi lába botladozott, nehezen járt. Kedves fia akart lenni apjának, hogy megkapja az ígért örökséget, de látta, hogy szinte

erőszakkal küldik és a dolog egyre kevésbbé tetszett neki. Most már azonban késő volt.

Nabat-bej kétezernyolcszáz rubelért bérelt fel egy embert, aki azért adta el magát, mert a családja éhezett. Ezt az összeget azonban nem Nabat-bej fizette ki, hanem az öt sátor lakói közösen. A bej kényszerítette őket, hogy mindent eladjanak. Ilyen módon ezerötszáz rubel gyűlt össze. „A többit majd a családodnak adom át" — mondta a bej. Pokgi Valla egy rokonában reményekedett, akit Ahalból várt. A dzsigit most tért vissza a német frontról szabadságra és Pokgi Valla ezt elegendő alapnak tartotta, hogy családját felmentsék a munkakötelezettség alól. A parasztokat azonban semmi sem mentette meg, engedelmesen mentek el.

Asirt senki nem kísérte. Nem búcsúztatta apja, nem ölelte át sírva anyja. Nem borult nyakába felesége szerető szavakkal. Fájó lábbal vánszorgott, nyugtalanul nézegetett hátra.

Asir anyja későn hallotta meg, hogy a munkások már elmentek és velük együtt Asir is. Félredobta munkáját és Halnazárhoz rohant. Mire odaért, beborította a por. Szeméből könnyek csorogtak. Letérdelt Halnazár előtt, úgy kérlelte:

— Rabod leszek, bej-aga, ne küldd el egyetlen fiamat, mentsd meg!

Halnazár nem figyelt rá. Elfordult, hogy bemenjen a sátorba. Az öregasszony megragadta köpenyének szélét.

— Bej-aga, hallgass meg! Tegnap temettük el az apját, ne pusztítsd most el a fiút!

Halnazár összevonta szemöldökét.

— Takarodjál innét! — szólt és kitépte kaftánját.

Az öregasszony a földre bukott. Mikor felkelt, körülnézett.

— Hol a gyermekem? — kérdezte. — Hol van?

— Elvitték — felelt valaki tompa hangon.

Az öregasszony megszédült. Újra a földre ereszkedett, azután mintha meglökték volna, ismét felállt. Könnyes szeme meglátta a távolban haladó tömeget. „Jaj, gyermekem, Asirdzsán!" — kiáltott szívettépő hangon és utánuk futott. Nem érezte most, hogy lába felsebződött és a teste gyenge.

Utolérte a csoportot. Asir megállt és átölelte anyját. Az anya Asir arcát, szemét, kezét, ruháját csókolgatta. Szétválasztották őket. Asir sírt, mint a gyermek. Anyja mellette szaladt. Újra megölelték egymást, ismét szétválasztották őket. Az anyának már nem volt ereje tovább menni.

36

AZ EZREDES nehéz helyzetbe került. Hirtelenében feladott táviratában azt jelentette: „Tedzsenben felkelés tört ki, a zendülők megtámadták a várost". Válaszul közölték vele, hogy erősítéseket küldtek. Ma kell megérkeznie a büntető különítménynek. Lehet, hogy itt kő kövön nem marad. De az ezredesnek is kellemetlensége támadhat. Hiszen eddig mindig azt állította: „A nép nyugodt, hű őfelségéhez" és bizonygatta, hogy az aulok első szóra hajlandók munkásokat adni. Ha most kiderül, hogy Tedzsenben valóban felkelés történt, akkor nyilvánvalóvá válik az ezredes vaksága. Kötelességmulasztással vádolhatják. Mikor felgyujtják a nádast, a zöld tövis is elpusztul...

Ezen töprengett az ezredes. A felkelés beismerésével maga alatt vágja a fát. Hosszú gondolkodás után arra a következtetésre jutott, hogy a felkelés jelentőségét kicsinyíteni kell. A helyett, hogy azt mondaná: „lázadás tört ki", úgy kell beszélni: „rablók támadták meg a várost". Megbízható embereket kell kerítenie, akik bizonyítják ezt az állítást. Magához hívta hát a járásfőket.

— Semmirekellők! — fordult hozzájuk. — Eddig azt mondtátok, hogy a nép részéről nem fenyeget veszély. És mi történt? Most eljön a büntető különítmény és bizonyára nálatok kezdi a megtorlást.

Hummet könyörögni kezdett:

— Ezredes úr, támogasson bennünket!

Hodzsamurát már világosabban beszélt:

— Ezredes úr, megvédhet, vagy büntethet. Meg vagyok

győződve arról, hogy néhány rabló miatt nem óhajtja az egész nép vesztét. Mindenki bizonyíthatja, hogy csak két-három gazember vett részt a támadásban. Bizonyíthatja akár a Kjálmenti malom gazdája is, ahol csak kell. Kérem, bírálja el igazságosan ezt az ügyet.

Látszott, hogy az ezredes nyugtalanságát és a felelősségrevonástól való félelmét Hodzsamurát is osztja. Szavai tetszettek az ezredesnek. A járásfők észrevették, hogy arca megenyhült és hasonló hangnemben beszéltek tovább. Csaknem valamennyi molnár a városban tartózkodott most, az ezredes hát maga elé rendelte őket. Ezek aztán mind azt állították, hogy felkelésről szó sem volt, csupán rablók támadtak a városra. Megígérték, hogy ezt bárhol elismétlik.

Az ezredes figyelmeztette a járásfőket:

— Nem akarom, hogy ártatlan gyermekek elpusztuljanak... Tehát nem felkelésről, hanem rablókról beszélünk.

A járásfők bólintottak.

Délben Ashabád irányából megérkezett a géppuskákkal és kiskaliberű ágyúkkal felszerelt büntető különítmény. Az ezredes lebeszélte a parancsnokot a szigorú eljárásról és közölte, hogy a munkások megjöttek. Ezután kisebb csoportok mentek szét a falvakba, hogy összeszedjék a „rablókat". Mivel Eziz volt a vezérük és a felkelők legnagyobb részben az Utamis törzsből származtak, odaindult egy géppuskás szakasz.

A faluban nem találtak férfit. Lefelé indultak hát a Kjálcsatorna mentén. Elfogtak mindenkit, akire a gyanú árnyéka esett. Elegendő volt egy ellenségeskedésből vagy bosszúból fakadó feljelentés. Ezen a vidéken találták meg a kóborló Melekust.

Ezizzel a sivatagban kerültek szembe. Már tíz ember sem volt mellette. Elbarszli előtt bevette magát a sziklák közé. Délután lövöldözés kezdődött. A golyók végigseperték a homokdombokat. Végül Eziz futásnak eredt. A katonák üldözésére indultak, de eredménytelenül. Négy-öt emberével Eziz először Iránba, onnan Afganisztánba menekült.

37

ÁRTIK két napig kóborolt Tedzsen körül. Végül hazaindult. Asir elhurcolását követő éjjel visszatért kunyhójába. Nurdzsahánnak nagy örömet okozott a váratlan találkozás. Magához ölelte fiát.

— Drága gyermekem! Most már nyugodtan halhatok meg, mert láttalak.

Az is megörvendeztette, hogy Ártik a pejlovon érkezett. Hol Ártikot, hol a lovat simogatta.

— A jó állat megtalálja gazdáját!

De Nurdzsahán öröme nem tartott soká. Halkan beszélni kezdte fiának a történteket:

— Galambocskám, Ártik-dzsán, már két napja keresnek téged. Ma éjjel is mindent felkutattak. Légy óvatos, báránykám.

Ártik anyját hallgatta, de gondolatai Asirnál jártak. A harc óta nem látta barátját.

— Mama, hol van Asir? — kérdezte.

— Ne is kérdezd, báránykám...

Artik megrémült.

— Mi történt? Mondd hát, mama!

Nurdzsahán sírva mesélte:

— Bevégezte napjait...

— Asir?

— Nem, galambocskám. A szegény Szahat Kolakot ölték meg a városban.

— Hát Asir?

— Asir éppen téged akart felkutatni, akkor hozták haza apját.

— Hol van hát?

— A szegény Szahat megtette utolsó útját. Befogadta a föld. Azt hitték, a te sírod az. Még a halottat sem hagyják nyugodni, feldúlták a sírt, megnézték...

— Gazemberek!...

Nurdzsahán megtörölte szemét.

— Asir meg...

— Mit tettek vele, mama?

— Csalással elküldték a munkára.

— Kicsoda?

— Halnazár-bej húzott sorsot.

Ekkor Asir anyja állított be hozzájuk. Sírvafakadt és együtt sírt vele Nurdzsahán is. Artik még akkor sem érzett ilyen mély bánatot, amikor saját apja halt meg. Egész lényét eltöltötte ez az érzés. Azután elhatározásra jutott.

— Vagy elpusztulok, mint Asir, vagy bajt hozok rájuk! — szólt haragosan.

Nem gondolkodott sokáig, felült a lóra. A két öregasszony közrefogta és kérlelni kezdte:

— Várj egy kicsit! Hová sietsz?

— Ha itt maradok — megfognak. Ha futok — utolérnek. Legjobb lesz, ha magam megyek elébük. Viszontlátásra, jó egészséget! — búcsúzott tőlük és megsarkantyúzta lovát.

Nurdzsahán eltakarta arcát.

— Jaj, kedvesem, gyermekem!

Artik alakja eltűnt a sötétségben. Amikor lóra ült, még nem volt határozott terve. Az úton kezdett gondolkodni. „Asirt elvitték a front mögötti munkára. Ha megfognak, rám is ez a sors vár. Nagyon rosszul áll a nép ügye. Mit tegyek most? Menjek és öljem meg Halnazárt? Nem, hiszen nem egyedül ő a bűnös. Legjobb lesz, ha összegyűjtök néhány bátor embert és kimegyünk a sivatagba. Akkor azután megtámadhatjuk Halnazárt. Talán még az arcsint és a járásfőt is elcsípem... Nincs más kiút, folytatni kell a harcot".

Újra Asir jutott eszébe. „Visszatér-e vajjon? Látom-e még valaha? Ha ilyen esetben nem támogatom, hol a barátság?"

Kissé megváltoztatta előbbi elhatározását. „Halnazárnak is meg kell itatnia állatait — gondolta. — Most, hogy Mávi elment, egyik fiának dolga lesz. A kúthoz kell hát menni. Amikor valamelyikük megjelenik — megkötözni, betömni száját és nyeregbe emelni. Akkor aztán kicserélik talán Asirért...

De egyedül képes vagyok-e erre? Hm! Mit számít a bárány a farkas előtt?"

Azután Ajna jutott eszébe. Visszaemlékezett, hogyan búcsúztak el. „Ajnám várj meg, visszajövök..." — mondta neki. Megfájult a szíve.

„Ajna... Bizonyára szenved miattam. Talán még rosszabb a sora, mint az enyém. Lehet, hogy a ragadozó újra feléje nyujtotta mancsát. Talán már el is vesztette minden reményét... Nem, ő hisz bennem!..."

Ilyen gondolatokba merülve észre sem vette, hogy elérte a kutat. Amint felemelte fejét, váratlanul Ajnát látta meg maga előtt. Nem hitt szemének, megállt.

Ajna odarohant hozzá.

— Ártik-dzsán! — kiáltotta és megragadta a kengyelt. A ló összerezzent.

Ártik leugrott a nyeregből és megölelte Ajnát. Szívük egymás mellett vert.

Ártik nem tudta, mit tegyen. Ha elviszi Ajnát — Asir segítség nélkül marad, ha meg Asirra gondol — Ajnát kell magára hagynia. Lehajtotta fejét, ölelése elernyedt.

— Mi van veled, kedvesem? — kérdezte nyugtalanul Ajna.

A fiú nem tudott felelni. Ekkor Ajna váratlan határozottsággal megszólalt:

— Ártik-dzsán, vagy vigyél magaddal engem azonnal, vagy ölj meg!

Ártik megértette, hogy Ajnának nincs ereje tovább várni. „Amíg ló van alattam, semmitől sem félek. Először elviszem valahová Ajnát, azután gondoskodom Asirról".

Ekkor Ártik két férfit pillantott meg Halnazár sátrai mellett. Lovakat vezettek kötőféken. Az egyik férfiben felismerte Ballit. Gondolkodás nélkül engedett a rátörő érzésnek, felemelte fegyverét és célzott. Ajna ijedten rántotta meg bekecsét.

— Kedvesem, Ártik-dzsán, itt nem lehet!

Ártik is átlátta már szándékának esztelen voltát. Leengedte a fegyvert. Felpattant a lóra, maga mögé ültette Ajnát. De Balli már a kút közelébe ért.

— A járásfő lova! — kiáltotta teli torokból. — Artik és Ajna szöknek!... Hej!

A pej nekivágott az áttetsző reggeli levegőnek. Az aul gyorsan mögöttük maradt.

De már felriadt a falu. Ártikot amúgyis keresték. Ezen az éjszakán Halnazárral aludt öt kiküldött katona. Balli kiáltása felébresztette őket. Nyomban lóra szálltak. Balli hozzájuk csatlakozott és együtt indultak üldözésre.

Ártik a Kuridandan sivatag felé tartott. Már hat-hét versztnyire voltak az aultól. Egy mélyedésben megállította lovát és tanácskozni kezdett Ajnával a további teendők felől. Nem számított arra, hogy Balli üldözni meri őket. De még abban az esetben is, azt hitte, inkább a lakott helyeken keresik majd.

Hová menjenek most? Melyik aulba? Ki fogad be ilyen vendégeket? Ki mer szembeszállni Halnazárral és a törzsfővel? Ne meneküljenek inkább a sivatagba és helyezze el Ajnát egy pásztorkunyhóban? De kiben bízhat és ki védi ott meg a lányt? Vagy még messzebb vigye Ajnát? Mi lesz akkor Asirral? Nem fogják-e kérdőre vonni Nurdzsahánt? Nem bántalmazzák-e Sekert?

Nem volt könnyű dolog e kérdések eldöntése. Míg Ajna és Ártik beszélgettek, a ló száraz füvet rágcsált. Felkelt a nap. Sugarai megcsillantak Ajna sapkájának ezüst díszein. A pej hirtelen felütötte fejét és keletre fordult. Ártik is körülnézett. A távolban hat lovast pillantott meg; lovaikat nem kímélve nyomaikon vágtattak.

A fiú nem talált alkalmas helyet az elrejtőzésre. Nagyon bánta már, hogy nyílt térségen álltak meg, de belátta, hogy hat emberrel úgysem tudna megbirkózni. Csak Halnazár kétcsövű fegyvere volt nála. Nem maradt más hátra, minthogy a pejre bízzák magukat.

Amikor Ártik és Ajna felült a lóra, kiáltást hallottak:

— Állj!... Álljatok meg, vagy végetek van!

A pej, mint a madár repült a sivatag felé. Lövések hangzottak fel. A puskagolyók zúgva röpködtek körülöttük. A ló kinyujtott nyakkal száguldott. A távolság menekülők és üldözők között növekedni kezdett. De egyszerre egy golyó a ló lábába fúródott. A sivatag szélén elesett a pej.

Ajna átbukott Artikon, kétszer megfordult a levegőben és a földhöz vágódott. Artik a lóval együtt bukott le. Lábát nem tudta kiszabadítani a kengyelből, a ló alá szorult. Nem törődött a fájdalommal, de hiába rángatta lábát, nem tudta kihúzni. Ekkor fegyveréhez kapott, az üldözőkre célzott. De a szerencse teljesen elfordult tőle — a ravasz üresen csattant. Kardját sem

bírta kihúzni a ló alól. Tehetetlenségében fogát csikorgatta. Balli feléje tartott. Ártik ekkor kését vette ki övéből. Balli hasába akarta döfni. De a kés csak a combján csúszott el.

Ajna fájó háttal, dagadt homlokkal, véres szemmel emelkedett fel. Megragadta Balli lábát. Ekkor azonban két erős kéz kapta el vállát és félretaszította.

Ártik karját hátracsavarták és megkötözték. Nagy fájdalmat érzett, de szó nélkül tűrte. Meghallotta a pej halálhörgését, szíve elfacsarodott. A ló, mintha búcsúzni akarna, összeszedte minden erejét és felemelte fejét, azután visszahanyatlott a földre. Szájából véres hab folyt. Ártik Ajnára pillantott. Látta a lány könyörgő pillantását. Hangosan megszólalt:

— Ajnám! Ha meghalok, isten veled. Ha nem halok meg, százszorosan bosszút állok ...

— Hol van Melekus? — szakította félbe Balli.

Ártik lehajtotta fejét és csendesen szitkozódott, hogy Ajna ne hallja.

— Előre, ülj fel ...

Ajnának nem volt ereje felállni. Sírvafakadt.

— Ártik ... — kezdte, de Balli rövid, vastag ujjai befogták száját.

38

HALNAZÁR falujának tizennégy munkást kellett kiállítania, de mivel néhányat az orvosi felülvizsgálat visszautasíthatott, kettővel többet küldtek. Ezenkívül a törzsfő és a járásfő is hozzátett egy-egy embert. Összesen tizennyolcan voltak.

A járásfő két embert felmentetett, a törzsfő pedig még az útról hazaküldött egyet. A Halnazár küldötte tizenöt ember elhelyezkedett a kaszárnyában. Először valamennyien orvosi felülvizsgálatra mentek. Asir fekete kockát húzott és így el kellett mennie a front mögé; Mávi, mivel fehéret húzott, a turkesztáni vasútnál maradt.

A tizenöt ember között volt Mele-bej is. Sajnálta fiait, de sajnálta a pénzt is, hogy embert fogadjon. Aztán nem állta ki felesége szemrehányásait, eljött maga. Bár már közeljárt a hatvanhoz, harmincévesnek jelentette be magát, mert ez volt a korhatár. De az orvos alkalmatlannak találta.

Az ezredes megkérdezte:

— Hány éves vagy?

Mele-bej félelmében csuklani kezdett.

— Harminc.

Az ezredes megragadta szakállát.

— Emberek, idenézzetek, lehet ez az ősz szakállú harminc éves?

Valaki tréfásan szólt:

— Bajár-aga, talán a szakálla harminc éves.

Mindenki nevetett.

Az ezredes tovább kérdezett:

— Hány fiad van?
— Négy.
— Hány éves a legidősebb?
Mele-bej nem tudta, mit feleljen. Ha megmondja, hogy fia harmincöt éves, az baj.
— Huszonhét.
— Tehát hároméves korodban született fiad?
Mele-bej elvesztette fejét.
— Nem, ezredes-aga, tévedtem.
— Akkor hát mennyi?
— Harmincöt.
— Szóval öt évvel idősebb nálad?
— Nem, nem így...
— Hát hogyan?
— Ötvennyolc.
— A fiad ötvennyolc és te harminc?
— Nem, bajár-aga, én vagyok ötvennyolc éves.
— Még ma idehozzátok mind a négy fiát! — parancsolta az ezredes.
A bejt pedig börtönbe küldte.
Hodzsamurát járásfő tudta, mit lehet tenni. Mele-bej mellé lépett, kérlelni kezdte az ezredest:
— Ezredes úr, a mondás azt tartja: egy baklövés még nem számít. A bej hibázott, bocsáss meg neki. Megváltja bűnét.
Az ezredes megértette a célzást.
— Igazad van, meg kell bocsátani az olyan embernek, akinek hároméves korában fia született.
Ekkor lépett hozzájuk Pokgi Valla ahali rokona. Fekete csizmát, fekete nadrágot, sárga inget, selyemköpenyt viselt. Oldalán kard függött, mellén két érdemrend csillogott. Tisztelgett az ezredesnek.
Az ezredes kedvesen tekintett a frontharcosra.
— Ilyen vitéz kedvéért, mint ez, jogom van nem egy, de tíz embert elengedni. A miráb szabad.
A járásfő kiszabadította Mele-bejt másfélezer rubelért, egy lóért és egy nagy szőnyegért.
Ezen a napon a városban csak úgy nyüzsögtek az emberek. Kinek bátyja, kinek fia utazott el. Búcsúzkodtak, siránkoztak. Megérkezett Asir anyja is. Első ízben látta a várost. Csodálkozva hallgatta a mozdony füttyjeleit és megijedt a vonattól, mely fekete sátorként mozgott előre.

Megzavarták a hangok. Orrát szokatlan illatok csapták meg. A járókelőket mind egyformának látta. A házakat sem tudta megkülönböztetni. Hosszú kérdezősködés után megtalálta a járásfőt. Letérdelt előtte.

— Járásfő-dzsán, hallgasd meg kérésemet, Gosa aulból jöttem. Öreg koromra egyetlen fiam maradt. Ő a szemem fénye. Hamis húzással küldték munkára ...

— Ez nem lehet! Nem igaz.

— Jaj, kedvesem! ...

— Ki küldte el?

— Halnazár-bej.

— Halnazár-bej nem tesz ilyet.

— Járásfő úr, higyj szavaimnak.

— Anyó! Te rágalmazod Halnazár-bejt.

— Dehogy rágalmazom, fiam! Csak arra kérlek, szabadítsd meg egyetlen gyermekemet. Örökké hálás leszek neked.

A járásfő arca elkomorodott.

— Anyó, ha egyet elengedünk, el kellene engedni a többit is. Viselje mindenki a sorsát.

— Akkor hát legalább húzzon újra sorsot!

— Egyéb gondom is van, mint a te fiad. Állj fel, elég!

Az öregasszony átkarolta a járásfő térdét és sírvafakadt. A járásfő ráparancsolt a jeszaulra:

— Távolítsd el!

A jeszaul karonragadta az öregasszonyt és megfenyegette:

— Ha nem akarod, hogy bajod történjék, ide többé be ne tedd a lábad.

A szerencsétlen teremtés még egy kísérletet tett:

— Drága fiam, neked is van anyád. Ha vízbe esnél, anyád utánad ugrana. Könyörülj meg rajtam!

A járásfő oldalát tapogatta. Zsebében megérezte a százrubelesek zizegését. Nem is figyelt az öregasszonyra, mosolyogva ment el.

Felkereste Asir anyja az ezredes irodáját is, de ott nem fogadták. Mint a teve, mely elvesztette borját, keservesen sírva kóborolt az utcákon. Egyszer csak összetalálkozott Halnazár-bejjel. A bej bűntudatosan félrefordította fejét. Az öregasszony hangosan átkozni kezdte:

— Adja isten, hogy ne halj meg nyugodtan otthon, ne gyönyörködhessél gyermekeidben! Amit megeszel, megiszol, méreggé váljék!

Halnazár mintha meg sem hallotta volna az öregasszony átkait. Földbe gyökerezett lábbal megállt. A templom előtti téren egy lovascsoportot vett észre. Tágranyílt szemmel bámulta őket, azután felkiáltott:

— Melekus!... Az én lovam!

Valóban, ráismert lovára. A büntető különítmény parancsnoka ült rajta. Melekus lesoványodott, bordái kiálltak, egykor ragyogó szőre elvesztette fényét, bőrébe beette magát a por. Már csak büszke járásáról és nyakának szép ívéről lehetett megismerni.

Halnazár lelkében ellentmondó érzések dúltak, amint a lóhoz sietett. Szemében hol bánat, hol harag tükröződött, bajusza remegett.

— Parancsnok! A ló az enyém.

Melekus is felismerte Halnazárt. Nyakát nyujtogatta feléje. De a parancsnok rövidre fogta a gyeplőt, Halnazárt pedig megfenyegette ostorával.

— Rabló! Börtönbe zárlak!

Halnazár remegve hőkölt vissza. A lovasok köréje sereglettek. A bejt elfogta a rémület, kiverte a veríték. Gondolatai zavartan kergették egymást. „A lovat a rablóknál találták. Még azt mondhatják, hogy a fiam részt vett a felkelésben. És engem is lecsukhatnak. Isten, óvj meg a cár haragjától! Ki tudja, még vagyonomat is elkobozhatják... Talán felgyujtják házamat..." Hirtelen megsajnálta Asir anyját. „Megbántottam az öregasszonyt, — gondolta — lehet, hogy az ő átkai fogannak meg rajtam..."

Nem törődött az emberekkel, kik szóltak hozzá, egyenesen a járásfőhöz sietett. Hodzsamurát és Kulli-khán éppen vodkát ittak. Nagyban koccintgattak, amikor Halnazár belépett. A bej arca sápadt volt, ajka reszketett. A járásfő és a mirza megdöbbentek láttára. A vodka már fejükbe szállt. Kínálni kezdték Halnazárt:

— Bej-aga, igyál te is!

Halnazár nem is értette meg e szavakat zavarában. Karonragadta a két férfit. „Mindennek vége!" — kiáltotta. A poharak csörömpölve hulltak a földre. A pálinka kifolyt.

A járásfő és az írnok rémülten ugrottak fel.

— Mi történt?

Halnazár kissé összeszedte magát és beszélni kezdett:

— A lovam... Melekus... az Eziz-khánt üldöző különítmény kezébe került. Magam láttam. Most mentek erre. Odaugrottam és megmondtam, hogy enyém a ló. A parancsnok ostort emelt rám és rablónak nevezett!

A járásfő értette már a dolgot. Még jobban megijesztette Hálnazárt.

— Komoly ügy, bej-aga. Tudod, milyen a helyzet. Csak fiaidat ne vádolják a felkelésben való részvétellel.

A bej újra elsápadt és kérlelni kezdte:

— Mit tegyek hát? Rajtatok kívül senkihez nem fordulhatok. Segítsetek!

— Az ezredes elé kell vinni a dolgot.

Az ezredes említésére Halnazár teljesen elvesztette fejét. Eddig legfőbb támaszának tekintette őt. De a felkelés után az ezredes keményen szólt rá. Egész testében reszketni kezdett. Nem tudta, mit feleljen, nagyokat nyelt. De Kullí-khán pártját fogta. Ittasan mosolyogva bátorította:

— Istenem, micsoda gyámoltalanság! Mit szólnál, ha idehoznám a lovat?

A járásfő felemelte fejét.

— Ördög vigye... Igazad van, Kulli-khán, hiszen te barátságban állsz velük!

Kulli-khán azonban pénzt várt Halnazártól. Ezért hát most húzódozni kezdett:

— No igen, barátságban, de...

Halnazár megértette. Mindenbe hajlandó volt belemenni, ha eszébe jutott a parancsnok felemelt ostora. Életében először szánta el magát bőkezűségre. Remegő ujjakkal oldotta meg köpenyének zsinórját. Egy kendőből négy darab ötszázas bankót vett elő. Megsímogatta a pénzt és elosztotta kettőjük között.

A járásfő, miután már markában tartotta a zizegő bankjegyeket, szabadkozni kezdett:

— Bej-aga, nekem nem is kellett volna adnod.

— Jól jön az nálad is bizonyára.

Az irnok azonban irígyelte a járásfőtől a pénzt.

— Már volt hasonló ügyem a parancsnokkal. Nagyon pénzsóvár. Ha kevesebbet adunk neki, nem érünk el semmit.

Halnazár megtoldotta az összeget még két ötszázassal. Megmaradt pénzét zsebébe csúsztatta. Kulli-khán ekkor megnyugtatta, de egyben értésére adta, hogy még a torkán tartja kezét.

— Bej-aga, nyugodtan alhatsz. Ha fáj az egyik vállad, feküdj a másikra. Ne aggódjál. Ha kevés lesz a pénz, én megpótolom a magaméból. Hiszen egy a lelkünk és a zsebünk. Egyszóval, holnap, amikor felkelsz, a lovat már ott találod.

Beállt az alkony. Halnazár, a járásfő és az irnok Dzsumadurdi teaházához tartottak. Útközben Kulli-khán megszólalt:

— Amíg összegyűlik a társaság, benézek a parancsnokhoz.

Ezzel elsántikált.

Dzsumadurdi házának belső helyiségében játék kezdődött. Hodzsamurát pénzt vetett az asztalra.

— Add a bankot!

— Győzöd erővel?

— Bízd csak rám.

— Jól van, járásfő-aga! — szólt egy hang a háta mögött.

A járásfő hátrafordult és meglátta Baba-khán törzsfőt.

— Törzsfő-aga, mindig jókor jössz.

A törzsfő köhécselt a dohányfüsttől, azután újságolni kezdte:

— Hodzsamurát, lovadat megölte egy golyó.

— A lovat?... Nem baj. Jó egészséget, törzsfő-aga! — Maga elé húzott egy csomó pénzt.

— Jó hírem is van — folytatta a törzsfő.

— Nos?

— Elfogták a hőst, aki fellázította az egész népet és meg akarta szégyeníteni Halnazár-bejt.

Ekkor ért oda Kulli-khán. Csettintett.

— Arcsin-aga, ha ez így van, a mai mulatság a te számládra megy.

A törzsfő tenyerébe csapott. Odalépett a tulajdonos. Baba-khán ráparancsolt:

— Dzsumadurdi-aga, tudod... Az én költségemre.

39

MIKOR HÍRÉT VETTE Artik elfogatásának, Nurdzsahán minden egyébről megfeledkezett. Otthagyta az üstökben forró melaszt, a szárított dinnyéket; más szoknyát vett magára és az aulba szaladt. Artikot azonban már elvitte öt dzsigit. Az anya, amint elhaladt Halnazár fehér sátorsora mellett, átkot küldött rá: „Adja isten, hogy sátrait öntse el a vér!"

De a lelki fájdalom nem törte meg. Nem érezte lábán a tövisszúrásokat, a kutaknál oltotta szomját és ment tovább.

Artikot a városba vitték és börtönbe zárták. Először látott életében börtönt. Kezének fájdalmát csak akkor érezte, amikor összekötözték, vagy feloldották. Keze feldagadt, a zsineg bevágódott húsába. Amikor levették a kötelet, bőrét is letépték. Összeszorított foggal tűrte. A börtön vezetője észrevette, hogy egy nyögés sem hagyja el ajkát. Ránézett színtelen szemével és gúnyolni kezdte:

— Teve, teve!

Artik szerette volna öklével megfenyegetni, de mozdítani sem bírta kezét. Szavakkal azonban nem maradt adós.

— Elhagyott a szerencse... Másként megmutatnám, ki a teve.

A vezető felkiáltott:

— Egyesbe vele!

Mikor Artik magához tért, vaságyon feküdt egy kis cellában. Fojtogatta a nehéz levegő.

Az utóbbi napok fáradsága, a törődöttség és a fájdalmak összevegyültek Asir és Ajna miatt érzett aggodalmával. Nem tudta már megkülönböztetni az álmot a valóságtól. Egyre

az átélt események keringtek agyában. Lázálmában néha Ajna és Asir nevét suttogta.

Másnap reggel továbbvitték őt, néhány hasonlóan megbilincselt emberrel együtt. Ekkor indították el Tedzsenből az első munkáscsoportot. A város tele volt emberekkel. Szinte egy tűt sem lehetett volna leejteni. A foglyokat szándékosan a legnépesebb útvonalakon vitték, hogy a nép lássa a fehér cár erejét. Artikot arra kényszerítették, hogy tíz társa előtt haladjon; a többiek párosával mentek utána. Körülöttük fegyveres rendőrök, kezükben revolver, oldalukon kard. A nép úgy tolongott a gyalogjárón, akár a díjlovaglásnál.

Bár Artik megbilincselve haladt, alakja nem görnyedt össze, nem vesztette el méltóságát. Fejét magasra emelte, arcán határozott kifejezés ült.

Iván éppen munkából jött. Észrevette Artikot. Amint látta büszke járását, megértette, mi van lelkében. Türkménül rákiáltott:

— Artik, bátran!

A rendőrök nem tudták, kinek szól a kiáltás, de Artik megismerte Iván hangját. Lopva körülnézett és mikor találkozott tekintetük, hangosan felelt:

— Ha meghalok, isten veled; ha nem halok meg . . .

A rendőrök nem hagyták befejezni szavait.

Kotur kereskedő raktárainál állt Halnazár-bej és Babakhán törzsfő. Amint meglátták Artikot, mosolyogva váltottak néhány szót. A törzsfő a fogoly felé kiáltott:

— Üdvözöllek, fiatalember, szép díszt akasztottak rád!

Halnazár sem állta meg szó nélkül.

— Halnazár búzája szent. Megbánja, aki hozzányúl!

Artik összerezzent. Gyűlölettel tekintett rájuk.

— Kutyák! Meddig fogtok még nevetni uraitok háta mögül?

Az egyik rendőr megfenyegette Artikot revolverével. Artik hirtelen mindenről megfeledkezett. Szörnyű látvány tárult elébe: zilált hajjal, véres lábbal Nurdzsahán térdelt Hodzsamurát járásfő előtt és könyörgött:

— Járásfő-dzsán, egy gyermekem van, szabadítsd meg! . . .

Senki nem hallgatott rá . . . A jeszaul mellbelökte, Nurdzsahán felbukott. Artik melléje akart ugrani, de a bilincsek megakadályozták.

Nurdzsahán felpattant, Artikhoz rohant.

— Gyermekem!

Puskát szegeztek mellének, a jeszaul vállonragadta es a tömegbe lódította.

A bilincsek csörgésén is áthallatszott sikoltása:

— Jaj, gyermekem!

1

EZERKILENCSZÁZTIZENHÉTBEN nagy szárazság volt Türkméniában. Egy csepp eső sem esett egész télen, a növényzet nem akart kizöldülni. Kiszáradtak a folyók és csatornák. A szikkadt föld felett száraz szelek fújtak. A jószág legelő hiányában lesoványodott, tavasz óta pedig egyre több hullott el. Az elvetett gabona nem kelt ki, a szántókat homok lepte be.

Rossz világ járt a parasztokra. Szomorú látvány volt számukra, amint az egyetlen teve, ló, vagy tehén a szemük előtt kínlódott. De honnan vettek volna takarmányt? Maguknak is alig bírtak eleséget szerezni.

Gosa aul közepén összeverődött egy csoport dejhán. Néhányan sakkoztak, mások beszélgettek, egyesek szomorú gondolatokba mélyedtek. A szél néha porfelhőt zúdított rájuk. Lassan szürke színt öltött az ég.

Egy dagadtorrú, hetvenéves öreg poros szakállát simogatta.

— Ilyen évről még nem hallottunk eddig. Adja isten, hogy minden jóra forduljon!

Egy másik öreg óvatosan felnyitotta szemét. Körülpillantott a mezőn, ahol kavargott a por. Nagyot sóhajtott.

— Láttam már éhséget és hideget, de ilyen szárazságot még nem. Bizonyára valami szörnyűségnek előjele ez. A mullahok is azt mondják, hogy a világ vége előtt nyomor szakad a földre. Bárcsak távol lenne még az a nap — szólt és kirázta szakállából a port.

Nem nagyon hederítettek az öregek beszélgetésére, de amikor Pokgi Valla jelent meg, mindenki felfigyelt. A miráb már messziről feléjük kiáltott:

— Hallottátok, emberek? Azt beszélik, hogy a fehér cár megbukott...

A miráb híre mindnyájukat megdöbbentette. A játékosok kezében lehanyatlottak a figurák. A dagadtorrú öreg szakállához kapott. Minden szem Pokgi Vallára tapadt. Ő hozzátette:

— Igen, úgy mondják, forradalom tört ki.

Senki nem értette ezt a szót. De mielőtt kérdezhettek volna, Pokgi már tovább beszélt:

— Nem akarok szemrehányást tenni, de minek titkoljam, a nép között sok a züllött ember. Ezek csinálnak mindent. Pedig lehet-e jobbat elképzelni a cári rendnél? A türkmének, akik azelőtt minden semmiség miatt egymásnak estek, most az igazságos cár uralma alatt végre békésen éltek. Meglátjuk, mi lesz most és mire juttok, ha megtámadjátok a cári rendszert, Ezizkhánt és a naplopó Artikot követitek. A nép cár nélkül olyan, akár a nyáj pásztor nélkül; mindenféle vad könnyen hozzáférkőzhet.

Az egyik öreg bólintott Pokgi Valla szavaira.

— Hát nem mondtam, hogy valami nagy bajt hirdetnek az előjelek? — szólt kenetesen.

De a dagadtorrú öreg ellenkezett:

— A közmondás azt tartja: meghalt az asszony, nem baj, kiömlött az aludttej, nem baj... Én meg azt mondom: meghalt a cár, nem baj, megdőlt a trón, hadd legyen úgy!... Emlékezz vissza, a szakállunk még alig serkedt, amikor meghallottuk a cár nevét. És mit láttunk tőle, míg megőszültünk? — Az öreg haragos pillantást vetett Pokgi Vallára. — Ostorral vertek bennünket, a nyakunkra ültek, elnyomtak és mindezt a cár nevében. Nézd, öregkoromra elvették utolsó tevémet. Neked pedig egyetlen fiadat hurcolták el. A cár bukása azt jelenti, hogy teljesült kívánságunk. Most már talán isten is ad majd esőt és még arathatunk valamit.

Pokgi Valla néhányszor már félbe akarta szakítani az öreget, de az nem hagyta magát. De alig fejezte be szavait, Pokgi Valla felkiáltott:

— Tudod-e, mit beszélsz? És ha mégsem bukott meg a cár? Talán csak puszta hír ez?

— Még ha az is, az emberek tőled hallották.

— Tegyük fel, hogy valóban megbukott a cár és kitört a forradalom. Mindegy. A cárnak bizonyára vannak fiai és unokái. Valamelyikük majd a helyére lép. Az, amit ma mondtál, holnap

már a fülébe kerülhet és akkor jaj nekünk... Azért hát vigyázz, mit beszélsz. Adjon isten hosszú életet és törhetetlen hatalmat a fehér cárnak.

Még be sem fejezte szavait Pokgi Valla, mikor a csoport mellett a falu hírharangja, Umszagul sietett el. Halnazár-bejhez tartott.

— Emberek! A fehér cár, a padisah megbukott! Hallottátok? — kiáltott oda.

Most már csaknem mindannyian egyszerre beszéltek. Mindenki a maga módján tárgyalta a megdöbbentő hírt.

— No, Valla!... Hát valóban megbukott a cár?

— Nincs füst, ha nem ég a tűz. Persze, hogy igaz!

— Nem hazug hír ez?

— Ha nincs cár, ki tartja fenn a nép között az egyetértést?

— Mi lesz a háborúval?

— Harcolnak-e a katonák, ha nincs parancsolójuk?

Pokgi Valla újra beleavatkozott a beszélgetésbe:

— Forradalom lesz.

A szegény Cserkez hosszú gondolkodás után megszólalt:

— Ó, Pokgi-miráb! Azt értem, hogy a cár megbukott. De mi a forradalom? Kérlek, magyarázd meg.

— Honnan tudjam? Olyasmi, mint a növény, melyet senki sem lát és egyszercsak kibújik a földből. Új név ez. Atedzse, Kotur kereskedő fia próbálta magyarázni nekünk.

— Érthetetlen dolog ez, miráb!

— Azt mondják, valamikor Frangisztánban* is történt hasonló esemény. Beszélik, az emberek ott szavaznak, mint a mirábválasztásnál.

— És ott is a bejek döntenek, akár nálunk?

— Nézzenek oda, mit beszél! Hát elképzelhető az élet bejek nélkül?

— No, akkor megint csak nem lesz jó sora a szegényembernek!

— Borzasztó, ha az emberek össze-vissza fecsegnek! — kiáltott rá Pokgi Valla.

— Ugyan, Pokgi-miráb! Hát hol találunk még hozzád hasonlót, aki oly hallgatag és minden szót százszor megrág? — csípkelődött Cserkez.

A körülülők felnevettek.

* *Frangisztán = Franciaország.*

Pokgi Valla kövér arca megremegett, orrlyuka kitágult.

— Tőletek nem várhat tiszteletet az ember. Inkább elgyalogolok Khivába, mintsem nektek magyarázzak!

Elfordult és Halnazár sátra felé indult.

— Jó helyre mégy, miráb! — kiáltott utána Cserkez.

Újra felharsant a nevetés. Pokgi ijedten tekintett vissza.

A csoport folytatta a megkezdett beszélgetést. Az vitatták, hogy hasznos vagy káros lesz-e számukra ez a fordulat? Néhányunkat kétségek gyötörték. Végül Cserkez szólalt fel:

— Emberek! Gondoljuk csak meg, ki elégedett a cárral? A munkás elégedett? Nem. A katona elégedett? Nem. Mi elégedettek vagyunk?

— Nem — válaszoltak többen.

— Akkor hát kinek kell az uralma? Senkinek. Nem csoda, hogy megbukott, amikor az egész nép elfordul tőle. Ez csak hasznunkra válik. Először is, a Babakhán törzsfőhöz és Hodzsamurát járásfőhöz hasonlók nem állnak többé mögöttünk ostorral. Másodszor, lehet, hogy fiaink hamarosan hazatérnek.

— Adja isten, hogy így legyen!

— Talán Artik is visszatér?

— Természetesen őt is várom!

— Nagyszerű volna!

A vidék és az időjárás nem változott, de az emberek lelke megkönnyebbült. Belső fény világította meg a parasztok napbarnította arcát, szemükben felcsillant a remény...

KUROPATKIN KORMÁNYZÓ és Kolmákov területi parancsnok utasításaihoz híven, Belanovics ezredes megpróbálta eltitkolni a nép előtt az esemény hírét. Még reménykedtek a cári hatalom helyreállításában. De a távírászok kifecsegték a dolgot. A hír pedig faluról falura, sátorról sátorra szállt. Eljutott Ajnához is.

Ajna otthon varrogatott. A napsugár behatolt a sátor füstnyílásán, megvilágította a lány selyemruháját és kézimunkáját. — Micsoda hír! — gondolta. — Valóban megbukott a cár? Hiszen ég és föld őt támogatja. Felfordult az egész világ, ha ez megtörténhetik. Vagy talán legyőzték a háborúban és az ellenség fogságába esett? Valóság ez, vagy sem?... De ha a ház inog — kihullnak a téglák is; nem maradnak helyükön a törzsfők és járásfők sem. Támogatásuk nélkül pedig vége Halnazár-

nak. Adja isten, hogy igaz legyen a hír! Kinyílnak majd a börtönök. Milyen jó lesz, ha Artik-dzsán hazajön!... Ó, miket fecsegek! Már hat hónapja nem tudom, hol van. Egészen megzavarodom, ha eszembe jut, hogy a hat hónap alatt mennyi mindent beszéltek róla. Volt, aki vígasztalni akart. „Artik egészséges. Az ashabádi börtönben tartják..." — mondta. „Kiküldték a frontra..." — vélték mások. Néhányan meg kárörvendve közölték velem: „Artikot már agyonlőtték..." Mennyit bánkódom, mióta távol van. Ha sok szenvedésem tűzzé válna, melege kiszárítaná a folyókat...

Mennyire megváltozott Ajna. Ő volt elbeszélésem napsugara! Most pedig... Most pedig rózsás arca halvány lett; ragyogó fekete szemében kialudt a fény, bizalmatlanul, gyanakodva nézett mindenkire. Már nem emelte magasra fejét, válla meggörnyedt, elszállt belőle az erő. A hat hónap alatt szinte hat évet öregedett.

Nehéz járásával Mammá lépett a sátorba. Rajta nem látszott meg az elmúlt napok nyugtalansága, sem a szárazság miatti aggodalom. Úgy meghízott, hogy álla már szinte duplának hatott, szemében gondtalan kifejezés ült. Fejkendőjének csücskével végigtörölte zsíros arcát, felsóhajtott. Pillantása megakadt mostohalányán.

— Ej, lányom! Hát már örökké sírsz! A cárért búsulsz?

Valamikor Ajna alázatos volt. De mióta Artikot a baj érte, Ajna nemcsak külsejében, de lelkében is megváltozott. Szelídsége eltűnt, helyébe ingerültség és makacsság lépett, különösen Mammával szemben. Nem is tekintett mostohájára, élesen felelt:

— Ha tőlem függne, nemcsak a cár pusztulna el, hanem az egész világ!

— Elhallgass! Ne beszélj erről! Talán nem azért van a világon annyi baj, mert sok az ilyen szégyentelen, romlott teremtés, mint te?

Ajna szemrehányóan nézett rá és összevonta szemöldökét.

— Te törted össze szívemet! Te avatkoztál életembe! Te okoztál nekem ennyi szenvedést!

Mammá rendszerint nem törődött a szemrehányásokkal. De Ajna szavai most megbántották. Összerezzent, mintha tűt szúrtak volna belé, a kezével elfedte arcát.

— Védj meg, istenem, a gonosz nyelvektől — szólt és leereszkedett párnáira.

2

UMSZAGUL gyorsan elmondotta Halnazárnak mindent, amit a cár bukásáról tudott. A bej úgy érezte, rossz álmot lát. Merőn Umszagulra nézett és haragosan felkiáltott:

— Tudod-e, mit fecsegsz? Ostoba asszony! Ezért felakaszthatnak!

Umszagul megijedt. Sötét arcán végigfutott a félelem.

— Bej-aga, én... csak el akartam mondani...

— Egyre ide-oda kóborolsz. A leghazugabb híreket terjeszted. Nálam táplálkozol és idegen ajtók előtt ugatsz, te szuka! Nyelne el a föld, ott ahol állsz!

Umszagul halvány ajka megmozdult, de Halnazár elébevágott:

— Elhallgass!

Dühében földhöz vágta teáscsészéjét, úgy hogy az ezer darabra tört. Azután meztelen lábával felrúgta a kannát. A tea kiömlött a szőnyegre.

Umszagul remegett. Leült a földre, mert nem birta a lába.

Halnazár ritkán engedett meg magának ilyen kitörést. Rendszerint minden szavát megfontolta. Most azonban nagyon felindult. Umszagulra már régen haragudott, most ürügyet talált, hogy kiöntse rá dühét. A hír is igen lesujtotta. Szadap bejött összegyüjteni a csésze cserepeit. Békítőn szólt:

— Jaj, apa, ne légy ilyen haragos. Hiszen nem rosszindulatból beszél. Lehet, hogy őt is becsapta valaki.

Szadap szavai kissé lecsillapították Halnazárt. De Umszagul még mindig félve kuporgott, akár az egér a macska előtt. Könnyezett.

— Ha csak egy szemernyi rossz szándék van szívemben irántatok, büntessen meg a mindenható — mondta sírva.

— No jó, nincs már baj — felelt Halnazár. — Kitől hallottad ezt a hírt? Beszéld el.

Umszagul mély lélekzetet vett és éppen hosszú elbeszélésbe akart fogni, amikor Pokgi Valla lépett be. Nem is köszönt, rögtön rákezdte:

— Halnazár-bej, hallottad? Nagy baj történt: a cár megbukott. Forradalom van... Umszagul, te is itt vagy? Bizonyára már mindenütt elhíresztelted.

— Igen, de mit kaptam híremért... — felelte az asszony.

Pokgi Valla ismét Halnazárhoz fordult:

— Halnazár-bej! Ebben nem kételkedhetünk. Éppen most jövök a városból, még teát sem ittam. Távirat jött a kormányzótól. Biztos értesülés.

Bár Pokgi közlése felizgatta Halnazárt, ezúttal fékezte magát.

— Ülj le, Pokgi-miráb. Tea mellett elbeszélgetünk.

Pokgi fürge szeme már észrevette a nedves foltot a szőnyegen.

— Szadap-bej, mi ez? — kérdezte csodálkozva. — Hiszen nálatok nincs kisgyerek.

Szadap először zavarba jött, de azután kivágta magát.

— Ó, Pokgi-miráb, a gyerekekkel mindig baj van. A kislányunk teát hozott apjának, elesett és leejtette a kannát.

— Ó, szegény. Nem égette meg magát?

— Nem, miráb. Egy csepp sem freccsent rá.

— Szerencsés vagy, Szadap-bej.

Halnazár elmosolyodott. Tetszett neki feleségének találékonysága.

Pokgi Valla még el sem helyezkedett kényelmesen, Mamedveli Hodzsám jelent meg a küszöbön.

— Jó hogy jössz, Hodzsám-aga! Kerülj beljebb — üdvözölte Halnazár és a díszhelyre ültette.

A bej sokatmondóan köhécselt. Umszagul rögtön az ajtó felé indult.

— Hodzsám-aga, hallottad, hogy a cárt letették a trónról? — kérdezte Pokgi Valla.

Mamedveli leült, maga alá húzta lábát. Végigsimított szakállán.

— Hallottam, Pokgi-miráb. Gondoltam magamban: elmegyek Halnazár-bejhez, hozzá sok vendég jár és érdeklődöm a dolog felől.

— Hodzsám-aga! Te sokat olvasod a szent könyveket. Mint vélekedsz erről? — kérdezte Pokgi.

— Pokgi-miráb! — felelt a hodzsa. — A perzsa költő is megmondta: „Amikor délnyugatról felhők jönnek, esik; ha a sah igazságtalan, trónját veszti."

— Ha a sah igazságtalan?... — ismételte elégedetlenül Halnazár.

— Igen, Halnazár-bej, a fehér cár megszegte szavát. Amikor elfoglalta Ahalt és Márit, szerződésbe vettük, hogy soha nem fog katonát sorozni a muzulmánok közül. Láthattátok, nem tartotta be ígéretét.

— Szerinted hát a fehér cár azért bukott meg, mert embereket vitt közülünk front mögötti munkára. Így van?

Mamedveli furcsának találta a kérdést. Csak most érezte meg, hogy a bejnek nem tetszett válasza. Óvatosan rápillantott. Halnazár arcán hideg, lenéző kifejezés ült. Mintha csak a szeme azt mondta volna: „Hodzsám! Elfelejted, kitől kapod a kenyeret..." Mamedveli rögtön visszavonult.

— Nem, bej-aga, nem. Hozzá hasonló jó cár még nem volt. A fehér cár még az Igazságos Novsirvánon is túltett. Negyven év alatt nem bántotta a muzulmánokat. Belülről eszi a fát a féreg. Ez az oka a cár bukásának, a belső zavarok.

— Jól beszélsz, Hodzsám! — helyeselt Pokgi.

Ez már Halnazárnak is tetszett. Az Umszagul okozta izgalma most csillapodni kezdett.

— Igen, Hodzsám... Belülről rágja a fát a féreg. Ez a helyes kifejezés.

Mamedveli folytatni akarta szavait, de Pokgi Valla megelőzte:

— Mindennek a fekete irígység az oka. Ha valakire rámosolyog a szerencse, mindenki meggyűlöli, mintha csak az ő szájukból vette volna ki a falatot. Itt van például Halnazár-bej. Gazdag ember, isten is segíti. Se szeri, se száma jótéteményeinek. Mégsem arat hálát. Mint mondani szokás: az emberek leköpik a szakállát annak, aki jót tesz velük.

— Vajjon nem azért sujtja a világot a szárazság? — kérdezte Mamedveli.

— Igen, csakhogy az emberek ezt nem értik. Az ő kárukra válik minden; Halnazár-bej nem lesz szegényebb. Nem igaz, Halnazár-bej?

Szadap éppen teát szolgált fel a vendégeknek. Halnazár hozzáfordult:

— Szadap, Pokgi-miráb bizonyára megéhezett az úton. Készíts hamar piláfot.

Pokgi dohánytartót forgatott kezében, éppen bagót akart tömni nyelve alá.

— Ó, Halnazár-bej, nagyon jó vagy hozzám — mondta. Elfeledkezett a dohányról és folytatta az előző beszélgetést: — Igen. Kik a miniszterek? A cár kutyái. És végül mégis ők buktatták meg a cárt. Ki táplálja a szegényeket? Halnazár-bej. És még őt vádolják gonoszsággal. Hát ilyen a világ, mondd, Hodzsám?

— Így van ez, Pokgi-miráb; a jóért rossz...

Halnazár újra sötétnek találta a sátor belsejét. Félve nézegetett körül, majd nagyot sóhajtott.

— Igen... Az ország vezető nélkül maradt. A nép uralkodó nélkül pedig olyan, akár a férjtelen nő, vagy a ló, amelynek nincs kötőféke. Félek, hogy még nehéz idők jönnek.

Pokgi Valla szájából már zöld dohánylé folyt. Köpött és megtörölte ajkát.

— Engem is aggaszt a forradalom.

Halnazár rápillantott.

— Pokgi-miráb, mi a forradalom?

— Beszélik, a forradalmárok akarnak a cár helyére kerülni. A népnek meg választói joga lesz.

— Na, ha a néptől függ a dolog...

— Igen, már őseink is megmondták: a tömeg semmirevaló.

Mamedveli szakállát simogatta és beszélni kezdett:

— Minden allah akaratából történik. A nagy isten irgalma végtelen. Türelmesen elnézi az apró bűnöket. Sokszor próbára teszi rabjait. Tudta nélkül még egy levél sem rezdül. De lesujtja a népet, mely elfelejti őt. A szárazság és a cár bukása büntetés. Azt hiszem, közeledik a világ vége...

Pokgi nem igen értette Mamedveli szavait, de nem is figyelt rájuk. Halnazárra azonban nagy hatást tett Hodzsám halk, mélabús hangja. Mély gondolatokba merült. „Ha a cárnak vége, a nép saját lábára áll. Talán a háború is megszűnik és

visszatérnek a munkások. Közülük soknak vannak sérelmei. Bizonyára megtorolják azokat. Elegendő lesz-e a járásfő ereje? Az éhes népet nem lehet majd visszatartani. Mávi sem fog köszönetet mondani nekem. Talán még a bebörtönzötteket is kiengedik. Ha pedig Artik hazajön..." Halnazárról már folyt a veríték, nehezen lélekzett.

— Nagyon fülledt itt a levegő, Szadap, miért nem nyitod ki a sátrat?

Március elején a kiszáradt földön már porbuckák emelkedtek, de nem volt nagy hőség. A sátor hátsó részén lévő nyílást rendszerint csak júliusban szokták kinyitni. Szadap különösnek találta férje kérését.

— Ugyan, apa! Hiszen nincs még olyan meleg.

Nem gyanította, miért öntötte el a forróság a bejt. Halnazár még akkor sem volt ilyen nyugtalan, amikor Artik elvette fia menyasszonyát és elrontotta a lakodalmat. A forró tea csillapította kissé igzalmát, de nem hozott igazi enyhülést. Halnazár nem tudta, miről beszéljen, mit kérdezzen. Szavaival elárulta titkos gondolatait:

— Hodzsám, azt hiszem, valóban a világ vége közeledik...

3

ÁRTIKOT vasrácsos vagonban vitték Ashabádba. Feltört kezét jóddal kenték be, ami csak még jobban kimarta sebeit. Ártik némán viselte a fájdalmat.

Útközben nem tudott beszélgetni társaival. Mindenütt őrök álltak körülöttük.

Ashabádban egy sötét kis cellába került Ártik. Dörögve csapódott rá a vasajtó, kívül lakat zárta le. Artik belebotlott a vaságyba. Mikor szeme lassan hozzászokott a sötétséghez, már meglátta a priccs körvonalait és magasan fenn apró rácsos ablakot vett észre.

Később elkezdődtek a kihallgatások.

— A cári kormányzat ellen támadtál?

— Igen.

— Kivel?

— Az egész néppel.

— Miért?

— Hogy megdöntsem a cár uralmát.

— Mit csináltál a lázadó Eziz mellett?

— Egy századot vezettem.

— Hány ember csatlakozott a te faludból Ezizhez?

— Nem tudom.

Ezt felelte akkor is, amikor a csendőr megütötte szuronyával.

— Aulomból egyedül én csatlakoztam Eziz felkeléséhez. Más válaszom nincs, akármit tesztek velem!

Hat hónap alatt Ártik csak az őröket, a kihallgatókat és a tolmácsot látta. Mindennap kinyitották ajtaját, egy darab kenyeret, meg mosogatóléhez hasonló forró löttyöt raktak eléje.

hogy élien ne haljon. Legfeljebb a legyekkel beszélgethetett és minden tevékenysége kimerült a poloskák elleni harcban. Semmit sem hallott a katonacsizmák kopogásán, a kulcs csikorgásán és vonatfüttyökön kívül. Végül már hozzászokott ehhez az élethez. Gyakran gondolt falujára, Ajnára, — de mindez álomnak tűnt előtte.

Így teltek a hónapok. De egy szép napon óvatosan kinyílt az ajtón lévő kémlelőlyuk és egy mosolygó arc kukkantott be rajta. Artik ágyán feküdt. Meghallotta a hívó hangot:

— Artik Babali! Artik Babali!

A fiú ekkor ráismert az őrre, ki néha titkon egy darabka cukrot, vagy vajas fehérkenyeret adott neki. Először Artik vonakodott elfogadni, de az őr szinte kényszerítette és tört türkmén nyelven mindig néhány vigasztaló szót mondott.

Artik az ajtóhoz lépett.

Az őr suttogva szólt:

— Artik Babali! A cárnak vége. Nemsokára kijöhetsz. — Azután láthatóan félve valamitől, gyorsan bezárta a nyílást és lábujjhegyen elosont a folyosón.

Artik nem sokat érthetett az őr szavaiból. „Adja isten, hogy valóban így legyen..." — gondolta.

Egész éjszaka ezen töprengett. Csak hajnal felé aludt el. Különös álmot látott. Mintha meredek sziklafalon függött volna, a kövekbe kapaszkodva. Lába nem érintett földet és a kő ingott, minden percben letörhetett. Artik a mélységbe nézett. Alatta füstöt fujó, óriási sárkány sziszegett. Rémület fogta el, felkészült a halálra. De egyszercsak látja, hogy a sárkány torkából vér patakzik és az ember, aki leszúrta, feléje nyujtja kezét. Amint Artik utánakapott, felébredt. Szíve hevesen vert. Megpróbált magyarázatot adni álmának: „A sziklafal a cellám. A sárkány talán Halnazár. De ki lehet az a vitéz, aki kezét nyujtotta felém?... Sokáig gondolkodott. A magas ablakon már betűzött néhány napsugár. Artik ezekben gyönyörködött, amikor ajtaján hirtelen kopogás hallatszott. Ez a hang visszatérítette Artikot a valósághoz. „Ismét végtelen kihallgatások..." — gondolta.

Egy felügyelő lépett a cellába. Kabátujját vörös szalag díszítette. Rápillantott a kezében tartott papírokra.

— Artik Babali?

— Igen.

— Szedd a cókmókodat! Készülj!

— Hová?

— Hová? Haza!

Artik magára mutatott.

— Hazamehetek a sátramba?

— Igen, igen! Hazamehetsz! Van anyád? Meglátod fiadat is. Eredj!

Artik felugrott az ágyról. Figyelmesen a felügyelőre nézett.

— Bajár-aga, igaz ez?

— Igaz!

— Nem tréfálsz?

— Nem bizony. A cárnak vége. Mindenki szabad.

A fiú arca felragyogott, szeme fénylett. A felügyelő igazolványokat adott át neki.

— Köszönöm, bajár!

Kezet szorítottak. Amikor Artik kiment a cellából, az ismerős őr lépett eléje.

— Hát nem mondtam, hogy megbukott a cár!

Artik örömmel karolta át vállát.

— Soha nem felejtelek el téged. Hogy hívnak?

— Ticsenko.

— A Tedzsenkáról megjegyzem. A másik neved?

— Aljosa.

— Ezt sem felejtem el. — Mutatóujjával magára bökött. — Az én nevem pedig Artik. Testvérem vagy.

— Te meg az enyém!

Artik valóban úgy érezte, hogy testvérre talált. Összecsókolódzott Alekszej Ticsenkóval.

Amikor a második börtönudvaron haladt keresztül, Szárival találkozott.

— Üdvözöllek, Szári-aga!

Szári nem ismerte fel azonnal. Artik bajuszát már pödörni lehetett és állán nagy fekete szakáll nőtt. Szári csodálkozva nézte.

— Artik!

— Igen, Szári-aga! Én vagyok.

— Te is idekerültél? Jól van testvér.

Amikor átlépték a börtön kapuját, jólesően fujt arcukba a szél. Úgy érezték magukat, mint aki újjászületett, mohón szívták be a friss reggeli levegőt. Az utcák két oldalán vonuló keskeny csatornát zöld gyep szegélyezte. A falevelek is tavaszi nedvektől duzzadtak. A szél széthordta nyirkos illatukat... A

két férfi előtt szinte álomnak tűnt minden. Alig tudták elhinni, hogy szabadon járnak. Nagyokat léptek és nem hallották a bilincs csörgését. A járókelők nem figyeltek rájuk. Mindenki az új rendről beszélt. Artik először látta napvilágnál Ashabadot. Megbámulta a széles utakat, a hatalmas épületeket, üzleteket, hintókat, zöldelő udvarokat, és a nyüzsgő embertömeget. Nagyon szép városnak találta. A vonatban elégedetten gondolt vissza a látottakra.

Tedzsenben azonban nem ismert rá szülőföldjére. Mindenfelé kiszáradt földek terültek el; sehol egy csepp víz, sehol zöld növény. Kora tavasszal rendszerint gyorsan változott itt az időjárás. Olykor könnyű párás szél fújt, majd váratlanul súlyos felhők borították el az égboltot. A szél viharossá erősödött. Esni kezdett, — a sárgás vizet beitta a por, egy része pedig meggyűlt a mélyedésekben. Azután épp oly hirtelen lecsendesült a szél, az eső elállt, szétoszlottak a fehők és a nap újra mosolyogva árasztotta sugarait. A bokrokban és fákon madarak daloltak.

A zöld sztyeppén juhok legeltek, bárányok ugráltak körülöttük. Gyapjas tevék nyakukat nyujtogatva szagolgatták borjaikat. Kancák, csikók, meg szamarak kergetőztek a réten és az aulok környékén. A lágy napsütésben tehenek aludtak, farkukkal csapkodva, vagy lustán kérődztek. A falvakban ilyenkor kevés volt a férfi; legtöbb dejhán a mezőn dolgozott. Bikákkal szántották fel a nedves, bársonyos földet, elvetették a dinnyemagvakat. A vadul kavargó, zavaros víz kiáradt a csatornákból. Az ilyen tavasz bő termést igért és megörvendeztette a parasztok szívét.

De most az egész világ portenger alatt feküdt. Ártik saját faluját sem ismerte meg.

Valami különös történhetett itt. Hol van fekete sátra, mely megvédte őt az időjárás viszontagságai ellen? Hol van anyja? Hol van húgocskája, Seker, ki mindig táncraperdült örömében, ha bátyja hazatért?

Ártik nyugtalanul nézett körül. Nagyobb változásokat nem vett észre az aulban. Lám, itt emelkednek Halnazár sátrai. Távolabb pedig Ajna családjának sátra áll. De Artik sátrának helyén csak a szél kavarja a port.

Mitévő legyen? Menjen egyenesen Halnazárhoz és vonja kérdőre? Vagy keresse fel Ajnát? Él-e még vajjon a lány? Vagy kérdezősködjék anyja és Seker felől? ...

Hosszú ideig állt egy helyben. Végre szinte öntudatlanul egy kis ösvényre lépett. Csak akkor eszmélt fel, amikor már csaknem Ajna sátrához ért. Most már nem félt, hogy meglátják, mint valamikor, nem tartott Mammától, sem Meredtől. Csak az aggasztotta, hogy viszontlátja-e Ajnát? Lába szinte megbénult. Hirtelen meglátta Meredet, ki éppen elvermelt gabonáját ásta ki. Mered csodálkozva bámult Ártikra, azután örömmel üdvözölte. Ezután elfordult, mint akit kínoz a lelkiismeret, majd erőt vett magán és így szólt:

— Ártik, kedvesem, már letettünk a viszontlátás reményéről. Nagy öröm számomra szerencsés hazatérésed. Én is sokat bánkódtam miattad, hiszen családtagomnak tartalak...

Mered szavai bámulatba ejtették Artikot. Nem félt a csendőröktől, mikor revolvert szegeztek mellének, de most zavarba hozta Mered szívélyes fogadása. Elvörösödött, kiverte a veríték, remegni kezdett. Nem tudta, mit válaszoljon, hogyan fejezze ki háláját.

Mered a sátor felé mutatott.

— Eredj be és pihend ki magad. Később beszélgetünk — mondta.

Artik szótlanul lépkedett. Az ajtónál azonban megállt. Gondolkodni kezdett. „Ha Mered ilyen kedvesen fogad, talán él Ajna? Talán itthon is van?" Hogy meg ne ijessze váratlan megjelenésével, köhögött. Valóban, Ajna otthon volt. Néhány fénysugár játszadozott a sátor belsejében. Megvilágították a pár nára hímzett mondást: „Jószándék — félboldogság". Hirtelen egy hangot hallott, minden vér szívébe szaladt. „Nem... nem ő. Tévedek..." — gondolta.

Ebben a percben egy férfi lépte át a küszöböt. Ajna felugrott.

— Ártik-dzsán!...

Az első ölelés után kissé magához tért a lány. Leterítette mult tavaszon szőtt szőnyegét és Ártik mellé telepedett. Minden kívánsága teljesült Artik hazatérésével; szíve megnyugodott, arca ragyogott. Fénylő szeme, mosolygó ajka újra fiatalossá varázsolta arcát. Már nem látszott rajta a hat hónapi kesergés. Ártik a lány előrehulló hajfonataival játszott.

— Ajnám! Ajnám!... Te vagy a lelkem! Te vagy az életem, a hitem! — ismételte egyre.

Ajna átölelte Ártik nyakát. arcát a fiú arcához szorította.

— Artik-dzsán! Allah visszaküldött hozzám. Most már nincs több kívánságom. A rossz elmult, a jövő a miénk...

De Artik lelkében még nem oszlott el minden aggodalom.

— Ajnám... — ismételte újra; lehajtotta fejét.

A lány megérezte nyugtalanságát; kitalálta okát.

— Ártik-dzsán, voltál otthon?

Artik arca kissé felderült. A lány hangja nyugodtan csengett.

— Mi történt velük, Ajna?

— Minden rendben van, Artik-dzsán. Nurdzsahán és Seker élnek, egészségesek. Amikor téged elfogtak, nagybátyád vette őket magához. Nem szenvednek szükséget. Három-négy napja kaptunk hírt róluk. Sapkát varrtam Sekernek, apám pedig ruháravaló selymet, kendőt és hasonló apróságokat küldött anyádnak.

— Ajnám, hát nem vagyok egyedül? — Ártik hangja remegett.

— Amíg én élek, soha nem maradsz egyedül és anyád sem szenved.

— És te hogyan menekültél meg a sárkány torkából?

— Mindent tudnod kell, Artik?

— Ajnám! Értsd meg, nem nyughatom, míg mindent nem tudok. Hat hónap alatt nem volt se nappalom, se éjszakám.

— Akkor hát figyelj ide. Amikor téged elvittek, nagy bánat szakadt rám. Bár testem itt maradt, szívem veled ment. De az ellenség előtt nem ejtettem könnyet. Sátrunk mellett dobtak le a földre. Mostohám mindjárt kiáltozni kezdett: „Az istenért, vigyétek őt magatokkal!" „Menj magad az átkozott bejhez, ha akarsz — feleltem én. — Aki hozzám ér, megölöm". Mostohám hiába reménykedett, Balliban. „Mindkettőnket megszégyenített. Vagy öld meg, vagy vidd magaddal" — ajánlotta neki. De amint együtt hozzám akartak nyúlni, felkaptam a fonálvágó-ollót. Ekkor sietett oda apám; kezében lapátot tartott. Rákiáltott mostohámra és hátbavágta. Mammá sikoltozva esett a földre. Amikor apám Balli felé fordult, a gyáva gazember megfutott, még sapkáját is elvesztette. Következő napon Hodzsám jött rábeszélésekkel. Még meg sem tudtam szólalni, apám már kizavarta: „Hodzsám! Ebben az ügyben többé ne járj nálunk" — mondta neki. Halnazár ekkor megfenyegette, hogy elűz bennünket a faluból. Apám nem hagyta magát. Azóta tö-

rődik velem igazán. De mostohám még mindig zsörtölődik. Már szinte hozzászoktam.

Ekkor lépett a sátorba Mammá. Amint meglátta Ajnát egy idegen férfival, sápítozni kezdett:

— Ajna, mi történik itt?... Nagy baj az, ha valaki nem fél az emberek nyelvétől...

Ártik mosolyogva üdvözölte:

— Köszöntlek, Mammá néni!

Mammá ijedten bámult rá.

— Ártik! — kiáltott fel. Kezéből kihullott a tejesveder.

4

DZSUMADURDI teaházában este meggyujtották a lámpákat. Az egyik belső szobában társaság gyűlt össze. Itt volt Hummet és Hodzsamurát járásfő, Kulli-khán, a sánta irnok, Babakhán törzsfő és még néhányan. Tea mellett beszélgettek. A tulajdonos nem szerette az ilyen csüggedt hangulatot, jobban tetszett neki a lárma és a hazárdjáték. Az ajtófélfához támaszkodva figyelte vendégeit, kövér ujjaival szürke szakállát fésülgette. De hiába vizsgálta az arcokat; valamennyin bánatos kifejezés ült. Senki nem hunyorított rá vidáman, senki nem rendelt piláfot meg bort. Még arra sem jött rá, ki rendezi a mai összejövetelt. Dzsumadurdi idegesen topogott helyén, hol leült, hol felállt, végre megszólalt:

— Ej, urak! Látom, ma bánatosak vagytok. Ha kell valami, csak intsetek. Dzsumadurdi még él!

De nem hederítettek rá.

Minden okuk megvolt az aggodalomra. Amint Belánovics ezredes megértette a helyzetet, sietve átadta munkáját Antonov alezredesnek és Firjuzába utazott, ahol közelebb érezhette magát Kolmákov tábornokhoz. Talán még messzebb akar szökni, — ki tudja.

Az összegyűltek most az ezredest gyászolták. Egyiknek sem jutott eszébe, hogy Belánovics az ő jóvoltukból szép vagyont vitt magával. Az foglalkoztatta most őket, kinél keressenek ezután támaszt. Antonov alezredesnek magának is erre lett volna szüksége.

Hummet járásfő letörölte kövér arcáról a verítéket és beszélni kezdett:

— Jól mondják: „A megszokott ellenséggel könnyű verekedni". A parancsnok valóságos atyánk volt. Megértett bennünket, és ha olykor szidott, az is jószándékkal történt. De most el kellett válnunk atyánktól. Mint Babakhán-arcsin mondja, árván maradtunk. Antonov nem számít.

Kulli-khán, a sánta írnok kiköpte a bagót, tenyerével megtörölte száját.

— Miért nem számít? — ellenkezett. — Nem számított azelőtt, amikor még nem volt szava Belánovics mellett. Ha segítünk neki, mindent el tud intézni. Meglátod, még keményebb lesz, mint Belánovics.

Babakhán osztotta az írnok véleményét.

— Kulli-khán jól beszél. Ha sánta is, látja az igazságot.

Hodzsamurát ekkor gúnyolodni kezdett az írnokkal, Kulli-khán gorombán válaszolt. Veszekedés keletkezett.

Babakhán törzsfő más tárgyra akarta terelni a beszélgetést.

— Hodzsamurát-khán! Hallottad, hogy Ártik visszatért?

— Ártik? Ki az? — kérdezte Hodzsamurát még mindig ingerülten.

— Falumbeli legény. Emlékszel, elvettük lovát. Azután Eziz felkelésében vett részt, ezért letartóztatták és az ashabádi börtönbe zárták. Jól ismered őt.

— Minek magyarázol annyit? Mondd egyszerűen: az, aki elvette Halnazár-bej fiának menyasszonyát, beleköpött az arcsin és a járásfő szájába és kész! — vágott közbe rosszindulatúan Kulli-khán.

Hodzsamurát szemét elfutotta a vér. Megmarkolta kardját és az írnok felé indult.

— Még én is beleköphetek a képedbe! — kiáltotta indulatosan.

— Köpj a rokonaidra! — felelte durván Kulli-khán és revolveréhez kapott.

Hummet járásfő közéjük állt.

— Majd megmutatom én nektek! — fenyegetődzött.

Babakhán törzsfő nem tudta, mitévő legyen.

— Ugyan, ugyan! — mondogatta.

Dzsumadurdinak tetszett az eset.

— Uraim, megzavarodtak a fejek! Tenni kell valamit...

Célzása kapóra jött a fejétvesztett Babakhánnak.

— Hozz hát mindent, ami akad! — parancsolta. — Hol van Akszoltán-bej?

Dzsumadurdi egyik felesége felterítette az abroszt, a másik ebédet, a harmadik vodkát hozott. A tulajdonos mosdótállal és kannával kezében lépett a vendégekhez.

— Ha kezet akartok mosni, tessék!

Hummet járásfő régi lakomákról mesélt.

— Arcsin-khán, jól tetted, hogy rendeltél — mondta. — Ha tudtam volna, hogy ez a szokásod, már előbb kezdem a veszekedést. A vodka sohasem jön rosszkor. Különös tulajdonsága van: a haragost felvidítja, a jókedvűt elszomorítja, a beteget meggyógyítja és az egészségest beteggé teszi.

— Mondd inkább: jót tesz az okosnak és butának egyaránt — javította ki Babakhán.

Néhány perc mulva Hodzsamurát és Kulli-khán csészéjüket szorongatva, mosolyogva, békésen beszélgettek egymással.

Még be sem fejezték az ebédet, megjelent a jeszaul. Közölte, hogy a vasutasok klubjában küldöttválasztó gyűlés lesz és valamennyiöknek oda kell menni.

Kulli-khán, a sánta írnok nem hagyta abba az evést.

— Eredj és mondd meg: amíg be nem fejezzük az evést és ivást, nem megyünk — szólt fenyegető hangon.

De mindnyájuk szívében nyugtalanság ébredt. „Küldött — micsoda újdonság ez? Különben nem csoda: most nincs cár, mindenki úr akar lenni. Folyton gyűléseket rendeznek. Mindenesetre jó közelről megnézni az ellenséget. Ha ott vagyunk, talán bennünket is megválasztanak, vagy valamelyik emberünket. Sietni kell . . .”

Ilyen gondolatok jártak a fejükben. Felkerekedtek és a klubépületbe siettek.

A gyűlés még nem kezdődött el.

Az udvaron összeverődött csoport figyelme Iván Timofejevics Csernisov felé fordult. Mind a türkmén, mind az orosz munkások nagyon tisztelték. Ismerték Csernisov gyűlöletét a cári uralom iránt. Tudtak a barátságról, amely Csernisovot a tizenhatos felkelés sok résztvevőjéhez fűzte.

Iván Timofejevics Csernisov volt az első, aki Ártiknak megmutatta a világon uralkodó igazságtalanságot. Azután Ártikot bebörtönözték és sokáig nem látták egymást. Csernisov most [illegible] áll[illegible] [illegible]z udv[illegible]r[illegible]. M[illegible]h llo[illegible], amin[illegible] egy [illegible]smeretlen orosz polgárőr azzal a kérdéssel fordult Kulli-khánhoz, nem tudja-e,

hol találhatja Ártik Babalit. A sánta írnok szokása szerint gorombán válaszolt valamit és otthagyta a kérdezősködőt. Ekkor Csernisov lépett hozzá.

— Artikot keresi, miért? — kérdezte. Magában azt gondolta: „Artik már visszatért a börtönből. Nem fenyegeti-e újabb veszély?"

— Igen, Artik Babalit szeretném megtalálni — felelt a polgárőr.

— Nem láttam még magát Tedzsenben. Hová való?

— Ashabádba.

Válasza még jobban nyugtalanította Csernisovot.

— Mi dolga van itt?

— A parancsnokságra jöttem...

— Artik ügyében?

— Nem.

— Akkor hát miért keresi Ártikot?

— Jó barátom — felelt mosolyogva a férfi. — Örültem ennek az utazásnak, mert reméltem, hogy viszontláthatom. De úgylátszik, reményeim nem teljesülnek; ma éjjel már ismét Ashabádba kell mennem.

Ticsenko volt. Elmesélte, hol ismerkedett meg Ártikkal és hogyan viselkedett a fiú a börtönben. Csernisov pedig elmondta, hogy kiszabadulása után Ártik elment hozzá, de csak feleségét találta otthon. Hozzátette, hogy ő maga is nagyon szeretne Ártikkal találkozni, hiszen régi barátok. Ártik most az aulban él, negyven kilométernyire a várostól.

Ticsenko és Iván Timofejevics elbeszélgettek. Alekszej megtudván, hogy Csernisov bolsevik, mesélt neki az ashabádi helyzetről. Elmondta, hogy a területi tanácsokban hivatalnokok, papok, eszerek meg mensevikok ülnek; hogy a Káspin túli vidék tanácsaiban szinte egyetlen türkmén sincs; hogy a tanács elnöke egy gróf, aki egyhúron pendül a parancsnokkal — Kolmákov tábornokkal.

Csernisov mindezt tudta. Az egyszerű katona világos, pontos politikai ítéletei bámulatba ejtették és megörvendeztették. De azért óvatos volt. Sokáig élt rendőri felügyelet alatt és most, bár a cári rendszer már megbukott, arra gondolt, nem titkosrendőr-e Ticsenko.

Iván Timofejevics bizonytalan válaszaiból és fürkésző pillantásából Alekszej megértette, hogy gyanakvással tekint rá. Pedig ő maga első pillanatban bízott a vasutasruhás Cserni-

sovban. Alekszej félrehívta hát Csernisovot és megmutatta neki igazolványait. Iván Timofejevics rögtön közlékenyebb lett. Elmondta, hogy Tedzsenben még nem működik pártszervezet, csak két párttag van és még szakszervezetet sem alakítottak.

A gyűlés megkezdődött, abba kellett hagyniok a beszélgetést.

Az ashabádi tanács képviselője szólalt fel elsőnek. Kifejezte örömét a cári rendszer megdöntése felett, bejelentette, hogy a háborút a végső győzelemig folytatják és végül követelte, hogy az ideiglenes kormány minden rendeletét fenntartás nélkül teljesítsék.

Utána Csernisov emelkedett szólásra. Beszélt a cári kormányzat elnyomó gyarmati politikájáról, mely sötétségben tartotta a népet és gazdaságilag kizsákmányolta. Megemlítette a tüzes nacionalista, Eziz-Csapik vezette ezerkilencszáztizenhatos felkelést. Ezzel kapcsolatban is a cárt és hivatalnokait okolta. Kijelentette, hogy ha az ideiglenes kormány nem fejezi be a háborút, nem osztja szét a földet és vizet a parasztok között, nem helyezi népi ellenőrzés alá az ipart, akkor nem jobb a cári uralomnál.

Iván Timofejevics bátor beszéde sok jelenlévőt kellemetlenül érintett. Különösen rosszul érezték magukat a járásfők és arcsinok. Megijedtek, hogy a felkelés miatt felelősségre vonják őket.

Kulli-khán nem sokat ügyelt Iván beszédére. „Cár, járásfő, vagy tanács — nekem mindegy. Csak a szavaimnak ereje legyen, akkor magam vagyok a cár" — gondolta.

— Kiderül, hogy a felkelésben hibás az ezredes, aki lecsendesítette a népet — szólt ajkát biggyesztve, amikor Csernisov befejezte beszédét, — hibás a járásfő, hibás vagyok talán én is, Csak Eziz és a városra támadó banditák nem. Üres fecsegés ez. Remélem, a területi tanács képviselője figyelembe veszi szavaimat.

Csernisovnak és barátainak minden igyekezete ellenére, magán Csernisovon kívül egy munkás sem került a tanács tagjainak sorába.

Babakhán törzsfő nagyon keveset értett az egész gyűlésből. Hazafelé menet egyre töprengett: „Ugyan mi ez? Talán a parancsnok helyett most a megválasztottak kormányoznak? Mit csinál akkor Antonov? Lehetséges, hogy ez a zűrzavar vé-

gül eljut az aulba is? Ott is ilyen választásokat tartanak majd?..."

— Hodzsamurát-khán! Nem értem ezt a dolgot — fordult a járásfőhöz.

— Én sem tudom, mit gondoljak felőle, Arcsin-khán.

— Mivel foglalkozik most majd Antonov, az új parancsnok?

A járásfők nem válaszoltak. Az elől haladó Kulli-khán meglassította lépteit.

— Mit nem lehet érteni? Antonov továbbra is parancsnok marad — magyarázta az írnok.

— És a megválasztottak?

— Ők majd segítenek neki.

— Nem hiszem, hogy igazad van, mirza — szólt Hummet járásfő, felriadva szomorú gondolataiból. — Ha élünk, majd meglátjuk...

5

Az anya végre viszontlátta elveszettnek hitt fiát. Nurdzsahán megcsókolta Ártikot. Remegő kézzel simogatta vállát, hátát, ruháját. „Gyermekem!" — ismételte egyre, örömkönnyek között. Sokáig nem bírt uralkodni magán. Ártik kezét és köpenyének szélét csókolgatta. Anyja szeretetét a fiú hatalmas áradatnak látta, mely virágzásba borítja majd a kiszáradt földeket.

— Kedves bátyám! — kedveskedett Seker. Átölelte Ártik nyakát és vállára hajtotta fejét.

Artik nagybátyja, kövér, barnaarcú férfi, elmesélte, hogy kétszer utazott Ashabádba és minden alkalommal két-három napig ült a börtön kapujánál. Egyre kérdezősködött a fogolyról, de nem találta nyomát. Most, amint megpillantotta Ártikot, valósággal megfiatalodott. A sátor, mely azelőtt annyi bánatot látott, ma megtelt örömmel és vidámsággal. Artik barátai és ismerősei összegyűltek a közeli falvakból. Még olyanok is eljöttek, akiket csak névről ismert. Nagybátyja bárányt vágott tiszteletére; már az üstben főzték.

Kandim is meglátogatta Artikot.

— Felásták a vermemet és elvettek minden gabonát, amit te adtál — panaszolta mindjárt az üdvözlésnél.

— Ne búsulj, Kandim-aga — vigasztalta Ártik. — Visszaszerezzük még Halnazártól.

— Családom éhezik, a bejnél pedig még a kutyát is búzalepénnyel tartják — folytatta Kandim, ruhaujjával törölgetve arcát.

— Kandim-aga, ha éhezni kell, együtt éhezünk, de azután megosztjuk a jósorsot is. Légy még egy kicsit türelemmel.

— Visszajöttél, most már nem lesz semmi baj. Nincs harag a szívemben.

Kandim már mosolyogva beszélte el, hogy Ajna szökése után milyen menyasszonyt szerzett Halnazár. Balli felesége, Atajri, gonosz és csúnya. Míg a bej kudarcairól mesélt, Kandim nem tudott nyugodtan ülni, egyre nevetett. Végül kiegyenesedett, komoly arccal simogatni kezdte szakállát és bajuszát.

— Artik, mikor rendezed meg a lakodalmat?

— Vajjon beleegyezik Mammá?

— Mammá? Hogyne egyeznék bele, hiszen fél Mered lapátjától! Most Ajna az úr a háznál!

— Megrendezzük hát, amikor akarod, Kandim-aga.

— Nem kell halogatni. Szegény Ajna már eleget várt!

Régi álma volt ez a házasság Artiknak. De azt gondolta, először leszámol Halnazárral. Elmondta szándékát Ajnának, a lány azonban nem értett egyet vele.

— Megütötted a bej fiát, elvetted tőlük Melekust és Ajnát. Ha most nem bántanak, ne keresd a viszályt, kedves Ártik. Nem egyezem bele. Alig vártam, már, hogy hazajöjj.

Ajnának saját szempontjából igaza volt. De Artik nemcsak magára gondolt. Halnazár valamennyi dejántól elvette egész évi munkájának eredményét. Sokan éheztek az aulban, akárcsak Kandim. Ebben az évben nem lesz termés. Hogyan bírják ki a következő aratásig? És ilyen nyomorúságos időben, Halnazár bőséggel veszi körül magát és családját. Tűrheti ezt Artik?

Nem tudta elfelejteni a sérelmeket. De Ajna és anyja szavai egyidőre megnyugtatták. Azonban az bántotta, hogy szülőfalujából el kellett költöznie családjának. Elhatározta, hogy visszatér a régi helyre. Anyja arra kérte, halassza még el a dolgot.

— Ne tedd ezt, fiam — mondta. — A ló is elfut a helyről, ahol megijed. Az embernek óvatosnak kell lennie. Várjunk még kissé, lássuk meg, mi lesz. Itt sem rossz élni.

— Idén még ne mozduljatok innen! — szólt nagybátyja is szigorúan.

Anyja kérésére, nagybátyjának és Merednek jóváhagyásával kijelölték a lakodalom napját. Mered nem kért váltságdíjat Ártiktól.

— A lakodalmi bárányokat magam adom — ígérte. — Hívj csak vendéget, amennyit akarsz.

A lakodalom napján Ártiknál összegyűlt valamennyi barátja, rokona és Halnazár minden ellensége. A nehéz idők miatt nem volt oly fényes ünnepség, mint a bejnél. Mindössze tizenöt lovas érkezett és körülbelül ugyanannyi asszony tevéken.

A lakodalmi menet csodálkozást keltett. Nagybátyjának lován maga Ártik ment el a menyasszonyért, ami ellentmondott a szokásoknak. Visszatérőben a lovasok szándékosan Halnazár sátrai mellett haladtak el és felverték a port. Kandim ostorát lengetve szaladt. Gyorsan kapkodta lábát, úgy futkosott, akár egy borjú. Halnazár új menye, Atajri, nevetni kezdett, amint meglátta. A lovasok sortüzet adtak. A bej kedves lovát, Melekust felizgatta a zaj és a lövöldözés; addig ugrált, míg elszakította kötelékét.

Halnazár is meghallotta a lármát. Sátra megtelt porral. Felugrott és lekapta a falon függő kétcsövű fegyvert. De amint elszállt első dühe, eldobta a puskát. Egy csomó összehajtogatott takarónak támaszkodott. „Micsoda szerencsétlenség! — gondolta. — Micsoda sérelem! Nem volt elég, hogy elvették a menyasszonyt, akiért arannyal fizettem? Most még ez a gúny is!... Közeledik a világ vége! Ha a cár megbukott is, én még élek. Nem lehet elviselni ezt az erőszakot..."

Újra megragadta a puskát; ekkor kiáltozást hallott:

— Jaj, apa! Melekus eltépte a kötelet és megszökött!...

Halnazár az ajtó felé indult, de hirtelen elgyengülve megállt. A puska lábához esett. Kövér hasa, akár a fujtató, gyorsan emelkedett és süllyedt. Minden elsötétült szeme előtt.

— Jaj, apa! Melekus elment! — Szadap-bej kiáltozva futott be a sátorba. Amint meglátta Halnazár siralmas állapotát, még hangosabban jajgatott: — Micsoda baj!... Talán eltalált egy golyó?

Halnazár kissé magához tért; eltaszította az asszonyt.

— Hallgass! Takarodj ki!

Szadap kirohant.

A bej már nyugodtabban lélekzett. „Minek úgy tüzelni. Egy gazember miatt kár felizgatnom magam. A próféta is azt mondja: A dühöt le kell nyelni. Jó, hogy allah visszatartott." — okoskodott magában.

Melekus a lakodalmi menet körül nyargalászott, azután visszatért Halnazár sátrához. Szadap-bej, Mehinli és Atajri kendőket lobogtatva szaladtak utána. Az állat azonban felvágta

fejét, kiügetett a faluból és eltűnt a pusztában. Sírva közölték e hírt a bejjel, de az mozdulatlanul ült helyén.

A lakodalmas nép közben letelepedett és teát ivott. A szakács megkeverte a piláfot. Az üstből felszálló illat kellemesen csiklandozta a vendégek orrát.

Mammá még nem tudta eldönteni, ünnepet, vagy gyászt jelent-e számára a mai nap. Sérelmeit félretette volna, de egyet nem bírt elfelejteni: a lány váltságdíj nélkül megy férjhez. Még hozzá kihez? Artikhoz, aki szégyenbe hozta... Menne bárkihez, de kapott volna pénzt érte. Ha nincs váltságdíj, hát nincs! De még az ünnepi bárányokat is nekik kellett adniok. Hallatlan! A szokások semmibevevése... Előző napon Mammá sokáig vitázott Mereddel. Mikor aztán komolyra fordult a dolog, eszébe jutott a lapátnyél, behúzta nyakát és elhallgatott.

Azért reggel mégis felcicomázta magát; vörös ruhában ment a vendégek közé. Nem akarta elárulni elégedetlenségét, de végül mégsem állta meg. Nem bírta elviselni, hogy lánya férjhezmegy, maga pedig üres kézzel marad otthon. Mikor a menyasszonyért érkező asszonyok indulni akartak, Mammá a szokásos „sátorpénzt" kérte. Nem elégedett meg azonban a tizenöt rubellel, sokkal nagyobb összeget követelt. Tudta, hogy a vendégek előtt Mered nem fogja meg a lapátot. De annyi pénz, amennyit kért, nem is volt az asszonyoknál.

Ártik látta, mi történik. De gyanútlanságot színlelve lépett a vitatkozó csoporthoz.

— Miről beszéltek itt? Csak nem pénzről? Hiszen Mammá néni nem törődik ilyen apróságokkal. Szándékosan meg akarjátok sérteni. Eszében sincs többet követelni. Olyan gazdag, hogy még ő fizethetne nektek!

Mammá büszkén kihúzta magát. Megfeledkezett a pénzről, végigsimított haján.

— Hát olyan asszony vagyok én, aki ilyen apróságokkal vesződik? Hiszen minden szokás ellenére ingyen adom oda a lányomat. Még a bárányokat is mi küldtük. Micsoda beszéd! Ha kell, a versenydíjakat is én adom! Ember vagyok és van szívem! Kedves Artik, mindenem a tiéd!

Az asszonyok útnak indultak. Ekkor is szokatlan dolog történt. Ajna nem hagyta, hogy szőnyegekbe burkolva vigyék ki — vörös köpenyt vetett magára és maga lépett a tevéhez. Itt sem fogadott el segítséget, egyedül ült fel.

6

KANDIM a következő történetet mesélte el Artiknak Balli házasságáról: amikor Halnazár látta, hogy Ajnával nem boldogul, a távolabbi falvakban keresett menyasszonyt. Valamennyi ismerősénél érdeklődött, végül kérőket küldött egy Angat-nemzetségbeli családhoz, amely Tedzsen nyugati szélén élt. Sok jót hallott erről a családról.

— A legjobb lányok ebből a nemzetségből kerülnek ki — mondták neki. — Okosak, értelmesek, szépek. Nem bánod meg, ha közülük választasz.

A család eleinte kissé vonakodott. Arra hivatkoztak, hogy a vőlegény özvegy, de végül Halnazár iránti tiszteletből beleegyeztek. Nagy váltságdíjat kértek — negyven tevét, negyven selyemköpenyt, negyven bárányt, negyven batman rizst, öt batman kunzsutolajat, öt pud zöld teát.

A menyasszony eltakart arccal érkezett Halnazárhoz, arcát jóideig senkinek sem mutatta meg. Bevezették Balli sátrába. A bej bőkezűségét fitogtatva nagy lakodalmat rendezett. Amikor le kellett húznia a vőlegény csizmáját, a csizmákat szertartás szerint kihajította a sátorból, a sátorcölöpön lógó sapkáját pedig a szertartás ellenére vonakodott átadni a vőlegénynek.

— Ejha! Ez a menyecske már az első percben kimutatja foga fehérét. Vigyázz, Balli-khán, nehogy úgy kelljen majd táncolnod, ahogyan ő fütyül — szólt nevetve az egyik vidám legény.

De a boldog vőlegény félrecsapta sapkáját.

— Nem olyan vagyok, mint ti. Ha azt mondom a feleségemnek: „Állj fel!" — feláll. Ha azt mondom: „Ülj le!" — leül. Egyszóval, engedelmeskedni fog nekem.

A menyasszony szemmelláthatóan haragos lett. Észrevette ezt a legény.

— Balli-khán, aztán ne mondd, hogy nem figyelmeztettünk.

A fiatalasszony sokáig nem akarta megmutatni arcát, két kézzel szorongatta a fejét borító leplet. De azután megismerték nemcsak arcát, hanem egész lényét. Házassága előtt Halli-Güzelnek hívták, de azután rossz természete és csúnyasága miatt, az Atajri nevet adták neki. Valóban nem volt szép teremtés. Keskeny homlokán sűrű szemöldök futott össze, hajlott orrához nyúlszáj és kiálló fogak járultak. Termetét hiába borította több réteg ruha, éles csontjai így is kiálltak.

Szadap-bej minden új menyét tanítgatni szokta. De amikor elsőízben beszélgetett Atajrival, így kiáltott fel:

— Istenem! Rosszabb nem is lehetne! — és rémülten kiment a sátorból.

Atajri ugyanis gorombán válaszolt neki.

— Nem azért jöttem ide, hogy tanuljak. Ha olyan okos vagy, tanítsd a saját lányodat.

Nemsokára Atajri hangja hallatszott a sátorsor egyik végétől a másikig. Rövid idő alatt teljesen hatalmába kerítette Ballit és, mint Szadap panaszolta, „Halnazárnak is a szakállán hintázott".

Egy hónap sem telt bele, már összeveszett Halnazár idősebb menyével, a kenyérsütő kemence miatt. A másik asszony egyszer azt mondta: „Most rajtam a sor!" — de Atajri meg sem hallgatta.

— Akkor van rajtad a sor, amikor üres a kemence!

Szétrúgta a lepénysütéshez előkészített fahalmot. Amikor az idősebb asszony el akarta kapni kezét, Atajri — ahogy a bírkózók szokták — nyakánál és övénél megragadta és a földre dobta. Tésztástálját ráborította.

— Itt van a sorod! Te undorító kanca.

Már nemcsak az emberek, de a négylábúak is félni kezdtek Atajritól. A legvadabb tevék reszkettek, ha hozzájuk lépett. De egyszer valami különös dolog történt: Atajri a csendes Mehinli védelmezője lett.

Ideérkezése után, az első napokban, Halnazár úgy megverte Mehinlit, hogy az asszony már kiáltozni sem bírt. Atajri nem tudott nyugodtan ülni. Dühében fogát csikorgatta, végül kendőjének csücskét rágta; szívesen felugrott volna, hogy védelmére keljen. De akkor még a szégyenlős fiatalasszony álar-

cát hordta, visszatartotta hát magát. Hanem amikor Halnazár másodszor „tanította" így Mehinlit, Atajri nagy léptekkel apósához ment és kitépte kezéből a botot. Halnazár haragos pillantást vetett rá.

— Átkozott!... — dörmögte és a mellette heverő lapátért nyúlt.

De Atajri egészen melléje lépett és rákiáltott:

— Üss, ha mersz! De ha abba nem hagyod — nem vagy férfi!

Szadap-bej megfogta férje kezét.

— Jaj, apa! Ilyen szégyen!

Halnazár remegett. A felemelt lapát visszaereszkedett a földre és a bej önkénytelenül rátámaszkodott. Atajri hosszú ujjaival megfogta szakállát.

— Nézz a szakálladra és szégyeld magad! Mit vétett a szegény Mehinli? Talán nem eszi meg, amit adsz neki? Vagy nem akarja felvenni a tőled kapott selyemköpenyt? Mindnyájan gyűlölitek ezt a szerencsétlent.

Mehinli teste úgy hozzászokott a veréshez, hogy már nem is sírt Halnazár ütései alatt. De a résztvevő szavak hallatára sírvafakadt.

Még szóval sem bántották ezután Mehinlit, ha Atajri hallhatta.

Ezen a napon Halnazár magához hívta Ballit és szemrehányásokat tett neki.

— Jobb lett volna, ha magánosan halok meg, minthogy ilyen semmirevaló fiam legyen! Ha nem birsz elbánni egy asszonnyal, tégy kendőt a fejedre sapka helyett. Ez az asszony tönkreteszi az egész család becsületét. Megszégyenít engem!

Balli lehajtotta fejét; feszengett.

— Mit tegyek? Ti választottátok a számomra.

— Mit? Ha magadtól nem tudod, hallgass rám. Azt mondják: „A gyereket és asszonyt tanítani kell". Verd meg hát, hogy egész teste feldagadjon! Üsd az utolsó lehelletig! Akkor majd reszket, ha csak hallja a hangodat. Ha meghal — én magamra veszem.

Balli bűntudatos arccal ült sokáig. Végül bevallotta:

— Nem hiszem, hogy meg tudom tenni. Inkább elszöknék tőle.

Halnazár rákiáltott:

— Kifelé! Eredj a szemem elől!

Szadap, Halnazár és Balli tehetetlenek voltak Atajrival szemben. A bej még bizalmas embereinek tanácsát is kikérte, de senki sem tudott vigasztaló választ adni. A bölcs Mamedveli-Hodzsám így felelt:

— Tudod, bej-aga, az ilyen asszonytól még az ördög is elszökik — és rögtön elmondott egy történetet. — Látod, milyen a rossz asszony — tette hozzá. — Nem lehet eladni, sem megölni. Isten őrizz az ilyenektől!... Nincs más mód, békén kell hagyni. Ahogy mondják, „óvakodj a gonosztól". Ha már a nyakunkba szakadt, el kell viselnünk.

Halnazár szinte fuldoklott a dühtől. „Istenem, te küldted a bajt, adj orvosságot is!" — imádkozott.

Atajri lett az úr Halnazár házatáján. Mehinli pedig lassan megváltozott: arca megtelt, szeme fényleni kezdett. Kissé meghízott és már selyemruhát viselt. Sapkája fölé meshedi sálat kötött. Sok férfi szeme megakadt rajta, amint a kúthoz lépkedett. Halnazár is újra vonzónak találta.

Mehinli helyzetének javulásával igényei is növekedtek. Egyre jobban undorodott Halnazártól. Nem volt se éjjele, se nappala. De nem tudott változtatni sorsán.

Májusban váratlanul megérkezett Mávi. Látása új erőt öntött Mehinlibe. Szemében hívás csillogott.

Mávi érkezése megijesztette Halnazárt. Fogadott fia bátrabbnak látszott, mint azelőtt. Még járása is megváltozott. Kemény mozdulatai, sokatmondó mosolya, kék szemének kérdő pillantása bizonytalan nyugtalanságot keltettek Halnazárban. De titkolta félelmét, kedvesen fogadta Mávit.

— Mávim, fiam, hát megjöttél!... Köszöntünk!... Szadap-bej, ünnepünk van ma! Ne fukarkodjál, készíts lakomát! Ó, Mávim! Álmomban sem gondoltam volna, hogy téged, Halnazár fiát — elvisznek munkára. Nem tudom, a sors rendelése volt, vagy pedig én ügyetlenkedtem el a dolgot... Még egy nagy baj szakadt akkor a nyakamba: Melekust a rablóknál találták meg és csaknem bezártak miatta. Isten segítségével megmenekültem. Azután mindjárt rólad próbáltam gondoskodni. Panaszt tettem a tábornoknál, meg a kormányzónál. „Ha én a fehér cárt szolgálom, a fiam nem esik munkakötelezettség alá. Tévedésből vitték el" — írtam. Persze ez segített — lám, elengedtek. Ezerszer hála Allahnak, hogy élve, egészségesen kerültél vissza!

Bár Mávi heves méltatlankodást érzett Halnazár iránt, a bej kedves szavai és talán Mehinli szerelmes pillantása meglágyították szívét. Amikor Halnazár látta a hatást, még kedvesebbé vált.

— Négy évig szolgáltál engem, fiam, félévig pedig a front mögötti munkán voltál. Még Balli sem viselkedett úgy velem, mint te. Érzésem szerint, nem tehetek eleget érted. Most csak pihend ki magad, még egy szalmaszálat se tégy keresztbe. Mondd meg, melyik lányt akarod elvenni; megházasítlak és fehér sátrat állítok neked. Mindketten jól járunk. De lám, te még piszkos vagy. Szadap! Hozz hamar új ruhát Mávi fiamnak. Meg egy másikat is, hogy váltani tudja. Mehinlinek pedig parancsold meg, hogy tartsa rendben a fiú holmiját. Mindig készen álljon számára a zöld tea és a jó étel!

Halnazár attól félt, hogy Mávi felfedi sötét ügyeit a nép előtt. Azutá még Ártik ellen akarta kijátszani. Most már látta Mávin, hogy célját ismét eléri.

A legtöbb türkmén távoli helyeken kapott munkabeosztást. De Mávi a turkesztáni vasútnál maradt. Sok kellemetlenséget élt át és nem látta tisztán a helyzetet. Néhányszor segítségkérő levelet írt Halnazárnak, de nem kapott választ. Most pedig Halnazár azt mondta:

— Négy alkalommal küldtem neked száz rubelt; kétszer postán, kétszer emberekkel. De manapság senkiben sem lehet bízni!

Az, hogy fillér nélkül kellett haza indulnia, a súlyos szenvedések és a munkások gyakori beszélgetése gazdagságról és szegénységről, — nagy hatást tett Mávira. Azzal a szándékkal jött haza, hogy leszámol Halnazárral. De apjának „kedvessége" és Mehinli vonzalma egyidőre elfeledtette Mávival e gondolatokat. Halnazár könnyes szemmel mesélte, hogyan sértette őt meg Ártik.

— Fiam, benned van minden reményem — mondta. — Nincs más támaszom. Balli szerencsétlen ember, még a feleségével sem tud elbánni. Ha te nem állsz bosszút értem, nyitott szemmel szállok a sírba.

Mehinli nagy örömmel fogadta Mávit. Átölelte nyakát és megcsókolta. Kezének érintése teljesen elgyengítette a fiút. Atajri támogatásában bizakodva és szem előtt tartva Halnazár parancsát, hogy „törődjék Mávival", Mehinli most egy lépést sem tágított tőle. Mindenben igyekezett kedvére tenni. Még a

tiszta teáskannát is újra letörölte, mielőtt elébe rakta. Reggelire mindig vajat készített számára. Ha alkalom adódott, megölelte, becézgette. Mávi boldognak érezte magát. „Úgylátszik, a nyomorúság után öröm következik", — gondolta. De azért nyugtalankodott. „Nem lehetek egyszerre Halnazár fia és Mehinli kedvese". Néhány napi gondolkodás után elmondta kételyeit Mehinlinek.

— Majszám, Halnazár bej — az apám, te pedig a felesége vagy.

— Hát még nem vetted észre, milyen apád ő?

— Persze, persze. De mégis csak menyasszonyt keres a számomra. Az én szívem pedig csak téged kíván... Mi lesz ebből?

Mehinli megölelte Mávit, arcát a fiú arcához szorította. Szívét forróság öntötte el.

— Amíg élek, nem adlak oda!

— És Halnazár?

— Nekem nem jelent többet, mint a kutyánk.

— Mit mondanak az emberek?

— Nem az emberek kedvéért élek.

— És ha Halnazár megtudja?

— Éppen eleget szenvedtem tőle mostanáig. Nem bánom, ha megtudja is.

— Akkor nem élhetünk itt, Majszám.

— Nem vagyunk idekötve, kedves Mávi. Sok hely van a világon! Menjünk el! Máshol sem lesz rosszabb dolgunk!

Mávi magához ölelte az asszonyt és megcsókolta viruló arcát.

— Majsza lelkem! Te ismered a szívemet. Érted jöttem vissza, nem azért, hogy Halnazárt szolgáljam. Tied vagyok és te az enyém. Majd közösen döntünk. De kérlek, amíg nem tisztázódott a helyzet, tarts titokban mindent.

Mehinli beleegyezett, magában pedig azt gondolta: „Atajai előtt semmit sem lehet titkolni".

Halnazár egyszer magához hívatta Mávit.

— Fiam — fordult hozzá. — Találtál már kedvedre való lányt, vagy válasszak én a számodra? Nos, mondd meg, mit akarsz.

— Drága apám! — felelte Mávi. — Erre az évre rosszak a kilátások. Az ország is nyugtalan. Azt gondolom, várjunk még kissé.

— Jól van, fiam, ezt a választ vártam tőled!

7

A NEHÉZ EZERKILENCSZÁZTIZENHETES ÉV nyarát és őszének egy részét Ártik családja körében töltötte; segített a gazdasági munkáknál Merednek. Lassan kiheverte testben és lélekben a hathónapos fogságot. Újra a parasztok szomorú, szűkös életét élte. Hallgatta a beszélgetéseket, figyelmesen nézte ismerőseit és csodálkozott. Mindenki szabadságról beszél, de hol van az? Mi a különbség a mult és jelen között?

A cár uralmát megdöntötték ugyan, de a kormányzat a februári forradalom után is a régi hivatalnokok és a gazdagok kezében maradt. Néhány cím változott csupán. A körzeti parancsnokot most biztosnak nevezték. A járásfők és törzsfők tovább uraskodtak. A vasutas klubban megválasztott küldöttek a régi nyomokon haladtak.

A népi tömegek nem láttak különbséget a cári uralom és Kerenszkij ideiglenes kormánya között. Nem tapasztaltak ilyet a járásfők és törzsfők sem. De nem is kivántak mást; a népet a Kerenszkij-kormány alatt is épp úgy elnyomták, akár a cár idejében.

De a nép türelme már vége felé járt.

A nyomorúság már nemcsak a parasztoknál mutatkozott, de kihatott Babakhán törzsfő, Hodzsamurát járásfő, Kulli-khán és valamennyi hivatalnok életére. Ebben az esztendőben semmit nem tudtak kipréselni a parasztból. Az éhező, kifosztott dejhánok nem rendelkeztek készletekkel. Most csoportokba verődve a városba mentek, kenyérért álltak sorba, így próbáltak menekülni az éhségtől. Maradt még férfi a falvakban is; ezek kettesével, hármasával összeálltak, botokkal és ócska kardokkal felfegyverezve éjszakánként kiásták a bejek gabonáját.

Vagy sikerült néhány napra kenyeret szerezniök, vagy kiadós ütleget kaptak. A hivatalnokok nem igen mertek szembeszállni velük. Megkezdődött a postarablás; az iráni határon fokozódott a csempészet.

A könnyű élethez szokott hivatalnokok új kereseti módok után néztek.

Egyik ilyen mód a parasztok szövetkezeti könyvének eltulajdonítása volt.

A februári forradalom után Tedzsenben, akárcsak a Káspin túli terület minden városában szövetkezeteket szerveztek. A lakosság számára könyveket állítottak ki, melyre terményeket adtak. A városi vezetőemberek fontszámra kapták a vajat, cukrot, teát, kenyeret ezekre a könyvekre. Az árukat aztán drága pénzért adták tovább, a parasztok pedig, akiknek nevére a könyvek szóltak, éheztek gyermekeikkel együtt.

Ártik barátja, Cserkez, egyszer Tedzsenbe ment. Éppen akkor lépett a szövetkezetbe, amikor Kulli-khán és Tasli-tolmács összevesztek néhány könyvön.

— Neked saját aulod parasztja kevés — kiáltotta Tasli, — még az enyémeket is felírtad! Húzd ki rögtön!

Kulli-khán ellenkezett:

— Nem a tiéid. Fallal vetted talán körül őket? Nem húzom ki.

— Semmi közöd a Bek-nemzetséghez!

— A nemzetségek nem érdekelnek. Csak elég könyvem legyen. Húzd ki őket Tasli könyvéből! — fordult Kulli-khán a szövetkezet vezetőjéhez.

— Nem, nem húzza ki!

— Ne ingerelj! Megjárod! Még a többit is ki kell majd húznod!

— Nem apai örökséged ez!

— Ne jártasd a szád!

— No megállj!

Tasli és Kulli-khán ölre mentek. A sánta írnoknak ezúttal nem sikerült előkapni revolverét. Verekedés közben üvegek hulltak csörömpölve a padlóra. Az ajtónál álló polgárőr sípjába fújt. Amikor Tasli-tolmács torkonragadta Kulli-khánt, Babakhán megpróbálta szétválasztani őket. Feje felett az írnok mégegyszer megütötte ellenfelét. Amint lecsillapodtak, Babakhán megtudta a verekedés okát.

— Nézzenek oda! — szólt szemrehányóan. — És még azt mondják, hogy tanult emberek vagyunk! A legegyszerűbb dolgokat sem értitek meg. Nevekre van szükségetek? Vegyétek elő a ceruzát. Majd én kisegítlek benneteket. Ha nem elég a falubeli parasztok neve, ki kell találni hozzá.

Cserkez eddig szótlanul figyelte a jelenetet. Most gúnyosan megjegyezte:

— Érdekes dolgokat tud meg az ember.

Babakhán haragosan nézett rá.

— Takarodjál innét! Semmi közöd ehhez!

CSERKEZ elmondta az újabb gazságot az aulban.

A forróság már csökkent, a levegőben az ősz lehellete érződött. A szél felhőket kergetett az égen, sás és vad akác illatát sodorta magával. Megint összegyűltek a gondoktól gyötört emberek.

— ... Tehát adnak a számunkra élelmiszert, de a városi hivatalnokok veszik el — mondták a parasztok.

— Ha paraszt vagy, nincs jogod semmire.

— Igen, úgylátszik, a forradalom sem segített.

— Úgy van... Először azt mondták: most vége a törzsfők és járásfők hatalmának; mindenki egyenlő lesz!...

— Paradicsomot akartak teremteni a földön!

— De a bejek már megvették a kormányt.

— Én már nem is hiszem, hogy a cár megbukott...

— Amikor őseink nehéz helyzetbe kerültek — avatkozott a beszélgetésbe Cserkez, — azt mondták: „Ez nem sátor. Csináljunk kunyhót". Mi is azt mondhatjuk: Ez nem élet. Meg kell változtatni. Nyomorba döntöttek bennünket. Végezni kell hát a hivatalnokokkal, mielőtt mé_ k végezne ve ünk.

Ártik hevesen vágta rá:

— Cserkez-aga jól beszél! Meg kell ismételni a felkelést!

De a parasztok hallgattak. Az előző felkelés ' eserves következményei megijesztették őket. „Azt kellene tenni" — dörmögte valaki; a többség lehajtott fejjel ült. Egyedül Ártik nem talált nyugalmat.

Következő napon reggel, elment Babakhán törzsfőhöz. Babakhán egy pillantást vetett a fiúra és rosszat szimatolt. Talán Ártik a pej árát követeli, vagy a börtönbüntetést akarja

megbosszulni? A törzsfő elhatározta, hogy kedvesen viselkedik. Teát és cukrot tett elébe.

— Üdvözöllek visszatérésed alkalmából, testvér — mondta. — Jobb későn, mint soha. Végre hát találkozunk... Már régen hazajöttél, de még nem tudtalak felkeresni. Többször mondtam magamban: meglátogatom és elbeszélgetünk erről-arról, de... Ilyen az élet. Sok gondom van. Nem bírom otthagyni a munkát. Nagyon bántott, hogy elvittek. Őszintén szólva, nem is reméltem hazatérésedet. De allah segített... Hallom, megnősültél! Nagyszerű fickó vagy; jól elbántál Halnazár-bejjel!

Ártik ismerte Babakhán törzsfőt. Ravasz szemének nyugtalan pillantásából megértette, hogy mindez színlelés; a törzsfő azt hiszi, hogy őt ilyen könnyen meg lehet békíteni. Babakhán is rájött hamarosan, hogy Ártikot puszta szavakkal nem lehet megcsalni. Ezért hát másik oldalról próbálta megközelíteni a fiút.

— Sokat szenvedtél a börtönben, Ártik. A túlvilágon ezt majd javadra írják. Most, hogy megnősültél, bizonyára szűkösen élsz. Mire volna szükséged? Mondd meg nyugodtan. Babakhán arcsinnak még módjában áll segítségedre lenni. Két bárányt és egy rakomány gabonát szántam neked lakodalmi ajándékul; még nem tudtam átadni. De ha kívánsz ezen felül valamit, csak szólj...

Két bárány, egy rakomány búza és ezenkívül amit csak akar... Micsoda bőkezűség! Ki álmodhatik erről ezekben a napokban? Szerény számítással, három-négy hónapra elegendő kenyeret és húst jelent ez. Ha meg szőnyegekre és háztartási eszközökre cseréli be, az egész sátrat gazdagon meg lehet tölteni. Egy félév alatt sem keres ennyit. Ki állna ellent ennek az ajánlatnak? Milyen szerencse, hogy Ártik eljött a törzsfőhöz. Most megörvendezteti anyját, Ajnát és még talán szegény Kandimnak is juttathat eleséget. Boldog Ártik!...

De Ártik nem így gondolkodott: „Csak a kezemet kellene kinyújtanom. De keserűvé válna a falat a számban, ha a csontvázzá aszott embereket látom. Nem tehetem ezt! A nyájtól elkóborló bárányt megfogja a farkas. A néppel együtt akarok éhezni, vagy jóllakni!" — határozta magában.

— Köszönöm a jószándékot, arcsin-khán. De valahogyan eltengődöm magam is. Inkább az egész parasztságra kellene gondolni. Segíts rajtuk, ha tudsz!

A törzsfő számítása tehát nem vált be. Harag fogta el. „Ha szenvedni akarsz, hát szenvedj!" — akarta mondani. Mikor a rendőrök börtönbe vitték Ártikot, még rosszabbat is mondott. De most nem olyan világ van. Ma sehol sem talál védelmet az ember. Nem tanácsos egy parasztot megsérteni, mert még elveszik minden vagyonát. Kihez menjen akkor panaszra? Ki támogatja? Talán Antonov, a szárnyaszegett sas? Vagy a bizottság, melynek a városban sem engedelmeskedik senki? Hodzsamurát járásfő nem kedvérevaló ember. Hol van az az idő, amikor elegendő volt Kulli-khánon keresztül feljelenteni valakit, vagy egyszerűen kilívni a rendőrséget... Ilyen gondolatok után Babakhán lenyelte dühét és szomorúságot tettetve szólt:

— Jaj, testvér! Ne is mondd... Amikor eszembe jut a szegény nép helyzete, megakad torkomon a falat. Legszívesebben kivenném a számból és odaadnám. De mit érek vele, ha mindenemet szétosztogatom? Egy csepp a tengerben. Több kellene ide. A nép gondja az én gondom. Mi, törzsfők és járásfők már a bizottsághoz fordultunk ebben az ügyben és a kerületi biztoshoz, Antonovhoz is jelentéseket küldtünk. A panaszunkban ezt írtuk: „Hosszú ideig táplálta a paraszt a várost, táplálta a hadsereget, megtöltötte a cár raktárait. Ellátta az államot mindennel. De ebben az évben maga szorul segítségre. Amikor a jószág kimerül, a gazda táplálja. Támogassátok hát most ti a parasztot. Segítsetek neki. Ez biztosítja hűségét a jövőre". Kérelmünket Ashabádba küldték. Kolmákov, a területi biztos ismer bennünket. Reméljük, hogy segíteni fog.

Artik nem tudta végighallgatni Babakhán üres fecsegését. Félbeszakította:

— Arcsin-khán, beszélik, hogy már adtak is kenyeret az éhező parasztok számára.

— Ó, testvér, ha adtak volna, én közlöm először az örömhírt.

— Azt mondják, a szövetkezetben osztanak valamit.

— Csak a városi lakosság számára, barátom. És azt is pénzért kell megvenni...

— Beszélik, hogy a hivatalnokoknál sokszáz könyvecske van.

— Üres fecsegés ez...

— Azt is mondják még, hogy a városban az emberek ne-

vével kereskednek és Babakhán-arcsin keze is benne van a dologban!

Babakhán arckifejezése megváltozott. Nyakán kidagadtak az erek. Homloka összerándult. Zavarában a szőnyegre köpött. Elcsukló hangon kérdezte:

— Ártik, komolyan beszélsz?

— Arcsin-khán, talán az emberekkel való kúfárkodás tréfa?

— Ki kereskedik emberekkel?

— Amikor Tasli-tolmács és Kulli-khán veszekedtek, ki adott ceruzát kezükbe és ki mondta: „írj!"

— Ártik, ne kertelj, mondd meg egyenesen, mit akarsz. Bizonyára engem okolsz a börtönbüntetésért. Ne játsz velem. Még mindig törzsfő vagyok.

Ártik szemöldöke megrándult, de igyekezett megőrizni hidegvérét.

— Arcsin-khán, miért ravaszkodol? Ha nincs bűnöd, miért nem beszélsz nyugodtan?

— Nem, most már befejeztük!

— No lám! Én pedig azért jöttem, hogy kérdőre vonjalak!

— Nem ellenőrizhetsz engem!

— Most már feletted állok! — szólt emelt hangon Ártik.

— Kár, hogy a sátramban vagy, másként tudnám, hogyan feleljek!

— Gyere hát ki a mezőre.

Amikor haragosan felkeltek helyükről, Babakhán felesége szaladt be ijedten.

— Jaj, meghalok! ... Artik-dzsán, legyen eszed! Jaj, emberek! Segítsetek! Megölik egymást! Jaj, jaj!

Ekkor Szári lépett a sátorba. Amint hallotta az asszony jajveszékelését és látta a két férfi haragos szemét, megértette, hogy itt verekedés készülődik. Tréfás szavakkal visszaültette őket. Artik remegett a dühtől.

— Ugyan, mi történt? — kérdezte Szári. — Ártik, nincs hideg, de úgy látom, te borzongsz.

— Bizonyára neked van csak meleged, Szári-aga.

— Arcsin-khán, miért reszket a fiú?

— Lázrohama van, Szári.

— A lázam gyógyszere pedig az volna, ha kiüthetném a fogadat! — vágott vissza Ártik és fenyegető mozdulatot tett a törzsfő felé.

— Szári-aga, már nagyon haragos vagyok. Csillapítsd le Ártikot, mert megjárja.

Szári végül nagynehezen megtudta a veszekedés okát. Ekkor kijelentette, hogy maga is ebben az ügyben jött.

— Arcsin-khán, a madár sem repülhet örökké, néha meg kell pihennie. Te már nem tudtad, hol állj meg. Nemcsak Ártik és én, — az egész nép elszámolást követel tőled.

A törzsfő hallgatott. Lehajtotta fejét. Ártik látta, hogy semmire sem megy vele, egyenesen a városba indult hát. Csernisovtól akart tanácsot kérni.

8

ARTIK végre otthon találta az örökké elfoglalt Iván Timofejevicset. Miután üdvözölték egymást, Csernisov szemrehányást tett, hogy Artik előző látogatása alkalmával nem várta meg. Artik kissé sértődötten nézett Csernisovra.

— Úgylátszik, meg akarod előzni a támadást, Iván. Én sértődhetnék meg. Hiszen már számtalanszor voltam nálad, te pedig még egyszer sem látogattál meg. Még a lakodalmamra sem jöttél el. Szeretném, ha tíz-tizenöt napot nálam töltenél, különben én sem jövök többé hozzád.

Iván Timofejevics vidáman pillantott rá.

— Ugyan, Artik, egyikünknek sem kell megsértődnie. Nincs itt most az ideje a vendégeskedésnek. Te sem élsz jó helyzetben.

— Tévedsz, Iván. A nagybátyám segít és apósom sem feledkezik meg rólunk. Elegendő kenyerem van. Néha még hús is akad.

— Ennek örülök, Ártik. Szívesen elfogadnám meghívásodat, de nem vagyok szabad ember.

— Talán egy-két hétre kaphatsz szabadságot?

— Nem. Most minden percre szükségem van.

— Jó, hogy erről beszélsz, Iván. A perceket én is szeretném kihasználni. Bár megbukott a cár, becstelen hivatalnokaitól még nem szabadultunk meg. De érzem, hogy már nincs elég erejük. Azt hiszem, még egyszer meg kellene támadnunk őket. Mint vélekedsz erről?

Iván rosszalóan nézett rá.

— Még múlt évben, a felkelés előtt kellett volna hozzám fordulnod tanácsért. Óvatosságot javasoltunk neked. De te nem hallgattál rám, sem Artamonovra. Váratlanul támadtatok. És

mi lett a vége? Előre tudtuk, hogy nem vezet eredményre. Nem is bírtunk eléggé támogatni benneteket. Csupán egy páncélost fordítottunk fel. Ez persze rajtatok nem segített. De elvesztettük értékes elvtársunkat, Vaszilij Dimitrijevicset, aki nagy szolgálatokat tehetett volna még a forradalom ügyének.

Iván Timofejevics egy pontra szögezte pillantását és elgondolkodott. Ártikot felizgatta Kartásov nevének említése. Néhány percig hallgatott, azután hirtelen felemelte fejét.

— Iván! Kartásov halálában én is bűnös vagyok...

Csernisov felemelte kezét és félbeszakította:

— Most már nem tehetünk semmit! Bár a felkelésnél hiányzott a megfelelő előkészítés és szervezettség, mégis használa volt a forradalomnak. Nagyon örülök, hogy most hozzám fordulsz tanácsért. Jobb későn, mint soha. Két hónappal ezelőtt talán igenlő választ adtam volna kérdésedre. De mostanában már sok mindent másként látok. Különösen azok a könyvek nyitották fel a szememet, melyeket a Párt juttat ide Oroszországból. Bizonyos, hogy Oroszországban ma, vagy holnap új szocialista forradalom várható. Ez teljesen átalakít majd mindent.

Ártik ezt nem értette egészen, de megérezte, hogy az ország gyökeres változás előtt áll.

— A Kerenszkij-kormány — folytatta Csernisov — nem akar földet adni a parasztnak. A munkások sem kapták meg a gyárakat. Ez a kormány a cári politikát folytatja. A helyett, hogy abbahagyná a háborút és hazaengedné a katonákat, a burzsoázia javára a győzelemig akar harcolni. Nem is gondol arra, hogy megszabadítsa a népet az évszázados elnyomástól.

Iván Timofejevics beszélt a táskenti és bakui összeütközésekről, a pétervári helyzetről, és az ideiglenes kormány provokációs politikájáról a munkásszervezetekkel szemben.

— Helyeslem, Ártik — mondta, — hogy nem békülsz meg ezzel az ámítással. Magyarázd meg a dejhánoknak az ideiglenes kormány szerepét. De egyet ne feledj: a parasztoknak feltétlenül a munkásokkal kell együttműködniök. Magábanálló parasztfelkelés nem vezet eredményre. A vezetők eladnak benneteket a bejeknek. Újra megcsalnak. A bolsevikok pártjának irányítása alatt kell harcolni. Egyelőre igyekezzél felvilágosítani a népet.

Csernisov hallotta, hogy a parasztok számára kiadott élelmiszer nem jut el hozzájuk, mert a hivatalnokok ráteszik kezüket. Ártik javasolta, hogy haladéktalanul számoljanak le velük, de Csernisov véleménye szerint ez még nem segít a szegényeken. Fontosabb az, hogy felnyissák a széles néptömegek szemét és a tanácsok segítségével harcoljanak a hasonló gaztettek ellen.

Csernisov éppen hangosan gondolkodott a teendőkről, amikor belépett Durdi. Nagyon megörült Ártiknak, annál is inkább, mert nyugtalanul jött ide. Most hallotta, hogy Babakhán panaszkodott Artikra Hodzsamurát járásfőnél meg Kulli-khánnál és szigorú eljárást kért ellene. Durdi újra veszélyesnek látta Ártik helyzetét. Különösen örült annak, hogy még idejében figyelmeztethette.

Ártik már Durdi érkezése előtt is izgatott volt. „Hát ismét meg akarnak támadni? — gondolta. — Hadd lássuk! Most nem késem el. Aki először üt, az üt erősebben".

— Durdi, megmutatnád nekem a szövetkezetet? — kérdezte.

Durdi kitalálta szándékát. Egy pillanatra megbánta, hogy mindent elmondott neki, de azután azt gondolta: „Így kell cselekedni. Artiknak igaza van".

— Nincs messze a szövetkezet. De érdemes elmenni?

— Durdi, a határozott ember nem sokat gondolkodik. Nincs mit veszteni. Menjünk. — Ártik felemelkedett.

Iván Timofejevics nyugtalanul búcsúzott:

— Ártik, azt tanácsolom, ne heveskedjél, légy óvatos. Nem akarlak visszatartani, de jusson eszedbe, mit beszéltünk. Kérlek, vigyázz!

— Úgy nézek rád, Iván, mint bátyámra. Tanácsod törvény számomra. De addig kell ütni a vasat, míg meleg. Gyere, Durdi!

Távozásuk után Csernisov még jobban nyugtalankodott.

— Micsoda legény — mondta feleségének. — Azt hitték, hogy elbántak vele, pedig keményebb, mint valaha. Makacs feje van. De egyedül nem megy semmire. Csak ne történjék baja... Hallod-e, Anna Petrovna, utánuk megyek. Talán hasznos lesz a jelenlétem...

Vette a sapkáját és elment.

Artik és Durdi közben megérkeztek a szövetkezetbe.

A vezető gyanakvó pillantással fogadta őket.

— Gosa-aul parasztjainak képviselői vagyunk — magyarázta Durdi.

— Azt beszélik, hogy a városi tolmácsok a mi nevünkben árut vesznek fel. Ezt jöttünk ellenőrizni, mutassa a feljegyzéseket.

A vezető felhúzta szemöldökét, élesen felelt:

— Nem ismerem sem a parasztokat, sem a tolmácsokat. Akinek kezében van a könyvecske, annak adok árut. A feljegyzéseket nem mutatom meg.

Válaszából Artik megértette, hogy a tolvajok segítőtársával áll szemben. De fékezte felháborodását, csendesen szólt:

— Hiszen nem esszük meg a papírokat, csak a neveket akarjuk megnézni. Talán az enyém is közöttük van.

— Amit mondtam, megmondtam.

— Így nem lehet...

— Még egyszer ismétlem: nem mutatom meg.

— Megmutatod! — kiáltott fel hirtelen Ártik és az asztalra csapott.

A vezető remegve emelkedett fel. Szőrös ujjai idegesen rángatództak.

— Ez nem bazár! Ne ordíts! Hagyd el a helyiséget.

Artik vállonragadta.

— Ha szépszerével meg nem mondod, rád döntöm a házat! A tolvajt pártolod? Elő az írásokkal!

Artik tekintete szinte átfúrta a vezetőt. A rémült ember gyámoltalanul mosolygott.

— Én... én... csak tréfáltam... — szólt fészkelődve, — ki akartalak próbálni benneteket. A feljegyzés kell? Tessék, tessék!... Itt van. Keressétek ki a neveket. Ha nem értetek valamit, én majd megmagyarázom. Még egy kevés árut is tudok nektek adni.

Durdi segítségével Ártik hamarosan átvizsgálta az írásokat. Csak Gosa-aulból néhány száz nevet találtak, közöttük Artikét is.

— Hol vannak ezek a könyvecskék? — kérdezte Ártik.

— Kulli-khánnál, Hodzsamurátnál...

— El tudod venni tőlük és ideadhatod nekünk?

— Nem igen. A felülvizsgáló bizottságnál kérjétek. De van még néhány felesleges könyvecském, azt odaadhatom.

Artiknak nem volt türelme, hogy a bizottságnál vesztegesse idejét. Durdihoz fordult:

— Menjünk Kulli-khánhoz.

Durdi gondolkodott.

— Ártik, már úgyis üldöznek engem. Ha mindenhová én vezetlek, nem lesz itt maradásom. Hagyjuk ezt máskorra.

— Nem, egy órával sem halaszthatjuk! Ha te félsz, mutasd meg az utat és magam megyek.

Kulli-khánt Babakhán törzsfővel találta együtt. Éppen a feljelentést írták Ártik ellen. Amint meglátták a belépőt, a törzsfő kimeredt szemmel bámult rá. Kulli-khán is zavarba jött.

— Nos, jó ember, miért jöttél? — kérdezte bizonytalanul az írnok.

Ártik látta, hogy most gyorsaságra, határozott fellépésre van szükség. Nem habozott hát.

— Megtudtam, hogy a szövetkezetben a parasztok nevére könyvecskéket adtak. Ezeket akarom megkapni.

— Miféle könyvecskék?

— Kulli-khán, ne alakoskodjál.

Kulli-khán csodálkozva hunyorított.

— Arcsin-khán, ki ez az ember, hogy ilyen arcátlanul beszél?

— Kulli-khán, tudod te azt, — felelt Babakhán. — Falumbeli legény, Ártik Babali!

— Szóval ez az a fiatalember, aki az ashabádi börtönben ült, és mindig lázítja a népet. Nagyon jó! Nagyon jó, hogy jöttél, Artik Babali! Amúgy is megkerestünk volna téged!

— Rendesen éppen ott vagyok, ahol szükség van rám!

— Mit akarsz még?

Ártik kínálás nélkül leült Kulli-khán mellé és gúnyosan elmosolyodott.

— Még az első kérdéssel sem végeztünk.

A sánta írnok fenyegetően szólt:

— No lám! Ki vagy te, hogy elszámolást követelsz tőlem?

— Csak azt követelem, ami megillet.

— Hm... Követeled? Kilencvenöt könyv van nálam. Ma bizony nem érek rá odaadni őket. Gyere értük, majd ha fagy.

Ártik sokáig visszafojtott dühe nagy erővel tört ki.

— Kulli-khán, te túlmégy minden határon! — szólt rá és közelebb lépett.

— Ne haragudj, testvér, ez a szokásom.

— Egyszóval nem adod?

— Megmondtam, mikor jöjj értük!

Artik öklével az írnokra sujtott. Kulli-khán elesett. Elővette revolverét, de Artik kiütötte kezéből és zsebretette. Azután megragadta Kulli-khán gallérját, egy lendülettel az ágyra dobta és még néhány ütést mért rá. Kulli-khán nem tudott védekezni, sem kiáltozni. De Babakhán már az első ütésnél kiabálni kezdett:

— Segítség! Megöli... Polgárőrség!

Gyorsan kiszaladt a házból, mielőtt még Artik hozzáfordulhatott volna. Hamarosan Hodzsamurát járásfő lépett a szobába, hogy az újságot közölje:

— Forradalom! Győztek a bolsevikok! Győzött Lenin!

A látvány, mely elébe tárult, megfosztotta minden erejétől. Megállt, tehetetlenül mormolta tovább:

— Forradalom... Forradalom...

Nyomában Csernisov lépett be. Nyugodtan megerősítette:

— Igen, forradalom. Most közölték a hírt távírón.

Gyors pillantást vetett a körülállókra; karonfogta Artikot.

— Végre megtalállak, Artik. Menjünk innen! Úgyis torkunkon a kés!

9

A NAGY OKTÓBERI FORRADALOM elsöpörte helyről a Kerenszkij-kormányt. Turkmenisztánban is a tanácsok kezébe került a hatalom. De a tanácsokban még mindig helyetfoglaltak a bolsevikok között eszerek, mensevikok és polgári nacionalisták.

A legtöbb szervezet tovább működött. Ashabádban türkmén és azerbejzsán polgári nacionalisták területi nemzeti bizottságot állítottak fel. Vezetője a cári ezredes, Oraz-szerdár lett.

Tedzsenben újjáalakították a munkás- és katonatanácsot. Tagjai közé ismét bekerült Iván Timofejevics Csernisov és Kulli-khán, a sánta írnok, ki váratlanul a szovjet hatalom lelkes hívének vallotta magát.

Ebben az időben újra megjelent Tedzsenben a tizenhatos felkelés vezetője, Eziz-Csapik, vagy amint leginkább nevezték, Eziz-khán, aki a felkelés bukása után Afganisztánba menekült. Amint megérkezett a városba, embereket kezdett maga köré gyüjteni. Céljait egyelőre senki nem ismerte. Az éhező emberek, a vagyonukat féltő bejek, ijedt nemzetségfők és kereskedők szívesen vetették magukat alá Eziznek. Vezért láttak benne, ő pedig mindenkinek segítséget és támogatást ígért. Tanácsosokat nevezett ki maga mellé: Kalli-mullahot a Vekilcsatornától, Alti-szopit a Bek-csatornától, Jumurtgacsit az Utamis-csatornától és a Gosa aulbeli Halnazár-bejt.

Tedzsenben és vidékén már két hatalom volt, — a tanácsok és Eziz.

Melyik oldalhoz csatlakozzék Artik? Egy belső hang azt súgta neki, hogy az ő helye Csernisov barátja mellett van. De a tanácsban nemcsak Csernisov foglalt helyet, ott ült Kulli-

kán és más hivatalnokok is. Hogyan dolgozzon velük együtt Ártik? Hogyan bízzék bennük? Hiszen a sánta írnok bizonyára egyébre sem gondol, minthogy bosszútálljon Ártikon.

Csernisov egyszer szemrehányást tett Ártiknak:

— Miért késlekedel, barátom, az idő nem vár. Mindketten szegények vagyunk. A tanácsban a helyünk.

— Kulli-khánnal együtt?

— Ne tréfálj, Artik. Csak a tanácsokon keresztül érhetjük el céljainkat. Vagy nem hiszel nekem?

— Nem hiszek a viperának, mely körülötted forgolódik.

— Ártik, te tévedsz. Nem akarod megérteni, amit mondok.

— Iván, jobb a tévedés, mint a vipera marása.

— Tehát akkor...

— Nem, a barátságunk halálig nem végződik be. Bizonyára még találkozunk.

— Ártik, értsd meg!...

— Akkor értelek meg, ha a régi Ivánná válsz.

Csernisov bosszankodott Artik váratlan makacsságán. De ismerte egyenes, becsületes jellemét és nem akarta ennyiben hagyni a dolgot. Haragudott magára, hogy nem tudta meggyőzni Ártikot. Nem nélkülözhette a hozzá hasonlókat. Azonban elveiből nem akart engedni.

— Nem hagylak elmenni, Ártik, inkább börtönbe záratlak! — szólt haragosan. — Akkor talán megjön a józan eszed.

Ártik elmosolyodott.

— No látod, Iván már rossz befolyással voltak rád. Lecsuknád a barátodat. Azt hiszem, legjobb minél távolabb élni tőled. Különben egyszerre lenyeled az embert.

— Ártik, hagyd abba!

— Jó. Befejeztem.

— Maradj a gárdánkban, mint szakaszparancsnok.

— Szívesen lennék egyszerű katona is. De Kulli-khán mellett nem maradok még tábornokság kedvéért sem.

— Maradj!

— Nem maradok!.

Iván felemelte fejét és nyugodtan kezdett beszélni barátjához:

— Ártik, értelmes legény vagy. Tudod, hogy nem akarok neked rosszat. Hallgass rám. Kié a tanács? A munkásoké és a parasztoké. A parasztok csak a tanácsokon keresztül juthatnak

földhöz és vízhez. Ha a közted és Kulli-khán között fennálló régi ellenségeskedés miatt elfordulsz a tanácsoktól, árulást követsz el a parasztsággal szemben. Neked harcos szíved van, nem tudsz egyedül maradni. Tehát Ezizhez csatlakozol majd. És kicsoda Eziz? Rabló, aki mérhetetlen becsvágyában khánná szeretne lenni és maga köré gyüjti a bejeket, kulákokat és a papságot.

— Iván, — szakította félbe Ártik — nem kértem tőled tanácsot Eziz felől.

— Ha nem is kérted, kötelességem felvilágosítani. Azt mondom neked, hogy Eziz ideiglenesen sikereket érhet el, ha becsapja a hozzád hasonlókat, de nem sokáig! A nép végül is rájön, ki a barát és ki az ellenség. Megállhat-e egy darab fa a folyó sodrában? Még a kő sem.

Artik elgondolkodott. Iván Timofejevics azt hitte, hogy meggyőzte barátját, de a fiú hirtelen felemelkedett és hevesen szólt:

— Nem! Nem vagyok a szovjet hatalom ellensége és nem is leszek az. De Kulli-khánt és társait gyűlölöm. Ha már nem lesznek itt, rögtön visszatérek hozzád, ha élek.

E szavakkal Ártik a kijárat felé indult.

— Várj, Artik! — kiáltott utána Csernisov. — Hallgass meg végig. Az imént csak vaktában mondtam, hogy Ezizhez csatlakozol. De most már látom, hogy valóban ez a határozott szándékod. Gondold meg, míg nem késő. Azt mondod, hogy nem vagy a szovjet hatalom ellensége. Ha Ezizhez mégy, hamar meglátod, hogy a szovjet ellenségeit szolgálod, következésképpen te magad is ellenségévé váltál. Megbánod majd, de késő lesz. Nagy dolog a zászló, amely alatt harcolunk. Őrizni kell, mint a szemünk fényét és meg is lehet halni érte. Te pedig csak az embereket nézed, akiket valamely oknál fogva nem szeretsz. Én azt hiszem, hogy még Kulli-khán is jelent valami hasznot a nép ügyének. Ha pedig nem így lesz, mi ketten majd gondoskodunk arról, hogy kikerüljön a tanácsból.

Artik már az ajtóban állt. Arcán makacsság tükröződött.

— Ha Kulli-khán hasznos, akkor Eziz igazán a nép vezére — mondta.

— Minél hamarább meggyőződöl ennek ellenkezőjéről, annál jobb számodra — felelt Iván Timofejevics. — De vésd eszedbe, Ártik, hogy a nép irgalmas is lehet a tévelygőkhöz, de joga a kegyetlenség is az ellenséggel szemben.

Elfordult és kinézett az ablakon, ujjával idegesen dobolt az asztalon. Ártik még mondani akart valamit, de azután csak legyintett és kiment.

Ment az utcán, de nem vette észre a járókelőket. Lába lépkedett, teste mozgott, szíve azonban régi barátjánál maradt. Figyelmetlensége miatt egy jármű csaknem elgázolta. Tovább ment és végül a régi hídon találta magát. Rátámaszkodott a korlátra. „Ki ébresztette fel és irányította gondolataimat? — gondolta. — Iván. Ki örült vagy szomorkodott mindig együtt velem? Iván. Mikor a börtönbe vitték, ki kiáltotta: Bátran, Ártik!? Iván! Ki most is az egyetlen barátom? Iván . . ." E gondolatok hatása alatt Ártik már csaknem visszafordult. De ekkor Kulli-khán mosolygó arca jelent meg képzeletében. „Nem Ivántól, hanem Kulli-khántól fordulok el. Sohasem szívok vele egy levegőt. Egyikünknek le kell győznie a másikat."

Artik határozott léptekkel Eziz szállása felé indult. Csernisov azt állította, hogy ezekben a napokban senki sem maradhat tétlen két harcoló erő között. Ártik már felismerte szavainak igazságát. De azt mondta magában: „Megnézem a helyzetet Eziznél. Ha nem tetszik — visszajövök."

Eziz főhadiszállása, vagy ahogy ők nevezték, a „díván", Anna-Kecsak karavánszerájában volt. Eziz elgondolkodva feküdt párnáin, mikor Artik belépett. A fiú arcán látszott az izgalom. Eziz maga mellé ültette.

— Nos, Ártik, hogy vagy? Hogy érzed magad?

— Hogy érezheti magát az ember ezekben a napokban? — felelt csüggedten Ártik.

Artik már a felkelés idejében megtetszett Eziznek. Afganisztánban sem feledkezett meg róla. Most újra meg akarta nyerni a fiú szívét.

— Artik, nagyon becsüllek téged. Te vagy a jobbkezem. Mondd el, ki bántott meg téged és én megbüntetem!

— Nem az én bajom fontos most, Eziz-khán — a parasztság ügyét kell szem előtt tartani.

— Artik, téged valami nagyon lehangol!

— Mult évben azt hittem, hogy téged is szomorít a helyzet.

— Én az maradtam, aki voltam. Ne gondold, hogy Ezizkhán most felfuvalkodott, mert nem tudlak most téged különös figyelemben részesíteni. Csak úgy futólag kérdezem meg, hogy s mint élsz? De az új rendszer sok munkával, még több költséggel jár.

— Eziz-khán, most nem rólam van szó.

— Hát miről?

— A parasztok védelmezőjének tartottalak. Nem felejtettem el szavaidat: „Ha a bejek ártani akarnak ügyünknek — ne kíméljétek őket!" De most csalódtam benned, amikor láttam, milyen tanácsosokat választottál magad mellé.

— Kire gondolsz?

— Tanácsosaid közül csak Halnazár-bejt ismerem, de őt aztán alaposan. Nem a nép mellett áll, hanem a cár embere. Bizonyára a többiek is ilyenek. Halnazár-bej eddig csak kínzott engem és a magamfajta embereket. Ha tanácsa szerint cselekszel, olyanná válsz, mint a régi járásfők.

— Artik, meggondolatlanul beszélsz.

— Nem, Eziz-khán, százszor is megfontolom szavaimat.

Artik egyenes beszéde megfosztotta Ezizt magabiztosságától. Himlőhelyes arcán a nyugtalanság árnyéka futott át; szemében kivörösödtek az apró erek. Igyekezett azonban elrejteni izgalmát. Amint beszélni kezdett, Artik meghallotta hangján, hogy kissé sértve érzi magát.

— Artik, te tudod, miért támadtam a cár ellen, miért kellett szöknöm hazámból. Hát nem a gazember arcsinok és járásfők miatt?... Hogyan hasonlíthatsz engem hozzájuk?

Izgalma átragadt Artikra is. De nyugodt, csendes hangon szólt:

— Eziz-khán, még nem tudom, megmaradsz-e annak, aki voltál. Addig nem is hasonlítalak senkihez. De hibáidat nem tudom előtted rejtegetni.

Válasza még nagyobb haragra gerjeszthette volna Ezizt, de a khán kedvesen felelt:

— Artik, úgylátszik, rosszul ismersz engem. Én, Csapikszerdár fia, nem vagyok olyan, mint a hetvenkedő járásfők, de nem is tartozom a hazátlan csavargók közé. Soha nem hallhatod azt, hogy megbántottam a népet. Persze megértem nyugtalanságodat. De Alti-szopi vagy Halnazár-bej nem testvéreim és szavuk számomra nem szentírás. Egyet érts meg: állami ügyekben politikusan kell viselkedni. Halnazár és a többiek befolyásos bejek, az emberek hallgatnak szavukra. Még az ellenséget is ki kell használni. Meg is teszem. Tanácsukat kérem, meghallgatom, de egyedül döntök. Ne törd hát sokat a fejed, hanem fogj fegyvert!

— Nem, Eziz-khán, nem maradok Halnazárral egy házban,

de még egy faluban sem. Ha Halnazárt magad mellett tartod, akár megsértődöl, akár nem, a fegyveredet nem veszem kezembe.

— Artik, ne légy gyerek. Számodra én nem Eziz-khán vagyok, hanem a türkmén nép egyszerű fia. Türkmén szokás szerint tisztelettel kell fogadnom mindenkit, aki hozzám jön, még Halnazárt is. De téged senkivel nem cserélnélek fel. Ha mellettem maradsz, nagy jövő vár rád. Ne veszítsd el a türelmedet. Halnazár nem szólhat neked egy rossz szót sem, mert megkapja büntetését.

— Amíg én egyszerű harcos vagyok, Halnazár pedig tanácsos, azt hiszem, az ő szava többet nyom a latban.

— Ártik, ne kényszeríts esküre. Higyj a szavamnak. Mihelyt erősebb leszek, átadom neked Halnazárt.

Eziz válasza Csernisovéhoz hasonlított. Mindketten ígérték, hogy idővel eltávolítják soraikból az Artiknak gyűlöletes személyeket és mindketten a népért hívták harcba. Iván Timofejevics becsületességében nem kételkedett Ártik. Úgy bízott benne, akár saját magában. De nem volt meggyőződve arról, hogy Csernisovnak lesz ereje szembeszállni a ravasz ellenséggel. Artik tudta, milyen kevés még a munkástanácsokban a bolsevik.

Ezizzel szemben kétségek ébredtek benne. Őszintén elmondta azokat. Eziz válasza még nem oszlatta el aggályait. Abban azonban feltétlenül hitt, hogy ha eljön az idő, Eziz, ígéretéhez híven, végez Halnazár-bejjel és többi tanácsosával. Eziz most még talán nem is érzi a nép nagy gyűlöletét a bejek iránt. Mialatt a népért harcol, bizonyára megérti. Hiszen a szabadságért folyó küzdelemben a bejek elkerülhetetlenül az ellenség oldalára állnak...

Így gondolkodott Artik. Valamikor azt bizonygatta Asir barátjának, hogy az orosz Iván Csernisov közelebb áll hozzá, mint a mohamedán és türkmén Halnazár-bej. Most is ezt a meggyőződést vallotta. De Eziz a néppel tartott a bajban. Remélni lehetett, hogy ezután sem hagyja el. „Az én helyem pedig a nép oldalán van" — zárta le gondolatmenetét Artik.

Artik Eziznél maradt. Nem látta előre lépésének következményeit. Az átélt szenvedések túl magabiztossá tették. Úgy vélte, a legjobb utat választotta. Csak később értette meg, milyen helytelenül határozott.

Eziz Artikot és Kizil-khánt állította csapatai élére. Vállaikra holddal és csillagokkal díszített zöld pánt került. Fegyver volt most elegendő.

10

A TÁGAS SZOBÁBAN Eziz és tanácsosai ültek a szőnyegen; báránybőr sapkájuk földön hevert. A délutáni napfényben csillogtak a frissen borotvált fejek. A teáskannák felett bágyadt őszi legyek keringtek. Könnyű pára szállt a csészékből. Sűrű pipafüst töltötte be a helyiséget.

Eziz mellett a feketeszakállú Anna-Kurbán Jumurtgacsi ült. Szőrös kezét kövér combján pihentette. Husos arcán, színtelen szemében egykedvűség tükröződött. Az élettől elmaradt embernek hatott, külseje után ítélve nem nagyon látszott alkalmasnak a politikai tanácsadó szerepére. Távolabb ült az alacsonytermetű Karri-mullah. Arcának benyomódott középső része felett homloka élesen kiugrott, kerek szakálla csaknem visszakunkorodott szájába. Tanulatlan ember volt, a „mullah" címet atyjától, vagy nagyapjától örökölte.

Mellette foglalt helyet Alti-szopi. Daróc ingének gallérja piszkos volt, rövid fehér nadrágja alól kilátszott sovány vörös lábikrája, bütykös sarka, felette pedig tejeskávészínű köpenyt viselt. Kezében rózsafűzér volt, szerzetesbarátnak címeztette magát, de nem istenfélelemből, hanem csak azért, hogy üzelmeit leplezze. Ritkás, vöröses szakálla a tyúk farkára emlékeztetett. Vörös erekkel behálózott szemében még az emberségesség, a megértés nyomait sem lehetett felfedezni. A nép Ak-jalnak nevezte, ami „Fehér sörény"-t jelent. Ezt a melléknevet visszataszító külseje és rosszindulatú, lelkiismeretlen természete miatt kapta. Artikkal együtt ült az ashabádi börtönben a felkelésben való részvétele miatt, de ebben a felkelésben ő nem a nép érdekeinek védelmét látta, hanem a lehetőséget a khánok és bégek korának visszaállítására és befolyásának növelésére.

Halnazár mellett a barnaarcú, szúrósszemű, magashomlokú, szélesállkapcsú Madir-isán ült. Harmincöt évéből tizenötöt tolmácsként töltött el a járásfők mellett. Mindenütt ismerte őt a nép. Gyors orosz beszéde miatt az emberek a „Madir" melléknevet adták neki. Ez „hadarás"-t jelent. A falvak véneivel és a papokkal a szent könyvek nyelvén szeretett beszélni, ezért a tolmácsok tréfásan „isán"-nak nevezték. Ilymódon valódi neve, Kurbat-Szabat teljesen feledésbe merült.

Artiknak ügyes kifogással sikerült a tanácskozás helyiségében maradnia s így tanúja volt Eziz egyik legelső tanácskozásának.

„Állami" dolgokról folyt a szó. Bár Eziz még Afganisztánban kidolgozta programmját, szükségesnek tartotta, hogy terveit megbeszélje a tanácsosokkal.

Elsőnek Alti-szopi kezdett beszélni. Körülpillantott a jelenlévőkön.

— Eziz-khán, nem szükséges, hogy új dolgokat találjunk ki. Ezer évvel ezelőtt Mohamed próféta már felállította törvényeit, ezek szerint kell most is cselekednünk. Alkalomadtán az ahunoktól kérhetünk tanácsot. Egyébként véleményem szerint irányelvünk a kegyetlenség legyen. A szent könyvek is előírják, mint büntetést a megcsonkítást, kivégzést és akasztást!

Alti-szopi szavai tetszettek Halnazárnak. „Szívesen felhasználnám ezeket Artikkal szemben" — gondolta.

Jumurtgacsi szólalt meg. Nehézkesen beszélt.

— Igen, általában igaza van Alti-szopinak. De a szokást is figyelembe kell venni. Azt mondják: a néptől eltérhetsz, de a szokástól nem. A szent könyvek utasításai jók, de ezeket is tartsuk szemelőtt.

Karri-mullah nem tudott hozzászólni ezekhez a dolgokhoz. Száját és orrát fintorgatta, végül remegő hangon mondta:

— Akármit teszünk, muzulmánokhoz illően cselekedjünk, nem igaz, emberek?

Míg beszélt, egészen elsápadt és folyt róla a veríték. Mikor befejezte szavait, nagyot sóhajtott és reszkető kézzel kapott a teáscsésze után.

Halnazár nyugodtan, megfontoltan beszélt:

— Természetesen a szent könyvek és szokások jelölik ki utunkat. De feltétlenül szükséges, hogy alkalmazkodjunk az élet új követelményeihez, amelyeket az idők hoztak magukkal

s azok kielégítésére keressünk új törvényeket. Szokás alatt azt értem, ami nincs benne a Koránban és nem található Mohamed hagyományai között, azt, ami az idők szükségeként alakult ki s amit a nép magáévá tett. Ezenkívül a mullahok is elismerik, hogy a Korán néhány verse ellentmond az előzőknek. A világ azóta sokat változott. Ezért tehát ha most a nép itt összegyűlt választottai a mai időknek megfelelő új szabályokat alkotnak, azok egész bizonyosan nem kerülhetnek ellentétbe sem a törvényekkel, sem a szokásokkal.

Sem ennek a kérdésnek a megvitatását, sem a hozzászólásokat nem vették jegyzőkönyvbe. Eziz nem kérdezte tanácsosainak véleményét a kiadásokat illetően, egyszerűen meghatározott adót követelt minden csatorna után. A kérdésre: honnan vegyük? — röviden felelte: „A jómódúaktól". Eziz önkényessége és a bejek ellen irányuló burkolt fenyegetés megijesztette Halnazárt. Mikor azonban kérdőn Ezizre pillantva szólni akart, Eziz úgy tett, mintha nem venné észre és más kérdésre tért át.

— Ebben az évben nagyon súlyos a nép helyzete, ti magatok tudhatjátok a legjobban. Véleményetek szerint milyen intézkedésre volna szükség, hogy az éhinséget megelőzzük?

Halnazár félt, hogy felemelik az adót, gyorsan válaszolt.

— A kormánytól kell segítséget követelni.

— A kormány mi magunk vagyunk! — vetette ellen Eziz.

Jumurtgacsi verítékezett a forró teától; ingével legyezgette magát.

— Azt mondják, van valami szövetkezet. Nem kaphatnánk onnan élelmet? A hivatalnokok ugyan rátették már kezüket, de nem lehetne ezen segíteni?

Eziz válaszát megelőzte Madir-isán, a gazdasági vezető.

— Anna-Kurban-aga! Nagyon kevés az, amit a szövetkezet ad. Ha szétosztod a nép között, észre sem veszik. Annyi, mintha egy marék búzával akarnál bevetni egész táblát. Elvesszük onnan is a járandóságunkat, de a nép bajának orvoslására sokkal nagyobb mennyiség kellene.

— Eziz-khán, aki megöli a kutyát, el is ássa — mondta Alti-szopi. — Táplálja a parasztot az, aki miatt éhezik.

— Alti-szopi, beszélj kissé érthetőbben.

— Eziz-khán, a gabona a földhöz húz. Kaszálásnál, cséplésnél, aratásnál mindig a földre hull. A szétszóródott mag a madarak elesége, de abból, ami már zsákba kerül, nekünk nincs hasznunk.

— Szopi, még mindig értelmetlenül beszélsz!

— Várd meg a végét. A paraszt gabonájának egy részét felvásárolják, másik része elmegy anyagokra, vagy teára, a harmadik rész pedig a bejekhez kerül. A paraszt pedig a termés egynegyedén éldegélhet a következő évig.

— Tovább!

— Mint mondtam, a harmadik rész a bejekhez kerül — adósságok fejében. Hová tűnik aztán? Néhány ember vermében rejtőzködik a föld alatt. Ha ezt a részt összegyüjtjük és kiosztjuk a parasztoknak, kezeskedem érte, hogy az emberek nem pusztulnak éhen.

— Egyszóval a bejektől kell kenyeret kérni?

— Igen. Ha pedig nem adnak — el kell venni tőlük, a mai kor követelményeinek megfelelően, mint Halnazár-bej mondta.

— Eleinte zavarosan beszéltél, Szopi, de végül te mutattad meg a helyes utat — szólt elégedetten Eziz.

Ha Altinak is adni kellett volna valamit, bizonyára nem beszél a szegények érdekében. Azonban nem volt vagyona. Most úgy okoskodott, hogy a felosztás után megmaradt gabonát saját céljaira használja fel. Eziz nem törődött ezzel — hadd töltse meg Alti is a gyomrát. A khán tudta, hogy e lépéssel megnyeri a lakosságot. Jumurtgacsi ellenkezni akart, de nem talált szavakat; gyámoltalanul hebegett. Karri-mullahot ismét elöntötte a forróság, szédült. Halnazár félt Eziztől, óvatosan beszélt:

— Nálunk — mondta — nincsenek olyan gazdag emberek, mint Iránban és Oroszországban. Ugyan kinek lenne fölösleges gabonája? Amit a felvásárlók meghagytak, azt is elfogyasztotta már a család, meg az ismerősök. Bejekről beszélsz. Én is az vagyok, de készletek dolgában bizony szűken állok. Kérdés, elég lesz-e a következő évig. Attól félek, ha elfogadjuk a javaslatot, még szélesebb lesz a szakadék a bejek és a szegény nép között. Már pedig belső békére van szükségünk, hogy erősek legyünk.

Artik eddig hallgatott, de most gúnyosan közbeszólt:

— Bizony! Szegény Halnazárnak alig van már gabonája. A tavalyi készleteit is elnyelte a föld! Nála nem lehet keresni!

Halnazár nagyot nyelt.

— Eziz-khán, ő is a tanácsosaid közé tartozik? — kérdezte.

Eziz ügyet sem vetett Halnazár szemrehányó hangjára, röviden válaszolt:

— Artik egyik katonai parancsnokom.

Ez a válasz elhallgattatta Halnazárt. Ekkor egy katona lépett a szobába.

— Eziz-khán, egy idegen akar veled négyszemközt beszélni — jelentette.

Eziz ekkor bezárta a gyűlést. A tanácsosok szétszéledtek. Egy harminc év körüli, magastermetű férfi lépett be; gondosan becsukta maga után az ajtót. A barnabőrű feketeszemű férfi bajuszt és szakállt viselt; sárga inge felett selyemköpenyt hordott. Ruházata türkménre vallott, de külseje után nehéz lett volna megállapítani, milyen nemzetiségű.

Kölcsönös üdvözlések után Eziz megkérdezte, miért jött Tedzsenbe. Az idegen ferde fekete szeme mosolygott.

— Afganisztánból ...

Eziz mindig szívesen gondolt vissza erre az országra, ahol nehéz napjaiban menedéket talált. De a vendég magatartása gyanakvásra késztette.

— Te talán beludzs vagy? — kérdezte Eziz.

Az idegen keresztbe tette karját mellén.

— Hála istennek afgán és muzulmán!

— Hogy hívnak?

— Abdikerim-khán.

— Mivel foglalkozol?

— Megbízásokat hajtok végre.

— Honnan jössz? Hová mégy?

Abdikerim-khán az ajtóra és ablakra pillantott.

Eziz-khán, titkos beszédem van veled.

— Ennél jobb helyet nem találunk. Beszélhetsz nyugodtan.

Abdikerim-khán ismét körülnézett. Viselkedése már nyugtalanította Ezizt. „Kicsoda ez az ember? Tolvaj, gonosztevő, vagy kém?" — gondolta Eziz. Újra biztosította vendégét, hogy bátran beszélhet.

— Afganisztán második hazám — mondta. — Az afgánok épp úgy testvéreim, akár a türkmének. Ha igaz, hogy afgán vagy, beszélj nyugodtan. Még ha gyilkos voltál, akkor sem esik bántódásod.

Abdikerim-khán felbátorodott.

— Eziz-khán, nem vagyok én gonosztevő. Nem is a saját jószántamból kóborlok. Az állam képviseletében jöttem.

— Az állam képviseletében? — kérdezte Eziz.

— Afganisztán khánja, Habibulla küldött — szólt fontoskodva a vendég.

Eziz már más szemmel nézte.

— Hozzám? — kérdezte elégedett hangon.

— Nem, Eziz-khán. Kurban-Mohamed-khánhoz. Amikor én elindultam Afganisztánból, még nem hallottuk hírét, hogy khán lettél. De megbízásom úgy szól, hogy mindenképpen beszéljek veled is.

— Most tehát Tasauzba utazol?

— Nem, már onnan jövök. Kurbán-Mohamed-khán üdvözletét küldi neked.

— Jó egészséget a hír hozójának. A khán-aga él, egészséges?

— Igen. Azt üzeni: „Ha Eziz-khán szükséget szenved valamiben, csak közölje velem." Testvérének tart téged.

— Afganisztánban barátkoztunk össze.

— Tudom.

— Most hová mégy, Abdikerim-khán?

— Hozzád. Afganisztánba való visszatérésemkor majd jelentést teszek Habibulla-khánnak.

Eziz igyekezett ellenőrizni Abdikerim állításainak igazságát. Amennyire tudott, afgánul beszélt vele és meggyőződött róla, hogy Abdikerim-khán beszél ezen a nyelven. Kérdezősködött a khánról és más ismerősökről — Abdikerim valamennyit jól ismerte. Végül Eziz valami írásbeli bizonyítékot kért.

— Eziz-khán, látod, türkmén ruhában járok, hogy el ne áruljam magam. Az én foglalkozásom mellett nem hordhatom magammal országomnak útlevelét. Még afgán voltomat is csak bizalmasaim előtt vallhatom be.

Eziz kétségei eloszlottak. Most még Abdikerim érkezésének célját szerette volna megtudni.

— Abdikerim-khán, miben lehetek segítségedre? Beszélj!

— Eziz-khán, Dzsunaid-khán nehéz idejében Afganisztánban keresett menedéket. Úgy hiszem, téged sem fogadtunk rosszul.

— Csak jót tapasztaltam ott.

— Dzsunaid-khán most az egész Horezm vidék ura lett. Hála istennek, te is magasra kerültél! Nem kell magyaráznom neked a zűrzavaros politikai helyzetet. Te bizonyára jobban látod, mint én. A cári uralom nem nagyon volt kedvükre és lehet, hogy a mostani kormány még rosszabb lesz. Szeretném tudni, mi a szándékod: továbbra is Oroszországra támaszkodni, vagy pedig keresel egy másik erős pártfogót?

— Ugyan kit?

— Nos például... Angliát?

— Ha szolgálni kell, nem mindegy, hogy kinek? A nép nem tapasztalt semmi jót az orosz cártól, mit várhat az angol királytól? Véleményem szerint egyikükre sincs szükségünk.

Abdikerim-khán összehúzta szemöldökét, de Eziz nem vette észre. A vendég újra beszélni kezdett:

— Kivel állsz szövetségben, Eziz-khán?

— Senkivel.

— Afganisztánt sem kívánod szövetségesül?

— Ha már szövetségek nélkül nem megy, mindenesetre Afganisztán volna a legjobb.

— Ebben az ügyben küldött Habibulla-khán Dzsunaid-khánhoz és hozzád. A muzulmánok szétszórtan élnek az oroszok, angolok és franciák birodalmaiban. Most, miután a háború felborított minden rendet, lehetőség nyílik a muzulmánok egyesítésére. Ez, ha megtörténik, komoly erőt jelent majd. Azonban egy erős pártfogóra, például Angliára, még szükségünk van. Habibulla-khán most Turkesztánnal és főként Türkmenisztánnal szeretne egyesülni, felhasználva az Oroszországban uralkodó zűrzavart. Tudnom kellene a véleményedet.

Eziz lehajtotta fejét és gondolatokba merült. Ez a kérdés nem volt olyan egyszerű, mint az adók kivetése. Jól meg kellett fontolni a választ. Megengedik-e az oroszok az egyesülést? És ha sikerül keresztülvinni, jobb lesz-e az afgán-khán az orosz cárnál? Mi lesz a saját helyzete az új államban?

Abdikerim mereven nézett rá. Eziz hosszú gondolkodás után meggyújtotta a vízipipát, a szobában sűrű kékes füst szállt fel.

— Mi a véleménye Dzsunaid-khánnak? — kérdezte.

— „Egyetértek Habibullával a muzulmánok egyesítését illetően" — mondta.

— Írt ő Habibulla-khánnak levelet?

— Eziz-khán, már mondtam neked, a halálomat jelenti, ha írással elfognak! Az én pusztulásom nem baj, de ez egyúttal az ügynek is kárt jelent. Hogyan vihetnék hát magammal levelet?

— Ez igaz.

— Milyen elhatározásra jutottál? — kérdezte Abdikerim.

— Ugyanarra, mint Dzsunaid-khán.

Abdikerim-khán és Eziz két napon keresztül tárgyaltak arról, hogyan lehetne Türkmenisztánt Afganisztánhoz csatolni. Ez-

alatt Abdikerim-khán jól kinyitotta a szemét, megfigyelte, milyen Eziz kapcsolata a néppel, tanulmányozta a tanácsokat, megismerkedett a tedzseni kerület helyzetével, mind Kulli-khán, mind Kelen-khán csapataival. Egy városban két hatóság, egy utcában kétféle katona. A részletkérdésekről sem feledkezett meg. Eziz csodálta megfigyelőképességét és jó felfogását. Azelőtt nem is gondolta, hogy Afganisztánban ilyen emberek vannak. Mindenesetre igyekezett titokban tartani Abdikerim érkezésének célját.

Két nap mulva Eziz Szerhasz irányába kísérte vendégét.

11

Hosszú idő telt el, míg Artik barátja és falubelije, Asir visszatért a front mögötti munkákról. Egész évet töltött hazájától távol.

Szinte véget nem érő vasúti utazás után Asir megérkezett Tedzsenbe. Amint végigment a városon, kíváncsian figyelte a szembejövőket. Az első ember, akit meglátott, Artik volt. Boldogan ölelkezett össze a két barát.

Artik szemügyre vette Asirt. Barátja sötét, olajfoltos orosz munkásruhát, vastag csizmát és sapkát viselt. Nemcsak öltözéke, arca is megváltozott. Mintha megöregedett volna. Meglátszott rajta, hogy sok mindent élt át. Szemébe nyugodt pillantás költözött. Mozdulatai fáradtságot tükröztek. Artik csodálkozva látta, hogy barátja szinte más emberré vált.

Asir is felfedezett változásokat Artikon. Úgy találta, hogy magabiztosabbá, bátrabbá vált, szeme élénkebben csillog. Artik selyemköpenyt, széles övet viselt, kezében fegyver. Asir csodálkozva látta vállán a holddal és csillagokkal díszített zöld pántot. Nem vette le róla szemét.

— Artik, milyen hadseregben szolgálsz?

Artik különösnek találta a kérdést. Szokatlan volt, hogy barátja előbb erről kérdezősködött, nem pedig az aulról, anyjáról, családjáról, Artik visszatéréséről és Ajnáról.

— Eziz-khán seregében.

Asir tágranyitotta szemét.

— Eziz-khán seregében — ismételte. — Hát Eziz-khán melyik seregben van?

— Saját seregében.

— Milyen osztályt szolgál?

Artik még jobban furcsállta a kérdést. Úgy tűnt neki, hogy barátjából nem az érdeklődés beszél, hanem szinte vallatja. Valóban, Asir hangja gyanakvóan csengett. Artik azonban nem törődött ezzel.

— Nem értem, mit akarsz az osztállyal. Eziz a türkmén népet szolgálja.

— A türkmén népet, vagy a bejeket?

— A parasztokat.

— Micsoda pánt ez a válladon?

— Talán nem szabad vállpántot hordani?

— Másmilyet szerettem volna rajtad látni.

— Vörösgárdista jelzést?

— Igen.

— Amíg Kulli-khán áll az élén, engem nem láthatsz ott!

— Kár.

— Miért?

— Nem egy apának, de egy népnek voltunk a gyermekei.

— Azt gondolod, a ruhával az ember hazáját is változtatja?

— Nem a ruha számít, hanem a szív.

— Talán látod a szívemet a vállpántomon?

— Artik, miért támadtuk meg tizenhatban a cárt? Miért börtönöztek be téged?

— Mert meg akartunk szabadulni az elnyomástól.

— Akkor hát vörös karszalag helyett miért hordasz zöld vállpántot?

— Mondtam már, Asir, hogy Kulli-khánnal együtt nem szolgálok.

— A vörös karszalag nem Kulli-kháné, hanem a népé.

— Tedzsenben bizony Kulli-kháné.

— Eziz-khán céljait még nem ismerem. Ha nem változott, bizonyára a nép pártján áll. De nem tetszik nekem a vállpánt színe.

— Asir, a színekről még beszélgetünk majd. Ivánnal is eleget tárgyaltam erről. Most menjünk, igyunk teát.

A két barát Eziz karavánszerájába ment. A hely első pillantásra nem tetszett Asirnak. Eziz gyanakvással nézte Asir öltözetét és haragosan pillantott rá. Megkérdezte Artikot:

— Ki ez?

— Barátom, Asir Szahat.

— Mivel foglalkozik?

— Éppen most tért vissza a front mögötti munkáról.

— Nagyszerű!

— Emlékszel, a felkelést megelőző napon vele mentem hozzád?

— Igen, már emlékszem. Az átkozott cári rend legjobb legényeinket vitte el. Látod, milyen ruha van rajta? Milyen sápadt... De nem baj, testvér! Fő az, hogy élve jöttél vissza. Majd összeszeded magad.

Artik elbeszélte Asirnak házasságát. Amikor Atajriról mesélt, Asir nevetni kezdett. Artik igyekezett elkerülni mindent, ami Asir családjával állt összefüggésben, de végül közölnie kellett vele feleségének halálát. Ez a hír nagyon lesujtotta Asirt. Egész évben csak a viszontlátásra várt. Még el sem tudott búcsúzni rendesen családjától, mikor elhurcolták.

Asir hosszú ideig ült mozdulatlanul barátja mellett.

— Eddig nem volt nagyon jó élete szegénynek — mondta végül.

Artik vígasztalta.

— Bizony, szomorú a halálhír. Különösen fájdalmas a feleség elvesztése. Tudom, hogy nagy a bánatod, de hála istennek, élsz és még találhatsz feleséget. Most már sajátmagad választhatsz majd.

Asir nagyot sóhajtott.

— Nem, Artik, amíg nem lesz jobb világ, nem nősülök — felelte határozottan.

Azután mesélt Artiknak arról az időről, amelyet Ivánovo városában munkásként töltött el. Elmondta, hogy most már jobban érti az életet.

— Artik, vakok voltunk azelőtt, semmit nem értettünk meg. Gyermeki játéknak látom most régi harcainkat jogainkért. Ahányan voltunk, annyifelé húztunk. Oroszországban más a helyzet. A munkások erős szervezetekbe tömörültek.

— Szervezetek? Mit jelent ez?

— Azt jelenti, hogy egy akarattal cselekszenek. Vagyis...

— Te, Asir, egy év alatt megtanultál más nyelven beszélni!

— Ó, bár tudnék valóban más nyelvet! De ez a tudatlanság nagyon bánt.

— Hogyan? Tudatlanság?

— Igen. Azt jelenti ez, hogy nem tudunk írni, olvasni.

— Asir, ha még egy évig maradsz Oroszországban, már tolmács útján kell veled beszélni.

— Ha még egy évig ott maradok, magam is megtanulok oroszul. Egyáltalán nem sajnálom, hogy oda kerültem. Ha nem aggódtam volna családomért, még Oroszországban maradok egy-két évig. Azért itták a tolmácsok a vérünket, mert nem tudtunk oroszul.

— Miért veted szememre, hogy nem közeledtem Kulli-khánhoz? Ő is hivatalnok.

— Ez más kérdés. Ismered Monti-Kulát? Ő vezetett bennünket a munkára.

— Ő még az iskolát sem végezte el!

— Persze, hogy nem végezte. De oroszok között nőtt fel, ismerte az orosz nyelvet és ez elegendő volt. Ez a gazember Oroszországban is sokat gyötört bennünket. Ő vette fel számunkra az élelmiszereket, de felét mindig elsikkasztotta.

— Hagytátok kijátszani magatokat? Ez a szervezettség?

— Eleinte még nem voltunk szervezettek. Mikor aztán kezdtük kissé kiismerni magunkat, egyszer nyakonfogtam. „Ha itt is komiszkodni akarsz, megjárod!" — mondtam neki. De hiába, ismerte a nyelvet, száz kibúvót is talált. Kétszer elutazott a parancsnokságra.

— A parancsnokságra?

— Igen, Tedzsenbe. Mindkét alkalommal a munkások pénzén vásárolt fegyvereket vitt magával; mikor visszajött, ópiumot hozott. Valóságos bejként élt.

— Ez igaz lehet. Azt beszélik, hogy Kaleu-khán Mauserjét is ő hozta.

— Előbb, vagy utóbb leszámolok vele!

— Akad még más is, Asir, akinek sok van a rovásán. Szabadságot kérek Ezitől és elmegyünk az aulba. Viszontlátod az ismerősöket, barátokat, üdvözlöd Halnazár-bejt.

— Menjünk, Artik! Halnazár-bejt már valóban nagyon szeretném köszönteni.

Mikor Artik szabadságot kért Ezitől, a khán átható pillantást vetett rá.

— Ne csinálj a faluban zűrzavart. Légy türelemmel.

Artik határozatlan választ adott. Elhallgatta Halnazár-bejt illető gondolatait.

PORRAL FEDETT szürke síkságon vezetett az út. Tevék taposták símára. A szüntelenül fújó szél homokot vágott szemebe. „Milyen jól lehetne itt kerékpáron menni" — gondolta Asir. A sejtán-kalai vasútvonaltól északra nyomorúságos türkmén és kazah sátrakat láttak. Úgy lapultak a földön, mint a gombák. Asir csodálkozott. Az úton elcsigázott emberek vonultak a város felé. Amerre a szem ellátott, sehol sem nőtt zöld fű. A tövisbokrok is szikkadtan feküdtek a földön. A szántókat szürke por borította.

A mező felett varjak keringtek. Egymást kergették, marakodtak, olykor lecsaptak a földre, hogy magot keressenek. Főleg az úton elhullott állatok bomló teteméből táplálkoztak. Sokáig nem láttak egy lovast sem. De egyszerre kis porfelhő emelkedett előttük. Lódobogást hallottak és a porból két lovas alakja bontakozott ki. Az egyik alacsonytermetű, kétrétű vöröskaftános férfi szürke csődörön ügetett, a ló lehajtott fejjel poroszkált az úton, a lovas mozdulatlanul ült a nyeregben; a másik, hatalmas termetű fickó, világos lovon ült.

Artik megismerte őket, amikor elhaladtak mellettük. Gyors mozdulattal előkapta puskáját.

Asir megragadta a fegyvert; nem engedte Artikot lőni. A lovasok hamar eltávolodtak.

— Ki volt ez a két ember? — kérdezte nyugodtan Asir, mintha mi sem történt volna.

— Mit gondolsz? — felelt haragosan Artik. — Rosszabbak ezek, mint a pusztai varjak. Kár, hogy megzavartál. Íme, a te vörös parancsnokaid!

— Vörösgárdisták?

— Igen. Kulli-khán és Keleu-khán.

Ezután már nem beszélgettek. Mindegyik saját gondolataival foglalkozott.

Amint beértek az aulba, Artik Meredhez, Asir pedig a maga sátrához indult. Anyja már messziről látta, de nem ismerte fel. „Miféle orosz jön hozzánk?" — gondolta. De amikor meghallotta kiáltását, remegni kezdett. Öreg szemét elfutotta a könny.

— Gyermekem, Asir-dzsán! — suttogta és átölelte fiát.

Nem törődött a fiú ruhájából áradó olajszaggal. Sírva beszélte el sok bajukat, bánatukat, Asir feleségének halálát és férjének szóló utolsó szavait.

Az anya sok szenvedést élt át azóta, hogy Halnazár-bej előtt könyörgött fiáért. Most azonban könnyei minden fájdalmat

elmostak, úgy érezte, hogy új élet költözött gyenge testébe.

— Asir-dzsán, isten visszaadott nekem. Most már nincs több kívánságom!

Asir szomorúan nézte anyjának kifakult, foltos ruháját, amelyet még ő vett neki. Az egykor piros ruha hamuszürke volt már. Az öregasszony arca megsápadt, homlokán szaporodtak a ráncok. Lesoványodott, keze egészen vékony lett. Ha felkelt, támaszt kellett keresnie, leülni meg alig tudott. Asir haragos fájdalommal figyelte elesettségét.

A sátor üresen állott. Nem volt egy szemernyi gabona a zsákokban. Az öregasszony tehetetlenül forgolódott, nem tudta, mivel kínálja meg a fiát? Nem akadt egy falat kenyér sem a ház körül.

Asir anyjának már egy hónapja olajos pogácsával kellett beérnie. Még teát sem tudott főzni fáradt fiának. Kérni nem lehetett sehol, szomszédai is nyomorban éltek.

Asir éppen anyját vígasztalta, amikor Mered kislánya, Szona lépett be hozzájuk.

— Asir, mama hív! — kiáltotta. — Artik is nálunk van. Azt üzenik, azonnal gyere...

Egyszuszra elfújta mondókáját. Csak ekkor nézett körül. Nem ismerte fel az orosz ruhát viselő férfit.

— Úgylátszik, Asir nem is jött meg...

Elszaladt.

Mered családjában most már békesség uralkodott. Mammá szívesen fogadta Artikot és barátját. Az abroszra hamarosan tea és olvasztott vaj került.

— Mammá néni, — szólt mosolyogva Asir — egyszer megsértettelek. Emlékszel arra az estére, amikor teát ittál az eresz alatt és én elkértem a lovat?

Mammá megigazította haját. Nevetett.

— Talán lehet jobbat várni a mai fiatalságtól?

Egy percre komoly arcot öltött.

— Asir-dzsán, bocsáss meg! Akkor én is nagyon haragudtam rád!

Mered szótlanul ült. Néha elmosolyodott Asir tréfáin. Csak akkor feküdtek le, amikor már egészen elfáradtak a beszélgetésben.

12

REGGELI UTÁN Artik kilépett a sátorból. Felhők tornyosultak az égen, akár a Kara-Kum sivatag homokbuckái. Fehéren ragyogtak a napfényben. Hideg szél fújt, néha hullaszagot hozott magával. Artik lassan Kandim kunyhója felé indult.

Kandim olajos pogácsát tört a mozsárban. A sárga por szakállára és szempillájára telepedett. Kandim arca sápadt volt, mintha csak a halál szele érintette volna. Olykor felvetette szemét és a távolba meredt. Gyűlölet égett ilyenkor tekintetében. Még Artik láttán sem mutatott örömet. Felesége, Bibi, a harmincas évek körül járt még csak, de öregasszonynak látszott. Arcán reménytelen kifejezés ült. Hét-nyolcéves kislányuk egészen lesoványodott, bőre megsárgult.

A gyermek szeme kenyérért könyörgött...

De Kandim sátra üres volt.

Artik szíve összeszorult. „Hogyan lehetne segíteni rajtuk?" — töprengett. Ekkor a távolból meghallotta Halnazár hangját és Melekus nyerítését. Elfogta a harag. „Halnazárhoz kellene menni, — gondolta — és azt mondani neki: Ha kedves az életed, azonnal küldj Kandimnak egy rakomány gabonát! De még ha meg is teszi, mi lesz a többiekkel? Hiszen nemcsak Kandim nyomorog" — ötlött eszébe.

— Hogy megy a sorod, Kandim? — kérdezte leverten.

Kandim talán nem értette meg, hogy Artik sajnálja őt. Meg aztán azt mondják: akinek fáj a szíve, még istent is átkozza.

— Igen, — mondta — vannak ilyen fiatalemberek, báránybőr sapkát, selyemkaftánt, fekete csizmát viselnek. Hála istennek. Vagy elmúlnak gondjaink, vagy mi múlunk ki a világból...

Igen, vannak ilyenek, — ismételte — vállpántot hordanak... Bajárok, parancsnokok! — borzalmas hangon felnevetett.

A félbolond Kandim szavai megrendítették Artikot. Szíve fájdalmasan vert. Úgy érezte, vörös köpenye égeti, mint a tűz. Kisietett a kunyhóból. Kandim ismét felnevetett mögötte. Nevetése sírásba csapott ez még szörnyűbb volt Artiknak.

Végigment a sátrak mellett. Idén nem égett előttük tűz. A kemencék széle kicsorbult; hangyák, bogarak ütöttek bennük tanyát. Kutyaugatás is csak Halnazár sátrai felől hallatszott. Máshol a kiéhezett kutyák régen leszoktak az ugatásról; bágyadtan feküdtek a földön, vagy a hamu között kutattak ennivaló után. Artik szomorúan figyelte a nyomor e jeleit; Kandim sírása és nevetése is fülébe csengett. Nem tudta, mitévő legyen. Amint meglátott egy földön heverésző embercsoportot, feléjük indult. Legtöbben Kadimhoz hasonlítottak; ugyanaz az éhségtől dagadt arc, szürkéssárga bőr. Mikor üdvözölték egymást, Artiknak úgy tűnt, hogy hangjuk szemrehányóan cseng. Fénytelen szemük mintha azt mondta volna: „Tavaly még együtt éltél velünk. Te beszéltél először szabadságról és igazságról. Most, hogy parancsnok lettél, megfeledkeztél rólunk." „Miért is jöttem ebben a cifra egyenruhában az aulba? — gondolta Artik. — Asirnak több esze van. Mikor azt ajánlottam neki, hogy váltson öltözetet, visszautasította. Ostoba és könnyelmű vagyok." Díszes köpenyében leült a földre.

Cserkez feléje tolta a bekecsét.

— Artik, erre ülj, poros lesz a ruhád — mondta.

Artik gúnynak vette ezt a javaslatot.

— Cserkez-aga, akármilyen a ruhám, én a régi vagyok. A szívem nem változott — felelte.

Ekkor Asir jelent meg. Az emberek felemelkedtek és melegen köszöntötték. De az ő ruhája sem tetszett. Tréfálni kezdtek:

— Asir, egészen orosszá váltál!

— Messziről Ivánnal tévesztettelek össze.

— Olyan vagy, mint egy mozdonyvezető!

— Én meg azt hittem, hogy gépész az üzemből.

— Az nem baj, hogy én orosz lettem — felelt Asir. — De nézzétek Artikot: ő már parancsnok.

Artik eddig is kellemetlenül érezte magát; most emelt hangon fordult Asirhoz.

— Asir, hagyd ezt a fecsegést!

— Látjátok, jól mondtam. Már parancsolgat is!

— Nem tudom, mire célzol? Nagyon homályosan beszélsz. Segíts a szervezettségeddel az embereken, ha tudsz, ha meg nem, csatlakozz hozzám.

— Artik, mit beszélsz! Én mindig téged követtelek és ezek az emberek is tőled várják a példaadást. Most annál inkább, mivel ilyen magas állásba kerültél. Mit parancsolsz? Hallgatom, uram!

Artik nagyon megsértődött. Élesen akart válaszolni, még ölre is ment volna Asirral. Szemöldöke rángatódzott. A körülülők először nevettek a tréfán, de végül megijedtek, hogy verekedésre kerül a sor. Cserkez közéjük állt és másról kezdett beszélni. Kérte Asirt, mesélje el, hol volt és mit látott. A két barát abbahagyta a csípkelődést. Komoly dologról folyt a szó: az éhségről, az emberek szörnyű helyzetéről.

— Ha engem követtek, — mondta Artik, miközben erősen belenézett az arcokba — én megtalálnám bajotoknak gyógyszerét.

— Jó volna! Mindig nagyra tartottunk téged. Most még inkább.

— Nem mennék messzire segítségért. Egész évre való gabonát találhatunk itt is!

Az egyik vén bágyadt tekintete megélénkült. Artikhoz fordult:

— Megváltás lenne! Mondd, hol van ennyi gabona?

— Ha máshol nem, hát Halnazárnál.

— Halnazárnál? — kérdezte bizonytalanul Cserkez. — Talán a bej azért vette el gabonánkat, hogy visszaadja?

— Nem kérte, amikor elvitte, mi sem fogunk könyörögni!

— De hiszen ő egyike a te Eziz-khánod négy tanácsosának.

— Elvesszük tőle a búzát és szétosztjuk az éhezők között, még ha maga a cár lenne is!

— De mit szól ehhez Eziz-khán?

— Mondjon, amit akar!

Asir felállt.

— Látod, barátom, most már újra a régi vagy!

Szeretettel vállonveregette Artikot.

Elvenni a bejek jószágát — hallatlan dolog! Mi lesz ennek a vége? Megengedhető ez a szent könyvek, vagy a muzulmán szokások szempontjából? Odaadja-e Halnazár vérontás nélkül?... Mindegy. Az is lehet, hogy a bej megsajnálja az éhezőket és

önként szétosztja búzáját... Az emberek inkább bűnt követnek el, már nem bírják tovább az éhséget. Jobb gonoszat cselekedni, mint a családot éhhalálra ítélni...

Ilyen gondolatok jártak az éhes parasztok fejében. Néhány öreg habozott, de a többség rögtön indulni akart Halnazár-bejhez. A hír egy pillanat alatt végigröpült a falun. Nagy tömeg verődött össze és megindult a bej sátrai felé.

Amint meglátta a negyven-ötven főből álló csoportot, Halnazár rosszat sejtett. Artik és Asir megjelenése éppen halálra rémítette. Kövér arca elsápadt, szempillája ijedten verdesett.

— Mit jelent ez, emberek — kérdezte félve.

Artik előrelépett.

— Bej-aga, tudod, hogy a parasztok éheznek. Mohamed-Kuli, Adzsab-edzse, Kurre már meghaltak. Ezekre az emberekre és családjukra is ez a sors vár. Bőkezű vagy. Azért jöttek, hogy segítségedet kérjük. Ha termés lesz, mindegyik köszönettel visszaadja, amit kapott. Nézd ezeket az arcokat és képzeld el a helyzetüket.

Ha ez mult évben történik, Halnazár kikergeti őket. De ma más idők járnak.

— Jaj, fiam — kezdte nyájasan. — Mit lehet itt tenni? Az kellene, hogy a sivatag homokja mind búzává váljék. Készleteimet már régen kiosztottam az éhezőknek. Egy-két zsákocska maradt meg, ez félfogukra is kevés lenne... De azért nem tudlak üres kézzel elbocsátani benneteket. Néhány fontot adok, legalább keverhettek egy kis gabonát az olajos pogácsába.

Ártik eddig mosolygott, de most elborult az arca. Haragosan pillantott Halnazárra.

— Ezek az emberek nem koldusok, hogy egy font búzát ajánlj nekik! A sajátjukat követelik, amit elvettél! Ha ideadod szépszerével, jó: ha nem, elvesszük erővel!

— Jaj, testvér, nem sajnálok én semmit tőletek. Ne kényszeríts esküre, higyj a szavamnak. Nincs fölösleges gabonám.

— Bej-aga! Ezt már hallottuk. Ha orrunknál fogva akarsz vezetni, megtaláljuk magunk és elvesszük!

Halnazár látta, hogy ravaszsággal nem megy semmire. Másként kezdett beszélni.

— Csak ne olyan nagy hangon! „Megtaláljuk, elvesszük!" Még nem haltam meg és Halnazár még mindig Halnazár! Ne hidd, hogy amiért ilyen vállpántod van, neked mindent szabad. Vigyázz, még levehetem a díszedet!

Asir feléje lépett. Izzó szemmel kiáltotta Halnazár arcába:

— Ha ilyen ügyesen le tudod vetkőztetni az embereket, vedd először az én ruhámat!

Nagy lendülettel Halnazárhoz vágta olajos zubbonyát. A bej egy percre elvesztette fejét.

— Jaj, te...

Azután Asirnak rontott. A legény teljes erőből feléje sujtott és Halnazár a földre esett. Amikor feltápászkodott, pálcája után nyúlt, de Ártik már megragadta kezét. Asir tovább akarta ütni, Durdi azonban visszatartotta. A bej kiáltozni kezdett:

— Mávi! Balli! Segítsetek!...

Hangját meghallotta Mamedveli-Hodzsám. Alsóruhában kiszaladt a sátorból. Látta a tömeget Halnazár házánál, észrevette, hogy a bejnek összekötözik kezét. Ijedtében elrohant.

Az asszonyok is előkerültek Halnazár sátraiból. Mehinli először nagyon megijedt, de azután rájött, hogy őt nem fenyegeti semmi veszély. Ekkor nem tudott visszafolytani egy mosolyt. Atajri Ártiknak szeretett volna rontani, hogy összekarmolja arcát, de később azt gondolta: „Csak hadd szorongassák meg kissé Halnazárt". Szadap-bej sírva fordult Ártikhoz:

— Fiam! Nem szégyen bántalmazni ezt az embert, aki apád lehetne! Mi bajod vele? Gyertek be inkább a sátorba, egyetek, teázzatok!

— Mit csináltok? — kiáltotta Mávi. Most szaladt ki a szélső sátorból. — Ki merészelte apámat érinteni?

Ártikra támadt, de Asir elkapta torkát. Cserkez segítségével félretuszkolta. Fenyegető hangon szólt a legényhez:

— Nézz rám, te ostoba! Mindenki a saját érdekeit védi. Te kiét?

— Én... én...

— Hallgass! Kevés volt neked ez a négy évi keserves szolgaság? Szamár!

— Gondolod, hogy nekem tetszik? — dünnyögte Mávi.

— Hát ki tart itt téged?

Mávi hallgatott. Asir nem tudta kitalálni, mi köti őt Halnazárhoz. Erősen belenézett Mávi arcába.

— Ha velünk tartasz, mondd meg, hol van elvermelve Halnazár gabonája.

Mávi körülnézett. Félt Halnazártól.

Asir megértette.

— Mávi, hol a verem? — ismételte. — Halkan mondd meg. Senkinek sem árullak el.

— Nekem is adtok belőle?

— Feltétlenül!

— Akkor megmondom. Amikor felnyitjátok, újra megtámadlak benneteket, hogy a bej ne gyanakodjék.

Mávi szemével Melekus karámja felé intett. Asir értette.

— Van még valahol?

— Nem tudok többről. Ezt is Mehinli mondta el nekem. De talán elég is lesz, amit ott találtok.

Halnazár makacsul vonakodott felelni a kérdésekre. Egyre azon töprengett, mint menekülhet el egyenesen Ezizhez.

„Semmi sem marad a gabonámból — gondolta. — Valamennyiüket kiirtatom Ezizzel". De azért a khánban sem bízott teljesen. „Valamikor az ezredes és a járásfők mind mögöttem álltak és minden kívánságomat teljesítették... Most már változott a világ..."

Artik a parasztok kíséretében átkutatta a sátrakat. Mint Halnazár megmondta, egyikben sem találtak két-három zsák gabonánál többet. Atajri nem akarta bebocsátani őket sátrába. Megállt a küszöbön.

— Takarodjatok innen! — kiáltott rájuk.

— Ki ez a fiatal nő? — kérdezte Ártik. — Nem hasonlít a bej családjának asszonyaira!

— Balli-khán felesége. Az Agnatov-nemzetségből.

Ártik méltóságán alulinak tartotta, hogy egy asszonnyal veszekedjék. Nem is haragudott Atajrira.

— No lám! Szóval anyám rokona. Kár, hogy nem voltam az aulban, megzavartam volna a lakodalmat. A ragyás Balli nem érdemel ilyen asszonyt.

Atajri sötét arca kissé felderült. Végigsimított haján.

— Lépj be, unokaöcsém!

Kitárta az ajtó két szárnyát.

Miután megnézte a sátor belsejét, Ártik cselhez folyamodott:

— Jó egészséget, néném. Ha a bizottság mindent felülvizsgált, én visszajövök és elbeszélgetünk.

Az emberek a sátrak körül túrni kezdték a földet mindenféle szerszámmal. Asir Melekus karámja mellett ásott. Csak vékony réteg föld takarta a vermet.

Az éhes parasztok odasereglettek. Néhányan mindjárt lapátot fogtak és segítettek a munkánál. Halnazár valahogyan kiszabadította kezét, felkapott egy póznát és közéjük rontott. Vak dühében Ártik fejére akart sujtani, de Asir még idejekorán elkapta és a földhöz vágta.

Mávi Halnazár hívására odaszaladt, őt is megkötözték. Az asszonyok siránkozva vonszolták el Halnazárt. Atajri Asirra vetette magát, hogy megkarmolja. Mikor Asir megragadta övét, az asszony kiáltozni kezdett.

— Mit csinálsz? — szólt Asirra szemrehányóan Cserkez. — Hiszen ez ártatlan.

— Egyikük sem hoz ránk semmi jót.

Atajri megfogta a póznát, melyet Halnazár kiejtett kezéből. Az asszonyok el akarták vezetni, de szétzavarta őket. Ismét Asirra támadt.

Végül őt is meg kellett kötözni.

Asir utána nézett az asszonyoknak, míg elvezették Atajrit, azután a feltárt verem felé fordult.

Kandim sárga arca éledni kezdett. Újra felharsant különös, nem emberi nevetése. Halnazár ágyán feküdt, arcára törölközőt borítottak, de így is hallotta ezt a hangot. Megborzadt. Atajrit csak úgy tudták visszatartani az asszonyok, hogy kulcsra zárták az ajtót.

A parasztok a gabonát bámulták; szemük ragyogott. Asszonyok és gyermekek közeledtek. Zsákokat hoztak. Kandim felesége és lánya két zsákot és két szatyrot cipelt.

— Ártik, ne feledd, Halnazár sokat vett el tőlem!

Ártik megnyugtatta:

— Tudom, Kandim-aga, a bej nagyon megkárosított. Te két részt kapsz!

Ártik vezette az osztást. Minden zaj nélkül, teljes rendben kapta meg mindenki a maga részét.

Halnazár a sátorban feküdt, figyelte a beszűrődő hangokat. Szomorú gondolatok gyötörték. Úgy számított, hogy minden gabonáért tevét, minden pudért szőnyeget, és minden tíz fontért pedig más díszítéseket szerezhet. Azt hitte, jövő évben már eléri Arutyun gazdagságát. Üzletet akart nyitni a városban; malmot és gyapottisztító üzemet szándékozott felállítani. De most oda a gazdagság...

Végül nem bírta tovább. Nyöszörögve felállt, hosszú, vékony vesszőt és kést vett kezébe; a veremhez ment. Ismert névről mindenkit. Most feljegyezte, mennyit vittek el?

Ártik mérte egy nagy vödörrel a búzát, Asir számolta. Húsz vedernyit adtak minden családnak; ahol sok gyerek volt — huszonötöt. Kandimot elfogta az öröm, mikor zsákjába öntötték a gabonát. Dagadt arca ragyogott, bágyadt szemébe visszatért az élet.

— Ej, asszony! Most már földhöz vághatod az olajos pogácsát! Éljen Halnazár-bej!... — felnevetett.

Ez a nevetés megzavarta Halnazár munkáját. Nem tudta, feljegyezte-e Kandim részét, vagy sem. Kandim azonban nem törődött vele — csak vésse tele Halnazár sátrának minden póznáját, ha úgy tetszik. Már elfelejtette gondjait. Nyolcéves kislánya, akit Halnazár valamikor ezen a helyen ütött meg, az egyik teli szatyrot már kunyhójuk felé vonszolta. Tavaly nem nézett utána Halnazár, amikor sírva elment, de most úgy érezte, a búzával szívét szakítja ki...

Ártik magának nem tartott meg semmit. „A családot Mered tartja, magam pedig nem igen vagyok itthon" — gondolta. De mikor Asirra került a sor, húsz vedernyit adott neki — mint kárpótlást a front mögötti munkáért — és újabb húsz vederrel, hogy ruhát vehessen magának. Halnazáron kívül senki nem tett ellenvetést.

A verem embermagasságnál mélyebb volt. Mintegy hatvan teverakomány gabona került elő belőle. Mindenkinek annyi jutott, hogy elélhetett rajta kora tavaszig. A nagyon szegényeknek még megpótolták az adagját. Asirnak ekkor jutott eszébe Mávi; valamit súgott Artik fülébe. Artik a maradék huszonöt vedernyi gabonát egy külön zsákba töltötte.

Halnazár bénultan nézte az üres vermet. Az utolsó zsáknál megkérdezte:

— Ez kinek a része?

Ártik mosolyogva felelt:

— Bej-aga, ez isten része!

13

A FEKETE SÁTRAT Ártik már nem látta oly sivárnak, mint egy évvel ezelőtt. A sátor külseje még mindig hosszúkás fekete dinnyére emlékeztetett ugyan, de belül vöröslött, akár a tűz. Tele volt kisebb-nagyobb élénkszínű, szépmintájú szőnyeggel.

A sátor egész virágoskertnek hatott. De legfőbb díszének Artik a selyemruhás, selyemfejkendős Ajnát látta. Különösen annak örült, hogy a szőnyegeket mind Ajna csinálta.

Ártik úgy találta, hogy a férjes nő öltözete kétszeresen emeli Ajna szépségét. Gyönyörködött feleségének mozdulataiban, amikor Ajna fölállította a szamovárt vagy a teáskannát tisztogatta. Nyugodt, könnyű mozgással dolgozott. Artik tetszéssel figyelte. Ajna nagy rendet tartott; sátrában minden ragyogott a tisztaságtól.

Mióta Ajna szerencsésen sátrukba került, Nurdzsahán szinte megfiatalodott. Nagyon elégedett volt menyével, valósággal hálát érzett iránta.

Seker is megváltozott. Most már selyemruhát hordott; szemében értelem fénylett. Nagyon szeretett varrogatni, Ajna tanította őt kézimunkára.

Nurdzsahán azt mesélte, hogy Ajna jó hatással van a szomszédokra is. Az asszonyok és lányok tanácsot kérnek tőle, szőnyegeinek pedig csodájára járnak. Sok asszony már tőle tanulja a szövést.

Ajna teát készített Ártiknak és férje mellé telepedett. Ártik gyönyörködve nézte arcának gödröcskéit.

— Sokáig maradtál a városban... — kezdte Ajna, de megakadt.

Ártik mosolyogva felelt neki.

— Értelek, Ajnám. Tudom, türelmetlenül várod visszatérésemet. Én sem feledkezem meg soha rólad.

— Akkor, hát miért?...

— Ilyen az élet most. Nem tudok szabadulni tőle.

— Talán érdekesebb a városban élni, mint itthon, Ártikdzsán?

Ártik megfogta felesége kezét.

— Akárhol járok is, Ajnám, a szívem veled van.

— Tudom. De még jobb, ha magad is itt vagy.

— Azt akarod, hogy ne foglalkozzam közösségi dolgokkal és otthonülő legyek?

— Nem. Csupán azért beszélek így, mert mindig látni szeretnélek. Akárcsak a nép, én is büszke vagyok rád. Tetszik nekem, hogy kiválsz a többiek közül.

Ártik újra láthatta, hogy Ajna mennyire megérti őt. Soha nem felejtette el, hogy szerelemből vette feleségül; emlékezett rá, milyen nehezen szerezte meg. Soha nem akart elválni Ajnától. De ilyen időkben az ember nem heverészhet tétlenül. Mindenben Ajna kedvét kereste, de otthon nem maradt volna, még feleségének kérésére sem.

Ártik a tea mellett elbeszélte Ajnának és anyjának a gabona felosztását.

— Fiam, a szent könyvek megengedik ezt a dolgot? — kérdezte ijedten Nurdzsahán.

— A lopást is megengedik, ha ezen múlik az élet. Jogosan vettük el tőle...

— Ha ez jogos, akkor miért ment végbe ilyen jajgatás közepett?

— Talán mi örültünk, mikor Halnazár elvette tőlünk?

— De hiszen ő először pénzt adott, csak azután vette el.

— Mennyit kaptál te ebből a pénzből?

— Én? Egy garast sem!

— Hát a sátradba került kenyér?

— Ugyan honnan?

— Akkor hová lett az én egész évi munkám?

Nurdzsahán nem tudott felelni. Jól emlékezett rá, mennyit dolgoztak egész évben és milyen sokat éheztek azután, de azt nem értette, mint húzott hasznot Halnazár az ő munkájukból. Nem tartotta helyesnek, hogy erővel elveszik másnak a javait

— még ha a bejét is. Annak azonban örült, hogy Kandim és a többi szegény nem hal éhen. Eszébe jutott, hány zsák búzát vitt el Halnazár; most minden zsákért tevét meg tehenet lehet kapni. Hirtelen öreges kapzsiság ébredt benne. Már elfeledkezett a bej iránti sajnálatról és a szent könyvekről.

— Mennyi jutott neked, Ártik-dzsán?

Artik visszagondolt anyja első szavaira és elmosolyodott.

— Anyám, míg Ajna egészséges és nekem helyén van a fejem, nem fogsz éhezni.

— Olvan sokat kaptál, gyermekem?

— Hát sokra van szükségünk?

— A jóval nehezen elégíti ki magát az ember.

— Nem félsz a szent könyvektől?

Nurdzsahán észbekapott és legyintett.

— Nem! Idegen jószág nem kell nekem. Azt hittem, hogy a magadét kaptad vissza, azért kérdeztem.

— Az sem volna bűn, ha vettem volna Halnazár búzájából. De azt akartam, hogy az éhezőknek több jusson.

— Jól tetted, báránykám! De csak nem készülsz megint elmenni? Ha nem vagy itthon, mindig aggódom — nem ért-e valami baj. Nem adhatnád vissza gazdádnak a fegyvert és a vállpántot?

Ártik Szári szavaival felelt:

— Mama, a férfi csak a sírban tud pihenni.

— Nélküled is megcsinálnak mindent, fiam!

— Nem arra születtem, hogy feküdjem és magamra húzzam a takarót. Az igazi élet számomra a tevékenykedés.

— Jobb volna, ha itthon dolgoznál.

— Ha nyugodtan itthon ültem volna, Ajnát sem kapom meg. Nem igaz, Ajna?

Ajna szótlanul mosolygott. Nurdzsahán feléje integett, mintha csak azt mondaná: „Beszélj te is a lelkére. Kettőnknek bizonyára sikerül itthon tartani".

Ártik észrevette a jeleket. Tréfásan szólt:

— Ajnának is ez a véleménye. Ha nem hiszed, kérdezd meg.

Nurdzsahán nyugtalanul nézett menyére.

— Így van, Ajna-dzsán?

— Mama, a bátrat nem fogja a golyó — felelte Ajna.

— Hát te még támogatod? Az én lelkem gyenge, fiam. Te bizonyosan jobban érted a világot. De azért légy óvatos...

Ajna egy darabon elkísérte férjét.

— Értünk ne aggódjál, Artik. Tetszik nekem, hogy nem vagy befolyásolható — mondta bátran.

— Ajnám, tudtam, hogy megértesz.

14

MIUTÁN VISSZATÉRT TEDZSENBE, Ártik röviden elmondta Eziznek a történteket. Nem titkolt semmit.

Eziz elkomorodott.

— Mit mondtam neked, mikor elmentél? — kérdezte.

Ártik nyugodtan válaszolt:

— Eziz-khán, én nem ígértem semmit.

Eziz már nem birta tűrtöztetni magát. Rekedten rárivalt:

— Mit parancsoltam? Felelj!

Ártikban is felforrt a vér. Mélyet sóhajtott. „Saját akaratom szerint cselekedtem!" — akarta kiáltani még hangosabban, de fékezte magát.

— Eziz-khán! Nem azért hordom a fegyveredet, hogy vakon kövesselek. Nekem is megvannak a magam céljai, törekvései... Hiszen nem vagyok halott.

— Azt látom. De ezzel alattam vágod a fát.

— Eziz-khán, tévedsz!

— Ki téved?

— Te! Ha ez volna a szándékom, Kulli-khánhoz állottam volna be katonának. A felkelés idejében és most is hozzád csatlakoztam. Az életemet kockáztatom érted. De az akaratomat nem adom el! A népért akarok harcolni. Ha ebben megakadályozol, vedd vissza a fegyvert! — szólt Ártik. Földre dobta puskáját és a tölténytartót.

Eziz még egyszer Ártikra nézett és lehorgasztotta fejét. Az ember, akit bizalmával megajándékozott, elleneszegült akaratának. „Ha most nem lépek fel határozottan, — gondolta Eziz — többé nem várhatok jót tőle. Egy csapásra végeznem kell

vele." A düh szinte elvakította, de ekkor egy másik gondolat ötlött agyába: „Ilyen erőt nem lehet nélkülözni. Ha ma elküldöm őt, holnap elveszthetem Kizil-khánt is. Akit elriasztok magamtól, az ellenséghez csatlakozhatik..." Lassan lecsillapodott. Rájött, hogy nem tanácsos megbántani azt a párthívét, akit a parasztok mindenfelé ismernek és tisztelnek. Saját erejét gyengíti ezzel. Egyideig még ellentétes érzések és gondolatok viaskodtak benne.

Úgy vélte, hogy Halnazár, vagy Ártik elvesztése egyaránt kellemetlen számára. Már pedig, úgylátszik, mind a kettőt nem tarthatja meg. Hosszas mérlegelés után arra az eredményre jutott, hogy Ártik nagyobb értéket jelent. Félretette hát haragját, nyájasabban szólt hozzá:

— Artik, egyetértésben kell dolgoznunk. Bánt a zárkózottságod! Nem cserélnélek el száz Halnazárhoz hasonló bejért. De kérlek, ha következő alkalommal ilyen ügyben kell döntened, értesíts engem előre, akkor nem kerülök kényes helyzetbe és nem tehetek neked szemrehányást. Most azt mondhatják, hogy Eziz-khán kegyetlenebb a cárnál — kifosztja saját híveit!

— Legfeljebb négy-öt bej beszél így, a nép azonban hálás neked.

— Te többet érintkezel a néppel, bizonyára jobban ismered. Mindenesetre, légy óvatosabb.

— Eziz-khán, ez világos dolog: Halnazár gabonájának szétosztásával száz szegény családot mentettünk meg a haláltól.

Eziz belátta, hogy ha már Artik mellett döntött, nem állhat meg félúton. Igaza van ennek a makacs legénynek: egy bej elégedetlenségének árán száz ember hűségét lehet megnyerni. Már pedig az a legfontosabb, hogy tömegeket tudjon maga mögött. Nem lehet másra tekintettel.

— Hozz magaddal néhány harcost — szólt Eziz — és vezess oda, ahol láthatom a nép életét. Hadd tudja meg mindenki, hogy Eziz-khán a nép pártján áll!

Artik meglepődött és örült. Gyorsan teljesítette a parancsot. Néhány dzsigit kíséretében végigmentek a város főutcáján. Az út végén hatalmas tömeget láttak.

— Nézd, Eziz-khán, — szólt Artik, ujjával a tömeg felé mutatva — ez a zsibvásár!

Felhős volt az ég. Néhány árva napsugár vigasztalan fényt vetett a nyomorúságos tömegre. Minden ember kiéhezettnek látszott és reszketett a hidegtől. Az áru, amelyet itt vettek és

adtak, nem ért egy lyukas garast sem. Sok éhes paraszt tolongott. Éhes parasztok gyűltek itt össze, kik a faluban nem találtak munkát és élelmet; most a városba özönlöttek.

Néhány helyen nagy üstökben növényi olajjal húst sütöttek. Roszszagú, kesernyés füst szállt a levegőben. De az emberek olyan élvezettel szívták be, akár a piláf illatát. Nagyokat nyelve, sóváran nézték az üstöket és azokat a boldogokat, kik a kemény, inas húst rágták. Néhányan kijátszva az árus figyelmét, kikaptak egy darabot és elszaladtak. Nagy zajjal kergették őket. Senki sem volt, aki fenntartotta volna a rendet és megakadályozta volna a veszekedést. Néha jókora darab fekete húsokat kínáltak eladásra; de az árusok nem kérdezték, hogy kutya- vagy szamárhús-e.

Az árusok kiáltoztak:

— Itt a jó zsíros hús! Itt a bárányhús! Gyertek!....

Egy középtermetű, sovány férfi egyre az üstök körül ólálkodott. Bizonyára nem volt pénze, hogy ennivalót vegyen. Sóvár pillantását nem tudta más irányba fordítani. Úgy tűnt, hogy egy falásra le tudna nyelni mindent. Egyre közelebb sündörgött. Hirtelen kiragadott egy darab csontos húst az egyik üstből. Nem is próbált menekülni, rögtön nekiesett az ételnek. A tulajdonos ki akarta rántani kezéből. De a sovány kéz erősen fogta a zsákmányt. Az árus ekkor ütni kezdte a tolvajt, a földre dobta és rugdosta. Az ember nem törődött az ütésekkel, tovább folytatta az evést. Körülöttük az emberek bámészkodva megálltak, de senki sem lépett közbe az áldozat érdekében.

Úgylátszik, senkit nem bántott, hogy a szeme előtt vernek egy embert.

Artik vállonragadta az árust, dühösen rátámadt:

— Van lelkiismereted? Ez a szerencsétlen már kivetkőzött emberi mivoltából, a sír szélén áll és te a helyett, hogy enni adnál neki, még bántalmazod. Szégyeld magad!

A megvert ember még mindig a földön feküdt. Nem maradt már semmi hús a csonton, de azért élvezettel szopogatta. Végre megértette, hogy pártfogóra talált. Szenvedő pillantást vetett Artikra, kezére hajtotta fejét és sírvafakadt. Egész teste remegett, de szeméből nem hullott könny.

„Az én népem — gondolta izgatottan Artik — nem viselkedik gyáván az ütésekkel szemben. Mennyire elgyengíti az embert az éhség!" A szerencsétlennek két-három bankót dugott a zsebébe.

— Testvér, ne essél kétségbe! Csak bátran!

Az eddig érzéketlen tömeg hirtelen felocsudott. Halk zúgás támadt, mely egyre nőtt. Panasz, de fenyegetés is csengett benne. Most látták meg a díszes ruhájával kiváló Ezizt és Artikot.

Az asszonyok jajveszékelni kezdtek.

— Elpusztulunk!

— Meghalnak a gyermekeink, Eziz-khán!

— Nincs kenyér! Eziz-khán, kenyeret!...

Egy rongyosöltözetű embert elfogott a düh; az árushoz rohant, egy rúgással felborította az üstöt...

A nyomornak ebben a szörnyű áradatában Artik egészen megfeledkezett Ezizről. A khán most megszólalt:

— Meggyőztél, Artik. El kell venni a bejek javait és szétosztani a szegények között. Még halálbüntetés is járna nekik!

Meghagyta Artiknak, hogy kövesse a katonákkal és nyomban a kereskedők és nagygazdák raktárai felé indult. Néhányukat erőszakkal kényszerített a csűrök kinyitására, máshol letörte a zárt. Megnézte a készleteket, azután őröket állított mellé. Amikor Kotur kereskedőre került a sor, az könyörögni kezdett:

— Khán úr, hiszen a te embered vagyok! Én is segítettelek rangod elérésében. Még sok pénzem van Dzsizákban és Fergánban. Te is megbánod, ha váltóim elértéktelenednek.

— Eleget harácsoltál össze a falvakban — szólt rá szigorúan Eziz. — Egy hajszálon függ a nép élete és te a váltóidat félted!

— Legalább a városi árat fizesd meg...

— Annyit fizetünk érte, amennyiért magad vetted. Azt is csak akkor, ha pénzünk lesz.

Kotur kereskedő megragadta Eziz köpenyének szélét és tovább rimánkodott. Eziz elfordult tőle és így szólt az őrhöz:

— Ha a magtár ajtajához közeledik, lődd le! — és Koturra mutatott.

E szavakkal eltávozott.

— Eziz-khán, hiszen a te embered vagyok!... ismételte egyre Kotur.

De Eziz már nem hallotta.

Ugyanilyen határozottsággal vette birtokába a város egyik legnagyobb sütődéjét, ahol rengeteg felhalmozott lisztet talál-

tak. Kihirdette, hogy minden falusi szegény ezentúl egy font kenyeret kap naponta.

Kitűnő hangulatban tért vissza a karaván-szerájba. Diadalmasan pödörgette bajuszát.

— Egyedül Halnazár búzájával nem lehet betömni minden éhes szájat. Úgy kell segíteni a népen, ahogyan én teszem — mondta Artiknak.

— Nem rendelkezünk egyenlő erővel, Eziz-khán; a fát, melyet én csak megrázok, te kirántod gyökerestől.

Artik őszintén beszélt. De Eziz önelégült mosolya nem tetszett neki. „Ha nincs ott Kulli-khán, Iván ezt már rég véghez vitte volna. Eziz pedig csak most, hogy látta a népet, határozta el magát. Eziz szabad, de Iván keze meg van kötve..." Eszébe ötlött a mondás: „Amíg a bölcs habozik, az esztelen kétszer is megházasítja fiát..." Ekkor jött vele szemben Halnazár-bej. Artik elmosolyodott.

„Meglátjuk, hogy beszél Eziz a tárgyalás után" — gondolta Artik, miközben katonáihoz ment.

Halnazár siránkozva mesélte el Eziznek a történteket.

— Eziz-khán, — fejezte be szavait — itt nemcsak arról van szó, hogy engem kiraboltak. Az ilyen esetek tönkreteszik jóhírnevedet.

— Bej-aga, — szólt csípősen Eziz — de hiszen te azt mondtad, hogy nincs fölösleges gabonád.

— Mi fölösleges abból? Ezt rossz napokra tettem félre.

— Hát nem hoztunk olyan határozatot, hogy mindent ki kell osztani az éhezőknek?

— A határozat megtörtént, de azt jelenti ez, hogy minden csavargó lábbal taposhat rajtam? Nekem magamnak kellett volna odaadnom a búzát...

— Miért nem tetted?

— Második parancsodat vártam.

— No lám! Hát én azt parancsoltam Artiknak, hogy Halnazárnál kezdjük.

— Hm! Szóval így.

— Így, Halnazár-bej!

A bej ajkát rágta. Sóhajtozott és feszengett.

— Tehát magadhoz csalogatod a kutyát, azután megütöd? — kérdezte remegő hangon.

Ezizt nem hatotta meg tanácsosának szomorú arca. Gú-

nyosan akart felelni, de egyszerre elkomorodott — eszébe jutott a vásár, az éhes tömeg fenyegető zúgása.

— Figyelj ide, bej-aga, — szólt békítően — ne vedd szívedre a történteket. Hosszú úton nem lehet megsiratni minden elhullott tevét. Fontos az, hogy célhoz érjen a karaván. Holnap elvesszük Arzimami malmát, valamennyi raktárával együtt. Azzal, amit ma helyeztem őrség alá, óriási mennyiség gyűlik össze. Ezt rád bízom. Kétharmadot ossz ki az éhezőknek, a többit megtarthatod... Lám, te kapod vissza elsőnek, amit elvettünk. Idővel mindent visszafizetünk a gazdagoknak, de most meg kell osztani vagyonukat a szegényekkel, különben nem tudjuk megnyugtatni a népet. Emlékszem, a tanácsban arról beszéltél, hogy egyetértésre van szükség. Igazságot mondtál, de éppen ezért egyelőre teret kell adni a népnek. Hallottam, hogy Iván Csernisov is a készletek elkobzását követeli, de Kullikhán megakadályozza. Amíg ők ott civakodnak, mi cselekszünk. Jól megértettél?... Ha igen, akkor többé nem teszel szemrehányást...

Félóra multán Halnazár-bej megnyugodva távozott Eziztől. Úgy viselkedett, mintha misem történt volna.

15

A FIATAL SZOVJET HATALOMMAL sok ellenség szállt szembe. Mindent felhasználtak, hogy fejlődését megnehezítsék; az országon belül összefogásra törekedtek, a külső ellenségnek pedig sietve szolgálatába szegődtek, hogy együttes csapást mérhessenek a proletár forradalomra. Különösen erős tevékenységet fejtettek ki a határvidékeken.

Ezerkilencszáztizenhét decemberében új esemény izgatta fel Közép-Ázsia lakosságát. Kokande városában nemzeti kongresszusra hívták össze a muzulmán vallású turkesztáni népek képviselőit. Ezt a kongresszust a bejek, gyárosok, kereskedők szervezték. Az előkészületeket az intelligencia végezte, de ez a réteg testestől, lelkestől eladta magát a burzsoáziának. A kongresszus mivolta felől nem lehetett kétség — az európaiak közül csak fehérgárdisták vettek részt. Még a résztvevők közül sem tudta mindenki, milyen hatalom dolgozik a fiatal szovjet köztársaság megbuktatásán.

Ashabádból külön vonat vitte a türkmén burzsoázia képviselőit a kongresszusra. A küldöttek szalonkocsiját tekin szőnyegek díszítették. A küldöttséget Nijaz-bég, a volt cári tiszt vezette. Az alacsonytermetű, sovány férfi jólszabott, vörös köpenyt viselt. Selyem öve felett derékszíjat hordott, melyről aranyozott kard csüngött. A vonatot kísérő katonák „bajár"-nak szólították.

Tedzsenben rövid időre megállt a vonat. Az állomáson Eziz fogadta. Nijaz-bég meghívta őt a kocsijába. Hamar összebarátkoztak.

Első pillantásra megtetszettek egymásnak. Nijaz-bég nem akarta Eziznek a mohamedánok számára tiltott vodkát ajánd-

lani, limonádéval kínálta hát. Eziz életében először ült szalonkocsiban; csodálkozva nézegetett körül. „Ezek az emberek jól tudnak élni" — gondolta helyeslően. Szerette volna megismerni Nijaz-bég nézeteit. Arról beszélt, hogy most már döntő csapást kellene mérni a Kulli-khán vezette szovjet katonaságra. Nijaz-bég várakozást tanácsolt.

— Várj még, Eziz-khán — mondta. — A kongresszusról visszatérőben feltétlenül megállok itt. Akkor megbeszéljük ezt a dolgot.

E rövid, óvatos beszélgetésből többé-kevésbbé megismerték egymást. Nijaz-bég arra a következtetésre jutott: „Ha Eziz nem csúszik ki a kezünkből, egész Turkesztánban urak leszünk". Eziz pedig azt gondolta: „Nijaz-bég nem törődik a néppel. Azért ki kell használni. Igaz, tetszik is nekem. Alkalomadtán segítségemre lehet. Ha pedig erős vagyok, ők kérik majd támogatásomat..." De egymás gondolatai mögé nem láttak be. Nijaz-bég az orosz monarchia visszaállításáról álmodozott, Eziz pedig önálló khánság kiépítésére törekedett.

A nacionalizmus két vezetője befejezte beszélgetését. Eziz Madir-isánhoz csatlakozott.

A kokandei kongresszus fő kérdése az volt, hogyan harcoljanak a szovjet hatalommal és hogyan építsenek fel Turkesztánban polgári-nacionalista uralmat. A megbeszélések eredményeként ellenforradalmár „kormányt" állítottak fel és Turkesztánt autonóm területnek nyilvánították.

Egy bizalmas tárgyaláson az új „kormány" képviselője elmondta, hogy az egyik imperialista nagyhatalom hajlandó őket katonasággal is támogatni. A bejek, gyárosok és fehérgárdisták rögtön feleskŭdtek ennek szolgálatára. Katonai alakulatokat szerveztek. Az első haditettet Irgas-bej vitte véghez; legyőzött egy rablóbandát.

Mohamed próféta születésnapját, december huszonhatodikát, türkmén nemzeti ünnepnek nyilvánították és szemlét tartottak az ellenforradalmi erők felett.

Tedzsenben is ünnepelni akarták ezt a napot. A városi tanács értesült róla, hogy Eziz fellépésre készül, ezért előző estén megbeszélésre gyűltek össze.

Felvetettek minden Ezizzel kapcsolatos problémát. Iván Timofejevics Csernisov véleménye szerint a holnapi „ünnep" békésen folyik le, Eziz nem mer játszani a tűzzel. Mindenesetre a szovjet katonaságnak készen kell állnia.

Egy tanácstag ellenkezett:

— Eziz vérontással akar ünnepelni. A vérre pedig vérrel kell felelnünk.

Kulli-khán azt követelte, hogy még az éjjel végezzenek Ezizzel.

Csernisov semmiféle támadással nem akarta kihívni a fegyveres összetűzést. Tudta, hogy a tedzseni Vörös Gárda még gyenge; nem bír megbirkózni Ezizzel.

Kulli-khán nem értett vele egyet.

— A Vörös gárda biztosa én vagyok! Akár beleegyezik a tanács, akár nem, ma hajnalban leszámolok Ezizzel.

— Te vagy a biztos, Kulli-khán, de én vagyok a parancsnok — szólt Keleu-khán. Fontoskodva pödörgette bajuszát. — Szívem szerint beszéltél. Ne is várjuk meg a hajnalt. Támadjunk most rögtön.

Csernisov nem törődött követeléseikkel. Megmaradt véleménye mellett.

— Mindig makacskodol, Kulli-khán — mondta szemrehányóan. — Mikor arról beszéltünk, hogy el kell venni a bejek készletét és így segíteni a szegényeken, ez ellen is vadul kikeltél. A tanács akkor nagy hibát követett el azzal, hogy rád hallgatott. Az eredményt magad is láthatod: Eziz megnyerte a parasztokat, mert azt tette, amit nekünk kellett volna tennünk. Most második hibát akarsz elkövetni. Csakhogy nem hagyjuk. Bár te vagy a biztos, Keleu-khán meg a parancsnok, a katonaság nem mozdul helyéről a tanács engedélye és a területi tanács jóváhagyása nélkül!

— Nálam a fegyver! — kiáltotta Kulli-khán és ökölbeszorította kezét. — Én feltétlenül...

— Hallgass! — szakította félbe haragosan Iván Timofejevics. — Ha még egy szót szólasz, leteszed a fegyvert ide az asztalra!

Mély csend támadt. Keleu-khán segédje csodálkozva nézett körül.

— Nézd, hogy dühöngenek! Ha verekedés nélkül nem tudsz élni, Kulli-khán, gyere verekedjél velem. Ha pedig mindenáron fegyverre van szükséged, Iván, vedd el az enyémet. Nézzenek oda...

Ata-Djali nem tűnt ki nagy eszével. De nem hiába mondják, hogy a bolond száz ostoba között egy okosat is beszél. Mindenki megnyugodott. Kulli-khán elgondolkodott. Megértette, hogy ha

Ivánnal és a tanáccsal szakít, már sehova sem mehet. Eziz még azon a napon elfogatná. Megbánta hevességét, de méltósága nem engedte, hogy ezt nyilvánosan bevallja.

Csernisov már nyugodt hangon fejezte be beszédét.

— Először, még gyengébbek vagyunk Eziznél. Másodszor most az egész környékbeli parasztság a városban tartózkodik. Van egy türkmén közmondás: „Ahol két ló rugdalódzik, ott a szamár pórul jár". Ha fegyveres összetűzés támad, az ártatlan parasztok is szenvednek. Ezt nem szabad megengedni. Akkor is ki kell térnünk, ha Eziz keres ürügyet a verekedésre. Csak nyilt támadás esetén állhatunk ellen.

Kulli-khán újra csak nem tudta megállni szó nélkül.

— Tehát hajtsuk meg a fejünket Eziz előtt és mondjuk: „Engedelmeskedem, uram"?

— Soha! Eljön az idő, amikor Eziz kénytelen lesz engedni a nép hatalmának. Ha ezt siette ni akarjá o , Ashab dba e l mennem tanácskozni.

Végül teljes egészében elfogadták Csernisov álláspontját.

Éjjel a fösvény ég, mely egész évben egy csepp vizet sem adott a földnek, hirtelen bőkezűvé vált. Már este felhők vonultak a kék égre, a levegőben esőszag érződött. Éjfélre sűrű hó hullott. A kiszáradt földre vastag fehér takaró borult. Mikor a kakas harmadszor kiáltott, oszlani kezdtek a felhők; reggelre teljesen kitisztult az ég. Az emberek lába alatt csikorgott a hó, szájukból pára csapott ki.

Szinte az egész muzulmán lakosság a városban tolongott. Egyre érkeztek a papok és vének. Madir-isan Eziz mellett vonult; zöld lobogót hordozott.

A főutcát elözönlötték az emberek. A tömeg a templomtéren keresztül Karabaali mecsetjéhez tartott. Madir-isán könnyezve kiabált:

— Ó isten!... Ó próféta!...

Eziz másik tanácsosa, Alti-szopi, néhányszor hangosan felkiáltott:

— Éljen az izlám! Éljen Eziz-khán!

A nép hidegtől remegve járta körül a mecsetet és közben Madir-isán és Alti-szopi kiáltásait ismételte. Madir-isán végül egy emelvényre lépett. A zászlót Anna-Kurban, Jumurtgacsira és Halnazár-bejre bízta. Alti-szopi felment a minaretre és onnan kiáltozott:

— Allah nagy! Allah akbár!

Az egyszerű nép előtt álomnak tetszett mindez. Azt gondolták: mi köze az imának Ezizhez? Mi ez? Talán muzulmán államot állít fel?... Úgylátszik, ez a célja. Ki más osztana naponta egy font kenyeret? Adja isten, hogy a Tedzsenka medre megteljék vízzel. Akkor hadd éljen Eziz-khán!

Eziz megbízásából Alti-szopi elmagyarázta az autonóm állam mivoltát és céljait. Élénk arcjátékkal beszélt, gyakran törölgette szemét kendőjével.

Jumurtgacsi és Halnazár keze már egészen elzsibbadt a zászló tartásától. Halnazár most mindenre ellenségesen nézett, még nem felejtette el gabonájának elvesztését. Nem hitt Eziz ígéretének, hogy visszakapják javaikat. Elgyengült a csapás alatt, csak azt kívánta, hogy a gyűlés mielőbb végetérjen.

Eziz a középre lépett. Büszkén végignézett az embereken és lassan beszélni kezdett:

— Emberek! Papok! Vének! Ma nemcsak Mohamed próféta születését ünnepeljük, hanem a hatalom megszerzését is. Mától kezdve mindent a szent könyvek szellemében intézünk. A segítségetekre van szükségem. Mostanáig két hatalom uralkodott a városban. Első adandó alkalommal megsemmisítjük a másikat. Térjünk rá az igaz útra, az izlám útjára! Éljen az izlám!

Elsőnek Madir-isán kiáltott fel:

— Hurrá!...

A tömeg felkapta kiáltását.

16

EGY NAP új hír hozta izgalomba Gosa aul lakóit. Még fel sem kelt a nap, már mindenki erről suttogott:

— Halnazár felesége eltűnt!

— Mehinli megszökött!

— Mávival ment el!

Egy lány szökése is sok beszédre adott alkalmat. De ezen még nem csodálkoztak annyira, mint egy férjes nő szökésén. Mammá az utóbbi időben már egykedvűen figyelt minden eseményt, most azonban ő is szükségesnek tartotta megjegyezni:

— Nagyszerű! Amikor az én lányom szökött el, Halnazár mindennel megfenyegetett engem. Szeretném tudni, most kit fenyeget. Megkapta, amit megérdemelt!

Az öregek mindenfelé ezt az újságot tárgyalták.

— Ó... ó... úgylátszik, mindenütt vannak ilyen szégyentelen legények, akiknek a más felesége kell.

— Mostanáig nem is hallottunk olyat, hogy egy férjes asszony megszökött volna. Rossz előjel.

Az asszonyok mihelyt meghallották Mehinli szökésének hírét, rögtön a szomszédba rohantak. „Megszabadult a szenvedésektől" — beszélték. „Okosan cselekedett" — helyeseltek néhányan. Akadt azonban olyan is, aki elítélte Mehinli tettét.

Umszagul, akit Halnazár megsértett, most egyik sátorból a másikba járt. Még a közbenfekvő aulokba is elment. Mindenütt elmesélte Mehinli szökését. Elbeszélését rendszerint így végezte:

— Hogyne szökött volna el? Halnazár nem volt jó férje. A szegény asszonyt úgy etették, akár a kutyát! Éhesen kelt és éhesen feküdt a szerencsétlen. Most bosszút állt Halnazáron.

Beszélik, hogy Mehinli a bolsevikokhoz csatlakozott és börtönbe záratja Halnazárt. De a bej mindent megérdemel!...

Nehéz év volt ez Halnazár számára! Nagy megpróbáltatást jelentett Atajri ittléte, azután Artik megjelenése zavarta meg. Most pedig azok az emberek, akiket Halnazár a lakosság aljának tartott, csaknem ezer pud gabonától fosztották őt meg. Ráadásul még a felesége is megszökött. Hogy lehet mindezt elviselni? Hiszen nem állat, hanem ember és érzései vannak. Mennyire megszégyenítette őt Mehinli; ez az asszony, akit egy zsák árpáért vett és a csavargó, hontalan Mávi! Mit tegyen? Hogyan üldözze őket? Hol van az a nyomolvasó, akit utánuk küldhet? Hol van Hodzsamurát járásfő? Hol van Baba-khán törzsfő? És ha megtalálja a nyomot, amely talán egyenesen Eziz-khánhoz vezet, akkor mi lesz? Semmit sem ér el. Halnazár két tűz között érezte magát. Nem tisztelték már nevét és személyét. Úgy vélte, jobb volna már neki a föld alatt. „Legalább halálom után azt mondják rólam: Bátor ember volt" — gondolta magában.

Mehinli szökését követő napon, délben a bej kezébe vette revolverét, megtöltötte, felhúzta a ravaszt. Keze reszketett, szeme előtt sötétbe borult a világ. Melléhez szorította a fegyvert és reményét vesztetten lehúnyta szemét. Szíve vadul vert. Hirtelen önkénytelenül felnyitotta szemét és körülnézett. A füst nyíláson betűző napsugarak megvilágították a falon függő gyönyörű szőnyeget. Táncoltak a színes mintákon, mintha csak azt mondanák Halnazárnak: „Te ostoba! Itt akarod hagyni a vidám életet, a természet ajándékait? Bebújsz a fekete föld alá? Gondold meg magad!" Halnazár hangosan felsóhajtott. Milyen kellemes beszívni a friss levegőt! A sír szélén, Azrail angyal előtt megijedt. Lassan leeresztette a revolvert. Fülét ismerős hangok ütötték meg: Melekus nyerítése, kislányának csengő kacagása... Halnazár szinte újjászületett, életkedve visszatért. „Valóban ostoba vagyok! — gondolta. — Érdemes kétségbe esni Mehinli miatt? Hiszen inkább szolgálónak, mint feleségnek tekintettem. Úgy teszek, mintha Mávi öt évi szolgálatának fejében kapta volna őt fizetségül. De mit mond a nép? Mindegy, — beszélnek, azután elfelejtik. Egy pár napig kibirom!..."

Halnazár kiment a sátrába; az első ember, akit meglátott, Atajri volt. Halnazár szeme haragosan villant rá, mintha csak azt mondaná: „Mióta átlépted a küszöbömet, csupa szerencsét-

lenség ér. Elvesztettem a vagyonomat. Nem is ember vagy te, hanem rossz szellem! Mit nem adnék, hogy megszabaduljak tőled!" Atajri kiolvasta szeméből a gyűlöletet. Emlékezett rá, hogy egyszer Halnazár Ballit szidta: „Nem tudsz elbánni egy asszonnyal". Gonoszul nézett Halnazárra és így szólt:

— Talán engem okolsz a gyávaságodért? Ha meg akarod menteni becsületedet, vedd üldözőbe őket! — és kezével a város irányába mutatott.

Halnazár fogát csikorgatta...

Ekkor Mávi és Mehinli már a város felé közeledett.

Asir nemrég belépett a Vörös gárdába. Most ő segített Mávinak a felvételnél. Csernisov jóvoltából kaptak egy szobát. Mávi elhozta a huszonöt veder gabonát és egyéb készleteket. Mehinli önálló háztartás gazdasszonya lett. Adtak nekik kenyeret, vajat, teát és cukrot. Most már senki sem szidta és nem ütötte az asszonyt. Mehinliből újra Majsza lett, de már nem rendelkezhetett vele bárki. Sokszor eltöprengett, kinek köszönheti ezt a boldogságot. „Atajrinak? Nem. A cár bukásának? Nem. Asirnak? Nem. Mávinak? Nem. Magam értem el, ebben az új életben!"

Mávi pedig egyre azt mondta:

— Majszám! Te adtad nekem ezt a boldog életet...

Mikor meghallotta Mávi és Mehinli érkezésének hírét, Artik elment üdvözölni őket. Az úton Durdival találkozott. Úgy találta, hogy barátja ma különösen komor. Figyelmesen nézegette és végül megkérdezte:

— Miért vagy ilyen rossz hangulatban?

Durdi elég zárkózott természet volt, de Artikban teljesen megbízott.

— Nem ilyennek kívántam az életet — ismerte be nyiltan. — Nem tetszik nekem az emberek viselkedése.

— Ugyan miért? Van két-három szervezet a városunkban. Egyik sem felel meg neked?

— Nem.

— Te talán nem vagy muzulmán?

— Eziz vallásossága nincs ínyemre.

— Akkor hát csatlakozzál a vörösökhöz.

— Kulli-khánhoz? Eddig sem szíveltem.

— Akkor hát mit akarsz?

— Azt az igazságot, amelyet a forradalom hirdet.

— Azt hiszed, hogy ezt készen kapod?

— Hiszen én értem...

— Nem, Durdi, nem érted. Ha értenéd, nem ingadoznál a két tábor között. Valamikor nagyon sokat vártam tőled. Most már nem tetszel nekem. Annakidején te adtál nekem tanácsokat, most én mondom neked: csatlakozzál hozzám.

— Hozzád?

— Talán nem hiszel nekem?

— Eziznek nem hiszek.

— Nem bízol a munkájában?

— Nem. Attól tartok, hogy bajt hoz ránk.

— Durdi, én sem vagyok vak. Nem vagyunk Ezizhez kötve. Ha nem felel meg — más utat keresünk magunknak.

— Nem tudom...

— Látod, az nem tetszik nekem benned, hogy folyton tétovázol, nem mered döntő lépésre határozni magad.

Durdi nem felelt. Bármennyit korholta Artik, egyre csak azt mondta: „Meglátjuk". Artik sajnálkozva gondolt rá, amikor belépett Mávi szállására.

Artik üdvözölte Mehinlit és Mávit. Jól tudta, milyen életet éltek eddig.

— Nagyszerű, hogy itt vagytok!

De szemrehányást tett Mávinak, hogy nem hozzá, hanem Asirhoz és Kulli-khánhoz ment.

Nemsokára Asir lépett be. Tréfásan kezdtek beszélgetni, de végül vita keletkezett Artik és Asir között.

Asir azért ítélte el barátját, mert Eziznél szolgál, Artik pedig helytelennek tartotta, hogy Asir belépett a Vörös Gárdába. Először megpróbálták meggyőzni egymást, mentegették magukat és szemrehányást tettek a másiknak. Mindez azonban falrahányt borsó maradt. Artik egyszercsak felállt és el akart menni. Asir elállta az útját. Egymásra meredtek, hangtalanul, dühös tekintettel méregették egymást. Végül Asir fenyegető hangon megszólalt:

— Artik, addig el nem mégy, míg végleg nem döntesz.

Artik ingerülten felelt:

— Beszélgetésünk be van fejezve!

— Csak akkor mégy el, ha lelősz engem, vagy pedig én...

— Ostobaság volna. Inkább a csatában verekedjünk.

— Rendben van, vége a barátságunknak!

— Igen, mától fogva ellenségek vagyunk!

Még egy pillantást vetettek egymásra és Artik elsietett.

17

AZ EZIZ RENDEZTE ÜNNEPÉLY a tedzseni polgárinacionalista ellenforradalmi erők szemléje volt. Ezeknek az erőknek a segítségével kívánt Eziz mindig magasabbra emelkedni. A kokandei kongresszus határozatairól a nemrég visszaérkezett Madir-isán tudósította.

Eziz úgy találta, hogy erős befolyással rendelkezik a paraszti tömegek között. De látta azt is, hogy sok türkmén közömbösen, érdeklődés nélkül figyeli munkáját. Tudta, hogy a tanács jelentősége Kulli-khán jelenlétének ellenére egyre nő; Csernisov egyre több embert szervez be az igazságért folyó harcba. Sok Asirhoz hasonló férfi, akit az események kiszakítottak falujából, a tegnapi rabok, mint Mávi és Mehinli most a szovjet hatalom odaadó híveivé lettek és Csernisovban tökéletesen megbíztak. A tedzseni Vörös Gárdát sem lehet számításon kívül hagyni. Mindennek tudatában volt Eziz, míg az összecsapás idejét várta.

Iván Csernisov is érezte a veszély közeledését. *Turkesztán*ban már felütötte fejét az ellenforradalom. Közép-Ázsia gyülekező helye lett minden sötét szovjetellenes erőnek. A polgárinacionalisták, eszerek, fehér gárdisták, az Iránból visszatérő kozák csapatok, a Dzsunaidhoz hasonló feudális urak, mint Irgas-bej, Allajar-khán és Eziz fegyverkeztek a szovjet hatalom ellen. Valamennyiüket pedig egy imperialista hatalom tapasztalt keze irányította, mestere a gyarmati hódításoknak. Erről persze Csernisov még nem tudott. Csak tevékenységének eredményét érezte. Tedzsen valósággal forrongó katlanná változott, melyben ellentétes áramlatok küzdenek. Csernisov nem igen várhatott segítséget sehonnan. A taskenti tanács a *Tur-*

kesztán keleti részén fellángolt ellenforradalom elfojtásával foglalkozott, az ashabádi területi tanácsban pedig eszerek és fehérgárdisták ültek.

A városban egyre feszültebbé vált a helyzet. Le kellett volna fegyverezni Ezizt, lehetőleg kerülve az utcai harcokat. De ehhez sokkal nagyobb erőre lett volna szükség, mint amilyennel a tedzseni tanács rendelkezett. Azonkívül Csernisov mindig kevésbbé bízott Kulli-khánban. Elhatározta, hogy személyesen utazik Ashabádba segítséget kérni.

Eziz is arra a következtetésre jutott, hogy Ashabádhoz kell fordulnia. De méltóságán alulinak tartotta, hogy maga menjen Nijaz-béghez; Artikot küldte hát el egy levéllel, melyet Madir-isánnal írt meg.

Így történt, hogy Artik Csernisovval egy vonaton utazott Ashabád felé. Amint meglátta régi barátját, szeretett volna odarohanni hozzá, de egy gondolat megállította: hiszen azért utazik, hogy Iván ellen hozzon segítséget! Ekkor érezte meg Artik először, hogy Eziz mellett milyen messzire ment a szovjetellenes harc útján. Csernisov nem vette őt észre, Artik visszahúzódott hát egy másik kocsiba és érkezésig nem is mutatkozott.

Éppen értekezlet folyt a Nemzeti Muzulmán Bizottságban, amikor Artik betoppant. Az európai módon berendezett nagy szoba zsufolva volt emberekkel.

Artik Nijaz-bégen kívül, akit még Tedzsenben látott, nem ismert senkit. De a jelenlévők külseje elárulta őket. A kopasz bég mellett kövér kereskedő, azután egy hosszúszakállú bej ült. És még valaki, a többiektől elütő jelenség. Szakállt és felfelé csavart fekete bajuszt viselt. Fontoskodva járkált, szinte támolygott nagy hasának súlya alatt. Úgy látszott, hogy haragszik, de elfelejtette, kire.

Artik erősen megnézte a kerekarcú Oraz-szerdárt. Vállán ezredesi rangjelzést látott. Megértette, hogy a volt cári ezredes most a Káspin túli terület védelmezőjének képzeli magát.

„Ha ezek az emberek védelmeznek bennünket — elvesztünk" — gondolta Artik.

Hevesen vitatkoztak arról, választ ad-e a tanács két napon belül az elébeterjesztett követelésekre. Elismeri-e a Nemzeti Bizottságot a türkmén nép teljhatalmú szervezetének.

„Még maguk sem állnak biztos lábon — gondolta Artik. — Hogyan nyujthatnának nekünk segítséget?"

— Nem értem a Nemzeti Bizottság politikáját — beszélt habzó szájjal a kövér bég. — Ha nem adnak kielégítő választ, meg kell támadni a várost. Hiszen erősebbek vagyunk a tanácsnál. Ezt a halogató magatartást végül nem állom ki! Becsületszavamra, visszavonulok a bizottságtól! Nem lehet hagyni, hogy kigúnyoljanak bennünket!

A bég egészen elvörösödött haragjában. Úgy képzelte, hogy ő a bizottság lelke és nélküle tehetetlenek.

Nijaz-bég mosolyogva nézte. Artik hallotta, hogy ezt dünnyögi:

— Az ördög vigyen el! Ki hívott ide? Mindenbe beleütitek az orrotokat!

Eziz segélykérő levelének átolvasása után különböző vélemények hangzottak el. Néhányan egy század dzsigit elküldését javasolták. Nézetük szerint így végezni lehet Kulli-khánnal. Mások azt mondták: „Gondoljátok, hogy Eziz jobb, mint Kulli-khán? Ha megerősödik, majd ellenünk fordul". Egyesek azt tanácsolták, hogy Oraz-szerdár és Nijaz-bég utazzék Tedzsenbe és békítse össze az ellenfeleket. Voltak olyanok is, akik teljes közömbösséggel viseltettek e kérdés iránt.

Nem tudtak elhatározásra jutni; mindenki másról beszélt. Valamelyikük azt mondta, hogy a németek erős csapást mérhetnek az angolokra, ha megfelelően felhasználják a török hadsereget. A kövér bég is beleszólt a beszélgetésbe, bár nem sokat értett a dologhoz.

— Valóban. Véleményem szerint az angolok nem boldogulhatnak a törökökkel szemben. Magunk között szólva, beszéltem is erről egy török tiszttel.

Oraz-szerdár néhány újságot közölt, melyeknek éppen most vette hírét:

— Az Iránban állomásozó kozák csapatok az angol misszió fennhatósága alá helyezték magukat. Húsz ember utazott angol megbízásra Khivába és Bokharába. Nemcsak Iránban, de egész *Turkesztánban* működnek az angolok. Ha az oroszok nem is tudnak fellépni a németek és törökök ellen, megteszik ezt az angolok. Valószínűleg ezen a földön történik majd a nagyhatalmak véres összecsapása.

Ezek a hírek nem tettek különösebb hatást a jelenlévőkre. Mintha észre sem vették volna a hazájukat fenyegető halálos veszélyt. Artik érezte, hogy saját zsebükön kívül semmi nem

érdekli őket; bármely percben úgy itthagyhatják a gyűlést, akár egy unalmas teaházat.

Már megbánta, hogy Ashabádba jött. „Miért vagyok én itt? — gondolta. — Itt ugyanolyan kevéssé törődnek a néppel, mint a cári időkben." A hallottakból különösen egy dolog maradt meg emlékezetében — az az állítás, hogy Eziz a Nemzeti Bizottság segítségét csupán saját hatalmának megerősítésére akarja felhasználni. De hiszen Iván is beszélt Eziz hatalomvágyáról; tehát csupán ő, Artik, hisz abban, hogy Eziz a nép jóvoltáért küzd?...

Artik komor hangulatban hagyta el a gyűlést. Egész idő alatt nem szólt egy szót sem. Érezte, hogy semmi nem indítaná meg ezeket a lelkiismeretlen, kapzsi embereket. Kétségek gyötörték. Szívesen harcolt volna a népért, de miért támogassa egy khán törekvéseit?...

Amikor Artik az állomás felé lépkedett, Csernisov éppen befejezte beszédét a területi tanácsban. Nem volt könnyű Iván Timofejevicsnek olyan emberek előtt beszélni, kiknek a többsége — ezt bizonyosan tudta — ellenségesen viselkedett iránta. Különösen az okozott nehézséget, hogy az ashabádi bolsevikok, mint Zsinyikov, Molibozsko, Batnyikov, nem voltak jelen. Csernisov csak később tudta meg, hogy ez nem volt véletlen, — az eszer vezetők, Funtyikov és Dohov félrevezették őket a gyűlés időpontját illetően.

— Eziz napról-napra erősödik — mondta Csernisov. — Ismerjük a céljait. Khánságról álmodozik, megnyerte az éhező parasztságot. A „kokandei autonómia" jelszavait hangoztatja. Ha sokáig figyeljük tétlenül Eziz erőgyüjtését, Tedzsenben is megismétlődnek a taskenti véres események, ahol az autonómia hivei megtámadták a tanácsot. Eziz seregét le kell fegyverezni. Ehhez azonban segítségre van szükség, mivel a tedzseni Vörös Gárda nem elég erős. Ezt a segítséget kérem az ashabádi területi tanácstól — fejezte be határozottan Csernisov.

Észrevette, hogy a jelenlévők ellenvetésre készülődnek. Hozzátette:

— Ne gondoljátok, hogy ez helyi jellegű baj. Ha nem cselekszünk gyorsan, Eziz az egész vidékre kiterjeszti hatalmát.

— És visszahozza a cárt? — kérdezte gúnyosan Funtyikov.

— Azt nem, de ő lesz az uralkodó.

Azután a kövér Dohov emelkedett szólásra. Oktató han-

gon beszélt, éreztetni akarta, hogy Csernisov nem ért a politikához.

— Eziz kérdésében legyünk nagyon óvatosak. Ha egy türkmént megsértesz, ezer támad rád. Nem lehet nyiltan fellépni ellene. Szítani kell az ellentéteket, támogatni a többi befolyásos embert...

— Eziz lefegyverzése nem sérelem a nép számára — szakította félbe Csernisov. — Ellenkezőleg, felszabadulást jelent; végre ki lehetne osztani a földet és vizet a parasztok között. Amit ti javasoltok, nem más, mint az emberek egymás ellen uszítása. Ezt csinálta a cári politika is.

— Miért nem használod fel Kulli-khán tekintélyét?

— Nem bízom Kulli-khánban. Állandóan akadályozni igyekszik a tanács munkáját.

— Te vagy a tedzseni tanács elnöke. Ha nem tudsz megbirkózni a feladatokkal, miért ülsz ezen a helyen? — szólt Dohov.

— Tanácsunk nem kizárólag bolsevikokból áll. Sorainkban akadnak még kártékony elemek, épp úgy, mint köztetek is.

Funtyikov elsápadt, ferdén pillantott Iványra.

— Tudod, mit beszélsz?

— Ha a területi tanácsban minden rendjén megy, miért nem törődtök követeléseimmel? Miért támogatjátok Kulli-khánt? Hiszen Eziz megerősödésének éppen ő egyik oka.

Csernisov már szinte vádbeszédet mondott. Hivatkozott több esetre, amikor az ashabádi tanács megtagadta tőle a támogatást. Olyan erős szemrehányásokat hangoztatott, hogy Funtyikov fészkelődött a helyén és néhányszor megpróbált közbeszólni. De észrevette, hogy a terembe egy csoport vörösgárdista lép be, azután pedig az elkésett tanácstagok jönnek. Ez visszatartotta. Nem utasította el élesen Csernisov újabb kérését, hirtelen taktikát változtatott.

— Különös! — mondta. — Idejön egy ember, ügyészként lép fel, csaknem ellenforradalmisággal vádol mindnyájunkat — és miért? Azért, mert segítséget kér! Nem csodálatos, hogy ilyen viselkedéssel mindenkit ellenségévé tesz Tedzsenben... Tisztelt Csernisov elvtárs, foglalkozunk majd a tedzseni ügyekkel. Lehet, hogy nem lesz ínyére. Addig pedig hiába keres valakit, aki megegye a kását, melyet maga főzött. Ilyen bolond nem akad, ugye elvtársak? Tegyük fel, hogy az ashabádi tanács hajlandó megadni a kért segítséget. De ki meri kockáz-

tatni a fejét Csernisov hibái miatt?... — Funtyikov várt egy percig, azután diadalmasan fordult Iván Timofejevicshez: — Lám, nincs ilyen...

— Én elmegyek Tedzsenbe! — csendült fel hirtelen egy hang a terem mélyén.

— Kicsoda? — kérdezte megdöbbenve Futyikov.

— Én — ismételte a vörösgárdista és az elnök elé lépett.

Csernisov megismerte Alekszej Ticsenkot, aki egykor Artik után érdeklődött. Funtyikov már nem tudta visszavonni szavát.

Két óra mulva Csernisov Tedzsenbe indult Ticsenko szakaszának kíséretében. Összesen mintegy kétszáz főnyi erősítést vitt magával.

EZIZ bizonyára megtudta, hogy újabb szovjet katonaság érkezett a városba. Összehívta tanácsosait. De mikor Halnazárbej és Alti-szopi megjelent Tedzsenben, Ezizt nem találták ott. Azt hallották, hogy a khán ismeretlen helyre utazott, de hamarosan visszatér.

18

LESZÁLLT AZ ESTE. Bíborszínű felhők tündököltek az égen. Nyomott volt a levegő. A fákon verebek ugráltak és panaszosan csiripeltek.

Halnazár nyugtalanul járkált az udvaron. Az alkonyati homályban börtönnek tűnt előtte ez a hely. Nagyon csodálkozott, hogy Eziz még nem jött meg. Mialatt faltól-falig sétált, elgondolkodott. Még nem tért napirendre az őt ért csapások felett. Mióta Mehinli megszökött, a bej kerülte az embereket. Ma jött először a városba. Úgy vette észre, hogy az emberek elhúzódnak tőle. Még Alti-szopi is valamilyen kifogással magára hagyta és ismerőseihez ment. Senki sem maradt Halnazár mellett. „Mi lenne, ha én is elmennék valakihez?" — gondolta. Felsorolta magában városi ismerőseit. Artin-Hodzsájn már rég nem élt Tedzsenben; amint kitört a forradalom, összeszedte vagyonát és a Kaukázusba ment. Kotur kereskedő?... Lehetséges, hogy az már hallott Mehinli szökéséről és most kárörvendve fogadná. Nem, jobb, ha nem megy sehová. Elhatározta, hogy lefekszik aludni.

Hosszú ideig nem jött álom a szemére. Elgondolkodott a történteken, de nem talált vígasztalást. Utóbbi időben nagy vagyoni veszteségek is érték. Takarmányhiány következtében egész báránynyájai pusztultak el. Az aul környékén mindenütt tevéinek csontjai hevertek. „Talán én vagyok a hibás? — gondolta Halnazár. — Lehet, hogy megbántottam valakit? Isten küldte ezt a sorsot... Istenem, ments meg a legrosszabbtól! Akármilyen kevesem marad, megelégszem vele és áldom a nevedet!..." Végre hosszú töprengés után nyugtalan álomba merült.

Hirtelen lövésekre ébredt. Ijedten felugrott és egy ingben szaladt ki. Még sötét volt, csak a fegyverek villanásait látta. Zavaros kiáltozást hallott. „Eziz-khán! Artik!" — kiáltotta Halnazár. — Ebben a percben, mintha erős csapás érte volna mellét. Megtántorodott; szeme előtt összefolyt minden. „Fiam... Aga... Nem vagyok ellenség" — mormogta. A földre zuhant. Halála előtt még felnyitotta szemét, de semmit sem látott. Kiáltani, könyörögni akart, nyelve azonban nem engedelmeskedett. Nagy megbánást érzett, ajka hangtalanul mozgott...

Eziz lefegyverzését gyorsan, határozottan vitték véghez. Csernisov nem bízott már Kulli-khánban és a csapatok vezetését Ticsenkonak adta át. Még előző napon gondosan megfigyelték Kotur karavánszeráját, ahol Eziz emberei tanyáztak. Éjfél után a vörösgárdisták két csoportra oszlottak és bekerítették az épületet kelet és a vasútvonal felől. Eziz őrsége akkor vert riadót, amikor már elkésett az ellenállás. A dzsigitek fejvesztett lövöldözésbe kezdtek. Ekkor a vasút felől sortüzet adtak. Ez eldöntötte a harcot. A dzsigitek futásnak eredtek, fegyvereiket eldobálták és otthagyták Halnazár élettelen testét az udvaron. Eziz karavánszeráját elfoglalták a lovakkal és fegyverekkel együtt.

Csak néha hangzott fel még egy-egy lövés. Eziz legjobb harcosai még tovább lövöldöztek. Közöttük volt Artik is. A támadáskor hiába próbálta fenntartani a rendet fejvesztett katonái között. Mikor látta, hogy mindennek vége, átvetette magát a kerítésen és elfutott. Közben még néhányszor visszalőtt. Egy vörösgárdista üldözőbe vette. Artik feje fölött golyók fütyültek. Elrejtőzött egy alacsony kerítés mögött és lövéssel felelt. Üldözője is elbújt. Egyikük sem sajnálta a golyót. Amint az egyik felemelte fejét, a másik már lőtt. Hosszú idő telt így el. Artik most már takarékoskodott a golyókkal, szemrehányást tett magának hevességéért. Végül azonban puskájából kifogyott a töltény, csupán revolvere maradt meg. Artik arra gondolt, hogy tovább kellene mennie. Üldözője is valamiben törhette a fejét. Artik hallotta a ravasz csattanását, de lövés nem esett. Úgylátszik, csütörtököt mondott a puska. Artik csendben felemelkedett. Ekkor vette észre, hogy a vörösgárdista is előbújt rejtekhelyéből, — alakja tisztán felrajzolódott a csillagos égre. Artik még nem tudta eldönteni, mit tegyen, oldalról hirtelen egy lövés hallatszott. A vörösgárdista szétvetette karját és a földre zuhant. Artik meghallotta kiáltását:

— Ticsenko!... Aljosa, segíts!

A hang hallatára sajogni kezdett Artik szíve. Semmi kétség — ismerős hang. Tétovázás nélkül odafutott a sebesülthez.

A vörösgárdista hátán feküdt. Artik föléje hajolt, még alig akart hinni fülének.

— Asir?... Te vagy az, Asir?...

A sebesült felemelte fejét. Szeme óriásinak látszott a sötétben.

— Artik? — suttogta.

— Igen, Asir, én vagyok!

— Hogy lehet az?

— Nem én sebesítettelek meg! — magyarázta izgatottan Artik.

Asir gyenge hangon súgta:

— Tudom...

Meg akart szólalni: „Lőttem rád, te meg énrám, meg akartuk egymást ölni, de nem te sebesítettél meg". Azonban nem volt elég ereje.

Asir feje lecsuklott. Artik átöltelte barátját, felemelte a földről és körülnézett, hová vihetné a sebesültet. A karavánszerájban, vagy a vörösgárdisták kaszárnyájában bizonyára letartóztatják majd Artikot, mint Eziz századosát, de erre most egy percig sem gondolt. Csak azzal törődött, hogy Asirt mihamarabb segítséghez juttassa.

Ekkor a közelben léptek hallatszottak. Artik odakiáltott:

— Hej, ki jár ott? Segíts!

A közeledő férfi kezében puska csillogott.

— Mi kell? — kérdezte óvatosan.

— Ticsenko? — örvendezett Artik. — Aljosa! Segíts elvinni a sebesültet... Asir Szahat.

— Asir megsebesült? Éppen őt kerestem.

Nem adta jelét, hogy megismerte Artikot. Ketten felemelték a sebesültet.

— Csernisovhoz — szólt röviden. — Nincs messze.

Lassan haladtak, többször megálltak útközben, végre elérték a csaknem eszméletlen Asirral Csernisov lakását.

Csernisov még nem tért haza; Anna Petrovna nem tudott aludni a lövések miatt. Amint meghallotta a léptek zaját és a sebesült halk nyöszörgését, ijedten kiáltott fel:

— Iván?... Mi történt Ivánnal?

— Nyugodjék meg, Anna Petrovna — mondta Ticsenko. — Sebesültet hoztunk, de ez nem Iván Timofejevics.

Néhány perc mulva Asir már ágyban feküdt és Anna Petrovna kötögette a sebét.

Mikor Asir felnyitotta szemét, első szavával Ticsenkóhoz fordult:

— Aljosa, nem Artik sebesített meg.

Ticsenko most nézett először Artikra. Tekintetében bizalmatlanság bujkált.

— Ez igaz, — bizonygatta Artik — de lőttem rá, meg is ölhettem volna.

Ticsenko elfordult tőle.

— Légy nyugodt, Asir, — mondta, — még meg tudjuk különböztetni, ki a szovjet hatalom barátja és ki az ellensége.

Nem üdvözölte Artikot, nem kérdezgette, úgy tett, mintha soha nem nevezte volna magát testvérének.

— Aljosa, — szólt újra Asir — még egyszer látjuk majd a farkasokat báránnyá változni, mikor érzik, hogy nincs kiút.

A vér Artik fejébe szaladt, de hallgatott. Eszébe jutottak a szavak, melyeket egykor Iván mondott neki: „Ha Eziz mellé állsz, a szovjet ellenségeit szolgálod, tehát magad is ellenségévé leszel... A nép joga, hogy kíméletlenül ítélkezzék ellenségei felett..."

Artik megértette, hogy nem időzhet itt tovább. Röviden elbúcsúzott Anna Petrovnától és kiment. Senki nem állította meg.

A csillagfényben végighaladt a töltés mentén és eltávozott a városból. Egy gondolat nyugtalanította állandóan: „A szovjet hatalom ellen, a nép ellen emeltem fegyvert... Most már ellenségnek tartanak... Ivánnak igaza volt..."

19

ARTIK az aulba ment. Hajnal előtt kissé enyhült az éjszakai hideg. A csillagos égre felhők vonultak.

„Sok mindent nem lehet megérteni a világban — töprengett Artik. — Néha teljesen sötétben járok. Azt gondolja az ember, hogy egyenes út áll előtte, de amint megindult, botladozik, letér az ösvényről és eltéved... Csupán egy dolog világos: Iván, Ticsenko és Asir szemében ellenség lettem. Csaknem megöltem legjobb barátomat. Asir testvérnél többet jelentett nekem. Miért állunk hát most egymással szemben? Eziz-khán miatt? De hiszen, mi közöm Ezizhez? Persze a világ gonoszsága... Ugyan, ez ostobaság. Úgy áll a dolog, hogy harc folyik, mindegyikünk a céljaiért harcol... Mit látott apám egész életén keresztül? Mit értem én el húsz éves koromig? Ehesebb voltam a kutyánál. Az élet nem tréfa. Mindenért harcolni kell. Én is arra születtem, hogy küzdjek a népért. A győzelemig nem pihenhetek meg. Ez a kötelességem; senki le nem veszi a vállamról! Nyugodtan aludni sem tudok, míg nem végeztem Babakhán-arcsinnal és cimboráival... De vajjon Asir, Iván és Ticsenko célja nem ugyanez? Ők nem a népért küzdenek?... — Artikot meglepte ez a gondolat. — Lehetséges, hogy eltévelyedésem oka ez a vállpánt?" Letépte és elhajította a zöld vállpántot, de közben érezte, hogy megkésett ezzel az elhatározással.

Szürkülni kezdett; éles, sűrű eső szemerkélt. Artik nem törődött vele; nem is gondolt arra, hogy megázik. Az eső könnyített valamelyest a lelkén, kissé elterelte szomorú gondolatait.

Mikor feljött a nap, elállt az eső. Lassú szél kergette szét

a felhőket. A föld tavaszi illatot lehelt. Az egész természet új életet ígért. A világ, melyet Artik nemrég szűknek talált, most kiterjedt, nem lehetett szemmel átfogni. A szárazság alatt a földben megbúvó gabona mintha ébredezni kezdene.

Artik bánata elszállt, már fáradságát sem érezte. Felvidult, dúdolni kezdett, végül hangosan énekelt. Így hamar hazaérkezett.

Ajna úgy ölelte meg Artikot, mintha már letett volna a viszontlátás reményéről. Különösen az örvendeztette meg, hogy Artik derűs hangulatban, vállpánt nélkül érkezett.

„Ha Ajna mellettem van, eltűnik minden gondom — mondta magában Artik. — Miért futok hát el mindig? Miért nem örülök a boldogságomnak? Úgylátszik, könnyelmű és éretlen vagyok. Most itthon fogok élni a családomnak. Bizonyára Ajna is ezt várta tőlem!"

MÁSKÉNT FOLYT LE Halnazár érkezése. Holttestét tevén hozták az aulba.

Halnazár halála gyászbabórította az egész családot. Szadap-bej szíve majd megszakadt. Szokás szerint elfedte arcát és teli torokból jajveszékelt. Összegyültek a falu asszonyai a hatszárnyú sátorban; fejükre leplet vetettek. Egyik sem hallgatott a másikra, egyszerre siratták a halottat, üvöltöttek, mint a sakál. Hangjuk végigszállt az egész aulon. Asir anyja a szokáshoz híven csatlakozott a siratókhoz, Halnazár halála azonban nem sujtotta le. „Megfogantak az átkaim a bejen!" — gondolta magában. Mammá közömbösen fogadta a hírt; nem bánkódott és nem örült. Csak azért jajveszékelt, hogy közben saját hangjában gyönyörködjék. A siratók kórusából kicsendült Szadap-bej hangja:

Nagy a gyászom, bánatom,
Kedves férjem siratom,
Nem tér vissza soha többé;
Rejti már a sírhalom.

Hát csakugyan itthagytál?
Elragadott a halál?
Gyermekeim édesapja
Nem jön vissza soha már?

Otthonodtól oly messze
Ért a halál csontkeze.
Vajjon hányszor szólítottál
Kínok közt szenvedve?

Nélküled az életem
Semmit sem ér énnekem,
Nincs örömöm semmi benne,
Csak gyötrelmem érezem.

Bánat borult s gyász fölém,
Árvák gyülnek már körém,
Oda az én édes férjem:
Porlad a mély sír ölén.

A sátor ajtajánál szőnyegek, párnák hevertek. Itt foglaltak helyet a férfiak; térdeltek és homlokukkal a földig hajoltak. Ők is kiáltoztak; erős hangjuktól megreszketett a levegő.

Balli először együtt üvöltött a többiekkel, de azután megpróbált erőtvenni magán. Rákiáltott az asszonyokra:

— Hagyjátok abba! Elég!

Elhallgattak, csak Atajri jajgatott tovább. Ezt az alkalmat is felhasználta, hogy ellenszegüljön Ballinak. A kutyák farkasüvöltésnek vélték keserves hangját, fülüket hegyezték. Halnazár kisebb fia, Oraz-mullah köpenyével eltakarta arcát és hangtalanul sírt.

Mialatt a sátorban megmosták Halnazár testét, kinn Mamedveli-Hodzsám irányítása mellett, halotti ruhát varrtak az elhúnytnak. Fehér anyagból, ujj és gallér nélkül készítették. A vagyonból, melyet Halnazár egész élete folyamán ravaszsággal és csalással megszerzett, csak ezt tudta magával vinni a sírba.

Mikor ráadták Halnazárra a halotti köntöst, a bűnök megváltásának szertartása következett. Főleg böjtöket és imákat mulasztott. Halnazár hatvannyolc évet élt, ebből tizenkettőt ártatlan gyemekkornak tekintettek, tehát ötvenhat évvel kellett elszámolni. Úgy találták, hogy egész évrevalót tesz ki a mulasztott imák száma. Egy nagy fatálat félig megtöltöttek gabonával, tetejébe pedig arany és ezüst ékszereket raktak. Ezt a család Mamedveli-Hodzsámnak ajándékozta, hogy Halnazár bűntelenül mehessen ki a világból. Hodzsám mellett egy másik pap ült.

— Halnazár-bej bűneiért ajándékozzuk ezt! — szólt Hodzsám és két kézzel a másik felé tolta a nehéz tálat.

Az így felelt:

— Elfogadtuk és elvettük. Most pedig neked ajándékozzuk!

E szavakkal visszatolta a tálat. Így járt köztük ide-oda ötvenhatszor. Végül Hodzsám előtt maradt. Az ékszereket tulajdonosaiknak „ajándékozta", a gabonát megtartotta. Most már Halnazár minden vétke bocsánatot nyert.

Ezután Halnazárnak külön e célra szőtt imaszőnyegbe burkolt testét kivitték a sátorból, lábbal előre. Hordágyra fektették és egy tisztára söpört helyre vitték, ahol imát kellett olvasni felette. Az idősebb asszonyok kimentek a falu végére és az útra öntötték a vizet, mellyel Halnazárt lemosták.

Mamedveli megállt a hordágy mellett, Halnazár arcát Mekka felé fordította. Az aulbeli férfiak a háta mögött sorakoztak. Mamedveli olvasta az imát. Néha hosszú ujjaival füléhez nyúlt. A mögötte álló emberek hangtalanul utánozták mozdulatait. Végül két irányba meghajolt és tenyerével végigsimított arcán.

Szadap-bej négy brokát terítőt vitt Halnazár sírjára. Most a hordágyra csavarták. Balli két tevét vezetett. Annyi pénzt hozott magával, amennyi a két teve értéke. Halnazár testét a falubeli férfiak vitték a vállukon, részint a bej iránti tiszteletből, részint jutalom reményében, amelyet majd a temetés után kapnak meg.

Amint a hordágyat kivitték az aulból, Szadap-bej sátrában ismét jajveszékelés támadt. Az asszonyok jól kisírták magukat, azután Halnazárt kezdték dícsérni. Felemlegették jóságát, bőkezűségét. Szadap-bej Halnazárt a prófétához hasonlította, miközben kendőjének csücskével szemét és orrát törölgette.

— Gyermekeim apja — mennybeli fehér madár. Milyen szomorú, hogy itthagyott bennünket.

Mammá is megtörölte orrát.

— Igen, Halnazár-bej bizonyosan nem kerül a pokol tüzébe. A mullah szerint boldogságban él a hurik között!

Mammá szavai tetszettek Szadap-bejnek, de a hurik említése féltékenységet ébresztett benne. Tudta, nogy amikor Halnazár szakálla még nem őszült meg, viszonyt folytatott az egyik szomszédasszonnyal. Akkoriban Szadap többször megkóstolta az ostort. Sajgó testtel átkozta ilyenkor Halnazárt: „Adja isten, hogy ne feküdjél nyugodtan a sírban". Amint most eszébe jutott Halnazár hűtlensége, meg akarta ismételni az átkot, — kelle-

metlen volt arra gondolni, hogy férje boldogan él a hurikkal — de azután megsajnálta. Váratlanul ismét könnyekben tört ki.

— Ó, uram, megbántam! Hadd pihenjen fényességben! — fohászkodott.

Közben Halnazárt kivitték a temetőbe. Már megásták a két és fél méter hosszú, másfél méter széles és mintegy két méter mélységű sírt. A sír nyugati oldalába kis mélyedést vágtak; a homokot is a nyugati oldalra szórták ki. Halnazár testét leemelték a hordágyról, a sírba szőnyeget tettek, a testet óvatosan leeresztették fejjel észak, arccal nyugat felé. Agyaggal és téglával körülrakták belül a sírt. „Az én kunyhóm százszor különb, mint ez a hely" — gondolta Kandim.

Az elhúnyt legidősebb fiának intésére visszahányták a földet a sírba. Nagy halmot emeltek és lapáttal mindenfelől elegyengették. Ezután letelepedtek a sír körül, falatozni kezdtek az olajbasült lepényekből. Kandim néhány másodperc alatt elnyelt egy egész lepényt. Már a másodikért nyúlt, de ekkor Mamedveli felemelte kezét és imába fogott. „A fösvény, a bej vagyonát sajnálja" — gondolta bosszúsan Kandim.

Balli felosztotta a pénzt a tizenhat ember között, aki a hordágyat cipelte. Elosztották a selymet is, melyet Szadap tett a sírra. Kandim gyönyörködve nézte a selymet és szívesen hallgatta a pénz csörgését. Így fohászkodott magában: „Ó, bár mindennap meghalna egy bej!"

A temetésnél segédkezők visszatértek Halnazár sátraihoz. Láttukra az asszonyok újra sírvafakadtak.

Két bárányt vágtak le és lakomát készítettek. Az emberek rendszerint nem vettek részt a toron, csak a temetőben kóstolták meg a lepényt. De ínséges években nagy esemény volt ez a szegények számára. Kandim hat hónap óta először lakott jól friss hússal; ismét így kérte az istent: „Bár meghalna mindennap egy bej!" Már előre örült, hogy Halnazár emlékére a harmadik, hetedik és negyvenedik napon is lakomát rendeznek.

Étkezés után elosztották az örökséget. A szent könyvek előírásainak és a szokásoknak megfelelően, Szadap-bej az ingó és ingatlan vagyonnak felét kapta. A másik felét az elhúnyt fiai és leányai között osztották fel (a leányok részének fele is Szadapnak jutott). Atajrinak nem tetszett ez az osztozás, veszekedést kezdett. Nagynehezen megnyugtatták azzal, hogy két vemhes tevekancát adtak neki.

Mamedveli-Hodzsámról sem feledkeztek meg. A bej bűnei-

nek „lemosásáért" és az örökség felosztásáért egyéves teveborjút meg selyemköpenyt kapott.

— Halnazár-bej életében is bőkezű volt; lám, halála után sem feledkezik meg a szentek utódairól — mondta.

ARTIK az aulban maradt. Úgy találta, hogy nagyon szép az élet Ajna mellett. Felesége még jobban tetszett neki, mint azelőtt. Minden mozdulatában gyönyörködött. Ajna pedig igyekezett kedvében járni Artiknak. Nem alázatból tette ezt, hanem azért, hogy egymás iránt érzett szeretetük egyre növekedjék. Azt akarta, hogy ha az egyiknek tüske szúrja meg a lábát, a másiknak a szíve fájjon; ha az egyik elmosolyodik, a másiknak örüljön a lelke. És mindig hűek legyenek egymáshoz. Ajna úgy vélte, hogy ez jelenti a boldogságot. Igyekezete megfelelt Ártik kívánságának. Minden apró ügyet megtanácskozott vele, mindenben kikérte feleségének véleményét. Ártik nagybátyja csodálkozott ezen az egyetértésen és könnyelműségnek tartotta a szeretet nyílt kimutatását. „Így kell kedveskedni a feleséggel? — gondolta magában. — Persze, új kancsóban hűvös a víz. Úgylátszik, még nem oltották eléggé a szomjukat".

Ártik észrevétlenül annyira belemerült a családi életbe, hogy már arra gondolt, végkép félreteszi a világi dolgokat és csak földműveléssel foglalkozik. Tudta, hogy Halnazár már nem károsíthatja meg. De vajjon Halnazárral együtt eltűnt minden kegyetlenség és elnyomás? Azt mondják: ha ledől a ház — megmarad a nyoma. Bár Halnazár meghalt, árnyéka Ártikra súlyosult. A faluban azt beszélték, hogy Ártik ölte meg a bejt. Ártik alkalomadtán valóban megtette volna ezt. Mostani nyugalmas életében ez a szóbeszéd azonban kellemetlenül érintette. Hogyan tudja meggyőzni az embereket e hír hamisságáról? Azután vállat vont. „Beszéljenek, amit akarnak. Ha Halnazárt nem is én lőttem le, Babakhán törzsfővel feltétlenül végzek!..."

Ártik nézegetni kezdte a gazdasági szerszámokat. Az eke megrozsdásodott, fogója letörött. Hiányoztak a járom rúdjai. A zsírozatlan szíjak megkeményedtek, akár a fa. Megrozsdásodott az ásó is.

Mindennap esett az eső, jól megpuhította a földet és az aulbeli parasztok lassan munkához láttak. Ártik is felöltötte

durvaszövésű gyapjúbekecsét. Bezsírozta a szíjakat, petróleummal letisztogatta a rozsdát, kiválasztotta a legegyenesebb póznát és rudat faragott a járomba; lekaparta az ásót és új nyelet illesztett bele. Most már kimehetett a szántóföldre.

Még nem jött el a tavaszi napéjegyenlőség, a muzulmán új év ideje. Ártik nagybátyjával kezdett a szántáshoz. Lovat és tevét fogtak az eke elé, így szántották a barázdákat a szürke földben. Súlyos felhők vonultak egyre az égen. Nyirkos szél fujdogált. Az eke könnyedén kifordította a gazt. Pacsirta énekelt Ártik feje fölött. Ártiknak úgy tűnt, hogy azt fütyüli: „Aki dolgozik, az eszik",

Ártik néha megállt és végigpillantott a földeken. Hirtelen az jutott eszébe, hogy tizenhatban Asirral együtt szántottak, tizennyolc tavaszán pedig fegyvert emeltek egymásra . .,.

20

A TEDZSENI CSAPAT megsemmisítésének éjszakáján Eziz nem volt a városban. Csak később értesült a történtekről, amikor megmaradt harcosaival találkozott. Katonái elmondták Halnazár halálát — ez nem nagyon érdekelte Ezizt; azonban közöltek egy másik hírt is, amely felkeltette a figyelmét. A városban kétszáztizennyolc puska és tizenkétezer töltény Eziz készletéből a vörösgárdisták birtokába került. Ez a veszteség súlyosabb volt bármelyik bej halálánál. De a katonák azt mondták, hogy a fegyvereket még vissza lehet szerezni. A Vörös gárda parancsnoka, Kulli-khán ugyanis inkább a maga hasznát nézi, mint a tanács biztonságát; egy ügyes jomuda tevehajcsárra, Csari Csamanra bízta a fegyvereket és a karaván Csernisov háta mögött Tasauzba küldte. Remélte, hogy ott el tudja adni, akár Dzsunaid-khánnak, akár Horezm valamelyik vénjének, aki nem akar Dzsunaidnak engedelmeskedni.

— A karaván még nem juthatott messzire — mondták a katonák. — Ha gyors tevéken üldözésre indulunk, a puska és patronok újra a kezedbe kerülnek, ó, Eziz!

Eziz nem habozott. Még le sem nyugodott a nap, hat gyorsjárású tevén, leghűbb dzsigitjeinek kíséretében már a sztyeppén nyargalt, kergette Csari Csamant.

A tevék gyorsan haladtak. Amint kiértek a homokos sivatagból, szélvészként repültek. A dombokon nehézkesen kapaszkodtak át, de síkságon ismét rohanni kezdtek. A szél fújta be homokkal nyomaikat.

A Tasauz környéki ösvényeken haladó karavánok Eziz lovasainak láttán megijedtek. Azt hitték, hogy pusztai rablók támadják meg őket.

Amint elérték az első csoportot, Eziz visszafogta tevéjét és figyelemesen szemügyre vette. A karaván igen szánalmasan festett. A tevék még hosszú fárasztó út után is rendszerint emelt fejjel, egyenletesen lépkedtek. Büszke tartásuk kedves a szemnek. A karaván azonban másnak látszott. A sovány tevék alig vonszolták magukat a fáradságtól. Szemük csillogott, akár a fagyalbokor bogyója. Az emberek sem hatottak jobban. Legtöbben nagy nehezen vonszolták magukat a gabonával rakott szamár mellett. Néhányan a saját hátukra vették a terhet, mely alatt tevéjük összeroskadt. Így mentek előre, verítékezve, fáradságosan, mert a gabonát várják otthon az éhes gyermekek ...

— Isten segítsen! — szólt Eziz és Csari Csaman után érdeklődött.

Először nem tudták, kiről van szó. De miután Eziz leírta Csari Csaman külsejét, az egyik legény eszébe juttatta a többieknek:

— Igen!... Orta-Kakénél találkoztunk vele. Nem emlékeztek — mozgékony fekete ember. Most már bizonyára Kir körül jár!

— Tasauz előtt még utolérhetem?

— Nehezen.

Egy másik beleavatkozott a beszélgetésükbe:

— Ugyan testvér! Ne magadról ítélj! Látod, hogy gyorsjárású tevén ülnek. Ha nem sajnálják az állatokat, még meg is előzhetik.

Eziz újra nekieresztette tevéjét. Pihenésre nem is gondolt. Az utat két oldalról elhullott tevék hullái és csontjai szegélyezték. Tizenötnapos karaván-út vezetett a homokpusztán keresztül. A végtelen Kara-kum sivatagban rendszerint sok pásztornélküli teve- és báránynyáj kóborolt. A kutak és itatóhelyek közelében élénkebb volt az élet. De a tizenhetes szárazság itt is sok kárt okozott. A pásztorok elvesztették nyájaikat. Tasauz és Kesze-arkacs oázisaira húzódtak. A legtöbb kút kiszáradt; csak néhány mellett maradt még egy-két sátor. Az éhes tevék régen lerágták a szakszaul zöld hajtásait. Ebben az évben aztán farkasok és rókák jelentek meg a vidéken. Elegendő élelmet találtak; mindenfelé állati tetemek hevertek. A farkasok egész éjjel üvöltöttek. Már megfeledkeztek minden óvatosságról, az útra is kimerészkedtek és csodálkozva látták, hogy rajtuk kívül más élőlény is van a világon. A rókák is jól érezték itt magukat, játékosan kergették egymást, bolyhos farkukat len-

gették. Az ürgék vidáman füttyentgettek. Lustán heverésztek a gyíkok a szakszaul ágain; élvezték a napsütést.

Eziz egy másik karaván nál ismét érdeklődött Csari Csaman felől.

— Két nappal ezelőtt láttuk — felelték neki. — Gyorsan haladt. Az az ember, akit Csari Csamannak neveztek, egyre ösztökélte a többieket. Most már bizonyára Kara-kum vidékén járnak.

Eziz továbbvágtatott. Tudta, hogy Csari Csaman nem menekül előle. De attól félt, hogy eladja közben a fegyvereket. Ezért teljes erőből hajszolta a tevét és a tíznapos utat három nap alatt tette meg. Ekkor az újabb kérdezősködésre ezt a választ kapta egy karavántól:

— Tegnap találkoztunk vele. A málhájuk bizonyára fegyver volt. Sokat fecsegett a gazda. „Viszajövet legalább hatvan tevét rakok meg rizzsel!" — dicsekedett. — Nálunk az egész aulban nincs tíz teve, ő pedig miről álmodozik! „Egész Tedzsent ellátom rizzsel. Elfelejtitek ezt a rossz esztendőt. Ha piláfot akartok enni, tisztítsátok az üstöket" — mondta.

Eziz egy kérdéssel félbeszakította:

— Véleményetek szerint mikor ér Tasauzba?

— Holnap reggel, legkésőbb délben.

Eziz bólintott.

— Csak megelőzzük őket — mormogta maga elé.

Továbbsiettek.

Másnap ebéd után kiértek a sivatagból. A síkságon már látszottak Taht kertjei. „Már egészen közel vagyunk . . ." — mondták volna a tapasztalatlan utasok. De ez a közelség a síkságon megtévesztő, az állatok is fáradtak voltak, így hát hosszu ideig kellett még menniök. Az egész Tedzsen és Tasauz közti út nem követelt annyi türelmet és erőfeszítést, mint ez az utolsó szakasz a sivatagtól Tahtig.

Csak az alkonyat beálltakor érkezett Eziz Dzsunaid-khán udvarára. A vendégszobába akarták vezetni őket, de Eziz bejelentette, hogy a khánnal kíván beszélni.

A khán kövér ember volt, vörös arcát fehér körszakáll övezte. Kíváncsian jött Eziz elé. Megölelték egymást. Dzsunaid hosszú ideig nem engedte el Eziz kezét.

— Testvérem, Eziz-khán. Örülök, hogy megtiszteltél látogatásoddal. Nagyon kellemes meglepetés! — mondta.

A legdíszesebb helyiségbe vezette Ezizt. A vendég meg-

lepődve nézegetett körül. Úgylátszott, rengeteg katona nyüzsög a ház körül. Díszes ruhában, jó lovakon ültek; de voltak itt olyan emberek is, akiket nyakuknál fogva a lovakhoz kötöztek. Másokat ostorral hajtottak.

Az első udvaron elvezették Ezizék tevéit. Könnyű nyereggel ellátott lovak álldogáltak itt. Dzsunaid háza a harmadik udvarban volt. Kívülről egyszerűnek látszott, de belül padlótól a mennyezetig díszekkel zsúfolták tele. A szőnyegeken selyemtakarók, puha bársonypárnák hevertek — a sarokban embermagasságú tükör. Ilyen volt Dzsunaid palotája.

Egy szolga fehér tasauzi dohányt és izzó szakszaul-parazsat rakott a vízipipába és a vendégnek kínálta. Eziz feje kissé elkábult az illatos füsttől, a díszes szoba imbolygott szeme előtt.

Néhány perc mulva már ismét világosan tudott gondolkodni. Dzsunaidhoz fordult:

— Kurban-Mohamed-khán azért jöttem hozzád, hogy...

Kurban-Mohamed — ez volt a gazda neve, Dzsunaid a törzsét jelentette — meglepődött. Türkmén szokás szerint illetlenségnek számít, ha a vendég nem várja meg a házigazda érdeklődését a látogatás céljáról. Dzsunaid értetlenül nézett Ezizre.

— Eziz-khán, váratlan volt az érkezésed és szavaid is meglepők. Rendben mennek az ügyeid?

— Khán úr. Most nem Eziz-khán beszél veled, hanem az üldöző. Nagy veszteség ért engem és a rablók ma reggel vagy délben a te országodba érkeztek. Erről szeretnék először hírt kapni.

— Veszteség?... Eziz-khán, rejtélyekben beszélsz. Anyagi veszteség ért?

— Az is.

— Ha a rablók olyan helyen vannak, ahová az én hatalmam elér, holnap reggel a szemed előtt lesznek.

— Köszönöm, khán úr!

Eziz leírta Csari Csamannak és karaván jának ismertető jeleit.

Dzsunaid azonnal lovasokat küldött az aulokba. Megparancsolta, hogy Csari Csamant, útitársait és szállásadóját megkötözve hozzák elébe.

Megértette már, hogy Ezizzel valami baj történt. Figyelmesen nézett vendége arcába és látta rajta az izgalmat. Kérdezősködni kezdett, bár a vendég még nem pihente ki magát.

— Eziz-khán, bár elég nagy távolság választ minket el, szívünk közel áll egymáshoz. Sokat érdeklődtem felőled. Örültem dicsőségednek. Most feldúltnak látszol. Nem kérdezem jöveteled célját. De szeretném megtudni, mi az oka annak, hogy mást hallottam rólad és most mást látok.

Eziz ismerte Dzsunaid gyors felfogását, nem csodálkozott hát kérdésén. A tea mellett beszélni kezdett.

— Khán úr! Soha nem felejtettem el tanácsodat: „Ha érzed az ellenség rossz szándékát — előzd meg őt". Én ezt megvalósítottam. Kiosztottam a lakosság között a gazdagok készleteit, amely másként az ellenségnek vált volna hasznára. De elkéstem...

Elbeszélte Dzsunaidnak a tedzseni eseményeket.

Miután meghallgatta, Dzsunaid egy kérdést tett fel:

— Eziz-khán, miért élek én Tasauzban, Iszfendijár-khán khivai palotája helyett?

Eziz különösnek találta a kérdést. Hogyan vonatkozik ez rá? Gondolkodott, de nem értette a dolgot.

— Nem tudom, khán úr. Talán azért, mert a Dzsunaidák khánja vagy?...

Dzsunaid szemrehányóan pillantott Ezizre.

— Valóban nem érted! Ha Iszfendijár-khán khivai palotájában ülnék, sahnak, de egyben kalitkába zárt madárnak érezhetném magamat. Egész erődítés áll ott a széles folyó mentén. Ott élnek a khán régi hivatalnokai, azok pedig gyűlölnek engem. Az oroszok sem kedvelnek különösebben. Persze most nem állhatnak ellen. De amint a legkisebb baj érne, nyílt ellenséggé változnának. Így messzebb élek tőlük, de elég megtudnom a legcsekélyebb engedetlenség hírét, még azon az éjszakán a helyszínen teremhetek és porba sujthatom őket... Hát a te helyzeted? Azt hiszed, elérsz valamit azzal, hogy a városban ülsz? Tévedsz! A városban nem lehetsz biztonságban. Ha ma valakit arculütsz, holnap két odalról kapod vissza. A vasúttal nem versenyezhetsz. Tegyük fel, például, hogy adok neked ötven lovast és megsemmisíted Tedzsent. De holnap a vonaton ezer harcos jöhet. Türkmén vagy, a pusztában születtél és nőttél fel. Maradj is hát ott és ne menj a városba. Ha valakit gyűlölsz Tedzsenben, vagy nem tetszik az ottani uralom — eredj! Éjszaka rombolj szét mindent, azután gyere vissza! Az ellenség így soha nem élhet nyugodtan, hiszen állandóan fenyegeted. Semmit sem tehetnek ellened. Ha pedig Tedzsen ura

vagy, az még nem jelenti, hogy uralkodol a türkméneken. Nagyobb befolyásra teszel szert, ha a pusztában maradsz. Én melletted állok. Ha szükséged van rám — csak hívj! ... Nem tetszenek nekem ezek az ashabádiak, Nijaz-bég és Oraz-szerdár. Állandóan jönnek hozzám is a küldötteik. Kellemesen elbeszélgetek velük, de a szándékaimat nem árulom el. Téged is csak saját céljaikra akarnak kihasználni. Másként áll a dolog a tolmácsokkal. Azokra szükség van. De előttük is rejtsd el a szívedet. Azt mondom neked: te használd ki őket. Komoly dologban ne kérj tőlük tanácsot, kérjenek inkább ők tőled ...

Eziz eddig elég érettnek vélte magát, de most úgy érezte, hogy Dzsunaid mellett még gyerekszámba megy.

Miközben beszélgettek, egy katona lépett a helyiségbe. Övéből revolver csüngött, vállán tölténytáska, kezében fegyver. Tisztnek látszott. Jelentést tett Dzsunaidnak:

— Khán úr! A rablókat befogadó aul vénje visszautasította parancsod teljesítését. A küldöttől elvette a fegyvert és kizavarta a faluból. Azt üzeni: „Mától fogva én vagyok a khán a falumban!" Utasításokat kérek.

Dzsunaid mozdulatlan arccal hallgatta.

— Végy magad mellé kétszáz lovast és indulj! Ölj meg minden férfit. Szedj össze mindent a faluban, a sátrakat pedig gyujtsd fel! Holnap, a reggeli ima idején várom jelentésedet.

— Igenis! — felelt a százados, sarkonfordult és kiment.

Dzsunaid-khán nyugodtan folytatta a beszélgetést, mintha mi sem történt volna. „Egy rossz szó miatt több száz embert gyilkolnak le, sátrakat gyujtanak fel, asszonyokat vetnek fogságba — gondolta Eziz. — Kegyetlen, de igazságos. Ezzel példát mutat ezer más aulnak! Így cselekszik a khán, aki ismeri erejét".

Akkoriban Kulamali-khán és Kocsmamed-khán katonákat gyüjtöttek, hogy Dzsunaid ellen támadjanak. Azt mondták: „Miért különb Dzsunaid nálunk? Egyedül uralkodik, pedig mi is khánok vagyunk!"

Dzsunaid ezzel a parancsával meg akarta félemlíteni Kulamali-khánt és Kocsmamed-khánt. Így hát találgatásában Eziz nem is járt messze a valóságtól.

Ezután más kérdésről kezdtek beszélgetni, mely már régen érdekelte Ezizt — hogy Dzsunaid véleménye szerint milyen ember Abdikerim-khán és lehet-e hinni neki. Dzsunaid megerősítette, hogy Abdikerim nála járt az afgán sah megbízásából.

De megjegyezte, hogy néhány elejtett szava után ítélve, feladata sokkal szélesebbkörű lehetett, mint ahogyan elárulta.

— Nem hiszem, hogy a valódi nevét mondta volna meg, valamint azt sem, hogy a muzulmán népekhez tartozik — Dzsunaid. — Nem csodálkozom, ha holnap kiderül róla, hogy angol tiszt. De ez számunkra mindegy. Jól ismeri a keleti nyelveket és szokásokat. Nagy hasznunkra van azzal, hogy összekovácsolja a bolsevista-ellenes erőket.

— Mit gondolsz, khán úr, ha Abdikerimnek és gazdáinak minden terve megvalósul, nem lesz rossz sorunk? — kérdezte Eziz.

— Amennyire tudom, az angolok Indiában sem háborgatják a khánokat — felelt Dzsunaid. — Velük meg lehet egyezni. Csupán engedelmességet követelnek a néptől. Persze az adókat fel kell emelni, hogy nekik is jusson belőle. Egyelőre ne tartsunk semmitől. Használjuk fel az ő segítségüket is céljaink elérésére . . .

Sokáig beszélgettek. Baráti hangon tárgyalták meg a kormányzás kérdéseit. Mindketten érezték, hogy támogatniok kell egymást. Beszélgetés közben Dzsunaid egy négy ujjnyi széles és hat ujjnyi hosszú kis selyemdarabot tett Eziz elé. Eziz csodálkozva nézte. Írástudatlan volt, nem ismerte fel a rajta lévő számjegyeket: 10, 100, 500. De emlékezett rá, hogy ilyen jeleket papírpénzeken látott.

— Mi ez, khán úr? — kérdezte.

Dzsunaid elmosolyodott.

— Kendő!

Eziz újra a selyemdarabokat nézte.

— Nem, khán úr, ilyen kendők nincsenek!

— Hát akkor micsoda?

— Nem tudom, de pénzhez hasonló.

— Hasonló?

— Igen.

Valóban Dzsunaid selyemrenyomott pénzt bocsátott ki. Nagyon büszke volt rá. Most is önelégülten mosolygott. Eziz pedig azt határozta magában: „Ha Dzsunaid khán selyem pénzt bocsát ki, én majd szőnyegből csinálom!"

A ZSÍROS, TYÚKHÚSOS PILÁF és a tavaszi dinnye után Eziz elfáradt. Ásítozni kezdett. Puha ágyba feküdt, még egyszer Csari Csamanra és a fegyverekre gondolt, azután álomba merült.

Csari Csaman Okuz aulba tért be. Régi híres türkmén nemzetség él itt.

Este az okuzok és a harcias jomodák összegyűltek Csari Csaman körül, nézegették a fegyvereket. Csari Csaman fontoskodott:

— Rokonok! Nem azért jöttem ide, hogy üzletet csináljak a fegyverekkel és keressek rajta. Pusztán az a cél vezet, hogy fegyvert adjak a kezetekbe. Elfogadom azt az árat, melyet becsületesen kínáltok.

Biztosra vette, hogy előnyösen tudja eladni a fegyvereket. De alig melegedtek bele az alkudozásba, lódobogás hangzott fel. Csari Csaman rosszat sejtett.

— Mit jelent ez? — kérdezte.

Házigazdája észrevette izgalmát. Maga sem értette, miért közelednek lovasok. De azért bátorította Csari Csamant.

— Vendég, légy nyugodt! Nem lesz bántódásod! Ha Dzsunaid khán meghallja, hogy ennyi puskát és töltényt hoztál, nagyon szívesen fogad majd.

Ekkor értek ide a lovasok. A vezetőjük megkérdezte:

— Melyik közületek Csari Csaman?

Csari Csamant felbátorították a házigazda szavai. „Lehet, hogy Dzsunaid-khán küld értem, mert látni kíván" — gondolta.

— Én! — szólt és előrelépett.

Egy perc alatt megkötözték a kezét. Házigazdája felkiáltott:

— Mit tesztek? Verekedni fogok érte! Hej, okuzok, hamar ide!...

Azonban az ő kezére is zsineg került. A csapat vezetője fenyegetően mondta:

— Mindenkit figyelmeztetek: ha valaki felemeli ellenünk a kezét, felgyujtom az egész ault!

A holdfényben a dzsigitek tevékre rakták a fegyvereket. Azt a puskát is elvették, amelyet Csari Csaman házigazdájának ajándékozott. A foglyok mellé őrséget állítottak, rabolni és gyilkolni kezdtek a faluban.

A reggeli imánál Dzsunaid-khán és Eziz már tudta, hogy a parancsot teljesítették a dzsigitek.

Csari Csaman reszketve állt Ezizzel szemben, akár az egér a macska előtt.

— Hány fegyvert hoztál magaddal?

— Kétszáztizennyolcat, khán úr.

— Hány töltényt?

— Ti... tizenkétezret.

— Kié a fegyver és a töltény?

— Ne... nem az enyém, khán-aga. Kulli-kháné.

— Mennyit használtál fel belőle?

— Egyet sem.

Ez megnyugtatta Ezizt. Megkérte Dzsunaid-khánt, hogy Csari Csaman kivételével engedje szabadon a foglyokat.

Amikor Eziz és Dzsunaid-khán kiléptek az udvarról, szörnyű kép tárult szemük elé. Egész sereg félmeztelen, éhes gyerek és asszony jajveszékelt a ház körül. Nem volt közöttük egy férfi sem, de még tíz évnél idősebb fiút sem láttak. Még borzasztóbb látványt nyujtott Okuz falu vénjeinek a fákra akasztott feje. Nyitott szemük mozdulatlanul bámult. Hosszú szakállukat lengette a szél, úgy hatott, mintha fejüket csóválnák: „Látjátok! Erre vezet az engedetlenség Dzsunaid-khánnal szemben!"

Eziz első percben visszahőkölt, de azután azt gondolta: „Miért nem cselekedtem én is így Kulli-khánnal és a többiekkel?"

Eziz öt napig vendégeskedett Dzsunaid-khánnál, eladta a fölösleges fegyvereket, végül hazaindult.

AMINT VISSZATÉRT Tasauzból, Eziz állandó lakhelyén telepedett le, a Tedzsentől tizenhét versztnyi távolságra, északnyugatnak fekvő Agalánban. Újra katonákat kezdett gyüjteni. Ismét körülvették a bejek és régi tanácsosai — Alti-szopi, Anna-Kurbán Jumurtcsagi, Karri-mullah. Az ahunok és isánok megújították vele szövetségüket. Mamedveli, aki Halnazár halála óta árvának érezte magát, szintén csatlakozott hozzá.

Most már Eziz bátrabban cselekedett. Szétküldte dzsigitjeit minden irányban, hogy lovakat gyüjtsenek számára. Céljai megvalósításának érdekében nem kímélte többé sem a bejeket, sem a szegényeket. Agalánban egyre több fajló gyült össze.

Távolból nézve, Agalán büszkén magasodott a környező mezők fölé. Két agyagház és két sátor állt Eziznek és bátyjának rendelkezésére, a harmadik sátorban Eziz atyja, Csapik-szerdár lakott. Messzebb ütöttek tanyát a dzsigitek; sátraik előtt tüzes lovak nyerítettek. Ilyen volt a rabló-khán új fészke.

Dzsunaid-khán utasításait követve, a volt cári hivatalnokokat kezdte fosztogatni, akik a multban ellenségesen viselkedtek vele szemben. Azokat pedig, akik a jövőben ellenségeivé válhatnak — megölte.

A rablások és gyilkosságok híre elterjedt az egész vidéken és rémületbe ejtette a parasztokat.

Eziz-khán neve már egyet jelentett az erőszakkal és vérontással.

21

TEDZSEN VÁROSÁBAN vége lett a kétféle uralomnak. Minden hatalom a tanács kezébe került. A tanács rendelkezett az Eziz kisajátította sütődével, valamennyi üzemmel és minden ingatlannal. Az éhező parasztok a szovjet intézményekhez fordultak. A szovjet hatalom terjeszkedni kezdett a falvak felé is. Két-három helységben választás útján falutanácsot állítottak fel. Kulli-khán még jobban megerősítette helyzetét. Minden intézkedésből részt kért magának.

Csernisov mindent látott, de úgy vélte, még nincs itt az ideje a kérdés rendezésének. Nagyobb bűn még nem bizonyult rá Kulli-khánra.

Asir másként nézte a dolgokat. Hamar kigyógyult nagy vérveszteséggel járó, de könnyű sebéből és már visszatért szakaszához. Itt aztán észrevett egyet-mást, ami az elfoglalt Csernisov figyelmét elkerülte. Első találkozásuk alkalmával Mávi elmesélte, hogy saját szemével látta, amint Kulli-khán valami Csari Csaman karavánjával fegyvereket küldött Tasauzba.

— Azt hiszem, Eziz fegyverei voltak — tette hozzá Mávi. — Megkérdeztem, hová viszik; Kulli-khánnak nem nagyon tetszett a kérdésem. Azt felelte, hogy Ashabádba. De én tudom, hogy a karaván Tasauzba tartott, mert rögtön áthaladtak a vasútvonalon. Ne szólj senkinek erről. Ha Kulli-khán megtudja, hogy elmondtam neked, nagy bajom lesz belőle.

Asir elhatározta, hogy utánanéz ennek a dolognak. Kérdezősködni kezdett az ismerős parasztoknál. Semmi kétség — a fegyverszállítmány valóban Tasauzba ment. Ekkor, mielőtt még Csernisovhoz fordult volna, Asir felkereste parancsnokát.

— Kulli-khán, hová lett a fegyver Eziz szerájából? — kérdezte.

— Mi közöd hozzá? — felelt a másik.

— Igenis, van közöm! — heveskedett Asir.

A kérdés váratlanul érte Kulli-khánt. Egyáltalán, ki nem állhatta Asirt. Szeretett volna gorombán rászólni, de azután meggondolta magát és kedvesen válaszolt:

— Az Ashabádból érkezett különítmény vitte magával a fegyvereket.

— Jobb lesz, ha az igazságot mondod — szólt halkan Asir.

— Kivel beszélsz? — dühöngött Kulli-khán. — Elfelejted, hogy a parancsnokod előtt állsz!... Mit akarsz tőlem?

— Tudni akarom, ki küldte Csari Csamant.

— Hová?

— Tasauzba. Mi az, már elfelejtetted?

— Miért küldtem volna?

— Eladni a fegyvert!

Kulli-khán arcán ijedtség villant; hangja reszketni kezdett.

— Én erről semmit nem tudok.

— Ha te nem is tudsz, tudok én.

— Akkor legjobb lenne, ha te volnál a parancsnok.

— Nem erről van szó. A fegyverek a munkás-paraszt kormány tulajdonai, kívánom, hogy számolj el velük.

— Nem tűröm ezt a hangot! — kiáltotta Kulli-khán.

— Követelem!

— Letartóztatni! — ordította Kulli-khán magánkívül.

Asir fegyveréhez kapott.

Ata-Djali lépett be. Tréfásan szólt:

— Istenemre, nehéz megérteni a világot. Azt hittük, már nyugalom lesz, és most újra veszekednek. Asir, te még nem gyógyultál fel egészen. Árt neked ez az izgalom. Ha egészséges vagy, majd elintézitek ezt a dolgot. Gyere, igyál egy kis teát, attól jobban leszel. Máskülönben megint ágynak dőlsz.

Az izgalom valóban elgyengítette Asirt. Akaratlanul is követte ezt a jó tanácsot és elment teát inni. De Ata-Djali tréfás szavai nem tudták megnyugtatni, ellenkezőleg, egyre izgatottabb lett. „Nem! Ezt nem tűröm!" — gondolta; felugrott és Csernisovhoz indult. Még a feleutat sem tette meg, amikor szembejött vele Kulli-khán, a börtönigazgató és két dzsigit kíséretében.

Egy perc alatt játszódott le minden. Kulli-khán Asir felé intett. A börtön vezetője megfogta a karját.

— Letartóztatunk!

Összekötözték Asir kezét, mielőtt még védekezhetett volna és elvezették. Félóra mulva már egy cellában ült. Kulli-khán szigorúan meghagyta a börtönigazgatónak, hogy senki ne tudjon Asir bebörtönözéséről.

IVÁN TIMOFEJEVICS dolgozószobájában ült és levelet írt Táskentbe. Utolsó találkozása az ashabádi tanács vezetőivel nagyon rossz hatást tett rá. Megértette, hogy csupán Ticsenko váratlan közbelépésének köszönhette a segítséget. A tanács összeállítása sem tetszett neki. Mi lesz, ha ez a fontos őrhely teljesen Funtyikov és Dohov hatalmába kerül?... Nem nagyon válogatott a kifejezésekben, míg leírta aggodalmait.

Kopogtak az iroda ajtaján. Csernisov a zavarás miatt bosszankodva nyitotta ki, de azután felderült az arca — Mávi állt előtte. Meg lehet tudni tőle, milyen a tedzseni vörösgárdisták hangulata Eziz lefegyverzése után. Ez a kérdés igen fontos és ki felelhetne rá meg jobban, mint az egyszerű Mávi. Hiszen ez a tegnapi rabszolga már megtalálta emberi méltóságát.

Valóban, Csernisov előtt már nem a régi Mávi állt. Látszott, hogy ért a fegyverforgatáshoz. Arcán bátorság tükröződött, szemében határozottság fénylett. Csernisov szíve megkönnyebbült. Az ilyen türkmének, mint Mávi, vagy Asir Szahat, jó káderekké válnak majd.

— Gyere be, Mávi!

Mávi csüggedten lépett be. Csernisov észrevette rajta a nyugtalanságot.

— No, milyen a hangulat, Mávi? Hogy érzed magad?

— A hangulat... Nem fontos, Iván.

— Miért?

— Iván, egyedül maradtam.

— Nem értem.

— Mit nem értesz? A falunkból Artik volt még Tedzsenben, de ő ellenség lett. Aztán Asir... Őt meg erősen őrzik.

— Ismét nem értem. Mit jelent ez?

— Magad csinálod, és engem kérdezel?

— Mit tettem én?

— Miért alakoskodol? Talán én csukattam börtönbe Asirt?

— Asir börtönben van?

— Ugyan hol máshol?

— Ki tartóztatta le? Mávi, beszélj el mindent. Semmit sem tudok erről.

Mávi felsóhajtott.

— Hiszek neked, Iván — mondta még mindig kissé gyanakvó hangon. — De . . . azt beszélik, hogy Asirt a te parancsodra tartóztatták le. Nagyon szigorúan őrzik. Kulli-khán megfenyegette a börtön vezetőjét: „Ha valaki megtudja, hogy itt van Asir Szahat, nagy bajod lesz belőle". Ezt a polgárőrtől hallottam, aki kenyeret ad a fogolynak.

Csernisov elgondolkodott. „Személyes bosszú? . . . Kulli-khán eltávolítja azt, aki veszélyesnek tűnik? . . ."

— Mávi, — mondta és mereven a vörösgárdista szeme közé nézett — te nem mondtál el mindent. Ez nem helyes dolog a szovjet barátai között.

— Ó, nem is tudom . . .

— Mávi, férfi vagy és katona. Légy őszinte és becsületes!

Lassanként Mávi elmondott mindent, amit tudott. Nyugtalanul tekintgetett az ajtó felé, amikor az Eziz fegyvereivel Tasauzba küldött, Csari Csaman karaván járól beszélt. Elmondta azt is, mit tárgyalt Asir Kulli-khánnal és hogyan avatkozott be a vitába Ata-Djali.

— Nincs maradása annak, aki szembeszáll Kulli-khánnal — fejezte be szavait. — Engem is gyűlöl. Azt hiszem, ha nem menekülök el valahová, Asir sorsára jutok. Kulli-khán megöl, ha megtudja, hogy mindent elmondtam neked.

— Mávi, ismétlem, semmit sem tudok az egészről. Légy nyugodt, Asir kiszabadul és téged sem bánt senki. Kulli-khánnal pedig magam számolok le. Ne félj semmitől.

— Iván, — mondta Mávi felderülő arccal — nem félek harcolni az igazságért, de nem szeretem, ha lesből támadnak meg.

— Ezt nem engedjük! — szólt határozottan Csernisov. — Megtisztítjuk a Vörös Gárdát. Most két katonával menj a börtönbe és a nevemben bocsáttasd szabadon Asirt, azután hozd ide hozzám.

MÉG AZON AZ ESTÉN Csernisov kívánságára a tedzseni tanácsot rendkívüli ülésre hívták össze.

A szobában már vágni lehetett a füstöt. A lámpa fényében szürke ködnek hatott.

Iván Timofejevics először a politikai helyzetről beszélt. Szólt a forradalom vívmányairól, a nehézségekről, melyekkel Közép-Ázsiában meg kell birkózni a kormánynak, az ellenség ellenállásáról, az eszerek és mensevikok áruló szerepéről, a fehér gárdisták felkeléseiről. Részleteket idézett a táviratokból, melyeket a turkesztán köztársaság tanácsának elnöke írt Leninnek és a taskenti tanács elnöke Sztálinnak. Az első így hangzott: „A Turkesztán Köztársaság éhezik. Elvágták a Kaukázustól és Szibériától... Próbáljatok segítséget nyujtani. Minden halasztás borzasztó következményekkel járhat". A második szintén éhségről, járványokról és munkanélküliségről ír és kéréssel fordul J. V. Sztálinhoz, hogy küldjön kenyeret és tízmillió rubelt Turkesztán segítségére. Csernisov bízott benne, hogy ezzel a segítséggel a türkmén nép át fogja vészelni a nehéz időket.

— Hiába gondolja a burzsoázia, hogy bennünket tönkre lehet tenni — mondta. — Hiába próbálják elszakítani a forradalmi Turkesztánt Moszkvától, az orosz proletariátustól. Nem vagyunk egyedül. A szovjet haza megemlékezik rólunk, a forradalom vezetői gondoskodnak a türkmén köztársaságról. Már hírét vettük, hogy a turkesztáni kormány kérését teljesítették — Sztálin elvtárs Cáricin-ből tízezer pud gabonát irányított ide. Moszkvából pedig Lenin és Sztálin parancsára pénzt küldenek. Közeledik megpróbáltatásaink vége. A forradalom ellenségei nem ijesztenek meg! A forradalmi Turkesztán egy marad a forradalmi Oroszországgal!...

Ezután áttért a tedzseni dolgokra. Megállapította, hogy segítséget fognak kapni, de addig sem szabad összetett kezekkel ülniök. Küzdeni kell az ellenséggel, legyőzni a nehézségeket, építeni a szocializmust. Ekkor a tedzseni Vörös Gárdáról kezdett beszélni.

— Elvtársak! Eddig nem sok figyelmet fordítottunk katonaságunkra. Jó szolgálatokat tett nekünk és a jövőben is számíthatunk rá. De meg kell mondanom az igazságot — egyik tagja megszégyenített bennünket. Mindnyájan tudjátok: az előző parancsnokot, Keleu-khánt Mane-Csjacse faluban rab-

láson értük. Elfogtuk és törvény elé vittük. Azt lehetett volna hinni, hogy gyökerestől kiirtottuk a gonoszságot. De most még nagyobb bűnt fedeztünk fel. — Itt Csernisov egy percre megállt, azután keményen folytatta: — Vádolom a tanács egy tagját, a jelenlegi parancsnokot, Kulli-khánt.

E szavaknál Kulli-khán felugrott, rekedten kiáltotta:

— Mivel vádolsz engem?

— Kulli-khán, — szólt Csernisov — felelj a kérdésre: hol van Asir Szahat?

Kulli-khán megijedt, de azután összeszedte magát. Azt hitte, hogy Csernisov a fegyverekről nem sejt semmit, ha csupán Asir után érdeklődik.

— Letartóztattam. Asir kém, Eziz provokátora és viszályt szított köztünk!

— No lám! Tehát mindenki provokátor és ellenforradalmár, aki keresztezi terveidet!

— Ugyan, Iván... — szakította félbe Kulli-khán reszkető hangon.

— És ki Csari Csaman? — kérdezte tovább Csernisov.

Kulli-khán hallgatott.

— Azt kérdezem: kicsoda Csari Csaman? — ismételte Iván.

— Ne beszéljünk fölösleges dolgokat — dünnyögte Kulli-khán. — Honnan tudjam én azt...

Iván ököllel az asztalra vágott.

— Ki beszél hiábavalóságot? A tanács kérdez téged: hová lett kétszáztizennyolc puska és tizenkétezer töltény?

Kulli-khán arca zavarában idegesen rángatódzott.

— Iván, te az Asir Szahathoz hasonló kémek szavára hallgatsz és be akarsz engem feketíteni. Hogyan felelhetnék én a fegyverekért, amelyeket Eziz és katonái magukkal vittek? Talán a többit Asir Szahat lopta el számára...

— Mindenért felelős vagy! Most azokról a fegyverekről kérdezlek, amelyeket Dzsunaid-khánhoz küldtél!

A jelenlévők újra Kulli-khánra tekintettek. Az arcok nem tükröztek felháborodást, csupán kíváncsiságot. Kulli-khán már rosszat sejtett a mai ülés előtt, ezért hozta magával Hodzsamurátot és Baba-khán törzsfőt. Most érezte bátorításukat, nyugodtabb lett.

— Ha a tanács meg akarja akadályozni, hogy gyanús emberek ellopják és eladják a fegyvereket, akkor adjon nekem

felhatalmazást, hogy növeljem a létszámot és rendet csináljak a falvakban...

— Ne keress kibúvót, felelj a kérdésemre!

— Ha nem tévedek, — ment át támadásba Kulli-khán — te feleleveníted a cári politikát és úgy akarsz beszélni a türkménekkel, mint Belanovics ezredes.

Iván felpattant.

— Hagyd abba!... Én újítom fel a cári politikát? Úgylátszik, már nem a tolvaj, hanem a tolvajlás tanúja szégyenkezik!

— Nem hallgatok! — kiabálta Kulli-khán. — Nem fogod be a számat!...

A gyűlés már vásári civakodásra hasonlított. Csernisov ekkor a többi tanácstagnak adta át a szót. Hamar meggyőződött róla, hogy legtöbben Kulli-khánt támogatják. Hodzsamurát járásfő is felszólalt.

— Nagyon csodálkozom — mondta. — Az az állítás, hogy Kulli-khán kereskedik a fegyverekkel, épp oly lehetetlen, mintha azt mondanánk, hogy a nap lezuhant. Bizonyára az a célja, hogy lerombolja Kulli-khán tekintélyét. Pedig a szovjet hatalomért életét adná. Nem is tudom, mit mondjak!... Vajjon nem akarnak ezzel viszályt szítani az oroszok és türkmének között?

Beszélt Baba-khán törzsfő is. Azt állította, hogy Kulli-khánt a falvakban mindenki tiszteli, és egyedül benne bíznak. Ha kikerül a tanácsból, a tanács elveszti a nép támogatását. Megjegyezte, hogy ebben az esetben a törzsfők is szakítanak a tanáccsal és egy második Ezizt keresnek maguknak.

Csernisov úgy érezte, hogy egyedül van a véleményével, de azért szavazásra tette fel javaslatát:

— Kulli-khán visszaélt hivatalos hatalmával, üldözte a tanácshoz hű dzsigiteket, eladta a fegyvert, ellenforradalmi tevékenységet folytat. Ezért javaslom, hogy fosszuk meg tagságától és a parancsnokságtól, adjuk át a katonai törvényszéknek!

Izgatottan nézett a körülülők arcába... Valóban — ellenyésző kisebbség támogatta. Néhányan tartózkodtak a szavazástól. Legtöbben azonban javaslata ellen szavaztak. Ebben a döntő pillanatban megmutatkozott a tanács összetételének hibája. Azok a türkmének, akiket Iván Timofejevics eddig semlegesnek hitt, most Kulli-khán mellett foglaltak állást. Úgy

látszik, hatott az a demagóg vád, hogy Csernisov a nemzeti politikában nem helyesen jár el.

Ekkor Csernisovnak türkmén barátja jutott eszébe. „Ó, Artik, Artik! — gondolta. — Panaszkodtál, hogy Kulli-khán becsúszott a tanácsba. Hát te hol vagy? Miért nem ülsz itt és harcolsz velem együtt? E helyett te, a szegényparaszt fia, ellenforradalmár bejek szolgájává váltál és megölted volna falubelidet, aki épp oly szegény, mint te magad... Nem, úgylátszik nem elég a tiszta szív, világos fej is szükséges. Eziz lefegyverzése után Artik bizonyára megértette a dolgokat, de restel visszajönni hozzám és bevallani..." Nem foglalkozott tovább ezzel a gondolattal; azon kezdett töprengeni, mi a teendője ezek után.

Nem habozott a döntésnél. Táviratot küldött az ashabádi tanácsnak, melyben elmondta a történteket és követelte, hogy Kulli-khánt állítsák bíróság elé. Kiélezte a kérdést, készen arra, hogy elutasító válasz esetén közvetlenül Táskenthez fordul. De ígéretet kapott, hogy Kulli-khánt haladéktalanul Ashabádba idézik.

Valóban, Kulli-khán másnap közölte, hogy Ashabádba hívják. A katonai biztosnak jelentést kell tennie. Bizonyára rossz előérzete támadt; mindenesetre azt mondta Csernisovnak, hogy ha továbbra is gyanúsítják, lemond a tisztségéről.

De Csernisov nem táplált túl nagy reményeket; jól emlékezett rá, milyen nehezen tudott segítséget kapni Ashabádtól Eziz ellen. Nem hitte, hogy Funtyikov és Dohov tanácsában javult volna a helyzet. Mégis szükségesnek tartotta, hogy először felettes szervéhez forduljon, mivel nem akart anarchiát teremteni. Összegyüjtötte a Kulli-khánra vonatkozó iratokat, Asir és Mávi vallomásait és Ashabádba küldte. Maga pedig tovább foglalkozott egyéb ügyeivel.

Néhány nap mulva Csernisov meggyőződhetett bizalmatlanságának jogos voltáról. Kulli-khánt az ashabádi tanács megerősítette parancsnoki tisztében. Diadalmasan tért vissza. Csernisovval azonban óvatosan viselkedett, talán ashabádi pártfogóinak utasítására, vagy pedig azért, mert tartott Iván Timofejevics kemény jellemétől.

22

Az ellenforradalmár „Kokandei Autonómia" fegyveres erejét 1918 februárjában megsemmisítette a szovjet katonaság. De még mindig maradt ellenség. Június tizenhetedikén Ashabádban felkelési kísérlet történt. Július tizennegyedikén pedig az eszerek, mensevikek, fehér tisztek és türkmén nacionalisták újra felkeltek a szovjet hatalom ellen. Tizenkettedikén Ashabádban és Kizil-Arvátban magukhoz ragadták a hatalmat. Az odaérkező teljhatalmú biztost, Frolovot és vörösgárdistáit megölték. Ugyanazon a napon agyonlőtték a kizil-arvati forradalmi tanács elnökét, Diánovot és Gubkin, Babkin, Budnyikov és Kaszko tagokat. Nem sokkal később, az ashabádi bolsevikok: Batminov, Molibozsko, Rozánov, Tellija, Zsitnyikov és a többiek is erre a sorsra jutottak. Minden törvényes eljárás nélkül végeztek velük. A Káspin túli terület központja a fehér gárdisták, — helyesebben az angol intervenciós hadsereg kezébe került. Ezek élesztgették Közép-Ázsiában az ellenforradalom lángjait. Az ashabádi fehérgárdista „ideiglenes kormány" vezetője az eszer Funtyikov lett. Igazi gazdája azonban a véres gyarmati provokációk mestere, az angol W. Mallison vezérőrnagy volt.

Júliusban az angol intervenciósok és belföldi szolgáik bekerítették Szovjet *Turkesztánt*. Délkeleten a fergániak, akiket Sir MacCartney, a kasgári angol konzul ellátott fegyverrel, ostromolni kezdték a várost. Keleten MacCartney fellázította a kozákokat, ezek most Alma-Atát igyekeztek elfoglalni s északon Dutov hetman hatalmába kerítette Orenburgot és elvágta a Táskent—Moszkva utat. A bokharai emir, a khivai Dzsunaidkhán és a Kaspi-tengeren az angol flotta észak-nyugatról és

nyugatról kerítette be *Turkesztánt*. Az országban mindenfelé angol kémek működtek. Maga Mallison tábornok így jellemezte a helyzetet:

„Volt néhány ügyes, több nyelvet beszélő tisztem. Ezek eljutottak mindenhová, még a bolsevikok kormányzósági hivatalaiba is. Állandóan felkeresték azokat a helyeket, melyeket én fontosnak tartottam. Közép-Ázsiában nem akadt egy vonat, melyen nem utazott volna ügynökünk. Minden jelentékeny ponton két-három megbizottunk tartózkodott..."*

Július elején Mallison tábornok Meshedbe indult. Az oroszperzsa határon angol katonaságot vontak össze. Augusztus tizenkettedikén az angol csapatok átlépték a határt Ashabádtól száz kilométernyire délre.

A fehérgárdisták pedig folytatták előnyomulásukat keletnek, Táskent irányába.

A tedzseni tanács bizonyosra vette, hogy a fehérek Mári felé menet, hamarosan elérik Tedzsent. Segítségre nem számíthattak sem Máriból, sem Csardzsouból. A kislétszámú Vörös-Gárdával nem lehetett ellenállásra gondolni. Még Ezizzel szemben sem tudták volna megvédeni magukat, pedig az a hír járta, hogy Eziz ma éjszaka megtámadja a várost.

Csernisov alapos megfontolás után azt javasolta, hogy vonuljanak vissza Táskent irányába.

Kulli-khán váratlanul ellenkezni kezdett. E közben mindenféle vádat szórt Csernisovra.

— Tudtam, hogy csak vendég vagy itt! — kiáltott rá. — A nyugodt időkben rám támaszkodva uraskodtál. De amint veszélyessé vált a helyzet, mindjárt venni akarod a bőröndödet és nyugodtabb helyet keresnél. Aztán minden tettedért én felelhetek! A katonáim nem mozdulnak innen. Útját állom az ilyen szökevényeknek, mint te!

Csernisov átlátott Kulli-khán szándékán. Most megmutatkozik ashabádi útjának eredménye! Összebeszélt az ottani árulókkal. Ezért támogatták őt annyira Funtyikov és Dohov. Kulli-khán most azért ellenzi a visszavonulást, mert a fehérekhez akar csatlakozni. Csernisov megértette, hogy most ütött az óra, amikor a forradalom érdekében a legnagyobb határozottsággal kell cselekedni. Látszólag nyugodtan válaszolt:

* *Sir W. Mallison jelentése: „Brit katonai misszió Turkmenisztánban."*

— Kulli-khán, te mindig tévedsz, még hozzá szándékosan. Az agyad dolgozik, de csak azon, hogyan okozhatna kárt a szovjet hatalomnak. Én nem vendég vagyok itt. A szovjet föld bármely pontját hazámnak érzem. Egy rögéért odaadnám az életem. De nem olcsón, hiszen még szükségem van rá. Tovább akarok harcolni a munkások és parasztok uralmáért, az ellenség megsemmisítéséért. Ne gondold, hogy titokban tarthattad szándékaidat. El akarod árulni az ügyet, a fehérek kezére juttatsz olyan szovjet katonákat, mint Asir és Mávi...

Kulli-khán megpróbálta félbeszakítani Csernisovot, de az felemelte hangját:

— Nem akarod megérteni, Kulli-khán, hogy a szovjet — a népek uralma, a népeké, akik egy úton haladnak a nagy orosz néppel. Ezt nem győzhetik le sem a fehérek, sem az angolok. Igaz, a munkás-paraszt kormány helyzete most nehéz. De nem esünk kétségbe. Tudjuk, hogy szovjet zászló lobog majd földünk felett. Ezért nem szégyeljük a visszavonulást sem, ha szükséges. Ha ma vissza is vonulunk, holnap támadni fogunk. Nincs utasításunk erre, de Táskentben még nem látják tisztán a helyzetet, tehát nem várhatjuk be. Először Máriba kell mennünk. Most nem a tanács elnöke vagyok, hanem Tedzsen minden fegyveres erejének parancsnoka. Nem tanácskozunk tehát, kiadom a parancsot és feltétlen engedelmességet követelek. Megparancsolom: először — a tedzseni Vörös Gárda haladéktalanul menetkészen sorakozzon. Másodszor — a szovjet hatalom minden védelmezője csatlakozzék a katonasághoz, hogy visszavonuljunk és tovább folytassuk a harcot az ellenforradalommal...

Kulli-khán bizonyára nem várta ezt a fordulatot. Mikor szembeszállt Csernisovval, azt hitte, az ő kezében van a város katonai ereje. A parancsnokságot azonban váratlanul Csernisov vette át. Mit tegyen most? Gondolkodott, kire számíthatna? Nem voltak nagyon sokan és különösen nem a tanácsban. Csernisov mellett pedig ott áll Asir és Mávi. Kulli-khán túl későn vette észre kezükben a puskát. Ilyen körülmények között nem lehet nyiltan ellenállni. Annak sem volt értelme, hogy elmaradjon a csapattól; a fehérek elfognák, hiszen a tanácsban dolgozott...

Kulli-khán nagyot sóhajtott. Megbánást szinlelt, egyelőre nem látott más kiutat.

— Iván Timofejevics, nagyon heves voltam. Tudod, hogy

néha elvesztem a fejem. Rájöttem, hogy valóban tévedtem. Igazad van. Elismerlek parancsnoknak és ígérem, hogy minden utasításodat teljesítem. Bocsáss meg! ...

Csernisov nyugodtan elmosolyodott.

— Utolsó parancsom hozzád: azonnal add át fegyveredet és nyugodjál bele a letartóztatásba! ... Asir Szahat és Mávi, vigyétek el és állítsatok őrt mellé. Az első szökési kísérletnél — agyonlőni!

Kulli-khán ijedten szólni akart, de Csernisov rászólt:

— Befejeztük a beszélgetést!

Néhány perc mulva a lefegyverzett Kulli-khánt már őrség kísérte. Lehajtott fejjel haladt, nem nézett sem jobbra, sem balra.

Mikor Asir visszatért, Csernisov bezárkózott vele dolgozószobájába.

— Igen felelősségteljes megbízást akarok neked adni, Asir. Nem hiszem, hogy Márinál tovább vonulnánk vissza. Bizonyára segítség érkezik majd Táskentből és legkésőbb egy hét mulva újra Tedzsenben lehetünk. Talán még tovább is mehetünk Ashabád felé. Erre az időre itt kell maradnod. Menj ki a falvakba. Gyüjtsd össze a parasztokat, akik a szovjet hatalom pártján állnak, világosítsd fel őket a helyzetről és vond be a harcba.

— Eziz nem akadályozza meg ezt a munkát?

— A nehéz helyzetekben segíts magadon. Véleményem szerint Eziz a fehérekkel együtt bennünket követ majd Mári felé. Ne felejtsd el, hogy ez igen fontos dolog; veszélyesebb a harcnál. Ne kerülj az ellenség kezébe. Hiszem, hogy teljesíted a feladatot. Ha segítségre van szükséged, vidd magaddal Mávit.

— Nem. Mávi nálad hasznosíthatja magát. Majd találok én valahol segítőt.

— Ha meglátod Artikot, igyekezzél megnyerni őt. Talán még nem vesztette el a lelkiismeretét.

Egy félóra multán Asir Gosa aulba indult.

Valamivel később Csernisov csapata is elindult Máriba és Ashabád felől befutott Tedzsenbe a fehérek páncélvonata.

23

ARTIK megszokta a családi életet. Ajna jelentette most egész világát. Ebben az évben sok eső hullott; a földet mindenütt zöld gyep borította. A Tedzsenkát megtöltötte a zavaros víz. A Tedzsent környékező földek ismét olyanok voltak, mint régen. Artikban megszólalt apáinak paraszti vére. Meredtől kapott tíz batman magot, ezt elvetette és szorgalmasan gondozta. A főcsatornából vezetett vizet földjére.

Egyik forró délben munkától fáradtan ült le teát inni. Élvezte a kesernyés zöld italt. Gondolatai visszaszálltak a multba. Mintha csak gondolatainak folytatása volna, hirtelen Asir termett előtte. Artik örvendezve ment felé. De ekkor eszébe jutott összekapásuk. Üdvözölték egymást, hangjuk azonban idegenül csengett, még Nurdzsahán is észrevette ezt.

„Mi történt velük? — gondolta. — Mi választotta el őket?" Seker sem ismerte fel a régi Artikot és Asirt. Ajna sem értette a dolgot. Artik mindent elmondott neki, de Asirról nem beszélt. Nem akarta nyugtalanítani feleségét.

Nagyon örült, hogy Asir felgyógyult sebéből, és meglátogatja. Büszkesége azonban nem engedte meg, hogy beismerje hibáját.

Asir is visszaemlékezett az elmult időkre. Bántotta az összeveszés. Nem felejtette el, hogy Artik vitte őt sebesülten Csernisov házába. Úgy érezte, hálával tartozik ezért.

Az első kérdések után Asir az ashabádi és tedzseni helyzetről, a Vörös Gárda visszavonulásáról beszélt. Elmondta, hogy Csernisov küldte Artikhoz.

— Mit gondolsz ezekről, Artik? — kérdezte. — Mit szándékozol tenni?

Artik tudott már az ashabádi felkelésről, de a részletekről most hallott először. Lehajtott fejjel ült és töprengett.

— Nos, várom a válaszodat! — szólt újra Asir. — Mit mondjak Csernisovnak, ha találkozom vele?

— Mondd, hogy tévedtem! — mondta gyorsan Artik és felemelte fejét. — Mondd, hogy bűnös vagyok!...

Milyen nehezére esett kimondani e szavakat! Rosszabb volt, mint az ellenség golyói előtt állni. De Artik keményen, bátran pillantott barátjára.

— Asir, — mondta — kevés azt mondani: tévedtem. Lássuk először, mi a vétkem. Ha nem értjük meg jól, nem tudunk rajta segíteni... A tizenhatos felkelésnél és a forradalom napjaiban nem a saját hasznomat néztem. A törekvéseim magasabbra nyúltak a Kopet-Daghnál. A cár elpusztítása, a nép felszabadítása volt a célom... Lelkemben nem kell visszatérnem Ivánhoz. Most is testvéremnek, a szabadság kérlelhetetlen harcosának tartom. Soha nem vontam kétségbe, hogy becsületesen küzd. De megtűrte maga mellett a Kulli-kháŋhoz hasonló cári hivatalnokokat, ez pedig nekem nem tetszett. Hiszen Kulli-khán a bejeket támogatta és elvette a kenyerünket a szövetkezetben... Ami Eziet illeti, azt hittem, rajta keresztül érjük el a szabadságot; hogy igazán a nép javát szolgálja...

Asir félbeszakította:

— Nem beszéltem veled, amikor visszatértem Oroszországból?...

Artik elkomorodott.

— Asir, ne zavard meg a gondolataimat. Akkor talán te sem értetted jobban nálam...

— Miért ne értettem volna? Nem eleget tanultam az orosz munkások között?

— Jó, tegyük fel, hogy te születésed óta forradalmár vagy... Figyelj tovább. Meggyengítettem Halnazárt és Babakhán törzsfőt. Úgy tűnt, hogy a parasztok lettek az urak. De Eziz összejátszott a bejekkel. Kiderült, hogy nem a nép szabadságát akarta, hanem a maga számára kívánt hatalmat. Most már csak ezzel törődik.

— Értem.

— Nem, még nem érted. Figyelj. Úgylátszik, nem láttam tovább az orromnál. Első tévedésem az volt, hogy féltem Kullikhántól, és nem bíztam eléggé a mi embereinkben. Második tévedésem — hogy Eziz mellé álltam. — Most — már későn —

megértettem, hogy a nép felszabadítását csupán a tanácsoktól várhatjuk...

— Jobb későn, mint soha. Iván türelmetlenül vár téged.

— Megálljunk, Asir, — van még egy harmadik bűnöm is és ez súlyosabb az előzőknél. Iván figyelmeztetett, mi lesz a következménye Ezizhez való csatlakozásomnak. Megmondta, hogy a szovjet ellensége leszek. Igaza volt, de én nem hittem neki. Pedig minden az ő szavai szerint történt. Mikor Ezizt megtámadták, szovjet katona ellen emeltem fegyvert. Megölhettelek volna téged, Ticsenkót, vagy valaki mást. Bár eldobtam volna puskámat, hogy becsületes maradjak a nép előtt! Nagy az én bűnöm!... Iván megbocsát és magához hív — mondod te; de én a nép ellen vétkeztem. Most már Kulli-khán sincs a tanácsban. Odahúz a lelkem is. Mégsem tudok most visszatérni hozzátok. Jóvá kell tenni a vétkemet. Azt akarom, hogy elhozhassam Eziztől mindazokat, akik hozzám hasonlóan kerültek oda. Így történik, vagy véremmel fizetek a tévedésemért. Mondd meg ezt Ivánnak...

Artik szomorúan hallgatott el. Asir sem szólt. Jól ismerte Artikot, tudta, hogy ha egyszer fejébe vesz valamit, nem lehet róla lebeszélni. Megértette Artik bűntudatát. Artik nem gyerek; menjen azon az úton, melyre lelkiismerete vezeti.

Válasz helyett felállt és kezet nyujtott barátjának. Artik égő pillantást vetett rá. Hosszú idő óta először váltottak szívélyes kézszorítást.

— Mondd meg Ivánnak, visszatérek, amint kiérdemeltem a nép bocsánatát — szólt Artik. — Érzem, hogy így lesz!...

Eljött az idő, amikor mindenkinek színt kellett vallania: melyik oldalon áll...

Ugyanazon a napon este, Kizil-khán állt meg néhány lovas kíséretében Artik sátra előtt. Nem szállt le lováról.

— Artik! Eziz-khán üdvözletét küldi. Régen vár már téged. Úgy véli, hogy külön hívást várasz. Ezért küldött engem. Készülj fel és gyerünk!

Artik szerette ezt a bátor embert. Legbecsületesebbnek tartotta Eziz hívei között.

— Hová mégy, Kizil-khán? — kérdezte rövid gondolkodás után. — A sztyeppébe a pásztorokhoz, vagy a faluba?

— Eziz-khán nem pásztorokhoz küld engem.

— Naplopónak tartasz, vagy rendes embernek?

— Ugyan, Artik, mit beszélsz! Ha nem tartanálak rendes embernek, idejöttem volna?

— Akkor hát azt hiszed, nem akad itt számodra egy csésze tea és egy darab kenyér?

— No, jól van! — Kizil-khán ráparancsolt társaira: — Szálljatok le!

Miután teáztak, Artik megszólalt:

— Most hajlandó vagyok elmenni, Kizil-khán. De nincs lovam. Az elhúnyt Halnazárnál van egy csődör, mely méltó Eziz katonaságához. Vegyétek el számomra és Halnazár lelke örvendezni fog az égben.

A dzsigitek nem kérették magukat. Halnazár sátránál Balli fogadta őket, rosszat sejtve.

— Eziz-khán küldött bennünket — fordultak hozzá a dzsigitek. — Lovakat kérünk egy időre. Százszorosan megbosszuljuk az ellenségen a bej halálát.

— Lovat... — mormogta Balli. — Lovat...

Kizil-khán kinyujtotta lábát a kengyelben.

— Balli-khán, — mondta — tudom, miért habozol. Nemcsak a tiédet visszük el, hanem valamennyi lótulajdonosét. De majd visszaadjuk. Halnazár-bej lovát különösen gondozzuk.

Balli még szóhoz sem jutott, amikor Atajri sietett ki.

— Nem a ti számotokra neveltük a lovat! — kiáltotta. — Máshol kereskedjetek!

— Nem úgy van az, fiatalasszony. Mi benneteket védelmezünk. Ehhez kellenek a lovak.

— Engem nem bánt senki! Nincs szükségem védelmezőre! Én is meg tudom védeni a vagyonomat. Nem adom oda a lovat.

— Nem jó, ha egy fiatalasszony ilyen fösvény — mondta bosszúsan Kizil-khán.

— Semmi közötök hozzá!

— Tőled kérjük a lovat, vagy Balli-khántól?

— Ballinak nincs se lova, se kutyája. Kérésre nem adunk semmit! Értettétek?

— Ez határozott válasz. Ha így van — elvesszük kérés nélkül.

— Próbáljatok csak odamenni a lóhoz!

Kizil-khán megparancsolta az egyik dzsigitnek, hogy hozza el a szerszámot. Még nem is ért a sátorhoz, Atajri bezárta előtte az ajtót. Amikor egy másik dzsigit levette a lóról

a pokrócot, Atajri odaugrott hozzá, vállonragadta és rázni kezdte.

Ekkor a sátorhoz tartó lovas kilőtte az ajtó zárját. A lövés zaja felverte az egész falut. Atajri az ajtóhoz rohant. Útközben felszedett a földről egy lapátot. Ráhúzott vele a dzsigitre. Az megtántorodott, a nyereg kiesett kezéből. Atajri felemelte a szerszámot.

— Lelőlek! — fenyegette meg dühösen a dzsigit.

Atajri merészen felelt:

— Ha férfi vagy, lőjj, disznó!

Kizil-khán közbekiáltott:

— Ne kíméld, lőjj!

A puskagolyó Atajri feje fölött repült el. A távolban figyelő asszonyok jajveszékelni kezdtek. Atajri átkozódva dobta oda a nyerget a dzsigitnek. A zajra elősietett Kandim és nagyot nevetett. Hodzsám nem mert kimozdulni az udvarra, reszketett a félelemtől. A dzsigit bosszúsan vette fel a szerszámot. Atajri is Melekushoz tartott. Balli közbe akart lépni, de felesége úgy mellbe taszította, hogy hátra esett.

— Semmirekellő! Nem szégyeled magad?

Szadap-bej kidugta fejét a sátorból és megpróbált menyének lelkére beszélni. Atajri azonban dühösen mordult rá:

— Nagyszerű fiút szültél! — kiáltotta. — Inkább kutyát hoztál volna helyette világra, az legalább ugatna!

Kezét megkötözték a kendőjével. Mikor a lovat felnyergelték és el akarták vezetni, Atajri Melekus elé vetette magát. Kizil-khán így szólt:

— Ilyen bátor asszonyra nekünk is szükségünk van. Tegyétek fel a lóra.

Atajri még mindig nem fékezte a nyelvét.

— Tiszteletreméltó dolog, mondhatom!

Kizil-khán nem tudta, nevessen-e, vagy haragudjék.

— Micsoda veszedelmes teremtés!

Atajrit fel akarták tenni a lóra, de Melekus nem engedte őt közel magához.

Akkor a dzsigitek a földön hagyták Atajrit és elvezették a lovat. Az asszony hangosan kiabált, akárcsak temetésnél.

Ártik röviden, de gyöngéden búcsúzott Ajnától.

Leszállt az alkony. A lópaták felverte por beborította a falut.

24

MEGÉRKEZTEK AGALÁNBA. Minden olyan volt, amilyennek Ártik Kizil-khán szavai után elképzelte.

Eziz-khán lovasainak száma háromszázra emelkedett. Úgy vélte, most már minden ellenségével végezhet. Vérszomjas szemének és könnyű zsákmányhoz szokott harcosainak most új térre volt szüksége. A tétlenségben a katonák egymással marakodtak. Minden semmiségen hajbakaptak.

Eziz kedvesen fogadta Artikot, de nem fordított rá túl nagy figyelmet. Terveinek kidolgozásával foglalkozott. Madirisántól már hallotta az ashabádi felkelés hírét és a Nemzeti Bizottság határozatát, mely szerint a fehérgárdistákhoz csatlakozik. Eziz most is saját javára akarta kihasználni a helyzetet. A katonák Tedzsen, vagy Kaahka állomás megtámadásáról beszéltek, de Eziz valamilyen okból napról-napra halogatta a cselekvést. Ártik észrevette, hogy a khán házában sok idegen megfordul, kikről azt hallotta, hogy angol tisztek.

Ártik már néhány nap mulva meglátta, hogy milyen nehéz feladatra vállalkozott. A környezet nyomasztotta. Megvetést érzett Eziz és saját maga iránt is. De nem akarta elhagyni katonáit, akik olyan örömmel fogadták visszatérését. Ezekben a napokban különösen összebarátkozott egy öreg harcossal, Juzbasi Kely-khánnal. Az Eziz tettein érzett felháborodás hozta őket közel egymáshoz. Szövetséget kötöttek egymás támogatására.

Nagyon hamar került sor e szövetség kipróbálására. Az egyik bej panaszra ment Ezizhez: valaki éjszaka felgyujtotta gabonájának egy részét. A bej egy falubélijét gyanúsította. Eziz maga elé hozatta a gyanúsított fiatal legényt. Az tagadott.

— Khán úr, semmit sem tudok erről — állította makacsul.

— Majd szedbe idézzük! — jegyezte meg Eziz.

Jelt adott, mire a katonák lerántották a legény zubbonyát, arccal a földre nyomták, vállánál és karjánál leszorították. A forró nap sovány barna hátat világított meg, melyen meg lehetett számolni a bordákat. Eziz intett; két dzsigit kétoldalról korbácsolni kezdte a legényt. Hátán néhány perc mulva már vér patakzott. A szerencsétlen teljes erejéből kiáltozott:

— Nem vagyok tolvaj! Ó, meghalok!

Ártik meghallotta ezt a kiáltást. Odaszaladt és befurakodott a tömeg közé. Elrúgta a legényt bántalmazó katonákat és felemelte a fiatalembert.

Ekkor vette észre Ezizt.

— Micsoda igazságtalanság ez? — kérdezte dühösen Ártik.

Eziz szemét elfutotta a vér.

— Nem a te dolgod! — kiáltotta. — Korbácsoljátok meg őt is!

A pribékek megindultak, hogy teljesítsék a parancsot, de Ártik előkapta revolverét.

— Aki megmozdul — lelövöm!

Kely-khán és Ártik néhány dzsigitje nyomult át a tömegen. Eziz remegett. Úgylátszott, hogy Artikra akar rontani. Ártik feléje fordította fegyverét. Ekkor Eziz felkiáltott:

— Kely-khán!

Kely-khán Ártik és Eziz között állt. Mereven nézett Ezizre.

— Nos, khán úr?

— Megparancsolom, hogy lődd le Ártikot!

— Nem elég embert lőttünk még agyon, khán úr? Most már egymásra lövöldözzünk?

— Ó, hát te is az ő pártján vagy?

— Én az igazságosság pártján állok és Ártikot ilyen embernek tartom! — jelentette ki keményen Kely-khán.

Eziz körülnézett, Kizil-khánt kereste tekintetével, de azután eszébe jutott, hogy ő maga küldte el valamilyen megbízással. Újra revolvere felé tapogatózott. Ekkor Ártik katonái kiáltozni kezdtek:

— Ártik, kit kell ütni?

— Ártik, kit lőjjünk le?

— Ártik, ha megbánt valaki, pokolra küldjük a lelkét!

— Ártik, te vagy a khánunk!

Jumurtcsagi gyorsan Ezizhez lépett és megrántotta a kabátujját.

— Eziz-khán, nem kell kötözködni a fiúkkal. Kis idő múlva maguktól jönnek majd bocsánatot kérni. Most hadd fussanak — súgta.

Abdidzselli-isán is megjelent Eziz mellett.

— Khán úr, a harag rossz tanácsadó.

Ebben a percben egy harcos jelentette Eziznek az ashabádi küldöttek érkezését.

Eziz megparancsolta, hogy vezessék őket a vendégszobába, maga pedig házába indult. „Az emberek, akiket én emeltem fel a semmiből, — gondolta — ellenem törnek. Ki ez az Ártik, hogy vitatkozni mer velem? És mit akar Kely-khán? Egy falat kenyere sem volt azelőtt. Én embert csináltam belőle és most tanítani akar. Ostoba vagyok! Minek tűrtem? Ilyen emberekkel nem lehet boldogulni! Ma éjjel végezni kell Ártikkal. Ámbár nincs egyedül — a háta mögött legalább száz kard áll készen... Talán még fel is lázadnak ellenem?... Vagy elviszik a lovat és a fegyvert és külön csapatot szerveznek? Saját katonáim ellenséggé válnak... Kely-khánban sem bízom már! Ha ő is ellenem fordul — az ügyem elveszett! Bár olyan erős lennék, mint Dzsunaid-khán... Nem, most nem számolhatok le Ártikkal. Ezt lassanként kell csinálni. Most majd magamhoz hívom és beszélek vele. Hadd gondolja, hogy nem haragszom rá..."

Miután eldöntötte ezt a kérdést, átment a vendégekhez. Az ashabádi küldöttek tolmácsolták Nijaz-bég és Oraz-szerdár üdvözletét. Levelet hoztak az új fehérgárdista kormánytól és Nijaz-bégtől. A kormány és a bég örömét fejezte ki az Ezizzel való egyetértés felett; szövetséget ajánlottak a khánnak. Elismerték Ezizt Tedzsen khánjának, biztosították, hogy soha nem avatkoznak ügyeibe, fegyvert és kiképzőtiszteket ígértek.

A küldöttek szóban is megerősítették a levél tartalmát. Eziznek régi álma teljesült. Nem sokat gondolkodott, megkötötte a szerződést az ajánlott feltételek alapján: sok fegyvert kért és azt, hogy ne avatkozzanak bele az ő uralkodásába.

Még be sem fejezték a megbeszéléseket, új küldöttség érkezett. A bokharai emír küldte el megbízottját, Togsza-bejt. Zöld teát, értékes köpenyeket és egy nagy érdemrendet hozott Eziznek ajándékul.

Togsza-bej sietve jött Ezizhez, hogy el ne mulassza a ked-

vező alkalmat. A bej drága köpenyt, széles ezüst övet viselt. Egyre hajlongott Eziz előtt.

— Az ég és föld támasza, az emírek emírje, a khánok khánja, a bégek bége, az izlám fénye baráti üdvözletét küldi! . . .

— Jó egészséget az emírnek!

— A nemes Bokharában tizenkét mufti és az egész izlám sejkje imádkozik mindennap ötször egészségedért és további emelkedésedért. Hálát adok istennek, hogy megláthattalak! . . .

Eziz nem értette egész világosan a bej szavait. Nem tudta, mit feleljen, így hát megismételte:

— Jó egészséget az emírnek!

Togsza-bej ekkor átadta az ajándékokat és Eziz mellére tűzte az érdemrendet. Eziz arca erre még jobban felragyogott.

— Hogyan hálálhatnám meg az emírnek ezt a megtiszteltetést?

Togsza-bej élénken felelt:

— Őmagassága büszke azokra a szolgálatokra, melyeket az izlámvilágnak végeztél. Kötelességének tartja, hogy mindenben segítségedre legyen. Reméli, hogy ha nyugodtabb idők járnak, meglátod a nemes Bokharát. Drága vendégként fogad majd.

— Meglátjuk!

Togsza-bej nem törődött azzal, érti-e Eziz, amit beszél, vagy sem. Célzott rá, hogy a bokharai emír ki akarja terjeszteni országának határait és Türkmenisztán élére Ezizt szándékozik állítani.

Ezekben a percekben Eziz egyenlőnek érezte magát Irán sahjával. Néhány évvel ezelőtt még senki sem ismerte és ma különböző kormányok megbízottai jönnek hozzá. Hízelegnek, segítséget ígérnek. „A mensevikektől és eszerektől megkapom a szükséges fegyvert; katonaságot gyüjtök — gondolta. — Lehet, hogy belenyúlok Bokhara kincstárába is. Csak hadd tartson ostobának Togsza-bej! Csak higyje az emír, hogy meghódolok neki. Később majd kiderül, ki az ostoba! Az ashabádi mensevikektől kapott fegyvert még majd ellenük is fordítom. Hatalmamba kerítem egész Turkesztánt . . ."

A fogadás után Eziz röviden beszélt tanácsosaival és parancsot közölt Tedzsen népével:

„Papságunk kötelezőnek tartja a bolsevikok elleni harcot, mert azok megsértik az izlám vallást. Az isának áldásával tehát megkezdjük a küzdelmet. Ezért megparancsolom a tedzseni

népnek: július huszadikán, korán reggel Tedzsenbe jöjjön minden öt sátorból egy férfi. A törzsfők felelősek a parancs teljesítéséért. Az ellenszegülő nem várhat tőlem semmi jót. Az ilyen embert árulónak, a bolsevikok barátjának tartjuk és a törzsfővel együtt szigorúan megbüntetjük!"

Eziz dzsigiteket küldött szét az aulokba, hogy mindenkivel tudassák parancsát. Meghagyta, hogy könyörtelenül járjanak el a toborzásnál és hozzák el a megmaradt lovakat.

Csak ezután jutott Eziznek eszébe, hogy Ártikkal beszéljen. Ártik közben már megbánta, hogy idő előtt nyílt viszályba keveredett a khánnal. Ennek előre nem látott következményei lehetnek, melyek megakadályozzák céljai elérését. Mindenesetre felnyergelte Melekust. A dzsigitek észrevették ezt és nyugtalan kérdésekkel árasztották el Ártikot. Ártik nem titkolta, mi nyomja a szívét.

— Fiúk, hosszú ideig együtt ettük a kenyeret és sót, együtt harcoltunk. Soha nem beszéltem nektek erről, de most megmondom — mindegyikőtöket testvérként megszerettem... És most... el kell búcsúznunk egymástól. Ha vétettem valamit, bocsássatok meg!

A dzsigitek lehorgasztott fejjel hallgattak. Ártik szíve összeszorult.

— Barátaim! Ilyen a világ: ha reggel vidáman ébredsz, délután már bánkódol — mondta. — Nehezemre esik elszakadni tőletek, de ezt követeli az élet. A történtek után számomra, de számotokra is veszélyes a maradás. Talán benneteket elkerül a baj, ha én elmegyek. Lehet, hogy valamikor még találkozunk.

Az egyik dzsigit felemelte fejét.

— Hová mégy, Ártik?

— Nehéz válaszolni erre a kérdésre. Ha lehet, hazamegyek a viskómba; ha nem, majd meglátom.

— Te drágább vagy nekünk Eziznél. Talán őt magát...

— Nem, nem lehet! Nem egyenlők az erők; rosszul járnánk.

— Akkor vigyél magaddal!

Ártik elgondolkodott. Az ajánlat megegyezett céljaival és kívánságaival. De mi lesz ennek a vége?

Egy századdal nem lehet Eziz és a fehérgárdisták ellen harcolni. A szovjet csapatok messze vannak. Nem jut el odáig.

Meg kell várni, míg közelebb kerülnek egymáshoz. Addig még sok kitartás és türelem szükséges.

— Nem, fiúk, — mondta — ezt nem tesszük. Magamban könnyebben mozgok, de veletek nem tudok elrejtőzni, ha baj fenyeget. Jobb, ha én is itt maradok. De adjátok szavatokat, hogy ha hívlak, csatlakoztok hozzám.

Elhatározta, hogy bármibe kerül is, kibékül Ezizzel; mindenáron ki akarta várni a kedvezőbb alkalmat. Mikor Kely-khán Ezizhez szólította, ellenkezés nélkül ment.

Eziz maga köré gyüjtötte századosait és beszédet intézett hozzájuk. A történteket egy szóval sem említette. Hatalmának tudatában, fontoskodva szónokolt.

— Kizil-khán talán csak holnap érkezik meg, — mondta. — Eddig azzal foglalkoztunk, hogy rendet csináljunk a falvakban, de most szélesebb útra kell lépnünk. Rendkívül felelősségteljes feladat előtt állunk. Holnap, legkésőbb honapután megkezdjük a harcot a bolsevikok ellen. Ezért most minden fegyvert és szerszámot rendbe kell hozni; gondosan készüljünk fel a hadjáratra.

Ártik hallgatott. Kely-khán sem szólt.

Eziz várt néhány percig, azután megkérdezte:

— Mi a véleményetek?

Ártik most látta csak, milyen nehéz az egyeneslelkű embernek alakoskodni. Most sem szólt, de Kely-khán nem tudott elfojtani egy szemrehányást:

— Eziz-khán, mi tisztelünk téged. Teljesítjük paracsaidat. De te megfeledkezel rólunk!

— Igaz, Kely-khán, — jegyezte meg engedékenyen Eziz, — néha túlmegyek a határon. Ma is éreztem ezt.

— Mindent a tanácsosaiddal beszélsz meg. Pedig nem lenne károdra, ha nekünk is elárulnád szándékaidat. Hiszen mi harcolunk. Mi ontjuk vérünket. Emberek vagyunk, nem állatok. Tudni szeretném, miért küzdünk.

— Kely-khán, éppen most ismertem be hibámat. Talán nem ismétlődik meg többé. Ártik, tudod, hogy hevesfejű ember vagyok, ne vedd sértésnek a dolgot. Nekem is fáj, hogy megbántottalak. Beszéljünk inkább a jövőről. Legkésőbb holnapután a lovakkal együtt vonatra kell szállnunk. Mi szükséges ehhez?

Ártik mélyen felsóhajtott.

— Eziz-khán, számomra a legjobb előkészület — ha átadom neked fegyveremet.

— Ártik, ezt nem lehet! Nem akarsz megbocsátani nekem. Még az imádságban is előfordulhatnak hibák. Térjünk vissza a tárgyhoz — az említett kérdés nemcsak Tedzsen ügye.

— Ha az elnyomó erőt érez, még több embert akar elnyomni — mondta Ártik.

— Ha a türkmén nép önállóságát akarjuk — folytatta Eziz, mintha nem is hallaná Ártik szavait, — harcolnunk kell...

„Igen — gondolta Ártik, — most már jól tudom, mi szükséges népünk szabadságához és önállóságához. Elsősorban az, hogy kötél kerüljön a nyakadra ..."

Kely-khán újra megszólalt:

— Eziz-khán, nem tesszük le a fegyvert. De ne rakj túl sok terhet ránk.

Egy percre találkozott Eziz és Ártik tekintete. Eziz pillantása azt mondta: „Jól van! Eljön az idő, amikor leszámolok veled!" Ártik szeme pedig így felelt: „Ne gondold, hogy nem tudok vigyázni magamra. Vége az életednek, amikor akarom!"

25

TURKESZTÁNRA szomorú napok következtek.

A hatalmat magukhoz ragadó ashabádi eszerek és fehérgárdisták a Káspin-túli vasútvonaltól keletre és nyugatra fekvő területeket is igyekeztek megszerezni. Mindenütt ki akarták provokálni a szovjetellenes felkelést. A vasútvonalat több helyen elvágták, megzavarták a közlekedést, kifosztották a fegyverszállítmányokat. Elfoglalták Krasznovodszkot. A szovjet híveit börtönbe vetették és meggyilkolták. A fehér grádisták állati kegyetlenséggel bántak a bolsevikokkal. A Kizil-Árváti öldöklések után megindult a vérengzés Kazandzsikben és Annauban is. A börtönök zsúfolva voltak.

Az emberek a hegyekbe menekültek, de oít is tovább üldözték őket.

Az eszerek, mensevikek, cári tisztek szövetkeztek a szovjet hatalom megdöntésére. Az angol intervenciósok előtt hajlongó fehérgárdista kormány a türkmén nép egy részét is belevonta ebbe a harcba; mintegy nyolcszáz félrevezetett paraszt jött Ashabádba a bejek és mullához vezetésével. Néhány százukat Mári felé indították. Július huszonnegyedikére az egész Káspintúli terület a fehérek kezében volt, Kuska erőd kivételével, melynek helyőrsége a bátor Vosztroszablinij tábornok vezetése alatt Mári városát védte. Csardzsouba sem engedték be a fehérgárdistákat a forradalmi munkás különítmények.

De sem a fehér terror, sem az intervenciós hadsereg nem félemlítette meg Turkesztán bolsevistáit. Alig hallották meg az ashabádi felkelés hírét, a türkmén Központi Végrehajtó Bizottság és a Népbiztosok Tanácsa különleges küldöttséget szervezett, melynek élére Poltorackij munkaügyi népbiztost állí-

tották. Ez a küldöttség következő napon értekezletet tartott Taskentben, azután elutazott Türkménisztánba.

Poltorackij minden nagyobb városban megállapodott, hogy beszéljen a helyi tanácsokkal. Politikai beszámolókat tartott és megfigyelte az emberek hangulatát. Kagánban előadását megzavarták az eszerek. A küldöttség csak nagynehezen tudta elkerülni a letartóztatást.

De Poltorackij nem ijedt meg. Még az ezerkilencszázötös forradalom előtt lépett be a szociáldemokrata szervezetbe és Bakuban résztvett a munkásmozgalmakban. Szegény családból származott, nyomdai szedőként dolgozott addig a napig, amikor a bokharai munkások őt küldték be a Tanácsok első oroszországi kongresszusára. Itt lépett be a bolsevikok pártjába. Taskentben puskával kezében harcolt az ellenforradalmárok ellen, dolgozott a Népgazdasági tanácsban, szerkesztette a „Szovjet *Turkesztán*" című lapot. Most azzal a nyugodt tudattal utazott a legveszélyesebb vidékre, hogy az ügy, melyet védelmez, halhatatlan és a forradalom diadalmaskodik.

Csardzsouban melegen fogadták a küldöttséget. De Máriban már a munkásoknak alig néhány képviselője ment üdvözlésükre. Ezektől Poltorackij megtudta, hogy a helyi tanács sok tagja a fehérekkel érez.

Poltorackij Csernisovval is találkozott. Mióta idejött Tedzsenből, már megismerkedett a helyzettel. Alekszej Ticsenko, a márii Vörös Gárda volt biztosa is segítette ebben. Ticsenko nagyon megörült Csernisov érkezésének. Mesélt neki a kerület nyugtalanságáról és a városi lakosság között folyó gyanús erjedésről.

Ticsenkót egy feketeszakállú türkmén kísérte. Iványnak nagyon tetszett okos pillantása.

— Karagez-isánnak hívják — magyarázta Ticsenko. — A tanács szolgálatában áll, ő látja el a vörösgárdistákat élelmiszerrel. A falusi parasztságnak igen tiszteletreméltó képviselője.

Csernisov örült ennek az ismeretségnek. Meg volt győződve arról, hogy Karagez segítségére lehet a bolsevikoknak összeköttetései révén. Ezért Poltorackijnak is bemutatta Karagez-isánt; Poltorackij pedig elhatározta, hogy a küldöttek tagjainak sorába veszi.

A Csernisovval folytatott beszélgetés és a további benyomások során Poltarackij látta, hogy a márii helyzet komolyabb, mint gondolta. A városban gyanús emberek mutatkoztak; az

utcákon nyilt szovjetellenes agitáció folyt. Csernisov nem tudott lovakat szerezni, a lakosság elrejtette előlük. A Vörös gárda védelemre készülődött. A kislétszámú polgárőrség nem bírta fenntartani a rendet. A vasúti forgalmi tiszt közölte Poltorackijjal, hogy Ashabád irányából katonai kötelékek közelednek. Csernisov legalább hatszáz fehérgárdistára számított.

Amikor Poltorackij elutazott Taskentből, azt remélte, hogy vérontás nélkül lehet likvidálni a felkelést. Most megértette, hogy ez aligha lehetséges. Máriban is gyűlést tartott; úgy látta, hogy a hangulat kissé megjavult. Mégsem gondolhattak ellenállásra ilyen nagy túlerővel szemben. Az előkészületekre is kevés idejük maradt; a fehérek érkezését már erre az éjszakára várták.

Poltorackij Csernisovot és szakaszát a Máritól húsz versztnyire keletre fekvő Bajrám-Ali telepre küldte. Ott akart összpontosítani minden erőt, hogy fedezze a Csardzsouba vezető utat. Csernisov nem szívesen hagyta őt egyedül Máriban, de Poltorackij azt mondta, hogy már segítséget kért Taskentből és ha veszély fenyeget, ő is Bajrám-Alibа megy. Valóban, megtudták, hogy a taskenti csapat már Kagánban van.

Poltorackij meg akarta kísérelni, hogy a fehérek előnyomulását békés megbeszélésekkel állítsa meg. Felhívta telefonon Funtyikovot és az ashabádi helyzetről érdeklődött. Funtyikov nem adott egyenes választ, azt ajánlotta, hogy Poltorackij jöjjön Ashabádba és saját szemével nézze meg, mi történik ott. Nyilvánvaló volt a provokációs szándék és a beszélgetés ezzel megszakadt.

Éjjel három órakor hagyta ott Poltorackij a telefont. A holdtalan, tiszta égen nyugodtan ragyogtak a csillagok. A nappali forróságot hűvös levegő váltotta fel. A sztyeppe felől könnyű szél fújt. Egy mozdony füttyein kívül semmi nem hallatszott.

Poltorackij felhívta a Népbiztosok Tanácsának elnökét is. Míg a beszélgetésre várt, Ticsenkóval fel-alá sétált a perronon. Hirtelen keletről, a vörösgárdisták szállása felől lövések hallatszottak. A zaj egyre nőtt. Ticsenko nyugtalankodott. Poltorackij véleménye szerint ennek a lövöldözésnek a városban uralkodó rendetlenség miatt nincs semmi jelentősége. De a lövések nem szűntek meg, úgyhogy végül azt mondta Alekszejnek:

— Ticsenko elvtárs, azt hiszem, jó lesz, ha odamegy.

— Hogyan? Hagyjam önt egyedül?

— Nincs nagy különbség a között, hogy egyedül vagyok-e, vagy kettesben. Ha nem teremt rendet, az egész városban nyugtalanság támad.

Alekszej elgondolkodott. Poltorackij vállára tette a kezét.

— Barátom, most nincs idő a tétovázásra. Határozottan kell cselekedni. Ki kell keveredni ebből a nehéz helyzetből. Ha a Párt ezzel bízott meg bennünket, el kell végeznünk; egyedül, vagy ketten — mindegy. Az ügyünk igazságába vetett hit nem hagyja el az embert. Ha egyedül is maradok most, milliók ereje és hite él bennem. Igaz, baj történhetik, de ez nem rémít meg. Az is életet jelent, ha nagy ügyért halunk meg. A halált senki nem szereti, különösen mi, bolsevikok nem. Nem azért maradok egyedül, hogy meghaljak, hanem hogy ezreket mentsek meg a haláltól. Így kell gondolkodnia önnek is. Menjen, végezze a dolgát és én is a magamét. Sikert kívánok. Ha kiderítette, mi az a lárma, jöjjön vissza.

Egy óra telt el, míg összeköttetést kapott a Népbiztosok Tanácsának elnökével. Elmondta a nehéz helyzetet és rendelkezéseit a Bajrám-Aliba történő visszavonulást illetően. Az elnök azt felelte, hogy még egy ezredet küld segítségül. Ezzel befejeződött a beszélgetés.

Poltorackij néhány percig ült, hogy kipihenje magát. Ekkor az Ashabád irányából közeledő páncélvonat lövései megrázták az épületet. Poltorackij a kijárathoz sietett, hogy felüljön kinn várakozó lovára. De alig lépett ki, egy csoport fehérgárdistával találta magát szemben. Elfogták és lefegyverezték.

Virradni kezdett. Az egész városban folyt a harc. A perront megtöltötték a fehérgárdisták. Ticsenkónak nem volt semmi nyoma...

Ticsenko látta, hogy katonái az ellenséggel váltanak lövéseket. Ekkor kihordatta a raktárakból a fegyvereket és megparancsolta, hogy vonuljanak vissza Bajrám-Aliba. Maga visszamaradt, hogy értesítse Poltorackijt. Két vörösgárdistát akart magához szólítani, de azután meggondolta. „Minek? Egy ember könnyebben elcsúszik, itt meg mindenkire szükség van."

Hamar meggyőződött róla, hogy Poltorackijjal nem könnyen tud találkozni. Mindenütt fehérgárdistákra bukkant. A kertek között bujkálva haladt. A táviró épületét már elfoglalták a fehérek. Ticsenko meghallotta egy beszélgetés foszlányát:

— Kié ez a ló?

— Elfogtak itt egy bolsevikot. Taskenti népbiztos.

— No és hol van?

— Hol?... Elvitték. Vagy börtönbe, vagy falhoz állították...

Ticsenkóban meghűlt a vér.

Mit tegyen most? Siessen Bajrám-Aliba? Nem, nem lehet. Hogyan nézne Csernisov és a küldöttek szemébe?...

„Ha most nem követek el mindent, — gondolta Ticsenko — milyen bolsevik vagyok? De hogyan segíthetnék Poltorackijnak?... Börtönben ül — hogyan jussak be oda?..."

Egyszerre eszébe jutott, hogy a börtön vezetője régi ismerőse. Amikor Ticsenko az ashabádi börtönben szolgált, ez felügyelőként dolgozott ott. Elég egyenesjellemű ember volt. Alekszej elhatározta, hogy megkockáztatja ezt a találkozást. Estig várt, akkor elrejtette fegyverét és merészen elindult a börtön felé. A vezető nagy szemeket meresztett, amikor meglátta Ticsenkót. Tudta, hogy a vörösgárdisták biztosa áll előtte, akkor, amikor a város a fehéreké. Alekszej megszólalt:

— Ha akarsz — segíts rajtam, ha nem — pusztíts el.

— Miről van szó? — kérdezte a parancsnok. — Miben lehetek segítségedre?

— Nem mentem el a bolsevikokkal, mert benned reménykedtem. Ha a parancsnokságon jelentkezem, nem hisznek nekem, vagy ha hisznek is, kiküldenek a frontra. Már únom a harcot és nem akarok még meghalni. Kérlek, adj nekem valamilyen foglalkozást, hogy senki ne lásson.

A parancsnok gyanakodva nézte. Ticsenko hozzátette:

— A fegyveremet itt a közelben rejtettem el. Csinálj vele, amit akarsz. Nekem nem kell. El lehet adni.

A parancsnok azt felelte, hogy majd kigondol valamit.

— De hiszen most nem tudok hova menni — mondta Ticsenko. — Megértheted. Engedd, hogy itt a börtönben végezzek valamilyen munkát. Még vizet is húzok, csak hadd maradhassak itt.

A parancsnok fejét vakargatta. Végül a belső folyosóra állította felügyelőnek.

— De aztán légy rám tekintettel! — mondta és megfenyegette ujjával

Megmagyarázta Ticsenkónak, hogy ez felelősségteljes hely, mert Poltorackij biztos ül ott és Ticsenko fejével felel, ha valami történik.

Félóra mulva Alekszej revolverrel az övén szolgálatba lépett.

Poltorackij kicsi cellában ült. Tudta már, hogy a fehérgárdista parancsnokság agyonlövésre ítélte. Már csak néhány órája van hátra, így most végigtekintett az életén. Felmerült szeme előtt gyerekkora, amikor repdeső szőke fürtökkel szaladgált, munkábalépése a nyomdában, utazása a pétervári kongresszusra, ahol meghallotta Lenin beszédét, és taskenti forradalmi munkája. Nagyon kínozta az a gondolat, hogy a rábízott munka most befejezetlenül marad és ezekben a veszélyes napokban nem tud már továbbharcolni a szovjet hatalomért. Kezére hajtotta fejét és gondolkozott. Egyre kevesebb ideje maradt hátra...

Háta mögött suttogást hallott. Először nem figyelt rá, de a hívás megismétlődött:

— Népbiztos elvtárs!... Népbiztos elvtárs!...

Poltorackij ismerős szemet pillantott meg. Gyorsan felállt és az ajtóhoz ment. Ticsenko elmondta neki, hogy került ide és megkérdezte, hogyan segíthetne.

Poltorackij egy percig gondolkodott.

— Itt semmi sem segít — mondta; ceruzát és papírt kért. Ticsenko átadott neki minden papírt, ami csak nála volt. Még be sem tudta csukni a kémlelőnyílást, a parancsnokhoz hívták.

A parancsnok nyugtalanul közölte Ticsenkóval, hogy felismerték.

— Azt mondják, téged nem őrségre kell állítani, hanem lecsukni... Mit tegyünk most?

— Megmondtam, hogy rádbízom a sorsomat — felelt nyugodtan Ticsenko. — Most is ugyanazt mondom.

— Magyaráztam, hogy ez tévedés és te — nem te vagy. De lehet, hogy holnap kijönnek ellenőrzésre. Ezért azt tanácsolom neked: utazz Ashabádba.

— Ashabádba?

— Adok neked igazolványt. Ha ellenőriznek is az úton, nem történhetik bajod. Újra a régi helyen dolgozol majd. Te is megmenekülsz a veszélytől és én is nyugodt leszek...

Ticsenko megkapta az igazolványt, de megkérte a parancsnokot, engedje hajnalig, a vonat indulásáig itt maradni. Szeretett volna mégegyszer beszélni Poltorackijjal. A parancsnok még nem is válaszolt, megszólalt a telefon. Közölték, hogy egy szakasz katona indult a börtönbe a parancs teljesítésére.

Ticsenko csak akkor tudott Poltorackij cellájához menni, amikor az már befejezte és átolvasta levelét. Alekszej átvette a nyiláson keresztül és elrejtette.

— Add oda az elvtársaknak — mondta Poltorackij. — Mindent elmondtam benne, ami kell...

Nem beszélhettek tovább. A folyosó végéről léptek hallatszottak. Poltorackijért jöttek hóhérai.

Ticsenko az ajtónál meghúzódva hallgatta utolsó szavait.

— Kivetkőztetek emberi mivoltotokból. Vérszomjas farkasok vagytok... Lelőhettek, de a forradalmat nem fojtjátok el. Ellenkezőleg, közeledik felétek a vég!...

Amikor Poltorackijt kivezették, Ticsenko utánuk ment. Az őrök közé keveredett és revolverét tapogatta. De az udvaron meglátta, hogy semmit sem lehet tenni, mindenütt katonák álltak. „Mindketten elpusztulunk — gondolta kétségbeesetten. — Még hozzá nálam van a levele. Ha én is meghalok, megfosztom őt az utolsó vigasztól — a tudattól, hogy szavai eljutnak a címzetthez..."

Ticsenko felhasználta az alkalmat, hogy az egyik kísérő elávozott vizet inni. Hirtelen elhatározással felugrott a nyeregbe és ostorozni kezdte a lovat.

Mindez egy perc alatt történt. Mire felocsudtak, Ticsenko már eltűnt a sötétben. Néhány lövést küldtek utána, de ezek nem tettek kárt benne.

Poltorackij örömmel hallgatta a távolodó lódobogást. A harc és győzelem jelének érezte.

Bajrám-Ali városa nem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Nem gyűlt össze elegendő erő a fehérek feltartóztatására; az egy éjszakán toborzott parasztokra nem lehetett számítani. A táskenti segítség késlekedett. A fehérek pedig gyorsan nyomultak előre.

Csernisov nagyon nehéz helyzetbe került. Tudta már, hogy Márit elfoglalták a fehérek. Az ottani Vörös Gárda visszanyomulás közben létszámának csaknem felét elvesztette. Ticsenko nem volt itt, Poltorackijról sem kaptak semmi hírt. Csernisov már azt gondolta, hogy valakit, mondjuk Karagezisánt Máriba kellene küldenie a helyzet felderítésére. De azután elvetette ezt a gondolatot, mert már nagyon kevés idő állt rendelkezésére.

Rövid tanácskozás után elhatározták, hogy tovább mennek Csardzsouba. Előkészítették az indulást. Csernisov felment

egy dombra, hogy utolsó pillantást vessen kelet és nyugat felé. A nap éppen felkelt a Szoltán Szandzsár-erőd mögött. Sugarai megvilágították az állomás tetejét és a gyapotfeldolgozó üzem kéményeit. Ma nem gomolygott füst belőlük.

A gyárban megszűnt az élet. A munkások családostól a katonákhoz csatlakoztak. Csak legszükségesebb holmijukat vitték magukkal.

„A munkások véres verítékével épített üzem most újra a kapitalistákat fogja szolgálni? — gondolta Csernisov. — Újra elveszik szabadságunkat?... Nem, nem így lesz!"

Ekkor Mári irányából lövéseket hallott. Csernisov úgy vélte, hogy két páncélvonat harcol. Gyorsan útba kel lindítania a szerelvényeket. Amikor a családokkal tele első szerelvényt útbaindította, a távolban egy lovas alakja tűnt fel. Csernisov azt gondolta, hogy járőréből hoz valaki hírt, de azután a fáradt lóról észrevette, hogy messziről jön.

Ticsenko ugrott le a lóról, mely már alig állt a lábán. Csernisov először Poltorackij után érdeklődött. Ticsenko lehajtott fejjel állt. A munkások körülvették őket; szemükben aggodalom tükröződött.

Mindnyájan a biztosra gondoltak. Ticsenko szótlanul vette ki zsebéből a drága levelet és átnyujtotta Csernisovnak. Iván Timofejevics keze reszketett. Hangosan kezdte olvasni a levelet:

Munkás elvtársak! A fehér vezérkar halálra ítélt. Néhány óra mulva már nem leszek. Ezt a rövid értékes időt arra akarom felhasználni, hogy néhány szót szóljak hozzátok, drága elvtársak.

Munkás elvtársak. Engem elpusztít a fehér banda, de hiszem, hogy helyemre új, erősebb elvtársak állnak, akik majd befejezik ezt a harcot, mely a munkások felszabadításáért folyik.

Most, hogy örökre elmegyek tőletek, csak egytől félek. Halálomat ne tartsátok a gyengeség, az összeomlás jelének. Az Októberi Forradalom vívmányait még nem vesztettük el.

Erre akartam felhívni figyelmeteket, elvtársak!

Nem félek a haláltól. Az bánt, hogy a fehérek befolyása alá került dolgozók saját kezükkel ássák sírjukat. Vétkeznek a bátor harcosok ellen, akik életüket

nem kímélve, büszkén mennek előre és folytatják a küzdelmet a szocializmus ragyogó jövőjéért ...

... A történelem folyamán még sohasem csaptak be így a munkásosztályt. Nyílt és becsületes harcban nem tudták szétzúzni, hát így próbálkoznak. Azt mondják nektek, hogy különálló egységekkel és nem a szovjet ellen harcolnak. Tiszta hazugság! Ne higyjétek! Kiderült a tiszlek, az Eziz-khánhoz és a bokharai emirhez hasonló rablók minden gazsága.

Ugyan mit védelmeznek az ellenforradalmárok? Talán a munkásosztály jogait?

Nem, százszor is nem! Ne higyjétek! Megcsalnak benneteket!

Munkás elvtársak! Míg fegyveretek van, erősek vagytok. Öntudatra és szervezettségre van szükségetek. Ne engedjetek az ellenforradalomnak, mert ismét sok áldozatot követelne. Vegyetek példát orenburgi testvéreitekről. Már két hónapja sztrájkolnak; nem adnak egy mozdonyt, egy embert sem az ellenforradalomnak. Védjétek bátran érdekeiteket!

Bélyegezzétek meg a forradalom ellenségeit!

P. Poltorackij

Azt hiszem, elvtársak, elmondtam minden szükséges dolgot. Bízom bennetek.

Nyugodtan, de nem önként hagylak el benneteket.

Az agyonlövésre ítélt Poltorackij.

1918 július 21-én, éjjel 12 órakor.

A hallgatók arca elsápadt, szemükben harag égett.

Csernisovra olyan hatást tett a levél, hogy nem tudta összeszedni gondolatait, nem találta a megfelelő szavakat. De nem is volt erre szükség. Poltorackij szavainál ebben a percben nem lehetett többet mondani.

— Esküszünk, hogy teljesítjük a népbiztos meghagyását.

Mint a szélroham zúgott az eskü. Gyorsan másolatot készítettek a levélről, felragasztották az állomás és a gyár falára, csak ezután szálltak vonatba.

Csernisov nem tartotta szükségesnek, hogy Karagezt magával vigye. Őt is a hátországba küldte, mint Asirt. Búcsúzásnál átadta neki Poltorackij levelének egy másolatát, azzal, hogy sokszorosítsa és juttassa el Mári és Ashabád munkásaihoz.

A fehérek páncélvonata már Bajrám-Alihoz közeledett, amikor Csernisov csapata elindult Csardzsou felé.

26

TEDZSEN rövid ideig tartó megszállását Eziz új kegyetlenségekkel tette nevezetessé. Különös jelentőséget akart adni ennek az alkalomnak.

Tanácsosainak megígérte, hogy gyökeresen kiirtja a lopást és ópiumszívást. A tolvajlás bűnének megsemmisítésére a kiéhezett emberek verése szolgált. Az ópiumszívókkal szemben másként jártak el.

Horaz Bahsi, a halál küszöbén álló öregember szenvedélyes ópiumszívó volt. Eziz egy útkereszteződésnél felakasztatta és mellére táblát erősített ezzel a felírással:

„Akárki is legyen az ópiumszívó, ilyen sors vár rá". „Hadd féljen tőlem a nép" — gondolta Eziz. Horaz Bahsi ott függött a járókelők szemeláttára; mintha csak ezt hirdette volna:

— Tévelygő nép, vihar zúg a fejed felett! Nézz rám! Mi a vétkem? Szerencsétlen, beteg rabszolga voltam. Talán tetszett nekem ez a helyzet? Nem szívesen éltem volna boldogabban? A helyett, hogy sajnált és gyógyított volna — nézzétek, mit tett velem Eziz-kán! Így cselekszik majd valamennyi szerencsétlennel. Így harcol a szovjet hatalom ellen, amely mindenkinek boldog életet ígér! . . .

Az emberek sajnálkozva mentek el mellette. A mozgósított parasztok az állomás körüli téren gyülekeztek, mint a juhok.

Múlt éjjel óta egyik csapat a másik után utazott Mári felé. A vonatok perronjáról ágyúcsövek meredtek elő, torkolatukba belefért egy kéz. Ezek a csövek sokszáz élőlény halálát rejtegették magukban.

Eziz újra felosztotta dzsigitjeit századokra és szakaszokra. Minden parancsnok mellé fehérgárdista tisztet állított A városi

kereskedők gyermekei önként csatlakoztak a khánhoz. Eziz fegyvert osztott szét az újoncoknak. Voltak közöttük egészen fiatal legények meg öreg csavargók. Vasútra rakták a katonaságot és a fehér csapatok nyomán nyugatnak indították.

Artik nehéz szívvel utazott. Türelmetlenül várta, hogy a szovjet csapatok közelébe kerüljenek. Már azt számítgatta, hogyan tud majd átmenni hozzájuk.

A szerelvény sokáig vesztegelt Márivan. Artik sehogy sem talált nyugalmat, éjjel tizenegy órakor kiszállt hát, hogy sétáljon egyet. A vonatcsörömpölés, a katonák kiáltozása még jobban lehangolta. Nem nyugtatta meg a séta; ellenkezőleg, a zajtól megfájdult a feje. Nem tudta, mit tegyen, végre elhatározta, hogy visszamegy a kocsiba és lefekszik. Ekkor meglátott egy embert, aki vagonok között bújkált. Úgylátszott, hogy keres valamit, talán a saját kocsiját; egyre ide-oda nézegetett. Amint észrevette Artikot, hozzálépett. A sötétben Artik csak nagy fekete szakállát látta.

— Fiatalember, ez Eziz-khán szerelvénye? — kérdezte bizonytalanul.

— Igen. Miért keresed Eziz-khánt?

— Másvalakit keresek. Talán ismered?

— Ha ezen a szerelvényen utazik, bizonyára ismerem.

— Artik Babalit szeretném látni.

Artik újra megnézte az idegent.

— Minek neked Artik Babali?

— Át kell adnom valamit neki.

— Artik Babali — én vagyok.

A feketeszakállas közelebb lépett Artikhoz és figyelmesen nézte. Meg akart győződni arról, hogy nem kell csalástól tartania.

— Ismersz valakit a tedzseni oroszok közül?

Artiknak eszébe jutott Iván Timofejevics.

— Jól ismerem Iván Csernisovot — mondta.

— Iván üdvözletét küldi.

Artik vállonragadta. A feketeszakállas megrázkódott. Artik látta, hogy megijedt, csillapítóan szólt:

— Ne félj tőlem. Hogy hívnak?

— Karagez-isán a nevem.

— Hol láttad Ivánt?

Karagez-isán néhányszor körülnézett, az árnyékba vonta Artikot és elmondta, mi történt Márivan és Bajrám-Aliban.

Megemlítette, hogy Kulli-khánt agyonlőtték rablás és fegyverekkel való kereskedés miatt. Állította, hogy Iván gyakran beszél Artikról. Reméli, hogy majd rájön tévedésére. Ezt mondja Asir és Ticsenko is. Nagyon várják Artik visszatérését.

Artiknak úgy tűnt, hogy a szomszéd kocsi mögül valaki figyeli őket. Kézenfogta Karagezt és egy másik helyre vezette; bár itt sötétebb volt, nem múlt el az az érzése, hogy követi a figyelő tekintet.

Artik megmagyarázta, hogy most minden a megfelelő alkalmon múlik. Elmondta, mennyire gyötri őt ez a helyzet. Mihelyt lehetőség nyílik, feltétlenül átmegy Ivánhoz.

Ezzel befejezték a gyors beszélgetést. Karagez-isán elsurrant a vagonok alatt. Artik pedig visszatért kocsijába.

Karagez-isánt az állomástól nem messze fehérgárdisták feltartóztatták és őrizetbe vették. Poltorackij levelének terjesztésével és kémkedéssel vádolták. Nem tudtak azonban mit kezdeni vele; miután megtanácskozták a dolgot a mári bejekkel, Karagezt átadták Eziznek, mondván: „a helyi lakosok ügyét csak ő intézze". Valójában a türkmén lakosságot akarták ezzel is egymás ellen uszítani. A fehéreknek ugyanis egyáltalán nem tetszett a türkmének egyesülési törekvése.

A márii bejek azt állították, hogy néhány nappal ezelőtt Karagez-isán a város piacán beszédet mondott, melyben felszólította a lakosságot, hogy kövesse a bolsevikokat.

Már éjjel egy órára járt az idő, amikor Karagez-isánt Eziz elé vezették. Mindenki aludt már a kocsiban — a segédtisztek, a tanácsosok. Aludt a szomszéd vagonban Artik is. Csak Madir-isán és két dzsigit volt Eziz mellett.

Eziz elbeszélgetett Karagez-isánnal, azután megparancsolta Peleng nevű szolgájának:

— Vezesd az isánt a kutyák felé!

Karagez-isán már azt hitte, megszabadul. Remegve jött Ezizhez. De azért nem tetszettek neki e szavak: „Vezesd a kutyák felé". „Vajjon olyan sok kutya van a városban? A fehérgárdistákat nevezi talán kutyáknak Eziz? Vagy engem?..." — gondolta Karagez-isán Nem merte végiggondolni. Rémülten nézett körül, kerek arca elsápadt. Fekete szakálla reszketett.

— Khán-aga, köszönöm, magam is megyek — mondta halkan.

Eziz sokatmondóan elmosolyodott.

— Isán-aga, késő van már, nyugtalan a város, ki tudja... Jobb, ha vezetnek... a kutyák miatt!

„Újra a kutyák!... Mit akar ez jelenteni? Hogy értsem?" — Karagez-isán kínosan töprengett a rejtélyen.

— Khán-aga, én... én nem félek a kutyáktól.

— Háború idején veszélyesek lehetnek a kutyák, isán. Nem árt óvakodni tőlük! — Eziz a parancsot váró szolgára tekintett. — Vezesd el!

Ez a szó még jobban megijesztette Karagez-isánt. Nem bírt megmozdulni. A dzsigit nyersen rászólt:

— Mozogj, isán!

Karagez fülében egyik szó borzalmasabbnak tűnt, mint a másik. Kitől várjon itt együttérzést? Csak Ezizhez fordulhat...

— Khán-aga, én...

Eziz villogó szemmel, dühösen kiáltott:

— Peleng!

A huszonnyolc év körüli, mérgesarcú legény vállonragadta Karagez-isánt és az ajtó felé lódította. Az isán lába nem mozdult. Még mondani akart valamit Eziznek. De Peleng a puskatussal oldalba vágta...

Karagez-isán senkit sem látott többé.

Következő éjjel Eziz szerelvénye Barhaniban állomásozott. Már több mint tíz szerelvény gyült itt össze. Lovasok és gyalogosok kirakodtak a kocsikból.

„Minek ennyi katonaság? — gondolta Eziz. — Kevesebbel is bevenném Csardzsout..."

Hajnal előtt a fehérgárdista csapatok megindultak Csardzsou felé. Eziz Madir-isánnal és segédtisztjével lóra ült. Ő is elindította katonáit. Csak a konyha és az őrség maradt vissza.

Délben a város környéke már a fehérek kezében volt. De ekkor a kazáni ezred beavatkozott a harcba, és a Vörös Hadsereg ellentámadásba lendült. A fehérek hátrálni kezdtek, Eziz gyalogsága szétszóródott.

Ártik a századával szándékosan késlekedett, hogy megzavarja a támadás általános tervét. Az Amu-Darja mentén lefelé haladt a vasúti híd irányába, hogy egyesüljön a Vörös Hadsereggel. De itt váratlanul fehérek keresztezték útját. Ártik azt hitte, hogy a város a kezükbe került és visszafordult. Éjszaka ért a szerelvényhez. Elkeseredetten értette meg, micsoda szerencsés alkalmat halasztott el: ha megtámadja a fehérgárdista csapatot, találkozik az üldöző csardzsouiakkal.

27

A VÖRÖS HADSEREG komoly csapásokat mért Csardzsou alatt a fehérekre. Bajrám-Alinál egy angol-indiai csapat jött segítségükre; géppuskás védelmi állásokat építettek ki. A következő napon a vörösgárdisták már szétszórták őket. Az ellentámadás ötödik napján pedig heves harcok után a Vörös Hadsereg elfoglalta Márit. Az intervenciósok a fehérekkel együtt futottak; ismét nagy veszteségeket szenvedtek.

Eziz a fehérekkel és az angol-indiai csapatokkal vonult vissza. Átkozta az órát, amikor bekapcsolódott a közös tevékenységbe. Újra visszaemlékezhetett Dzsunaid-khán ítéletére, mely szerint veszélyes elhagyni a megszokott sztyeppét a vasút kedvéért. A városok elfoglalásán alapuló katonai műveletek nem voltak kedvére. Most sietett vissza rablófészkébe, Agalánba, ahol oly kényelmesen lehet élni. De a Vörös Hadsereg nem állt meg, — Mári bevétele után három nappal már Tedzsent támadta.

Még messze volt a hajnal. Az éjszakai sötétben mintha villámok cikáznának a város felett; egyre sűrűbben hangzanak a lövések. Eziz lovasai megint visszavonulásra készültek.

Ártik elhatározta, hogy századával átvág a vasútvonalon és délről megy Tedzsenbe, hogy találkozzék a Vörös Hadsereg egységeivel. „Legalább már itt az ismerős vidéken tudjak csatlakozni hozzájuk" — gondolta. Mikor átment a vasúton, észrevett egy munkáscsapatot, mely a híd felé sietett, mögötte pedig öszvéreket hajtó géppuskás indusokat.

— Megfutnak a golyók elől — jegyezte meg Artik. — Bennünket küldenek komoly harcba.

Várniok kellett.

A Vörös Hadsereg már benn volt a városban, amikor feljött a nap. De a Tedzsentől észak-nyugatra fekvő bozótban még lövöldöztek Eziz katonái. Artik a város felé indult. A golyók azonban sűrűn röpködtek. Hirtelen észrevette távolról Ticsenkót. „Aljosa" — kiáltotta. De a zaj elnyelte hangját. Ticsenko harcosaival támadásra ment ellene.

Ártik dzsigitjeivel Ticsenko felé vágtatott. „Aljosa!" — kiáltotta ismét. Ezúttal Ticsenko meghallotta hangját és megismerte Ártikot. Mielőtt azonban félbeszakíttatta volna a tüzelést, Ártikot eltalálta egy golyó. Elejtette a puskát és ostort, előrebukott, karjával átfogta a ló nyakát. Melekus visszafordult.

Ticsenko kiáltozott Artik után, vágtatott is a nyomába, de Ártik már nem hallotta. Ereje sem lett volna visszatartani a lovat; alig ült a nyeregben.

A TEDZSENBŐL kivert fehérek és intervenciósok Kaahka állomásra futottak. A Vörös Hadsereg üldözte őket. De az alkalmas terepen az ellenség könnyebben berendezkedett védelemre. Ez volt az utolsó állomás Ashabád előtt. Itt gyűltek össze az Iránból érkező angol csapatok. Hosszú, makacs harc ígérkezett.

Közben Eziznek sikerült Tedzsenből Agalánba menekülnie. Felhasználta az alkalmat, hogy a Vörös Hadsereg Kaahka alatt volt elfoglalva, folytatta uralkodását. Fegyvere volt elég, annál rosszabbul állt élelmiszerek dolgában. Összehívta az ahunokat és isánokat, ajándékokkal és fenyegetéssel kényszerítette őket, hogy „muzulmán kormánynak" nyilvánítsák magukat. „Törvényt" hozatott velük, mely szerint a lakosság gabonájának tizedét, jószágának pedig negyvened részét köteles beszolgáltatni. Ily módon még a fehér katonaság ellátását is biztosította.

A súlyosan sebesült Ártik Gosa aulban feküdt a sátrában. Lassan gyógyult. Nem ilyen körülmények között és nem ilyen állapotban kívánt hazajönni.

Nagyon sötétnek látta a jelent. De a családi élet, Ajna jelenléte, anyja ápolása mindennap visszahozott valamit erejéből. Ezenkívül olyan esemény történt, mely Ártik szemében új értelmet adott a harcnak. Nemcsak a családnak, de a barátoknak és jó szomszédoknak is örömet jelentett.

— Ártiknak fia született!

A gyermekek végigszaladtak az aulon és mindenkivel közölték az újságot. Artik sátrából sírás hallatszott ki. A kisgyerek volt Nurdzsahán büszkesége. Több mint tizenhat éve látott utoljára újszülöttet a családban. Az új kis lény új boldogságot hozott a fekete sátorba. Nurdzsahán ragyogó szemmel forgolódott körülötte.

Ártik boldogan hallgatta a gyermek hangját. Most tehát apa. Ezekben a napokban Ártik nem szívesen mutatkozott emberek előtt. Szinte szégyelte nagy boldogságát.

Seker elmesélte barátnőinek az örömhírt. Ha ez két évvel ezelőtt történik, elmondja az egész falunak, de most már tartózkodóbb lett.

Persze, a gyerek Ajnának volt a legkedvesebb. Másfél év alatt már három változást élt át. Először menyasszony, azután feleség, most pedig anya lett. Minden változás új boldogságot hozott neki. Most különösen örült, hiszen Ártiknak is teljesült a vágya.

A mecset papja is kivette részét az ünnepből; sátruk mellett imádságokat olvasott fel. De Ártik és Ajna számára ez nem sokat jelentett. Tudták, hogy ha lányuk született volna, a mullahok nem imádkoznak. Van sok szülő is, aki nem örül a lány születésének; szinte idegennek tartja, mert ha felnő, úgyis más házba kerül. Hallottak egy apáról, aki lánya születésekor azt mondta:

— Nem a köldökzsinórt, a torkát kellene elvágni!

Ártik és Ajna kislánynak éppen úgy örültek volna, mint a fiúnak.

Nurdzsahán hozzálátott az ünnepi eledel készítéséhez. Szárított datolyával, különböző édességekkel kínálta a vendégeket. Ártik sátra körül lárma, nevetés hangzott. Ha nyugodtabb időkben történik ez, Ártik adósságokba verte volna magát, hogy díjlovaglást rendezhessen. De most, amikor kegyetlen harc folyik a türkmén földön, ez nem lett volna helyénvaló. A szerény mulatságot Asir rendezte meg.

De a családi örömök között Ártik egy percre sem felejtette el Ivánnak küldött ígéretét. Dzsigitjei sem feledkeztek meg Artikról; időnként meglátogatták és közölték vele elhatározásukat, hogy valamennyien hazamennek, ha Ártik nem tér vissza. Ez nagyon nyugtalanította a lábbadozó Artikot. Nem akarta elveszteni dzsigitjeit; szeretett volna velük együtt

harcolni a forradalom ügyéért. Egyre azon töprengett, hogyan tudnának a Vörös Hadsereghez csatlakozni.

Ártik Ajnával is közölte elhatározását. Ajna megértette szándékát, de nem tudta, hogyan lehetne segítségére. Mindenesetre nem ellenezte, hogy Ártik otthagyja Ezizt és a szovjethez csatlakozzék. De azt javasolta, hogy várja meg a teljes felgyógyulását.

Ártik minden oldalról átgondolta a helyzetet és maga is megértette, hogy nem volna helyes elsietni a dolgot. Meg kell várni, míg Eziz csapatai újra érintkezésbe kerülnek a Vörös Hadsereggel. Türelemre van szükség. Két dzsigitet magánál tartott, hogy ne kételkedjenek visszatérésében.

A dzsigitek hoztak hírt Ártiknak az angolok gaztetteiről. Ők beszélték el a huszonhat bakui népbiztos kivégzését. Elmondták, hogy a gyilkosok türkmén ruhába öltöztek; így akarták palástolni saját bűnösségüket. A dzsigitek lesütött szemmel beszélték, hogy ha Ezizt szolgálják, az angol gyilkosokat segítik. Ártik fogcsikorgatva hallgatta; úgy érezte, szemrehányást tesznek neki késlekedése miatt.

Egyszer két lovas érkezett Artikhoz. Mindketten türkmén ruhát viseltek. Az egyikben felismerte Csari Csamant, akit Kulli-khán Tasauzba küldött a fegyverek eladása végett. Tudta, hogy Csari Csaman a tedzseni vének kérésére kiszabadult Dzsunaid börtönéből. Megismerte a másikat is, de nem tudott visszaemlékezni, Abdikerim-khánnak, vagy Hamit-bégnek hívják-e. Ártik egyikük iránt sem érzett bizalmat. De a türkmén vendégszeretet azt követelte,, hogy fogadja az érkezőket.

Abdikerim-khán régi ismerősként beszélt Artikkal.

— Nagyon jól ismerlek téged, Ártik Babali — mondta. — Bizonyára, te is ismersz engem. Igaz, mostanáig még nem beszéltem veled. De te bátor ember vagy és én barátomnak tartalak. Csari Csamannal itt vitt el az utunk és én azt javasoltam: „Menjünk be Ártikhoz". Üdvözölni akartalak és elbeszélgetni veled mindenféléről. Tudom, hogy súlyosan megsebesültél, de most már úgy látom, jobban vagy.

Ártik csodálkozott, honnan tud Abdikerim-khán az ő sebesüléséről.

— Vendég — felelte, — két embert ismerek, akik hasonlítanak hozzád és most nem tudom, hogy ezek közül az egyik, vagy pedig a harmadik vagy.

Abdikerim-khán elmosolyodott.

— Ártik Babali, én vagyok mind a kettő. Barátom vagy, hát nem titkolom előtted. Vannak esetek, amikor egy harmadik emberré válok. A mai időkben nem bűn az, ha az ember változtatja ruháját vagy nemzetiségét.

Ártik azt gondolta, hogy az az ember, aki nevét és nemzetiségét változtatja, könnyen megszegi szavát és esküjét.

— Mi kényszerít erre? — kérdezte.

Abdikerim-khán körülnézett.

— Erről négyszemközt akarok beszélni veled.

Csari Csaman megértette a célzást, kiment, azzal az ürügygyel, hogy utána néz a lovaknak. Ajna az udvaron foglalatoskodott. Most már nyiltan beszélhetett Abdikerim.

— Ártik Babali, a hozzád hasonló egyszerű ember és Eziz-khán számára én az afgán Abdikerim-khán vagyok. A városi, politikával foglalkozó emberek előtt nem beszélhetek őszintén. Állami ember vagyok.

— Az állami ügyekben nem lehet egyenesen eljárni?

— Nem, a politika olyan, mint a kártya. Ki mutatja meg a kártyáit az ellenfélnek?

— Jó. De mi közöm nekem az állami ügyekhez?

Abdikerim-khán közelebb húzódott Ártikhoz.

— A nép életében változás történik és te nagy szerepet játszhatsz benne. Aki hatalmat akar itt szerezni, rád kell, hogy támaszkodjék. Tudom, hogy a nép nem a Nijaz-béghez hasonló cári szolgákat követi, hanem Ezizt és az olyanokat, mint te, aki jól ismeri a parasztság lelkét. Erről jut eszembe, mint vélekedel te Eziz-khánról?

Ártik alattomos fényt látott Abdikerim-khán szemében, ezért óvatosan válaszolt:

— Te bizonyára jobban ismered Eziz-khánt, mint én.

— Igaz, ismerem, de számomra fontos a te véleményed.

— Nem tudom, miért küldött hozzá Eziz? Elég jól ismerjük egymást ilyen beavatkozások nélkül is.

Abdikerim-khán szemrehányóan pillantott Ártikra.

— Ártik Babali, nagyon megsértettél; azt hiszem, sokáig nem felejtem el. Nem ismersz engem. Bár gyakran változtatom nevemet és külsőmet, ezt nem azért teszem, hogy viszályt szítsak az emberek között... De az ilyen egyszerű embertől nem szabad zokon venni a sértést. Az én véleményem Eziz-khánról a következő: zsarnok, aki csak magával törődik. Nem

lehet bízni benne. Amint egy kicsit megerősödik, már elfordul a néptől. Nem szán meg senkit, aki útjában áll. A te életedet is féltem. Ezért úgy vélem, ne késlekedjél, ne szalaszd el az alkalmat. Megmondom nyiltan: ne Eziz, hanem Artik Babali legyen a nép vezére.

Ártik gúnyosan jegyezte meg:

— Talán beleegyezik ebbe Eziz?

— Ha nem ütsz oda, akkor a gyermek sem teszi azt, amit akarsz.

— Azt hiszed, erősebb az öklöm, mint Ezizé?

— Ha Abdikerim-khánra támaszkodol, akkor nemcsak Ezizzel, de Oraz-szerdárral is végezhetsz. Ha Abdikerim-khán megvonja valakitől bizalmát, annak súlyos következményei vannak.

— Tehát Abdikerim-khán segítségével Afganisztánt szolgáljam?

— Nem, egy sokkal nagyobb birodalmat. Magunk között szólva, Abdikerim-khán személyében Nagy-Britannia megbízottja áll előtted.

— Nem értem.

— Értsd meg — az angol birodalom képviselője.

Ártikon végigfutott a hideg. A népbiztosok halála jutott eszébe. Ránézett Abdikerim-khánra:

— Kinek tartasz engem?

Abdikerim-khán kétségtelenül észrevette Ártik fenyegető hangsúlyát, de zavartalanul folytatta:

— Mondtam neked, Ártik Babali, hogy változnak az idők. A térképnek is meg kell változnia. Tudod, hogy az angol hadsereg tartja a frontot. Most egész Közép-Ázsia hozzájuk csatlakozhatik. — Ártik félbe akarta szakítani, de Abdikerim-khán leintette: — Várj még kissé. Néped az angol kormány segítségével elérhet mindent, amit csak akar.

— Abdikerim-khán, a farkas és bárány nem iszik egy kútból. A türkmének soha nem lesznek a vérszomjas angolok barátai. Nem akarok tőlük függni!

Abdikerim-khán még kedvesebben beszélt. Azt magyarázta, hogy az angol csapatok hívásra jöttek be az országba. Meshedben Mallison tábornok szerződést írt alá Dohovval. Az angolok kötelességüknek tartják megsegíteni Közép-Ázsia népeit. Ezt meg kell érteniök a vezéreknek, akiket Anglia támogat.

— Ártik Babali — mondta — tudom, hogy nem vagy os-

toba. Ez a sors és ez erősebb nálad. Ne utasítsd el a szerencsét!

— Abdikerim-khán, te magadról ítélsz, de én nem vagyok megvásárolható! Az én népem megtalálja a maga útját.

Abdikerim-khán most elhatározta, hogy fenyegetésekhez folyamodik.

— Látom már, hogy tévedtem és te valójában buta ember vagy! — mondta. — Azt képzeled, hogy majd mindig dajkálunk téged és a népedet? Különben is — ki vagy te? Egész néped nem ér többet, mint a por az angol öszvérek lába alatt. Vagy velünk tartotok a bolsevikok ellen, vagy elsöprünk a föld színéről.

— Hazudsz! — kiáltotta Ártik magából kikelten. — Ezt csak a hozzád hasonló ember mondhatja, akinek nincs becsülete és hazája. Örülj, hogy vendégem vagy. Ha más helyen mondtad volna ki e szavakat, bizonyosan megöllek. Mondd meg az uraidnak: Ártik Babali gyűlöli az angolokat. Hiába írnak alá szerződéseket; Dohov és Oraz-szerdár árulók, nem a türkmén nép képviselői. Ránk nem hatsz ilyen módszerekkel. Mondd meg azt is, hogy minél előbb hordják el magukat innen, hogy öszvéreiknek nyoma se maradjon.

Abdikerim-khán egy percig haragosan nézte Ártikot, azután búcsú nélkül kiment az udvarba. Ártik megmarkolta a revolvert; szeretett volna utána sietni. De megállította a belégyökerezett vendégszeretet szokása.

Artik hamarosan meghallotta a távolodó lódobogást. „Micsoda vendégek ezek? — gondolta magában Artik. — Gyilkosok járnak országunkban. Kímélet nélkül el kell őket pusztítani!" Megparancsolta dzsigitjének, hogy nyergelje fel Melekust. Ennek láttán Ajna könyörögni kezdett:

— Kedves Ártik el akarsz menni, pedig a sebed még nem gyógyult be teljesen. Várj még legalább két napig!

Nurdzsahán is rémülten kérlelte. Ártik megváltoztatta elhatározását. Megnyugtatta az asszonyokat és halkan utasítást adott a dzsigitnek. Az felpattant Melekus hátára és búcsúzóul megkérdezte Ártiktól:

— Melyiket?

— Mind a kettőt!

Melekus, mint a golyó repült Abdikerim-khán után.

Ártik nem tudott megnyugodni. Abdikerim-khán látogatásának és beszélgetésüknek hatása alatt aggódni kezdett né-

péért. Már sajnálta, hogy nem maga indult üldözésére. Attól nem félt, hogy Abdikerim elárulja őt Eziznek, a fehéreknek, vagy az angoloknak. De gyötörte az a gondolat, hogy ez az ember ártalmára lehet a népnek. Azt hitte, megnyugszik, ha eljátszik kisfiával. De e közben még jobban elfogta a harag. Kiöntötte szívét a tejszagú kis Babalinak:

— Milyen apád vagyok, ha engedem, hogy angol ostor fenyegessen? Engedjem, hogy láncot rakjanak rád? Ha így történne, egész életedben átkoznál engem és én még a sírban sem nyugodnék. Nem, fiam, nem! Az a kötelességem, hogy szabad életet teremtsek számodra. Őseink nem arra tanítottak, hogy rabok legyünk. Nem vagyok egyedül. Végül sikerül majd a Vörös Hadsereghez csatlakoznom. Akkor aztán nem ijedek meg senkitől!

Ártik komolyan nézett Babalira, mintha csak esküt tenne neki és megcsókolta.

Alkonyatkor visszatért a dzsigit.

Ártik mindjárt látta rajta, hogy parancsát nem hajtotta végre teljesen. Csak az egyikkel tudott végezni, a másik elmenekült. Ártik kérdő pillantására, a dzsigit egy fűköteget emelt le a nyeregről és a földre dobta. A fű közül Csari Csaman feje gördült ki. Ártik még jobban elkomorodott.

— A másik fontosabb lett volna — mondta. — De az is valami, hogy ettől az árulótól megszabadultunk. Majd még a másik is kezembe kerül.

28

NEM EGÉSZEN KÉT HÓNAP telt el. Beállt az ősz. Ártik hallotta, hogy a Vörös Hadsereg már negyedszer próbálja bevenni Kaahka állomást. Artik tudta, hogy ez csak ideiglenes sikertelenség.

Egyszer, már októberben, Eziz-küldöttei jelentek meg Artiknál és felszólították, hogy térjen vissza Agalánba. Elmondták, hogy az angolok Dusák felé akarják visszaszorítani a bolsevikokat. Az angolok parancsára pedig Eziznek a hátországban kell összerombolnia a vasútvonalat.

Ezúttal Artik nagyon kedvetlenül készült Ezizhez. Felháborította Eziz alattomos támadása a bolsevikok ellen. Különösen visszataszítónak találta, hogy mindezt az angolok parancsára teszi. Repülőgépen érkeztek angol tisztek Ezizhez és utasításokat hoztak Mallisontól.

Eziz lovasai elérték Takirt, de itt a bolsevikok golyózápora menekülésre kényszerítette őket. Artik nagy örömmel hallotta hírét annak, hogy Dusáknál megverték az angolokat és most Kaahka felé futnak. De egyidejűleg Eziz bejelentette, hogy megtámadja Tedzsent. A város csaknem teljesen védtelenül állt, mivel helyőrsége a dusáki frontra ment. Artik tudta, hogy Eziznek ez a művelete is az angolok kívánságára történik. Ezizzel egyszerre Allajar-khán is támadásra készülődött Tedzsen ellen. Ez az Allajar-khán azelőtt cári tiszt volt, most pedig Ezizhez hasonlóan bandát szervezett, önálló khánságról álmodozott és az angol intervenciósok érdekeit szolgálta.

Ezen az éjszakán Eziz és Allajar-khán lovasai megtámadták Tedzsent. A városban nem maradt katonaság. Mávi és Asir is Dusákba mentek.

Artik nem akart résztvenni a csatában. Még teljesen be nem gyógyult sebére hivatkozva Agalánban maradt és csak reggel ment be a városba.

Eziz és Allajar-khán csapatai éjjel támadtak. Ellenállással úgyszólván nem találkoztak. Megkezdődött a rablás és öldöklés. Válogatás nélkül gyilkolták az asszonyokat, férfiakat, gyermekeket és öregeket. Sok embert felakasztottak. A nőkön erőszakot követtek el. Felgyujtották a kormányzósági hivatalt, a gyapottisztító üzemet és a főbb épületeket.

Néhány lovas bement az orvos házába. Az orvos félelemtől reszketve jött eléjük. Felemelte két kezét.

— Én semleges vagyok. Az a hivatásom, hogy gyógyítsam az embereket. Ne bántsatok, inkább vigyetek magatokkal! — könyörgött.

Az egyik lovas gonoszul nevetett.

— Doktor? Embereket gyógyítasz? No lám!...

— A te fiadnak is adok orvosságot, ha kell... Sok embert meggyógyítottam már. Ne bántsatok!

Ekkor meghallotta gyermeke francia nevelőnőjének sikoltását. Az orvos nem tudta türtőztetni magát, felkiáltott:

— Micsoda barbárság! Ne bántsátok a nőket!

— Barbárság? Nesze neked!

Golyó fúródott az orvos testébe. Elesett. Elhomályosuló szeme még látta, mint rabolják el negyven év alatt összegyüjtött vagyonát. „Barbárság" — akarta ismételni, de nyelve már nem mozdult...

Kely-khán néhány embere a folyó partján álló iskolába ment. Ott találták a táskenti szemináriumot végzett türkmén tanítót. Csendes, szorgalmas fiatalember volt. Kely-khán dzsigitjei megaragadták. Először szólni sem bírt, aztán összeszedte magát. Reszkető hangon mondta:

— Megálljatok, testvérek! Én is türkmén vagyok!

— Áruló vagy! Annak pedig kardcsapás jár!

— Ne tegyétek, nem vagyok ellenség!...

— Annál is rosszabb!

— Nem, nem, vezessetek Eziz-khánhoz. Ha bűnös vagyok — ő öljön meg!

— Mi is el tudunk küldeni téged — oda, ahová való vagy!

Az egyik dzsigit célzott. Ekkor Kely-khán sietett oda.

— Ej, gazember, állj! — kiáltotta.

A puska elsült.

A tanító szerencsájére nem talált a golyó. Amikor a dzsigit új töltényt tett fegyverébe, Kely-khán karonragadta.

— Állj!

A tanító annyira megijedt, hogy beszélni sem tudott. Végül az asszonyok és a jószág mellé lökték.

A rablás és gyilkolás reggelig tartott. Artik elé szomorú látvány tárult, amikor Tedzsenbe ért: hiányos öltözetű asszonyok és gyermekek vezettek néhány tehenet. Allajar-khán nagy tivornyát rendezett; harcosai leitták magukat. Eziz dzsigitjei szőnyegeket, párnákat hurcoltak.

Peleng zubbonyát ismerősnek találta Artik. Eszébe jutott Csernisov zubbonya. „Iván... talán megölték?"

Artik revolveréhez kapott. Nyomban át akarta lőni a zubbony viselőjét, de uralkodott magán. Odament a legényhez, megsímogatta a zubbonyt.

— Jó anyag! Hol szerezted?

— A tegnapi zsákmányból.

— Bizonyosan megölted a tulajdonosát, mi?

— Sok embert megöltem, de ez nem volt otthon.

— Szóval valaki már előbb végzett vele?

— Nem, csak egy nő volt ott; azt hitte, hogy kiabálással megijeszt. Azt mondta: „Várjatok csak, ezért még megfizettek..."

— Az asszonnyal mi lett?

— Nem bántottam. Az állomás közelében lakott és éppen akkor közeledett egy páncélvonat...

Kissé megnyugtatta Artikot, hogy Iván Timofejevics és Anna Petrovna életben vannak. De nem bírta tovább nézni az égő várost. Ugyan hol lehet most Csernisov, Asir és Mávi? Hogyan találja meg őket?... Mikor csatlakozhatik végre a Vörös Hadsereghez?

DUSÁKNÁL elpusztította ugyan a Vörös Hadsereg az intervenciós csapatokat, de az üldözéstől el kellett állnia. Ennek oka az volt, hogy a többi fronton rosszabbodott a helyzet, azonkívül harc közben kigyulladtak és leégtek a raktárak. Eziz és Allajar-khán tedzseni támadása megmutatta, hogy az ilyen bandák, bár a háború kimenetelét nem befolyásolják, sok kárt tudnak okozni a hátországban. Ezért a szovjet egységek harc nélkül vonultak Ravnyina felé és itt megerősítették a frontot.

Dusáknál olyan leckét kaptak az intervenciósok, hogy sokáig nem szánták el magukat újabb támadásra. Most inkább a fehérgárdistákat küldték harcba. Eziz sem aludt — a védtelen városok megtámadása kedvére való dolog volt. Elhatározta, hogy a tedzseni eseményeket Máriban is megismétli; úgy vélte ugyanis, az a legjobb módszer uralmának terjesztésére.

Eziz bandái a sivatagon keresztül, lóháton közelítettek meg Márit.

A városban Eziznek nem kellett soká gondolkoznia, hogyan mutassa meg kegyetlenségét. Kezébe került a tedzseni Vörös Gárda egyik vezetője, Ata-Djali. Még emlékezett rá, hogy mint Kulli-khán helyettese, Ata-Djali annakidején résztvett csapatai lefegyverezésében. Megparancsolta, hogy derekánál és nyakánál fogva két ló nyergéhez kötözzék. A lovakat végighajszolták a széles utcán. A szerencsétlen a földön vonszolódott, nyaka megnyúlt, végül feje leszakadt a törzséről. Ekkor Eziz kihirdette a népnek:

— Ata-Djali sorsa vár mindenkire, aki a bolsevikokat segíti!

Így bánt el még Mári két-három lakosával. A hír elterjedt az emberek között. A védtelen lakosság reszketett Eziztől.

Az új kegyetlenségek hírére Artik századával félrevonult Eziz csapataitól. „A nép hóhéra! — gondolta dühöngve. — Nem lehet tovább tűrni! Lesz, ami lesz, ellene kell szegülnöm ennek a vérszomjas vadállatnak!...” Ez a gondolat nem hagyta nyugton.

Végre összetalálkozott Ezizzel. A khán lovon ült. Kizil-khán, Kely-khán és Madir-isán kísérte. Ártik tíz lépésnyire közelítette meg, akkor megállította századát. Köszönés nélkül, rekedten kérdezte:

— Eziz-khán, meggondolod, mit csinálsz?

Eziz belenézett Artik eltorzult arcába. Élesen felelt:

— Ártik-khán, nincs szükségem tanácsosokra.

— Nem bírom elviselni ezt a kegyetlenséget. Ata-Djali meggyilkolása véget vetett türelmemnek.

— Ki vagy te, hogy kérdőre vonsz?

— Majd megtudod, ki vagyok!

— Ata-Djali a testvéred talán? Vagy a bolsevikokhoz pártoltál?

— Ezt is megtudod hamarosan!

— Ah, úgy!... Eziz haragos pillantást vetett Ártikra,

azután egy percig lehúnyt szemmel gondolkodott. — Szóval a felhízlalt kutya a gazdáját ugatja meg!

— Eziz-khán, egyik kutya tanul a másiktól.

— Hallgass!

— A hangom az enyém!

Eziz felegyenesedett a kengyelben és meglendítette ostorát.

— Ezek után nem vagy parancsnok, de még katona sem! Add ide a fegyveredet!

— Már régen nem vagyok a te embered. Eladod a türkmén népet az angoloknak. Hajlandó vagy őket szolgálni, csak khán lehess.

— Kizil-khán! Kely-khán!

Kely-khán nem mozdult. Kizil-khán előrelépett.

— Ugyan Ártik, add ide a fegyvert! — ajánlotta.

— Kizil-khán, figyelmeztetlek: ha megmozdulsz — lelőlek, mint a kutyát!

Ártik felhúzta a ravaszt.

Kizil-khán habozott. Madir-isán arca halottsápadt lett. Szükségének tartotta, hogy közbeszóljon.

— Ártik, — mondta békítően — ne csinálj ostobaságot!

Eziz fegyveréhez kapott. Ártik meglátta mozdulatát.

— Eziz-khán, ha kedves az életed — ereszd le a kezed! Különben véged van!

Hátul az egyik dzsigit felkiáltott:

— Ártik, ne sajnáld — lőjj!

Eziz figyelmesen Ártik századára nézett, mintha csak először látná; nagy erőfeszítéssel uralkodott magán.

— Ismerem bátorságodat, Ártik; megmutattad az ellenség előtt is. Most nincs itt az ideje annak, hogy kölcsönösen elszámoltassuk egymást. Megbocsátok neked és te is bocsáss meg nekem. Legyen köztünk minden a régiben . . .

„Mi lenne, ha megölném Ezizt Madir-isánnal együtt és elvágtatnék a bolsevikokhoz? . . . — gondolta Ártik. — Nem, nem vagyok egyedül; a századot is el kell vinnem. Messze van még innen a front, ha üldöznek, nem érjük el . . ."

— Nem, Eziz-khán, — mondta hangosan — nem lehet többé egy utunk. Elmegyek. Nem tanácsolom, hogy megpróbálj visszatartani, vagy üldözni. Ebből semmi jó nem származna . . . — Dzsigitjeihez fordult és felkiáltott: — Aki barátom, jöjjön velem!

A századból egy ember sem maradt vissza. Ártik lassan

lovagolt elől. Eziz újra fegyvere után tapogatódzott. Biztos volt benne, hogy nem tévesztené el ezt a könnyű célpontot. De Kelykhán figyelmeztette:

— Ne bántsd — ez a száz ember darabokra tép!

A lovasok vágtatni kezdtek a márii síkságon. Ezizt beborította a por.

Eziz fogát csikorgatta tehetetlen dühében. Érzékeny veszteség volt ez számára. De megértette, hogy ha harcba bocsátkozik Ártikkal, még többet is veszthet.

ARTIK századával Szakarcsagtól keletre tartott. Kurbán-Kala és Annenkovo között angol-indiai lovasosztaggal találkozott. Azok Nijaz-bég türkmén ezredének vélték őket. Annenkovo körül Nijaz-bég felderítő csapatát látták. Ártik azt mondta, hogy ők is felderítésre mennek. Nijaz-bég dzsigitjeitől megtudta, hogy a front Annenkovo és Ravnyina között húzódik. Azt is megérdeklődte, hogyan lehet őket legjobban megközelíteni.

Ártik nem éjjel akart a Vörös Hadsereghez érkezni. Pihenőt adott embereinek. Mikor megvirradt, fehér zászlóval Rovnyina felé indult. De a szovjet csapatokat Kaahka alatt már becsapták egyszer a fehér zászlóval az indusok. Most nem engedték hát Ártikat közelebb jönni. A szovjet páncélvonat tüzet nyitott. A század nehéz helyzetbe került. Ekkor Artik visszavonult és délről próbálta megközelíteni a várost. De itt is tűz fogadta. Nem látott semmi lehetőséget arra, hogy a városba kerüljön, így hát a Pendini sivatag felé indult.

Egy idő óta Allajar-khán csapata is erre kóborolt. A tedzseni kegyetlenkedések esete óta ugyanis katonai bíróság elé került. Eziz mindent Allajar-khánra fogott, ez pedig csapatával elmenekült a felelősség elől és most rablással foglalkozott.

Artik míg az ő nyomain haladt, azon gondolkodott, mennyi rosszat képes elkövetni az ember pár nap alatt.

Allajar-khán elvette a szarikszi pásztorok legjobb bárányait. Úgy tett, mintha apai örökségül kapta volna. Útját erőszak és vér jelezte. Aki nem engedelmeskedett parancsának, agyonlőtte, felakasztatta, vagy kútba dobta. Megölte az asszonyt is, akit Tedzsenből hozott magával; féltékeny lett egyik katonájára, ezért kettőjüket a földbe ásatta. Ez a kegyetlenség felháborodást keltett harcosai között. Az egyik századparancs-

nok fel akart lázadni, de Allajar-khán orvul meggyilkolta. Ekkor már senki sem mert ellene szegülni.

Mindezt a szarikszi pásztorok mesélték Artiknak. Azt hitték, hogy nincs semmi különbség a fehérgárdisták, az angolok, Eziz és Allajar-khán között. Elhatározta hát, hogy felveszi vele a harcot. A pásztorok szívesen ellátták élelemmel és kísérőket adtak mellé, akik ismerik a vidéket. Ártik egy embert küldött Allajar-khánhoz; követelte, hogy a khán jöjjön hozzá magyarázatot adni, vagy hagyja el a sivatagot. Allajar-khán levágta Ártik küldöttének bajuszát és lovának farkát.

— Mondd Artiknak: így cselekszem! — mondta és visszaküldte.

Ártikot elfogta a harag. A következő nap hajnalán megtámadta Allajar-khánt. A két csapat között közelharc fejlődött ki. A homokon levágott fejek és kezek hevertek. Allajar-khán lovasai pánikszerűen menekültek. A század, melynek parancsnokát meggyilkolták, Allajar-khán ellen fordult. A csata után véres testek borították a mezőt és gazdátlan lovak száguldoztak. Mintegy száz könnyebb sebesült futásban keresett menedéket. Ártik négy embert vesztett. Negyven lovas viszont lovastól és fegyverestől csatlakozott hozzá.

Ártik egy napi pihenőt adott embereinek, azután ismét megpróbált egyesülni a Vörös Hadsereggel. Ez azonban most sem sikerült. Az angolok egy lovasszázadot küldtek Allajar-khán ellen; ezek Allajar helyett Ártikkal találkoztak. Ártik előre tudott jövetelükről; a pásztorok örömmel újságolták neki, hogy közeledik a segítség. Ártik lovasainak egy részét elrejtette az út mentén, főereje a kút körül rejtőzködött.

Hajnalodott. Az indusok nem küldtek előre járőrt, zárt tömegben közeledtek. Ártik elég közel engedte őket, akkor vezényelt:

— Tűz!

Száz puska ontotta egyszerre a tüzet. Az indusok lovaikkal együtt a földre buktak. Rémülten futottak vissza. Ártik lovasai nagy hurrázással vágtattak utánuk. Csak akkor hagyták abba az üldözést, amikor felkelt a nap. A csapat legnagyobb részét megsemmisítették, két tisztet foglyul ejtettek. Fegyvereket is zsákmányoltak.

Most már semmi nem akadályozta a Vörös Hadsereghez történő csatlakozást. Ezúttal azonban Ártik csapatát megállí-

totta Ravnyinától délre; fehér zászlóval két embert küldött előre. Egy lövés sem esett. A lovasok eltűntek Ártik szeme elől.

Eltelt két óra, három óra, még mindig nem tértek vissza. Ártik nyugtalankodott. „Talán nem hittek nekik és elfogták őket? — gondolta. — Lehet, hogy be akarnak keríteni? Szabad-e ebben az esetben ellenállnom? Mit tegyek, ha még sokáig nem kapok választ? Visszatérjek újból a Pendini sivatagba, vagy Tedzsenbe? Nem, együtt kell már lennem Ivánnal és Asirral! Ha elfognak és agyonlőnek, akkor sem megyek el innen..."

Még egy óra mulva sem érkezett hír.

Ártik fülledtnek érezte a levegőt a szakszaullal benőtt sivatagban. Elhatározta, hogy újra kiküld két dzsigitet. Amikor felültek a lóra, Ravnyina felől öt lovas alakja bukkant elő.

Artiknak kő esett le a szívéről. Távcsővel figyelte a közeledőket. Néha eltűntek egy mélyedésben a szeme elől. Megismerte küldötteit; de kicsoda a másik három? Kettőt ismerősnek talált.

— Asir!... Aljosa!... — kiáltotta és feléjük szaladt.

Ártik tévedett. Forró kívánsága, hogy viszontlássa barátait, megcsalta a pillantását. Ismeretlen harcosok álltak előtte. De Asir és Ticsenko neve jó ajánlólevél volt számára.

Két óra multán Ártik már a parancsnokságon ült Alekszej Ticsenko politikai tiszttel. Asir és Mávi álltak mellette. Ticsenko mosolyogva mondta:

— Most hát Csardzsouba kell téged küldenünk az új frontparancsnokhoz. Jelentést teszel neki és megkapod a beosztásodat.

— Hogyan találom őt meg? — kérdezte Ártik.

— Elvezetnek. De te magad is ismered — Iván Timofejevics Csernisov.

HOSSZAN BESZÉLGETTEK a frontról, az intervenciósokról, a fehérgárdista banditákról. Iván Timofejevics és Ártik az Amu-Darja partján álltak. Ártik bámulattal nézte a hatalmas folyót, amelyről annyit hallott és amelyet eddig csak egyszer látott messziről.

Sárgás víz kavargott az Amu-Darja széles medrében. Nem lehetett látni a vasúti híd végét. Meg sem remeg a híd, amikor vonat dübörög át rajta. Oszlopai szilárdan álltak.

— Nagyszerű mester építette! — dicsérte Ártik.

Az Amu-Darjából az öntözőcsatornák egész sora ágazik ki. A folyón csónakok és vitorlások úsznak. Nagy gőzhajók is járnak rajta. A parton halat raknak ki a hajókból. A zavaros víz néha fatörzseket görgetett hullámain.

Ártik örömteljes izgalommal kérdezte:

— Iván, honnan jön és hová folyik ez a sok víz?

— Az Amu-Darja az afgán határon ered. Kerkin, Csardzsoun, Dejnaun, Khiván, Tasauzon és Karakalpakiján folyik keresztül. Az Aral-tóba ömlik.

— Nagy az a tó?

— Nagy; be tudja fogadni az Amu-Darja vizét.

Ártik a türkmén sztyeppékre gondolt. Mennyi föld van ott, amely soha nem lát egy csepp vizet sem. Hány gyilkosság történt már a víz miatt. Mennyit kínlódnak a türkmén parasztok! A sivatagokban a jószág hogy tolong egy kút körül! Nyáron sokan meghalnak szomjan. Miért nem folyhat ez a nagy folyó Tedzsen és Ahal pusztái felé? Akkor a parasztok nem szenvednének a vízhiánytól. A régóta nem művelt föld milyen termékennyé válna.

Ártik azt hallotta, hogy az Amu-Darja szent folyó. Beszélni kezdett hát hozzá, mintha a folyam meghallhatná:

— Ó, gyönyörű folyó! Ne légy olyan könyörtelen. Tekints a sivatagainkra!

Iván Timofejevics elmosolyodott. Ártik szemrehányóan nézett rá.

— Mit nevetsz, Iván?

— Ártik, az Amu-Darjának nincs füle!

— Hát ezek a csatornák micsodák? Nem fülek?

— Vajjon a föld ad kenyeret pusztán imára, ha nem szántod fel és nem veted be?

Ártik nem tudott felelni.

— Hogy az Amu-Darja vizét átvezessük Türkménisztánon, csatornákat kell ásni és duzzasztógátakat építeni.

— És kinek van ehhez elég ereje?

— A szovjet hatalomnak.

— Könnyű így kimondani! Azt hiszem, te sem beszélsz komolyabban, mint én az imént.

— Dolgozol azért, hogy arathass?

— Ha van elég víz, dolgozom és aratok.

— Dolgozni kell azért is, hogy legyen elegendő víz.

— Ha tudnám, hogy sikerül, mindent megtennék.

— A szovjet földön sok millió hozzád hasonló dolgozó van. Ha majd nyugalom lesz az országban, gazdagok leszünk és felhasználjuk az Amu-Darja vizét.

— Bár így volna!

Artik úgy vélte, hogy a jószándék — már félboldogság. Megmosta arcát és kezét a folyó vizében. Mint az éhező, aki szemét nem tudja levenni az ételről, sóváran nézte az Amu-Darja zavaros vizét.

29

Hosszú idő telt el. Már régen kiűzték az angol intervenciós csapatokat. A Dusáknál elszenvedett vereség után nem mertek több támadást indítani. 1919 márciusának végén, mint a kudarcot vallott tolvajok, éjjel sompolyogtak ki az országból. A további harcot Denikin csapataira bízták; Krasznovodszkban kis helyőrséget és Türkmenisztánban kiterjedt kémhálózatot hagytak hátra. Még nem mondtak le teljesen a beavatkozás gondolatáról. Mindenféleképpen ártani igyekeztek a győzelmes forradalom ügyének. De nem volt messze az a nap, amikor a Szovjetúnió népei zseniális vezetőik irányítása mellett egyszer és mindenkorra leszámoltak velük.

Nehéz harcot vívtunk Kaahkáért. Katonaságunk egy része elvágta az ellenség visszavonulásának útját.

Sok zsákmányt szereztünk a fehérgárdistáktól Kaahkában.

Az ellenség maradványai a sivatagba és a hegyekbe menekültek. Lovasságunk sikeresen üldözi őket.

1919 júliusában ilyen jelentést kapott a kormány a Káspin túli frontról. Krasznovodszkig azonban még száz versztnyi víztelen út állt előttük. Nagyon nehéz volt ezen a terepen üldözni az ellenséget. A fehérek mindent felégettek maguk mögött, a vízvezetékeket szétrombolták. A Vörös Hadsereg mégis fáradhatatlanul nyomult előre.

Ezen a hősies úton Ártik Babali volt a türkmén csapatok egyik legjobb parancsnoka. Most egy lovasezredet vezényelt.

Az ezred biztosa Alekszej Ticsenko volt. Ebben az ezredben harcoltak a szabadságért Asir Szahat és Mávi.

Az ezred Kazandzsikban állomásozott. Köröskörül lövészárkok és drótsövények húzódtak. A kisiklott páncélvonat, szétzúzódott szerelvény, füstölgő vagonok — mindez szokott látvány volt a katonák számára. Éles szél fújt a hegyek felől, a katonák összehúzták magukon a köpenyt. De jókedvüket nem vesztették el. Harmonikán és balalajkán játszottak, táncoltak, mások énekeltek.

Az állomás távíróhivatalából kiléptek a parancsnokok. Segédtisztjeiket szétküldték. Az állomás képe gyorsan megváltozott. Mindenki századához sietett.

A katonák felsorakoztak. Gondosan megnézték öltözetüket. A lovasok a szerszámot vizsgálták felül.

A parancsnokok beszélgettek. Türelmetlenül nézegettek Ashabád irányába. Mindenkin úrrá lett a várakozás feszültsége.

Artik a közelben állt és mosolyogva nézte az idegesen fészkelődő Ticsenkót.

— Mi van veled, Aljosa? Fázol?

— Egészen átjár ez a szél.

— Az én ruhám sem vastagabb, mint a tiéd.

— Nem könnyű megőrizni a nyugalmunkat — vallotta be Ticsenko. — Tagja a Türkmenisztáni Katonai Tanácsnak, a Központi Végrehajtó Bizottságnak.

— Tudom, hogy Kujbisev elvtárs érkezik hozzánk, de nem azért jön, hogy megszidjon bennünket.

— Látogatása közelebb hozza a győzelmünket. De nagy emberek előtt zavarban vagyok.

Mikor befutott a személyvonat Ashabád felől és megállt, Ártik is izgatott lett. A frontparancsnok és a vezérkari tisztek a parancsnoki kocsiba siettek.

A műszerészek azonnal telefondrótokat kezdtek húzni. Ártik egyre a vonat ablakait fürkészte. Az egyik mögött észrevett egy egyenruhás férfit, ki a hegyek felé nézett. Artik megismerte Kujbisevet — néhány nappal ezelőtt látta fényképét egy újságban.

Kis idő mulva Iván Timofejevics jött ki a kocsiból vidám arccal. Észrevette Artikot és Ticsenkót; üdvözölték egymást és beszélgetni kezdtek az ezredről.

Ártik egy alkalmas pillanatban feltette neki a kérdést:

— Frontparancsnok elvtárs, nagyon szigorú Kujbisev elvtárs az emberekkel?

Csernisov mosolyogva nézett rá.

— Majd megtudod, amikor beszél veled.

— Velem?

— Igen.

Ártik nyugtalan lett.

— Frontparancsnok elvtárs, ha kételkedik bennem, miért nem ön intézkedik? — szólt szemrehányóan.

Csernisov csodálkozott.

— Micsoda kérdés ez?

— Talán nem tudta, hogy Eziz csapatában, a fehéreket szolgáltam? E miatt a vétkem miatt most előtte is piruljak?

A frontparancsnok haragosan összevonta szemöldökét.

— Ártik Babali, verd ki ezt a buta gondolatot a fejedből! Senki ne hallja többé, hogy erről beszélsz. Politikai tiszt. Biztos elvtárs — fordult Ticsenkóhoz — maga úgylátszik csak a katonákkal foglalkozik s a parancsnokukat elhanyagolja. Hogy lehetnek ilyen gondolatai?

— Hibát követtem el! — ismerte el Ticsenko s a sapkájához kapta kezét.

Artik nem várta ezt a fordulatot. Egészen zavarba jött.

— Frontparancsnok elvtárs, kérem figyeljen ide! . . .

— Beszélj! . . .

— A politikai tiszt semmiben sem hibás.

— A politikai tisztnek az a kötelessége, hogy ne csak a katonát nevelje, hanem a parancsnokot is. Ticsenko elvtárs, komolyan figyelmeztetem.

— Igenis, frontparancsnok elvtárs!

Artik teljesen összezavarodott; nem vette észre, milyen ravaszul csillog Csernisov szeme, amikor Ticsenkóra néz.

— No jó, — szólt kedvesen Csernisov — menjetek a lovasokhoz, lehet, hogy Kujbisev elvtárs valóban meglátogat benteket.

Miközben visszamentek az ezredhez, Artik azt mondta Ticsenkónak:

— Aki kazánhoz nyúl, piszkos lesz. A fekete folt, mely örökre rajtam van, most téged is bemocskolt. Ezt nem akartam, bocsáss meg!

— Artik egy perccel ezelőtt dorgált meg bennünket a parancsnok. Még hozzá jogosan. Teljesen tudatában vagyok

hibámnak. De rád, úgylátszik, nem hatott. Értsd meg, hogy nincs szégyenfolt a homlokodon, ellenkezőleg. Hát nem ezt mondta a parancsnok? Hát nem több mint egy éve harcolsz velünk? Vagy azt akarod, hogy végül elhelyezzenek tőled?

— Azt hiszem, a bajomat nem gyógyítja meg semmi — szólt elgondolkodva Ártik.

— Nem így van. Bűnödet lemosta már az ellenség vére. Többé nem akarok ilyesmit hallani tőled.

— Rendben van, többé nem beszélek erről.

Kujbisev sokáig nem lépett ki kocsijából, jelentéseket hallgatott. Ártik a csapatánál várta. Izgatott lett, amikor meglátta közeledni. Ártik felemelkedett a kengyelben és vezényelt:

— Ezred, vigyázz!

Kujbisev megtekintette a bárányбőrsapkás türkmén ezredet.

— Pihenj! — mondta Valerián Vlagyimirovics és üdvözölte Ártikot.

Egyszerűen beszélt, nevén szólította a parancsnokot és a komiszárt. A körülállók elmosolyodtak tréfáin. Amint belenézett nagy szemébe, Ártik érezte, hogy ez az ember nehéz helyzetekben nem veszti el önuralmát, okosan, megfontoltan cselekszik. „Az ő segítségével a hozzám hasonlókból is emberek lesznek" — gondolta Ártik.

— Parancsnok elvtárs, — mondta Kujbisev — a kormány tudja, milyen nehéz harcokat vívtak a sivatagban. De Krasznovodszkig még száz verszt. Lehet, hogy még nehéz küzdelmek állnak maguk előtt. Nem érezhető fáradtság a katonaság között?

— Katonai Bizottsági tag elvtárs...

— Artik Babali elvtárs, ha ezt nehezen tudja kimondani, szólítson a nevemen — szólt Kujbisev.

— Kujbisev elvtárs, van egy mondásunk: „A kard megrozsdásodik a hüvelyben". Dzsigitjeink akkor fáradnak el, ha nincs dolguk. Nálunk a parasztok csak akkor pihennek meg, ha begyüjtötték az egész termést.

— A fehéreket kalászhoz hasonlítja? Azt hiszi, csak le kell őket kaszálni?

— Van egy másik mondásunk is: „Ha hangya az ellenség, tartsd elefántnak".

— Azt hiszi, hamarosan legyőzzük a fehéreket?

— Kétségtelenül.

— Magával vinne ebben a támadásban? — kérdezte Kujbisev mosolyogva.

— Nem szükséges, hogy ön is végigélje a hadjárat nehézségeit.

— Nem ez az első eset. Saját szememmel akarom látni, hogyan harcolnak türkmén csapataink a Vörös Hadsereg kötelékében.

Így is történt. E beszélgetés után nemsokára Kujbisev Artik lovasezredével vonult. — Kujbisev elvtárs is velünk jön! — mondták a katonák és ez különösen fellelkesítette őket.

A fehérek harc nélkül feladták Akdzsa-Kujmát és Perevelt.

A távírópóznák jelzését figyelve, Akdzsa-Kujma és Perevel között a 207-es versztkőnél, harminc méterre a sínektől Kujbisev egyszer megállította lovát s bár a homokban körülöttük semmi rendkívüli sem lehetett megfigyelni, levette sapkáját és lehajtotta a fejét. Mindenki lehajtotta fejét. Ekkor Kujbisev Lenin és Sztálin nevében halk hangon elbúcsúzott a huszonhat politikai tiszttől, akiket az angolok meggyilkoltak és ezen a helyen ástak el. Hozzátette még Kujbisev, hogy a Párt, a szovjet kormány és a nép rövidesen végez minden ellenségével és hamarosan Bakuban is kitűzik a győzelem vörös zászlaját.

Tovább vonultak.

ARTIK mindig emlékezett arra a napra, amikor elérték Ajdint. Közeledett a támadás órája; átküldtek a gyalogsághoz néhány katonát, de azok még nem tértek vissza. Sűrű köd borult a földre. Kujbisev úgy vélte, hogy a gyalogság a parancsot várja és a küldöncök eltévedtek. Végül maga mellé szólította Ártikot és néhány harcost; Kujbisev maga indult a keresésükre.

Artik nyugtalankodott. Az ezrednél nem féltette Kujbisevet. De úgy gondolta, hogy a Katonai Bizottság tagja húsz lovassal a ködben nincs biztonságban. Nagyon érezte a felelősségét. De Kujbisev határozottsága lecsillapította nyugtalanságát.

Kujbisev felvette a kapcsolatot a gyalogsággal. Közben kissé kiderült az idő, meg tudták állapítani az ellenség helyzetét, megfigyelték a szerelvények mozgását és kijelölték a támadás helyét. Kujbisev újabb lovast küldött a gyalogsághoz, hogy megmutassa, merre rohamozzanak.

A fehér hadvezetőség nem hitt a jelentésnek, hogy a Vörös

Hadsereg gyalogsága négy versztnyire áll. A felderítőket rémhírterjesztés címén bezáratta. De még a parancs végrehajtása előtt a Vörös Hadsereg támadásra indult.

Elkeseredett küzdelem alakult ki. Kujbisev hol a lovasok, hol a gyalogság között tűnt fel. Mindig a veszélyeztetett helyekre sietett. Ártik egy pillanatra sem tévesztette őt szem elől, kész volt akár saját testével megvédeni.

Alkonyatkor az ellenség sok fogoly és felszerelés hátrahagyásával megfutott.

ÉS VÉGRE eljött az a nap, amikor Krasznovodszk előtt álltak, készen az utolsó támadásra.

Krasznovodszk városát két oldalról hegyek környezik, harmadik oldalát a Káspi-tenger mossa. Így csak egy irányból támadhattak. Innen azonban erődsor védte, messzehordó ágyúkkal felszerelve. A kikötőben tizenöt nehéz tüzérséggel ellátott hadihajó állt. A fehér tábornokok véleménye szerint Krasznovodszk bevehetetlen erőd.

1920 február hatodikára virradó éjjel a Vörös Hadsereg megkezdte a harcot. Éjfél után az Ufa-félszigeten elszórt lövöldözés hallatszott. Nemsokára ágyúdörgések remegtették meg a levegőt.

Hajnalban hullani kezdett a hó, a levegőben puskaporszag úszott. Az ég borús volt. A Gipsz-szakadékból tüzelni kezdtek az ütegek. A Vörös Hadsereg támadása ide összpontosult. Az Ufa-félsziget ágyúi is beleavatkoztak a harcba. A fehérek kedvező helyzetet foglaltak el a magaslaton, innen megfigyelhették a Vörös Hadsereg legkisebb mozdulatát. A még virradatkor elfoglalt lövészárkokon nem tudtak túljutni. A támadás elakadt a golyózáporban. Különösen a hajók tüzeltek erősen.

De a Vörös Hadsereg könnyű tüzérsége észrevétlenül felhatolt egy dombra és tűz alá vette a hadihajókat. Az egyik kigyulladt. A belsejében elraktározott lőszer felrobbant és sűrű füst emelkedett az ég felé. A tűz átterjedt a többi hajóra és a partra is. Ekkor a szovjet gyalogság támadásra indult. Ez eldöntötte a harcot, az ellenség között pánik tört ki.

Ártik ezrede rátört a városra. Ártik mindig az élen lovagolt. A kardok villogtak. A hajókról ekkor srapnellel lőttek.

Az egyik Artik közelében esett le. Melekust hátradobta a légnyomás.

A ló szügyébe szilánk fúródott. Artik vele együtt bukott a földre.

Ticsenko odasietett és átölelte Artikot.

Nem vette le szemét barátja arcáról. Nem is remélt választ, de egyre ismételte:

— Artik! Nyisd ki a szemed, Artik! ... Nézd, megsemmisítjük az ellenséget ...

Artik felnyitotta szemét. Úgylátszott, nem tudja, hol van. Ekkor mindenfelől „hurrá" kiáltások hallatszottak.

— Hallod, Artik? ...

— Aljosa? ...

— Igen, én vagyok! Artik, győztünk! ...

Ticsenko segítségével Artik felemelte fejét és végignézett a holtakkal borított csatamezőn.

Délre járt az idő. A csendes szél szétkergette a felhőket. Hideg téli nap világított. Ezüstösen siklottak sugarai a tengeren. A megrongált hadihajók észak felé bukdácsoltak. Egy lövedék felgyujtotta az olajtartályt. Sűrű füsttel égett. A füst között vörös zászló emelkedett a város fölé.

Artik a zászlót nézte s soha nem érzett boldogság töltötte el. Maga előtt látta a Káspi-tengert, de gondolatban az Amu-Darjától idáig bejárt egész vidéket is. Ez volt az útja — hibákkal, megbánásokkal, vérrel kikövezett út a szabadság felé, mely a néphez és a győzelemhez vezette.

Vége

BERDI MURADOVICS KERBABAJEV

Berdi Muradovics Kerbabajev egyike a legkiválóbb türkmén íróknak. 1894-ben született a tedzseni kerület Kauku-Zerena falujában.

Az 1924—25-ös években tűnnek fel versei. Ezek a költemények, valamint Karadzsi Burunov és Jakub Naszirli művei jelentik az írásbeli türkmén irodalom kezdetét. Kerbabajev népszerű költeménye, az „Asszonyok világa" 1927-ben jelent meg. Bemutatja a türkmén nők nehéz helyzetét, melyben a forradalom előtt éltek. Az első realisztikus mű ez a türkmén irodalomban.

Kerbabajev sokoldalú művész. Felhasználja a klasszikus és szovjet szépirodalom tapasztalatait. Elsőnek ír Türkméniában történelmi tragédiát, szövegkönyvet és regényt.

Sokéves irodalmi tevékenysége alatt Kerbabajev számos könyvet írt. Versek: „Tavaszi mezőn", „Amu-Darja", „Cserepes ajkak". Elbeszéléskötete: „Az újonc". Regények: „Hakikáj", „Batir", „Kurbán-Durdi". Dalok: „Testvérek". „Mahtum-Kuli". Népi elbeszélése: „Hurligka és Hemra". Verses regénye az „Ajlar", mely a türkmének részvételét mondja el a Nagy Honvédő háborúban. Írt még elbeszéléseket gyermekek számára, filmszövegkönyveket és még sok mást.

1947-ben jelent meg nagy regénye, a „Döntő lépés", melyért a szerző a Sztálin-díj magas kitüntetését kapta.

Irodalmi tevékenységében jelentékeny helyet foglalnak el a fordítások. Türkmén nyelvre fordította Tolsztoj elbeszéléseit, Gorkij „Anya" című regényét, Solohov „Csendes Don"-ját. 1946-ban jelent meg Ashabád színpadán Csajkovszkij „Jevgenij Anyegin" című operája. A librettó fordítása szintén Kerbabajev munkája.

Kerbabajev élénken résztvesz az ország politikai és irodalmi életében. Tagja a Türkmén köztársaság Legfelsőbb Tanácsának, a Szovjet írók szövetsége vezetőségének és a Sztálin-díj bizottságnak. Irodalmi érdemeiért több kitüntetést kapott.